

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

Марија Р. Ђорић

**ИДЕОЛОШКИ МОТИВИСАН
ЕКСТРЕМИЗАМ КАО ГЕНЕРАТОР
ПОЛИТИЧКОГ НАСИЉА**

докторска дисертација

Београд, 2013.

BELGRADE UNIVERSITY
FACULTY OF POLITICAL SCIENCES

Marija R. Djoric

**IDEOLOGICALLY MOTIVATED EXTREMISM
AS A GENERATOR OF POLITICAL
VIOLENCE**

Phd Thesis

Belgrade, 2013.

1. Ментор:

Проф. др Драган Симеуновић, редовни професор на Факултету политичких наука,
Универзитет у Београду

Чланови комисије:

2. Проф. др Радослав Ратковић, редовни професор (у пензији) на Факултету политичких
наука, Универзитет у Београду

---

3. Проф. др Радомир Милашиновић, редовни професор на Факултету безбедности,
Универзитет у Београду

Датум одбране: _____

Посвећујем докторску дисертацију мојој мајци Радици

Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља

Резиме

У раду се истражује које све то облике политичког насиља може генерисати идеолошки мотивисан екстремизам и под којим условима. Како је екстремизам релативно аморфан и поприлично варијабилан феномен пре свега због сличности са осталим феноменима попут тероризма, фанатизма, фундаментализма и популизма, али и због временске, просторне и културолошке условљености, направили смо његову класификацију на основу различитих критеријума. Сматрали смо да је најпоузданије извршити класификацију екстремизма на основу програмско-циљне оријентације, његових актера, метода и средстава, као и времена настанка.

Узимајући у обзир да је идеологија један од “најнеухватљивијих феномена” у друштвеним наукама са при том изузетно великим утицајем на политичка дешавања, одлучили смо се да испитамо које све то идеолошке опције утичу на профилисање левичарског и десничарског екстремизма. Иако постоји низ разлика међу њима, екстремна левица и екстремна десница су веома сродне по следећим карактеристикама: негирају демократију и њене инструменте попут толеранције, парламентаризма и легализма и оно што је најопасније – примењују насиље као метод деловања. Док социјализам, анархизам, еколошизам и феминизам представљају идеолошку базу која предодређује екстремну левицу, фашизам, национализам, религијски фундаментализам и конзервативизам могу представљати идеолошку основу из које ће се развити екстремна десница. Утврђено је да се већина основних и сложених облика политичког насиља може изродити под утицајем идеолошки фундираног екстремизма. Неки облици насиља су типични за екстремну левицу, попут револуције и гериле, и ретко се могу наћи код екстремних десничара.

Испитиван је и каузални однос између идеолошки мотивисаног екстремизма и глобализације због њихових дијаметрално супротних вредносних система, али и њихове међусобне условљености у одређеним сферама. Утврђено је да денационализација, десуверенизација и универзализација које пропагира глобализација подстрекују екстремне десничаре на насилно деловање, док се екстремни левичари боре против експлоатације сиромашних и великих економских разлика које производи глобализација.

Да би се што боље схватиле специфичности савременог идеолошки мотивисаног екстремизма направљена је компаративна анализа најзначајнијих актера која је обухватила подручје САД, Европе и Србије. Када је реч о екстремној десници она је у САД поникла на принципима расизма који су дубоко утемељени у њену традицију (још од времена настанка Кју Клукс Клана). У Европи десничарски екстремизам настаје као одговор на прилив великог броја имиграната који рађају ксенофобију, док је у Србији екстремна десница производ национализма који је био главни подстрекач грађанских ратова на просторима бивше СФРЈ 90-их година 20. века.

Левичарски екстремизам се интензивира захваљујући светској економској кризи која је “пробудила” многе анархистичке организације. Осим анархизма, екстремна левица је генерисала и еко-екстремизам који је актуелан пре свега на просторима САД и Велике Британије. У европским земљама се екстремна левица повезује и тежи интернационализацији, што се види по многобројним акцијама које изводи широм света. У Грчкој је екстремна левица попримила обличје анархотероризма, што је велики проблем по европски безбедносни систем. Екстремизам левичарске идеолошке провенијенције у Србији је тек у зачетку и базира се на идеји анархизма, а окупља углавном незапослене, транзиционе губитнике и студенте.

Идеолошки мотивисан екстремизам у форми екстремне левике и екстремне деснице се најчешће јавља у кризним временима јер нуди “лака решења” која се претежно остварују уз помоћ насиља. Узимајући у обзир да ће и у будућности долазити време повремених великих криза, може се основано претпоставити да ће и левичарски и десничарски мотивисан екстремизам опстати, а са њима и њихово насиље.

Кључне речи: екстремизам, идеологија, левица, десница, тероризам, политичко насиље.

Ideologically motivated extremism as a generator of political violence

Summary

This paper examines all forms of political violence which can be generated by ideologically motivated extremism and under what conditions. Since extremism is relatively amorphous and quite variable phenomenon, primarily due to similarities to other phenomena such as terrorism, fanaticism, fundamentalism and populism, but also due to time, space and cultural conditioning, we developed its classification based on different criteria. We have considered that the most reliable classification of extremism is based on program-goal orientation, its participants, methods and means as well as the time of onset.

Taking into account that the ideology is one of a "most elusive phenomenon" in the social sciences, with great influence on the political situation as well, we decided to examine all of the options that affect the ideological profiling of left-wing and right-wing extremism. Although there are a number of differences between them, the extreme left and extreme right are closely related by the following characteristics: they negate democracy and its instruments such as tolerance, parliamentarism and legalism and what is the most dangerous –they use violence as a method of action. While socialism, anarchism, ecologism and feminism represent the ideological base that predetermines the extreme left, fascism, nationalism, religious fundamentalism and conservatism may represent the ideological basis from which the extreme right shall develop. It is determined that the majority of basic and complex forms of political violence can degenerate under the influence of ideologically founded extremism. Some forms of violence are typical of the extreme left, such as revolution and guerrilla, and seldom can be found in the extreme rightists.

The causal relationship between ideologically motivated extremism and globalization is examined because of their diametrically opposed value systems, and also because of their mutual interdependence in certain spheres. It has been determined that denationalization, desovereignalization and universalization promoted by the globalization stimulates extreme rightists to violent actions, while the extreme leftists fight against the exploitation of the poor and the enormous economic differences produced by globalization.

In order to improve understanding of the specifics of modern ideologically motivated extremism a comparative analysis of the most important participants has been made, encompassing the area of the United States, Europe and Serbia. When it comes to the extreme right in the U.S., it sprang from the principles of racism which are deeply rooted in its tradition (stemming from the time of the Ku Klux Klan). In Europe, the right-wing extremism is created in response to the influx of large numbers of immigrants who gave birth to xenophobia, while in Serbia the extreme right is a product of nationalism which was the main instigator of the civil wars in former Yugoslavia, in the 90-'s of the 20th century.

The left-wing extremism is intensifying due to the global economic crisis, which has "woken up" many anarchist organizations. Apart from anarchism, extreme left has generated eco-extremism which is present primarily in the area of the United States and Great Britain. In European countries, the extreme left is interconnecting and striving toward internationalization, as is evident in numerous actions performed all over the world. In Greece, the extreme left assumed the form of anarchist terrorism which is a great problem for European security system. The extremism of left-wing ideological provenance in Serbia is still at its beginning and is based on the idea of anarchism, attracting mainly the unemployed, losers from the process of transition and students.

Ideologically motivated extremism in the form of the extreme left and the extreme right is most common in times of crisis because it offers "easy solutions" which are mainly accomplished by using violence. Taking into account that in the future occasional major crises may come and go, it is reasonable to assume that the left-wing and right-wing motivated extremism will survive, and with them their violence.

Key words: extremism, ideology, left wing, right wing, terrorism, political violence.

С А Д Р Ж А Ј :

УВОД	13
I ПОЈАМ ЕКСТРЕМИЗМА.....	24
1.1. Појмовно одређење екстремизма.....	24
1.2. Разликовање екстремизма од сродних феномена.....	42
1.2.1. Разликовање екстремизма од тероризма.....	42
1.2.2. Разликовање екстремизма од радикализма.....	48
1.2.3. Разликовање екстремизма од фундаментализма.....	52
1.2.4. Разликовање екстремизма од фанатизма.....	57
1.2.5. Разликовање екстремизма од популизма.....	60
II КЛАСИФИКАЦИЈА ЕКСТРЕМИЗМА.....	63
2.1. Критеријуми каслификације.....	63
2.2. Класификација екстремизма према циљевима.....	67
2.3. Класификација екстремизма према актерима.....	70
2.4. Класификација екстремизма према методима и средствима.....	73
2.5. Класификација екстремизма према времену настанка.....	75
III ПОЈАМ И ВРСТЕ ИДЕОЛОГИЈЕ.....	78
3.1. Дефиниционо одређење идеје и идеологије.....	78
3.2. Однос науке и идеологије.....	91
3.3. Врсте идеологија.....	94
IV КАУЗАЛНИ ОДНОС ЛЕВИЦЕ И ДЕСНИЦЕ.....	99
4.1. Појмовно одређење деснице.....	99
4.2. Класификација деснице.....	105
4.3. Нова десница.....	113
4.4. Појмовно одређење левице.....	123
4.5. Класификација левице.....	129
4.6. Однос левице и деснице.....	134

V ПОЈАМ НАСИЉА.....	149
5.1. Насиље и сродни појмови.....	149
5.1.1. Насиље и ненасиље.....	167
5.2. Теорије о насиљу.....	171
5.3. Врсте насиља.....	177
5.3.1. Социјално насиље.....	179
5.3.2. Политичко насиље.....	186
VI ДЕСНИЧАРСКИ ЕКСТРЕМИЗАМ.....	189
6.1. Појам и дефиниција десничарског екстремизма.....	189
6.2. Основне карактеристике савременог десничарског екстремизма.....	202
6.3. Десничарски екстремизам као генератор политичког насиља.....	217
VII ИДЕОЛОШКЕ ОСНОВЕ ДЕСНИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА.....	236
7.1. Конзервативизам као идеолошка основа десничарског екстремизма...	236
7.2. Фашизам као идеолошка основа десничарског екстремизма.....	242
7.3. Расизам као идеолошка основа десничарског екстремизма.....	253
7.4. Национализам као идеолошка основа десничарског екстремизма.....	267
7.5. Религијски фундаментализам као идеолошка основа десничарског екстремизма.....	279
VIII ЛЕВИЧАРСКИ ЕКСТРЕМИЗАМ.....	287
8.1. Појам и дефиниција левичарског екстремизма.....	287
8.2. Основне карактеристике савременог левичарског екстремизма.....	295
8.3. Левичарски екстремизам као генератор политичког насиља.....	302
IX ИДЕОЛОШКЕ ОСНОВЕ ЛЕВИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА.....	317
9.1. Социјализам као идеолошка основа левичарског екстремизма.....	317
9.2. Анархизам као идеолошка основа левичарског екстремизма.....	325
9.3. Екологизам као идеолошка основа левичарског екстремизма.....	331

9.4. Феминизам као идеолошка основа левичарског екстремизма..... 338

X ОДНОС ИДЕОЛОШКИ ФУНДИРАНОГ ЕКСТРЕМИЗМА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ..... 348

10.1. Глобализација и глобализам..... 348

10.2. Глобализација и идеолошки финансиран екстремизам..... 353

XI НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ОБЛИЦИ И АКТЕРИ САВРЕМЕНОГ ДЕСНИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА..... 357

11.1. Хулиганизам као облик савременог десничарског екстремизма..... 357

11.1.2. Критеријуми класификације навијачких и хулиганских група 367

11.1.3. Хулиганске групе у Србији..... 370

11.1.4. Хулиганске групе на просторима бивших југословенских република 374

11.2. Хулиганске групе у Европској унији..... 377

11.3. Скинхедси као актери савременог десничарског екстремизма..... 382

11.4. Екстремно десничарске групе и организације на територији САД..... 393

11.4.1. Ку Клукс Клан (Кју Клукс Клан)..... 393

11.4.1.1. Први Клан..... 396

11.4.1.2. Други Клан..... 399

11.4.1.3. Трећи Клан – савремени Клан..... 402

11.4.1.4. Идеологија и симболика Клана..... 404

11.4.2. Aryan Nations (Аријевска нација)..... 411

11.4.3. The American Front (Амерички фронт)..... 413

11.4.4. Creativity Movement (Креативни покрет)..... 415

11.4.5. Militia of Montana (Милиција Монтане)..... 418

11.4.6. The National Socialist Movement (Националсоцијалистички покрет) 420

11.4.7. Nazi Low Riders (Тихи нацистички јахачи)..... 424

11.4.8. Public Enemy Number 1 (Државни непријатељ број 1)..... 427

11.4.9. White Revolution (Бела револуција)..... 429

11.4.10. Council of Conservative Citizens (Савет конзервативних грађана).. 431

11.5. Екстремно десничарске групе и организације на територији Европске уније 433

11.5.1. Немачка.....	433
11.5.2. Норвешка.....	440
11.5.3. Велика Британија.....	447
11.5.4. Мађарска.....	455
11.5.5. Француска.....	459
11.6. Екстремно десничарске групе и организације на територији Србије.....	462
11.6.1. Национални строј.....	462
11.6.2. Србска акција.....	470
11.6.3. Отачествени покрет Образ.....	476
11.6.4. Српски народни покрет 1389.....	481
11.6.5. Српски народни покрет Наши.....	484
XII НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ОБЛИЦИ И АКТЕРИ САВРЕМЕНОГ ЛЕВИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА.....	490
12.1. Екстремно левичарске групе и организације на територији САД.....	490
12.2. Екстремно левичарске групе и организације на територији Европе.....	506
12.2.1. Велика Британија.....	506
12.2.2. Грчка.....	517
12.2.3. Италија.....	523
12.2.4. Шпанија.....	528
12.3. Екстремно левичарске групе и организације на територији Србије.....	533
ЗАКЉУЧАК.....	538
Литература.....	553
Прилози.....	580
Биографија	583

УВОД

Идеолошки фундиран екстремизам спада у ред оних феномена који не само код нас, већ и шире још увек нису довољно истражени. Са све већом ескалацијом насиља разних екстремистичких група у савременом друштву јавља се потреба за детаљним проучавањем свих врста политичког екстремизма, а посебно екстремизма који је идеолошки мотивисан. Истраживање отежава чињеница да идеолошки мотивисан екстремизам спада у ред варијабилних и аморфних феномена који се могу протумачити на различите начине у зависности од временске дистанце и теоријског угла посматрања, као и констелације друштвено-политичких и културолошких односа у којима се и екстремизам догађа и изучава.

У политиколошкој литератури постоји низ индистинкција око дефиниционог одређења екстремизма из разлога што овај феномен обухвата широк дијапазон покрета, партија, те друговрсних организација и група које се у већој или мањој мери преклапају и разликују по својим историјским, програмским, стратешким и тактичким циљевима, као и садржајима и методама свога деловања.

Проблем у истраживању основних карактеристика савременог идеолошки мотивисаног екстремизма има и своју семантичку димензију зато што постоји конгломерат најразличитијих назива за овај феномен: тероризам, радикализам, фанатизам итд. Иако су они присутни, а неки од њих и фреквентни у у колоквијалном политичком вокабулару, са становишта науке се не може рећи да су ови називи синоним за екстремизам већ из разлога што постоји демаркациона линија гносеолошког раздвајања феномена екстремизма, тероризма, радикализма и сл. Проблем додатно компликује чињеница да је и сам феномен екстремизма недовољно сазнајно профилисан и дефиниционо одређен у савременој политичкој теорији.

О екстремизму увек можемо говорити као о мишљењу и понашању које се налази на граници друштвено дозвољеног, са тенденцијом да се наведена граница пређе, након чега обично можемо говорити о тероризму или неком другом облику политичког насиља. Иако је сваки тероризам потврђени екстремизам на делу, не можемо рећи да ова теоријска формула важи и у обратном смислу речи, јер није сваки екстремизам тероризам.

Не само тероризам, већ и екстремизам као његов идејни и акциони фундамент се конституише на могућности вршења политичког насиља. Но, треба имати у виду да екстремизам не мора увек имплицирати насиље. Иако је насилност (као латентно насиље) иманентна екстремизму, она не мора нужно и увек бити и његов продукт већ често остаје у сфери вербалне експресије и латенције. Па ипак, због разорности идеолошки мотивисаног насиља, његове велике друштвене опасности услед тога што је оно увек усмерено на неке друштвене групе и мањине, као и због, код екстремиста врло изражене, лакоће преласка претње у насиље, ми ћемо се у оквиру докторске дисертације бавити изучавањем оног идеолошки инспирисаног екстремизма који генерише насиље и оног насиља које је он породило.

Према Драгану Симеуновићу на чије ћемо се теоријске ставове ослањати, „екстремизам је комплексна друштвена појава заснована на пренаглашеним биолошким потребама самозаштите и ксенофобичној варијанти идентитетног механизма, које служе формирању и оправдању тешко дозвољивих ставова и агресивног понашања којима се, као непријатељска, угрожава нека расна, верска, етничка или друга група. Екстремизам одликују вигилантни формално-заштитни став према сопственој групи који подразумева претерану ревност у изналажењу непријатеља и 'право' на нетрпељивост, мржњу и агресивност према правом или претпостављеном непријатељу, као и тенденција преузимања вођства у својој групи или скупини ради њеног мобилисања са немером систематског преласка граница друштвено дозвољеног понашања, а све у име очувања вредности, идентитета и перспективе своје групе“¹.

Појавне форме идеолошки мотивисаног екстремизма су посебан проблем у истраживању. Ова врста екстремизма се засигурно може јавити у три варијанте²:

1. Као заговарање екстремистичких циљева уз употребу неекстремистичких (нормалних) метода
2. Као употреба екстремистичких метода ради остварења неекстремистичких (нормалних) циљева
3. Као употреба екстремистичких метода ради остварења екстремистичких циљева

---

¹ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 158.

² Према: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009.

Предмет нашег рада ће претежно бити оријентисан ка истраживању идеолошки фундираног екстремизма који припада цивилном друштву, дакле друштвеним покретима и неформалним и формалним групама и организацијама, али ћемо у појединим деловима рада вршити и анализу програма и активности појединих политичких партија, не само из разлога што се врло често из друштвених покрета развијају политичке партије, него и из разлога што поједине политичке партије које се формално одричу насиља често користе инструментариј политичке мимикрије ради подстицања других на насиље.

О политичком екстремизму можемо говорити тек када постоји политички мотив и политичка последица. Стога је политички екстремизам, коме ћемо посебну пажњу посветити у овом раду, изразито политичка појава. „Он увек настаје са политичким намерама и егзистира у пољу политике. Уколико не постоји политичка мотивисаност, односно политички циљ, не може се говорити о политичком екстремизму. Политички екстремизам увек представља борбу против неке и нечије политике, односно политичке власти и покушај заснивања сопствене, или пак борбу за одржање неког режима на власти“³, сматра Драган Симеуновић. У том контексту се најчешће спомиње идеолошки фундиран екстремизам који се јавља у форми левичарског и десничарског екстремизма.

Колико је незахвално и проблематично елаборирати појам идеологије констатовао је Дејвид Мек Лилан (David McLellan) називајући је најнеухватљивијим термином у друштвеним наукама⁴. Осим тога, постоји низ контроверзи око тога да ли је и даље упутно делити идеолошки спектар на левицу и десницу или усвојити неке нове поделе. Клаус фон Бајме понајбоље говори о крају поделе на левицу и десницу сматрајући да у “консолидираним демократијама опрека десно-лијево још увек има велико значење”⁵ за разлику од посткомунистичких друштава у којима се ова подела много теже обликује због непотпуне идеолошке испрофилираности политичких субјеката. Стога ћемо се осим класичне идеолошке поделе на левицу и десницу користити класификацијом Карла Манхајма према којој се идеологије могу делити на “тоталне” тј. опште (попут

---

³ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 156.

⁴ Види: McLellan, David, *Ideology*, Open Univ. Press, Buckingham, 1996.

⁵ Beyme, Klaus von, *Transformacija političkih stranaka*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2002, стр. 57.

конзервативизма, социјализма, фашизма, нацизма, национализма) и оне које су партикуларне (религијски фундаментализам, екологизам, феминизам...).

Главне функције идеологије су : подстицајна, хомогенизирајућа, објашњавајућа и оправдавајућа⁶. Управо захваљујући функцијама које поседује, идеологија је екстремистима веома погодна алатка за генерисање политичког насиља. Идеолошки мотивисан екстремизам се води својим аксиолошким системом и штити га на све могуће начине укључив и насиље.

Идеолошки фундиран екстремизам представља изразиту опасност по савремено демократско друштво због огромног капацитета насиља које поседује. Како идеологија оправдава учињено, евидентно је да идеолошки мотивисан екстремизам врло лако користи различите облике политичког насиља, правдајући то “вишим циљевима”. У зависности од врсте идеологије то могу бити различити циљеви, али оно што је заједничко свим екстремистима јесте тежња за очувањем сопственог, пре свега групног, монолитног идентитета.

Веома често идеологија према Радомиру Милашиновићу предиспонира и тзв. *идеолошко ратовање*, које обухвата “употребу пропаганде, најразноврснијих програма и пројеката из науке, културе и образовања и низ других активности усмерених на масовну конверзију идеја”⁷.

У савременом друштву које се налази у јеку глобализације, а чије су суштинске идеје денационализација, десуверенизација и тржишни капитализам, политички екстремисти се профилишу као изразити противници глобализације, управо из страха од губитка сопственог идентитета и посебности. Ту своју посебност и вредносни систем су спремни да бране на све могуће начине користећи, између осталог и насиље. Да куриозитет буде већи долази до амалгамирања често супротстављених идеолошких екстремистичких струја у борби против заједничког непријатеља – глобализације. Нетолеранција, непарламентаризам, одбијање дијалога, перципирање реалности у “црно-белој” боји, искључивост у ставовима, само су неки од заједничких карактеристика свих политичких екстремиста, које неоспорно предиспонирају политичко насиље.

---

⁶ Према: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 117.

⁷ Милашиновић, Радомир, *Терор слободе*, Југоарт, Загреб, 1983, стр. 119.

Како су вредности савременог демократског друштва и аксиолошки систем идеолошки мотивисаних екстремиста дијаментрално супротстављени, њихов сукоб је неминован. Екстремизам је непожељна појава из разлога што дестабилизује свако друштво и враћа га на његове примордијалне форме постојања користећи насиље као основни метод деловања.

Однос насиља и идеолошки мотивисаног екстремизма спада у важне, а недовољно истражене политиколошке теме.

Научни циљ истраживања је објашњење и дефиниционо одређење идеолошки фундираног екстремизма и његове способности да генерише политичко насиље, стварање што потпуније класификације екстремистичких покрета, организација и група и анализирање њихових програма и идеологија како би се дао допринос научном разумевању идеолошки фундираног екстремизма и насиља које генерише.

Друштвени циљ истраживања је утврђивање услова у којима се појављује идеолошки екстремизам, а нарочито оних у којима он добија своју виолентну форму, као и утврђивање свих друштвено-деструктивних консенквенци, рачунајући и потенцијалне, које производе разноврсне форме идеолошког насиља, са претензијом да остварени резултати истраживања допринесу борби против разних облика насиља узрокованог идеолошким екстремизмом.

Хипотетички оквир овог истраживања чини општа хипотеза као и из ње изведене посебне хипотезе које ћемо представити ради лакше прегледности на следећи начин:

Општа хипотеза

Идеолошки мотивисан екстремизам може генерисати различите и бројне облике политичког насиља.

Прва посебна хипотеза

Сваки екстремизам у политици може довести до политичког насиља.

Друга посебна хипотеза

Идеолошки мотивисан екстремизам може генерисати просте форме насиља као што су претња силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање, политичко убиство и атентат; али и сложене форме политичког насиља попут насилних протеста, терора, тероризма, гериле, устанка и рата.

Трећа посебна хипотеза

Идеолошки фундиран екстремизам је током историје свога постојања генерисао политичко насиље са веома тешким последицама по друштва у којима се оно догодило.

Четврта посебна хипотеза

Глобализација и њен аксиолошки систем који је супротстављен вредносном систему идеолошки мотивисаног екстремизма су претња идеолошком екстремизму, али и изазов за њега што отвара нове перспективе развоја идеолошки фундираног екстремизма.

Пета посебна хипотеза

Коришћењем нових средстава комуникације као што је интернет, савремени идеолошки екстремизам добија на замаху и степену повезаности његових експоната у тој мери да се може говорити о стварању *сајбер-екстремизма* као нове политичке појаве. За нашу тему је од посебног значаја утврђивање идеолошког подстицања на насиље путем интернета.

Шеста посебна хипотеза

Савремени идеолошки екстремизам вигилантистички гледа на систем вредности друштвене групе коју настоји да репрезентује, те му у складу са тиме много тога изгледа непријатељско иако, уствари није, и увек му је потребан непријатељ над којим се у име сигурности колектива спроводи насиље.

Комплексност предмета истраживања изискује коришћење великог броја општих научних и основних посебних метода. У овом научном раду ћемо се првенствено ослањати на *хипотетичко-дедуктивну* методу која омогућава идентификовање чинилаца релевантних за сам предмет истраживања и утврђивање карактера њихових међусобних релација. Хипотетичко-дедуктивна метода као врста опште научне методе је искуствена метода чија је научно-сазнајна основа базирана на укупном друштвеном и научном искуству што сматрамо релевантним за нашу тему истраживања. Осим тога, она се показала као непосредно „најпродуктивнија општенаучна метода“⁸ у истраживању политичких појава и процеса.

Од *општих научних метода* ћемо још користити методу моделовања, методу студије случаја и компаративну методу (метода непосредне компарације и компарација посредством модела). Сматрамо да ће ове методе омогућити већу кохерентност садржаја резултата истраживања као и обезбедити теоријску проверљивост наведених хипотеза.

Као *основне посебне методе* користићемо

- Анализу (са посебним освртом на структуралну анализу)
- Синтезу
- Генерализацију
- Специјализацију (класификацију и дихотомију)
- Индукцију
- Дедукцију

Начин прикупљања података

Користићемо оне начине прикупљања података који кореспондирају са предметом истраживања. Сходно предмету истраживања као извори података могу се одредити:

1. *Примарни извори*, под којима подразумевамо теоријске анализе односа екстремизма, идеологије и насиља
2. *Секундарни извори*, под којима подразумевамо већ постојеће теорије из области теорије политике која се баве корелацијом односа између идеологије и екстремизма

---

⁸ Радосављевић Иван, Милосављевић, Славомир, *Методологија политичких наука*, Службени гласник, 2003, стр. 254.

3. *Документи* под којима подразумевамо информативне документе (који потичу из средстава јавног информисања), акционе (програми и статуту одређених екстремистичких организација) и пропагандне⁹ (разни облици пропагандне делатности екстремиста са посебним овертом на тзв. *сајбер-пропаганду* која је својствена интернету)

Када је реч о *техникама прикупљања података* користићемо анкете, интервју и анализу докумената (квалитативна анализа докумената).

Очекивани резултати и научни допринос

Узимајући у обзир предмет и наведене циљеве истраживања најважнији очекивани резултат овог научног истраживања је утврђивање које врсте идеолошки фундираног екстремизма могу произвести насиље, као и које све то облике политичког насиља може генерисати идеолошки фундиран екстремизам. Осим тога, очекује се верификовање одређених ставова из ове проблематике, као и оповргавање неких досадашњих стечених сазнања о предмету истраживања.

Нова класификација постојећих екстремистичких група на основу релевантних критеријума ће представљати својеврстан научни допринос у политичкој теорији. Утврђивање друштвених, политичких и социјалних узрока под којима се насиље генерише и ескалира уз помоћ идеолошки мотивисаног екстремизма ће представљати још један у низу научних доприноса.

Могућност апликације сазнања о односу политичког насиља и идеолошки мотивисаног екстремизма представља очекиване резултате истраживања. Осим тога, утврђивање услова (и спречавање истих) под којима се генерише политичко насиље посредством идеолошки фундираног екстремизма представља својеврстан научни допринос.

---

⁹ Видети више о врстама пропаганде у: Милашиновић, Радомир, *Терор слободе*, Југоарт, Загреб, 1983, стр. 117.

У уводном делу докторске дисертације је најпре формулисан предмет и проблем истраживања. Одређене су генерална и посебне хипотезе, методолошки оквир истраживања, као и друштвени и научни циљ истраживања. Док је *друштвени циљ* докторске дисертације оријентисан ка утврђивању услова у којима се појављују облици идеолошки фундираног екстремизма, и утврђивању свих друштвено-деструктивних консеквенци, рачунајући и потенцијалне, које производе различитих форми идеолошког насиља, са интенцијом да остварени резултати истраживања допринесу борби против разних облика насиља узрокованог идеолошким екстремизмом, *научни циљ* претендује да објасни и дефиниционо одреди идеолошки фундиран екстремизам. На тај начин је остварена свеобухватна класификација екстремистичких покрета, организација и група и дат је допринос научном разумевању идеолошки фундираног екстремизма и насиља које генерише.

У првом делу рада се појмовно одређује екстремизам са освртом на постојеће академске и административне дефиниције. Прави се дистинкција између наизглед сличних, али различитих феномена као што су екстремизам, тероризам, радикализам, фундаментализам и популизам. Посебна пажња је посвећена проналажењу сличности и разлике између екстремизма и тероризма.

Друго поглавље је посвећено класификацији екстремизма на основу релевантних критеријума. Извршена је класификација према циљевима, актерима, методама, средствима и према времену настанка екстремизма. Постојећа класификација се ослања на теоријски оквир истраживања Драгана Симеуновића, са елементима иновације.

У трећем сегменту докторске дисертације се елаборира феномен идеологије. Најпре је објашњен каузални однос између феномена идеје и идеологије, да би се у наставку приказао еволутивни ток појма идеологије од 18. века када га први пут одређује Де Траси, па све до савременог друштва. Осим што је испитиван контроверзан однос између науке и идеологије направљена је и класификација идеологија на основу различитих критеријума.

Каузалним односом левице и деснице се бави четврти део докторске дисертације. Анализирана је проблематична подела идеологија на левичарске и десничарске у оквиру чега су подробно анализирани аргументи за и против наведене поделе. Објашњена су значења феномена левице и деснице уз напомену да се мењају у зависности од друштвено-

политичких околности, времена и места појављивања. У циљу што бољег разумевања овог односа су приказани различити графикони који се баве односом левице и деснице.

Пето поглавље је усмерено ка одређењу насиља као друштвено-природног феномена уз осврт на његов однос према сродним феноменима као што су ауторитет, агресија, сила, моћ, власт. Да би се што боље објаснио појам насиља наведене су неке од најзначајнијих социолошких, политиколошких и психолошких теорија. Истраживан је однос између насиља и ненасиља, а у завршном делу овог поглавља су анализирани две врсте насиља – социјално и политичко.

Шести део докторске дисертације је посвећен одређењу десничарског екстремизма, што инволвира његово дефиниционо одређење уз консултовање академских и административних дефиниција. Утврђено је како је услед различитих политичких критеријума и ирационалности тешко објективно одредити овај појам. Испитане су круцијалне карактеристике десничарског екстремизма, а посебна пажња је посвећена објашњењу које све то облике насиља може генерисати десничарски екстремизам.

Идеолошке основе десничарског екстремизма су представљене у седмом делу докторске дисертације. Утврђено је да су следеће идеологије потенцијална база из које се развија десничарски екстремизам: конзервативизам, фашизам, расизам, национализам и религијски фундаментализам.

По истом методолошком принципу као у претходном поглављу је објашњен феномен левичарског екстремизма. Осим што су утврђене најбитније одлике екстремне левице, наведени су и облици насиља који могу бити генерисани захваљујући њеном идеолошком деловању.

На основу примарних и секундарних научних извора у деветом поглављу докторске дисертације смо утврдили које су све то идеолошке основе левичарског екстремизма. Закључак је да социјализам, анархизам, екологизам и феминизам представљају потенцијалну базу из које се може развити екстремна левица.

У десетом делу рада се истражује однос идеолошки фундираног екстремизма и глобализације. Направљена је компаративна анализа појмова који се често поистовећују – “новог светског поретка”, глобализације и глобализма. Утврђено је како је “нови светски поредак” систем у настајању, глобализација – процес, а глобализам – идеологија.

Испитано је на које све начине могу међусобно бити условљени глобализација и идеолошки мотивисан екстремизам.

Једанаесто поглавље носи назив “Најзначајнији облици и актери савременог десничарског екстремизма”. Кренули смо од хулиганизма као појаве која је веома актуелна у савременом друштву готово у свим земљама, а која је претежно предиспонирана десничарским екстремизмом. Потом је истраживан утицај скинхедс покрета на савремену екстремну десницу уз објашњење неких нових појава унутар њега као што су “геј-скинхедси”. У наставку рада су истраживане карактеристике актера савремене екстремне деснице на територији САД, Европске уније и Србије.

Последње, дванаесто поглавље у раду се бави истраживањем најзначајнијих облика и актера савременог левичарског екстремизма кроз компаративну анализу на територији САД, Европске уније и Србије. Кроз истраживање програмских циљева и принципа деловања објашњене су најзначајније групе, организације и покрети које су спремни да употребе сав виолентни потенцијал зарад реализације својих политичких циљева.

У закључку се сумирају сви претходно наведени ставови у докторској дисертацији. Потврђена је генерална хипотеза и доказано је како се уз помоћ идеолошки фундираног екстремизма (под којим подразумевамо екстремну левицу и екстремну десницу), могу генерисати готово све врсте простих и сложених облика насиља.

I ПОЈАМ ЕКСТРЕМИЗМА

1.1. Појмовно одређење екстремизма

Етимолошки гледано реч екстремизам потиче из латинског језика (lat. *extremus*) и означава крајност, непопустљивост у одређеним ставовима, идејама, вредностима и делању. Латински израз *ad extrema* се може превести као нешто што иде до крајњих граница, баш као што и људски екстремитети – ноге и руке, представљају завршетке, односно крај нашег тела. Често се екстремизам може оквалификовати као понашање које је на граници дозвољеног са тенденцијом да се дозвољена граница пређе. Ван одређене границе која може бити представљена у виду закона, обичаја, социјалних или религијских норми, егзистира сфера екстремизма која је обично непожељна и демонизована јер нарушава хармонију и равнотежу у друштву.

Пођемо ли од чињеница да екстремизам иде до крајњих граница поставља се логично питање које су то границе и ко их одређује? По савременим аршинима то су границе представничке демократије западног типа, али не треба заборавити да су границе варијабилна категорија. У политици су границе попут хоризонта – оног тренутка кад мислимо да смо дошли до њих, пред нама се рађају неке нове. Границе у савременом друштву се не подударају са појмом граница у средњем веку или античком периоду. Као што су временски омеђене, границе су и просторно условљене. Понашање на граници дозвољеног у европској традицији засигурно не може бити компатибилно са истим таквим понашањем у кинеској, или рецимо, арапској традицији. Тако долазимо до закључка да су политичке границе условљене временом, простором, и политичком културом. Оно што је екстремизам за једне, представља можда сасвим прихватљиво понашање за неке друге политичке актере.

Проблем екстремизма је (мада не под тим називом) као крајност (*akrai*) разматрао још Аристотел у *Никомаховој етици*. По мишљењу Аристотела умереност, тј. средина (*mesotes*) је најбоља за живот у политичкој заједници из разлога што претеривање у нечему (*hyperbole*), исто као и помањкање те исте ствари (*endeia*), уништавају врли живот¹⁰. Аристотел је чак сматрао да је остракизам, као врста најгорег изопштења из

---

¹⁰ Види: Аристотел, *Никомахова етика*, Глобус, Загреб, 1988, стр. 17-25.

полиса, био резервисан не само за злочинце и оне који су издали државу, већ и за све оне који би се издвајали од просечног грађанина било по богатству, или по степену утицаја и веза које остварују у друштву¹¹. У античкој Грчкој се тежило не само умерености већ и просечности јер је управо то обезбеђивало хармонију која је преко била потребна за функционисање државе. Аристотел је видео опасност у крајњим, екстремним појавама па је у својој *Политици* тврдио „да је срећан живот онај који почива на ничим спречаваној врлини и да је врлина средина (између две крајности), онда најбољи живот мора да буде онај који се држи средине, и то такве средине коју може свако да постигне“¹².

Западоевропска политичка наука је почетком двадесетог века у свом вокабулару екстремистима називала руске бољшевице који су учествовали у Октобарској револуцији 1917. године¹³, што указује на чињеницу да се екстремизам најпре везивао за левицу, да би са појавом фашизма овај израз полако почео да се приписује и политичкој десници. Неки теоретичари су попут Роналда Винтроба (Ronald Wintrobe) сматрали да се прва појава државног екстремизма у модерној историји може везати за Јакобинску диктатуру у време Француске револуције¹⁴. Тешко је са пуном прецизношћу говорити о оваквим случајевима јер се у друштвеним наукама не може потпуно егзактно утврдити када су се тачно догодиле неке појаве.

Током осамдесетих година двадесетог века политиколози Уве Бакес (Uwe Backes) и Екхард Јесе (Eckhard Jesse) покушавају да научно одреде овај феномен етаблирајући га у академским круговима. Они добро запажају да термин екстремизам није исто што и радикализам полазећи од њихове етимолошке основе¹⁵. Ови теоретичари су симболички

---

¹¹ Види: Аристотел, *Политика*, БИГЗ, Београд, 2003.

¹² Аристотел, *Политика*, БИГЗ, Београд, 2003, стр. 112.

¹³ Према: Backes, Uwe, „Meaning and Forms of Political Extremism in Past and Present“, овај чланак је део истраживачког пројекта: *Political Parties and Representation of Interests in Contemporary European Democracies* (code MSM0021622407)

¹⁴ Према: Wintrobe, Ronald, *Rational extremism: the political economy of radicalism*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2006, стр. 3.

¹⁵ Видети више о томе у следећим радовима: Backes, Uwe, *Politische Extreme: eine Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis in die Gegenwart*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006.

приказали екстремизам у виду потковице тако што се крајеви политичког спектра, тј. екстреми приближавају, док се центар као умерена варијанта налази на средини и симбол је демократског друштва. По моделу потковице политички екстремизам ма које врсте (левичарски или десничарски) је антагонизам демократији, правној држави и владавини права.

Феномен екстремизма није лако дефинисати из више разлога. Пре свега, реч је о појави која се може јавити у **различитим сферама друштва**. Тако, рецимо, екстремизам постоји у свету спорта и може се јавити у неколико облика: у форми насилног понашања одређених група у публици тј. хулигана на спортским приредбама; потом, у виду екстремних спортова који су карактеристични по томе што су високоризични по живот (алпинизам, спортско пењање, рафтинг, банџи-џампинг, брдски бициклизам, параглајдинг итд.). Екстремизам је друштвена појава која може кореспондирати са религијом, па тако комбинован са верским заносом може родити насиље у форми религијски фундираног тероризма, као што је то био случај са нападом Ал Каиде на Америку 11. септембра 2001. године. Екстремизам је својствен и уметности и култури уопште, па тако Ханс Герд Јашки (Hans Gerd Jaschke) указује на чињеницу да екстремизам у култури поприма супкултурну варијанту и да је увек негација демократске културе, јер свакако имплицира насиље, ирационални дискурс и претерано уплитање политике у свет уметности¹⁶. Управо из ових разлога се појам екстремизма у савременим западноевропским друштвима најчешће повезује са недемократским тенденцијама, јер је екстремизам данас претежно схваћен као негација западног модела демократије.

Одређење екстремизма је условљено **културолошко-религијским и територијалним** елементима. Рецимо, у неким муслиманским земљама је каменовање за одређена кривична дела законом прописано, док је у европској традицији овакво понашање неприхватљиво, директно крши сва људска права и сврстава се у екстремне методе. У Авганистану су у провинцији Газни у новембру месецу 2011. године мушкарци до смрти каменовали мајку и ћерку због „моралне девијације и прељубе“. Иранка Сакинех Мохамеди Аштијан је 2006. године осуђена на смртну казну због прељубе, а 2011. је

Backes Uwe, Jesse Eckhard, *Gefährdungen der Freiheit : extremistische Ideologien im Vergleich*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006.

¹⁶ Видети више томе у: Berg-Schlosser Dirk, Rytlewski Ralf, *Political culture in Germany*, St. Martin's Press, New York, 1993.

донета одлука да се каменује, иако је под утицајем међународних организација за заштиту људских права ова пресуда требало да се преиначи. У Пакистану је само током првих девет месеци у оквиру 2011. године убијено око 675 жена и девојака из разлога што су „осрамотиле породицу“. У 2010. години биланс жртава је био 791, а најчешћи разлози убијања жена су: „недозвољени сексуални односи“, удаја без дозволе породице и сл. Убице су при том, у највећем броју случаја мужеви, очеви и синови¹⁷. У Европи се рецимо, овакав начин кажњавања сматра недопустивим и третира се као екстремизам.

Са друге стране, оно што се у далекој прошлости сматрало уобичајено прихватљивим понашањем, за тековине модерне цивилизације би представљало екстремизам. Дакле, одређење екстремизма је и **временски условљено**. Под тиме подразумевамо да се неке појаве из прошлости могу окарактерисати у данашње време као непожељне и обратно. Рецимо, у средњем веку је у хришћанској култури инквизиција била институционализована и имала легалитет, а данас бисмо о томе могли говорити као о употреби екстремних метода да би се дошло до одређеног циља.

Такође треба узети у обзир и **поистовећивање екстремизма са сродним феноменима** попут тероризма, радикализма, фундаментализма фанатизма и популизма што додатно отежава дефиниционо одређење овог феномена.

Због изразите аморфности, варијабилности кроз историју и преклапања са осталим сродним феноменима, екстремизам није лако дефинисати, па су га неки од аутора упоређивали са порнографијом, сматрајући да је обе појаве тешко експлицитно дефинисати, али их лако препознајемо када их видимо¹⁸.

Иако је до сада направљен тек мали број научно-валидних и акуратних академских дефиниција о појму екстремизма управо из претходно наведених разлога, Драган Симеуновић је дао једну опширну и веома прецизну дефиницију екстремизма на коју ћемо се првенствено ослањати приликом анализе овог феномена: „Екстремизам је комплексна друштвена појава заснована на пренаглашеним биолошким потребама самозаштите и ксенофобичној варијанти идентитетног механизма, које служе формирању и оправдању

---

¹⁷ Извор: Агенција *ФоНем*, 20. 12.2011.

¹⁸ Према: Sotlar, Andrej, „Some Problems with a Definition and Perception of Extremism within a Society”, *Policing in Central and Eastern Europe: Dilemmas of Contemporary Criminal Justice*, edited by Gorazd Mesko, Milan Pagon, Bojan Dobovsek, Faculty of Criminal Justice, University of Maribor, Maribor, 2004, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/Mesko/208033.pdf> , 11.06.2012.

тешко дозвољивих ставова и агресивног понашања којима се, као непријатељска, угрожава нека расна, верска, етничка или друга група. Екстремизам одликују вигилантни формално-заштитни став према сопственој групи који подразумева претерану ревност у изналажењу непријатеља и 'право' на нетрпељивост, мржњу и агресивност према правом или претпостављеном непријатељу, као и тенденција преузимања вођства у својој групи или скупини ради њеног мобилисања са немером систематског преласка граница друштвено дозвољеног понашања, а све у име очувања вредности, идентитета и перспективе своје групе¹⁹.

У *Политичкој енциклопедији* екстремизам означава „заузимање крајњег или најоштријег става у неком питању, акцији или покрету, односно заступање гледишта које се налази на крају лествице уопште могућих гледишта о том питању и које је у тој мери искључиво да одбија свако вођење рачуна о осталим мишљењима, алтернативама или о појединачним околностима и условима ситуације“²⁰. Из приложене дефиниције видимо да се екстремизам везује за искључивост у ставовима и делању, што није прихватљиво за савремену неолибералну демократију која претендује на толеранцију и компромис. Отуда можемо закључити да екстремизам у политици не познаје суштинске демократске вредности, па да је сходно томе антидемократска појава.

У политичко-пропагандним порукама израз екстремизам се претежно користи за дисквалификацију политичких противника. Тако су на пример, у доба Француске револуције са становишта аристократије екстремистима сматрани буржоаски кругови друштва, док су пак, касније са становишта буржоазије методи радничке класе која је тежила револуцији и рушењу капитализма, представљали екстремизам. Евидентно је да се у политици екстремистима називају не само они који се користе екстремним методама или теже остваривању екстремних циљева, већ често и неекстремни политички противници.

Према Драгану Симеуновићу можемо говорити о три врсте екстремизма у политици:

1. Када се остварују неекстремни циљеви екстремним средствима
2. Када се екстремни циљеви остварују неекстремним средствима

---

¹⁹ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 158.

²⁰ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 247.

3. Када се екстремни циљеви остварују екстремним средствима²¹.

Први облик екстремизма који преферира реализацију умерених (неекстремних) циљева уз помоћ екстремних средстава имамо у ситуацији када нека нација тежи стварању сопствене државе али уз употребу екстремних средстава као што су разни облици политичког насиља попут тероризма, рата, политичких убистава и сл. О другом случају у којем се користе умерена (неекстремна) средства зарад остваривања екстремних циљева можемо говорити кроз пример Хитлеровог доласка на власт у Немачкој уз помоћ парламентарних избора, али је његов крајњи политички циљ био екстремизам који се манифестовао у форми нацизма. Трећи пример екстремизма (који користи екстремна средства ради остваривања екстремних циљева) можемо приказати кроз акције НДХ током Другог светског рата која је уз помоћ насиља (етничког чишћења) као основне методе деловања, остваривала екстремистичке циљеве („етнички чисту и независну државу Хрватску“).

Како бисмо избегли једностраност и монолитност у одређењу једног тако сложеног и аморфног феномена као што је екстремизам, послужићемо се претходним сазнањима из разних друштвених области. Уколико кренемо од **политиколошког становишта** видећемо да основу сваког екстремног понашања у политици чине незадовољне скупине или појединци који се боре против неправде (или бар против оног што они перципирају као неправду) у друштву, захтевајући бољи положај за групу са којом се идентификују и којој најчешће припадају. Идентификација са групом и припадност истој, даје одређеној индивидуи снагу и могућност самоафирмације. Како у свакој групи човек добија снагу, (али крњи идентитет), није чудо зашто политички екстремисти теже стварању групног идентитета. „Групни идентитет је битно својство сваког екстремизма. Појединац се утапа у свој изабрани колектив и служи му без обзира да ли је реч о нацији, верској групи или раси, па чак и фудбалској, или некој другој спортој навијачкој групацији“²², сматра Симеуновић и додаје како се у основи сваког групног идентитета може пронаћи архаични, племенски идентитет који још увек није цивилизацијски превазиђен.

Пошто се екстремизам везује за групни идентитет треба нагласити да су њему својствени тзв. **међугрупни односи** који подразумевају односе између две или више група

²¹ Према: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009.

²² Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 155.

и њиховог чланства, а тичу се првенствено групне идентификације. То значи да када појединци који припадају некој групи ступе у интеракцију са другом групом (што може бити колективно или индивидуално), можемо говорити о случају међугрупног понашања²³. Међугрупне односе је најпре одредио 1966. године Шериф Музафер (Sherif Muzafer) и на тај начин успоставио **теорију реалистичних међугрупних конфликта**, по којој постоји веза између екстремизма и борбе за економске ресурсе. Он сматра да између група долази до сукоба кад се јави супротстављеност економских интереса, што може резултирати појавом екстремистичког понашања, али ова теорија не успева да објасни појаве спонтане конкуритивности између група уколико не постоји сукоб интереса.

Насупрот теорији реалистичких међугрупних конфликта, **теорија социјалног идентитета** указује на чињеницу да се екстремизам може јавити као последица забринутости појединца за очување идентитета групе којој припада и њених вредносних садржаја. Наиме, из страха да ће бити угрожен вредносни систем групе којој припада, па самим тим и његов, појединац се одлучује за екстремистичко понашање које у себи начешће инкорпорира насиље²⁴.

Екстремизам у политици може бити прихватљив само дотле док представља маргиналну појаву: „Чак и кад се пређу границе прихватљивог, ако је то на нивоу изолованог инцидента са малим, негативним последицама, таква појава неће бити оцењена као екстремизам, иако је чин екстремизма. При том су границе допуштеног и прихватљивог такође врло субјективно одређене“²⁵. Управо из тог разлога се може десити да оно што је за нас екстремизам, за друге представља понашања које је још увек у границама прихватљивог.

Милитантни егзибиционизам је још једна од одлика политичког екстремизма. „Страх од безличности и у крајњем од поништења наше индивидуалности којој може да води, и неретко води чину физичког поништења, подстиче на милитантни облик исказивања и потврђивања себе као Ја које не дозвољава да га преплави и поништи

---

²³ Према: Sherif, Muzafer, *Group Conflict and Cooperation: Their Social Psychology*, Routledge & Kegan Paul, London, 1966.

²⁴ Видети више о томе у: Tajfel, Henri, *Social identity and intergroup relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.

²⁵ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 147.

Друго²⁶, што је фундамент екстремистичког деловања. У основи оваквог понашања се налази *страх од непознатог* па стога и није чудо што се екстремисти удружују у групе јер не знају колики су домети непознате појаве која, по њиховој перцепцији, прети да уништи дотадашњу друштвену хармонију. Егзибиционизам се у оваквим случајевима јавља и као „превентивно понашање ако не уплашених, оно забринутих по своје ближње и свој род, веру или расу. Отуда екстремисти виде себе као спаситеље својих широк друштвених група којима, разуме се, по дефиницији морају припадати“²⁷.

Милитантни егзибиционизам као саставни део екстремизма се огледа и у потреби да екстремисти буду примећени, а у исто време и потврђени од стране других (на првом месту групе којој припадају), те се издвајају својим понашањем, а неретко и облачењем (отуда се монолитни идентитет потврђује и у оквиру ношења одређених униформи или ти посебног стила одевања)²⁸. Издвајање ове врсте није страно ни животињском свету у којем се поједине врсте истичу својим ако не увек спољашњим изгледом (као што је то случај са коралним флуоресцентним рибицама у тропским морима), оно начином понашања у ситуацијама када су угрожене. Тако је још Конрад Лоренц (Konrad Lorenz) опазио да животиње које су плен, врло често у групи нападају грабљивицу ако је оцене као потенцијалну опасност у датом тренутку, па као пример наводи јато гусака које напада једну лисицу или крдо зебри које заједничким снагама креће на лава²⁹.

Вигилантизам је верни пратилац политичког екстремизма и он инволвира потребу за очувањем одређеног система вредности, којем прети опасност од потенцијалних непријатеља. Тај „чуварски“ однос према неком систему вредности без обзира о којој врсти екстремизма је реч, увек имплицира постојање насиља као основног метода деловања екстремиста. Пошто су екстремисти самопрокламовани „верни чувари“ одређеног поретка, вредности и идеја, њима су по правилу увек потребни непријатељи од

---

²⁶ Симеуновић, Драган, „Дихадизам као десничарски екстремизам и клерикални фашизам“, зборник радова *Фашизам у савремености*, Факултет политичких наука, Савез антифашиста Србије, Београд, 2009, стр. 128-129.

²⁷ Симеуновић, Драган, „Дихадизам као десничарски екстремизам и клерикални фашизам“, зборник радова *Фашизам у савремености*, Факултет политичких наука, Савез антифашиста Србије, Београд, 2009, стр. 130.

²⁸ На пример, скинхедси се као врста екстремно десничарског покрета, издвајају својим посебним „мачо“ стилем који подразумева ношење спитфајер јакни, војничких чизама и осталих „милитари“ симбола, док су по правилу ошишани до главе.

²⁹ Видети више о томе у: Лоренц, Конрад, *О агресивности*, Вук Караџић, Београд, 1970.

којих ће штитити своју групу. У зависности о којој врсти екстремизма је реч можемо издвојити широку лепезу „непријатеља“. За расистичке скинхедсе као представнике екстремне деснице непријатељи су црнци, Арапи, припадници ЛГБТ популације, Роми. Када је реч о левичарски оријентисаним екстремистима они увек виде непријатеље у богатим привредницима, капиталистима, мултинационалним корпорацијама и сл. Као њихова подгрупа могу се набројати екстремисти који се боре за права животиња па тако проналазе непријатеље у фармацеутским компанијама које врше експерименте над животињама, индустрији моде која производи одећу од животињског крзна, зоолошким вртovima који „поробљавају животиње“ и сл. За исламистичке екстремисте непријатељи ће увек бити „неверници“ који не само да не припадају исламу, већ се проналазе у редовима оних муслимана који нису ревносни у својој вери³⁰.

Екстремисти су увек нетолерантни према другачијима од себе, они су искључиви и деле свет по црно-белим аршинима, тако да у њиховом вокабулару не постоји реч „компромис“ нити помирење. Управо се та искључивост највише манифестује на плану политичке незрелости по којој екстремисти сматрају да су само они (и то увек) у праву, а да други који им противрече или имају различито мишљење од њиховог, одмах могу бити оквалификовани као непријатељи. Осим тога, екстремисти не респектују тековине савременог демократског друштва попут парламентаризма, плурализма, дијалога. Они се воде насиљем као суштинским методом деловања, па је отуда код њих увек присутна спремност на напад и деструкцију.

Потреба за посебношћу се код екстремиста може још објаснити и кроз призму **колективног нарцизма**. Идеја да је група посебна, изабрана и најбоља и да све што не припада њој није вредно постојања (а уколико није вредно, онда га треба уништити), указује на постојање групног нарцизма који на ширем политичком плану може породити застрашујуће консенквенце. Жарко Требјешанин сматра како „политички екстремизам одликује фанатична увереност да је његова властита политика једино исправна, а да су остале лажне, те да би заступнике других политичких опција требало свим средствима приволети прихватању једне једине идеолошке истине, или их, у име узвишеног циља (Нација, Класа, Партија итд.) истребити са лица земље. Идеолошки екстремизам, упркос

---

³⁰ На пример, екстремно крило вахабита често види непријатеље у оним муслиманима који не прихватају фундаменте вере и који су се модернизовали у складу са цивилизацијским тековинама.

његовим често макар декларативно узвишеним циљевима („нови човек“, „праведно друштво“, итд.) по правилу се испољава у виду нетолерантног и насилног понашања (од дискриминације, преко прогона, све до геноцида“³¹.

Требјешанин је покушао да направи психолошки профил политичког екстремисте издвајајући најмаркантније црте у карактеру таквог човека³². Он сматра да је у основи агресије политичког екстремисте – осујећеност. Пошто су ове особе незадовољне јер су осујећене, оне прибегавају насиљу. Узроци незадовољства могу бити вишеструки: незапосленост, лоша економска ситуација, приватни пробелми и сл. Посебно је приметно како за потенцијалне „жртве“ екстремисти обично бирају маргинализоване мањинске групе попут жена, хомосексуалаца, деце, националних мањина...Екстремистичке странке по Требјешанину, заправо и служе за реализацију агресивних потреба појединаца. Често се дешава да се помери објект насиља, па уколико не постоји могућност да екстремиста исказе бес над правом жртвом, онда тражи адекватну замену.

Субмисивност је према психолозима једна од најкарактеристичнијих особина политичких екстремиста. Обожавање вође и његова глорификација до божанских висина, сервилност према надређенима, су само тек пропратне карактеристике субмисивности. За Требјешанина је и комплекс више вредности *differentia specifica* политичких екстремиста. Овај комплекс, је заправо, подупрт комплексом ниже вредности, уз који по правилу иде ароганција и презир према „нижим групама“.

Фанатизам је инфолвиран у екстремизам, мада је погрешно поистовећивати ова два феномена. Нагињање пренаглашеном групном идентитету је следећа карактеристика политичких екстремиста. Посебно се оспорава тзв. „мешани идентитет“ из разога што крњи „чистоту“ изабране групе. Малуф је ову врсту идентитета, не без разлога, назвао „убилачким идентитетом“³³. И на крају, као круцијалне карактеристике Требјешанин издваја ригидност у размишљањима екстремисте као и склоност ка стереотипима.

---

³¹ Требјешанин, Жарко, „Психологија политичког екстремизма“, *Hereticus*, Београд, 2007, бр. 2, <http://www.hereticus.org/arhiva/psihologija-politickog-ekstremizma.html>

³² Према: Требјешанин, Жарко, „Психологија политичког екстремизма“, *Hereticus*, Београд, 2007, бр. 2, <http://www.hereticus.org/arhiva/psihologija-politickog-ekstremizma.html>

³³ Према: Малуф, Амин, *Убилачки идентитет*, Paidea, Београд, 2003.

Психолошке теорије појам екстремизма обично повезују са ауторитарним типом личности коју одређују следеће карактеристике: глорификација ауторитета и слепо покорвање истом, ригидност у мишљењу (црно-бела перцепција света), агресивност, обожавање моћи итд.

Дубље у структуру ауторитаризма улази Фром кроз објашњење ауторитарне личности: „Структура ауторитарног карактера је структура такве личности код које се осећај снаге и идентитета заснива на симбиотичкој подложности ауторитетима и истодобно на симбиотичком доминирању над онима који су потчињени њеном ауторитету (...) То је стање садо-мазохистичке симбиозе које му даје осећај снаге и осећај идентитета“³⁴. Насупрот ауторитарном типу личности можемо поставити демократски тип, као врсту његовог антагонизма, који је пожељан и прихваћен у савременом друштву, из чега проистиче закључак да се ауторитарна личност сматра непожељном у савременој демократији. На основу психолошког сагледавања екстремизма видимо да екстремисти претежно нагињу ауторитарним типовима личности, па су им зато у политици примамљиве екстремистичке странке у којима има места за испољавање агресије, осујећености, беса и људске нетрпељивости.

Код нас је изведено истраживање ауторитарности још седамдесетих година када су Никола Рот и Ненад Хавелка у својој књизи *Национална везаност и вредности код средњошколске омладине* дошли до сазнања да је степен ауторитарности изузетно висок код омладине у средњим школама у тадашњој Југославији, чак већи него ли код америчких затвореника, што је условљено балканском политичком културом и патримонијалним обрасцем понашања на нашим просторима³⁵.

Социјално-патолошко сагледавање екстремизма указује на то да је екстремистичко и девијантно понашање верни пратилац друштвених криза што се у неколико наврата показало тачним у историји. Понекад је тешко објаснити шта је нормално, а шта девијантно у друштву јер су границе нејасне и флукутирају. Док је Емил Диркем (Émile Durkheim) сматрао девијантним све оно што одступа од просека у

---

³⁴ Фром, Ерих, *Ауторитет и породица*, Напријед, Загреб, 1984, стр. 112.

³⁵ Видети више о томе у: Рот Никола, Хавелка Ненад, *Национална везаност и вредности код средњошколске омладине*, Институт за психологију, Институт друштвених наука, Београд, 1973.

друштву³⁶, за Талкота Парсонса (Talcott Parsons) девијантно понашање може бити не само дисфункционално већ и функционално за друштво³⁷. Ерих Фром³⁸ (Erich Fromm) је пак, направио дихотомне парове (црно-бело) о нормалним и девијантним појавама, где се у девијантно понашање свакако може убројати и понашање екстремиста.

Неке **етнопсихолошке** студије заступају тезу да поједине генетске карактеристике народа предиспонирају специфичан вид екстремистичког понашања. Владимир Дворниковић у својој познатој књизи под називом *Карактерологија Југословена* истиче следеће: „Југословенски човек, по својим душевним диспозицијама, политички је екстремист. Крилатица која ће њега да покрене има да буде одређена и крајње заоштрена, пре свега слична бојном покличу, кадра да у њему оживи и подигне огорченог борца. Што год је умерено, компромисно, рационализовано, не може да разигра његов политички темперамент или уопште да потстакне његово дубље интересовање“³⁹. Наравно да треба бити опрезан приликом генерализација сваке врсте, укључив и Дворниковићеву тезу о екстремистичком карактеру Југословена, јер је на послетку, сваки човек индивидуа за себе иако на профилисање његовог карактера осим генетских фактора у великој мери утиче и социјално окружење.

Екстремизам је тешко дефинисати и са правног становишта, што умногоме отежава борбу државе против екстремистичких акција. У нашем Кривичном законнику се нигде експлицитно не помиње екстремизам, али се наводе појаве које су његов синоним попут говора мржње, рушења уставног поретка, тероризма и сл. Русија је на пример, имала дуги низ година проблема са правним одређењем екстремизма, али је 2007. године усвојила спорни закон којим се мења дефиниција екстремизма и јачају полицијска овлашћења. Овај закон проширује дефиницију екстремизма, па се осим националних, расних и верских злочина, екстремизмом сматрају и злочини који се чине из социјалних, идеолошких и

---

³⁶ Видети више о томе у: Диркем, Емил, *Правила социолошке методе*, Вук Караџић, Београд, 1963.

³⁷ Видети више о томе у: Парсонс, Талкот, *Теорије о друштву: основе савремене социолошке теорије*, Вук Караџић, Београд, 1969.

³⁸ Видети више о томе у: Фром, Ерих, *Здрavo друштво*, Рад, Београд, 1963.

³⁹ Дворниковић, Владимир, *Карактерологија Југословена*, Просвета, Београд, 1990, цитирано према: Требјешанин, Жарко, „Психологија политичког екстремизма“, *Hereticus*, Београд, 2007, бр.2, <http://www.hereticus.org/arhiva/psihologija-politickog-ekstremizma.html> , 05.06.2011.

политичких разлога, укључив и хулиганизам. Овај закон је споран са становишта људских права између осталог и што допушта прислушкивање људи који су осумњичени за екстремизам.

По мишљењу Алберта Бретона (Albert Breton) политички екстремизам се састоји из четири елемента⁴⁰:

1. Асиметрија у расподели политичке моћи. Ова асиметрија је обично разлог за почетне акције политичких екстремиста. Па ипак не значи да ће са добијањем веће количине моћи екстремисти престати са коришћењем насиља. Напротив, Хитлер је по добијању власти па самим тим и већег степена моћи постајао све бруталнији.

2. Политичко вођство. Ово је веома значајан сегмент у одређењу политичког екстремизма. Као што смо већ објаснили, екстремисти преферирају ауторитарни тип личности, што се манифестује и приликом избора вође који је најчешће харизматска личност.

3. Сагласност са одлукама вође. У екстремистичким групама не постоји демократија, па самим тим ни демократско одлучивање, а одлуке доноси вођа и његов узак круг сарадника.

4. Јаз између социјалних група. Да би екстремизам имао смисла, потребно је да постоји одређена дисхармонија у друштву, тј. јаз који ће се деловањем екстремиста интензивирати, а све са циљем одбране своје (наводно „угрожене“) групе.

Роџер Скрутон (Roger Scruton) сматра да екстремизам увек подразумева⁴¹:

- 1. Склоност ка крајњим идејама у политици са тенденцијом елиминације опозиције*
- 2. Нетолеранцију према осталим политичким опцијама*
- 3. Коришћење политичких средстава која не поштују живот, слободу и људска права осталих припадника друштвене заједнице*

Иако су наведени елементи по Скрутону саставни делови екстремизма, они нису једини, те ову одредницу екстремизма сматрамо непотпуном.

По Марти Креншоу (Martha Crenshaw) „екстремисти обично траже или радикалну промену постојећег статуса *quo* који ће им омогућити одређене предности или одбрану

---

⁴⁰ Breton, Albert, *Political extremism and rationality*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2002.

⁴¹ George John, Wilcox Laird, *American extremists: Militias, supremacist, Klansmen, communists, and others*. MA: Prometheus Books, Amherst, 1996, стр. 54.

постојећих привилегија за које сматрају да су угрожене⁴². Наведена дефиниција иако наизглед концизна није доречена из разлога што не указује које су то методе, средства и циљеви борбе, јер овако схваћен екстремизам може бити свака грађанска иницијатива за очување или побољшање постојећих права одређене групе. Чак и израз „радикална промена“ не мора значити негативну промену, већ напротив може указивати на тежњу за коренитим променама које ће довести до побољшања у друштву.

Неки аутори сматрају да се појам политичког екстремизма најексплицитније може везати за „десничарски ауторитаризам“⁴³. Оваква симплификација је непожељна у политичким наукама из разлога што замагљује суштину феномена екстремизма свдећи га тек на једну од његових појавних варијанти – десничарски ауторитаризам. Треба нагласити да је и левица, подједнако као десница, склона ауторитарним али и екстремистичким формама.

Роберт Нозик (Robert Nozick) сматра да једноставна дефиниција екстремизма није могућа. Он разматра суштинске карактеристике екстремистичког понашања и закључује како су екстремисти увек бескомпромисни, искључиви, како им је потребан непријатељ захваљујући коме ће интегрисати своје расположиве снаге, а посебно издваја уврежено мишљење екстремиста о томе да неко кује заверу против њих, те да се сходно томе морају на све могуће начине одбранити⁴⁴. Политички екстремисти верују да неко жели да им науди, па су управо из тог разлога стално на опрезу уз спремност да се бране од потенцијалног, стварног или измишљеног непријатеља, а све то оправдавајући заверама које непријатељ кује против њих.

Интересантна је Липсетова (Seymour Martin Lipset) констатација у делу *Политички човек* у којем пише како је екстремизам својствен не само левици и десници већ и политичком центру, чиме је разбио предрасуде о умерености центра и при том назвао фашизам „екстремизмом центра“, иако се он претежно сматра екстремизмом деснице⁴⁵.

Бретон сматра да је политички екстремиста онај ко користи „екстремистичке методе попут запаљиве реторике, бомбашких напада, терористичке активности итд. али

---

⁴² Atkins, Stephen, *Encyclopedia of right-wing extremism in modern American history*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 2011, стр. xii

⁴³ Pedahzur Ami, Weinberg Leonard, *Religious Fundamentalism and Political Extremism*, Routledge, London and New York, 2004, стр. 40.

⁴⁴ Видети више о томе у: Nozick, Robert, *Socratic puzzles*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1997.

⁴⁵ Види: Липсет, Сејмор Мартин, *Политички човек: друштвена основа политике*, Рад, Београд, 1969.

чија је званична платформа у политици радије представљена као центристичка него ли екстремистичка (лево-десно)⁴⁶. Ова дефиниција и није баш највалиднија с обзиром да су као прво, запаљива реторика и бомбашки напади инволвиран у терористичку активност која се овде наводи као екстремистичка метода па је непотребно посебно их издвајати; као друго, терористичка активност није увек нужни пратилац екстремистичког деловања. Бретон попут Липсета, проналази спону између идеолошког центра и екстремизма, иако се по правилу екстремистичка активност претежно приписује крајњој левици или крајњој десници.

Политички екстремизам се може одредити као „тежња за успостављањем моћи одређених друштвених покрета (који су у служби политичких програма), а чији су актери супротстављени државном ауторитету и чија су индивидуална права окрњена у име виших колективних циљева што укључује масовна убиства оних који се не слажу са наведеним политичким програмима“⁴⁷.

Сваки екстремизам у политици се базира на предрасудама и стереотипном размишљању. Када је реч о предрасудама, против њих су се веома интензивно борили још филозофи у епохи просветитељства сматрајући „да је ауторитет један од извора предрасуда, а просветитељска критика је била првенствено уперена против религиозних предања хришћанства, против Светог писма“⁴⁸. Предрасуде је тешко искоренити јер су оне дубоко зашле у све поре друштва, али један од могућих начина је правилна социјализација нараштаја. Што се тиче стереотипа, они су претежно присутни код екстремиста десничарске провенијенције и то у облику етничких стереотипа који представљају „упрошћене, емоцијама засићене и ригидне опште представе како о властитом народу, тако и о другим народима. Суд о ма ком припаднику неке етничке групације, унапред је одређен (кад је реч о претпостављеним психосоцијалним карактеристикама типичног члана скупине) стереотипном представом о групи као хомогеном културном субјекту и ту се, очигледно, превиђају значајне интра-групне

---

⁴⁶ Breton, Albert, *Political extremism and rationality*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2002, стр. 25.

⁴⁷ Midlarsky, Manus, *Origins of political extremism : mass violence in the twentieth century and beyond*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2011, стр. 7.

⁴⁸ Тадић, Љубомир, *Јавност и реторика*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 306.

разлике. Стереотипи су вид догматске социјалне перцепције⁴⁹. Екстремизам је директно повезан са ирационализмом јер се позива на емоције, догматска размишљања, стереотипне предстве и предрасуде, те је као такав погодан за политичку манипулацију и демагогију сваке врсте. Стога Радомир Милашиновић сматра да безбедносна култура може представљати веома значајан фактор превенције друштвених конфликта, укључујући и екстремизам⁵⁰.

Ендру Торп (Andrew Thorpe) сматра да је политички екстремизам остварио кулминацију у Европи у периоду између 1917. и 1940. године када су настале три врсте екстремистичких режима. Најпре се, захваљујући Октобарској револуцији 1917. године, у Русији формира болшевички екстремистички режим, потом долази до успона фашизма у Италији 1922. године, да би се у трећу групу екстремистичких режима убрајале земље које су се окренуле ауторитаризму (Литванија, Пољска, Шпанија, Португал, Аустрија, Мађарска и Србија)⁵¹. Овај аутор можда претерује када трећу групу земаља сматра екстремистичким у датом историјском периоду. Заправо, иако су многе од ових земаља нагињале конзервативизму, не значи да су њихови системи били екстремистички. Џон Мек Кенон (John McCannon) такође доводи у везу поједине режиме Централне и Источне Европе са екстремизмом и то у време „велике депресије“ када су висока инфлација и масовна незапосленост предиспонирани крах многих демократија у Европи⁵². Екстремизам цвета у доба криза из разлога што нуди „лака решења у тешким временима“, јер му погодује аномија, социјална несигурност и људски страх за егзистенцију.

Волтер Лакер (Walter Laqueur) је изучавајући тероризам дошао до закључка како постоји дистинкција између терориста који су фанатици и оних које можемо назвати екстремистима. Док су први ревносни у некој религији, други, тј. екстремисти, су они који показују изразиту ревност ка некој политичкој опцији⁵³. Чињеница је да тероризам имплицира и фанатизам и екстремизам, али је много битније у овом Лакеровом опажању

---

⁴⁹ Лазин, Смиљан, *Матрице политичког идентитета*, Институт за политичке студије, Београд, 1994, стр. 377.

⁵⁰ Види: Милашиновић, Радомир, “Безбедносна култура као фактор превенције друштвених конфликта”, *Зборник радова*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2005, стр. 51-64.

⁵¹ Према: Andrew Thorpe, *The failure of political extremism in inter-war Britain*, University of Exeter, Exeter, 1989.

⁵² Видети више о томе у: McCannon, John, *Barron's AP world history*, Barron's, Huppauge, N.Y, 2008.

⁵³ Према: Borgeson Kevin, Valeri Robin, *Terrorism in America*, Mass. Jones and Bartlett, Sudbury, 2009.

то што прави дискрепанцу између појмова као што су тероризам, екстремизам, фанатизам. Иако су слични и поврх свега се преклапају, ови феномени су ипак међусобно различити па на њих треба и тако гледати.

Треба правити дистинкцију између екстремистичких политичких партија, група, организација и покрета у цивилном друштву и недемократских политичких режима који се користе екстремистичким средствима или теже екстремистичким циљевима. Често су партије које би се сматрале екстремистичким, од стране надлежних органа власти биле забрањиване. Рецимо, државни врх Краљевине СХС је 1920. године *Обзнаном* забранио рад *Комунистичке партије Југославије* из разлога што је подривала својим екстремистичким методама државни поредак. Екстремистима не називамо само политичке противнике који припадају различитој политичкој опцији од наше како би их дискредитовали, већ често и припаднике исте партије који нагињу фракционаштву. У том смислу је у *Комунистичкој партији Југославије* двадесетих година двадесетог века дошло до сукоба између леве и десне струје у којем су пале разне оптужбе између самих комуниста. Сима Марковић се као секретар КПЈ и припадник десне струје бранио на следећи начин од оптужби да је његова политичка опција екстремистичка: „Ми се не стидимо, ником, никада и нигде рећи да смо револуционари и да је главни задатак Комунистичке партије да ради за револуцију. Они који нас називају екстремистима, чине то стога да би себе могли прозвати комунистима. Ми са екстремистима немамо ништа заједничко. Ми смо против анархосиндикалних акција, што смо увек доказали, и кад нам се после свега тога чине подметања такве врсте, онда је то у најмању руку нелојално“⁵⁴. У политици ће ретко ко признати да је екстремиста. Због тога су екстремисти спремни да користе недозвољена средства и методе или реализују неприхватљиве циљеве, а све под велом демократије. Тај привид о демократском делању који је израз највећег степена политичког лицемерства је и те како присутан у политици.

Екстремизам који је својствен цивилном сектору се јавља у виду политичких покрета, организација или група, али уопште није за занемаривање, из разлога што се зна

---

⁵⁴ Вујошевић, Убавка, Ковачев Вујица (приређивачи), *Други (Вуковарски) Конгрес КПЈ*, Издавачки центар Комунист, Београд, 1983, стр. 199.

да је већина политичких партија настала из политичких покрета⁵⁵. При том не треба потцењивати друштвену улогу ових субјеката цивилног друштва јер њихов утицај на друштвено-политички систем у којем делују може бити веома значајан. Често поједини друштвени покрети, организације или групе делују под егидом политичких странака чији су, заправо, инструменти. Узмимо за пример друштвени покрет у Индији *Хиндутва* који се базира на хинду-фундаментализму и национализму и који је у тесној спрези са *Индијском народном партијом* (Bharatiya Janata Party).

Екстремистички режими су увек синоним за недемократске политичке структуре које се користе разним врстама политичког насиља како би одржале своју власт. Такве примере смо имали у фашистичким, комунистичким, нацистичким и осталим тоталитаристичким режимима.

Уврежено је мишљење да екстремизам, поготово његова политичка форма, обавезно генерише насиље. Морамо бити опрезни са оваквим закључцима из разлога што иако политички екстремизам најчешће производи насиље, то не мора увек бити правило. Рецимо, Махатма Ганди у својој борби није користио методе насиља⁵⁶, али његове поједине методе можемо сматрати чак и екстремним, иако је циљ којем је тежио био хуман и демократски.

Када све резимирамо можемо закључити да је *политички екстремизам понашање и мишљење у сфери политике које се налази на граници дозвољеног са тенденцијом да се та граница пређе, а што је у супротности са правним, обичајним и културолошким нормама у једном друштву. Као такав, политички екстремизам је увек непожељна појава из разлога што не кореспондира са вредносним системом савремене демократије (као што су толеранција, парламентаризам, компромис, дијалог) јер директно подрива правну државу и владавину права. Његова круцијална карактеристика је употреба насиља или ти склоност ка насиљу (која се не мора увек реализовати).*

---

⁵⁵ Видети више о томе у: Веуме, Klaus von, *Transformacija političkih stranaka*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2002.

⁵⁶ Ганди се у свом ненасилном отпору ослањао на идеју *ахимсе* и *сатајграхе*

1.2. Разликовање екстремизма од сродних феномена

Екстремизам се преплиће са сродним феноменима попут тероризма, радикализма, фундаментализма, фанатизма и популизма. Неретко се ови појмови међусобно поистовећују што није исправно, јер се на тај начин замагљује права научна слика и суштина сваког од њих понаособ. Како смо већ у првом делу рада објаснили све проблеме у оквиру појмовног одређења екстремизма, јасно је да морамо направити дистинкцију између њега и његових сродних феномена са којима се преплиће, али што нам не даје за право да их сматрамо синонимима. Екстремизам и њему слични феномени се могу међусобно подударати и разликовати у појединим сегментима, а ми ћемо ићи ка томе да уочимо оно што наука назива *differentia specifica* и *genus proximus* за сваког од њих. Следећи битан задатак јесте међусобна компарација свих ових сродних феномена са екстремизмом. Оваквом методом истраживања ћемо успети да искристалишемо значење свих наведених феномена у политикологији, али ћемо у исто време видети шта је то што их у исто време раздваја али и повезује.

1.2.1. Разликовање екстремизма од тероризма

Када поредимо тероризам и екстремизам треба напоменути да је сваки тероризам у исто време и екстремизам (тј. потврђени екстремизам на делу), док не можемо рећи да је сваки екстремизам – тероризам. Заправо, о односу екстремизма и теоризма можемо говорити о односу општег и посебног. Док екстремизам има карактер општости, тероризам сагледавамо кроз призму посебности.

Етимологија речи тероризам је латинског порекла (лат. *terror*) и означава интензиван страх или ужас. Отуда је и застрашивање једно од битних својстава тероризма. Миленко Крећа и Смиља Аврамов сматрају да се тероризам у политичком речнику употребљава “у ужем и ширем смислу речи”⁵⁷. Док се у ужем смислу речи под тероризмом подразумева “акт или скупина аката насиља против лица или објеката којима

---

⁵⁷ Крећа Миленко, Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2001, стр. 351.

прибегавају организоване групе у циљу стварања атмосфере опште несигурности, остварења политичких или социјалних циљева, или пак да би се подстакло јавно мњење на размишљање и реаговање на одређене појаве”⁵⁸, у ширем смислу се њиме квалификују “тоталитарни режими који своју владавину заснивају на насиљу и застрашивању”⁵⁹.

Интересовање шире јавности али и научних кругова за тероризам расте поготово након напада Ал Каиде на САД 2001. године. У мору текстова који се баве елаборирањем тероризма има пуно оних који су више на нивоу белетристике, него ли научне студије. Атрактивност овог феномена је утицала и на „хиперинфлацију“ политиколошких текстова у којима се могу наћи различите дефиниције о њему. Према Драгану Симеуновићу можемо издвојити две групе таквих дефиниција⁶⁰:

- 1) Академске – које су створили научни кругови
- 2) Административне – које су настале у оквиру одређених државних или међународних институција

Проблеми у дефинисању тероризма су **вишеструки**⁶¹:

- **Динамичност** и променљивост феномена тероризма. Тероризам се у својој савременој форми први пут јавља код руских анархиста у деветнаестом веку (пр. организација „Народна воља“), да би се касније манифестовао кроз различите форме. Он настаје у оквиру екстремне левице, али се подједнако може наћи и код деснице.

- **Двострукост стандарда и морала у међународној заједници**. Као што људи имају право на своју интерпретацију истине, тако и државе у зависности од својих политичких интереса одређују ко је терориста, а ко није. На пример, „Ослободилачка војска Косова“ која је на почетку свога постојања представљала типичну терористичку организацију, углавном није тако доживљавана од стране косовских Албанаца. Са друге стране Курди имају „ПКК“ која је дуалистичког карактера и флукуира од политичке партије до терористичке организације, али је она за турске власти синоним за – тероризам.

- **Поистовећивање са сродним појавама**. Тероризам у великој мери наликује терору, герили и екстремизму, али се и разликује од наведених феномена. Од терора га раздваја то

---

⁵⁸ Исто

⁵⁹ Исто

⁶⁰ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009.

⁶¹ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, „Проблем дефинисања савременог тероризма“, *Српска политичка мисао*, бр. 3-4, 2005, стр. I-XII

што је терор увек насиље које спроводи нека власт, док су терористичке активности увек усмерене против неке или нечије власти. Герилци за разлику од терориста носе јавно оружје, имају експлицитну подршку народа, контролишу одређену териоторију и често имају униформу и симболе препознавања, што није одлика терориста. И на крају, тероризам се разликује од екстремизма по томе што је увек изразито политичка појава, што увек имплицира насиље, и што увек инволвира екстремизам, а што не важи у обратном случају.

- **Семантички проблеми.** У нашем језику постоји дистинкција између терора и тероризма (што смо у овом раду већ објаснили) док су на пример, у енглеском језику изрази *terror* и *terrorism* синоними за једну те исту појаву. Често се тероризам своди и на организовани криминал што је погрешно, јер док терористи користе материјалне ресурсе за остваривање својих политичких циљева, препознатљиво својство организованог криминала је то да претежно користи насиље, па и политичке ресурсе, за остваривање лукративних циљева.

- **Различити приступи у науци.** Тероризам се изучава са политиколошког, правног, социолошког, војног, психолошког становишта. Сваки од ових научних приступа користи различит вокабулар, што поново ствара конфузију у научном одређењу овог сложеног феномена.

- **Једнострано дефинисање.** У истраживању тероризма поједини аутори се ограничавају само на дефинисање метода терориста или пак, циљева, што поново није довољно за свеобухватно и прецизно одређење овог сложеног облика политичког насиља.

Како је тероризам сложена и комплексна политичка појава, научници морају бити опрезни приликом конситуисања његове дефиниције. Једна од највалиднијих дефиниција која је уједно и преживела тест времена је оформљена у нас још 80-их година двадесетог века⁶² захваљујући Драгану Симеуновићу, да би касније била допуњена 2009. године. По овој дефиницији се савремени тероризам може одредити као „сложени облик организованог групног, и ређе индивидуалног или институционалног политичког насиља обележен не само застрашујућим брахијално физичким и психолошким, већ и софистицирано-технолошким методама политичке борбе којима се обично у време политичких и економских криза, а ретко и у условима остварене економске и политичке стабилности једног друштва, систематски покушавају остварити `велики циљеви` на

---

⁶² Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

морбидно спектакуларан начин, а непримерено датим условима, пре свега друштвеној ситуацији и историјским могућностима оних који га као политичку стратегију упражњавају⁶³.

Из Симеуновићеве дефиниције јасно видимо да тероризам кореспондира са великим кризама у друштву, што је случај и са феноменом екстремизма. Свака врста политичког екстремизма у друштвено-политичким и економским кризама проналази родно тле из кога најчешће ниче насиље. Политичка криза је „најчешће израз економске кризе и представља такво стање једног политичког система које посебно карактерише изразита отежаност доношења или спровођења кључних политичких одлука владајућих“⁶⁴. Осим тога, савремени терористи подједнако као и екстремисти користе софистицирано-технолошке методе политичке борбе, што се јасно види из Симеуновићеве дефиниције. Тако долази до настанка нових појавних облика – сајбер тероризма и сајбер екстремизма, који превасходно користе интернет-мрежу за комуникацију и реализацију различитих активности.

Према Џејсону и Брендџи Луц (James Lutz, Brenda Lutz) „тероризам инволвира „политичке циљеве и политичке мотиве. Он увек представља насиље или претњу насиљем“⁶⁵. Већ из ове одреднице видимо да је тероризам облик политичког насиља и да је сходно томе увек **политичка појава**. За разлику од тероризма, екстремизам није увек политичка појава (сем када се ради о политичком екстремизму који се такође познаје по политичким циљевима, мотивима и последицама), већ може бити неполитичког карактера (екстремизам у спорту, уметности, друштву и сл.).

Следећа додирна тачка између екстремизма и тероризма је то што су обе појаве „демонизованог“ карактера у политици. Оне су увек схваћене у негативном контексту као антиподи демократског система вредности. Екстремизам су негативно вредновали и стари Латини што се види по изреци *extrema sunt vitiosa* (крајности, тј. екстреми су пуни мана). Као што је тероризам синоним за насиље, деструкцију, страх итд. тако је и екстремизам непожељна појава у политици и друштву. Ниједна демократска земља неће прихватити унутар парламента ма коју странку која се зове “екстремистичком”, нити било коју другу

---

⁶³ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 80.

⁶⁴ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, 1989, стр. 61.

⁶⁵ Lutz James, Lutz Brenda, *Global Terrorism*, Routledge, London and New York, 2004, стр.19.

странку која има екстремизам у програму (ако на пример шири верску, расну, националну нетрпељивост).

Тероризам и екстремизам се поклапају и у томе што обе појаве желе да шокирају јавност и скрену пажњу на себе и то превасходно на негативан начин. То се код терориста остварује страховито бруталним акцијама насиља (као што је био на пример напад на децу у школи у Беслану), док се код екстремиста шокирање јавног мњења остварује првенствено „говором мржње“ и симболима који тај говор подупиру (на пример када на утакмицама хулигани користе кукасти крст на заставама и транспарентима).

Док је екстремизам понашање на граници дозвољеног са тенденцијом да се та граница пређе, тероризам је појава која је синоним политичког насиља и која се већ налази „с оне стране границе“.

Тероризам увек представља насиље против неке власти, чак и када се ради о државном тероризму, што није исто у случају екстремизма. Израз државни тероризам се обично „користи зато да би се са јаким моралном и политичком осудом означили терористички акти које организује, подстиче, или иза њих својом логистичком подршком стоји нека држава. Државни тероризам се обично спроводи против непријатељских режима ради њиховог дестабиловања или вршења притиска на њих, или пак ради застрашивања сопственог становништва“⁶⁶. Екстремизам може бити устремљен против неке власти, али исто тако он може бити везан за органе државне власти које организују екстремистичке акције или теже реализацији екстремистичких циљева. У том смислу речи можемо закључити да је екстремизам као феномен много аморфнији, варијабилнији и недореченији у односу на тероризам, па га је зато и теже дефинисати. И док се тероризам одмах уочава својом деструктивношћу, екстремизам се често вешто прикрива иза квази-демократских маски, тако да га је понекад теже идентификовати све док не покаже своје право лице у виду насиља.

Тероризам је, као што смо већ нагласили, сложени облик политичког насиља, док то није увек правило код екстремизма. Заправо, екстремизам се врло често манифестује кроз насиље (како физичко тако и психичко), али не мора увек резултирати насиљем. Код екстремиста постоји спремност на употребу насиља, али насиље не мора бити крајњи исход екстремистичких акција.

---

⁶⁶ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 81.

Постоји разлика и у правном одређењу ових појава. Док се тероризам у већини кривичних законика широм света означава као кривично дело, за екстремизам још увек не постоји уједначена правна одредница (или ако постоји онда је врло диверсификована), па самим тим ни санкција, управо из разлога што државни органи не могу да се договоре око тога шта све спада у екстремизам. Обично се кажњава распиривање верске, националне, расне, мржње и нетрпељивости, „говор мржње“ и сл. што се опет може подвести под екстремизам.

Чињеница је да је екстремизам увертира пред реализацију терористичких аката. Ова два феномена су међусобно повезана нераскидивим везама, јер не можемо замислити тероризам без његовог „млађег брата“ – екстремизма. Такође треба имати на уму да није сваки екстремизам у исто време синоним за тероризам. Рецимо, хулигани на фудбалским утакмицама представљају форму социјалног, па у неким случајевима и политичког екстремизма⁶⁷, али их не можемо назвати терористима. То међутим не значи да се из редова хулиганских или скинхедс група не могу регрутовати потенцијални терористи⁶⁸. Иако се на први поглед тероризам чини опаснијим јер резултира великом количином деструктивности уз употребу насиља, екстремизам као феномен је изузетно негативан јер је аморфан феномен, тешко га је на прву лопту уочити и идентификовати јер се може врло дуго прикривати, пре него ли ескалира.

---

⁶⁷ Видети више о томе у: Ђорић, Марија, „Политизација хулиганизма“, *Политичка ревија*, бр. 3, 2010, стр. 379-400.

⁶⁸ Видети више о томе у: Bodin Dominique, Heas Stephane, Robene Luc, *Sport and violence in Europe*, Council of Europe Pub., Strasbourg, 2004.

1.2.2. Разликовање екстремизма од радикализма

Радикализам и екстремизам се често сматрају синонимима, што је научно невалидан закључак. Иако једна појава често иде у корак са другом, радикализам и екстремизам су различити феномени, па на њих тако и треба гледати приликом научне анализе. Уколико кренемо од саме етимологије речи, видећемо да се поменути феномени суштински разликују јер се у основи екстремизма налази понашање до крајњих граница или које се налази на граници дозвољеног, док радикализам потиче од латинске речи *radix*, што значи корен. У том контексту бисмо под радикализмом подразумевали корените промене које могу бити инволвиране у програм једне партије, организације, државне власти и сл.

С обзиром на етимолошко порекло, радикализам можемо схватити на два начина:

1. Као враћање коренима - што може инкорпорирати повратак на старо (као „повратак коренима“) и имати ретроградни призив у односу на модерно доба.
2. Као обнављање „из корена“ – што може имплицирати прогресивне, корените промене које претежно подразумевају неки *новум*.

Према *Енциклопедији Британика* израз *радикалан* први пут се у политичком животу употребљава 1797. од стране виговца Чарлса Џејмса Фокса (Charles James Fox) и то у контексту радикалних реформи које су се примењивале на изборни систем⁶⁹. Према неким савременим теоретичарима „радикализам се доживљава као контраст прагматизму“⁷⁰, са чиме се не можемо сложити у потпуности јер оно што тежи коренитим променама не мора нужно бити антипод прагматичности.

У *Политичкој енциклопедији* радикализам означава „усмереност друштвене и политичке акције, мисли и воље на корените промене постојећег стања“⁷¹. Термин радикализам улази у ширу употребу средином деветнаестог века и то најпре у Енглеској и Француској означавајући тенденцију за коренитим променама под којима се најчешће подразумевало ширење људских права са посебним нагласком на право гласа. Овакво

---

⁶⁹ Према: Chisholm Hugh, Garvin J. L. , *The Encyclopædia Britannica; a dictionary of arts, sciences, literature & general information*, The Encyclopædia Britannica Co. London; The Encyclopædia Britannica New York, 1926.

⁷⁰ Tansey Stephen, Jackson Nigel, *Politics: The Basics*, Routledge, London and New York, 2008, стр. 81.

⁷¹ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 861.

схватање је породило парадигму о „формалном радикализму“, да би се касније као реакција на њега створио „револуционарни радикализам“ као марксистичка кованица која је усмерена на „темељне промене основних продукционих односа капиталистичког друштва и укидање експлоатације човека над човеком“⁷². Суштина радикализма се везује за промене и то не било какве, већ оне које раскидају са старим вредностима и системима нудећи нека нова решења, идеје и систем вредности. Но, понекад те корените промене могу бити не само прогресивне, већ и регресивне, поготово уколико постоји интенција да се оне изврше тако што би ишле у ретроградност, позивајући се на неке старе принципе, идеје и вредности које су изопштене из савременог друштва. Тако се рецимо, данас често говори о радикализацији штрајка или политичких прилика, што упућује на могуће заостравање односа политичких актера уз употребу насиља.

Термин радикализма се користио и у филозофији под називом „филозофски радикализам“ који је иначе заступао тезу о томе да добро уређено друштво може егзистирати једино уколико се базира на научном сазнању човекове природе. Овој групи филозофа су припадали Џереми Бентам (Jeremy Bentham), Џејмс Мил (James Mill) и други. Филозофски радикализам је, уствари, у својој бити подржавао потребе грађанског друштва за одређеним друштвеним променама.

У политици је радикализам увек у спречи са политичким променама и драстичним раскидом са постојећим актуелним стањем. Да ли ће промене бити позитивне или негативне зависи од оних који их спроводе, али је у пејоративном смислу речи израз радикализам схваћен негативно. Стога би радикализација представљала као израз примену радикалних, тј. коренитих метода у политици зарад промена у друштву, па га многи сматрају верним пратиоцем револуција. Иначе, према Радомиру Милашиновићу, “карактеристично обележје револуције, осим насиља и терора, јесте и то што право закона замењује право силе”⁷³.

За разлику од екстремизма који је претежно негативног карактера, јер нагиње крајности и претеривању, радикализам може бити схваћен у позитивном и негативном

---

⁷² Исто

⁷³ Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране – Универзитет у Београду, Београд, 2004, стр. 98.

контексту у политици⁷⁴. Врло често, мада то не мора бити правило, екстремизам води до радикализма и обратно, тако да међу овим феноменима постоји специфичан каузалитет. Рецимо, негативна врста радикализма помешана са екстремизмом би било јачање савременог вахабитског покрета на просторима Санџака и Босне и Херцеговине, јер вахабити као фундаментални следбеници ислама нагињу радикалним променама противећи се модернизацији, што им, по њиховом перципирању даје право да суде ко је „прави верник“, а ко није у муслиманској вероисповести, признајући једино своје схватање вере исправним, што их чини екстремистима јер се при том, насилним путем обрачунавају са онима који су „застранили“ у исламу .

Позитиван пример радикалних промена у политици и друштву уопште, је било давање бирачког права женама. Такође бисмо радикалним променама са позитивним исходом могли сматрати процес деколонизације многих афричких и азијских земаља, попут Индије.

Радикализам као и екстремизам, дестабилиује одређено друштво и то им је заједничка особина. Чак иако су у питању позитивне промене, уколико су радикалне, оне су темељите и корените што утиче на поремећај дотадашње друштвене равнотеже. Поготово се радикалним променама противе носиоци државне власти, јер то код њих ствара бојазан од могућности губитка постојеће позиције.

Оно што радикализам издваја од екстремизма јесте могућност веће друштвене прихваћености радикалних за разлику од екстремистичких покрета, група и партија. Док савремено друштво толерише и прихвата покрете, групе и партије које у свом називу садрже назив „радикално“, то не можемо тврдити у случају екстремизма. Не постоји примера ради, ниједна парламентарна странка у Европи која у свом називу садржи придев „екстремистичка“. Осим тога, данас се многи покрети називају радикалним у циљу означавања драстичних промена које су реализовале или су спремне да их реализују.

Унутар феминистичког покрета можемо издвојити радикални феминизам чијим оснивачима се могу сматрати Кејт Милет (Kate Millett) и Ширамит Фирстон (Shulamith Firestone). Ова радикална струја феминистике је свакако тежила коренитим променама, те се зато дистанцирала од традиције либерализма и социјализма сматрајући да је родно

---

⁷⁴ За разлику од радикализма и екстремизма, тероризам је увек негативног карактера и као такав се може уврстити у „демонизоване“ феномене.

угњетавање примарни проблем друштва, а да су остали облици угњетавања (расно, национално, класно), тек секундарног карактера.

Као и екстремизам и радикализам може постојати у политици, али то није једино поље његовог деловања. За разлику од њих теоризам је искључиво политички феномен.

1.2.3. Разликовање екстремизма од фундаментализма

Иако се данас фундаментализам данас најчешће доводи у везу са исламом, он је настао унутар протестантске религије почетком двадесетог века. Како се припадници евангелистичке протестантске религије нису могли сложити са модерним интерпретацијама хришћанства објавили су дванаест памфлета под називом *Основе (The Fundamentals)* у којима су истицали да је истина само у *Библији*, која је представљала базу њиховог вредносног система⁷⁵.

Сматра се да се израз *фундаменталист* први пут употребљава 1920. године на баптистичкој конференцији у Њујорку захваљујући Куртис Ли Ловсу (Curtis Lee Laws) који пише публикацију под називом *Watchman* у којој истиче да фундаменталисти објективно тумаче Библију⁷⁶.

Реч фундаментализам води порекло из латинског језика од речи *fundamentum* и означава основу или базу. Према Хејвуду фундаментализам је изузетно контроверзан феномен који представља „веровање у оригиналне или најосновније принципе неке вере, често удружено са жестоком приврженошћу и које се понекад рефлектује у фанатичком жару“⁷⁷. Фундаментализам се данас убраја у тзв. *партикуларне идеологије* али га можемо одредити и као начин мишљења у коме се „одређена начела сматрају за суштинске `истине` које без обзира на њихову садржину, имају непроменљив и неприкосновен ауторитет“⁷⁸.

У књизи Клауса Кинцлера се фундаментализам одређује (по дефиницији Томаса Мајера) као „самовољан сепаратистички покрет који – као стална супротност модерном процесу општег отварања у размишљању, делању, начинима живота и друштву – треба да поврати апсолутну сигурност, чврсто упориште, поуздану заштиту и јасну оријентацију путем ирационалне осуде свих алтернатива“⁷⁹. У првом делу ова дефиниција није баш

---

⁷⁵ Ове памфлете су објавили од 1909. до 1915. године *Lyman Stewart* и *Reverend Dixon* у оквиру америчког миленаријског покрета. Њихов основни циљ је био ревитализовање хришћанске вере и првобитно значење израза фундаментализам се не може довести ни у какву везу са насиљем.

⁷⁶ Према: Shea, William, *The Struggle Over the Past – Fundamentalism in the Modern World*, University of America Press, New York 1989, стр. 67.

⁷⁷ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 346.

⁷⁸ Хејвуд, Ендру, *Политика*, Клио, Београд, 2004, стр. 124.

⁷⁹ Кинцлер, Клаус, *Верски фундаментализам*, Београд, Клио, 2004, стр. 9.

поуздана јер се фундаментализам не мора нужно узети за сепаратизам, као што и не мора нужно бити оличен у неком покрету (фундаменталиста може деловати као појединац ван покрета, а и не мора деловати, може само промишљати у фундаменталистичким оквирима), док се у другом делу могу наћи елементи који кореспондирају са фундаментализмом као што је антимодернизам и искључивост.

Под појмом фундаментализма према Владети Јеротићу се подразумевају „политичке идеологије и нарочито верски покрети, као и припадници њихових радикалних група који траже враћање изворима, основама (фундаментима) вере“⁸⁰. Јеротић у појединим сегментима пише о фундаментализму као о психолошком и психопатолошком феномену, истичући да иако има религијске изворе лако може прећи на политичку сцену.

О фундаментализму можемо говорити као контроверзном феномену из више разлога. Пре свега, његова инкорпорација у религијска учења јесте једно од његових најдоминантнијих обележја, али фундаментализам се данас може срести не само у религијским интерпретацијама већ и у осталим сферама живота. Рецимо, све више се устаљује назив *тржишни фундаментализам* под којим се подразумева тенденција саморегулације тржишта и смањење пореза⁸¹.

Поистовећивање исламске вероисповести са фундаментализмом је још један у низу разлога због којег фундаментализам сматрамо контроверзним и вишезначним. Заблуда је да је фундаментализам друго име муслиманске религије. Прво, из разлога што је најпре настао у оквиру хришћанства (тачније протестантизма) и друго, што се може јавити у ма којој другој религији. Претечама протестантских фундаменталиста се сматрају Томас Мицнер (Thomas Müntzer) и Жан Калвин (Jean Calvin), али је своје право обличје фундаментализам остварио тек почетком двадесетог века да би кулминацију остварио данас, захваљујући исламским фундаменталистима. Интензивирање савременог исламског фундаментализма је било мотивисано пре свега захваљујући Иранској револуцији 1979. на чијем челу се нашао ајатолах Хомеини. Како је фундаментализам најупечатљивији траг оставио у религији, можемо рећи да је његова специфичност то што

---

⁸⁰ Јеротић, Владета, *Вера и нација*, Ars Libri, Београд, 2004, стр. 179.

⁸¹ Видети више о томе у: Сорос, Џорџ, *О глобализацији*, Самиздат Б92, Београд, 2003. или: José Antonio Ocampo, Stiglitz Joseph, *Capital market liberalization and development*, Oxford Univ. Press, Oxford [u.a.], 2008.

се политика, економија и остале сфере живота посматрају као тривијалне у односу на “истину” која потиче из верске доктрине.

Фундаментализам и екстремизам се често преплићу поготово у области религије јер фундаменталисти често поседују сличан вредносни склоп попут екстремиста. То су превелика ревност и искључивост, нетолеранција према другим вредностима, догматско мишљење обојено црно-белим представама, предрасуде према другачијим од нас, спремност на насиље само да би се одбранила вредност у коју се верује итд.

Фундаментализам и екстремизам се обично јављају у време великих друштвених криза и моралне хипокризије, тако да обе појаве имају вигилантистички однос према врховним вредностима. Од свих пропратних фактора који потпомажу развој фундаментализма три су најупечатљивија⁸²:

1. Секуларизација
2. Постколонијализам
3. Глобализација

Фундаментализам је понајпре морални одговор на секуларизацију која велича рационализам и прагматизам, а што је у супротности са религијским учењима. Што се тиче постколонијализма, треба рећи да земље које су се након Другог светског рата ослободиле колонијалних власти пате од недостатка идентитета, а осим тога имају разноврсне економске и егзистенцијалне проблеме. У таквим суровим условима живота религијски фундаментализам нуди веру у „боље сутра“, „лака решења“ и сл. Анализирајући однос глобализације и фундаментализма можемо констатовати да су њихови аксиолошки системи дијаметрално супротни и да ове две појаве представљају међусобне антагонизме, те је и логично да глобализација провоцира религијски фундаментализам. Постоји још један разлог зашто религијски фундаментализам јача под утицајем глобализације у нестабилним друштвима, а то је чињеница да религија често супституише нацију која је угрожена под налетом глобализације.

У већини религија фундаментализам се супротставља либералном индивидуализму, али изузетак, на пример, представља протестантизам у Северној

---

⁸² Према: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 307.

Америци који је поборник либералног индивидуализма, а све захваљујући идеји предестинације⁸³.

По Хејвуду постоји исламски фундаментализа, хришћански фундаментализам и други фундаментализми. Сматрамо да овакво профилисање фундаментализма није довољно систематично, те предлажемо нове класификације, пре свега према **вредносно-циљној оријентацији** која би издвојила:

1. **Религијски фундаментализам.** Ова врста фундаментализма је већ објашњена у тексту и везује се за различито интерпретирање религија. Религијски мотивисан фундаментализам се још може делити на хришћански, исламски, будистички итд.
2. **Политички фундаментализам.** Тежња да се у политици везујемо за одређене фундаменте може кореспондирати са неком пређашњом политиком или доктрином из прошлости.
3. **Економски фундаметализам.** На пример, тржишни фундаментализам је у економији инспирисан глобализацијом и руководи се потребама тржишта које има интенцију за саморегулацијом.

Према **степену умерености и последицама које оставља на друштво** фундаментализам можемо поделити на:

1. **Умерен фундаментализам** (који је често дефанзиван и позитиван) који подразумева вернике (ма које религије) који се придржавају основних светих књига и користе ненасилне методе за остваривање својих религијских циљева. То су рецимо, амиши у протестантској религији који не преузимају вредности из спољашњег света, већ живе по својим анахроним принципима који се базирају на специфичној интерпретацији Светог писма.
2. **Неумерен или офанзиван фундаментализам** је често негативног карактера и везује се за такве интерпретације религије, које као основни метод свог делања користе насиље. Овој врсти фундаментализма на пример, нагињу припадници терористичке организације Ал Каида који имају такво тумачење Корана које позива своје вернике у „свети рат“ против „неверника“, а што по правилу подразумева употребу насиља. Управо због терористичких акција Ал Каиде и осталих сродних група које су инспирисане

---

⁸³ Видети више о томе у: Вебер, Макс, *Протестантска етика и дух капитализма*, Mediterran publishing, Нови Сад, 2011.

муслиманском религијом, фундаментализам данас поприма све више пејоративно значење које се претежно повезује са исламом.

Иако се може јавити у разним сферама друштва, фундаментализам се првенствено везује за поље религије. Екстремизам се као феномен преплиће са фундаментализмом, али није нужно везан за религију. Такође треба нагласити да за разлику од екстремизма који је увек схваћен као негативна појава, фундаментализам може имати своје позитивне и негативне форме.

1.2.4. Разликовање екстремизма од фанатизма

Фанатизам се, попут фундаментализма, изворно везује за религију. Већ и сама етимологија речи фанатик (потиче од латинске речи *fanum* што значи храм или светилиште), указује на везу са религијом. Отуда би фанатизам као израз изведен од речи *fanaticus* представљао претерану ревност и занос, у прошлости првенствено према некој религији али данас и према политици, идеологији, одређеној идеји и сл.

Ерих Фром је на фанатике гледао као на нарцисоидне личности које се потчињавају одређеним идолима: „На тај начин потпуним потчињавањем свом идолу, фанатик добива страсни смисао живота, значење живота; јер се у својој подложности идентификује с тим идолом, којег је увеличао и учинио апсолутним“⁸⁴. Иако је фанатична личност примарно везана за религију, она је спремна да сакрализује предмет свог обожавања, тј. идола, који може припадати и профаном свету.

Руски религијски филозоф Николај Берђајев (Николай Александрович Бердяев) је проучавајући фанатизам дошао до закључка како фанатик види свуда издају и оспоравање вере и заверу против објекта његове вере, те је спреман на било коју жртву само да би одбранио своју веру⁸⁵.

У *Политичкој енциклопедији* фанатизам се одређује као „претерана, занесењачка и слепа приврженост извесном религиозном, политичком или филозофском учењу, која се претвара у страсно одушевљење и тврдоглаву упорност и која се најћешће испољава у нетрпељивости, спремној на сваку врсту насиља, према друкчијим уређењима, схватањима и идејама“⁸⁶. Фанатичима су се још у старом Риму називали свештеници који су обожавали култ богиње Белоне и који би у оквиру светковина посвећених њој, облачили црне одоре јуришајући градом под оружјем уз звуке труба, да би на крају у заносу убијали себи равне, што би представљало чин жртвовања у част ове богиње.

---

⁸⁴ Фром, Ерих, *Ауторитет и породица*, Напријед, Загреб, 1984, стр. 114.

⁸⁵ Према: Laqueur, Walter, *No end to war: terrorism in the twenty-first century*, Continuum, New York, London, 2004, стр. 27.

⁸⁶ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 265.

Значење речи фанатик се током времена мењало, тако да су током 1525. фанатичима од стране католичке цркве били називани „религиозни манијаци“ (ово се односило на протестанте), да би већ 1644. то био назив за „визионаре и неразумне ентузијасте“⁸⁷.

У деветнаестом веку Ајзак Тејлор (Isaac Taylor) је тврдио како је фанатизам „ентузијазам подстакнут мржњом“⁸⁸. Неки теоретичари су покушали да дефинишу фанатизам као „опасни екстремизам“⁸⁹, али су схватили да је екстремизам исувише нејасан и аморфан феномен, те да не објашњава на прави начин појаву фанатизма. Чињеница је да фанатизам, попут екстремизма, нема позитивно значење и да се увек доживљава као претеривање у одређеним идејама, ставовима, поступцима. Па ипак, ако се водимо етимолошком основом видећемо да се фанатизам може оквалификовати као екстремизам унутар религије, што не значи да се фанатично понашање мора сматрати само ексклузивитетом религија.

Према Тејлору фанатизам карактерише следеће:

1. Предрасуде према онима који су ван групе којој припада фанатик
2. Ауторитаризам
3. Немогућност компромиса
4. Презир према свим осталим алтернативама
5. Гледање на свет у црно-белим аршинима
6. Ригидност у веровањима
7. Перцепција света око нас „ограничног ума“⁹⁰.

Тејлорова запажања су непрецизна из разлога што се све наведене карактеристике фанатизма односе и на екстремизам, што само потврђује колико је тешко разграничити ова два сродна феномена.

Питањем фанатизма се бавио и Хегел који у *Основним цртама филозофије права* истиче како је фанатизму својствена претерана страст, искључивост али и апстрактност

---

⁸⁷ Према: Hughes Matthew, Gaynor Johnson, *Fanaticism and Conflict in the Modern Age*, Routledge, London and New York, 2004.

⁸⁸ Taylor, Isaac, *Fanaticism*, Holdsworth and Ball, London, 1833, стр. 30.

⁸⁹ Hughes Matthew, Gaynor Johnson, *Fanaticism and Conflict in the Modern Age*, Routledge, London and New York, 2004, стр. 8.

⁹⁰ Borgeson Kevin, Valeri Robin, *Terrorism in America*, Mass. Jones and Bartlett, Sudbury, 2009, стр. 38.

мишљења. Осим тога, Хегел супротставља индивидуализам фанатизму, наговештавајући како је у основи бића сваког фанатика инфериорно Ја⁹¹. Према Хегелу „фанатизам хоће нешто апстрактно и никакво рашчлањивање“⁹², па према томе фанатик жели да опонира и у крајњем уништи све оно што се супротставља апстрактности форсирајући при том, једностраност у ставовима. Како је апстрактност по Хегелу била својствена неуким људима, лако можемо наћи копчу између незнања, фанатизма и насиља. Иако не можемо оспорити Хегелов закључак да је незнање основа зла, међу фанатичима можемо пронаћи и образоване људе, који су егзалтирани одређеном идејом зарад које су спремни да униште не само туђе животе, већ и сопствено биће.

Спремност за саможртвовање зарад неког вишег, општег циља или идеје указује на то да су фанатици спремни не само на вршење насиља према другима већ и на аутодеструктивно понашање, што укључује и насиље према сопственом бићу. Овде већ назиремо благу разлику између фанатика и екстремисте, а то је да су фанатици спремни и на саможртвовање, док је код екстремиста то споредна појава. Екстремисти су пре спремнији на вршење насиља према другима, него ли према себи.

Фанатик је, као и екстремиста увек убеђен да је само његова истина права и гледа на свет црно-белим аршинима вредности. Превелика количина страсти доводи до ирационалног понашања, што олакшава примену насиља. Између ова два феномена је тешко повући јасну демаркациону линију раздвајања, али можемо приметити да је фанатизам изворно потекао из религије и да се претежно односи на превелик верски занос, мада се новија схватања фанатизма односе на сваку врсту превелике ревности и заноса који прелазе границе доброг укуса и дозвољеног понашања. Попут екстремизма, и фанатизам је склон преласку недозвољених граница, али је код фанатика наглашенија аутодеструктивност и религијска ревност.

Екстремизам и фанатизам изразито наликују један другоме, с тим што их раздваја етимолошка основа по којој учавамо да је фанатизам својственији религијским занесењацима, док се екстремизам може срести у свим сферама друштва.

---

⁹¹ Види: Хегел, Георг Вилхелм Фридрих, *Основне црте филозофије права*, Филип Вишњић, Београд, 1976.

⁹² Хегел, Георг Вилхелм Фридрих, *Основне црте филозофије права*, Сарајево, 1989, стр. 40; Цитирано према: Кинђић, Зоран, „О фанатизму“, *Филозофија и друштво*, бр. 1, 2008, стр. 296.

1.2.5. Разликовање екстремизма од популизма

Екстремизам има најмање додирних тачака са популизмом у односу на остале појаве са којима смо га поредили. Заправо, иако се ради о два поприлично различита феномена ми ћемо се бавити њиховом анализом и поређењем, из разлога што се све више ставља знак једнакости између популизма и екстремизма и то не само у колоквијалном говору већ и у научном свету.

Једна од највећих грешака у савременој науци је поистовећивање екстремизма са популизмом чиме се још више отежава појмовно одређење и анализа савременог екстремизма. Осим тога и популизам није баш сасвим јасно одређен појам у политици па га тако многи сматрају „народњаштвом“, други га повезују са демагогијом, а постоје и они радови који популизам доводе у директну корелацију са ауторитаризмом⁹³. На тај начин се прави дистинкција између „популистичке демократије“ (која је непожељна и представља квази-демократију) и „плуралистичке демократије“, која је идеал којем тежи модерно друштво.

Популизам као израз се везује за народ (лат. *populus* - народ), што не значи да се популистички покрети увек боре за жеље и циљеве широких народних маса, већ се заправо, тако представљају. Попут екстремистичких, и популистички покрети се добро пласирају у време великих криза јер нуде „лака решења у тешким временима“. У ужем смислу речи популизам се најнепосредније везује за *Популистичку странку* у САД која је настала најпре у виду покрета крајем деветнаестог века и представљала интересе ситних и средњих фармера у борби против државе, да би се касније инкорпорирала у *Демократску странку*. У ширем контексту о популизму можемо говорити као о одређеном политичком покрету или политичким програмима који се баве интересима широких народних маса.

Популизам се најчешће јавља тамо где се угрожавају интереси одређених група и где је потребно одговорити на потребе народа. Као и екстремизам и популизам садржи одређену врсту вигилантизма, само што није у тој мери као екстремизам спреман на употребу насиља. Рецимо, у Норвешкој као и осталим скандинавским земљама јачају

---

⁹³ На пример: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.

популистичке странке, а разлог томе је све већи прилив имиграната⁹⁴. Осим тога, оно што приближава популизам и екстремизам јесте постојање лидерске личности која поседује изразиту харизму.

Многи савремени теоретичари сматрају да постоји чврста веза између десног екстремизма и популизма, објашњавајући то на следећи начин⁹⁵. Најпре, под популизмом се могу подразумевати модерне партије унутар којих је инволвирана десно-екстремистичка идеологија али исто тако популизам може представљати и стил понашања у политици који користе десничарски екстремисти. Десни популизам све више јача у оним европским земљама које су оптерећене великим бројем имиграната што погодује развоју расизма, ксенофобије и национализма.

Битна разлика између десничарског екстремизма и популизма је та што је први феномен увек елитистички настројен, док је други специфичан по анти-елитизму. Осим десничарског, ту је и левичарски популизам који се данас може приказати у виду политике венецуеланског председника Чавеза (Hugo Chávez) или пак у форми некадашњег „перонизма“. Левичарски популизам се данас манифестује и у виду покрета под називом „Окупирајмо Вол стрит“ (Occupy Wall Street) који сматра да финансијска и политичка елита САД има превише моћи у односу на обичног грађанина.

Популизам се исто као и екстремизам може користити демагогијом како би обмануо народне масе, па је то једна у низу карактеристика која их међусобно приближава. Често се због подилажења масама како би се освојила власт, популизам назива *идеологијом маса*. Популизам се обично фокусира око две врсте интересних група: око образованих људи који нису у могућности да задовоље своје аспирације у оквиру постојећег политичког система и око необразованих маса којима се све више погоршава положај у друштву⁹⁶.

Утицај екстремизма на популизам и обратно, се све више манифестује и на лингвистичком пољу на којем се ствара кованица – *популистички екстремизам* - која би уствари, требало да представља синоним за десничарски екстремизам. Тешко је

---

⁹⁴ У Норвешкој је популистичка десничарска *Партија прогреса* друга по величини у парламенту док су у Шведској демократе ушле у парламент под геслом „Сачувајмо Шведску“.

⁹⁵ Види: Mudde, Cas, *The ideology of the extreme right*, Manchester Univ. Press, Manchester 2000.

⁹⁶ Према: Taggart, Paul Adam, *Populism*, Open Univ. Press, Buckingham, 2000.

поистовећивати ова два феномена јер популизам као политичко обележје може бити својствено и левици и десници (без обзира да ли је реч о њиховим умереним или екстремним варијантама).

Популизам као термин не мора имати негативно значење као што је то случај са екстремизмом. Може доћи до ситуације у којој ће популизам у исто време бити и екстремизам, али то није нужно. Када говоримо о спремности на вршење насиља она је много више изражана код екстремиста него ли код популиста. Штавише, популизам може често бити и ненасилног карактера. Битно је нагласити да екстремизам није нужно и искључиво политички феномен, за разлику од популизма који је преодминантно везан за политику.

II КЛАСИФИКАЦИЈА ЕКСТРЕМИЗМА

2.1. Критеријуми класификације

У друштвеним наукама постоје различите класификације екстремизма. Главни проблем је у томе што је феномен екстремизма још увек недовољно истражен и дефинисан, што умногоме отежава и стандардизовање његове класификације. Постоје различити критеријуми на основу којих можемо извршити поделу екстремизма, али свакако треба имати на уму веберовску мисао да се „чисти“ или идеални типови које ми представљамо у теорији, ретко срећу у пракси. Не само да је екстремизам као феномен аморфног карактера, да се преплиће са многим сродним феноменима (што смо децидно приказали у претходном поглављу), већ је и његова типологија диверсификованог и недореченог карактера.

Најпре ћемо се позвати на типологије које су настале у научним радовима различитих истраживача, да бисмо у наставку предложили класификацију коју сматрамо најрелевантнијом. Често се у англо-саксонској литератури може наћи израз „насилни екстремизам“ којим ћемо се у овом раду преобладајуће бавити, те већ из постојећег назива можемо видети да се по критеријуму насилности екстремизам може поделити на **насилни и ненасилни**. Потом се насилни екстремизам дели на⁹⁷:

1. Сепаратистичко-национални екстремизам
2. Идеолошки екстремизам
3. Религијски екстремизам

Мањкавост ове класификације је у томе што све наведене врсте екстремизма могу бити и ненасилне, а критеријум на основу којег се врши даља подела (на сепаратистички, идеолошки и религијски) је нејасан. Према Полу Вилкинсону (Paul Wilkinson) постоји „левичарски, десничарски, етно-религијски и индивидуални екстремизам“⁹⁸. Тед Гар (Ted Gur) је још 1989. године направио класификацију тероризма која се односи и на екстремизам. По њему постоје следеће врсте екстремизма⁹⁹:

---

⁹⁷ Видети више о томе у: J. M. Post, K. G. Ruby, & E. Shaw, „The Radical Group in Context“, *Studies in Conflict and Terrorism*, volume 25, 2002, стр. 101-126

⁹⁸ Према: *Justice quarterly*, том 10, University of California, California, 1993, стр. 672.

⁹⁹ Видети више о томе у: Purpura, Philip, *Terrorism and homeland security: an introduction with applications*, Butterworth-Heinemann, Amsterdam ; Boston ; Heidelberg, 2007.

- **Вигиланстички екстремизам.** У ову врсту екстремизма се по мишљењу Баркана и Брејдака (Steven Barkan, George Brujak) могу уврстити све оне организације које штите угрожени систем вредности нације, расе или групе. Њима припадају и еколошки екстремисти који се боре за права животиња, заштиту животне средине и сл.

- **Бунтовнички екстремизам.** Овај екстремизам представља својеврстан бунт одређених група грађана против државног ауторитета са циљем изазивања промена у друштву, па се често назива и „дисидентски екстремизам“.

- **Транснационални екстремизам.** Специфично за ову врсту екстремизма је што почиње у једној земљи, али се убрзо преноси ван њених граница и ескалира у другим државама попримајући међународни карактер.

- **Државни екстремизам** се јавља у ситуацијама када држава користи насиље као метод елиминације опозиције и разних дисидената који подривају њен ауторитет.

Неки теоретичари полазећи од идеологије као критеријума класификације, сматрају да је најбоље екстремизам делити на левицу и десницу. Левичарски и десничарски екстремизам поврх свих разлика имају одређене заједничке карактеристике: „поједностављивање стварности, моралисање, популизам и веровање у теорије завере“¹⁰⁰.

У једном америчком истраживању које је објављено 2011. године, аутори су се бавили класификацијом злочина које су починиле екстремистичке групе, па су тако издвојене три врсте насиља: религијско, политичко и социоекономско мотивисано насиље екстремиста¹⁰¹. Овде се одмах уочава класификација екстремистичких аката, а не самог екстремизма, што не представља научно-валидну типологију.

Уве Бакес се врло детаљно бавио истраживањем значења екстремизма и његовим појавним облицима, оформивши интересантну типологију. Заправо, он је пошао од два централна критеријума за класификацију екстремизма, а то су анти-конституционализам и анти-демократија. На основу ових критеријума он је извео четири основна облика политичких система, од којих три припадају екстремизму¹⁰². Први облик екстремизма Бакес назива **демократским анти-конституционализмом** и он подразумева покрет или идеологију која се позива на принцип једнакости међу људима, али поседује огроман

¹⁰⁰ O' Donnell, Mike, *Age and Generation*, Routledge, London and New York, 1985, стр. 107.

¹⁰¹ Види: Douglas John, Burgess Ann, Burgess Allan, *Crime classification manual: a standard system for investigating and classifying violent crime*, Jossey-Bass, San Francisco, Calif. 2011.

¹⁰² Видети више о томе: Uwe Backes, „Meaning and Forms of Political Extremism”, *Central European Political Studies Review*, <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=316>, 12.01.2012.

апарат присиле који миноризује законе, на уштрб воље владајуће елите. Пример оваквог екстремизма Бакес види у комунистичким системима или анархистичким покретима. Друга врста екстремизма носи назив **конституционални анти-демократизам** и највише се односи на Аристотелово поимање најбољег облика државе у виду *политеје* у којој постоји уставна демократија али и ропски систем. Од савремених система који припадају овој групи Бакес издваја апартхејд у Јужноафричкој републици. Трећа форма екстремизма се испољава у виду **анти-конституционалног анти-демократизма** и најбоље се осликава, по речима Бакеса, у Хитлеровом режиму који се заснива на проналажењу „урођених неједнакости“ и тоталитаристичком политичком систему. Четврти облик политичког система носи назив **конституционална демократија**, није екстремистички и он представља антитезу претходна три система. Уве Бакес је, заправо, анализирао екстремистичке политичке системе кроз историјску еволуцију на основу два доминантна критеријума, али његова класификација се не односи на покрете, групе и организације у цивилном друштву које су суштински предмет разматрања у нашем раду, па стога овој класификацији, ма колико била детаљна, не можемо приписати карактер општости.

Мидларски (Manus Midlarsky) је сматрао да се екстремизам јавља у четири форме као „фашизам, комунизам, радикални исламизам и екстремни национализам“¹⁰³. Прва два облика, фашизам и комунизам се јављају у 20. веку, док су радикални исламизам и екстремни национализам својствени претежно 21. веку. По нашем мишљењу овде је реч првенствено о идеологијама које у себи садрже елементе екстремизма јер нагињу крајностима у промишљању света и акцији тј. делању, али класификација није потпуна јер се не наводе релевантни критеријуми, а осим тога феномен радикализма није увек идентичан са екстремизмом (Мидларски користи израз радикални исламизам).

Једна од бољих класификација екстремизма и тероризма која се одређује на основу **мотива делања** је присутна у годишњим извештајима Еуропола. Тако је, на пример исламистички екстремизам (укључив и тероризам) мотивисан насилном интерпретацијом муслиманске религије, етно-националистички екстремизам се одређује на основу мотива свог деловања (а то је национализам и сепаратизам), у основи левичарског екстремизма је потреба за социјалном правдом и сл.

---

¹⁰³ Midlarsky, Manus, *Origins of political extremism: mass violence in the twentieth century and beyond*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2011, стр. 8.

Како постоји широка лепенга типологија и класификација екстремизма, а још увек није устаљен универзални критеријум поделе, ми смо се одлучили да се у овом раду користимо једном изузетно прецизном класификацијом која се базира на научно-валидним и логичним критеријумима. Реч је о класификацији коју је оформио Драган Симеуновић, а која се првенствено односи на типологију тероризма¹⁰⁴. Како су екстремизам и тероризам сродни феномени, сматрамо да је прихватљиво ослањати се на поменуту класификацију, из разлога што је сваки тероризам у исто време и екстремизам, али и због тога што се користе релевантни критеријуми у одређењу различитих врста екстремизма. Симеуновић је у својој класификацији користио начело претежности што је нужно својство у изучавању друштвених појава уколико желимо доћи до исправних закључака. У даљем раду ћемо стога класификовати екстремизам према следећим критеријумима (детаљно разрађујући даљу поделу):

1. Према **циљевима**
2. Према **актерима**
3. Према **методима и средствима**
4. Према **времену настанка**

---

¹⁰⁴ Види: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 82-85.

2.2. Класификација екстремизма према циљевима

Сматрамо да је методолошки најпоузданија она класификација која се реализује на основу програмско-циљне оријентације тј. циљева екстремиста. Попут тероризма, и екстремизам је циљна делатност, али морамо бити обазриви у овој класификацији из неколико разлога. Као прво, постоје различити циљеви унутар једне екстремистичке организације; друго, нису сви циљеви подједнако значајни, те их можемо према мишљењу Симеуновића класификовати према значају на: историјске, стратешке, тактичке и оперативне¹⁰⁵.

Историјски циљеви су најопштији и према томе најзначајнији циљеви, а по правилу се односе на даљу будућност и омогућавају лако идеолошко профилисање екстремистичке групе, покрета или организације. Стратешки циљеви својом реализацијом омогућавају непосредну и битну промену позиције носилаца акције тј. екстремиста. Што се тиче тактичких циљева, они обично воде реализацији стратешких из којих се изводе, док су оперативни циљеви конкретни, појединачни и налазе се на најнижем нивоу општости.

На основу свега приложеног можемо констатовати да се екстремизам према својим циљевима може поделити на три групе:

I Идеолошки мотивисан екстремизам

- 1.1. Левичарски екстремизам
- 1.2. Десничарски екстремизам

II Етно-сепаратистички екстремизам

III Верски фундиран екстремизам

- 3.1. Екстремизам секти
- 3.2. Екстремизам фундиран на интерпретацијама великих религија

---

¹⁰⁵ Преузето са предавања проф. др Драгана Симеуновића на мастер студијама „Политичко насиље и држава“, Факултет политичких наука, Београд, 10.04.2007.

Размотрићемо најпре идеолошки мотивисан екстремизам који се може поделити на левичарски и десничарски, али који се и даље може делити на подврсте. На пример, у левичарску групу екстремиста можемо сврстати и **еколошки екстремизам** који се даље може делити на екстремизам у име заштите животињских права (*ARE - Animal Rights Extremism*)¹⁰⁶ и екстремизам у име заштите животне средине. Посебно се у новије време интензивирао екстремизам у име заштите животињских права чији су најзначајнији представници *ALF (Animal Liberation Front)* и *SHAC (Stop Huntingdon Animal Cruelty)*. Осим екстремистичких аката, неке од ових организација су познате и по извршењу терористичких аката попут *Earth Liberation Group* која је 1996. године нанела огромну материјалну штету скијашким комплексима¹⁰⁷.

Десничарски екстремизам ћемо разматрати подробније у посебном поглављу, али се и он може поделити на велики број подврста као што су хулиганизам, скинхедс групе, милицијски покрети, нео-нацистичке организације и сл.

Када је реч о етно-сепаратистичком екстремизму он све више нараста у доба глобализације управо из из страха малих националних групица да не буду асимиловане од стране већих и доминантнијих националних група, па траже доказ своје посебности кроз сепаратизам чији је крајњи циљ стварање посебне државе. Ова врста екстремизма се може даље делити и по географском принципу (на пример сепаратистички екстремизам у Шпанији, на Корзици, Косову итд.).

Религијски фондиран екстремизам је данас у порасту. Он је претежно заступљен унутар исламске религије, али није непознаница и осталим религијама. Погрешне интерпретације религија базиране на офанзивности и насиљу представљају окидач за религијски екстремизам. Иако је највише присутан код тзв. „великих религија“, он је својствен и осталим религијама, а посебној групи религијски фондираног екстремизма припада екстремизам верских секти. Као подврсту религијски мотивисаног екстремизма можемо приказати вахабизам који у себи поседује екстремистичко језгро које у зависности од интерпретације ислама може врло лако ескалирати.

---

¹⁰⁶ ARE - представља скраћеницу од Animal Rights Extremism, који се у духу нашег језика може превести као екстремизам у име животињских права

¹⁰⁷ Идеја је била да се уништавањем ски-центра омогући очување шума које су, биле примарно становиште риста.

На крају треба рећи да се циљеви једне групе често преплићу, мењају током времена па треба водити рачуна и о том сегменту проблема када је класификација у питању. На пример, једна екстремистичка организација у почетку може имати историјски циљ који ће је сврстати у религијски фундиран екстремизам, да би временом тежила реализацији сепаратистичких историјских циљева што је може одредити као етно-сепаратистичку групу.

2.3. Класификација екстремизма према актерима

Постоји неколико критеријума на основу којих можемо одредити актере екстремизма, а ми ћемо узети у обзир следеће карактеристике: бројност актера, институционалну димензију и степен повезаности. Уколико је применимо у пракси, ова класификација би изгледала на следећи начин:

1. Индивидуални екстремизам
2. Екстремизам организација, група, покрета и партија
3. Институционални екстремизам

Индивидуални екстремизам је појава која је доста присутна у савременом друштву. Наиме, екстремиста не мора уопште припадати одређеној организацији, али га то не спречава да самостално организује неки екстремистички акт. Често се ради о ментално лабилним или поремећеним особама, које мотивисане одређеном идеологијом наступају екстремистички против изабраног „непријатеља“. Пример индивидуалног екстремизма смо имали 22. јуна 2011. године у Ослу када је Андерс Брејвик (Anders Behring Breivik) у терористичком нападу убио 77 људи и то све са жељом да покрене рат против „муслиманске инвазије“ на Норвешку и остале европске земље. У редовима ARE (*Animal Rights Extremism*) имамо индивидуалне екстремисте што се види анализом сајтова појединих екстремистичких организација као што је ALF. Ова организација функционише по принципу „отпора без вође“ (*leaderless resistance*), што указује на то да нема строгу хијерархију, али и то да су разне акције препуштене малим ћелијама или појединцима, па се често примењује принцип „вука самотњака“, што подразумева самостално деловање појединца на основу правила која су добро позната.

Екстремизам организација, група, покрета и партија инволвира већи број људи па се очекује и већи степен конспирације чланства али укључује и већи степен хијерархије и сарадње чланова. Док организације, групе и покрети припадају цивилном друштву, партије су ван цивилног сектора, те је екстремизам у њиховим редовима најчешће прикривен (поготово ако се ради о парламентарним странкама). Осим тога, у савременом друштву је готово немогуће наћи партије које би у свом називу садржале реч „екстремизам“ али се неке прикривају под маском квази-демократских израза. Екстремистичке групе, покрети и партије су претежно илегалног карактера, мада постоје и

оне које су се званично регистровале, а користе се екстремистичким средствима и методама. На пример, многе тзв. „навијачке групе“ у Србији су, уствари хулиганске групе које су званично регистроване, а сматрају се екстремистичким.

Трећа врста екстремизма на основу класификације по актерима спада у ред институционалног екстремизма. Овај тип екстремизма се претежно односи на државу, па тако можемо дати пример екстремистичких држава које су у време Другог светског рата користиле екстремне методе и средства да би дошла до екстремних циљева попут НДХ или Немачке у доба Хитлерове владавине.

Такође треба обратити пажњу на улогу коју актери имају у оквиру екстремистичких акција, те их на основу тога делимо на:

1. Субјекте екстремизма, тј. извршиоце
2. Објекте екстремизма – жртве у виду колатералне штете
3. Примаоце поруке – који представљају такође врсту објеката екстремизма којима је порука упућена (на пример када се изврши насиље над припадницима једне националне групе, а порука се упућује највишем политичком руководству те групе).

Екстремизам очито поседује **комуникативну димензију** јер се увек упућује порука некоме и то претежно уз помоћ насиља, без обзира да ли се ради о физичком или психичком облику његовог постојања. Даља класификација актера (субјеката екстремизма) се, пак може још рашчланити по принципу хијерархије на „припаднике руководства (акционо језгро), активисте, следбенике и симпатизере“¹⁰⁸.

Амерички истраживачи су анализирајући комуникативну и симболичку функцију екстремизма и тероризма путем насиља, закључили да се сваки екстремистички акт састоји од: „трансмitera (екстремиста), прималаца поруке (мета), поруке (насиље у виду подметања експлозива) и реакције мете“¹⁰⁹. Наравно, овде треба направити **разлику између мете и жртве**, јер док су мете они којима се порука упућује, жртве само представљају невинне људе, тек насумице одбране како би порука ефектно стигла до прималаца, тј. мете. То је исто као кад скинхедси као представници екстремне деснице премлате неког непознатог припадника ромске популације, само зато што он припада

---

¹⁰⁸ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 85.

¹⁰⁹ Alex Peter Schmid, Albert Jongman, Horowitz Irving, *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2005, стр. 109.

групи коју су они перципирани као „непријатељску“. Порука је упућена свим Ромима, а жртва је насумице изабрана.

2.4. Класификација екстремизма према методима и средствима

Према методима које екстремисти користе (узимамо оне методе које се претежно користе) можемо издвојити следеће врсте екстремизма¹¹⁰:

1. Класични (конвенционални) екстремизам
2. Самоубилачки екстремизам
3. Сајбер екстремизам (злоупотреба интернета у екстремистичке сврхе)
4. Нарко-екстремизам

Ова подела је преузета од Драгана Симеуновића, како смо већ нагласили у раду и она се претежно односи на тероризам. Међутим, када је реч о екстремизму сматрамо да можемо направити најпре класификацију ове појаве према степену насиља које се примењује у редовима екстремиста. За разлику од тероризма који увек имплицира насиље (јер је и сам сложени облик политичког насиља), екстремизам не инволвира увек и нужно насиље. Иако се у екстремизму исто као у тероризму насиље може користити као метод деловања на најбруталнији начин, код појединих екстремиста насиље није нужан метод деловања. Рецимо, може постојати склоност као насиљу у виду насилности, али се оно не мора манифестовати. На пример, политичким екстремизмом се може сматрати одлука израелских власти у јануару месецу 2012. године да забране домицил Палестинцима и другим „неприкладним грађанима“, уколико тако одлуче представници руралних, већинских јеврејских заједница. Ово је један од неколико дискриминативних закона који су критиковани од стране *Human Rights Watch* организације.

Из свега наведеног сматрамо да се према методима на основу степена насиља које користи, екстремизам може делити на следећи начин:

1. Насилни екстремизам

Овај облик екстремизма се може даље делити на екстремизам који се служи:

- Физичким насиљем
- Психичким насиљем
- Психофизичким насиљем

---

¹¹⁰ Ова класификација је урађена по узору на класификације тероризма коју је оформио проф. др Драган Симеуновић. Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009.

2. Ненасилни екстремизам

Овај тип екстремизма подразумева низ дискриминаторних мера и маргинализујућих одлука и закона као што је наведено у случају Израела¹¹¹. Овакве одлуке нису у духу савремене демократије, налазе се на граници неприхватљивог са тенденцијом да наведену гранцу пређу, па их због тога можемо сматрати ненасилним екстремизмом који се огледа пре свега у недемократским ставовима. Осим тога, наведене дискриминаторне и маргинализујуће законске мере могу врло лако довести до ескалације насилног екстремизма и са палестинске и са израелске стране.

Према средствима које користи екстремизам се може делити на¹¹²:

1. Класични (конвенционални) екстремизам
2. Биохемијски екстремизам
3. Нуклеарни екстремизам

Док класични екстремизам подразумева употребу класичних средстава борбе попут експлозива, одређеног типа оружја и сл. биохемијски и нуклеарни екстремизам представљају употребу биохемијског и нуклеарног оружја. Рецимо, рад Ирана на нуклеарном програму је од стране Запада оцењено као екстремистичко понашање, што потврђује нашу претпоставку да оно што за једне политичке актере представља екстремизам, за друге може имати потпуно другачије значење.

---

¹¹¹ Интересантно је да су Немци за време Другог светског рата доносили низ дискриминаторних закона који су били екстремистички и представљали увертиру пред настанак екстремизма који је немачка држава користила у институционалном смислу речи.

¹¹² Ова класификација је урађена по узору на класификације тероризма коју је оформио проф. др Драган Симеуновић. Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009.

2.5. Класификација екстремизма према времену настанка

Иако је екстремизам као понашање на граници дозвољеног било присутно од првих корена човекове историје, јер су у сваком друштву постојале границе за оно што је дозвољено и забрањено, о научном изућавању феномена екстремизма можемо говорити тек у двадесетом веку, па ћемо од те временске тачке извршити његову класификацију. С почетка двадесетог века, појавом комунизма захваљујући победи большевика у Октобарској револуцији у Русији, почиње да се етаблира појам екстремизма у научној литератури. Касније се фашистичким и нацистичким режимима приписује карактер екстремизма, а за време Хладног рата Исток и Запад су се међусобно оптуживали за екстремистичко понашање, да би се данас говорило о различитим појавним облицима екстремизма.

Сматрамо да у зависности од времена настанка екстремизам можемо делити на следећи начин:

1. **Стари екстремизам.** Под овим називом подразумевамо све покрете, групе и организације које су се јавиле почетком двадесетог века и егзистирале закључно са Другим светским ратом, што чини његову прву фазу. Заправо, реч је о оним друштвеним појавама које су се служиле екстремним методима или средствима да би дошле до екстремних циљева. У ову групу можемо убројити комунистички, нацистички, фашистички покрет итд. Циљано узимамо Други светски рат као временску одредницу са којом се завршава деловање прве фазе „старог“ екстремизма, јер се након овог рата смањује утицај фашизма и нацизма (иако је у неким земљама остао дужи временски период као што је пример са Шпанијом, али му је капацитет разорне моћи смањен на глобалном плану), а комунизам наставља са својим деловањем, мада у нешто другачијем руху.

Друга фаза унутар „старог екстремизма“ датира од краја Другог светског рата па све до завршетка Хладног рата. Ова фаза је обележена хладноратовским сукобима између Истока и Запада у којима су се користила екстремна средства у виду насиља. На пример, на просторима тадашње СФРЈ је дуги низ година илегално деловао усташки покрет који је спровео низ терористичких активности као што је напад на биоскоп „20. октобар“ 1968. у Београду. У СССР-у је режим користио екстремне методе против „државних непријатеља“

који су завршавали у гулазима о којима је Александар Солжењин објавио врхунску студију под називом *Архипелаг гулаг*, док су у САД велики утицај у друштву имали припадници *Кју Клукс Клана* који је представљао једну од најмоћнијих екстремистичких организација која чак и данас постоји, додуше у знатно маргинализованој форми.

2. Нови екстремизам. О „новом екстремизму“ можемо говорити историјски гледано тек након завршетка Хладног рата, јер се тада геополитичка слика света прекомпонује, долази до урушавања комунизма, а маргинализована десница добија могућност да се јавно експонира након вишедеценијске изолације. Веома значајно је и то што се развија политички плурализам у земљама Источног блока, а што утиче и на развој екстремистичких организација различите идеолошке провенијенције.

Са глобализацијом „нови екстремизам“ улази у нову фазу јер се јавља проблем са имигрантима који масовно одлазе у земље западне демократије трагајући за бољим стандардом. Са друге стране, на Балкану долази до ескалације националистичких страсти, што за последицу има јачање нових облика десничарског екстремизма. Осим десничарског, јача и левичарски екстремизам јер се све више интензивира друштвена свест о угроженим групама као што су националне и сексуалне мањине, животиње и сл. Некадашњи интерес левице за права радника и сељаштва се сада све више усмерава ка другим „угроженим“ групама.

Такође треба имати у виду и јачање екстремизма исламистичке религијске провенијенције, што је превасходно инспирисано исламистичким фундаментализмом на који је понајвише утицала револуција у Ирану. На пример, данас је нигеријска исламистичка секта Боко Харам¹¹³ типичан пример екстремистичке групе која је религијски мотивисана, јер се у основи њеног деловања налази офанзивно-насилна интерпретација ислама која се бори против хришћанства и вестернизације.

Као што примећујемо, тешко је направити прецизну временску поделу између „старог“ и „новог“ екстремизма, али је евидентно да се политички екстремизам мењао са пропратним глобалним променама, прилагођавајући се новим временима која долазе. Екстремиста је увек било у политици као што ће их и надаље бити, а оно што највише

---

¹¹³ Према подацима међународне организације *Human Rights Watch* секта Боко Харам је од побуне 2009. па све до почетка 2012. године убила скоро 1000 људи, <http://www.hrw.org/news/2012/01/23/nigeria-boko-haram-widens-terror-campaign>, 30.01.2012.

погудује развиту ма ког облика политичког екстремизма јесу нестабилне друштвене, економске и политичке прилике и стање кризе.

III ПОЈАМ И ВРСТЕ ИДЕОЛОГИЈЕ

3.1. Дефиниционо одређење идеје и идеологије

Узимајући у обзир условљеност временским, просторним и друштвено-политичким околностима, појам идеологије се с правом, како је тврдио Дејвид Мек Лилан (David Mc Lellan), може сматрати најнеухватљивијим феноменом у друштвеним наукама¹¹⁴. Са друге стране, без обзира на променљивост и несталност, идеологија као феномен заузима једно веома значајно место у сфери науке, о чему сведочи велики број радова направљених на ову тему. Интригантност феномена идеологије, његова варијабилност и способност да утиче на свеукупна социјална, политичка и економска дешавања у једном друштву, указују на оправдану потребу за његовим изучавањем.

Основу сваке идеологије представљају идеје које се теже реализовати у пракси. У зависности од тога о каквим идејама је реч, идеологије могу бити **конструктивне** и **деструктивне** у једном друштву. Уколико се зна да сваком делању и акцији претходи умни напор који за последицу има стварање идеја, онда је јасно колико значајну улогу оне могу имати у остваривању одређених политичких циљева.

Човек, као једино рационално биће поседује способност умног промишљања, па самим тим и одговорност за реализацију одређених идеја. Гледано унатраг кроз историју цивилизације јасно се види да су се људима идеје јављале у најразличитијим формама: као “божије” провиђење, у виду снова, као плод интелектуалног и креативног рада, као последица депривације итд. Чињеница је да свакој акцији претходи стварање одређених идеја које су заслужне за спровођење имагинарног у стварно.

О свету идеја је још писао Платон у *Држави*¹¹⁵ сматрајући да ван света чула постоји један постојан и трајан “свет идеја”¹¹⁶. Идеје су према Платону ванвременски, непроменљиви ентитети који представљају моделе, тј. узор према којима се стварају материјалне ствари. Оне су елементи онтолошке стварности, праслике по којима је Демијург стварао свет. Све што постоји у чулном свету према Платону, најпре настаје на основу идеје, из чега произилази закључак да су материјалне ствари тек пуки одраз првобитних идеја. Како идеје не обитавају у материјалном свету, оне се не могу видети,

¹¹⁴ Према: Mc Lellan, David, *Ideology*, Open University Press, Buckingham, 1996.

¹¹⁵ Види: Платон, *Држава*, Дерета, Београд, 2005.

¹¹⁶ Види: Платон, *Држава*, Дерета, Београд, 2005.

већ се једино могу схватити уз помоћ ума. Да бисмо разумели појам о некој ствари, према Платону морамо користи дијалектику, јер једино тако долазимо до његове почетне идеје. Оваквом логиком Платон нас наводи на закључак да за разлику од поимања чулима које је непоуздано и променљиво, оно што увиђамо разумом представља право сазнање. Платоново учење о идејама је критиковао Аристотел сматрајући да је главна слабост његове теорије то што није успео да докаже постојање идеја¹¹⁷. Аристотел је сматрао да је за разумевање света важно познавати четири узрока: форму или идеју (*ousia, eidos*), материју (*hyle*), почетак кретања и завршетак кретања, тј. сврху (*telos*).

Идеја према Хегелу, уколико је појам који је амалгамиран са својом реалношћу, у бити може значити и живот. Апсолутна идеја је пак, “садржина науке, посматрање универзума како је он по себи и за себе саобразан појму или (посматрање) појма ума какав је он по себи и за себе и како он објективно или реално јесте у свету”¹¹⁸. Хегел у *Философијској пропедеутици* истиче како је идеја “јединство појма и реалности, (*naïme*) појам уколико он одређује себе и саму своју реалност или стварност која је онаква каква треба да буде и сама садржи свој појам”¹¹⁹.

Кант¹²⁰ ће ревитализовати Платоново схватање идеја сматрајући да је “разум извор категорија и моћ правила, док је ум извор идеја и моћ принципа”¹²¹. Док су емпиристи идеју изједначавали са представом, Кант појам ума јасно разликује од разума и назива га **трансценденталном идејом**.

Карл Густав Јунг се такође бавио елаборирањем феноменом идеја које је описивао као априорне појаве које су у корелацији са исконском сликом, тј. архетипом. До оваквих закључака Јунг је дошао захваљујући изучавању митологије и психологије сна¹²².

Идеје су увертира пред делање човека. Свака акција, план, завера, револуција, државни преврати и сличне појаве најпре настају у виду идеја у човековом уму. Француска револуција се зачела “у главама” енциклопедиста, исто тако као што се замисао о Цезаровом атентату јавила најпре као идеја код Брута и осталих завереника. Не

---

¹¹⁷ Види: Аристотел, *Метафизика*, Глобус, Загреб, 1988.

¹¹⁸ Хегел, Георг Вилхелм Фридрих, *Философијска пропедеутика*, Графос, Београд, 1985, стр. 127.

¹¹⁹ Хегел, Георг Вилхелм Фридрих, *Философијска пропедеутика*, Графос, Београд, 1985, стр. 127.

¹²⁰ Види: Кант, Имануел, *Критика чистог ума*, БИГЗ, Београд, 1976.

¹²¹ Кинђић, Зоран, “Кантово схватање ума”, *Филозофија и друштво*, бр. 25, 2005, стр. 54.

¹²² Види: Јунг, Карл Густав, *О развоју личности*, Логистика, Београд, 2008.

само у политици, већ и у свим сферама друштва, идеје представљају основне покретаче социјалних активности.

Често се дешавало да се у човековом уму идеје јаве у најмање очекиваним тренуцима, док су пак, многе од њих биле продукт дугогодишњег рада и труда. Рецимо, уметницима су се идеје често јављале у сну, о чему сведочи пример чувеног виолинисте Тартинија (Giuseppe Tartini) који је сневао музику за сонет познат под називом као *Бавољи трилер*. Код научника су идеје плод дугогодишњег рада и маште, док у политици идеје настају у констелацији друштвено-политичких односа и често су инспирисане лукративно-прагматичним циљевима политичких актера.

Многе политичке идеје су представљале утопију и биле су остварљиве само у теоријском смислу речи, док у пракси нису давале очекиване резултате. Кант је тврдио да без обзира што је нешто остварљиво у теорији не значи да ће на исти начин бити применљиво и у пракси¹²³. Тако је на пример, комунистичка идеологија створила утопистичку идеју о томе да сви могу *давати према својим могућностима, а узимати према својим потребама*, што се показало апсолутно немогућим јер су често потребе појединца веће од могућности његовог давања и продуктивности. Потом, идеја која се залаже за укидање државе код анархиста је у данашње време неизводљива, јер не кореспондира са цивилизацијским схватањем и организовањем друштва. Исто тако идеја о “вишој” или “чистој” раси коју срећемо код нацистичке идеологије је противна свим етичким принципима, а осим тога је, узимајући у обзир миграције и стално мешање становништва, и неостварива.

Као и сваки друштвени феномен, идеологију одликује изразита динамичност која је предиспонирана разним утицајима који долазе из друштвене средине. Динамику развоја идеологије најбоље можемо пратити и објаснити уколико елаборирамо њену генезу кроз историју.

Више научних извора указују на то да је творац феномена идеологија француски филозоф Антоан Дести де Траси (Antoine-Louis-Claude Destutt de Tracy) који је први пут јавно употребио овај назив 1796. године¹²⁴. У својој књизи *Eléments d'idéologie* Де Траси је

---

¹²³ Види: Кант, Имануел, *Критика практичног ума*, БИГЗ, Београд, 1979.

¹²⁴ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 115-141; или Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 1-24; или Ратковић, Радослав, *Теорија, идеологија, стварност*, Факултет

идологију објаснио као “науку о идејама” (*science des ideas*) дајући јој статус “краљице свих наука”. Заправо, његов циљ је био да се уз помоћ идеологије објасни порекло сваке научне идеје, што је био преамбициозан покушај који је исмејао Наполеон називајући подругљиво групу филозофа (који су били његови политички противници) окупљених око Де Трасија - “идеолозима”. Наполеон је “идеологе” доживљавао као неку врсту “мрачних метафизичара” који немају осећај за реалност. Тако већ на самом почетку реч идеологија постаје нека врста етикете која ће се често користити за дисквалификацију политичких противника.

Постоје различите дефиниције идеологије, али им је свима заједничко да представљају скупове идеја и да често услед политичких интереса имају субјективно и нерелано перципирање стварности, што их често, мада не увек, удаљава од истине.

Према Радославу Ратковићу идеологије имају различита значења, али их можемо схватити на два начина. По једном је идеологија “укупност друштвене свести ових или оних облика социјалних обједињења (класа, народа држава, друштвених група, организација, итд.)”¹²⁵. По другом схватању идеологија је “специфична појава у друштвеној свести – мање или више нетачна, илузорна, ограничена свест, која настаје услед дејства друштвених чинилаца (структуре, социјалног положаја и одговарајућих интереса) на сазнање, чега међутим, субјекти идеолошког мишљења нису свесни”¹²⁶. Прво значење идеологије је непотпуно и нејасно јер може бити синоним других појава као што је “класна свест”, “идејна надградња” и сл., те је много прихватљивије за науку ово друго тумачење идеологије које се односи на специфичну одређену друштвену појаву.

Већ из Ратковићеве дефиниције опажамо да идеологија представља појаву у друштвеној свести која може бити тачна, али која такође може бити и извртута, лажна, нетачна. Стога се елаборирању феномена идеологије мора приступити са одређеном дозом опреза. О улози друштвених фактора који представљају погрешну, тј. “искривљену” свест писао је још Френсис Бејкон. Он је истраживао изворе заблуда у својим списима о идолима у којима је издвојио четири врсте таквих идола¹²⁷:

политичких наука, 2009, стр. 159-155; или Ратковић, Радослав, *Увод у политичке науке*, Наука и друштво, Београд, 1999.

¹²⁵ Ратковић, Радослав, *Теорија, идеологија, стварност*, Факултет политичких наука, 2009, стр. 159.

¹²⁶ Исто

¹²⁷ Види: Бекон, Френсис, *Нови органон*, Напријед, Загреб, 1964.

- *idola tribus*, или *идоли племена* представљају несавршеност људског рода која је урођена и према којој поједностављујемо стварност.

- *idola specus*, или *идоли пећине* се могу окарактерисати као заблуде које ствара сам појединац полазећи од тога да је једино његова перцепција стварности исправна, заборављајући да су сви људи различити.

- *idola fori*, или *идоли трга* представљају погрешне представе о реалности које настају као консенквенца погрешне употребе језика.

- *idola theatric* или *идоли театра* који означавају понашање на основу предвиђених правила у друштву под утицајем обичаја и традиције, која сваком појединцу одређују улоге. Бекон сматра да је ова последња врста идола најопаснија јер је продукт деловања ауторитета и очекује беспоговорно понашање појединца.

О утицају искривљене свести на друштво писао је и Фојербах (Ludwig Andreas Feuerbach) наглашавајући да мишљење проилази из бића, а не биће из мишљења. На тај начин је Фојербах доживљавао и религију као одраз човековог бића и мишљења које је одељено од човекове основе¹²⁸.

Неоспорно да су велики допринос у поимању идеологије дали Маркс и Енгелс који су елаборирали феномен идеологије кроз материјалистички приступ. Своје заједничке ставове о идеологији Маркс и Енгелс су преточили у књигу под називом *Немачка идеологија* која је више од седам деценија чекала на објављивање. Основни циљ ове књиге била је критика немачке идеалистичке филозофије и контемплативног историјског идеализма. Маркс и Енгелс су имали интенцију да се у неку руку и “обрачунају” са идеализмом и супституишу га историјским материјализмом. Основно полазиште од којег крећу је да се човек од осталих бића разликује на основу свести, али да су се људи издвојили као посебна врста “чим су почели да производе своја животна средства”¹²⁹. Објашњавајући идеолошку свест и услове који погодују њеном настанку Маркс и Енгелс су успоставили материјалистичко схватање историје по коме – друштвено биће одређује друштвену свест.

Марксистичко поимање идеологије је са једне стране дијалектичко јер идеологија настаје “у одређеним историјским условима, под дејством одређених друштвених

---

¹²⁸ Види: Фојербах, Лудвиг, *Избор из дјела*, Матица хрватска, Загреб, 1956.

¹²⁹ Маркс Карл, Енгелс Фридрих, *Немачка идеологија*, Култура, 1956, стр. 20.

чинилаца и са њиховим променама трпи преображај”¹³⁰. Дијалектички карактер идеологије се базира на њеној противречности јер може бити илузорна, неистинита свест, а опет може бити и компатибилна реалности. Са друге стране, идеолошка свест је према марксистичкој перцепцији отуђена свест, поготово уколико се деси “да уобрази да је нешто друго него свест о постојећој пракси, да она стварно нешто претпоставља, а да не претставља нешто стварно, - почев од тог тренутка свест је у стању да се еманципира од света и да пређе на образовање `чисте` теорије, теологије, филозофије, морала итд.”¹³¹.

Марксу и Енгелсу се најчешће замера то што су показивали недоследност у елаборирању идеологије јер је овај термин често имао различита значења у њиховим различитим текстовима. Тако се наводи да су у неким делима идеологијом називали “погрешну свест”, да би пак у другим она била синоним “идејне надградње”. Рецимо, стаљинистички оријентисани теоретичари су идеологију претежно доживљавали као “идејну надградњу”. Лењин је идеологију перципирао као скуп идеја неке класе које могу унапредити њен положај у друштву. Маркс је негирао идеологију јер је сматрао да су мисли “експлоататорске класе” уједно и владајуће мисли у датој епохи, па је по њему идеологија “лажан поглед на свет”.

Марксистички концепт идеологије је продубио Грамши (Antonio Gramsci) који је сматрао да се капиталистички систем одржава уз помоћ економске експлоатације радника, политичке моћи и буржоаске идеологије. Грамши је сматрао да је моћ идеологије изузетно велика јер остварује утицај на свеукупни друштвени живот укључујући политику, економију, уметност и културу¹³².

Тек ће у двадесетом веку идеологија бити разматрана са објективно научног становишта захваљујући Карлу Манхајму (Karl Mannheim) који је написао познато дело *Идеологија и утопија*. Манхајм је уз помоћ *социологије знања* анализирао феномен идеологије чиме је издејствовао његову гносеолошку неутрализацију. Оно што је разликовало социологију знања од ранијих учења о идеологији (нпр. Маркса и Енгелса) била је дистинкција између *партикуларног* и *тоталног* помања идеологије. Основна интенција Карла Манхајма била је супституисање партикуларног значења идеологије тоталним значењем. Тиме се идеологија више не перципира као лажна, илузорна или

---

¹³⁰ Ратковић, Радослав, *Теорија, идеологија, стварност*, Факултет политичких наука, 2009, стр. 161.

¹³¹ Маркс Карл, Енгелс Фридрих, *Немачка идеологија*, Култура, 1956, стр. 31.

¹³² Видети више о томе у: Грамши, Антонио, *Изабрана дела*, Култура, Београд, 1959.

искривљена свест већ се изједначава са друштвено условљеним мишљењем. Друштвено условљено мишљење је, уствари изражавало колективни поглед на стварност.

Значај Манхајма је у томе што је не само вредносно неутрализовао појам идеологије већ је социологију сазнања претворио у епистемологију друштвених наука. Па ипак, у његовој теорији се осим вредносно неутралног феномена идеологије може срести и његов вредносни облик који указује на корелацију између идеја и одређене друштвене стварности. Изучавајући идеологију Манхајм је стварао везу између ње и истине сматрајући да истина кореспондира са реалним догађајима: “Мисао не сме садржавати мање, али ни више него стварност у којој стоји”¹³³. Супротно истини, лажна идеолошка свест трансформише стварност прилагођавајући је својим интересима.

Искривљена свест се, према Манхајму, може срести у следећим сферама мишљења: етика, теорија и самосвест. У Манхајмовој социологији сазнања се експлицитно одваја истинито од идеолошког и утопијског мишљења. Оно што спаја идеологију и утопију јесте да обе имају мисао која поседује више од реалности. Када је реч о утопији она за њега представља “ону свест која се не подудара са бићем које је окружује”¹³⁴. Утопијска конструкција стварности иде ка томе да створи неку визију о бољој и светлијој будућности, за коју се боре одређене класе и слојеви у друштву. У том смислу речи, према Манхајму не постоји јасна дистинкција између идеолошке и утопијске свести јер утопија може инволвирати идеолошке сегменте.

“Идеологијама називамо идеје које трансцендирају егзистенцију, али које *de facto* никада не остварују своју садржину”, сматра Манхајм и додаје: “Иако се често добронамерно узимају за мотиве субјективног делања појединаца, њихова садржина и смисао се у процесу делања већином искривљују”¹³⁵.

Што се тиче утопија оне такође трансцендирају егзистенцију, али оне нису идеологије уколико им пође за руком да постојећу историјску стварност “преобразе путем противакције у правцу сопствене замисли”¹³⁶. Манхајм је разликовао неколико облика утопистичке свести: оргијастички хилијазам анабаптиста, либерално-хуманитарну идеју, конзервативну идеју и социјалистичко-комунистичку утопију.

---

¹³³ Манхајм, Карл, *Идеологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 80.

¹³⁴ Манхајм, Карл, *Идеологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 157.

¹³⁵ Манхајм, Карл, *Идеологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 159.

¹³⁶ Манхајм, Карл, *Идеологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 160.

Херберт Маркузе (Herbert Marcuse) је кроз критику индустријског друштва негативно гледао на идеолошке садржаје сматрајући да се уз помоћ идеологије ствара једнодимензионално, репресивно друштво. Он је, за разлику од марксиста, видео револуционарни потенцијал не у радничкој класи, већ у тзв. *неконвенционалним групама* као што су етничке и остале мањине, студенти, жене итд. Највећа критика упућена идеологији је то што услед негирања опозиције и права на другачије мишљење ствара неку врсту тоталитаристичког система¹³⁷.

За Драгана Симеуновића идеологија представља „систематизован скуп политичких идеја, принципа и друштвених идеала који репрезентују поглед на свет неке друштвене групације изражавајући њене интересе и потребе, створен у практичне сврхе подстицања те групације на политичко деловање, у форми идејне потпоре активностима на плану освајања или очувања политичке власти или, пак, утицаја на њу“¹³⁸. Симеуновић истиче како се идеологија може јавити у разним формама - у виду неког учења, доктрине или чак државног става. Интересантно помена је и трансформисање идеологије у религијско рухо уз помоћ процеса политизације.

Иако су марксисти сматрали да се идеологија најексплицитније манифестује у форми класне свести, данас можемо констатовати да је идеологија претежно инкорпорирана унутар политичких странака и друштвених покрета.

Идеологија има неколико главних функција у друштву¹³⁹. То су:

- а) подстицајна
- б) хомогенизирајућа
- в) објашњавајућа
- г) оправдавајућа

Подстицајна функција је према мишљењу Симеуновића најважнија, јер подстиче на одређено политичко делање, акцију и тежи реализацији одређених политичких циљева. Што се тиче хомогенизирајуће функције идеологије, она имплицира изградњу колективног идентитета и припадности одређеној групи што је значајно за остваривање колективног јединства. Када је реч о објашњавајућој функцији идеологије она перципира

---

¹³⁷ Видети више о томе у: Маркузе, Херберт, *Човек једне димензије*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1989.

¹³⁸ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 116.

¹³⁹ Према: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 117.

свет на себи својствен начин, гради на основу тога свој посебан аксиолошки систем и сходно томе често прилагођава стварност својим потребама и циљевима, па јој због тога многи одричу истинитост. И на крају, оправдавајућа функција идеологије служи зато да би се оправдало учињено у име “виших циљева”¹⁴⁰. Неретко се дешавало да се уз помоћ идеологије правдала употреба насиља, а све зарад реализовања одређеног друштвено-политичког циља.

На основу учинка који остварују можемо говорити о **негативним и позитивним** друштвеним функцијама идеологије. Под негативним функцијама подразумевамо прикривање, прекарајање истине и стварности зарад политичких интереса одређене друштвене групе, док су позитивне функције идеологије интеграција групе, њена хомогенизација и учвршћивање колективног и индивидуалног идентитета.

У нас је посебно Михаило Марковић критиковао идеологију и идеолошко мишљење понајвише због тога што “идеолошки феномен не карактерише тајност мишљења и супротност мишљења и његовог јавног испољавања, већ чињеница да оно што се мисли није умно, није отворено за рационално, критичко преиспитивање, није универзално применљиво на све људе у различитим специфичним околностима њиховог живота”¹⁴¹.

Марковић је нарочито оспоравао идеолошки мит који је директно инволвиран у све врсте идеологија, тврдећи да је непријатељ хуманистичке праксе. Основна функција идеолошких митова је прекривање стварних друштвених односа и замена истине привидом. Идеолошки мит је оружје конзервативних снага које “понављањем истих стереотипа по вољи обликују дух, осећања, потребе људи”¹⁴².

Свака идеологија се према Марковићу базира на реторици. На пример, реторика конзервативизма се заснива на вештини убеђивања о томе да су сви људи зли, да је друштвена хијерархија Богом дата, а да водећа улога у друштву припада аристократама. Па ипак, “пре него што пређе на посебне судове и закључке, свака идеологија покушава да утврди опште приоритете у конфликтним ситуацијама – оно што је Аристотел назвао *topoi*”¹⁴³, сматра Марковић.

---

¹⁴⁰ Види: Симеуновић Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

¹⁴¹ Марковић, Михаило, *Етика и политика*, БИГЗ, Просвета, Београд, 1994, стр. 183.

¹⁴² Марковић, Михаило, *Етика и политика*, БИГЗ, Просвета, Београд, 1994, стр. 118.

¹⁴³ Марковић, Михаило, *Етика и политика*, БИГЗ, Просвета, Београд, 1994, стр. 196.

За разлику феномена идеологије који је скучен и лимитиран у вредносном и научном смислу речи, филозофија је отворена према целом свету и човечанству „чак и онда кад је израз једне врло посебне људске ситуације и дело једне јединствене личности“¹⁴⁴. Без обзира што постоји на десетине дефиниција идеологије Марковић издваја пет основних врста тумачења идеологије.

Прва група тумачења је блиска изворном Де Трасијевом интерпретирању идеологије као врсте егзактне науке која се бави начином стварања идеја. По другој врсти тумачења идеологија је конципирана као својеврсна друштвена надградња што се поклапа са Марковим ширим дескриптивним схватањем идеологије. Треће, додуше преуско тумачење идеологије је оно које је Маркс дао у *Немачкој идеологији* које доживљава идеологију као лажну друштвену свест. Постоји и четврто тумачење идеологије које дату друштвену стварност перципира кроз дуалистичку свест: она је или идеализује или деструктивно утиче по њу. Последње, пето тумачење говори о друштвеној функцији сваке идеологије која има намеру да „мобише за одбрану или напад, да интегрише групу којој се обраћа, да пружи скалу вредности, да да смисао глобалној политичкој делатности“¹⁴⁵.

Да би се дефиниционо одредила идеологија потребно је објединити велики број *definiens*-а, па су стога кратке дефиниције непотпуне. С обзиром да је идеологија као феномен у друштвеним наукама сложен и тешко одредљив, сходно томе и дефиниција мора бити опширна како би обухватила све нужне елементе. Према Хејвуду идеологија је “мање-више кохерентан скуп идеја који пружа основу за организовано политичко деловање, без обзира на то какав је циљ тог деловања – да очува, модификује или сруши, постојећи систем власти. Стога све идеологије: а) нуде приказ постојећег поретка, обично у облику `погледа на свет`, б) износе модел жељене будућности, визију `доброг друштва`, в) објашњавају како може, како би требало да се изведе политичка промена – како да се од а) стигне до б)”¹⁴⁶.

Идеологије су варијабилне, мењају се у зависности од социјалних, политичких, економских, културолошких прилика и често се међусобно преплићу и допуњују. Иако генерално гледано представљају широке скупове идеја, оне су актуелне како на теоријском, тако и на емпиријском, тј. оперативном нивоу.

¹⁴⁴ Марковић, Михаило, Етика и политика, БИГЗ, Просвета, Београд, 1994, стр. 183.

¹⁴⁵ Марковић, Михаило, Етика и политика, БИГЗ, Просвета, Београд, 1994, стр. 189.

¹⁴⁶ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 12.

Идеологија се инфилтрирала унутар многих друштвених појава, па јој се тако често приписује карактер – *парарелигије* из разлога што попут религије и она тежи да успостави догматски начин мишљења. Познато је да се догма не проверава - у њу се беспоговорно верује, што може представљати добар основ за манипулацију и демагогију.

О догматској улози идеологије је писао и Мајкл Оукшот (Michael Oakeshott) сматрајући да идеологије можемо оквалификовати као апстрактне форме мишљења, “затворене системе”, који деформишу друштвену реалност¹⁴⁷. Да нису све идеологије нереалне и догматски оријентисане, тврдио је Карл Попер (Karl Popper) који је сматрао да на пример, либерализам као идеологија није “затворен систем мишљења” јер се базира на слободи, различитости и толеранцији¹⁴⁸.

У научној теорији се често идеологија повезује са феноменом моћи, па се тако наводи да је идеолошка моћ врста социјалне моћи која има значајну улогу уз економску, социјалну и војну моћ¹⁴⁹. Идеолошка моћ извире из следећих потреба човека:

- за проналажењем смисла живота
- за усвајањем вредности и норми
- за учествовањем у ритуалним праксама

Било је и оних теоретичара који су, попут Маркузеа (Herbert Marcuse) сматрали да техника и наука могу постати својеврсна идеологија. Ову идеју је критички разматрао Хабермас у тексту *Техника и знаност као идеологија* који је написан поводом Маркузеовог седамдесетог рођендана. Стога се нова идеологија схваћена у технократском смислу речи разликује од претходних по томе да “критерије оправдања одваја од организације заједничког живота, дакле уопће од нормативног сређивања интеракције, деполитизирајући их у том смислу, те их умјесто тога веже за функције претпостављенога

---

¹⁴⁷ Видети више о томе у: Oakeshott, Michael, *Rationalism in politics and other essays*, Rowman and Littlefield, London, 1977.

¹⁴⁸ Види: Popper, Karl, *The open society and its enemies*, Princeton University Press, Princeton, 1971.

¹⁴⁹ Видети више о томе у: Mann Michael, Hall John, *Power in the 21st century*, Polity, Cambridge, 2011.

система сврховито-рационалног дјеловања”¹⁵⁰. Маркузе је био познат и по томе што је сматрао да се идеологија капитализма не може разрушити деловањем радничке класе, већ протестима студената.

Антонио Грамши (Antonio Gramsci) је идеологију разматрао у оквиру *теорије хегемоније*. Он је сматрао да власт капиталиста над радничком класом није тек само економске природе, већ подразумева културолошку и идеолошку хегемонију владајуће класе. Грамши је у Комунистичкој партији видео неку врсту “колективног интелектуалца” који је остваривао свепрожимајући утицај на целокупно друштво¹⁵¹.

Близак Грамшијевом схватању идеологије био је и Луј Алтисер (Louis Althusser) који је у својим делима *За Маркса*¹⁵² и *Идеологија и државни идеолошки апарати*¹⁵³ одређивао идеологију као супстрат идеја и принципа који се не могу свести само на политичке и економске чиниоце. Алтисер је правио дискрепанцу између репресивних и идеолошких државних апарата, сматрајући да први функционишу по принципу насиља, док други функционишу на основу идеолошког утицаја.

Данас се све више тежи тзв. “дезидеологизацији” која подразумева елиминисање идеологије из свакодневног политичког живота. Но, ову замисао је много лакше спровести у теорији него ли у пракси.

Многи теоретичари су сматрали да је дошло време “краја идеологије”, тј. дезидеологизације што се показало неодрживим. Заправо, ради се о томе да је људском бићу увек потребан одређен систем идеја и веровања, без обзира колико је он применљив и реалан у друштву. Управо из тих разлога је примереније говорити о спајању старих и нових идеја, њиховој међусобној сарадњи, него ли о њиховом крају. Ову апокалиптичку мисао о идеологији је фаворизовао Данијел Бел (Daniel Bell), а у томе су га подржавали и многи други попут Мартина Липсета и Рејмона Арона (Raymond Aron).

У свом чувеном делу *Крај идеологије* Рејмон Арон сматра да је двадесети век донео два краја – крај историје и крај идеологије. Међутим, то не значи да крај идеологије аналогно значи и крај историје, и обратно. Бел је тврдио да су идеологије које су

---

¹⁵⁰ Хабермас, Јирген, *Техника и знаност као идеологија*, Школска књига, Загреб, 1986, стр. 79.

¹⁵¹ Види: Gramsci, Antonio, *Prison notebooks*, Columbia University Press, New York, 2011.

¹⁵² Види: Althusser, Louis, *For Marx*, Verso, London, New York, 1990.

¹⁵³ Види: Алтисер, Луј, *Идеологија и државни идеолошки апарати*, Зухра, Београд, 2009.

доминирале у периоду деветнаестог века изгубиле на значају јер је економија остварила примат над политиком¹⁵⁴. У сваком случају, Бел је говорећи о крају идеологије мислио не на крај овог феномена, већ на његове конкретне појавне облике у виду либерализма, конзервативизма, социјализма и сл. Такође треба узети у обзир да се он бавио критиком “масовног друштва” у Америци између 50-их и 60-их година двадесетог века, те да су његова запажања временски и просторно условљена.

Данас је заиста тешко одредити шта све спада под појам идеологије јер постоје интенције одређених теоретичара да чак разне врсте друштвено-религиозних покрета доживљавају као “посебне идеологије”. Такав је случај са *New Age* покретом (Ново доба) који је од стране многих теоретичара окарактерисан као комбинација секте, источњачке филозофије и идеологије. Мишел Лакроа критички гледа на покрет *New Age* и на његову идеологију и сматра је одговором на кризу Запада¹⁵⁵. Треба имати у виду да није сваки систем идеја и веровања могуће оквалификовати као идеологију.

Узимајући у обзир да је човек рационално биће које стално промишља свет и реалност око себе, сасвим је разумљиво да ће идеологије и даље играти веома запажену улогу у друштву. Међутим, како је социјално окружење човека стално подложно динамици, неминовно је да се одређене промене одвијају и у сфери идеолошких система. Управо из тог разлога сматрамо да је данас боље говорити не о крају идеологије, већ о трансформацији идеологија и рађању неких нових, које се мање или више ослањају на претходне идеолошке садржаје.

---

¹⁵⁴ Bell, Daniel, *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*. Harvard Univ. Press, Cambridge, 2000, стр. 21-47.

¹⁵⁵ Видети више о томе у: Лакроа, Мишел, *Идеологија новог доба*, Клио, Београд, 2001.

3.2. Однос науке и идеологије

Однос науке и идеологије се често поставља симплификовано као однос истине и неистине. Без обзира што је основни циљ науке упознавање са стварним светом, сазнавање, а често и предвиђање истине, не мора значити да је идеологија супротно томе, увек синоним за “искривљену свест”, неистину и политичку демагогију. Стога је однос између науке и идеологије сложенијег карактера него ли што се то чини на први поглед.

Постоје разне дефиниције науке, али се она генерално гледано може схватити на два начина. У ширем контексту наука је “синоним за знање”¹⁵⁶, док у ужем смислу речи представља посебну врсту “свесне, друштвене делатности чији је главни циљ утврђивање објективне истине, тј. утврђивање, описивање и објашњење природних и друштвених појава откривањем закона који у њима владају или на основу битних чинилаца који изазивају и условљавају њихово постојање”¹⁵⁷.

Према Хегелу наука је “поимајуће сазнање апсолутнога духа (...) То је појам који за садржину има самога себе и поима себе”¹⁵⁸. Михаило Марковић је сматрао да “све стварно знање, тј. све објективно проверено знање садржи наука”¹⁵⁹, те да не постоји други други супериорнији облик стицања знања. Осим тога, по њему наука има сопствене задатке које мора остварити, а то је постављање хипотеза, њихово проверавање и предвиђање, што је далеко изнад границе “практичне интелигенције”. Такође, наука успоставља теорије на основу којих објашњава дату стварност.

Научна теорија је “научно заснована, аргументована и систематизована и као таква се доказује теоријским разлозима и оним емпиријским чињеницама на чијој анализи се може заснивати и којима се може проверавати”¹⁶⁰. У нашем раду ћемо посебно елаборирати однос између *политичке теорије* и идеологије, управо из разлога што је идеолошки утицај неоспоран, па и највећи у сфери политике.

Теорија је конститутивни део сваке науке, укључив и политикологију. Етимолошки гледано, назив теорија потиче из грчког језика од речи *theoria*, што се може превести као

---

¹⁵⁶ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 626.

¹⁵⁷ Исто

¹⁵⁸ Хегел, ГФВ, *Философска пропедеутика*, Графос, Београд, 1985, стр. 212.

¹⁵⁹ Марковић, Михаило, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981, стр. 62.

¹⁶⁰ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 31.

посматрање, али не било какво, већ “ради спознаје истинитог и суштинског”¹⁶¹. Према Симеуновићу, три су разлога којима се објашњава настанак теорије¹⁶². Пре свега, човек као радознало биће показује *жудњу за знањем* што неминовно води осећају среће. Други разлог успостављања теорије је *егзистенцијалне природе* јер се тиче одржања и побољшања живота, да би трећи разлог објаснили човековом *радозналом природом* која претендује сазнању нових и недовољно истражених појмова.

Политичком теоријом се сматра теорија која се бави одређењем, истраживањем и објашњењем политичких појава. Према Клаусу фон Бајмеу политичка теорија мора имати следеће елементе:

1. “Систем исказа о одређеним фрагментима политичког реалитета који се односе један на други
2. Податке о претпоставкама и граничним условима под којима би искази требало да вреде
3. Могућност да се обликују хипотезе о будућим догађајима”¹⁶³.

Клаус фон Бајме истиче да је политичкој теорији, као уосталом и свим научним теоријама, својствено да “стоје у супротности према идеологији”¹⁶⁴. Са овом констатацијом се слаже и Радослав Ратковић, сматрајући да се “као релативно самостална форма друштвене свести”¹⁶⁵ наука (тј. политичка теорија као њен саставни део), не поклапа са идеологијом. Па ипак, Ратковић сматра да однос науке и идеологије није статичан и да је условљен променама у друштву. Док наука омогућава најрелевантнију истину о одређеним условима, идеолошка сазнања су углавном неистинита, али се понекад могу и поклопити са научним сазнањима. Тиме долазимо до закључка да је однос науке, тј. научне теорије и идеологије комплексног карактера и да не мора увек нужно идеологија опонирати научна сазнања.

“Научно мишљење – докле год постоји основа идеолошког мишљења – не може да буде ослобођено идеолошких елемената”¹⁶⁶, сматра Ратковић. Идеолошко мишљење, пак,

---

¹⁶¹ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 30.

¹⁶² Види: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

¹⁶³ Бајме, Клаус фон, “Појам теорије политике у поређењу са појмом теорије других дисциплина”, у практикуму *Теорија политике*, Симеуновић, Драган, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 60.

¹⁶⁴ Бајме, Клаус фон, “Политичка теорија у оквиру науке о политици”, у практикуму *Теорија политике*, Симеуновић, Драган, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 59.

¹⁶⁵ Ратковић, Радослав, *Теорија, идеологија, стварност*, Факултет политичких наука, 2009, стр. 188.

¹⁶⁶ Ратковић, Радослав, *Теорија, идеологија, стварност*, Факултет политичких наука, 2009, стр. 188.

“може бити лишено свега научног”¹⁶⁷. Управо из тих разлога Ратковић истиче да је однос науке и идеологије процес и да се “не може обухватити формално-логичком формулом”¹⁶⁸.

Оно што додатно усложњава однос између науке и идеологије јесте непрецизна употреба појмова, те се неретко са речју теорија поистовећује назив *доктрина*. Мајлк Оукшот је рецимо, идеологију називао доктрином, што додатно компликује истраживање односа између идеологије и науке, тј. теорије. Па ипак, треба рећи да не можемо ставити знак једнакости између теорије и доктрине, јер је доктрина увек усмерена ка политичкој акцији и практичном делању док је теорија “систем и процес научног мишљења”¹⁶⁹.

Осим тога, у политикологији је битно правити дистинкцију између **политичке теорије** и **теорије политике** како бисмо што јасније сагледали однос између науке и идеологије. Заправо, у науци је сасвим уобичајено постојање различитих облика политичких теорија. Оне су условљене предметом, временом и простором истраживања.

Три карактеристична својства издвајају теорију политике од осталих теорија чинећи је генералном¹⁷⁰. Пре свега, теорија политике је *мета-теорија* јер се бави свеобухватном анализом политичких појава. Друго својство се односи на савременост теорије политике, док је њено треће својство остваривање вредности које имају значај за савремена истраживања.

На основу компаративне анализе између науке (укључив теорију политике и политичку теорију) и идеологије можемо закључити следеће: без обзира што је крајњи циљ науке истина сама по себи, чињеница је да се она не може тек тако лако ослободити идеолошког утицаја¹⁷¹, баш као што се ни идеологија не може поистоветити са науком јер је претежно оријентисана према остваривању прагматично-политичких циљева одређене друштвене групе, а не према истини.

---

¹⁶⁷ Исто

¹⁶⁸ Исто

¹⁶⁹ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 33.

¹⁷⁰ Види: Симеуновић, Драган *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 33-35.

¹⁷¹ Познато је да се у тоталитарним системима често спроводила идеологизација науке, па су се у складу са тиме стварале квази-теорије о “аријевској раси”, “диктатури пролетеријата” и сл.

3.3. Врсте идеологија

Најпознатију, а уједно и највалиднију класификацију идеологија извршио је Карл Манхајм поделивши идеологије на **тоталне** и **партикуларне**. Ову поделу је осавременио Драган Симеуновић. Сматрајући да је због могућности довођења у везу са “тоталитаризмом” као негативним феноменом релевантније говорити о општим (него ли тоталним) идеологијама, Симеуновић их је поделио на **опште** и **партикуларне**¹⁷².

Под тоталним тј. општим идеологијама подразумевамо оне идеологије које се баве општим правцем развоја људског друштва и дају одговоре на питања која се тичу целог друштва или његове већине. За разлику од њих, партикуларне идеологије представљају одређени поглед на свет који се тиче само једног дела друштва, или само у једној заједници и нема карактер тоталности, тј. општости. Осим тога, карактер општости једној идеологији припада уколико је она била владајућа, тј. припадала владајућој класи или групи. “О идеологији неке епохе или неке историјски-друштвено конкретно одређене групе – рецимо, неке класе – може се говорити онда кад при том мислимо на особеност и квалитет *тоталне структуре свести* ове епохе односно ових група”¹⁷³, сматра Манхајм.

Оно што је заједничко тоталним и партикуларним идеологијама је то што ниједна од њих не жели да идеје “противничке” идеологије схвати путем непосредног разумевања и удубљивања, него “обилазним путем разумевања колективног или индивидуалног субјекта”¹⁷⁴.

Упркос заједничким особинама између опшних и партикуларних идеологија постоје следеће разлике:

1. **Различито разумевање “противника”**. Партикуларне идеологије иду ка томе да разумеју само један део противничког аксиолошког система, док тоталне идеологије желе да спознају целокупан противников поглед на свет.

---

¹⁷² Види: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

¹⁷³ Манхајм, Карл, *Идеологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 49.

¹⁷⁴ Исто, стр. 50.

2. Различито функционисање. Док партикуларне идеологије функционишу на психолошкој равни, опште идеологије функционишу на ноолошкој равни.

3. Различите врсте интереса. Док је партикуларној идеологији својствена психологија интереса, општа идеологија функционише по принципу структуралног контекста. Заправо, партикуларна идеологија се увек пита да ли одређени интерес изискује употребу лажи, док тотална тј. општа, сагледава ком слоју одговара одређени поглед на свет и систем вредности.

Тоталне идеологије се обликују у посебним условима на “ноолошкој и онтолошкој равни”¹⁷⁵. У првој фази обликовања ове врсте идеологије кључну улогу игра *философија о свести*. Полази се од тога да је човекова свест јединствена и конституисана од кохерентних елемената. У другој фази се реалност перципира на јединствен начин и замишља се у односу на одређени субјект. Битно помена је што у овој фази јединствена слика света постаје историзована јер се “трансформише у историјском настајању”¹⁷⁶. У трећој фази захваљујући историјским процесима и динамици долази до стварања “модерног тоталног појма идеологије”¹⁷⁷. У таквим околностима носилац историјске свести више није нација нити народ, већ – класа.

Драган Симеуновић је конкретније приступио класификацији идеологије, па тако он у опште (тј. тоталне) идеологије убраја либералну, социјалистичку, конзервативну и националистичку идеологију. Што се тиче партикуларних идеологија Симеуновић под њима подразумева феминизам, екологизам, цихадизам, католицизам и глобализам.

Сфера идеологија је “бунар без дна” јер осим постојећих добро познатих идеологија које се међусобно могу амалгамирати (пример је националсоцијализам који је представљао комбиновање национализма и социјализма), постоји простор за настанак неких нових идеологија. Пре само неколико деценија глобализам као идеологија је био непознаница, да би се данас говорило о њему као врсти партикуларне идеологије¹⁷⁸. Евидентно је да се са друштвеним променама јавља простор за настанак неких нових

---

¹⁷⁵ Манхајм, Карл, *Идологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 56.

¹⁷⁶ Манхајм, Карл, *Идологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 57.

¹⁷⁷ Манхајм, Карл, *Идологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968, стр. 58.

¹⁷⁸ Видети радове: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009. или Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.

идеологија које у складу са динамиком социјалних дешавања граде нову “друштвену свест”.

Рецимо, феминизам је настао пре пар векова као друштвени покрет да би данас представљао партикуларну идеологију. Феминистички правац се у последњих неколико векова толико развио да можемо говорити о различитим теоријским струјама унутар њега, које се чак међусобно сукобљавају. Осим тога, савремени феминизам је издејствовао чак и стварање посебних врста студија на универзитетима широм света које се јављају у форми женских студија, тј. студија рода (како је то актуелније у последње време).

Ми ћемо у нашем раду осим већ постојеће класификације идеологија које су оформили Манхајм и Симеуновић, навести још неколико релевантних критеријума на основу којих сматрамо да можемо делити идеологије.

Пре свега, идеологије можемо делити на “старе” и “нове” идеологије на основу времена настанка. Под “старим” идеологијама уствари, подразумевамо оне идеологије које су се уобличиле под утицајем Француске револуције, а период њиховог настанка се везује за осамнаести и деветнаести век. У ову групу идеологија спада на пример либерализам, конзервативизам, социјализам, национализам. Либерализам се учвршћује као скуп идеја и принципа са Француском револуцијом, а као одговор на њега настаје конзервативизам као вапај за “повратак на старо”. Социјализам представља критику капиталистичког друштвеног поретка, приватне својине и либералних тенденција које су ишле на уштрб радничке класе. Национализам буја са ослободилачким ратовима и представља значајан подстрек Немачкој, Италији и осталим земљама које су тежиле уједињењу својих територија.

Што се тиче “нових” идеологија под њима подразумевамо оне које су се оформиле у двадесетом и двадесет и првом веку. То су нацизам, фашизам, екологизам, глобализам и сл. Иако су се јављале претече нацизма и фашизма много раније, ове идеологије су доживеле пун процват у доба Другог светског рата и заокружиле су свој “поглед на свет” у овом периоду. Екологизам и глобализам су знатно млађе идеологије у односу на нацизам и фашизам, али су огледало савременог доба.

То што смо неке идеологије назвали “старим” не значи да су оне архаичне, превазиђене и да немају више никакву идејну и употребну вредност. Напротив, многе од њих су и данас више но икада актуелне и апликативне. Рецимо у Европи се примећује позитиван тренд раста социјалистичке идеологије који је по свему судећи проузрокован светском економском кризом и опадањем стандарда грађана. У Француској су социјалисти на парламентарним изборима¹⁷⁹ однели убедљиву победу освојивши самостално парламентарну већину, што није усамљен пример јер су и грађани Србије 2012. године указали знатно већи степен поверења социјалистима него ли на претходним изборима. Интересантно је рећи да је услед економске кризе и великог прилива имиграната дошло до јачања и ултра-десничарских партија у Европи, па је тако *Национални фронт* у Француској (познат по негирању ЕУ) први пут после 1998. године добио своје посланике у парламенту. Осим социјалистичке, у савременом друштву су присутне конзервативна либерална, националистичка идеологија без обзира што смо их сврстали у корпус тзв. “старих” идеологија. Оне су само “старе” по времену настанка док су и даље употребљиве и актуелне у савремености.

Даљу класификацију идеологија можемо уредити према критеријуму посебности. Уколико су идеологије изграђене од сопствених, оригиналних полазних идеја онда је реч о **основним** идеологијама. Међутим, уколико су идеологије настале из неких других већ постојећих система идеја, онда је реч о **изведеним** идеологијама. У том смислу речи ћемо конзервативну, либералну, социјалистичку, националистичку идеологију сматрати основним, јер представљају самосталне, заокружене системе идеја. Са друге стране, анархизам и комунизам су рођене у колевци социјализма и у бити представљају изведене идеологије. Нацизам и фашизам на пример, можемо сматрати изведеним идеологијама јер представљају дегенеративне облике конзервативне идеологије. Потребно је само видети да ли се одређена идеологија ослања, и самим тим изводи, из неке друге идеологије да бисмо јој дали квалификатив изведене идеологије.

По томе како утичу на друштво и да ли омогућавају напредак или назадовање истог, идеологије ћемо класификовати на **прогресивне** и **регресивне**. Но, овде можемо доћи у научни ћорсокак јер исти аксиолошки систем једне идеологије под вођством

---

¹⁷⁹ Осим тога и на председничким изборима је победио социјалистички кандидат Франсоа Оланд.

различитих људи у различитим временима може оставити различите консеквенце по друштво. Тако рецимо, у својој бити нацизам и фашизам представљају регресивне идеологије јер су уназадиле друштвом својим митским, ирационалним и архаичним аксиолошким системом који је производио најбруталније злочине у историји људског друштва. Идеје тоталитаризма, насиља и дискриминације ни у ком случају не могу прогресивно утицати на друштво. Говорећи о прогресивним, тј. еманипаторским идејама морамо водити рачуна да ли су оне прогресивне за цело друштво или за један његов део и да ли су по неке друге припаднике друштва регресивне. Потреба жена за унапређењем свог положаја у друштву које су подржали либерализам, социјализам, феминизам, је допринела еманципаторском карактеру ових идеологија. Али није сваки облик либерализма, социјализма и феминизма прогресивног типа. У оним земљама Источног блока у којима је социјалистичка идеологија покушавала да достигне ниво комунистичког идеала је долазило до стравичних дискриминација, прогона интелектуалаца и убистава недужних грађана, а све у име политичких идеала.

На основу тога да ли су одређене идеологије апликативне у пракси можемо их поделити на **применљиве** и **неприменљиве** тј. утопијске. Прва врста идеологија садржи идеје и принципе који се лако могу остварити у пракси, док други тип идеологија можемо сматрати утопијским јер је њихово виђење стварног света нереално. На пример, социјализам је остварио бесплатно социјално и здравствено осигурање, али зато комунизам није успео да реализује бескласно друштво и потпуну једнакост људи. Осим тога, треба рећи да постоје идеологије које се налазе на прелазу између применљивих и утопијских (неприменљивих) јер садрже елементе обе врсте идеологије.

Као што се може приметити постоје различити критеријуми на основу којих можемо систематизовати и поделити идеологије. Па ипак, чини се да је контроверзна подела на левицу и десницу упркос многобројним оспоравањима и расправама и даље актуелан начин класификовања идеологија чему ћемо посветити посебан део нашег рада.

IV КАУЗАЛНИ ОДНОС ЛЕВИЦЕ И ДЕСНИЦЕ

4.1. Појмовно одређење деснице

Да бисмо се на студиозан и научно валидан начин бавили одређењем савремене политичке деснице потребно је прецизирати време настанка овог феномена укључив констелацију друштвено-политичких односа, етимолошко-семантичке карактеристике, генезу деснице кроз историју и корелацију односа са левицом као њеним антиподом. Важно помена је и то да се унутар појма савремене деснице може сврстати широк конгломерат најразличитијих друштвених покрета, група и партија које су по свом систему вредности (који је обично оличен у идеологији) али и по практичном деловању хетерогеног и контрадикторног карактера.

Елаборирање деснице као изузетно варијабилног политичког феномена захтева веома детаљан и опрезан приступ истраживања како бисмо избегли све идеолошке замке и дошли до оног што је Хегел називао „апсолутним духом“, а што је синоним за истину тј. науку. „Наука не тражи истину, већ је она у истини и сама је истина“¹⁸⁰, тврдио је Хегел. Доћи до истине подразумева објективност у научном истраживању али и постављање одређених критеријума на основу којих ћемо дефинисати шта је то политичка десница.

Најпре ћемо кренути од анализе десне стране која је по природи ствари обично битнија него ли лева (јер се чешће и употребљава), те и сама квалификација „десница рука“ указује на важност и значај оног кога ословљавамо на тај начин. Наиме, десно и лево као појмови представљају од вајкада међусобно условљен и повезан дуалистички систем у којем се, у већини култура, предност давала - десној страни. Постоје чак и слике из пећина које показују да је човек од давнина (по неким проценама још из леденог доба) претежно био деснорук, што још од тада утиче на глорификацију десног у односу на лево. Објашњење зашто је десна страна историјски гледано постављена на виши ново пиједестала у односу на леву, се назире и у томе „што је лева рука, као рука која носи штит, традиционално била пасивна, док је десна држала оружје. На Западу је приликом обеда место са десне стране домаћина, почасно место. На Страшном суду добрим људима се дајем место са десне стране, а проклетницима са леве, док васкрсли Христ седи са десне

---

¹⁸⁰ Хегел, ГФВ, *Философјска пропедеутика*, Графос, Београд, 1985, стр. 101.

стране Божије“¹⁸¹. Многе културе поистовећују десну страну, као вреднију и доминантнију са мушкарцем, док је лева као инфериорнија – женска. У том контексту важи и правило да се мушка божанства претежно приказују са десне, а женска са леве стране (изузетак од овог принципа представља тибетанска култура у којој је редослед обрнут – женска божанства су на десној, а мушка на левој страни). Левица и десница се чак симболички могу приказати захваљујући бојама, па је тако црвена боја симбола левице (нпр. комунизам) док је насупротив њој, десница претежно била приказивана црном бојом ¹⁸².

Судећи по традицији, као и на основу религијских приказа, јасно је да се десно сматра супериорнијим у односу на лево. Но, овакав имболички однос између леве и десне стране не сме бити схваћен на монолитан начин јер бисмо онда зашли у сферу симплификације која никада није добар савезник науке. Стога ћемо размотрити феномен деснице и са етимолошког становишта.

Етимолошки гледано, израз за десно се у енглеском и немачком језику поклапа са речју – *право*. На енглеском *right*, а на немачком *die Rechte* је у исто време назив за десну страну, политичку десницу, али и право у смислу људских права и легалитета (*das Recht*). Ова етимологија нам објашњава откуд онда толика интенција политичке деснице да омогући ред, дисциплину и поштовање државног ауторитета и легалитета.

Десница се први пут помиње у време Француске буржоаске револуције приликом заседања Конвента 1792. године када су представници аристократије сели десно од председавајућег, док су на левој страни били монтањари и јакобинци који су се залагали за револуционарну диктатуру, а они који су остали у средини су припадали центру. Распоред посланика у скупштини револуционарне Француске је предодредио будуће левичаре и десничаре и самим тим дефинисао њихове суштинске вредности. Док су се десничари залагали за „повратак на старо“ противећи се даљим друштвеним променама, левичари су били поборници друштвених трансформација заступајући интересе новонастале буржоаске класе. Од тог дана па надаље, десница ће без обзира на све промене

---

¹⁸¹ Бидерман, Ханс, *Речник симбола*, Плато, Београд, 2004, стр. 67.

¹⁸² Левичарско насиље у форми тероризма се назива обично „црвеним тероризмом“, док се десничарски тероризам обично назива „црним тероризмом“. Видети више о томе у: Симеуновић Драган, „Тероризам као квазиреволуционарни феномен“, зборник: *Савремени тероризам: југословенски поглед*, Пословна политика, Socialist thought and practice, Београд, 1989.

представљати политику традиције и ауторитета, док је левица окренута променама и револуцији. У првобитној подели политичког спектра на левицу, десницу и центар „кључне речи за левицу ће бити *акција* и *револуција*, за десницу *реакција* и *рестаурација*, а за центар синтеза и уставна владавина“¹⁸³. Сматра се да ће тек Први и Други светски рат трансформисати класичне форме левике и деснице и то захваљујући рађању тзв. „мутант идеологија“¹⁸⁴. Цветићанин истиче да се под десницом могу подразумевати све оне снаге реакције „које су тежиле стабилизацији политичких прилика и које су се мењању друштвених односа и силама акције супротстављале прихватањем идеје неједнакости и пристајањем уз идеју хијерархијског реда, сходно којој се политички легитимитет формирао са самог врха хијерархије“¹⁸⁵. Ово је есенцијално сагледавање деснице, тако да морамо водити рачуна и о томе да иако је суштина деснице углавном остајала иста, она је својствено свим друштвеним феноменима, била подложна променама кроз историјску генезу.

Они који подржавају политику деснице се називају **десничарима** и тај идеолошко-морални став се огледа у „чувању позиција старих или постојећих класа, наклоности према хијерархији, неповерењу у масе и човека, потцењивању демократије и уопште отпору према друштвеним и политичким променама и новинама“¹⁸⁶. Иако су ово само неке од круцијалних карактеристика деснице треба имати на уму да постоје различити облици деснице који се могу класификовати на различите начине али се крећу у распону од умерених до екстремних облика.

Неке генералне карактеристике деснице без обзира да ли су у питању њене умерене или крајње форме су:

- **Елитистички концепт друштва.** Десница се увек препознаје по томе што тежи различитости и елитизму који, уколико је умереног карактера, води стварању аристократије и повлашћених друштвених група (класа, сталежа...), али који може водити и маргинализацији и дискриминацији одређених група што је пут ка нацизму, фашизму и расизму.

---

¹⁸³ Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левике и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 129.

¹⁸⁴ Исто

¹⁸⁵ Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левике и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 180.

¹⁸⁶ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 150.

- **Традиционализам.** Потреба да се очувају традиционалне вредности и преносе на даља поколења је типична одлика деснице као и тенденција за очувањем статуса *quo* или „повратак на старо“. Десничари се везују увек за проверене вредности и противници су револуција (сем уколико није контрареволуција) и драстичних промена.

- **Органицистички концепт друштва.** Десничари сматрају да је друштво попут живог организма у којем сваки орган има своју функцију и задатак. Став овакве политике је да најбољи органи раде најзначајније послове у организму, баш као што би и најспособнији појединци и групе добили најзначајније послове у држави и друштву. При том, друштво делује као целина од које су зависни њени делови, тј. појединци, те је сходно томе целина и битнија од својих конститутивних делова.

- **Изразита хијерархија.** Овај принцип иде аналогно са елитистичким схватањем друштва и органицизмом. У политици деснице увек постоји пирамидална структура по којој се почасно место даје лидеру, тј. вођи. То је у прошлости био монарх, данас може бити председник партије или државе, а на микроплану то је обично мушкарац, тј. отац као „глава породице“. Десница је вођена конзервативно-традиционалним схватањем, претежно обојена патримонијалним карактером јер даје предност мушкарцима у јавним државничким пословима, па је и разумљиво због чега се феминистички покрет као „дете левице“ бори за полну, тј. родну¹⁸⁷ једнакост.

- **Породичне вредности.** Породица се сматра основом сваког друштва, а не индивидуа, као што је то случај са либералним схватањем друштва. Подела улога у породици се реализује по традиционалним принципима, па се тако мушкарац сматра заштитником породице док је женина улога непосредно везана за продужетак врсте и одгој потомства.

- **Значај институција.** Десница верује у државне институције и залаже се за њихово поштовање, што укључује и потребу да се све промене дешавају процедурално у складу са правилима институција.

- **Антрополошки песимизам.** Десница увек полази од става да је човек по природи несавршено биће, те да у складу са тиме мора постојати „виша сила“ која ће га контролисати и доводити у стање реда. Држава је та која има задатак да контролише

---

¹⁸⁷ Данас се све више употребљава израз *род* уместо израза *пол* јер се пол везује за биолошку различитост између мушкараца и жене, док род кореспондира са социолошким и психолошким разликовањем.

људску несавршеност путем закона и монопола силе који поседује. Овакво схватање човека је хобсовско и држи се парадигме – *Homo hominus lupus est* („Човек је човеку вук“).

- **Својина.** Десница изузетно води рачуна о својинским односима форсирајући развој крупног капитала и врло често корпоративизма. Фаворизовање приватне својине и крупног капитала је од великог значаја за десничаре јер омогућује осећај сигурности код појединца. Да би се својина осигурала потребни су закони који ће је штитити, па су отуда десничари увек за јаку државу која ће заводити ред и дисциплину.

- **Религиозност.** Десница се обично доводи у везу са неком од великих религија¹⁸⁸, мада се често дешавало да се религија злоупотребљава у политичке сврхе како би се оправдали најгнуснији злочини. За разлику од деснице која претежно нагиње религији, левичари су, на пример атеистички оријентисани. Постојали су дегенеративни облици деснице попут нацизма који нису стриктно нагињали религији, али који су се доводили у везу са обожавањем одређених религијских култова¹⁸⁹. Хришћанство као религија је инспирисало развој европске деснице, док је на пример то био случај са протестантизмом у Америци који је предиспонирао настанак *Кју Клуке Клана* као једне од типичних екстремно десничарских организација.

Појам деснице увек треба сагледавати у датом времену и простору како не би дошло до забуне јер се ради о политичком феномену који је варијабилног карактера. Од времена Француске револуције десница се испољавала у различитим облицима прилагођавајући се друштвено-политичким и економским околностима у којима се развијала. У деветанестом веку десница се испољавала у виду колонијалних аспирација које су за последицу имале довођења великог броја афричких робова у Европу и Северну Америку. Током Првог и Другог светског рата десница се компромитовала јер се обично доводила у везу са фашизмом и нацизмом. Током послератног периода десница се развијала од умерене (појава неоконзервативизма 80-их година у САД и Великој Британији), до екстремне варијанте. Посебно је приметан пораст екстремно десничарских неонацистичких организација у доба великих криза јер нуде брза и наизглед лака решења.

---

¹⁸⁸ На пример, реакционарна стара религиозна десница се јасно манифестује у радовима Карла Шмита и Де Местра

¹⁸⁹ Рецимо, Хитлер је у раним данима припадао секти *Thule*, док су пак, усташе у НДХ значајан део своје фашистичке идеологије базирали на католичанству

Са доласком великог броја имиграната у земље Европске уније почела је све више да се експонира како умерена, тако и екстремистички фондирана десница.

Објаснили смо феномен деснице и десничара, али да би наше анализирање политичке деснице било потпуно морамо објаснити и феномен **десничарења**. Заправо, израз десничарење има негативно, штавише пејоративно значење, јер представља нагињање десници у смислу подржавања десничарске идеологије и њеног система вредности, а без довољног знања о самој суштини десничарске политике. Оваква склоност десници је најчешће површна и недовољно утемељена, а заснива се на романтичарско-идеалистичким представама о свету и врло често је ирационалног карактера.

4.2. Класификација деснице

Савремена политикологија сматра да постоје различити варијетети деснице као и критеријуми на основу којих можемо класификовати овај сегмент политичког спектра. Најпре ћемо се позвати на постојеће класификација како бисмо дошли до нове, модерне поделе, која ће се базирати на досадашњим сазнањима о феномену деснице.

Једна од актуелних класификација је направљена захваљујући Анђелку Милардовићу који је у књизи *Нова десница* подробно испитао одлике архаичних и модерних форми деснице. Овај политиколог истиче како можемо издвојити две врсте деснице¹⁹⁰:

1. Конзервативну

2. Нацистичко-фашистичку тј. десно екстремистичку

Конзервативна десница се даље дели на: традиционално-конзервативну, грађанско конзервативну и модерно-конзервативну десницу. Када је реч о традиционално-конзервативној десници она настаје у време Француске револуције и траје све до 1848. године. Одликује је контрареволуционарност што је и логично, јер су њене присталице били аристократски кругови и црквени великодостојници који су се борили против буржоаске револуције. Ова врста деснице је противник просветитељства, рационализма и демократије, а док фаворизује традицију (што се види из самог назива), апсолутизам и религију.

Грађанско-конзервативна десница се, по Милардовићу, везује за грађанство које је након Француске револуције организовало националне ратове градећи националну државу. Главни непријатељ ове форме деснице су представљали радници, док у идеолошком смислу речи она представља специфичан спој либерализма и конзервативизма. Грађанско-конзервативна десница егзистира од 1848. до краја Првог светског рата.

Након Првог светског рата обликује се модерни конзервативизам која је своју потпору нашао у антидемократски расположеној интелигенцији. То је време у којем се по

---

¹⁹⁰ Видети више о томе у: Милардовић, Анђелко, *Нова десница*, Културно-просвјетни сабор Хрватске, Загреб, 1990, стр. 14-22.

мишљењу Милардовића обликује екстремна десница у виду нацизма и фашизма, а одликује је нихилизам и песимизам.

Екстремну десницу, која је своју кулминацију достигла за време Другог светског рата је одликовала масовна култура и популизам док су средњи слојеви чинили њену социјалну базу. Расизам и нацизам као главни елементи екстремистичке деснице добијају на замаху, док политички систем живи у форми тоталитаризма. Антилиберализам, антикапитализам, антисемитизам и антикомунизам су суштинска обележја ове деснице, док хијерархијски систем власти на пиједестал ставља вођу у виду харизматске личности.

У наставку класификације Милардовић издваја и нову десницу која настаје крајем 60-их година 20. века (о њој ћемо детаљније писати у следећем поглављу) и која кореспондира са неоконзервативизмом.

Од наших домаћих истраживача Невен Цветићанин је проучавао десницу и њене појавне облике. Он класификује политичку десницу на следећи начин¹⁹¹:

1. Легитимистички класични конзервативизам. Ово је изворна десница која „пропада са Првим светским ратом“¹⁹² и представља комбинацију ултраконзервативне и либералне деснице. Можемо је даље делити на британски класични конзервативизам чији су најзначајнији представници Дизраели (Benjamin Disraeli) и Едмунд Верк (Edmund Burke). Континентални класични конзервативизам је једна од форми класичног конзервативизма и он настаје као континентални одговор на револуцију, а његови најзначајнији теоријски представници су Гизо (François Guizot) и Шатобријан (François-René de Chateaubriand). Утопистички и идеалистички конзервативизам је последња у низу форми која улази под окриље класичног конзервативизма. Његови најпознатији представници били су Валтер Скот (Walter Scott), Шелинг (Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling) и др.

2. Борбена примордијална и ултраконзервативна десница. У овај огранак деснице Цветићанин убраја конкистадоре у мањини, борбену континенталну десницу и Бизмарков револуционарни социјал-конзервативизам. Прва варијанта је претеча званичне деснице пре њеног формирања унутар Француске револуције и њен типични представник је кардинал Ришеље (Armand Jean du Plessis de Richelieu) са пројектом државног

---

¹⁹¹ Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 181-184.

¹⁹² Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 181.

апсолутизма и одређени кругови католичке цркве. Борбена континентална десница илисти „револуција здесна“ је обухватала централну тачку унутар борбене примордијалне деснице, а њени представници су Де Местр (Joseph de Maistre) и Донозо Кортес (Juan Donoso Cortés). Врхунац ове десничарске опције се остварује са нацизмом и фашизмом. Последња варијанта деснице у оквиру ове поделе јесте Бизмарков револуционарни социјал-конзервативизам, а одликује га реализам.

3. Либерална тржишна десница. Ова трећа варијанта деснице представља једну од варијација либерализма, па се може сврстати у грађанску политичку опцију. Она се гради укрштањем либерализма и конзервативизма, а конституисана је из две форме: класичне либералне деснице и социјално-либералне деснице. Класичну либералну десницу одликује утилитаризам и тржишни систем. Своје идеје гради на основама учења Дејвида Хјума (David Hume), а у модерном политичком контексту се јавља у облику неолиберализма. Социјално-либерална десница се може уврстити у групу либералне деснице и која се по мишљењу Цветићанина полако приближава политичкој левици. Њене основе се могу наћи код торијеваца, а идејни зачетник овог правца је Рендолф Черчил (Randolph Churchill), док ће је Стенли Болдвин (Stanley Baldwin) даље проширити.

Можемо приметити да у претходним класификацијама није експлицитно објашњено на основу којих критеријума је извршена подела деснице. Сматрамо да је то и један од највећих проблема данас у појмовном одређењу и систематизовању политичког спектра, јер да бисмо знали како нешто делимо морамо знати и на основу ког критеријума спроводимо ту поделу. Ми ћемо предложити неколико кључних критеријума по којима ћемо направити нову типологију деснице.

1. Предлажемо да се прва класификација деснице реализује на основу **времена појављивања**. Тако ћемо доћи до поделе на **стару и нову десницу**. Да бисмо уопште говорили о новој десници морамо елаборирати њен однос са сродним појавним облицима који су јој претходили, тј. са старом десницом. Шта је старо, а шта ново је понекад тешко утврдљиво у друштвеним наукама због фактора динамичности друштва, али је чињеница да се први облици деснице јављају у време Француске револуције. Након тога стара десница се обликовала у неколико фаза:

Прву фазу старе деснице имамо од почетка Француске револуције па све до краја деветнаестог века. Она је обојена аристократским вапајем за „повратак на старо“,

антипросветитељског је карактера и тежи да регенерише монархистичке вредности кроз религијски ослонац. **Друга фаза старе деснице** почиње у двадесетом веку и траје све до краја Другог светског рата. Она је у том периоду у неким земљама (Немачка, Италија, Хрватска, Јапан, Мађарска итд.) склизнула у своје дегенеративне форме као што су фашизам и нацизам. Ови крајњи облици старе деснице (нацизам и фашизам) су били претежно ирационалног карактера, ослањали су се на култ вође и користили су најразличитије облике насиља као основне методе деловања. Такође треба приметити постепено удаљавање деснице од религије, као и њену злоупотребу у политичке сврхе.

Након Другог светског рата десница доживљава сутон управо из разлога што се у великом броју земаља компромитовала сарадњом са нацистичко-фашистичким снагама. У том послератном периоду левица свакако добија превагу у већини земаља (јер расте улога комунистичког покрета у народноослободилачкој борби) али се и десница полако ревитализује покушавајући да се ограда од некадашње „ружне прошлости“. Последњи бастиони фашизма се свргавањем португалске и шпанске диктатуре урушавају током седамдесетих година 20. века и десница почиње да прихвата „условни облик друштвене демократије“¹⁹³.

Тако долазимо до периода у којем настаје **нова десница** потпуно препорођена и ревитализована, а која се може одредити као спој између две наизглед супротне идеологије – либерализма и конзервативизма. Идеја либералне економије о слободном тржишту као „невидљивој руци“ која потиче од Адама Смита (Adam Smith) се спаја са конзервативним тенденцијама које форсирају ауторитет, дисциплину и одбрану поретка. У констелацији односа између две идеологије, нова десница покушава да споји „економски либертаријанизам са друштвеним ауторитаризмом“¹⁹⁴. Њени најизраженији представници су били британска премијерка Маргарет Тачер (Margaret Hilda Thatcher) и амерички председник Роналд Реган (Ronald Wilson Reagan), по којима се и називају идеолошко-политички ставови којим се заговарају слободно тржиште и јака држава – *тачеризам* и *реганизам*. Ово је **била прва фаза у развоју нове деснице** која ће трајати све до деведесетих година. Алан де Беноа је био један од најпознатијих припадника нове деснице у Француској, у Америци су то Пат Робертсон (Pat Robertson) и Џери Фалвел (Jerry

---

¹⁹³ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 95.

¹⁹⁴ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 96.

Falwell) који стоје иза организација *Морална већина* (Moral Majority), у Немачкој Армин Молер (Armin Mohler) који је припадао *Новом десничарском покрету* (Neue Rechte) итд.

Након тога наступа **друга фаза у развоју нове деснице** која ће у постхладноратовском свету поново обновити сећање на нацизам и фашизам кроз неонацистичке организације и покрете. Узроке оваквог застрањивања у идеологији можемо тражити у доласку великог броја имиграната у земље Западне Европе, националним ратовима у бившим социјалистичким земљама и глобализацији.

2. Следећи критеријум на основу којег можемо класификовати десницу јесте **спремност на употребу насиља**. Према овој одредници можемо издвојити две врсте деснице **ненасилну** (умерену) и **насилну** (екстремну). У умерену десницу можемо сврстати све оне организације и покрете које не користе насиље као метод деловања. Ту рецимо, спадају парламентарне странке које су конзервативне по својој идеологији, али које се не залажу за насиље. У цивилном друштву би умереној десници припадали они покрети и групе које се не служе насиљем (разне црквене, традиционалне, организације...) за остваривање својих циљева.

У насилну или екстремну десницу се сврставају организације, групе и покрети који су спремни на употребу насиља. Спремност да се изврши насиље није исто што и сам чин насиља, али указује на могућност екстремизма. Насилне облике деснице лако проналазимо у фашистичком покрету с почетка 20. века, па све до завршетка Другог светског рата, али и у модерном друштву у којем се јавља у форми неонацистичких организација, скинхедс покрета или хулиганских група.

3. Десница се може класификовати и на основу **односа према религији**. Иако је по мишљењу многих истраживача религија за десницу *conditio sine qua non*, то не мора увек бити и правило. Заправо, имали смо варијетете деснице који нису кореспондирали са религијом. Стога, на основу односа према религији десницу можемо делити на: **религиозну** и **атеистичку**. У прву групу спадају они облици деснице који свој програм, па и идеологију црпу из неке од постојећих религија што им даје клерикални карактер. На пример, током Француске револуције десница је била клерикална јер је између осталог заступала интересе црквених великодостојника. Данас можемо говорити о десници и кроз призму цихадизма који је ништа друго до негативна и насилна интерпретација ислама. Од

религиозних форми деснице можемо поменути и *Кју Клукс Клан* који је свој расизам инкорпорирао у протестантску религију злоупотребљавајући је на најгори могући начин.

Атеистичка десница не користи религију за своју политичку промоцију, а уколико је некада употреби то је све у циљу политичке пропаганде. Овакав пример смо имали унутар Хитлеровог нацистичког покрета који је имао индиферентан однос према религији, иако је велики број припадника католичког клера учествовао у раду Нацистичке партије. Хитлер је више неговао култове и паганизам, који је своју кулминацију доживео кроз глорификацију нордијских митова и култ старогерманског бога Одина. Од Хитлерових сарадника, Росенберг је био најпознатији противник хришћанства који је своје антихришћанске ставове експлицитно приказао у књизи „Мит двадесетог века“¹⁹⁵. Нацизам је имао интенцију да створи своју сопствену религију са аријевским ритуалима и правилима, а министар Рајха за црквена питања Ханс Керл (Hanns Kerrl) је чак желео да направи синтезу између протестантизма и нацизма. Интересантно је како је Хитлер манипулисао религијом уз помоћ *Закона о овлашћењима* из 1933. године када је званично донета одлука да хришћанство представља један од фундамената немачке нације. Врло често о атеистичкој десници можемо говорити као о *квази-десници* јер се понекад религија користи или боље речено злоупотребљава из политичких побуда.

4. Четврта могућа подела политичке деснице се реализује на основу односа према **парламенту**. У зависности да ли десница припада парламенту или не, можемо разликовати парламентарну десницу и десницу која припада цивилном сектору (непарламентарну). Парламентарна десница се обично јавља у форми политичких странака, док десница која је инволвирана у цивилни сектор се претежно јавља у виду политичких покрета, формалних и неформалних група и организација. Док се ређе може десити да је парламентарна десница екстремистички настројена (изузетака увек има као што је то био случај са Хитлеровом партијом), за сектор цивилног друштва је и те како карактеристичан облик екстремне деснице. То не значи да се непарламентарна десница претежно може сматрати екстремистичком, али у савременом демократском друштву

---

¹⁹⁵ Видети више о томе у: Rosenberg, Alfred, *The myth of the twentieth century: an evaluation of the spiritual-intellectual confrontations of our age*, Historical Review Press, Sussex, 2004.

постоје лимити који спречавају регистравање оних политичких странака које расприрују расну, верску, националну мржњу и нетрпељивост, па је зато мање отвореног екстремизма у парламентарној десници него ли у оној која припада цивилном сектору. Иако не показују транспарентни екстремизам, неки од облика савремене парламентарне деснице представљају кишобран под чије окриље долазе многе непарламентарне екстремистичке групе које су спремне на вршење насиља у име одређене идеологије. Дobar пример за овакав однос између непарламентарне и парламентарне деснице је националистички индијски покрет *Хиндутва* који је у тесној спрези са *Индијском народном партијом* или рецимо, турска терористичка организација *Сиви вукови* која је настала под покровитељством *Партије националистичког покрета* (Milliyetçi Hareket Partisi).

5. Пета врста класификације би се заснивала на **програмско-циљној оријентацији** десничарских организација, па бисмо у складу са овим критеријумом могли издвојити следеће форме деснице:

1. **Наци-фашистичка десница.** Ова форма деснице тежи остваривању циљева који су били својствени нацистичкој и фашистичкој идеологији. У зависности од врсте групе циљ може бити стварање „чисте“ расе, нације уз употребу насиља као основног метода деловања, потом укидање свих тековина савремене демократије (парламентаризма, плурализма, људских права) и завођење тоталитаристичких режима.

2. **Националистичка десница.** Циљ којем стреми националистичка десница може бити дуалистички: са једне стране ова десница може бити вођена позитивним националним осећањем као што је то био случај са националистичким покретима у 19. веку који су ујединили Немачку и Италију; међутим са друге тачке гледишта националистичка десница може стремити ка томе да уз употребу насиља оствари своје „национално право“ на сопствену државу која често подсећа на Франкенштајна. Тако су Албанци на Косову кроз сепаратизам и међународну подршку, најпре екстремистичким, а потом и терористичким дејствима, дошли до свог циља.

3. **„Морална десница“.** Потреба да се успостави и одржи морал у друштву је један од основних циљева деснице. Шта је морал, а шта не одређују сами десничари, па се тако често десничарко виђење моралног друштва не поклапа са мишљењем њихових политичких опонената. Вигиланстичка позиција, тј. позиција чувара, је у великој мери изражена код овог типа деснице. На пример, неретко се дешава у исламистичким

културама да очеви, синови и браћа одузимају живот својим женама, сестрама и ћеркама због „неморалног понашања“. У САД пак, постоје десничарске екстремистичке групе које се боре против абортуса, па је убијање гинеколога био један од метода којим су ови екстремисти желели спречити намерне побачаје. Модерна хришћанска десница има негативан став према абортусима, али то не значи да су све организације које деле ово мишљење спремне на убиство гинеколога. Циљ „моралне деснице“ је очување одређеног вредносног системе у друштву, али у зависности на који начин се приступа очувању морала утиче на то да ли ћемо неку групу оквалификовати као екстремистичку или умерену.

Постоји велики број типологија деснице које и даље можемо набрајати али сматрамо да критеријуми по којима смо реализовали ове класификације највише претежу и да су најрелевантнији. Даље поделе деснице можемо спровести и по географском принципу, па би тако било речи о српској, америчкој, француској, енглеској десници итд. Такође треба рећи да у пракси наведени облици деснице могу бити испреплетени и мешовити. На крају овог поглавља треба нагласити да сматрамо изузетно важним само класификовање појмова на основу одређених критеријума, иначе свака друга врста подела личи на замршено клупко без почетка и краја.

4.3. Нова десница

Савремена политичка наука је на тешким мукама када покушава прецизно да одреди феномен нове деснице и њене структуралне елементе. Пре свега, ради се о феномену који се зачиње почетком 70-их година 20. века као реакција на специфичну друштвено-политичку ситуацију, али је такође реч и о феномену који се разликује од земље до земље. Иако су генералне карактеристике нове деснице мање-више исте у свим друштвима, постоји нешто што карактерише сваку од форми нове деснице у географском смислу речи. Тешко да можемо ставити знак једнакости између америчке и немачке или француске и српске нове деснице. Управо због изразите диверсификованости и аморфног карактера деснице сматрамо да анализа овог феномена заслужује посебно поглавље у нашем научно-истраживачком раду.

Да кренемо најпре од каузалног односа ново-старо, јер да бисмо уочили шта је то ново у одређеној појави морамо је упоредити са старом. Потом би требало утврдити који су то најзначајнији елементи савремене или нове деснице да бисмо на крају направили компаративну анализу њених појавних облика.

Пре свега, оно што се може назвати *битним обележјем* нове деснице јесте чињеница да се за разлику од старе определила за поље културе насупрот пољу политике. Док је стара десница пледирала да доминира светом политике не либећи се да користи силу, нова десница (бар оне умерене варијанте њеног постојања) се дистанцира од насиља, али стога за поље своје борбе бира – културу. Овај хантингтоновски принцип подразумева по мишљењу Анђелка Милардовића¹⁹⁶ борбу интелектуалних кругова, што имплицира закључак да десница остаје верна свом елитизму и за разлику од неких старих екстремистичких форми (нацизам и фашизам), нема амбиције за масовним покретом.

Потреба нове деснице за дистанцирањем од старих дегенеративних облика какви су били фашизам и нацизам, не значи да се у њеним редовима не налазе екстремистичке тенденције. Савременим облицима десничарског екстремизма ћемо се подробније бавити у наставку рада, а када је реч о умереним облицима нове деснице она се обично развија у два правца: први је либерални, док је други конзервативни. Либерална нова десница

---

¹⁹⁶ Видети више о томе у: Милардовић, Анђелко, *Нова десница*, Културно-просвјетни сабор Хрватске, Загреб, 1990.

преферира слободу тржишта и за своју основу узма принципе неолиберализма. Она је поборник „минималне државе“, те је стога и антиетатистичког карактера. Пошто је њена централна тема тржиште, она се у значајној мери наслања на учења класичне економије (David Rikardo, Adam Smith), а од модерних теоретичара посебно су јој блиска промишљања Хајека (Friedrich August von Hayek), Нозика (Robert Nozick) и Фридмана (Milton Friedman). Либерална нова десница је критиковала економске принципе Источног блока на челу са СССР који је фаворизовао командни тржишни систем, сматрајући да је мешовита својина неприхватљива. Једна од централних тема нове либералне деснице је и индивидуа која преферира „негативну слободу“.

Конзервативни правац унутар нове деснице тежи поштовању ауторитета сваке врсте па га многи због тога називају „ауторитарним популизмом“. Три фундаментална елемента на којима се гради конзервативна десница су: „закон и поредак, јавни морал и национални идентитет“¹⁹⁷. Сматра се да пораст криминала, економска криза и генерално целокупна друштвена декаденција, настаје као последица непоштовања ауторитета, реда и закона, што је уствари консеквенца друштвених промена које су деловањем левице кренуле 60-их година 20. века. Ради се о променама за које се залагала тзв. нова левица која је тежила једнакости у друштву, женској еманципацији, „сексуалној револуцији“ и сл. Заправо, многи новодесничари сматрају да су у неку руку „испровоцирани“ нарастајућим тенденцијама нове левице, на коју је десница морала одреаговати. Како би се успоставио државни поредак конзервативни десничари су се залагали за поштравање казнене политике тако да се под њиховим утицајем, на пример, у САД, 80-тих година враћају смртне казне у великом броју држава. Повратак на старо је био евидентан у новодесничарском вредносном систему, па је тако Маргарет Тачер као једна од представника нове деснице тежила повратку викторијанског система вредности.

Нова десница се залаже за очување породичог живота са хијерархијском структуром и патерналистичким концептом организације, тако да није ни чудо што се жестоко противи склапању хомосексуалних бракова, легализацији дроге и проституције и абортусима. Моралистички поглед на свет кореспондира са религиозношћу која је често, мада не увек, пропрантни сегмент нове деснице. Без обзира о којој вероисповести је реч, нова десница религију сматра врло значајном за изградњу друштвеног морала.

---

¹⁹⁷ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 102.

Тешко је наћи праву меру између неолиберализма и неоконзервативизма из разлога што долазимо до парадоксалних и тешко остваривих циљева, а то је - јака, али минимална држава. То значи да је нова десница за поштовање ауторитета државе и њених законских принципа, али са друге стране се залаже за поштовање принципа слободног тржишта.

Иако се нова десница успиње 70-их година прошлог века, у неким земљама је њено појављивање било закаснело из идеолошко-политичких разлога. На пример, нова десница у комунистичким земљама ступа на снагу тек растакањем СССР-а и завршетком Хладног рата, из разлога што у условима комунистичког монопола није било услова за развој десничарских партија и покрета (а уколико их је било онда су имале миноризован утицај на друштво). Тако је десница у Србији ревитализована тек 90-тих година са настанком партијског плурализма који је породило партије са идеолошки недефинисаним и хетерогеним програмима.

Да бисмо боље разумели развој нове деснице анализираћемо неколико њених најтипичнијих облика у зависности од места појављивања. Осврнућемо се на најкарактеристичније примере у Европи и Америци.

Француска нова десница (*Nouvelle Droite*) настаје са организацијом *G.R.E.C.E.* (Groupement de Recherche et d'Etude pour la Civilisation Européenne) 1968. године чији је основни циљ био истраживање европске цивилизације и културе. Ова организација је окупљала значајне француске интелектуалце, али је имала подршку и у другим земљама у којима је организовала своје огранке (Белгија, Немачка, Грчка, Италија). *G.R.E.C.E.* се супротстављала „американизацији“ европске културе тежећи да се очува европски идентитет. Најистакнутији представник француске деснице је свакако Ален де Беноа (Alain de Benoist) који сматра да је историјско наслеђе најзначајније у процесу формирања интелектуалне елите. По том принципу би Европљани требало да се врате својим индоевропским коренима у којима доминантну улогу имају нордијска, келтска, грчка и римска цивилизација које би представљале супституент комунизму и капитализму¹⁹⁸. Де Беноа је изразити критичар „културолошке колонизације“ и глобализације коју спроводи

---

¹⁹⁸ Видети више о томе у: De Benoist, Alain, *The problem of democracy*, Arktos, London, 2011.

САД јер се ствара свет у којем „ништа више нема вредност, али има своју цену“¹⁹⁹. Нова француска десница се није само занимала за културолошки аспект савременог друштва већ је њено интересовање било усмерено и у антрополошко-биолошком правцу у којем је једна од централних тема агресивни нагон који често човека води ка освајању територије. У својим промишљањима о агресивности Де Беноа се претежно ослањао на радове Конрада Лоренца и осталих инстинктивиста. Да би уопште дошло до успостављања политичке моћи, мора се најпре остварити културолошка доминација, што је једино могуће уз помоћ неке врсте културне револуције у којој би интелектуалци имали централну улогу.

Новодесничарски концепт друштва и политике је у спрези са метаполитичким тумачењем стварности, а основни пут којим би требало ићи јесте тзв. „трећи пут“ по мишљењу Беноа, који би превазишао манихејски поделу света на либерализам и социјализам. Иначе највећи „метаполитички непријатељ“ нове деснице је по мишљењу генералног секретара организације *G.R.E.C.E.* Жан Клод Валаа (Jean Claude Valla), егалитаризам. Он је 1978. навео 12 тачака манифеста под називом *Ситуације* који представља основне принципе Нове деснице²⁰⁰:

1. Против егалитаризма
2. Против искорењивања традиције
3. Против интелектуалног тероризма
4. Против експлоататора сполности и табуа
5. Против деградације образовања
6. Против трговаца илузијама
7. За органско друштво
8. За европску културу
9. За квалитативну економију
10. За праву науку о човеку
11. За политику спорта
12. За обнову традиције

---

¹⁹⁹ <http://home.alphalink.com.au/~radnat/debenoist/alain15.html>, 04.02.2012.

²⁰⁰ http://www.elektronickeknjige.com/polsek_darko/radjanje_nacije/pages/048.php, 04.02.2012.

У генези француске нове деснице можемо издвојити три карактеристичне фазе. У првој фази од краја 60-тих, па све до 1972. године француска десница представља још увек недовољно јасно идеолошки профилисану скупину интелектуалаца којој је комунизам био непријатељ, а основно теоријско полазиште се базирало на биолошким теоријама. Друга фаза траје од 1972. до 1979. године и везује се за неопаганску доктрину, док је главни непријатељ јудејска традиција. Трећа фаза траје до 1984. у којој се јавља антиамериканизам, антиуниверзализам и антилиберализам, да би последња, четврта фаза која траје од 1984. до данас конституисала правац под називом *десни постмодернизам* који се бори против сваког облика егалитаризма сматрајући га основом за тоталитаризам.

Осим Де Беноа гласноговорник новодесничарских идеја у савременом француском друштву јесте и Гиљум Фај (Guillaume Faye) који је у својим делима „предвидео“ сукоб између Запада и исламске цивилизације позивајући се на Хантингтонов „сукоб цивилизација“. Фај је познат и по томе што негира постојање Холокауста и што је против универзализма. У његовом познатом делу *Археофутуризам*²⁰¹ анализира перспективе политичке деснице сматрајући да је будућност деснице могућа тек уколико се превазиђе јаз између оних који желе да обнове традицију из прошлости и оних који су поборници нових техничких и социјланих достигнућа. Фај у својој књизи критикује западњачки либерализам, политичку инерцију и миграције које стварају етно-политичке проблеме.

Интересантан је однос француске нове деснице према национализму. За разлику од старе деснице она негира нацију (јер се заснива на идеји једнакости), сматрајући је производом Француске револуције. Са друге стране новодесничари се баве питањем неорасизма по којем постоје две врсте расизма – *хетерофобни* и *хетерофилни* (диференцијалистички). Док се први расизам бори против различитости и са ниподаштавањем гледа на друге градећи тоталитаристички поредак, хетерофилни расизам наглашава постојање различитости, али не манифестује мржњу према другим расама. Осим тога, нова француска десница показује склоност ка паганизму што је Беноа ерксPLICITНО приказао у својим делима²⁰².

---

²⁰¹ Видети више о томе у: Faye Guillaume, Morgan John, *Archeofuturism: European visions of the post catastrophic age*, Arktos Media, Great Britain, 2010.

²⁰² Видети више о томе у: De Benoist, Alain, *On being a pagan*, Ultra, Atlanta, 2004.

Што се тиче **немачке деснице** (*Neue Rechte*) можемо је према мишљењу Анђелка Милардовића поделити на „партијску и надпартијску“²⁰³. Док партијској десници припадају странке попут CDU (*Christlich Demokratische Union*) чија се идеолошка основа заснива на хришћанској демократији, надпартијској или ванпартијској десници припада одређени круг интелектуалаца који служе често (мада не увек по правилу) као инспирација екстремистима десничарске идеолошке провенијенције. Корени нове деснице у Немачкој датирају из 60-тих година 20. века, а центри у којима су се њене присталице окупљале налазили су се у Берлину и Хамбургу.

Нова десница у Немачкој је подржавала идеју Вајмарске конзервативне револуције и попут француске деснице је представљала одговор на новонастале левичарски покрет. Њени најмаркантнији представници били су Армин Молер (Armin Mohler), Хенинг Ајберг²⁰⁴ (Henning Eichberg), Бернارد Вилмс (Bernard Willms)²⁰⁵ и др. Попут француске нове деснице и немачка десница се одлучила за то да примарно поље борбе буде култура, што кореспондира са грамшијевским ставом о томе да је за политичку супремацију понајпре потребно остварити супремацију на нивоу културе. Да би се остварила културна доминација најбитније је „рушење табуа. То је први корак који се остварује у ре-евалуацији система вредности“²⁰⁶.

Централна категорија код немачке деснице је *етноплурализам* који је уједно и критика универзализма и американизма. Суштина етноплурализма је интенција да се омогући свим културама право на посебност и очување властитог идентитета, што је немогуће услед универзализма и културолошке доминације коју са собом носи Америка као суперсила. Етноплуралистичка идеја имплицира и потребу за немачким уједињењем (то је било доба подељене Немачке) које би осим немачких територија укључивало и подручје Швајцарске и Аустрије (свуда где живе Немци). Ајберг је у складу са етноплурализмом заступао идеју о национално револуционалној идеологији која би подржавала све регионалне покрете, па самим тим и ослобођење малих нација. Идеја

---

²⁰³ Милардовић, Анђелко, *Нова десница*, Културно-просвјетни сабор Хрватске, Загреб, 1990, стр. 39.

²⁰⁴ Ајберг је био један од најзначајнијих представника наемачке нове деснице који је написао 1972. године политички документ о активностима Нове деснице

²⁰⁵ Вилмс као и други новодесничарски интелектуалци су за базу свог теоријског промишљања користили у великој мери радове Карла Шмита (Carl Schmitt)

²⁰⁶ *Verfassungsschutzbericht 1996*, Bundesamt für Verfassungsschutz, Bonn, 1997, стр. 161.

ослобођења блиска немачкој десници би представљала ослобођење не само од америчког културолошког утицаја већ и од утицаја који је долазио са Истока – СССР.

Иако се немачка десница ослања на учења Карла Шмита, Ничеа (Friedrich Wilhelm Nietzsche), Артура Молера (Arthur Moeller van den Bruck), најистакнутији теоретичар овога правца је свакако Армин Молер. Он је објашњавајући конзервативну револуцију у свом познатом делу, истицао како је теоријско утемељење нове деснице у конзервативизму, јасно се ограђујући од нацизма²⁰⁷. Конзервативна револуција о којој је писао Молер је представљала антипод демократији и либерализму.

Што се тиче односа према религији, немачку десницу можемо сврстати у атеистичку (арелигиозну) форму која је била антисемитистички настројена са критичким односом према хришћанству. Њена идеја је била да се створи нека нова врста квази-религије, па су тако нагињали паганизму, а многи теоретичари нову десницу повезују и са еколошким покретом и “Њу ејџ покретом” (*New Age movement*). Склоност деснице еколошком покрету се може објаснити тиме што је овај покрет тежио повратку природи, а што је била изворна десничарска идеја.

Немачки интелектуалци који су припадали новој десници окупљени око *Друштва за биологијску антропологију, еугенику и испитивање понашања* су се интересовали за антропологију и биологију покушавајући да кроз сазнања ових наука објасне друштвено понашање. Ова десничарска струја се сматрала расистичко-нацистичком јер се руководила еугеничким принципима као у доба Хитлера. Основна идеја еугенике је створити здраву расу правилним одбором јединки.

Од институција које су настале деловањем немачке деснице треба издвојити *Туле семинар* (Thüle) из Тибингена који је сестринска организација са француским *G.R.E.C.E.* Њена основна стремљења су стварање „трећег пута“ и изградња културног идентитета.

Када резимирамо однос француске и немачке нове деснице видећемо да се обе јављају као одговор либерализму који је доминирао Европом 60-тих година 20. века. Анђелко Милардовић сматра да је западнемачка десница много изворнија него ли француска, јер се ослања на немачку традицију, што Армин Молер подробно објашњава у својој књизи о конзервативној револуцији. У француским интелектуалним круговима

---

²⁰⁷ Видети више о томе у: Mohler, Armin, *Die konservative Revolution in Deutschland, 1918–1932*, Friedrich Vorwerck-Verlag, Stuttgart, 1950.

Алан де Беноа је унео одређени *новум* у смислу метаполитике, идеје о Великој Европи и културном идентитету. Заједничка тачка у којој се спајају француска и немачка десница јесте антиамериканизам и жеља да се Европа ослободи утицаја Запада и Истока (СССР) и буде своја. Наравно, након завршетка Хладног рата утицај СССР-а се смањује што не можемо тврдити и у случају Америке.

Утицај нове деснице је био присутан и у другим европским земљама, посебно у Британији и Италији. Часопис *Heritage and Destiny* у Великој Британији је 80-их година 20. века био наклоњен новој десници преузимајући идеологију француске *Nouvelle Droite*. Часопис *The Scorpion* је ширио метаполитичке идеје и преводио дела најзначајнијих новодесничара из других часописа попут *Nouvelle* и *École Éléments*.

Када је реч о Италији, она је такође имала развијен покрет нове деснице. У овој земљи се 1982. године по угледу на француску и немачку десницу развија покрет под називом *Nuova Destra*. Њен вођа је био Марко Тарти (Marco Tharchi) који се одвојио од фашистичког крила деснице - *Movimento Sociale Italiano*. Познати часописи који су се бавили идејама интелектуалне нове деснице *Dioramu letterario*, *Trasgressioni* радили су по угледу на француске и немачке колеге. Примарни циљ италијанске нове деснице било је удаљавање од мрачне фашистичке прошлости која је била актуелна у време Другог светског рата и која је новим десним струјама кварила имиџ.

Сматрамо да је веома значајно истражити специфичности **америчке нове деснице** како бисмо разумели ову појаву на глобалном нивоу. Нова десница у Америци представља „средњокласни покрет за обновом традиционалних америчких вриједности“²⁰⁸. Како социјалну базу ове деснице чине средњи слојеви, можемо закључити да за разлику од европске деснице она нема интелектуални карактер. За разлику од старе, нова америчка десница преферира један интензивнији степен индивидуализма и већу медијску пажњу. У прилогу томе говори велика медијска мрежа²⁰⁹ коју су основали припадници *Моралне већине* која путем телевизије, радио-станица и интернета утиче на своје симпатизере. Иначе, ова организација је финансијски снажна и медијски утицајна, а треба нагласити да је поврх свега религијски обојена пошто су њени лидери припадници евангелистичке цркве. *Морална већина* је основана 1979. године захваљујући Церију Фалвелу који је

---

²⁰⁸ Милардовић, Анђелко, *Нова десница*, Културно-просвјетни сабор Хрватске, Загреб, 1990, стр. 95.

²⁰⁹ *Christian Broadcasting Network*, са седиштем у Вирџинији

организовао кампању под називом „Ја волим Америку“ како би подигао свест народа о морално-друштвеним питањима. Он је био испровоциран баптистичком идејом о сепарацији цркве и политике, што је за *Моралну већину* било неприхватљиво.

Морална већина се може оквалификовати као новодесничарска организација која је била утемељена на хришћанском фундаментализму. Овакав идеолошки став се врло јасно могао уочити кроз медије који су били у служби ове моћне организације. Од емисија ћемо издвојити *The 700 Club* који је водио Пат Робертсон, *PTL Club* на челу са Џимом и Тами Феј Бакер (Jim Bakker, Tammy Faye Bakker).

Америчка нова десница је одговор на ерозију традиционалних америчких вредности међу којима су на удару првенствено били морал и породица. Борба против абортуса је један од основних десничарских циљева, као и рад на ширењу породичних вредности, што често доводи у сукоб десничаре са америчким феминисткињама. Десница у Америци је антимодернистичка, а оно што је посебно приближава европској десници је њен антигалиитаризам. За разлику од европске нове деснице која је претежно атеистичка, америчка десница је религиозна и већину својих моралних принципа црпе из хришћанства.

Морална већина као најзначајнији представник ванпарламентарне америчке деснице је у тесној корелацији са *Републиканском партијом* што потврђује нашу пређашњу тезу о нераскидивим везама између парламентарне и непарламентарне деснице. Значајан је њен утицај на избор Роналда Регана за председника САД, који је иначе био један од типичних представника неоконзервативизма, поред британске премијерке Маргарет Тачер. Током 2004. године оснивач *Моралне већине*, Џери Фалвел је преименовао организацију у *Коалицију моралне већине* која је још интензивније радила на подршци републиканских кандидата у председничкој кампањи.

Уколико размотримо феномен нове деснице у бившим социјалистичким земљама приметимо да су оне прескочиле овај период и да су ушле у закаснелу фазу која се у њиховим системима одвија почетком 90-тих година прошлог века. Разлог томе је идеолошка левичарска доминација која слаби крахом СССР-а и завршетком Хладног рата. Не само да је целокупна политичка сцена у некадашњим земљама Источног блока била конфузна и „благо шизофренична“ већ је и сама десница била аморфна и недовољно профилисана. У Србији се нова десница јавља у виду ревитализације четничке и

љотићевске традиције, али се примећују и утицаји са запада који конструишу неонацистичке групе изгредника које су нереспектабилне и друштвено маргинализоване. Исти проблем има хрватска политичка сцена у којој долази до интензивирања усташтва и фашизма, који је иначе био својствен овој земљи током Другог светског рата, а који своју ревитализацију доживљава у време грађанског рата 90-их година на просторима бивше СФРЈ.

Чињеница је да је нова десница сконцентрирала свој утицај на поље културе у Западној Европи и Америци, док је у Источном блоку још увек недефинисаног карактера из идеолошко-историјских разлога. Нова десница као феномен је аморфна, вишедимензионална, те сматрамо да приликом њеног одређења треба узети у обзир у којој геополитичкој средини се јавља и у каквим друштвено-политичким околностима.

4.4. Појмовно одређење левице

Левица је попут деснице, рођена “у колевци” Француске револуције. Иако је у осамнаестом веку када се први пут профилише као идеолошка опција, представљала интересе незадовољне буржоаске класе, већ у деветнаестом веку заступа интересе радничке класе, да би у двадесетом и двадесет и првом веку левица регрутовала своје поборнике претежно из редова незадовољних студената и угрожених мањина (сексуалних, националних, расних итд.).

Како су се мењали њени актери тако је и она прилагођавала своје идеје и програме постојећим друштвено-политичким околностима. Оно што је без обзира на време појављивања и актере чинило левицу препознатљивом, јесте по мишљењу многих (левичарских) теоретичара, потреба за еманципацијом људске врсте и тенденција ка прогресу. Па ипак, не можемо безусловно прихватити ову тврдњу јер није свака левица нужно прогресивна (на пример екстремни левичари иду ка регресији уз употребу насиља). Додуше, у поређењу са десницом која је обично нагињала “повратку на старо”, левица је претендовала одређеним новумима, што је створило утисак о њеној тежњи ка прогресу.

Један од најзначајнијих историјских догађаја који ће усмерити правац кретања левице је свакако, Октобарска револуција 1917. године. Тада левица осваја власт у Русији и грана се на болшевице, мењшевице и анархисте. По Михаилу Марковићу оно што је довело до дисконтинуитета у владавини левице су следећи разлози: ауторитарни, недемократски системи власти, ирационална трка у наоружању и немогућност управљања сложеним бирократским системом²¹⁰.

Левица има своје специфичности у зависности од територије на којој се развија, па су се тако и разликовали начини освајања власти на територији СССР-а и Далеког Истока. Док је власт у првом случају освајана уз помоћ револуције, у земљама Далеког Истока левичарски режими су били последица ослободилачких ратова.

Корене левичарске идеологије можемо тражити почев од Платонове *Државе*, преко *Утоније* Томаса Мора, па све до комунизма који је оставио значајан печат како на теорију, тако и на праксу левице. У Србији је идеје левице почео ширити Светозар Марковић у

---

²¹⁰ Према: Марковић, Михаило, *Левица данас у Србији и у свету*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2007, стр. 11.

деветнаестом веку, мада је већ пре њега социјалистичке идеје пропагирао Живојин Жујовић. На међународном нивоу се за левицу најексплицитније везује име Карла Маркса који је са Енгелсом развио дијалектички материјализам.

У *Политичкој енциклопедији* левичар означава “једно политичко и идејно опредељење појединаца или група. Уопштено речено, то опредељење се састоји из идејних елемената који се означавају као либерални или либералнији, напредни или напреднији, смелији и новији у односу на друге појединце или групе чије се идеје квалификују као десничарске”²¹¹. Из наведене дефиниције можемо закључити неколико ствари. Прво, левичар кореспондира са идејним опредељењем, што је у реду, али није довољно јер припадност одређеној идеологији осим идејног поседује и практично поље деловања. Друго, сматра се да је левичар нужно наклоњен прогресивним идејама, што не мора бити тачно како смо у више наврата наводили и аргументовали; и треће, користи се израз `либерални` не у смислу идеолошке припадности, већ у смислу веће слободе.

Левичарство или **левичарење** би онда могло да се схвати на више начина. Према првом значењу представљало би склоност левичарској идеологији, а према другом пејоративном значењу (које је често употребљавано у комунистичком покрету), левичарење би представљало погрешну процену реалног стања која би резултирала неподобним акцијама, и самим тим угрозила револуционарне тенденције и планове радничког покрета.

Генерално гледано левицу одликују следеће круцијалне карактеристике без обзира на време и место појављивања:

- **Једнакост.** Ово је једна од најзначајнијих и најпрепознатљивијих вредности унутар левичарске идеологије. Једнакост није овде прихваћена као једнакост шанси у друштву за све, већ као једнакост резултата. Уколико се оствари друштвена једнакост онда се ствара основ за стабилно и демократско друштво.

Егалитаристичко перципирање друштва је резултирало тиме да левица одувек штити оне који су немоћни, угрожени и чија су основна права нарушена. Некада се борила за права радника, да би у савременом друштву своју борбу оријентисала ка правима хомосексуалних, националних, и осталих група које су по њиховој перцепцији угрожене. Левичари су у тражењу једнакости за све отишли у неким сегментима предалеко, па се

---

²¹¹ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 504.

тако поједине групе (нпр. ALF) данас боре за изједначавање човека и животиња што доводи до екстремизма у име животињских права.

Постоје различите перцепције једнакости и код самих левичара па тако рецимо, комунисти верују у апсолутну једнакост коју би пратила колективна својина, док социјалдемократе заступају став о релативној једнакости (која подразумева прогресивно опорезивање и “државу благостања”), која је много реалнија.

Према Хејвуду постоје три врсте једнакости²¹². *Формална једнакост* се заснива на једнаком политичким и економским правима грађана и истиче да се људи још по рођењу могу сматрати једнаким. Друга врста једнакости је *једнакост шанси* која подразумева идетничан почетни положај свих грађана (и шанси), али што временом неминовно води друштвеној неједнакости јер нису сви људи исто способни за остваривање одређених циљева. И на крају, трећа врста једнакости се може одредити као *једнакост резултата* која се базира на једнакој расподели богатства и зарада. Ова последња врста једнакости је била чест предмет критика сматрајући се “уравниловком”, али је имала и своје поборнике који су тврдили и да се једино на тај начин може обезбедити друштвена правда.

Једнакост је препознатљива левичарска вредност али је и саставни део демократског аксиолошког система који се још од античког доба до савременог друштва заснивао на једнакоправности (*isonomia*) и слободи.

- **Колективизам** је следећа одлика левичарских идеологија и укључује осећај за заједништво што се често доживљава као антагонизам либералним индивидуалистичким схватањима. Постоје индиције да се негативно сагледава ова левичарска вредност и да јој се приписује доминирање колективних идеја и идентитета над индивидуалним.

Колективистички приступ реалности полази од тога да је заједница у стању да ствара много веће вредности како у етичком тако и у прагматичном смислу речи у односу на појединца. Многи су колективизам сматрали лажном утопијом која деструктивно делује не само по идентитет појединца већ и по цело друштво²¹³. Бакуњин је сматрао да се колективизам може одредити кроз удружења грађана који управљају сами собом²¹⁴.

---

²¹² Види: Хејвуд, Ендру, *Политика*, Клио, Београд, 2004, стр. 763.

²¹³ Према: Chamberlin, William Henry, *Collectivism: a false Utopia*, Macmillan, New York, 1938.

²¹⁴ Види: Бакуњин, Михаил, *Држава и слобода*, Глобус, Загреб, 1979.

У научним антилевичарским круговима су чак постојале индиције да се идеологије попут комунизма и социјализма замене изразом колективизма што је имало пејоративан карактер. Колективизам се може схватити на неколико начина:

- **као назив за режим** (у коме се спроводе колективистички принципи без обзира на вољу појединца)

- **као контрадикторност индивидуализму**

- **као генерални назив за све левичарске покрете и организације** које дају примат идеји заједништва.

Први пут се назив *колективизам* у савременом значењу употребљава на Базелском конгресу I интернационале 1869. године као ознака за групу социјалиста која се супротстављала немачком концепту државног социјализма, форсирајући свој “колективистички” социјализам чије су главне одлике биле негирање етатизма и централизма.

Без обзира што живимо у савременом друштву у коме се под утицајем неолиберализма фаворизује економски принцип *laissez faire*, и етички индивидуалистички принцип, евидентно је да све више јача левичарска идеологија, а са њом и идеја колективизма.

- **Колективна својина.** Како је колективизам један од носећих принципа левнице сасвим је логично да се она залаже за колективну својину (поред осталих својинских облика). Наравно, у зависности од тога о каквој се форми левнице ради, разликује се и врста својинских односа. Тако се на пример, код ортодоксних комуниста искључиво фаворизује колективна тј. друштвена својина, док се у социјалистичким друштвима поред колективне прихватала и приватна својина. Ради се заправо, о томе да се савремена левница прилагодила друштвено-политичким токовима, те не инсистира на колективизацији имовине. Након Другог светског рата у Југославији и осталим реалсоцијалистичким земљама се проводио процес “национализације” који је ишао упоредо са стварањем командног тржишног система.

Неколико је разлога зашто је изворна левница инсистирала на укидању приватне својине. Пре свега, полазило се од тога да имовина квари људе јер подстиче конкуренцију и похлепу, а осим тога утиче на стварање велике економске и статусне неједнакости што

дестабилизује друштво. Неке екстремније варијанте левичарске идеологије попут анархизма су сматрале својину – злочином²¹⁵.

Данашња левица се, када је реч о својини, приближила десници па тако ни у ком смислу речи не оспорава постојање приватне својине као некада, што само потврђује варијабилност и способност политичких идеологија да се мењају у времену и простору.

- **Социјална правда** је првенствено одлика савремене левике. У доба неолибералног капитализма када “богати постају све богатији, а сиромашнији све сиромашнији” јача потреба са социјалном правдом. Левица је од вајкада водила рачуна о социјалним потребама становништва (макар декларативно), тежећи да уједначи друштво што је више могуће. Међутим, брига о најугроженијима је понекад саставни део демагошког вокабулара левике како би на своју страну привукла што више симпатизера.

У циљу остваривања социјалне правде левица се залаже за прогресивно опорезивање, редистрибутивну политику и социјалну помоћ. Осим економске димензије социјална правда води рачуна и о људским правима и супротставља се различитим облицима дискриминације. За левичаре социјална правда представља базични нормативни принцип у свакодневном животу.

- **Атеизам** је један од препознатљивих елемената левичарске идеологије. Рационални поглед на друштво и прагматизам су инкорпорирани у атеизам. Још је Маркс сматрао да друштвено биће одређује друштвену свест у оквиру дијалектичког материјализма, оповргавајући Хегелов идеалистички систем. Према Марксу револуција и атеизам иду “руку под руку”, иако није нужно да ће атеизам увек предиспонирати револуцију²¹⁶. Пошавши од Фојербаховог запажања да човек ствара Бога, а не Бог човека, Маркс је закључио да човек живи у друштву и утиче на њега, укључив и религију.

За разлику од десничара којима религија може бити један од најзначајнијих мотивационих фактора деловања, левичари су најчешће индиферентни по питању

---

²¹⁵ Видети више о томе у: Прудон, Пјер Жозе, *Шта је власт?*, АТЦ, Београд, 2006.

²¹⁶ Martin, Michael, *The Cambridge companion to atheism*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2007, стр. 31.

религије. Једно истраживање је показало да на пример, црква уопште не игра пресудну улогу у изградњи друштвеног морала код скандинавских народа²¹⁷.

Атеизам се може делити на практични и теоријски. Први облик подразумева негирање било каквог постојања натприродних божанских сила. Други облик, тј. теоријски атеизам може имати дуалистичко значење и посматра се као:

“а) догматски негативан уколико се задржава на чисто теоријском побијању доказа божје егзистенције и не улази у анализу појединих верских представа и

б) позитиван уколико свесној негацији бога придружује разматрање порекла и значаја појединих верских феномена и представа које иначе може сматрати штетним и назадним”²¹⁸.

- **Револуционарна** мисао се сматра фундаментом марксистичке идеологије, али треба нагласити да нису све левичарске опције инсистирале на револуцији. Но, револуцију не морамо само схватити у најужем смислу речи као комплетну промену друштвеног и (или) политичког поретка (као практичну делатност), већ је можемо доживети у ширем смислу речи што би подразумевало револуционарност у промишљању, усвајање нових идеја, принципа, борбу против предрасуда, прихватање различитости и сл.

Упркос својим генералним карактеристикама, левица се често мења у времену и простору прилагођавајући се новонасталим друштвеним ситуацијама, па тако није необично да усваја и елементе других идеологија.

---

²¹⁷ Zuckerman, Phil, *Atheism and Secularity*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2009, стр. 192.

²¹⁸ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 49.

4.5. Класификација левице

Да бисмо класификовали левицу потребно је успоставити релевантне критеријуме. Пошто је реч о изузетно хетерогеном феномену који је доживљавао разне врсте трансформација у различитим друштвима и временима, направимо неколико врста класификација.

Кренућемо најпре од темпоралне поделе. Према времену настанка левицу можемо поделити на “стару” и “нову”.

Под “старом” левицом бисмо подразумевали припаднике буржоазије из доба Француске револуције који су се залагали за добијање политичких права, сходно економској моћи коју су поседовали. У то време су припадници грађанске класе, која је све више јачала и супротстављала се аристократији, захтевали “правду”, што је имплицирало добијање политичких права и слобода. Један од представника левичара Сен Жист (Louis Antoine de Saint-Just) је у свом делу *Републиканске установе* објаснио смисао постојања правде која је “најслађе воће слободе, она је чуварка закона, а закони су отаџбина”²¹⁹. Од тада, па све до данас левица се бави питањем правде са тенденцијом да заштити оне којима је неправда нанета. Сен Жист је такође критиковао и систем природног права сматрајући га неправедним: “Зло је сваки захтев природних права који вређа слободу; лудост је свака употреба слободе која вређа природу”²²⁰.

У време Француске буржоаске револуције грађанство се борило и за слободу штампе поред осталих слобода, у чему је најревноснији био Бабеф (Gracchus Babeuf). Тада је Бабеф у новинама *Народни трибун* које су биле забрањиване писао: “Не може се дуго владати ако вас народ презире”²²¹. Он је сматрао да су слободне новине “стража која непрестано бди за народ”²²². Видимо да је “стара” левица пре свега била ослободилачког и еманципаторског карактера и да су јој главни непријатељи били монархија, аристократски сталез и феудални друштвени поредак.

“Нова” левица се рађа са Октобарском револуцијом у Русији и то је њена прва фаза развоја. Тада ће први пут бити успостављен комунистички режим који ће представљати

---

²¹⁹ Сен Жист, Луј Антоан, *Републиканске установе*, Филип Вишњић, Београд, 1987, стр. 47.

²²⁰ Сен Жист, Луј Антоан, *Републиканске установе*, Филип Вишњић, Београд, 1987, стр. 113.

²²¹ Бабеф, Грах, *Народни трибун*, Напријед, Загреб, 1989, стр. 89.

²²² Бабеф, Грах, *Народни трибун*, Напријед, Загреб, 1989, стр. 88.

модел по коме ће се уобличавати остали левичарски режими након Другог светског рата. Теоријски основ за развој ове врсте левице је представљао марксизам који је претендовао успостављању бескласног друштва уз помоћ “револуције” коју ће организовати “експлоатисана радничка класа”. Маркс је сматрао да је својина највеће зло човечанства, јер она утиче на стварање “експлоататорске” и “експлоатисане” класе²²³. Касније ће Лењин инсистирати на томе да се комунистичка партија уреди као организација “професионалних револуционара”. Заправо, Лењин је сумњао у способност радничке класе да се самоорганизује у револуционарној борби без партије.

Друга фаза у развоју “нове левице” започиње након Другог светског рата када се “спушта” “гвоздена завеса” између Истока и Запада. Свет се делио на комунистичке, капиталистичке земље и оне које припадају несврстанима. Идеологија левице је била уграђена у системе Источног блока и ширила је идеје о “братству и јединству”. Она је покушавала да вештачки превазиђе националне поделе стварајући “хибридне нације”. Након више деценија се показало да је идентификација по националној опредељености много јача него ли по идеолошкој, што се најбоље видело у грађанским ратовима на простору бивше Југославије. Куриозитет у развоју “нове левице” се огледа у томе што су се многе реалсоцијалистичке земље међусобно сукобљавале²²⁴, и то можемо схватити као “сукоб идеологија унутар идеологије”.

Појава хипи и антиратних покрета 60-их година 20. века ће представљати посебну фазу у развоју левице. “Деца цвећа” су настала као реакција на политику капиталистичких потрошачких земаља у циљу изградње новог друштва у којем би основне вредности биле љубав и мир²²⁵. Хипици су оспоравали аксиолошки систем и конвенције друштва у коме су живели, негирајући породицу и брак²²⁶. У овој фази левица показује своју генералну карактеристику, а то је рушење традиције и окренутост новим друштвеним вредностима.

Следећа фаза у генези “нове левице” се јавља након завршетка Хладног рата и карактерише је висок степен дивергентности. То је левица која одговара нашој

---

²²³ Види: Маркс, Карл, *Капитал: критика политичке економије*, том 3, књ. 3, Култура, Београд, 1961.

²²⁴ Пример сукоба Стаљина и Тита – *резолуција Информбироа*

²²⁵ Видети више о томе у: William Kornblum; Carolyn D Smith, *Sociology in a changing world*, Wadsworth, Belmont, CA, 2012, стр. 212.

²²⁶ Обично су се организовали по *комунама* које су представљале симулакрум идеално уређене заједнице.

савремености и представља конгломерат најразличитијих покрета, организација и група са врло различитим програмима. У њу се могу сврстати антифашистички покрет, организације за заштиту ЛГБТ популације, за заштиту животиња, антиглобалистички покрет и сл.

Други критеријум на основу којег ћемо класификовати левицу је по њеној **спремности на употребу насиља**. На тај начин издвајамо ненасилну (умерену) левицу и насилну, тј. екстремну левицу. Уколико је левица спремна да користи насиље као свој основни метод деловања, онда је реч о њеним екстремним варијететима који често прерастају у тероризам. Таквих је организација било доста у Европи током 70-их година 20. века: *РАФ* у Немачкој, *Црвене бригаде* у Италији, *17. новембар* у Грчкој и сл. Данас се рађају нове екстремистичке организације попут ALF (Animal Liberation Front), SHAC (Stop Huntingdon Animal Cruelty), ELF (The Earth Liberation Front) и многе друге којима ћемо посветити посебну пажњу у наставку рада. Што се тиче умерене левике она се најексплицитније осликава у форми социјалдемократије која није за укидање капитализма и ствара баланс између државе и тржишта.

Следећи критеријум класификације левике је **на основу односа према државним институцијама, тј. парламенту**. Као и код класификације деснице и овде можемо говорити о парламентарној и непарламентарној левици (која припада цивилном сектору). У складу са савременим принципима цивилног друштва и непарламентарни облици организација и група могу у знатној мери утицати на одлуке које се доносе у политичкој сфери.

Левицу још можемо класификовати према **програмско-циљној оријентацији**. Иако постоји могућност прављења великог броја класификација на основу овог критеријума, сматрамо да су четири најдоминантније.

1. Утопистичка левица
2. Револуционарна левица
3. Заштитно-вигиланстичка левица
4. Реформистичка

Утопистичка левица је она која за главни циљ има стварање таквог друштва које је немогуће у стварности. И сама етимологија речи (грч. *у* – не, *тóπος* – место), указује да се ради о “земљи која не постоји”, а што је врло сликовито приказано у истоименом роману

Томаса Мора²²⁷. Такође, утопија може представљати синоним за идеално уређену државу, али и практично неостварљиву замисао. Пример утопистичке левике је крајњи комунизам који је имао за циљ потпуно изједначење људи и стварање бескласног друштва што је у бити немогуће, јер се људи разликују по разним стварима почевши од физичког изгледа, интелигенције, карактера и сл. Тамо где су комунисти покушавали вештачки створити потпуну једнакост међу људима долазило је до дискриминације и најразличитијих злочина у име идеологије (пример је Камбоџа за време владавине Пол Пота).

Пример револуционарне левике је Че Гевара (Ernesto Guevara de la Serna) вечити симбол младалачког бунтовништа који је активно учествовао са Фиделом Кастром у револуционарном покрету “26. јул” и претендовао ослобођењу “поробљених народа од диктатора” уз помоћ гериле и револуционарне борбе²²⁸. Своје револуционарне планове је желео остварити не само у земљама Латинске Америке већ и у Африци борећи се у Конгу, али је на крају свој живот окончао у Боливији. Треба рећи да су Маркс и Енгелс сматрали да је светска револуција неминовна, с тим што до ње никада није дошло без обзира што је у великом броју земаља након Другог светског рата успостављен комунизам.

Заштитно-вигиланстичка левика је данас актуелна, посебно када је реч о заштити угрожених група и мањина. Генерално гледано свака левика показује заштитнички став према одређеним групама и мањинама, али код ове врсте левике је то најзначајнији, тј. историјски циљ²²⁹. Марксистичка левика је штила права радника као “експлоатисане класе”, али је њен примарни циљ било револуционарно ослобођење и стварање бескласног друштва. Код заштитно-вигиланстичке левике која се бави питањем животињских права историјски дугорочан циљ је онемогућавање бола и патње којима су изложене животиње у разним лабораторијама, фармацеутским компанијама, зоолошким вртovima и сл. Осим тога, ова врста левике се може борити за заштиту права жена (разни феминистички покрети), ЛГБТ популације и сл.

---

²²⁷ Видети више о томе у: Мор, Томас, *Утопија*, Пи-прес, Пирот, 2011.

²²⁸ Видети више о томе у: Guevara, Ernesto, *Che Guevara: radical writings on Guerrilla warfare, politics, and revolution*, Filiquarian Pub., United States, 2006.

²²⁹ Циљеве левичарских група можемо разврстати према интензитету од набитнијих ка мање битнијим на следећи начин: историјски, стратешки, тактички, оперативни. Према: Предавања проф. др Драгана Симеуновића, специјалистичке студије *Тероризам и организовани криминал*, ФПН, Београд, 12.12.2007.

И на крају, можемо навести реформистичку левицу код које је отупела револуционарна оштрица и која је постала много умеренија у својим ставовима, поступцима и циљевима којима стреми. Пример овакве левике је рецимо, Бернштајнов (Eduard Bernstein) ревизионизам чији су основни постулати приказани у делу под називом *Еволутивни социјализам*. Он је негирао Марксов концепт историјског материјализма по коме се друштво дели на две супротстављене класе. Такође је сматрао да капитализам више није типичан експлоататорски систем и да је дошло до раста средње класе, те да се радничка класа за своју позицију може изборити без употребе насиља и револуције²³⁰. Касније ће, под утицајем Кантове филозофије, развити облик етичког социјализма који је био за сарадњу радника са капиталистима.

Као што видимо, левицу можемо класификовати према различитим критеријумима, с тим што ћемо посебну пажњу у нашем раду посветити анализи екстремне левике којој је својствена употреба насиља у различитим формама.

---

²³⁰ Видети више о томе у: Bernstein, Eduard, *Evolutionary socialism: a criticism and affirmation*, Schocken Books, New York, 1978.

4.6. Однос левике и деснице

Десницу и левицу ћемо најбоље разумети тек онда када их међусобно упоредимо уз помоћ компаративне анализе. Овај бинарни систем односа између левике и деснице је успостављен још у осамнаестом веку, а траје још и данас са једним те истим циљем – да прикаже амбивалентност политике. Свет политике се од вајкада делио по принципу бинарног система на торијевце и виговце, гвелфе и гибелине, комунисте и капиталисте, патриције и плебејце, левичаре и десничаре. Проблем са прецизним одређењем левике и деснице лежи у томе што је њихов аксиолошки систем условљен временом у којем се јављају, док још увек није утврђен прецизан критеријум за њихово разликовање.

Према Хејвуду постоји скуп одређених вредности које детаљније профилишу карактер левике и деснице и наглашавају њихову вредносну разлику. Док левицу карактерише слобода, једнакост, братство, борба за људска права, прогрес, реформа и интернационализам, десница се одликује вредностима као што су: ауторитет, хијерархија, очување постојећег поретка, поштовање обавеза, традиција и национализам²³¹.

Левица и десница представљају контраст између идеологија по којима се дели свет политике. Оба феномена се могу разумети тек у међусобној компарацији јер уколико их посматрамо независно један од другог нећемо постићи релевантан научни закључак. Левица и десница су толико међусобно условљене и повезане да су у савременом добу почеле да се преклапају што утиче на настанак тзв. „хибридних облика“ који представљају мешавину елемената левике и деснице. Управо из тог разлога се данас поставља питање: да ли је идеолошка подела света политике на левицу и десницу и даље смисаона?

Левица и десница се у великој мери поклапају када је реч о методама, док је њихова суштинска разлика у вредностима за које се залажу. Разлике између левике и деснице су одувек постојале и постоје још увек, само је питање које критеријуме ћемо користити приликом међусобног упоређивања. Норберто Бобио (Norberto Bobbio) је сматрао да је политички пар левица-десница и даље употребљив у земљама либералне демократије, полазећи од тога да је критеријум за разликовање ових феномена **однос према једнакости и слободи**. Док је за десницу прихватљива само политичка и правна, а за левицу социјална једнакост, слобода је основни критеријум за разликовање умерених од

---

²³¹ Видети више о томе у: Хејвуд, Ендру, *Политика*, Клио, Београд, 2004.

екстремних варијанти левице и деснице. На основу наведених критеријума он разликује: екстремну левицу, центар левицу, центар десницу и екстремну десницу.

Екстремној левици, по мишљењу Бобија, припадају егалитарни и ауторитарни покрети, па наводи историјски пример јакобинизма, док центру-левици припадају „доктрине и покрети који су подједнако и егалитарни и либерални“²³² и који се могу назвати „либералним социјализмим“ (пример могу бити све социјалдемократске партије). Што се тиче центра-деснице он обухвата либералне и неегалитарне политичке доктрине и покрете који се налазе под кишобраном конзервативизма „који се разликују од десно реакционарних због своје верности демократском методу, али се у односу на идеал једнакости задржавају на једнакост пред законом која подразумева једино дужност судије да се придржава подједнако закона“²³³. На крају, Бобио у екстремну десницу сврстава нацизам и фашизам као антилибералне и антиегалитарне покрете.

Сумирајући Бобијеву класификацију левице и деснице долазимо до закључка да је основна разлика између умерене и екстремне левице то што је ауторитаризам *differentia specifica* екстремне левице, док је левица–центар либерална и неауторитарна. Такође се може приметити да се све варијанте левице, било да је умерена или екстремна, заснивају на суштинском принципу, а то је – једнакост као фундаментална вредност. Тачка у којој се разилазе екстремна и умерена десница јесте либерализам и егалитаризам који иначе, чине базу демократије. Док је крајња варијанта деснице увек противник једнакости и демократских вредности, десница-центар се управо залаже за обе опције, с тим што је појам једнакости више везан за принцип легалитета, него ли легитимитета²³⁴.

Екстремни варијетети деснице и левице се првенствено разилазе око идеје једнакости против које је изричито десница, док је чак и крајња левичарска варијанта идеологије увек за егалитаризам. Међутим, оно што их приближава у том идеолошко-дихотомном односу јесте недемократичност и насиље као основни метод политичке борбе.

Бобио даље сматра да су левица и десница као дихотомни пар „реципрочно искључиви“, а у исто време и „крајње одређени“. Када се каже да су искључив пар, под тиме се подразумева да идеолошка оријентација једног покрета, партије или групе не

---

²³² Норберто, Бобио, *Десница и левица*, Народна књига, Београд, 1997, стр. 95.

²³³ Исто

²³⁴ На пример када се у некој земаљи, иако постоје добри закони, не спроводе у пракси

може бити у исто време и левичарска и десничарска. Међутим, то што је неки политички субјект одређен као левица не значи да не може имати вредности или идеје које су својствене њеном антиподу – десници (и обратно). Док је у теорији могуће створити идеалне типове о којима је писао Макс Вебер (Maximilian Carl Emil Weber), у пракси постоји тенденција да се стварају конгломерати у којима се комбинују левичарске и десничарске вредности. Пример овакве неубичајене политичке комбинаторике је Хитлер и његова *Националсоцијалистичка немачка радничка партија (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei, NSDAP)*, која је представљала дегенерисану и изопачену десницу, али која је са друге стране фаворизовала неке типично левичарске идеје када је реч о социјалном осигурању, здравственој заштити, радничкој класи. Хитлер је, уствари, тежио успостављању посебне врсте социјализма унутар немачке нације, па отуда и назив *Националсоцијалистичка партија*. Иначе, Хитлерова идеологија иако екстремно десничарска, представљала је мешавину најразличитијих, често неспојивих елемената и то са циљем мобилизације широких народних маса. Она је, кроз подршку радничкој класи желела да парира свом највећем непријатељу – комунизму.

У нашој новијој историји смо такође имали повезивање неспојивих политичких елемената унутар одређених политичких партија. Типичан пример је *Социјалистичка партија Србије* која је у време Слободана Милошевића, иако левичарска по својој идеолошкој провенијенцији, заступала и националистичке идеје. Слична ситуација је и са програмом и идеологијом *Српске радикалне странке* која се чак убраја у ред ултра-десних партија, а која је заступала чувену идеју о „хлебу за три динара“. Без обзира за које се све вредности и идеје политичке странке, покрети и групе залажу, њихова идеолошка опција се одређује на основу вредности и циљева који претежу.

Ми се не можемо сложити у потпуности са анализом левике и деснице Норберта Бобија и то у оном делу када говори о искључивости ових феномена. На основу претходно наведених примера доказали смо да је и те како могућа комбинација левичарских и десничарских елемената унутар једне политичке опције. По многим теоретичарима, а ту убрајамо и Жан Пол Сартра (Jean-Paul Sartre), левица и десница су већ одслужиле своје, тако да подела света политике на ове две опције више и нема смисла. Сартр пореди левицу и десницу са празним кутијама које више немају никакву политичку употребљивост и значај.

Који су разлози обезвређивања ове дихотомије? Један од основних узрока по Бобију је је тзв. „криза идеологије“ што води ка нестајању идеологија. Не можемо се сложити са овом констатацијом јер пракса показује управо супротно. Не само да још увек егзистирају тзв. „старе“ идеологије (либерализам, конзервативизам, социјализам...) већ долази до рађања нових, „партикуларних идеологија“ (феминизам, цихадизам, ајверонментализам и сл.).

Фердинандо Адорнато (Ferdinando Adornato)²³⁵ сматра да је исправније говорити о **прогресивној** и **конзервативној** струји, него о левици и десници. Мишљење да је левица по правилу, увек прогресивна, док је насупрот њој, десница регресивна и назадна спада у ред оних политичких ставова којима не можемо дати научни квалификатив. Није искључено да су левичарске снаге напредне, али исто тако могу бити и назадне, што важи и за десну опцију. Рецимо, екстремне варијанте левице и деснице употребом насиља као фундаменталног метода политичке борбе свакако воде деградирању демократско-конституционалних вредности једног политичког система, а могу се у својим програмима представљати као прогресивне снаге.

Следећи разлог због чега се све више сумња у могућност даљег егзистирања дијаде лево-десно у политици јесте **плурализам савремене демократије**. Услед великог броја политичких опција захваљујући разноврсности коју са собом носи демократија, тешко је веровати да ће се сви разнородни политички програми и идеологије разврстати на чисто левичарске или чисто десничарске. Увек постоји нека политичка варијанта која се налази на средини или комбинује заједно левичарске и десничарске вредности. О томе Бобио пише метафорички: „Између белог и црног може да постоји сиво; између дана и ноћи постоји сутон. Али сиво не одузима ништа разлици између белог и црног, нити сутон разлици између ноћи и дана“²³⁶.

Чарлс Блатберг (Charles Blattberg) сматра да се подела политичког поља на левицу и десницу у великој мери обесмишљава након краха Берлинског зида²³⁷. Он је чак предложио нову тзв. „патриотску концепцију“ политичког спектра која ће се

²³⁵ Adornato Ferdinand, „Si fa presto a dire sinistra“ у „La Repubblica“, 7. јул, 1993; Према: Норберто, Бобио, *Десница и левица*, Народна књига, Београд, 1997.

²³⁶ Норберто, Бобио, *Десница и левица*, Народна књига, Београд, 1997, стр. 18.

²³⁷ Видети више о томе у: Blattberg, Charles, Chapter 1 of *Patriotic Elaborations: Essays in Practical Philosophy*, McGill-Queen's University Press, Montreal and Kingston, 2009.

класификовати према томе како људи решавају конфликте²³⁸. Левичари би то урадили путем разговора, припадници политичког центра би ишли на преговарање, док су десничари спремни да употребе силу, тврди Блатберг. Наравно, ова филозофска идеја нема позитивних резултата у пракси из разлога што су сила, па и договори и преговори својствени свим политичким опцијама почев од левике па све до деснице.

Центар као трећа опција у политичком спектру може синтетизовати у јединствену целину карактеристике левике и деснице, али у знатно умереној варијанти. На тај начин, хегеловски гледано, имамо дијалектику односа у којем су теза и антитеза левица и десница, док политичком центру следује улога синтезе. Постојање политичког центра не значи да је та синтеза потпуна и обједињујућа јер може, како Невен Цветићанин тврди, постати „постмодерни коктел идеологија“²³⁹ који ће врло често мењати своје значење у зависности од времена и услова појављивања. Тако овај аутор нуди једну нову врсту поделе у политичком пољу на обједињујући умерени компромисни центар и непомирљиву маргину на којој се налазе екстреми.

Када је реч о модерним схватањима левике и деснице, еколошки покрет на пример, ствара велику конфузију у односима ова два антипода, јер се може везати за обе варијанте, што нас наводи на закључак да је у питању покрет који је још увек аморфног карактера. Све више присутнија свест о потреби заштите животне средине утиче на ентропију еколошких идеја које се уграђују у скоро сваку политичку опцију без обзира да ли је реч о левици или десници. Ради се заправо о томе да у постмодерном друштву у којем се мире некада непремостиве разлике између идеолошких противника долази до стандардизовања вредносног система који кореспондира са основним постулатима грађанског друштва. По свему судећи, једини „изазови“ за данашњи политички спектар долазе са маргина, а то су екстремни облици левике и деснице.

Алан Сорал (Alain Soral) сматра да између левике и деснице данас постоји нека врста савеза у којем се спајају друштвена сфера левике са финансијском десницом. Овај писац истиче како треба правити дистинкцију између левике која се бави социјалним

---

²³⁸ Више о друштвеним конфликтима видети у: Милашиновић, Радомир, „Основна обележја друштвених конфликта“, *Зборник Факултета одбране и заштите*, Факултет одбране и заштите, Београд, 2001, стр. 77-90.

²³⁹ Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левике и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008, стр. 431.

питањима (права радника, сиромашних и сл.) и левице која се бави друштвеним питањима (права хомосексуалаца, права животиња...).

Раслојавања постоје и у сфери деснице у којој разликујемо десницу капитала и десницу културе²⁴⁰. Стварање десничарско-левичарских политичких конгломерата је, иначе, у француској традицији познато још из доба Сорела (Georges Sorel) и Прудона (Pierre-Joseph Proudhon), а базира се на комбинацији синдикалних и националних идеја.

Квалификативи десница и левица се на различите начине употребљавају зависно и од политичке културе и историјског наслеђа једне земље. Тако рецимо, имамо ситуацију да се либерализам у америчкој традицији претежно повезује са левицом, док је у случају евро-континенталне традиције либерализам ближи десничарском погледу на свет. Такође треба поменути и чињеницу да су се у типично левичарским организацијама као што су комунистичке партије, дешавала раслојавања на тзв. фракције у којима су постојале леве и десне струје. *Комунистичка партија Југославије* је 20-их година 20. века била оптерећена фракционаштвом које је њене чланове делило на левичаре и десничаре, без обзира што је била у питању странка која по својој идеологији припада чистој левици. Стога можемо констатовати да се, без обзира да ли се ради о левици или десници, идеолошка опредељеност претежно одређује према некој другој страни са којом се пореди.

Појава умерених и екстремних варијетета левице и деснице је била приметна још у доба Француске револуције. Када је реч о умереној десници она није доводила у питање апсолутистичку монархију, али је била за спровођење одређених реформи и овој групацији су припадали Некер (Jacques Necker) и Тирго (Jacques Turgot). Де Местр (Joseph Marie de Maistre) је пак, био представник екстремне деснице који је форсирао употребу насиља против револуционара сматрајући да се на револуцију мора одговорити - револуцијом. Жирондинци су били представници умерене левичарске опције (Jacques Pierre Brissot), док су монтањари на челу са Робеспјером (Maximilien François Marie Isidore de Robespierre) и Сен-Жистом (Louis Antoine de Saint-Just) тежили „завођењу терора“²⁴¹.

---

²⁴⁰ Према: http://www.geopolitika.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=80:savez-desnice-vrednosti-i-levice-rada&catid=117:2010-04-14-09-44-05&Itemid=6, 23.01.2012.

²⁴¹ Видети више о томе у: Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008.

Да је однос између левице и деснице непревазиђена тема како за научнике тако и за политичаре, сведочи размишљање великог државника из периода 19. века Јована Ристића, који је анализирао релацију левице (у виду комунизма) и деснице (кроз форму конзервативизма) на следећи начин: „Док су комунизам и конзервативизам два начелна полуса, ватра и вода, што се не дају сложити, све што је у центру да се зближити и њихово зближење је природно јер им је начелна целъ једна, а само их раздвајају мера и време у апликацији начела“²⁴².

Подела политичког спектра на левицу и десницу се може приказати графички и то на неколико начина²⁴³:

1. **Линерани спектар** смешта разна политичка уверења између екстремних варијанти левице и деснице.

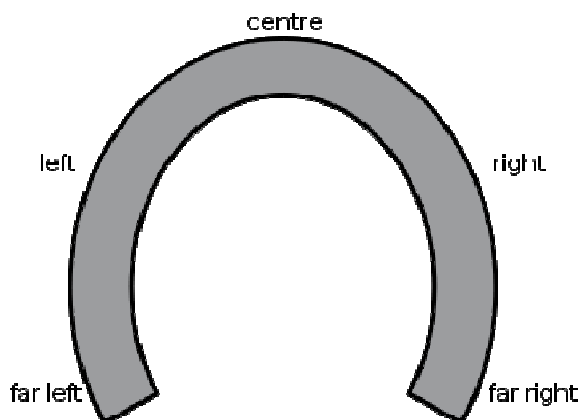
|_____|
комунизам   социјализам   либерализам   конзервативизам   фашизам

Слика бр.1: Линерни спектар. Извор: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 17.

2. **Спектар потковице** се актуелизује након Другог светског рата и то са циљем демонизовања комунизма и фашизма (као тоталитарних и антиплуралистичких идеологија) насупротив толеранцији других идеологија.

²⁴² Ристић, Јован, „Српски конзервативци“ у *Полемика Јована Ристића и српских конзервативаца 1877. године*, Београд, 1997, стр. 151. Цит. према: Симеуновић, Драган, *Нововковне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије, Београд, 2003.

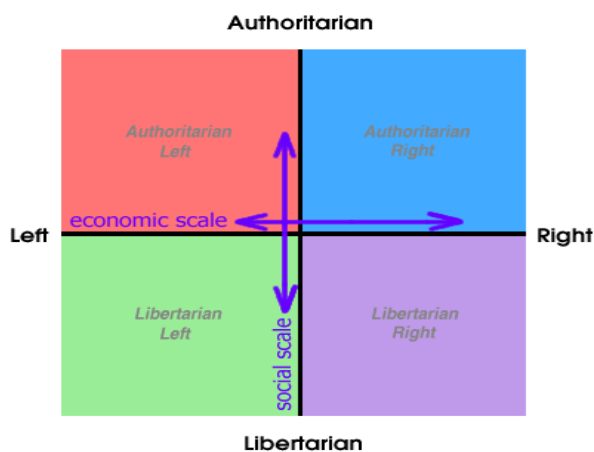
²⁴³ Видети више о томе у: Хејвуд, Ендру, *Политика*, Клио, Београд, 2004.

Слика бр. 2: *Спектар потковице.*

Извор: <http://www.google.rs/imgres?q=political+spectrum&star>

3. **Дводимензионални политички спектар** је развила група теоретичара²⁴⁴ која је желела да превазиђе непотпуне идеолошке поделе додајући линеарном спектру усправну осу на којој се могу приметити ауторитарне и либертаријанске разлике.

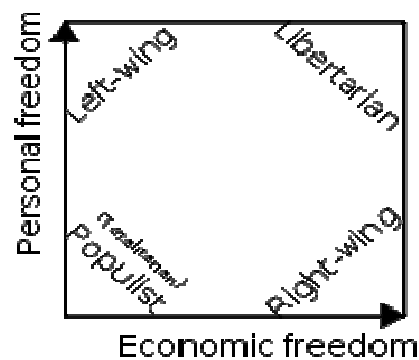
Слика бр. 3: *Дводимензионални политички спектар.* Извор:

http://rationalrevolution.net/articles/redefining_the_political_spectrum.htm

С обзиром да је традиционална подела на левицу и десницу побрала велике критике, теоретичари су постепено унапређивали класификацију политичких партија и

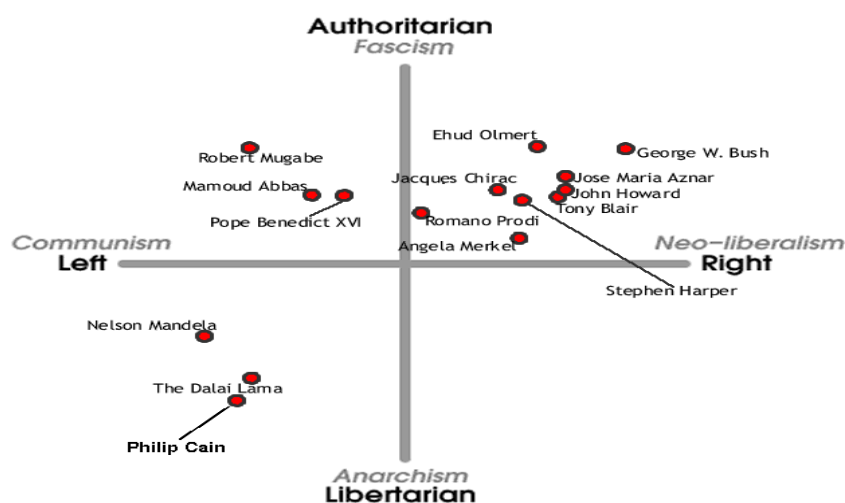
²⁴⁴ Један од најпознатијих је Ханс Ајзек

покрета. У том смислу настају не само дводимензионалне већ и вишедимензионалне поделе, као што је на пример, *Восемов спектар* који користи разноврсне критеријуме укључујући аспекте корпоративне и индивидуалне економије, као и грађанске слободе. Иначе, Восемов тродимензионални спектар је настао на основама *Нолановог спектра* који је на хоризонталној оси разматрао питања економских слобода (опорезивање, слобода тржишта, предузетништво и сл.), док се вертикална оса бавила питањем индивидуалних слобода (попут легализације наркотика, проституције, абортуса...).

Слика бр. 4: Ноланов спектар. Извор: http://rationalwiki.org/wiki/Political_spectrum

Интернационални политички спектар је осавремењено приказивање политичког поља уз помоћ две осе: прва иде од левице ка десници, док се друга креће од либертаријанизма до ауторитаризма.

Слика бр. 5: *Интернационални политички спектар*. Извор:

<http://www.politicalcompass.org/analysis>

Много је уврежених предрасуда о константности аксиолошког система леве и десне стране које нас могу навести на погрешан пут у научном проучавању. Рецимо, италијански филозоф Ђани Ватимо (Gianni Vattimo) је тврдио како је суштинско обележје леве стране – ненасиље²⁴⁵, што је заблуда јер постоји низ примера који говоре о неконтролисаној употреби насиља од стране леве стране као што је терор Пол Пота у Камбоџи или Стаљинове „чистке“ у којима се на суров начин обрачунавао са политичким противницима. О тој заблуди да је левица напредна и ненасилна писао је и Алан де Беноа (Alain de Benoist) француски десничар: „Десница се сумњичи за `фашизам` док се комунизам, упркос својим грешкама сматра делом `снага напретка`“²⁴⁶. Наравно, не можемо у исти кош стављати комунизам и фашизам, али је чињеница да је у оба случаја реч о тоталитаристичким идеологијама које су породиле недемократске политичке режиме. Левичарски екстремизам је често одговор на десничарски екстремизам, па овакав

²⁴⁵ Видети више о томе у: Vattimo, Gianni *Beyond Interpretation: The Meaning of Hermeneutics for Philosophy*, trans. David Webb, Polity Press, Cambridge, 1997, стр.28-34.

²⁴⁶ Де Беноа, Алан, *Нацизам и комунизам*, Укронија, Београд, 2007, стр. 63.

узајамни однос екстремно десних и левих варијанти можемо у Нолтеовом (Ernst Nolte) духу назвати „каузалним чвором“²⁴⁷.

Однос левице и деснице је Волтер Лакер посматрао кроз призму терористичких организација тврдећи да постоје следеће сличности између левичарских и десничарских терориста: „Дела су важнија од речи, сматра се да је свака промена на боље, презир према либерализму и буржоаској демократији, смисао историјске мисије“²⁴⁸. Овде је наравно реч о екстремној левици и десници које ћемо обрађивати подробније у посебном поглављу.

Није само политичко поље подложно деоби на левичаре и десничаре - и филозофија и књижевност су биле предмет оваквог раздвајања, па је тако установљена подела на десно-хегелијанце и лево-хегелијанце. Расцеп у Хегеловој филозофској школи настаје захваљујући Штраусовом (David Strauss) делу *Живот Исусов* што је утицало да се старохегелијанској школи која се сматрала конзервативном припише статус деснице, док су насупрот њој стајали тзв. младохегелијанци или либерални хегелијанци који су се сматрали левичарима. Основна демаркациона линија раздвајања била је у схватању односа између религије и филозофије. Док су деснохегелијанци сматрали да филозофија има исти садржај као религија само другачији облик, левохегелијанци су негирали овај однос сматрајући да промена облика предиспонира и промену садржаја.

Уметност као неизоставни део културе људског друштва је такође била подложна левичарско-десничарским класификацијама и идеолошком утицају. Како је уметност одраз времена у коме настаје, логично је и да одређена политичка идеологија која је на власти утиче на њу. За време доминације левичарске идеологије у виду комунизма после Другог светског рата у земљама Источног блока, књижевност је била инспирисана народноослободилачком борбом, а социјални мотив је био присутан у свим сегментима уметности. Величала се радничка класа, сељаштво, једнакост међу људима и сл. Тада настаје правац у уметности који је био обојен левичарском идеологијом под називом – социјалистички реализам. У нацистичкој Немачкој је пак, кроз пропаганду еманирана екстремно десничарска идеологија на све могуће начине. Чувени композитор Рихард Вагнер је сматрао да јеврејска музика деградира уметност јер је „штетна по музичке

---

²⁴⁷ Видети више о томе у: Нолте, Ернст, *Фашизам у својој епохи*, Просвета, Београд, 1990.

²⁴⁸ Laqueur, Walter, *Terrorism*, Weidenfeld and Nicolson, London, 1977, стр. 75.

дубине²⁴⁹, док је Хитлер затварао сликарске школе које су форсирале експресионистички правац јер није био у духу нацистичке културе. Јозеф Торак (Josef Thorak) и Арно Брекер (Arno Breker) су били уметници који су радили у служби Трећег Рајха тако да су њихови радови имали задатак да глорификују немачку нацију и тзв. „аријевску расу“ кроз вајарство. Посебан куриозитет у идеолошком острашћењу Хитлер је показао организовавши изложбу тзв. *Дегенеричне уметности* у Минхену 1937. године, чији је циљ био да се дела одређених уметника²⁵⁰ излажу у компромитујућој форми, како би се публика уверила у наводно “патолошке” тенденције њиховог стваралаштва.

Шта је левица, а шта десница често одређује и политичка култура која је диверсификованог карактера и која се разликује од земље до земље. Док су либерални покрети и партије у Америци често синоним за левицу, у евро-континенталној традицији се сматра да је либерализам претежно синоним за десничарски политички идентитет. У том контексту можемо рећи да су и једни и други у праву јер узмемо ли у обзир сам настанак и родно тле левике и деснице видећемо да су либералној струји за време Француске револуције припадали револуционари; са друге стране не треба заборавити ни појаву неоконзервативизма 80-тих година двадесетог века који се може одредити као „модерна верзија социјалконзервативизма“²⁵¹. Тиме се доказује чињеница да се политички спектар у доба постмодерне развија по хибридном принципу спајајући некадашње антагонизме у хетерогену целину.

Левица и десница су се пак, кроз историју пре него ли што су се у неким случајевима спојиле у постмодерној, међусобно смењивале кроз историјске епохе. Тако је након Француске револуције када победу односи левица у виду нове прогресивне снаге, убрзо настао и период тзв. контрареволуције у којој су реакционарне снаге тежиле повратку на старо. Након неприкосновене доминације екстремне деснице у Немачкој, по завршетку Другог светског рата њен источни део бива претворен у центар комунизма, тј. левичарске идеологије. Узмемо ли у обзир дешавања у доба Хладног рата видећемо да су се тада највише примећивале контрасти између левике и деснице јер су се читави региони и њихови политички системи делили по принципу ових идеологија - комунизма и

---

²⁴⁹ Evans, Richard, *The coming of the Third Reich*, The Penguin Press, New York, 2004, стр. 32.

²⁵⁰ У ову групу уметника су спадали Ернст Кирхнер, Георг Грос, Василиј Кадински, Ото Дикс и др.

²⁵¹ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 350.

капитализма. Као што је на Истоку десница била симбол непријатељства и издајништва, тако је и на Западу комунизам као дете левице најстроже осуђиван и демонизиран.

Након вишедеценијског монопола левице у земљама Источног блока, са завршетком Хладног рата се руши и „гвоздена завеса“ која је делила људе на пријатеље и непријатеље по принципу научно-теоријске парадигме Карла Шмита (Karl Schmidt)²⁵². Тада ће се у земљама некадашњег реалсоцијализма догодити „зора деснице“ која је дуго била потискивана и забрањивана, док ће левица доживети свој сутон – али само накратко. Транзиција ће у овим земљама донети са собом и политички плурализам који је пружио могућност за деловање најразличитијих политичких снага како екстремних, тако и умерених. Дугогодишња доминација левице на политичкој сцени је прекинута, а политички плурализам је дозвољавао постојање разноврсних и још недовољно идеолошки испрофилисаних снага.

О односу левице и деснице кроз призму корелације комунизма и фашизма полемисали су Ернст Нолте (Ernst Nolte) и Франсоа Фире (François Furet) кроз низ преписки које су објављене у књизи *Непријатељска блискост: комунизам и фашизам у 20. веку*. Док је Нолте преодоминантно цео свој стваралачки опус посветио изучавању нацизма и фашизма, Фире се специјализовао за левицу и комунизам, те стога ова њихова преписка представља изузетно узбудљиво штиво у којем се на интелектуалној равни елаборира каузалитет између фашизма и комунизма. Док је Нолте мишљења да је фашизам превасходно реакција на екстремну левицу, тј. болшевизам који долази са Октобарском револуцијом, Фире истиче да се „фашистички покрет хранио антикомунизмом, а комунистички антифашизмом“²⁵³. Нолте спада у ону групу теоретичара који су међу првима почели да пореде комунизам и фашизам (што се својевремено сматрало научном јереси), па је често у том поистовећивању претеривао стављајући знак једнакости између ове две екстремистичке идеологије и њихових тоталитаристичких система. Фире је у овом поређењу много обазривији сматрајући да је комунизму и фашизму доиста заједничко то што имају истог непријатеља – **грађанско друштво**, али да се не могу у потпуности поистоветити. Нолтеову тврдњу да је Стаљинов

---

²⁵² Видети више о томе у: Самарџић, Слободан, *Норма и одлука: Карл Шмит и његови критичари*, Филип Вишњић, Београд, 2001.

²⁵³ Нолте Ернст, Фире Франсоа, *Непријатељска блискост: комунизам и фашизам у 20. веку*, Плато, Београд, 2006, стр. 25.

гулаг постојао пре Аушвица, Фире не оспорава али јој не може као Нолте наћи узрочно-последичну везу. Корени нацизма и фашизма су по Фиреу много старији од његовог непријатељства према болшевизму. Са друге стране, Нолтеова теоријска промишљања често подсећају на апологију фашизма из разлога што он покушава да пронађе „рационално језгро“ тј. оправдавајући фактор антисемитизма у Хитлерово доба коме супротставља „леgitимно језгро“. „Рационално језгро не значи нужно легитимно језгро – *рационално* значи у мери разума схватљиво, односно изводљиво“²⁵⁴, сматра Нолте. За Фиреа је појава фашизма и комунизма ништа друго до криза либералне демократије након Првог светског рата. Па ипак, највећа замерка Франсоа Фиреа упућена Ернсту Нолтеу јесте тражење пре-фашистичких корена у Француској литератури (нпр. Шарл Морас), из разлога што се фундаменти нацизма и фашизма пре могу наћи у немачком и италијанском литерарном стваралаштву и филозофији.

Осим ове двојице угледних истраживача у академским круговима су и многи други полемисали о односу левице и деснице попут Леа Штрауса и Карла Шмита. Инспириран Шмитовим текстом под називом „Појам политичког“, Лео Штраус му упућује писмо 4. септембра 1932. године у коме каже да се однос левице и деснице може представити као „супротност интернационалистичког пацифизма и белицистичког национализма и друго, као супротност анархистичког и ауторитарног друштва“²⁵⁵.

У постхладноратовском периоду примећујемо да се драстично мењају програми друштвених покрета, партија и група које себе називају левицом и десницом у односу на њихове класичне облике постојања. Левица се све више, уместо питањем заштите права радника, сељака, социјалним давањима, бави проблемима мањинских, незаштићених група у које улазе националне, сексуалне мањине, али и угрожене животињске врсте.

Десница која се развија у периоду после Хладног рата је обојена елементима неоконзервативизма, али све више јача и њена екстремна варијанта која кореспондира са неонацистичким покретима у којима се комбинују пагански елементи са елементима религије. Многи сматрају да је *differentia specifica* постхладноратовског света у погледу политичког спектра то што се више сукоб не одвија само на равни левица-десница већ поприма много шире импликација манифестујући се у истородном сукобљавању – сада се

---

²⁵⁴ Нолте Ернст, Фире Франсоа, *Непријатељска блискост: комунизам и фашизам у 20. веку*, Плато, Београд, 2006, стр. 35.

²⁵⁵ Шмит, Карл, *Норма и одлука*, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 84.

често налазе у конфликту левица против левице и десница против деснице²⁵⁶. На пример, чест је био сукоб реформистичке левице из западно-либералних демократија са крутом марксистичком левицом, док код деснице примећујемо тензију између парламентарне умерене деснице и њених неонацистичких форми.

Постоје многе научне расправе и контроверзе о томе да ли је подела на левицу и десницу и даље валидна у савременом друштву, али нам се чини да Клаус фон Бајме понајбоље говори о крају поделе на левицу и десницу сматрајући да у „консолидираним демократијама опрека десно-лијево још увек има велико значење“²⁵⁷, за разлику од посткомунистичких система у којима се оваква подела много теже обликовала због непотпуне идеолошке испрофилираности странака. У том контексту и ми можемо закључити да је подела лево-десно најконстантнији и најочљивији начин за приказивање идеолошких ставова света политике, иако је често непоуздана и варијабилна у зависности од времена и простора у којем егзистира.

---

²⁵⁶ Видети више о томе у: Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008.

²⁵⁷ Веуме, Klaus von, *Transformacija političkih stranaka*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2002, стр. 57.

V ПОЈАМ НАСИЉА

5.1. Насиље и сродни појмови

За насиље можемо рећи да је старо колико и човек. Оно припада анималном делу људске природе који често претеже над човековим рационалним бићем. Николо Макијавели (Niccolò Machiavelli) је сматрао како је човек *in mezzo bestia e mezzo uomo* тј. „пола човек пола животиња“²⁵⁸, те да у ситуацији када преовладава анимална половина, човек постаје склон насиљу.

Да бисмо разумели насиље морамо најпре одредити његов однос са осталим сродним политичким појавама попут силе, моћи, власти, ауторитета и агресије. Иако на први поглед сви ови феномени делују као синоними, треба нагласити да међу њима постоје велике сличности али и разлике .

Већ сама етимологија насиља указује на то да се нешто ради „на силу“, односно уз употребу силе. Али насиље није исто што и сила. Анализом и појмовним одређењем насиља се у нас још осамдесетих година 20. века бавио Драган Симеуновић који је уочио значајну корелацију између насиља, моћи и силе: „Сила је средство остварења и одржања моћи, а насиље је начин исказивања и спровођења моћи“²⁵⁹. Из ове политиколошке формуле Симеуновић извлачи закључак да је сила статичка категорија, за разлику од насиља које је динамичка, те је насиље увек – рад силе.

Док у српском језику речи сила, моћ, власт, ауторитет могу имати и позитивно и негативно значење у зависности од околности, насупрот њима насиље је феномен који се увек доживљава негативно из разлога што сваком случају иде ка деструкцији и уништењу некога или нечега. Управо због деструктивног карактера насиља „стари Грци су сматрали да је сила нема, те се као начин опхођења међу људима, налази испод нивоа политике. Примена насиља, као у суштини неполитичког средства, односила се на робове и варваре“²⁶⁰. Према Аристотелу²⁶¹, у политичком животу полиса нема места насиљу, јер човек живи у заједници ради општег добра, па у складу са тиме избегава насиље које би било погубно по целокупну заједницу. Присилјавати људе уз помоћ насиља на неко

---

²⁵⁸ Види: Макијавели, Николо, *Владацац*, Модерна, Београд, 1989.

²⁵⁹ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 7.

²⁶⁰ Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 21.

²⁶¹ Види: Аристотел, *Политика*, БИГЗ, Београд, 1991.

деловање је било својство претполитичког друштва које је егзистирало ван полиса. Човек је политичко биће што указује на одређену дозу рационалности и као такав је биће *praksisa*²⁶² и *leksisa*²⁶³. Као рационална делатност, политика решава проблеме по Аристотелу, не уз помоћ насиља и силе, већ уз помоћ *logosa*. Из оваквог става произилази закључак да је насиље антипод *logosu* и да тамо где има насиља нема *logosa*, па самим тим ни политике ни човека. Политика је, према старогрчком филозофском промишљању, у крајњој бити природна и иманентна човеку, јер оно што је ван политичке заједнице припада животињама или варварима. Па ипак, овакво схватање политике без насиља је било селективног карактера у полису и односило се само на слободне грађане мушког пола. Жене, деца, странци и робови нису могли бити представљени као политичка бића, па у том погледу можемо говорити о насиљу које се спроводило над њима било у директном (као физичко), било у индиректном (као психичко) смислу речи. Ова идеалистичка теорија је одбацивала насиље према политичким бићима која су међусобно била равноправна у полису, али је у исто време оправдавала насиље према свима онима који су живели ван полиса (или у полису, али су припадали обесправљеној групи људи).

Са реалполитичким промишљањем Никола Макијавелија раскида се идеалистичко-моралистичка традиција у сагледавању односа између државе и насиља. Заправо, Макијавели је, служећи се идејом државног разлога (*ragione di stato*), сматрао да су сва средства, укључив и насиље, дозвољена само зарад опстанка државе. Његова интенција у делу *Владалац* није била да се бави елаборирањем односа етике и насиља, већ да објасни политичку вештину (*arte della stato*) која увек поседује и вештину ратовања (*arte della guerra*), а која се пак заснива на примени силе и насиља. У том контексту ваља нагласити да за Макијавелија власт (*imperio*) и сила (*forza*) нису синоними, што показује кроз савет владарима да уколико освоје власт морају обавезно да је утемеље на сили, тј. принуди, јер ће у супротном пропасти²⁶⁴.

Из идеалистичког и реалполитичког схватања политике и насиља видимо да се на насиље гледало у различитим временима кроз различите етичке визуре, али је чињеница да је оно увек деструктивног карактера, па се према Симеуновићу може сматрати *демонизованим феноменом*. Овај аутор монографије *Политичко насиље* која представља

---

²⁶² Биће које делује

²⁶³ Биће које говори

²⁶⁴ Према: Макијавели, Николо, *Владалац*, Модерна, Београд, 1989.

једну од најобухватнијих политиколошких анализа феномена насиља, сматра како је насиље „делатност којом се неки чин, активност, радња или процес отпочињу, врше или заустављају, односно одржавају или убрзавају, или се нека форма и суштина стварају, трансформишу или разарају насупрот вољи и интенцији остварења интереса и задовољења потреба објекта насиља уколико је свестан, односно насупрот његовој унутрашњој (природној) структури или законитостима уколико се не ради о човеку“²⁶⁵. Из наведене дефиниције видимо како је насиље увек везано за субјект и објект насиља али да се може и десити да субјект насиља у исто време буде и објект насиља (на пример у случају самоубиства).

Насиље није само пука деструкција већ поседује и комуникативну функцију²⁶⁶. Оно увек упућује одређену поруку некоме или нечему. Према Шмиду и Јонгману²⁶⁷ свако насиље обухвата осим субјекта насиља (онај ко шаље поруку насиљем) и објекта насиља (онај ко прима насилну поруку), врсту поруке и реакцију мете насиља на поруку која му се упућује. Овде треба нагласити да мета и жртва насиља не морају бити исте.

Како је насиље одређено као рад силе, закључујемо да су ова два феномена међусобно повезана нераскидивним везама. Симеуновић тврди да сила делује и када се не употребљава експлицитно²⁶⁸ и да њену симболику разумеју сви. Дете које још увек не разуме све речи, врло јасно разуме „говор силе“ коју родитељи употребљавају у одређеним ситуацијама.

Блез Паскал (Blaise Pascal) је феномен силе сагледавао у односу према правди: „Правда без силе је немоћна. Сила без правде је тиранска. Стога се правда мора спојити са силом, тако да праведно постане силно, а силно буде праведно“²⁶⁹. Овај однос се најбоље одсликава у држави која по правилу треба да поседује највећи капацитет силе, тј. монопол

---

²⁶⁵ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 21.

²⁶⁶ О комуникативној функцији насиља видети више у: Симеуновић, Драган, *Теорија политике – практикум*, Наука и друштво, Београд, 2002. или Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

²⁶⁷ Види: Alex Peter Schmid, Albert Jongman, Horowitz Irving, *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2005, стр. 109.

²⁶⁸ На пример нуклеарни потенцијал неких држава утиче напонашање осталих субјеката у међународним односима

²⁶⁹ Паскал, Блез, *Мисли*, Београд, 1965, стр. 298. Цитирано према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 1995, стр. 94.

силе. Како свака држава поседује право на коришћење силе, потребне су законске регулативе које ће легализовати њено постојање (што ће допринети већем степену правде према Паскалу), јер би у супротном држава која се заснива само на голој сили, без законом установљених правила, била тоталитаристичка творевина.

По Бакуњину „тамо где постоји сила, неизоставно мора бити присутна и њена примена или акција“²⁷⁰, што указује на насиље које је као што смо већ констатовали, динамичка категорија. За овог анархистичког теоретичара држава је уствари синоним насиља, па додаје: „Држава баш и значи насиље, доминацију насиља, по могућности маскираног, а у крајњем случају безобзирног и јавног“²⁷¹. И у интерпретацијама осталих анархиста насиље има веома значајну и подстицајну улогу у остваривању крајњих политичких циљева. Тако је по Сорелу (Georges Sorel), који је био анархосиндикалиста по свом идеолошком опредељењу, насиље једино и основно средство борбе револуционарне класе чији је завршни грандиозни облик, генерални штрајк. Интересантна је дистинкција коју Сорел прави између силе (*forca*) и насиља (*violence*)²⁷². Док сила тежи да организује поредак у којем влада нека мањина, насиље насупрот томе, иде иде ка рушењу неправедног поретка. Он кроз апологију насиља, уствари, критикује владајућу класу и тежи укидању државе коју је створила та иста класа (буржоазија). Стога је улога насиља према Сорелу, позитивна, јер је сврсисходна и конструктивна у рушењу буржоаског система.

Радомир Милашиновић елаборира феномен силе са становишта међународних односа, истичући да је у савременом друштву неоспорно велика улога медија у демонстрирању силе у међународној заједници²⁷³.

Ниче је појам силе објашњавао упоређујући га са вољом за моћ. Заправо, уз помоћ силе физичари су створили Бога и свет, али да би он био потпун, требало би да се допуни унутрашњом вољом коју Ниче назива „вољом за моћ“ или „незаситом жудњом за испољавањем моћи; или за применом, употребом моћи као творачког нагона“²⁷⁴. Воља за моћ се може јавити:

---

²⁷⁰ Бакуњин, Михаил, *Држава и слобода*, Глобус, Загреб, 1979, стр. 13.

²⁷¹ Бакуњин, Михаил, *Држава и слобода*, Глобус, Загреб, 1979, стр. 23.

²⁷² Види: Сорел, Жорж, *Револуција и насиље*, Глобус, Загреб, 1980.

²⁷³ Види: Милашиновић, Радомир, “Актуелни чиниоци реализације политике силе”, *Војно дело*, 1997, бр.1, стр. 9-23.

²⁷⁴ Ниче, Фридрих, *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1976, стр. 67.

“а) Међу подјармљенима и робљем сваке врсте као воља за `слободом`

б) Код једне јаче врсте која расте ка моћи – као воља за надмоћношћу; ако у томе одмах не успе, онда се ограничава на вољу за `правдом`, то јест за једнаким правима са владајућом класом;

в) Међу најјачим, најбогатијим, најнезависнијим, најсмелијим као `љубав према човечанству`²⁷⁵.

Ничеов концепт ће касније разрадити Алфред Адлер (Alfred Adler), оснивач индивидуалне психологије, који је сматрао да је *воља за моћ* покретач човековог живота, а која претежно води порекло из осећаја инфериорности. По Адлеру је тежња за личном моћи најистакнутије зло културе човечанства и једино се може сузбити развијањем осећаја за заједницу²⁷⁶.

Већ на почетку нашег излагања о насиљу, истакли смо како је оно метод реализације моћи, док је сила средство исказивања моћи²⁷⁷. Вођени овом претпоставком покушаћемо да анализирамо постојећи каузалитет између наведених појмова претендујући да детаљно објаснимо феномен моћи. У политичкој теорији преовладава мишљење да су моћ, насиље, сила централни појмови политике, мада Љубомир Тадић сматра да се ови појмови „протежу упркос својој аморфности на сав друштвени живот преузимајући истовремено и сферу приватности и људске интимности“²⁷⁸.

Сматра се да је појам моћи у политичком значењу први употребио Томас Хобс у свом познатом делу *О грађанину (De Cive)* кроз изразе *potentia* и *potestas*²⁷⁹. За Хобса је највећа моћ човека рефлектована у државној моћи која симболизује уједињену моћ највећег броја људи. Но, иако моћ често представља надмоћ, „није свака надмоћ и друштвена моћ“²⁸⁰. Да би дошло до тога, потребно је да се поседују друштвена добра, да се њима располаже али и да се налазе у рукама друштвено признате и организоване групе.

Макс Вебер је дао једну од најпознатијих дефиниција моћи одредивши је као „изгледе једног човека или више људи да спроведу своју вољу у неком заједничком

²⁷⁵ Ниче, Фридрих, *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1976, стр. 120-121.

²⁷⁶ Адлер, Алфред, *Познавање човека*, Матица српска, Нови Сад, 1996, стр. 85.

²⁷⁷ О односу моћи и политике видети више у: Милашиновић, Радомир, *ЦИА: моћ и политика*, Југоштампа, Београд, 1979.

²⁷⁸ Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 59-60.

²⁷⁹ Према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007.

²⁸⁰ Према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007.

делању, чак и упркос отпору других који у том деловању учествују²⁸¹. Дакле, суштина је у томе да онај ко поседује моћ, намеће своју вољу другима очекујући од њих беспоговорну покорност (зато што немају довољну количину моћи).

По Бертранду Раселу (Bertrand Russell) моћ се може одредити као „остваривање жељених намера“²⁸². Иако постоји више облика моћи, Расел даје примат оној врсти моћи коју човек поседује над осталим живим бићима и људима као и над неживом природом. Овај теоретичар појму моћи прилази са позитивистичког становишта тежећи да је квантификује, те је упоређује са енергијом у неким природним наукама (физика). Он анализира различите врсте моћи међу којима ћемо посебно издвојити тзв. „голу моћ“ која се не базира на традицији или добровољном пристанку, већ искључиво на насиљу. Рецимо, док је моћ католичке цркве над верницима традиционалног карактера, њена моћ над јеретицима је „гола моћ“ јер се базира на насиљу. Пример такве моћи је и окупација поробљене територије и домаћег становништва од стране освајачке војске уз употребу насиља или како још више симплификује Расел, то је моћ коју „касапин поседује над јагањцима пред клање“²⁸³.

Чарлс Кегли (Charles Kegley) анализира савремену моћ држава кроз феномен *потенцијалне моћи* под којим се подразумевају „релативне способности или ресурси државе који се сматрају нужним за потврђивање њеног утицаја над другим“²⁸⁴. У успостављању потенцијалне моћи највећу улогу има војна моћ, мада не треба занемарити ни утицај економске моћи, сматра Кегли. За разумевање међународних односа је од великог значаја Кеглијево објашњење израза *транзиција моћи* која се одређује као „ситуација која је резултат увећања или погоршања војних способности једне државе у односу на супарничку, често изазивајући страхове који доводе до рата“²⁸⁵.

Ако су насиље, моћ и сила повезани пупчаном врпцом поставићемо логично питање: да ли је насиље увек израз моћи? Насиље може представљати манифестацију моћи, али како Милс (Wright Mills) истиче – свака врста политике је борба за моћ, док је

---

²⁸¹ Вебер, Макс, *Привреда и друштво II*, Просвета, Београд, 1976, стр. 31.

²⁸² Russell, Bertrand, *Power: A New Social Analysis*, Routledge, London, New York, 2004, стр. 23

²⁸³ Russell, Bertrand, *Power: A New Social Analysis*, Routledge, London, New York, 2004, стр. 63.

²⁸⁴ Кегли Чарлс, Виткоф Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Факултет политичких наука, Београд, 2004, стр. 646.

²⁸⁵ Кегли Чарлс, Виткоф Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Факултет политичких наука, Београд, 2004, стр. 686.

крајња борба за моћ - насиље, из чега се може закључити да је насиље последњи облик моћи, тј. синоним немоћи, поготово уколико је повезано са губитком ауторитета. Овај теоретичар је сматрао да је већина нација засновала своје државе захваљујући насиљу²⁸⁶, али је такође истицао да једна држава може имати респектабилну моћ тек уколико су њени војни ресурси толики да могу представљати озбиљну претњу по друге међународне субјекте²⁸⁷.

Постоје разне врсте моћи – политичка, статусна, економска, информатичка итд. – али да би се моћ оквалификовала као друштвено призната, мора бити заснована на легитимности. То се може постићи наметањем воље организоване групе путем разних механизма од којих се највише употребљавају законске регулативе. Моћ се јавља у различитим варијантама – као формална, неформална или квази-моћ. Формална моћ се базира на великом степену утицаја, као на пример – **власт**. Власт је институционализована моћ. Симеуновић сматра да је свака власт „организовано насиље једне друштвене групе с циљем обезбеђења њене доминације у друштву“²⁸⁸. Он елаборира и појам **владавине** за коју каже да представља „склоп односа друштвених снага који омогућују одлучујући утицај на усмеравање кретања у друштвеној заједници или у некој области друштвеног живота“²⁸⁹.

Иначе, власт као једна од форми моћи је била предмет проучавања и наших нововековних стваралаца, па је тако овај феномен врло прилежно изучавао и велики Доситеј Обрадовић у својој *Етици*. Он сагледава власт са моралног становишта истичући управљање људима као њено битно својство: „Жеља власти состоји се у славољубљу другима заповедати и њима управљати. Кад добродјетелни чувствује у себи способност и благородну страст многима добро учинити, њих од зла отвратити и на добро наставити. Зле обуздавати, а невинне бранити: то је блага отеческа власт. А, ко то само за своју корист жели тај је јастреб међу голубови, и курјак међу јагањци“²⁹⁰.

Осим формалне моћи можемо издвојити и неформалну која се може јавити код различитих лоби група, масонских организација, разних удружења и сл. Неформалне

---

²⁸⁶ Он као релевантан пример узима САД

²⁸⁷ Mills, Wright, *The power elite*, Oxford University Press, London, 2000, стр. 86.

²⁸⁸ Симеуновић, Драган, *Теорија политике – практикум*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 147.

²⁸⁹ Симеуновић, Драган, *Теорија политике – практикум*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 147.

²⁹⁰ Обрадовић, Доситеј, *Сабрана дела 3*, Задужбина Доситеј Обрадовић, Београд, 2007, стр. 120.

групе моћи су оне које не морају нужно бити институционализоване нити ограничене одређеним прописима, али које могу поседовати способност наметања своје воље свима онима којима желе, па макар и против њихове воље. Што се тиче квази-моћи, она тек само на први поглед изгледа као моћ, а уствари нема никакву способност утицаја и наметања своје воље.

Уколико се позовемо на Хобса и Макса Вебера видећемо да је *differentia specifica* моћи – наметање воље. Пошто је за Макса Вебера феномен моћи (*Macht*) еластичног карактера, он је истицао да је њена потпунија форма – власт (*Herrschaft*)²⁹¹. Вебер је сматрао да је појам власти прецизнији, те га је стога лакше одредити и дефинисати јер означава послушност на основу неког званичног наређења. Па ипак, то не значи да највећу моћ у држави поседује управо она сама, тј. актуелна власт, јер у неким корумпираним државама (нпр. земље Трећег света) много већу моћ од државне власти поседују криминалне групе.

Ако обратимо пажњу на теоретичаре класичног реализма у међународним односима, видећемо да је Ханс Моргентхау (Hans Morgenthau) у својој књизи *Politics among nations* дефинисао међународну политику као – борбу за моћ. Антрополошки песимизам се најбоље осликава у његовој тврдњи да је таква борба вечита и непроменљива, јер је иманентна људској природи која је нестална и покварена²⁹².

Џон Ролс (John Rawls) је изучавао политичку моћ сматрајући да се она увек заснива на „принуди која се примењује од стране државе и њених апарата принуде“²⁹³, што значи да је у непосредној спрези са насиљем. Међутим, у системима владавине права, политичка моћ је у исто време и и моћ слободе и једнакости свих грађана, сматра Ролс. Тако, политичка моћ постаје моћ грађана коју они намећу себи добровољно. Овај либералистички приступ указује да се политичка моћ може сматрати легитимном једино уколико је у складу са постојећим уставом (писаним или неписаним) као највишим правним актом једне земље.

---

²⁹¹ Према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007.

²⁹² Видети више о томе у: Morgenthau, Hans Joachim, *Politics among nations*, А. Knopf, New York, 1953.

²⁹³ Rawls, John, *Justice as fairness : a restatement*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge [USA], London, 2003, стр. 41.

Иако моћ значи „поседовање и могућност контроле средстава и путева примене силе, основа моћи која је најбитнија је увек економске природе (поседовање личног или могућност располагања друштвеним богатством)²⁹⁴ сматра Симеуновић. Сасвим је оправдано наглашавати значај економске моћи јер је новац један од најбитнијих предуслова за политичко деловање, па у складу са тиме можемо констатовати да је економска моћ основа политичке моћи. Доношење многих политичких одлука је условљено финансијским средствима и интересима што указује на нераскидиве везе између политичке и економске моћи.

О томе пише и Љубомир Тадић који се бави генезом економско-политичке моћи почев од античког доба. Заправо, у старој Грчкој је основу друштвене моћи чинила „ратничка привреда и ропство у *oikos* сфери“²⁹⁵. *Oikos* је имао политичко, економско и социјално значење. Овакав начин привређивања је давао основ политичкој моћи која је била патримонијалног карактера. Када говоримо о римском облику организовања економске моћи, она је била везана за феномен *familia*, која је била још структуриранија него ли *oikos*. Што се тиче феудалног друштвеног поретка у њему је економска моћ била оличена у поседу званом *феуд*, и на тај начин обликовала политичку моћ, јер је само онај који је поседовао материјално богатство имао право на одлучивање тј. деловање у политици. До значајног преокрета долази тек у капитализму и којем се ствара модерно платежно средство – новац, који ће утицати на то да финансијска моћ постане „еластичнија“. То је значило да економска моћ није више била толико статична и везана за имање (феуд), већ се могла лакше преносити захваљујући новцу. Данас је у ери глобализације примарна основа политичке моћи и даље економске природе, али морамо приписати значајну улогу и информационо-технолошким облицима моћи који подупиру политичку моћ.

Економска моћ је „основа политичке моћи и као таква је тесно повезана са њом. Поседовање прве је услов за поседовање друге и обрнуто, политичка моћ служи увећању економске моћи“²⁹⁶. Политичку моћ можемо дефинисати као „могућност да се формалним или неформалним утицајем у сфери политике утиче на кључне токове развоја друштва, а

---

²⁹⁴ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 8.

²⁹⁵ Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 94.

²⁹⁶ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 6.

која је најчешће испољена кроз односе подређености и надређености, при чему степен утицаја обично стоји у пропорционалном односу са степеном моћи²⁹⁷.

Према Томи Аквинском политичка моћ је божанског порекла и на њено профилисање у земаљском свету утичу следећи чиниоци: начин стицања моћи, начин на који се користи моћ и врста режима²⁹⁸. Богу припада *suprema potestas* (врховна моћ) док све политичке форме у друштву настају као последица природног права. Тома Аквински је био противник употребе насиља па је због тога критиковао тиранију „јер насиље угњетава, а не управља по праведности; зато су се код старих насилници звали тиранима“²⁹⁹. Иако се противи насиљу, Аквински га оправдава у случају тираноцида: „Но, кад бахатост тираније постане неподношљива, неки су сматрали да је дужност срчаних људи смакнути тиранина и изложити се смртној опасности ради ослобођења заједнице“³⁰⁰.

Хана Арент (Hannah Arendt) је са филозофског становишта промишљала феномен насиља, моћи, силе и ауторитета и уочавала значајне разлике међу њима. Она сматра да је насиље „најфлагрантнија манифестација моћи“³⁰¹, али у исто време прави и дискрепанцу између насиља и моћи. Док моћ увек изискује бројност, тј. квантитет, насиље може и без ослонаца на квантитет јер се везује за употребу оруђа. Посебну пажњу Арентова посвећује *екстремним облицима моћи* у којима су Сви против Једног, док је код *екстремног облика насиља* обично Један против Свих. Ова друга варијанта изискује одговарајућа оруђа, тј. оружја. Моћ никада не припада појединцу, сматра Хана Арент, из разлога што је она својство групе, док је рецимо, снага својство појединца. Оваква искључивост у сагледавању појма моћи и његово стриктно везивање за групу је по нашем мишљењу пренаглашена. Па ипак, Арентова добро примећује да је у природи групе и њене моћи да се скоро увек окреће против снаге индивидуе. Потреба човека да припада каквој-таквој групи без зебње да ли ће сачувати у тој истој групи трачак своје индивидуалности, може се приписати примордијалној нагонској потреби пра-човека за удруживањем у чопор ради егзистенције. Само, док су се некада давно наши преци удруживали како би преживели зиму, непријатеље или лакше уловили плен, данашњи човек је спреман да уђе у одређену

²⁹⁷ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 6.

²⁹⁸ Види: Aquinas, St, Thomas, *The political ideas of St. Thomas Aquinas*, Dino Bigongiari (ed), Free Press, 1997.

²⁹⁹ Аквински, Тома, *Држава*, Глобус, Загреб, 1990, стр. 52.

³⁰⁰ Аквински, Тома, *Држава*, Глобус, Загреб, 1990, стр. 69.

³⁰¹ Арент, Хана, *О насиљу*, Alexandria Press, Београд, 2002, стр. 45.

групу и постане члан „модерног чопора“ из неких других побуда као што су лакше напредовање на послу и друштву, потреба за припадањем, дељење исте „судбине“ итд. И сада, баш као у предисторији, људи се удружују како би лакше опстали.

Колико год држава представља „монопол силе“, никада ниједна влада није заснована искључиво на средствима насиља, сматра Хана Арент. Чак и тоталитаристички системи власти попут стаљинизма и фашизма осим насиља, користили су и друге софистицираније методе одржања власти као што је тајна полиција и мрежа обавештајаца.

Моћ за Хану Арент представља нешто апсолутно, јер је сама по себи циљ, те се подразумева њено постојање. Она констатује да у односу насиља и моћи, насиље увек може да уништи моћ, па се ови феномени могу сматрати међусобним антагонизмима. Овакав однос потврђује чињеница да где једна појава влада, она друга престаје. У том контексту се Арентова позива на стару руску изреку која каже: *Оно што престане да расте, почиње да трули*. Дакле, можемо закључити да свако смањење моћи води ка могућој есклацији насиља и његовом увећању. То је тако из разлога што они који губе позицију моћи „увек тешко одолевају искушењу да моћ замене насиљем“³⁰². Своја промишљања о насиљу Хана Арент закључује тиме што констатује да насиље као динамичка појава (што се поклапа са Симеуновићевим мишљењем), мења свет, али постоји бојазан да ће та промена бити негативна, а свет још насилнији.

Док су појмови моћи, власти, силе и насиља нашироко дефинисани и изучавани у области политичке теорије, појам **ауторитета** није добио подједнаку пажњу. Хана Арент је елаборирајући појаву ауторитета дошла до закључка да је његово главно обележје то што је беспоговорно признат од стране оних од којих се очекује послушност, у оквиру чега није потребна ни принуда ни било која форма утицаја. Закључујемо да ауторитет увек кореспондира са поштовањем. Нема ауторитета без поштовања и то је основна разлика између моћи и ауторитета. Уколико се изгуби поштовање онда можемо говорити тек о голој сили која се базира на страху или застрашивању. Према томе, „највећи непријатељ ауторитета јесте презир, а најсигурнији начин да се ауторитет поткопа јесте смех“³⁰³. Ми

---

³⁰² Арент, Хана, *О насиљу*, Alexandria Press, Београд, 2002, стр. 110.

³⁰³ Арент, Хана, *О насиљу*, Alexandria Press, Београд, 2002, стр. 45.

бисмо додали да по ауторитет деструктивно делује и подсмех јер указује на доминацију онога ко се подсмехује, али у исто време деградира ону супротну страну.

Феномен ауторитета може бити вишезначан, што ћемо одредити као његово шире схватање. Тако, се на пример, у *Политичкој енциклопедији* ауторитет може одредити као:

- „а) Власт заснована на добровољном пристанку везаном за одређене квалитете носиоца;
- б) Утицај, престиж, једне личности или институције на основу особина које јој се приписују или друштвених функција које јој се поверавају;
- в) Власт уопште
- г) Носилац власти (орган, институција која врши и власт)³⁰⁴.

Уколико се осврнемо на етимологију речи (лат. *auctoritas* - углед, власт) видећемо да ауторитет означава одређен углед онога ко се налази на позицији власти. Међутим, ауторитет није само својство власти или политике. Ова појава је карактеристична за све сегменте друштвеног живота, па тако неко може бити ауторитет у музици, спорту, породици...

Само значење ауторитета се мењало и кроз историју, па су тако стари Римљани изразом *auctoritas* означавали власт Сената, да би се лични ауторитет (*ex auctoritate principis*) јавио тек у доба Октавијана Августа и то са слабљењем сенатског ауторитета. У средњем веку је у хришћанским земљама био неприкосновен ауторитет католичке цркве која је представљала ауторитет Бога о чему Свети Августин пише у *Држави божјој*³⁰⁵. Дени Дидро (Denis Diderot) је у свом чланку под називом *Ауторитет* који је писао за *Енциклопедију* истакао како ауторитет може настати на двострук начин: уз помоћ насиља или уз помоћ друштвеног уговора³⁰⁶. Сматрамо да ауторитет који настаје захваљујући насиљу и није прави ауторитет јер се базира на страху, а не на поштовању - што је основни предуслов за његово постојање. Многи су били против ауторитета сматрајући га синонимом неслободе. Анархисти су изразито критиковали ауторитет, па и није чудо што су се залагали за уништење државе јер је представљала једну од најистакнутијих врста ауторитета.

Ерих Фром је чини се, врло добро спознао суштину ауторитета: „Ауторитет не мора само бити моћан и подстицати стрепњу, нити на основу божјег и природног

³⁰⁴ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 61.

³⁰⁵ Видети више о томе у: Аугустин, Аурелије, *Држава божја*, ЦИД, Подгорица, 2004.

³⁰⁶ Према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007.

одређења нужно и апсолутно бити надмоћан, он мора потчињенима да твори и морални узор³⁰⁷. Дакле, када сумирамо све пређашње одреднице ауторитета, долазимо до тога да он имплицира поштовање, добровољно покорвање и послушност подређених. Ауторитет је нека врста ненаметнутог и добровољно прихваћеног узора којем се не одриче, или се тешко одриче послушност. Према нашем мишљењу постоје две врсте ауторитета које се међусобно могу преливати:

- **Наметнути ауторитет** – ово и није прави ауторитет већ се о њему може полемисати као о врсти квази-ауторитета који се претежно темељи на страху и покорности, а коме често мањка круцијани елемент у виду поштовања.

- **Заслужени (стварни) ауторитет** – који се увек базира на поштовању (понекад и страхопоштовању), али на који се гледа као на одређену врсту изабраног узора и карактерише га етичка димензија.

Чињеница је да постоји каузалитет односа између моћи и ауторитета, јер ауторитет и представља одређену врсту моћи која се (као и свака моћ) заснива на способности утицаја. Оно што може представљати дистинкцију између моћи и ауторитета јесте факат да је покорвање ауторитету увек добровољно, док у случају осталих облика моћи то не мора бити правило. Такође треба поменути да ауторитет ретко када користи насиље, а уколико дође до тога, то већ указује на ерозију његове моћи. Још један битан елемент у одређењу (стварног) ауторитета је принцип поверења. Ономе ко поседује ауторитет над нама верујемо, јер имамо поверење у његове поступке и речи.

Од ауторитета треба разликовати појам **ауторитарности** који изнуђује послушност на основу присиле, страха и насиља. Ауторитарност порађа ауторитарни карактер који је својствен политичком екстремизму и његовом облицима организовања. Посебно је присутан унутар десничарских екстремистичких организација, што ћемо детаљније обрадити у наставку рада. Ауторитарни поредак се лако препознаје по изразитом застрашивању грађана (који су више поданици него ли грађани), по претрераној репресивности државе и непоштовању људских права.

Насиље се често поистовећује и са агресивношћу. Мада се ове две појаве можда и највише преклапају у односу на претходно наведене, оне нису синоними. Ову разлику је уочио Симеуновић у књизи *Политичко насиље*: „Агресивност је категорија мотивације и

---

³⁰⁷ Фром, Ерих, *Ауторитет и породица*, Напријед, Згреб, 1984, стр. 97.

подстицаја за разлику од насиља које спада у категорију понашања³⁰⁸. Спона између агресије и насиља је у томе што је свако насиље форма агресивног понашања, али за разлику од насиља које је увек деструктивно, агресија то не мора да буде. Уколико дође до позитивног каналисања агресије у смислу сублимације, како је тврдио Фројд (Sigmund Freud), онда агресија не мора имати деструктиван карактер. Према Фројду агресија је врста нагона (Танатос), док то не можемо тврдити за насиље. Попут сексуалног нагона (Ерос) и агресивни нагон се може сублимирати тј. усмерити на неки други начин тако да консеквенце њиховог деловања буду позитивне. Међутим, док је агресивност често спонтана и ирационална, не можемо то тврдити и за насиље (ово се посебно односи на политичко насиље).

Харе и Ламб (Rom Harré и Roger Lamb) су нашли преко 200 дефиниција агресивности и у већини њих доминирају два карактеристична елемента: наносење штете и намера³⁰⁹. Сејмор Фешбах је класификовао агресију на намерну и намерну, а потом је прву врсту агресивности поделио на непријатељску и инструменталну. Док непријатељска агресија представља поступак који је мотивисан агресивним нагоном како би се нанела штета некоме или нечему, инструментална агресија представља наносење штете другоме како би се остварио неки циљ³¹⁰.

Конрад Лоренц сматра да је агресија „борбени нагон животиња и човека усмерен на припаднике сопствене врсте“³¹¹. Лоренц је у праву када агресију одређује као нагон, али не бисмо се могли сложити са њим да је она усмерена само према припадницима своје врсте. Чињеница је да на пример, човек своју агресију усмерава не само према другим људима, већ и према биљкама, животињама, целој природи (укључив и неживу природу).

Код животиња је пак, функција агресивности оправдана јер је у циљу очувања врсте као што је то случај борбе мужјака за женку или за одбрану територије и младунчади. Интересантно је да и међу животињама постоји фактор инхибираности када је у питању агресија, што Лоренц показује на примеру вукова који међусобно током борбе контролишу угриз на месту жиле куцавице на врату, како не би убили свог противника.

³⁰⁸ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 47.

³⁰⁹ Према: Rom Harré, Roger Lamb, *The Encyclopedic dictionary of psychology*, MIT Press, Cambridge, 1984.

³¹⁰ Видети: Seymour Feshbach, *Aggression: biological, developmental, and social perspectives*, Plenum Press, New York, 1997.

³¹¹ Лоренц, Конрад, *О агресивности*, Вук Караџић, Београд, 1970, стр. 5.

Без обзира што је Лоренц покушао да закључке из царства животиња, када је реч о агресији, преслика и на човека, не можемо потпуно поистоветити људе са животињама. Иако је агресија нагонска код обе врсте, човек се ипак разликује од животиња по постојању разума. Владета Јеротић чак сматра да је исправније говорити о нагонима код човека, док је код животиња реч о инстинктима³¹².

Многи истраживачи су покушавали да проникну у ону мрачну страну човековог бића која се манифестује кроз насиље и агресију. Ентони Стор (Anthony Storr) је направио интересантну студију под називом *Људска агресија*, у којој каже да љутој мачки није ништа случније од друге љуте мачке, као што је и агресивном човеку најсличнији други агресиван човек³¹³. Он је мишљења да уколико се пробуди потреба за насиљем код човека, може изазвати телесне промене које припремају човека за борбу. Те промене нису обична рефлексна реакција која ће исчезнути када подстицају престану са деловањем. Из тог разлога се сматра да је једном покренуто насиље као лавина, јер је потребу за насиљем теже зауставити него ли пробудити.

Иначе, нека истраживања показују да се агресија као врста нагона јавља код деце још у најранијем периоду детињства обично у ситуацијама када желе да добију или остваре нешто. Од четврте до девете године деца су обично склона вербалном или психичком насиљу и то претежно према припадницима свог пола. Од десете па све до тринаесте године агресија се полако усмерава ка супротном полу. Истраживање Леонарда Ерона (Leonard David Eron) које се бавило испитивањем живота индивида до двадесет и друге старосне године показује следеће: деца која су показивала агресивност према својим вршњацима до осме године имала су пет пута већу могућност да почине кривична дела до своје тридесете године живота, за разлику од деце која нису била склона агресивности³¹⁴. Постоје различити узроци агресивности, а Сигмунд Фројд је сматрао да је губитак љубави један од предиспонирајућих фактора агресивног понашања³¹⁵.

---

³¹² Предавање „Против кога смо?“ на специјалистичким студијама „Тероризам и организовани криминал“ на Факултету политичких наука, Београд, 13.12.2007.

³¹³ Види: Storr Anthony, *Human aggression*, Penguin, London, 1992.

³¹⁴ Видети више о томе у: *The ABC's of bullying Prevention*, National Professional Resources, Port Chester, New York, 2005.

³¹⁵ Види: Фројд, Сигмунд, *Психопатологија свакодневног живота*, Матица српска, Нови Сад, 1976.

Пошто смо направили дистинкцију између насиља и агресивности, осврнућемо се на онтолошку типологију агресивности Јована Рашковића, која је настала на основу модификације Фромова систематизације овог феномена. Према Рашковићу постоје следеће врсте агресије³¹⁶:

1. **Агресија у игри.** Она се јавља случајно и сматра се нехотично-неуротском.
2. **Одбрамбена агресија** има сврху самозаштите. То је она форма агресије коју је Фром назвао “бенигном”.
3. **Афирмативна агресија** тежи да на ирационалан или рационалан начин достигне одређени циљ.
4. **Инструментална агресија** је увек у служби задатог циља.
5. **Агресија похлепе** се сматра агресијом процедуре у којој примат има мотивација, а не циљ.
6. **Интенциона агресија.** Она је обично рационална и тежи да оствари одређени циљ.
7. **Системска агресија** се генерише из одређеног друштвено-политичког система (нпр. робовласничко друштво) и настаје као консенквенца велике моћи у рукама одређене групе људи.
8. **Конформистичка агресија** се базира на послушности коју једна група показује у односу према другој.
9. **Револуционарна агресија** као примарну мотивацију има тежњу за испољавањем слободе.
10. **Деструктивна агресија** је она врста агресије коју Фром обелажава као “малигну”.
11. **Нарцистичка агресија** је најраспрострањенија. Услед самољубља нарцисоидне личности имају потребу за доказивањем своје супериорности што често чине кроз агресију како би се осећале моћнијим од других.

Рене Жирар (René Girard) гледа на насиље као на неку врсту пражњења негативне енергије: „Насиље можемо преварити ако га не лишимо сваког вентила за пражњење, односно уколико му подметнемо нешто да набоду на зуб“³¹⁷. Овај француски филозоф наводи библијску причу о Каину и Авељу са којима настаје и прво насиље у човековом роду. Као што је познато, Каин је био земљорадник и своје плодове је приносио Богу, док

---

³¹⁶ Видети више о томе у: Рашковић, Јован, *Нарцизам*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1990.

³¹⁷ Жирар, Рене, *Насиље и свето*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1990, стр. 12.

је Авелъ узгајао стоку, па је као жртву Богу приносио своје првенце из стада. На крају ове приче Каин убија Авелџа који располаже „варком за насиље“, тј. жртвеном животињом, како истиче Жирар. Код насиља је по Жирару, могуће пронаћи супституент за жртву, па се противнику може понудити мања жртва као замена за велику. На пример, уместо људске жртве која се некада приносила Боговима (на пример код племена Маја и Астека), почела је временом да се приноси животињска жртва.

Оно што нас посебно интересује у овом раду јесте какве ефекте може произвести насиље. У области политичке теорије Драган Симеуновић је након вишегодишњег изучавања ове појаве је дао три могућа одговора³¹⁸:

1. Насиље увек рађа насиље
2. Насиље не рађа насиље
3. Насиље може, али не мора родити насиље

Жирар је посебно критиковао прву варијанту по којој насиље обично узрокује одговор у виду насиља: „Извршити насиље над силецијом значило би заразити се његовим насиљем“³¹⁹. Из страха да не буду увучене у „зачарани круг насиља“ неке друштвене заједнице као што је племе Шикши, на насиље не одговарају директним насиљем јер се плаше да ће им се нешто лоше догодити. Дешавало се да припадници овог племена противнику нуде жртву из свог племена, како би избегли освету. Овде се већ срећемо са феноменом *есенцијалног насиља* које се јавља у примитивним друштвима у којима не постоје законске регулативе, па су крвне освете уобичајена ствар.

Такође је интересантан још један пример који се среће у Жираровим списима, а тиче се племена Тупинамби. Ово канибално бразилско племе је обичавало да не убија без разлога. То је значило да су чекали неки повод за насиље (изазивајући га често вештачким путем), како би са себе скинули кривицу приликом убијања. Припадници овог племена би своје робове који су били ратни плен, задржавали и асимиловали дуги низ година³²⁰, да би их на крају ритуално убили (па онда појели) вештачким изазивањем тј. симулирањем њиховог бекства. Видимо да је у овом примитивном племену био потребан повод за насиље, па макар он био и вештачког карактера. У модерном друштву насиље није

---

³¹⁸ Предавање на докторантским студијама, 15.01.2010.

³¹⁹ Жирар, Рене, *Насиље и свето*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1990, стр. 35.

³²⁰ Омогућавали би им да се чак ожене и удају, стекну породицу и децу, али би их на крају, после дужег временског периода убијали.

непознаница, па тако можемо закључити да се оно јавља у свим формама људског друштва без обзира на цивилизацијски степен развоја.

Едмунд Берк (Edmund Burke) је сматрао да је насиље изузетно опасно због своје деструктивности па каже да „гнев и заслепљеност сруше у пола сата више него што разборитост, промишљеност и предвиђање могу подићи за сто година“³²¹. Отуда је потребно анализирати узроке насиља како бисмо предупредили деструкцију свега оног доброг што је људска врста вековима градила.

---

³²¹ Берк, Едмунд, *Размишљања о Француској револуцији*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 139.

5.1.1. Насиље и ненасиље

Ненасиље је повезано нераскидивим нитима са насиљем већ из разлога што представља његову негацију. Али не само зато. Ненасиље је својеврсни склоп моралне филозофије, активизма и организација које имају само један циљ – пружити отпор насиљу и свакој врсти социјалне неправде. Иако је ненасиље атнагонизам у односу према насиљу, иако на први поглед делује пасивно, оно се може оквалификовати и као динамична појава.

Идеја ненасиља се начелно први пут јавља у религијским списима, што је и логично јер је познато да готово све велике религије пропагирају принцип ненасиља. Сматра се да се најпре јавља у будизму, па тек онда у хришћанству и осталим религијама. Уколико покушамо утврдити да ли је старије насиље и ненасиље видећемо да је, бар по библијским списима, ненасиље старије јер је оно постојало све до „првог греха“, односно до тренутка када је Ева наговорила Адама да поједу плод са дрвета сазнања. Узимајући у обзир хришћанске изворе можемо закључити да се први облик директног насиља (убиства) јавља у братоубилаштву између Каина и Авеља, што ће касније само покренути бујицу незаустављивог насиља међу људима.

Неки филозофи попут стоика, гледају благонаклоно на људску природу тврдећи како ниједан човек не врши насиље сам од себе, као и што не греша намерно, већ је то последица недостатка разума. Претече теорија о насиљу се јављају захваљујући оснивачу таоизма (Лао Це) који је у VI веку пре н. ере тврдио како је „насиље уперено против сваког зрна универзума“³²².

Први писани податак о ненасилном отпору је забележен у старом Египту око 1300. год. пре н. ере када су се хебрејске бабице успротивиле убиству новорођенчади која су била ропског порекла, упркос фараоновој наредби³²³. Ненасиље се касније, обојено религијским мотивима, још више изражава у Исусовом путу који ће обележити хришћанство као претежно мирољубиву и дефанзивну религију³²⁴.

---

³²² Zunes Stephen, Kurtz Lester, Asher Beth Sarah, *Nonviolent Social Movements: a geographical perspective*, Blackwell, Malden, Oxford, 2009, стр. 3.

³²³ Према: Zunes Stephen, Kurtz Lester, Asher Beth Sarah, *Nonviolent Social Movements: a geographical perspective*, Blackwell, Malden, Oxford, 2009, стр. 3.

³²⁴ Упркос томе, не треба заборавити насиље у време католичке Инквизиције као и Крсташке ратове који су понекад имали и лукративне циљеве.

Без обзира што се идеје ненасиља као и ненасилне акције јављају врло рано у човековом цивилизацијском развоју, први пут је овај термин научно одређен 1923. захваљујући Кларенсу Маршу Кејсу (Clarence Marsh Case) у делу *Non-violent Coercion: A Study in Methods of Social Pressure*³²⁵. Касније ће стратегијски оквир ненасилне борбе под утицајем Гандија, подробније објаснити индијски писац Кришналал Шридхарани (Krishnalal Shridharani) 1939. године³²⁶.

О ненасиљу се не може говорити без помена Махатме Гандија који је спровео ненасилну акцију борбе најпре у Јужноафричкој републици, а потом у Индији у виду *ахимсе* и *сатјаграхе*. Његова ненасилна борба је на крају резултирала ослобођењем Индије од британске колонизаторске власти. Ганди је истицао како је ненасиље „највећа сила на свету“³²⁷ и да се не може постићи без тоталне скромности и одрицања. Са његовом концепцијом ненасилне акције су упоредо ишле самоконтрола и дисциплина, али и некооперација са колонизаторима и грађанска непослушност. На Гандија је у знатној мери утицало стваралаштво Толстоја (Лев Николаевич Толстой) који је тврдио да је један од главних узрока људских невоља „лажно схватање да једни људи могу насиљем да поправљају и удешавају живот других људи“³²⁸.

Иако је реч о ненасиљу, оно не подразумева стратичност јер се одрицањем послушности ствара пасиван отпор и на тај начин индиректно растака моћ освајача, али и делује. Ненасиље има још једну предност у односу на насиље, а то је да код њега нема фактора деструктивности, али се зато изискује челична дисциплина и спремност на жртву. Ненасилним акцијама као што су на пример, грађанска непослушност, се може дестабилизovati одређени систем и власт, али ће тешко ненасиље победити у сукобу са директним, физичким насиљем, првенствено из разлога што насиље поседује велики капацитет деструктивности, што са ненасиљем није случај.

Као добар пример отпора без насиља може послужити и Роза Паркс (Rosa Parks)³²⁹ која је одбивши да се повинује расистичко-дискриминаторним законима Америке

---

³²⁵ Према: Zunes Stephen, Kurtz Lester, Asher Beth Sarah, *Nonviolent Social Movements: a geographical perspective*, Blackwell, Malden, Oxford, 2009, стр. 20.

³²⁶ Видети више о томе: Krishnalal Shridharani, *War without Violence*, Garland Pub., New York, 1972.

³²⁷ Gandhi Mahatma, Brown Judith, *The Essential Writings*, Oxford University Press, Oxford, 2008, стр. 55.

³²⁸ Толстој, Лав, *Пут у живот – зборник мудрости*, Народно дело, Загреб, Београд, 1932, стр. 189.

³²⁹ Роза Паркс је 1955. одбила да устане са места које је у аутобусу било резервисано за белце. Наиме, црнцима је било забрањено да седе на местима која су била резервисана за белу популацију. Након тога је

покренула лавину догађаја којим ће се побољшати положај црнаца у САД. Многи је називају „мајком покрета за слободу“ из разлога што је својим гестом непослушности утицала на рађање разних покрета и организација које су окончале расну сегрегацију у Америци.

Ненасилна борба за људска права је имала и свој данак у виду људских жртава. Иако су ове борбе дале значајне резултате, многи њени лидери су страдали од руку политичких екстремиста и насилника. Тако је и Мартин Лутер Кинг (Martin Luther King) познат по својим импозантним говорима³³⁰ окончао свој живот у ненасилној борби за права црнаца: „Неће бити ни мира ни одмора у Америци, док црнцима не буду доступна основна грађанска права. Олује устанка и даље ће уздрмавати тврђаве наше нације док не дође светли дан праведности. И то морам рећи свом народу, да стоји на прагу врата која воде у палату правде: док покушавамо да остваримо и добијемо своја права, не смемо никако бити неправедни ка другима. Не дозволимо себи да пијемо из пехара горчине и мржње, да бисмо утолили жеђ за слободом. Нашу борбу стално морамо водити на високом нивоу достојанства и дисциплине. Не смемо дозволити да наш стваралачки протест потоне у физичкој сили“³³¹. Као што се види из дела овог познатог говора, Кинг позива на ненасилну борбу за остваривање људских права, али и на дисциплину што кореспондира са Гандијевим учењем које је, иначе, Кингу била значајна тачка ослонаца.

Данас у 21. веку се више но икада прича о ненасиљу, а насиље је и даље присутно широм земљине кугле. Оружја за убијање (нпр. оружје за масовно уништење) човек све више усавршава уз помоћ савремених технологија претећи да угрози опстанак планете. Ненасиље као начин борбе обично примењују слабији (мада не мора бити правило), док насиље које често представља манифестацију моћи користе они доминантнији и јачи. Можда је то тако из разлога што су ефекти које производи насиље бржи, сигурнији и захтевају мање напора, дисциплину и одрицања.

Изгледа да је данас Хераклитов принцип о рату као „оцу свих ствари“ победио Кантову идеју о томе да ће са напредовањем цивилизације људи све више користити

ухапшена, али је целокупна црначка заједница бојкотовала превоз аутобусима што је утицало на смањење профита аутобуских компанија. После овог догађаја су црнци могли да седе на било ком месту у аутобусу.

³³⁰ „Ја имам сан“ и „Волите своје непријатеље“ су његови најпознатији говори

³³¹ Извор: <http://www.dadalos.org/srbija/vorbilder/MLK/traum.htm>, 16.02.2012.

морал и ненасиље уместо силе³³². У политици као сфери моћи, насиље је много више употребљаван метод него ли његов антипод – ненасиље, управо због брзог и непосредног произвођења ефеката. Додуше, против неких облика политичког насиља као што је теороризам одговор насиљем је не само продуктиван, већ и једини могући.

---

³³² Видети више о томе у: Кант, Имануел, *Вечни мир*, Гутенбергова галаксија, Београд, 1995.

5.2. Теорије о насиљу

Појам насиља се објашњава уз помоћ великог броја теорија у политикологији али и осталим друштвеним и природним наукама. То је из разлога што се насиље може сматрати подједнако друштвеним као и природним феноменом. Повода за насиље може бити неограничено, док се узроци насиља могу објаснити уз помоћ теорија *прирођености* и теорија *условљености*³³³. Док прва група теорија сматра да се узроци насиља могу објаснити генетском предиспонираношћу и наслеђем, теорије условљености сматрају да је насиље последица деловања околине у којој се човек налази (друштво, породица, мас медији...).

Према инстинктивистичким теоријама (које уједно припадају теоријама *прирођености*) човеково насилно понашање је урођено и инстинктивно. Према Сигмунду Фројду код људске врсте постоје две енергије илити нагона који покрећу човека – *Ерос* као сексуални нагон који је симбол рађања и живота и *Танатос* као рушилачки нагон познатији још као „нагон смрти“. Фројд сматра да је човек генетски предодређен да уништава себе (аутоагресија) или друге (агресија) јер га на то покрећу одређени нагони.

Алфред Адлер је такође говорио о биолошкој улози агресивности, мада је по њему, за разлику од Фројда основни покретач човека *воља за моћ*. Он је први који је критиковао Фројдову теорију сматрајући да је сегмент о сексуалности пренаглашен. Адлер је мишљења да је тежња за личном моћи најистакнутије зло човечанства и сматра да се она може сузбити јачањем осећаја за друштвену заједницу³³⁴.

Конрад Лоренц је изучавајући агресивност код животиња покушао објаснити и насилно понашање код човека. Проблем је што овај истакнути теоретичар и емпиричар који је поседовао знање из више научних области³³⁵ сагледава агресију претежно кроз уништење сопствене врсте. Он је правио интересантне огледе у животињском царству па је тако изучавајући коралне рибе у топлим морима дошао до закључка да су оне знатно агресивније према сопственој врстим него ли према осталим врстама. Разлог зашто је то тако Лоренц види у потреби тих јединки за равномерним распоређивањем унутар

---

³³³ Према: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

³³⁴ Види: Адлер, Алфред, *Познавање човека*, Матица српска, Нови Сад, 1996.

³³⁵ Поред медицине Адлер је завршио зоологију, а касније је докторирао на филозофији

станишта. Тако на пример, жабе обележавају своју територију кретањем, док је својство паса и мачака да то раде уз помоћ ширења својих мириса. Следећи узрок агресивног понашања код животиња може бити сексуални нагон, што је поготово карактеристично за мужјаке када се боре за женку, а одбрана младунчади такође може узроковати агресивно понашање у животињском царству. У неким сегментима човеково понашање је идентично са понашањем животиња, поготово у оним ситуацијама када је угрожен његов живот и животи блиских особа. Заједничко обема врстама (и људској и животињској) јесте то да је „страх најинтензивнији нагон за борбу“³³⁶.

Ана Фројд (Anna Freud) и Хартман (Heinz Hartmann) су покушали да објасне агресивност уз помоћ *хидрауличног модела* по којем је агресивност нешто што је стално присутно у човековом организму и кружи, чекајући прави моменат да се ослободи. Она се може манифестовати кроз социјално прихватљиве начине, но уколико омане у тим покушајима онда долази до деструктивног понашања тј. насиља које резултира задовољством услед ослобођења од негативне енергије³³⁷. Хартман и Ана Фројд су мишљења да су основни нагони који покрећу човеков живот нагон живота и смрти, што кореспондира са учењем Сигмунда Фројда.

Док је за Лоренца агресија биолошки појам, а за Фројда психолошки, Виктор Франкл је сматрао да агресивност зависи од узрока који су физиолошког или психолошког порекла. Франкл је творац тзв. **егзистенцијалне теорије** која се бави смислом живота и која сматра да агресивни нагон не обитава у човеку, већ се манифестује као став према некоме или нечему. Он разликује мржњу од агресивности по томе што иза мржње увек стоји нека намера (исто је и са љубављу)³³⁸.

Теорија **фрустрацијске агресије**³³⁹ која настаје 30-тих година 20. века полази од премисе да неостварена жеља рађа фрустрацију, па самим тим долази до насиља. Поента ове теорије јесте да се нагомилана агресивност којој је окидач фрустрација, усмерава на најприступачније објекте насиља и тако долази до растерећења. Џон Далард (John Dollard) је утврдио како, иако изазива љутњу и бес, не мора свака фрустрација неминовно водити

---

³³⁶ Лоренц, Конрад, *О агресивности*, Вук Караџић, Београд, 1970, стр. 30.

³³⁷ Видети више о томе у: Freud, Anna, *The ego and the mechanisms of defence*, Karnac Books, London, 1993.

³³⁸ Види: Франкл, Виктор, *Нечујан вапај за смислом*, Напријед, Загреб, 1981.

³³⁹ Припада бихевиористичком правцу

агресивном понашању (може, рецимо доћи до конструктивних реакција)³⁴⁰. Проблем са овом теоријом је и то што не може објаснити агресијом понашање које није мотивисано фрустрацијом. Осим Даларда и Милер (Neal Miller) је био један од најзначајнијих представника ове теорије који је сматрао да уколико је узрок фрустрације недоступан, као објекат насиља може бити узета нека доступна жртва.

Неизоставно је поменути Теда Гара (Ted Robert Gurr) јер је он један од најзначајнијих бихевиористичких истраживача у домену политичког насиља. Он је у свом познатом делу *Why Men Rebel*³⁴¹ као узрок агресијом понашања одредио *релативну депривацију*. Гар сматра да је релативна депривација однос између вредносних захтева и реалних могућности да се ти захтеви остваре. Заправо, релативна депривација се односи на перцепцију да одређена група или индивидуа мање има од онога што мисли да заслужује и очекује. Уколико не дође до остваривања одређених захтева и жеља, онда је то довољан разлог за незадовољство што резултира насиљем у друштву. Међутим, да би насиље ескалирало потребно је пре тога политизовати незадовољство људи.

Теорије социјалног учења истичу како агресија није урођен, већ научен нагон. Према Алберту Бандури (Albert Bandura) као једном од најистакнутијих представника овог правца агресијом понашање се претежно везује за принцип награде и казне. Он је тврдио како постоји неколико врста учења: имитација, моделирање, посматрање и симболично учење³⁴². При том, Бандура сматра како се агресијом понашање може одвијати без претходних емоционалних промена у човековом организму, јер представља научено понашање.

Теорија Леонарда Берковица (Leonard Berkowitz) је негирала агресију као урођену појаву сматрајући да она може бити узрокована спољним факторима као што су загађеност ваздуха, бука, превелика густина насељености и сл. Он је рецимо, налазио спону између високе ваздушне температуре и степена агресије - што је виша температура већа је и агресијом човека. Ова тврдња се уствари темељи на на експерименту који су

---

³⁴⁰ Према: Dollard, John, *Frustration and aggression*, Kegan Paul, Trench, Trubner, London, 1944.

³⁴¹ Види: Gurr, Ted, *Why Men Rebel*, Paradigm Pub, Boulder, Colo, 2010.

³⁴² Види: Bandura, Albert, *Social learning and personality development*, Rinehart and Winston, Holt, London, 1970.

спровели Роберт Барон (Robert Baron) и Крег Андерсон (Craig Anderson). Још једна студија коју су извели Барон и Бел је показала да су студенти (који иначе нису били склони агресивном понашању) били много агресивнији према својим колегама којима су наводно давали електрошокове (мада је све то била симулација али они то нису знали) када је температура у просторији била виша. Разрађујући ову тезу Андерсон је дошао до закључка да се у Америци број убиства и силовања повећава када су високе температуре. Она кривична дела која не укључују примарно агресивно понашање (нпр. провалништво), не зависе од висине ваздушне температуре. Када је температура у распону од 20 до 24 степена целзијусових, однос насилних кривичних дела према ненасилним је 1 према 5, а кад је температура између 33 и 39 степени онда број кривичних дела која укључују насиље рапидно расте³⁴³.

Ерих Фром покушава да превазиђе једностраност у теоријама инстинктивиста и бихевиориста. Он је сматрао да постоје две врсте агресивности: *бенигна* која је урођена и има одбрамбену функцију (на пример када нас неко напада) и *малигна* која је деструктивна и предиспонирана друштвеним условима. Но, није свака малигна агресивност деструктивног карактера. Правећи поређење између агресивности човека и животиња, Фром наглашава како људска агесија надмашује агresiју животиња: „Човек је, супротно од већине животиња, прави убица“³⁴⁴. Док животиње постају агресивне тек када се наруши њихова животна равнотежа, човекова хиперагресивност настаје као последица стања које он производи, па је због тога учесталија у људском друштву. Осим тога, за разлику од животиња човек може уживати у наношењу бола другима (садизам).

Постоје и оне теорије које агресивност повезују са повећаном количином тестостерона, што су у својим истраживањима утврдили Бернштајн, Гордон и Роуз (Bernstein, Gordon and Rose)³⁴⁵. Тиме се, уствари, објашњава зашто је агресивност чешћа код мушкараца него ли код жена. Скоро су научници из области медицине публиковали рад у часопису *The American Journal of Psychiatry* у којем доказују да особе које имају генетске промене у виду 48 XXYY хромозома показују више склоности ка агресивнијем

---

³⁴³ Према: Berkowitz, Leonard, *Causes and consequences of feelings*, Cambridge, U.K. : Cambridge University Press, New York; Editions de la Maison des Sciences de l'homme, Paris, 2000.

³⁴⁴ Фром, Ерих, *Анатомија људске деструктивности II*, Напријед, Загреб, 1984, стр. 11.

³⁴⁵ Према: Ellison Peter Thorpe, Gray Peter, *Endocrinology of social relationships*, Harvard University Press, Cambridge, 2009.

понашању, али у исто време је примећено и да су интелектуално хендикепираније у односу на особе које не поседују наведене генетске промене (имају IQ од 70 до 80)³⁴⁶.

У науци постоје и оне теорије које објашњавају насиље уз помоћ **теорије колективног насиља**³⁴⁷. Према овој теорији која се позива на Дарвинов (Charles Darwin) принцип „борбе за опстанак“ људи се удружују (настаје синергија) и користе насиље како би се одбранили од осталих природних непријатеља. Према неким политиколозима (Claudio Cioffi-Revilla) организовано колективно насиље имеђу међусобно супротстављених група потиче још из доба неолита³⁴⁸. Сматра се да је организовано насиље наших предака било од виталног значаја за њихов биолошки, економски, а касније и политички развој. Али колективно насиље није само специфичност људске врсте – од предаторске бактерије *Mycobacterium Xanthus*, преко чопора вукова и јата птица, па све до човека, различите јединке се удружују на овај начин како би преживеле. Према сазнањима Конрада Лоренца и Чарлса Дарвина често се дешава да се угрожене врсте којима прети да буду нападнуте од разних предатора, удружују и колективно нападају грабљивицу (нпр. кад јато гусака напада лисицу, или крдо бизона – леопарда)³⁴⁹.

Тешко је монокаузалним приступом одредити узроке насиља, па тако истраживање *Светске здравствене организације* наводи *еколошки модел* који уз помоћ четири нивоа објашњава узроке насиља³⁵⁰:

1. Први ниво полази од биолошких и индивидуалних фактора који утичу на понашање појединца и који одређују да ли ће неко постати насилник или жртва насиља. Старост, пол и образовање такође утичу на понашање појединца али и употреба штетних супстанци попут дроге и алкохола.

---

³⁴⁶ Lolak Sermsak, Dannemiller Elisa, Andres Francis, „48, XXYY Syndrome, Mood Disorder, and Aggression”, *The American Journal of Psychiatry*, 2005, vol. 162, No 7

³⁴⁷ Видети више о томе у: Corning, Peter, „Synergy Goes to War: A Bioeconomic Theory of Collective Violence”, *Journal of Bioeconomics*, No 9, 2007, стр. 109-144.

³⁴⁸ Види: Cioffi-Revilla, Claudio, „Origins and evolution of war and politics“, *International Studies Quarterly*, 1996, бр. 49, стр. 1-22.

³⁴⁹ Види: Лоренц, Конрад, *О агресивности*, Вук Караџић, Београд, 1970. и Charles Darwin, *The descent of man and selection in relation to sex*, Kessinger Publishing, Whitefish, MT, 2004.

³⁵⁰ Према: http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf, 14.02.2012.

2. Други ниво обраћа пажњу на односе између једне индивидуе и њене породице, пријатеља, интимних партнера. Уколико су на пример, тинејџери у друштву агресивних пријатеља који су склони насиљу, велика је вероватноћа да ће и они подражавати тај модел понашања.

3. Трећи ниво узима у обзир у каквом окружењу расте појединац, под чиме се подразумева школа, комшилук, радно окружење и сл. Такође је важна моблност, тј. да ли се појединац често сели или дуго времена проводи на једном месту. Густина насељености, бука, проблематични крајеви у којима је доминантно девијантно понашање (криминал, дрога...) такође утичу на појединца.

4. Последњи, четврти ниво узима у обзир делаовање широког спектра разних друштвених фактора као што су социјалне, културне норме и доступност оружја.

Чињеница је да постоје различите теорије које објашњавају насиље у људском роду. Неке од њих полазе од претпоставки да је човек попут осталих живих бића морао да се брани и да је при том користио насиље, друге сматрају да су узроци насилног понашања уписани у генима, док теорије условљености друштвеном окружењу приписују одговорност за насилно понашање. Да бисмо боље разумели насиље у људском роду, у следећем поглављу ћемо детаљно елаборирати врсте насиља са посебним освртом на политичко насиље.

5.3. Врсте насиља

До сада је у друштвеним наукама направљен велики број типологизација насиља. На основу тога у којој сфери човековог живота се насиље јавља, можемо говорити о социјалном насиљу, насиљу младих, насиљу на спортским приредбама, насиљу у саобраћају итд., али ћемо највише пажње посветити политичком насиљу. Чињеница је да насиље прожима скоро све сементе нашег живота, али консенквенце које производи политичко насиље по човеково друштво могу бити веома деструктивне, што завређује посебну пажњу у истраживању.

Галтунг (Johan Galtung) је сматрао да насиље можемо поделити у три категорије: директно, структурално и културолошко насиље. Он је тврдио да је конфликт основа насиља, па сликовито представља овај однос: „Ако је насиље ватра, онда је конфликт дим“³⁵¹. Овај „тероретичар мира“ је сматрао да је насиље основна сметња основним људским потребама и да се може избећи. Када је реч о директном насиљу оно је непосредно уочљиво - нпр. убиство. За разлику од директног насиља структурално насиље не потиче од особа, већ је скривено у разним структурама, сматра Галтунг. Неправедна расподела богатства, неједнаке шансе за образовање и сл. су примери структуралног насиља, које уствари према Галтунговој перцепцији представља синоним за **социјалну неправду**. Тек деведесетих година прошлог века ће Галтунг проширити ову типологију и додати још културолошко насиље под којим се подразумева свака злоупотреба културе ради остварења директног или структуралног насиља. Војне параде, заставе, химне, разне врсте пропаганде, култови вође - све се ово може сматрати културолошким насиљем.

Светска здравствена организација је класификовала насиље према починиоцима на: самоусмерено насиље, интерперсонално насиље и колективно насиље³⁵². Док прва врста насиља подразумева аутодеструктивно понашање у смислу самоповређивања као што је на пример самоубиство, интерперсонално насиље се може даље поделити на породично насиље и насиље у широј заједници (школа, посао, комшилук...). Колективно насиље представља насиље једне групе против друге, како би се остварили одређени друштвени, економски или политички циљеви.

---

³⁵¹ Galtung Johan, Webel Charles, *Handbook of Peace and Conflict Studies*, Routledge, London, New York, 2007, стр. 18.

³⁵² http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf, 14.02.2012.

Као што видимо постоје различите могућности класификација насиља, али је најбитније да се разврставање насиља одвија по утврђеним критеријумима, како би уопште одређене типологије имале смисла. Ми ћемо се у наставку рада оријентисати на објашњење социјалног и политичког насиља и њихових подврста.

5.3.1. Социјално насиље

Социјално насиље обухвата разне подврсте насиља. Ми ћемо посебну пажњу обратити на насиље у породици, међувршњачко насиље познатије под називом булинг, затим насиље на послу и осталим затвореним групама које се данас означава као мобинг и насиље на спортским приредбама или хулиганизам (које може имати и елементе политичког насиља о чему ћемо подробније писати у наставку рада). Социјално или друштвено насиље се као израз користи, како истиче Симеуновић, не само да би се направила разлика између политичког и осталих облика насиља у друштву „већ и зато што насиље постоји у ширем смислу у природи, нпр. као крволочност, а не искључиво као друштвено насиље“³⁵³.

По свему судећи, чини се да је насиље у породици у порасту, али је могуће и то да се са еманципацијом друштва жртве насиља све чешће одлучују да пријаве силеције, што утиче да се статистички број случајева породичног насиља повећава. У традиционално-патријархалним друштвима у прошлости је било сасвим уобичајено да жена и деца добију батине од оца или супруга, мада је у неким углавном муслиманским друштвима то и даље нормално понашање. Да насиље према женама није само одлика традиционално конзервативних друштава видимо по истраживањима Уједињених Нација према којима у САД на сваких 18 минута бива пребијена једна жена. У Пакистану је на пример, током 1993. године пријављено 400 случајева породичног насиља у којима су жене брутално биле претучене од својих супружника, да би скоро половина жртава подлегле повредама³⁵⁴. Током 2011. године се тај број нагло увећава, тако да је 557 жена убијено у породичном насиљу³⁵⁵. У овој земљи су жене дискриминисане на све могуће начине јер им није дозвољено да комуницирају са особама мушког пола ван уже породице, ограничена им је слобода кретања и изражавања, као и остала људска права. Индија је као и Пакистан позната по спаљивању невеста које обично извршава супруг или његова породица, а основни разлог за овакав пример породичног насиља је – мираз. Уколико младожења не добије обећани мираз онда се супруга полије керозином и упали ватром. Сматра се да се у просеку на сваких сат времена убије по једна жена у Индији, а према

³⁵³ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 22.

³⁵⁴ <http://www.un.org/rights/dpi1772e.htm>, 13.02.2012.

³⁵⁵ <http://www.humanrights.asia/opinions/columns/AHRC-ETC-055-2011>, 13.02.2012.

извештају из 2010. године 8.391 жена је спаљено због неисплаћеног мираза³⁵⁶. Најгоре од свега је то што је мање од једне трећине ових случајева решено, што представља велики проблем за индијске власти.

Породично насиље подразумева и насиље над децом, старијим особама али и родитељима, па и мушкарцима. Када је реч о насиљу над децом у нашој земљи, оно је према подацима Уницефа у порасту о чему говори податак да чак 73 одсто деце између 2 и 14 година трпи физичко или психичко насиље. Како Уницеф истиче, немар према деци често почиње још у породици јер тек свака 8. мајка практикује дојење новорођенчади³⁵⁷. Деца не поседују моћ одлучивања, немају финансијску моћ, као ни физичку моћ, да би се одбранила од силеција у породици, тако да је понекад њихов положај у друштву поприлично тежак. Код деце млађег узраста не постоји ни моћ говора како би саопштила свој проблем уколико су злостављана. Сматра се да су на глобалном нивоу годишње 1,5 милијарди деце жртве неког облика породичног насиља, а само у Немачкој годишње умре 183 деце услед злостављања и занемаривања³⁵⁸. Осим физичког и психичког насиља, деца трпе и сексуално насиље углавном од блиских чланова породице или људи из окружења. Истраживање које је спровео Савет Европе показује да је у западним деморатским друштвима свако десето дете жртва сексуалног злостављања које се може јавити у следећим формама: инцест, порнографија, проституција, трговина људима и сексуална агресија³⁵⁹. Након поменутог истраживања Савет Европе је 2007. године донео Конвенцију за борбу против сексуалног насиља над децом која је ступила на снагу 2010. године.

Породично насиље над старим особама (најчешће родитељима) се обично прећуткује. Сматра се да је у свету изложено оваквој врсти насиља између 2 и 10 одсто старих особа, а опасност од насиља се повећава уколико је особа болесна, лошег материјалног стања или дементна³⁶⁰. Старије особе које су жртве породичног насиља ретко пријављују надлежним органима породично насиље из страха да ће се насиље према њима повећати, али и услед стида.

---

³⁵⁶ <http://www.trust.org/trustlaw/news/one-bride-killed-every-hour-in-india-due-to-dowry-report>, 13.02.2012.

³⁵⁷ <http://www.unicef.rs/polozaj-zena-i-dece-u-srbiji.html>, 14.02.2012.

³⁵⁸ <http://www.dw.de/dw/article/0,,15202936,00.html?maca=en-rss-en-all-1573-rdf>, 11.02.2012.

³⁵⁹ <http://www.coe.int/tportal/web/coe-portal/what-we-do/human-rights/sexual-exploitation-of-children>, 13.02.2012.

³⁶⁰ Према: www.who.org 11.02.2012.

Породично насиље подразумева и насиље деце (претежно адолесцената) над родитељима, које је ређе и представља табу тему, али је свакако као појава присутно у целом свету. У Америци је регистровано насиље деце над родитељима и то 7-18% у породицама са оба родитеља док се тај проценат повећава на 29 % у породицама са једним родитељем³⁶¹, док је у Канади сваки десети родитељ жртва насиља свог детета³⁶². У нашој земљи се још увек не располаже тачним подацима о насиљу тинејџера над родитељима из културолошких разлога. Сматра се да се деца из разведених бракова понашају насилно према родитељима (што укључује психичко и физичко насиље), али узрок насилног понашања може бити и конзумирање штетних супстанци попут дроге и алкохола.

Иако је реткост, дешава се да су жртве породичног насиља и мушкарци. Данас у Србији поред неколико *Сигурних женских кућа* постоји и једна таква кућа за мушкарце са седиштем у Ћуприји кроз коју годишње прође двадесетак припадника мушког пола који су жртве породичног насиља³⁶³. Из културолошких разлога у нашој средини се ретко пријављују овакви случајеви породичног насиља, најчешће због стида припадника јачег пола. Насиље обично извршавају супруге, а жртве насиља су између 45 и 50 година. На пример, у Америци се годишње догоди између 300.000 и 400.000 случаја породичног насиља у којем су жртве мушкарци. Као основни узроци насилног понашања жена према мушкарцима се наводи алкохолизам, психички поремећаји и нерална очекивања од мушкараца³⁶⁴.

Међувршњачко насиље познатије као **булинг** је присутно у основним и средњим школама и представља један од великих проблема данашњице. **Bully**, на енглеском значи насилник, силеција, бучан, свађалица, задиркивало... У том контексту **булинг** представља као изведеница силецијство, шиканирање, малтретирање. Окружење у којем деца расту је често нездравог карактера: нефункционалне породице и насиље у њима, постконфликтна друштва и лоша економска ситуација, негативан утицај мас медија. Сви ови фактори могу породити насиље међу децом у школама. Иако је насиље у школама засигурно присутно од када постоји школски образовни систем, прва истраживања булинга јављају се у

---

³⁶¹ Downey, Laurel, „Adolescent Violence: A systemic and feminist perspective“, *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, no. 2, 2007, стр. 70-79.

³⁶² Према: DeKeseredy, W. S. *Four Variations of Family Violence: A Review of Sociological Research*, National Clearinghouse on Family Violence, 2003.

³⁶³ Извор: http://www.b92.net/zivot/antitabu.php?yyyy=2012&mm=02&dd=03&nav_id=579580, 01.11.2011.

³⁶⁴ Извор: <http://www.oregoncounseling.org/Handouts/DomesticViolenceMen.htm>, 15.02.2012.

Шведској 60-их година двадесетог века, да би се овај тренд наставио и у осталим скандинавским земљама. Данас је булинг присутан у свим земљама па тако и у нашој, што и није нелогично уколико се узме у обзир да смо друштво које се налази у постконфликтном периоду. Комитет за едукацију и вештине у Великој Британији дефинише булинг на следећи начин: „То је понашање штетно по психичко и физичко здравље и подразумева: вређање, провокације, подсмевање, давање малициозних коментара, ударање, гурање, узимање имовине (ствари), неприкладне текстове порука и мејлова, слање увредљивих и деградирајућих слика путем телефона или интернета, оговарање, одстрањивање људи из групе и ширење лажних и штетних гласина“³⁶⁵. Да би се неко насиље сматрало булингом оно мора да садржи следеће елементе: намера да се неко унесрећи, континуитет насиља и присутност дизбаланса моћи. Стога и није чудо што су жртве насиља када је реч о булингу обично деца из нижих разреда, јер су физички слабија од старијих ученика.

Оно што посебно привлачи пажњу приликом изучавању булинга није само његова учесталост, већ и потреба насилника да потврди своју супериорност и моћ на тај начин што излаже жртву јавном понижењу кроз публикување снимака силецијства путем интернета или мобилних телефона. Потреба да се неком нанесе физички бол и душевна патња, није задовољена само насиљем над објектом који се за то одабере, већ се иде толико далеко да се тежи јавном жигосању и понижењу жртве тако што ће широки аудиторијум кроз забележене снимке и фотографије бити сведок инфериорности и немоћи жртве.

Булинг није безазлена појава из разлога што појава насилног понашања у детињству и адолесценцији може бити и сигнал забудуће криминално понашање. На основу података из једне студије скоро 60 процената дечака који су дефинисани као насилни у основној школи, имају бар једно кривично дело до 24. године, а више од 30 посто њих има неколико кривичних дела³⁶⁶. Силеције сматрају да је насиље доказ њихове лидерске улоге, мада се иза овакве врсте понашања

---

³⁶⁵ *Bullying*, House of Commons, Education and Skills Committee, The Stationery Office, London, 2007, стр. 8.

³⁶⁶ Извор: José Bolton, Stan Graeve, *No room for bullies : from the classroom to cyberspace*, Neb. : Boys Town Press, Boys Town, 2005, стр.11.

често крију садистички карактери деце. Потребу за доминирањем по сваку цену Јунг објашњава кроз парадигму „комплекса моћи“. Овим комплексом „обележавамо понекад целокупни комплекс свих оних средстава и тежњи које имају тенденцију да Ја ставе изнад других утицаја и да ове подреде Ја, било да ти утицаји воде порекло од људи и прилика, било да произилазе из властитих, субјективних нагона, чувстава и мисли“³⁶⁷.

Као и свако насиље, тако и булинг подразумева жртву и насилника тј. објекат и субјекат насиља. Попут грабљивица које у животињском свету најпре нападају младунче неке животиње пре него ли њу саму (на пример лав пре напада младунче него ли одраслу антилопу), по истој аналогiji и у људском свету „грабљивице“, тј. људи које врше насиље, увек бирају за жртву особу коју су перципирани као слабију и немоћну. Та слабост код човека може бити: психичка или физичка, па су на пример, честе жртве булинга деца са специјалним потребама, деца са говорним манама, асоцијална, стидљива деца итд. Велику улогу у одабиру жртава булинга играју предрасуде на националном, верском, расном или неком другом нивоу. По Дану Олвеусу постоје две врсте жртава: пасивне и провокативне³⁶⁸. Пасивне су оне које су дефанзивне у односу према силецији и неприметне и стидљиве у друштву. Што се тиче провокативних жртава, то су обично деца која скрећу пажњу на себе на неки начин и која врло често показују спремност да одговоре силецији на његове насртаје.

Осим насилника и жртве, у булингу имамо и друге улоге. То су споредни учесници које можемо оквалификовати као активне и пасивне. Активни учесници се идентификују са насилником у коме виде лидера, па га следе у његовом насилничком понашању. Они су најчешће добровољни учесници у насиљу и спремни су да нападну жртву коју одабере главни силеција. Пасивни учесници су пак, она група деце која обично не подржавају силецију, али се латентно придружују групи насилника из страха да не би и они постали жртве. Они обично стоје по страни и не помажу жртви или чак и учествују у насиљу уколико процене да постоји опасност да и они постану објекти насиља.

Постоји још једна, додуше раритетна улога у насиљу званом булинг, а то су тзв. браниоци или „хероји“ који обично стају на страну жртве, упркос опасности да и они

---

³⁶⁷ Јунг, Карл Густав, *Психолошки типови*, Дерета, Београд, 2003, стр. 330.

³⁶⁸ Опширније у: Olweus, Dan, *Bullying: what we know and what we can do*, Blackwell, Oxford, 1993.

постану објект насиља. По неким истраживањима, то су емпатична деца са јаким карактером и развијеним осећајем за правду.

На основу средстава која се користе, сматрамо да се булинг може делити на класични и сајбер булинг. Класична врста булинга је заснована на традиционалним уобичајеним методама које смо навели, у смислу непосредних увреда или физичког напада. Сајбер булинг подразумева употребу модерних средстава комуникације, пре свега интернета, мејлова, мобилних телефона и то све са циљем понижавања потенцијалне жртве. Сајбер булинг је далеко перфиднија врста насиља од његовог класичног појавног облика из три разлога:

1. **Анонимност.** Починилац насиља је тешко утврдљив - не може се увек лако одредити ко је починилац насиља, што истом пружа већи осећај сигурности јер не постоји страх од казне.
2. **Брзина.** Брже се шире понижавајуће информације (видео записи или слике), због могућности модерних средстава комуникације.
3. **Ентропија увредљивих садржаја.** Услед анонимности починилаца и брзине ширења информација, увредљиви садржаји допиру до великог броја људи што додатно деградира жртву булинга.

Да бисмо што прецизније одредили појам булинга, битно је направити компарацију са још једним социјалним феноменом, са којим се данас врло често изједначава, што води ка индистинкцији у одређењу међувршњачког насиља. Реч је о **мобингу**, тј. о злостављању или насиљу на радном месту, које по својој провинијенцији такође одговара типу социјалног насиља. Порекло ове речи је такође енглеско и указује на основу **mob**, што значи гомила, руља, багра, олош, али и глагол *злоставити*, из чега се изводи назив **mobbing**, који се као такав усталио и у српском језику. Оно што је заједничко за булинг и мобинг јесте да припадају типу друштвеног насиља, док је дистинкција у томе што се булинг више спроводи у школама и иманентан је деци и тинејџерима а мобинг се више односи на насиље на радним местима и осталим условно речено затвореним групама (нпр. у затворима) и својствен је одраслим људима.

Према нашем мишљењу „булинг је врста силецијства која се јавља претежно у основним и средњим школама између самих ученика или између ученика и

наставника, где је примарни начин комуникације – насиље, а циљ – малтретирање или деградирање жртве у физичком или психичком смислу те речи“³⁶⁹ .

У социјални облик насиља можемо уврстити и хулиганизам који ћемо означити као насиље публице на спортским догађајима. Интересантно је да хулиганизам може садржати и елементе политичког насиља уколико је насиље на спортским приредбама мотивисано политиком или има политичке циљеве, па онда говоримо о политизацији хулиганизма.

---

³⁶⁹ Види: Ђорић, Марија, „Булинг као врста социјалног насиља“, *Политичка ревија*, 2009, бр. 3, стр. 149.

5.3.2. Политичко насиље

Насиље у политици се може дефинисати као „директна или индиректна – примена силе у сфери политике и политичког, односно као директна или индиректна примена силе над свешћу, телом, животом, вољом или материјаним добрима стварног или потенцијалног, односно претпостављеног политичког противника“³⁷⁰. Иако је по природи насиље увек деструктивно, оно у политици некада може имати позитивну улогу поготово када је реч о одбрамбеном рату или борби против теоризма. У таквим ситуацијама насиље је можда не најбољи, али је често свакако једини избор.

Према Џону Кину (John Keane) са становишта демократије насиље је увек лош избор, али у случајевима када је сврсисходно тј. када омогућава изградњу стабилног цивилног друштва, онда је прихватљиво, а његова употреба оправдана. Оно што се може приметити у савременим демократијама је то да долази и до *демократизације насиља*³⁷¹.

Да бисмо направили типологију насиља морамо се служити релевантним критеријумима. Ми ћемо се водити Симеуновићевом класификацијом који је до сада једини из области политичких наука у нас написао монографију о политичком насиљу³⁷². Он сматра да се *према садржају* насиље може поделити на физичко и психичко³⁷³. Често се ове две врсте насиља могу спојити у психо-физичко насиље.

Према начину вршења можемо разликовати директно и индиректно насиље. Док је код директног насиља (под којим обично подразумевамо физичко насиље) карактеристична директна примена силе, а починилац конкретан и видљив, својство индиректног насиља је да је починиоца тешко одредити. Посебно интересантан облик индиректног насиља је *структурално насиље* код кога је субјекте насиља тешко идентификовати, јер је начешће реч о насиљу које производи један систем.

---

³⁷⁰ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 27.

³⁷¹ Види: Keane, John, *Violence and democracy*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2004, стр. 161.

³⁷² Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 70-87.

³⁷³ Приметили смо да многи теоретичари греше када насиље деле по садржају на физичко, психичко и сексуално из разлога што сексуално насиље може бити и психичко и физичко или представљати комбинацију оба.

Према носиоцима можемо разликовати индивидуално од колективног насиља. Под термином индивидуално насиље Симеуновић не подразумева само насиље појединца, тј. индивидуе већ и насиље одређених, уских група. Колективно насиље се може јавити у разним формама (нереди, немири, демонстрације итд.) и може бити спонтано, али и добро организовано (узмимо на пример револуцију).

На основу критеријума *распрострањености* можемо направити дистинкцију између масовног и пунктуалног насиља. Док је масовно насиље распрострањено, пунктуално насиље је ограничено на поједине објекте, али је и претежно врста индивидуалног насиља.

Симеуновић је делио насиље на тренутно и дуготрајно користећи као критеријум – *време трајања*. Он наводи како је тренутно насиље чин, док су процес и активност круцијална својства дуготрајног насиља. На пример, терористички акт представља врсту тренутног насиља, али је зато терористичка активност дуготрајно насиље³⁷⁴.

Следећи критеријум класификације насиља према Симеуновићу јесте *разложност*, па тако издвајамо рационално и ирационално насиље. Док је разложно насиље реализовано са одређеним разлогом и усмерено према одговарајућем циљу, ирационално насиље није мотивисано конкретним циљем. Пример ирационалног насиља може бити насумично убијање и повређивање људи као што је то на пример било у Београду 2011. година на Бир-фесту³⁷⁵.

Симеуновић издваја код политичког насиља **просте и сложене облике** његовог постојања у оквиру чега се простим облицима могу сматрати „претња силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање, политичко убиство, атентат и диверзија“³⁷⁶, док се у сложене облике политичког насиља убрајају „насилни протести, побуне, нереди, немири, тероризам, субверзија, репресија, терор, устанак и рат“³⁷⁷.

Политика и насиље су одувек били повезани нераскидивим везама, док велики број жртава произилази управо из политичких сукоба. Ми ћемо за потребе овог рада користити статистичке податке које је добила Светска здравствена организација, а што представља једно од ретких свеобухватних истраживања на глобалном нивоу. У извештају из 2010.

³⁷⁴ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009.

³⁷⁵ 20. августа 2011. године је непознати нападач насрнуо на посетиоце Бир-феста у Београду и ножем избоо десеторо људи

³⁷⁶ Симеуновић, Драган, *Теорија политике – практикум*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 155.

³⁷⁷ Исто

године политичко насиље је водећи узрок смрти људи од 15. до 44. године, од чега се 14% смртности односи на мушкарце, док на жене отпада 7%. У просеку се дневно убије 1424 људи широм света, што је једна особа скоро сваког минута, док се у оружаним сукобима убије око 35 људи на сат времена. Само у 20. веку је 191 милион људи изгубило животе у ратовима³⁷⁸. Овакви подаци су поражавајући с обзиром да човек напредује у технологији, науци и стваралаштву али не успева упркос свему, да елиминише из свог бића анималне нагоне какво је насиље.

---

³⁷⁸ Према: <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/pr73/en/>, 25.05.2011.

VI ДЕСНИЧАРСКИ ЕКСТРЕМИЗАМ

6.1. Појам и дефиниција десничарског екстремизма

Постоји низ назива који се користе за означавање десничарског екстремизма: десни популизам, десни радикализам, неонацизам, неофашизам, ултралиберализам, итд. Многозначност коју поседује феномен екстремизма као и његова варијабилност у зависности од временског и просторног угла посматрања, додатно компликује одређење десничарског екстремизма. Његова структура је аморфна и еkleктичка јер често укључује елементе из различитих идеологија и спаја неспојиво. Корелација коју савремени екстремизам десничарске идеолошке провенијенције успоставља са старим облицима попут нацизма и фашизма је често перфидног карактера, па тако није реткост да се нови екстремисти служе старом нацистичком идеологијом, замаскираном идејом слободе, равноправности и одбране од „непријатеља“.

Док се у енглеској литератури за десничарски екстремизам користи израз *Right-wing extremism* (ређе *far right*), у немачкој је то *Rechtsextremismus*. У оба језика назив десница или десно кореспондира са изразом право, што чак и етимолошки објашњава откуд тежња екстремне деснице за завођењем дисциплине уобличене правом и поштовањем државног ауторитета. Но, десница не поштује сваки ауторитет, већ само онај који задовољава њену потребу за вођством.

Временски гледано први најизразитији облици десног екстремизма се испољавају у фашизму и нацизму, мада се пре њих рађа Кју Клукс Клан који је био заснован на расној сегрегацији и хришћанском фундаментализму. Велики подстицај за развој ових врста екстремне деснице имамо захваљујући расним теоријама, али не треба пренебрегнути и чињеницу да су и многа дела значајних теоретичара била вулгаризована и злоупотребљена од стране екстремиста у пропагандне сврхе. Екстремној десници је било својствено то да се бави квази-науком, тј. да искривљује праву истину зарад неке своје „истине“ како би оправдала насиље које је чинила.

Интересантно је појављивање нове или савремене деснице која је карактеристична за период након Другог светског рата. Наиме, после зверских дела које је иза себе оставио нацизам и фашизам током рата, целокупна међународна заједница се организовала како би

спречила даље ширење токсичних екстремно десничарских идеја. Као консеквенца таквих напора настају Уједињене Нације у којима је био заступљен принцип колективне безбедности, док се Немачка цепа на источни и западни део и ставља под контролу сила савезница. У послератном периоду Совјетски Савез контролоше земље Источног блока које су усвојиле комунизам као званичну државну идеологију. У таквим околностима десни екстремизам у форми нацизма и фашизма је био маргинализован и чинило се да му се задао последњи ударац.

На несрећу, наци-фашизам је феникс-феномен који се увек обнавља изнова, а погодују му пре свега социјалне, економске и политичке кризе у друштву. Иако је десница након Другог светског рата била компромитована и маргинализована, она није била потпуно уништена. На пример, у САД се до седамдесетих година држава жестоко обрачунавала са припадницима Кју Клукс Клана, док је у Европи крај Хладног рата означио почетак нове екстремне деснице.

Са дезинтеграцијом СССР-а који је представљао бастион комунизма и брану против фашистичких идеја, долази не само до краја Хладног рата између Истока и Запада, већ и до нове прилике за обнову екстремно десничарских покрета. Маргинализована и скоро потпуно изопштена из политичког живота, десница 90-тих година 20. века добија на замаху, што отвара простор за нове екстремистичке идеје. Њеном развоју је, заправо, највише погодновало увођење политичког плурализма који је осим умерених десних опција, оставио и простор за деловање профашистичких струја.

Тешко је с прецизношћу одредити савремену екстремну десницу већ из разлога што се термин савремености може схватити на два начина: у ужем и у ширем смислу речи. У ширем смислу речи савремени десничарски екстремизам би представљале групе, организације и покрети који се развијају у послератном периоду³⁷⁹, док би се у ужем смислу речи то односило на групе, организације и покрете који настају по завршетку Хладног рата. Свеједно ћемо анализирати и једне и друге са посебним освртом на десничарски екстремизам који се јавља крајем 20. и почетком 21. века.

У области политичке теорије је било више покушаја дефиниционог одређења десничарског екстремизма, али већ на овом плану примећујемо низ мањкавости. На првом месту, дефиниције су кратке, што није добро када су у питању сложене врсте политичког

---

³⁷⁹ Мисли се на период после Другог светског рата.

феномена какав је десничарски екстремизам. Друго, ова појава се често брка са осталим сродним појавама што замагљује праву слику феномена који се истражује. Треће, у различитим политичким системима екстремна десница се манифестује на различите начине: негде је клерикалног карактера, у другим случајевима је расистички оријентисана, такође може бити у блиској вези са државним органима (што је једно од круцијалних својстава деснице јер се залаже за очување државног поретка и ауторитета) итд. Четврти проблем приликом научног истраживања савремене екстремне деснице јесте то што се она обично налази испод кишобрана неке политичке партије која латентно и тајно подржава десничарске одреде јер су и те како политички употребљиви – могу лако изазвати политичке кризе у друштву. Такође треба водити рачуна о мотивационим факторима јер је у неким друштвима узрок појављивања деснице велики број имиграната што ствара атмосферу ксенофобије, у другим је то проблем наслеђене прошлости (као што је у Немачкој), а на просторима бивше СФРЈ, екстремна десница настаје у вихору грађанског рата који је никао на темељима национализма. Можда је Ниче дао најбољи путоказ, којим ћемо се водити у одређењу екстремизма, рекавши да једино они друштвени феномени који немају историју могу бити лако дефинисани³⁸⁰. Као што је познато, историја десничарског екстремизма је богата и разноврсна што за нијансу више отежава његово дефиниционо мапирање.

Уколико кренемо од већ постојећих истраживања екстремне деснице видећемо да се она обично одређује у компарацији са левичарским екстремизмом. Тед Гар чак сматра да можемо користити исти именитељ за обе врсте екстремизма, а то је *дисидентски екстремизам*³⁸¹. Без обзира што су екстремисти дисиденти сами по себи, јер директно угрожавају постојећи поредак или одређене групе људи у њему, потребно је направити дикрепанцу између њихових идеологија, метода и циљева деловања.

У својој студији из 1954. године Ленски (Gerhard E. Lenski) пореди левичарски и десничарски екстремизам и долази до закључка да су образовани људи код којих не постоји изражена етничко-национална емоција (или је на ниском нивоу) претежно склони

---

³⁸⁰ Према: Laqueur, Walter, *The new terrorism: fanaticism and the arms of mass destruction*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000.

³⁸¹ Видети више о томе у: Purpura, Philip, *Terrorism and Homeland Security: An Introduction with Applications*, Butterworth-Heinemann, 2006., стр. 18.

левичарским, тј. либералним идејама³⁸². Из ове констатације се намеће закључак да степен образовања предиспонира идеолошке разлике: они који припадају високообразованом слоју су у већој могућности да склизну у леви екстремизам, док низак ниво образовања предодређује десничарски екстремизам. Оваква симплификација није научно валидна јер у редовима обе врсте екстремиста могу постојати људи са различитим степеном образовања. На пример, у покушају конситуисања Трећег Рајха су учествовали веома угледни научници и интелектуалци попут Хајдегера (Martin Heidegger).

Према Гус Мартину (Thomas Augustine "Gus" Martin), Француска револуција је родно тле и левичарског и десничарског екстремизма. Мартин сматра да екстремна десница представља „реакцију против доминантних система вредности. Она се поставља супериорно у односу на постојеће друштво са нагласком своје изузетности“³⁸³. Индиција коју показују екстремни десничари у свим временима јесте да путем агресије теже очувању специјалног статуса који сматрају да они заслужују у друштву.

При испитивању десничарског екстремизма се често полази од класне структуре друштва у оквиру чега се прави подела на „стару“ и „нову“ средњу класу. Неки истраживачи су мишљења како је успешан бизнисмен или предузетник био оличење „старе“ средње класе, док се представници „нове“ средње класе могу наћи у редовима бирократских менаџера³⁸⁴. Њихова претпоставка је да су припадници средње класе у развијеним капиталистичким и индустријским друштвима подложни екстремно десној политичкој опцији. Да би се потврдила ова претпоставка користе се три врсте теорије за експликацију: теорија масовног друштва, економска теорија и теорија „рурализма“.

Према Шнеку (Schneck Rodney), Раселу (Russell Douglas), и Скоту (Scott Ken), теорија масовног друштва полази од чињенице да је средња „стара“ класа постала носилац екстремно десничарских идеја због тога што није била укључена у структуре моћи и одлучивања у капиталистичком друштвеном систему. Њихов закључак је да ће независни

---

³⁸² Видети више о томе у: Lenski, Gerhard, "Status Crystallization: A Non-Vertical Dimension of Social Status," *American Sociological Review*, бр. 19, 1954, стр. 405-413.

³⁸³ Purpura, Philip, *Terrorism and Homeland Security: An Introduction with Applications*, Butterworth-Heinemann, 2006, стр. 18.

³⁸⁴ Schneck Rodney, Russell Douglas, Scott Ken, "The Effects of Ruralism, Bureaucratic Structure, and Economic Role on Right-Wing Extremism", *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, Vol. 7, No. 1 (Mar. 1974), стр. 155-165.

предузетници који нису имали удела у власти и одлучивању, а које се сасвим исправно могу назвати круцијалним полугама моћи, много више подложнији екстремној десници за разлику од средње класе која припада бирократској структури. Бирократа се на неки начин осећа уваженим јер иако индиректно, он ипак партиципира у власти.

Појава десничарског екстремизма код „старе“ средње класе се може објаснити и са становишта *економске теорије*. Наиме, код средњих предузетника улагање капитала тамо где немају могућност политичког одлучивања су увек била ризична, што је често отварало врата екстремизму десне идеолошке провенијенције. Њихов ризик улагања је утолико већи јер су они и власници капитала који се улаже у пословање. За разлику од „старе“, „нова“ средња класа оличена у менаџерима и бирократама је поштеђена ризика пословања и економских флукуација. Економска теорија води до закључка да су власници капитала због ризика пословања и нестабилности тржишта више подложнији десничарском екстремизму него ли менаџерска елита и бирократе, јер ови последњи не улажу свој новац у пословање.

Када је реч о *руралној теорији* она сматра да се корени десничарског екстремизма налазе у вредносном систему прединдустријског, руралног друштва. То значи да ће мали привредници из руралних области пре бити склонији екстремно десничарским ставовима, него ли привредници из урбаних, градских области. У овом случају је реч о сукобу између економске реалности и руралне идеологије која није била спремна на нове промене и ризике улагања.

Хартман сматра да је десни екстремизам „уопштен назив за оне снаге које су противници друштвеног прогреса“³⁸⁵. И Волтер Лакер је делио ово мишљење сматрајући да је левица више наклоњенија прогресу у односу на десницу³⁸⁶. Иако су оваква закључивања углавном истинита, не можемо с поузданошћу тврдити да је баш свака левичарска снага прогресивна и обратно. Уколико се сетимо шта је екстремна левица у виду терористичке групе Бадер-Мајнхоф (Baader-Meinhof) учинила Немачкој, онда претходна тврдња Лакера и Хартмана пада у воду. Осим тога, имали смо примере када неоконзервативна форма деснице у Великој Британији за време Маргарет Тачер утиче на просперитет друштва. Битно је најпре одредити о којој форми левице и деснице је реч, као

---

³⁸⁵ Mudde, Cas, *The Ideology of Extreme Right*, Manchester University Press, Manchester, 2000, стр. 10.

³⁸⁶ Видети више о томе у: Laqueur, Walter, *A history of terrorism*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2002.

и о консенквенцама које остављају по друштво, да бисмо утврдили колико су заиста прогресивне, тј. регресивне.

По мишљењу Вилхелма Хајтмајера (Wilhelm Heitmeyer) десничарски екстремизам је опасан пре свега, због тога што „трује“ демократију и либерално друштво, а јавља се тамо где политичко насиље заузима централно место. Као резултат оваквих настојања основни циљ постаје „колективна борба за моћ и доминацију. Та борба увек поприма форму колективитета“³⁸⁷. Што се тиче дефиниција које одређују поближе овај феномен, Хајтмајер их разврстава у две групе:

1. Првој групи припадају **политичко институционалне дефиниције** по којима је десничарски екстремизам директно устремљен против парламента, плурализма и демократије.
2. Другој групи дефиниција припадају тзв. **социолошке** које се заснивају на идеји национализма, расизма и тоталитаризма.

Како је десничарски екстремизам по Хајтмајеру претежно групно понашање, он издваја седам карактеристичних група десничарских екстремиста које се користе насиљем као основним методом деловања³⁸⁸:

1. **Насиље младих у ганговима**, које се првенствено односи на улично насиље.
2. **Супкултурно насиље** које се најчешће може пронаћи код скинхедс покрета.
3. **Екстремно десничарске партије**. Њихов циљ је задобијање институционалне моћи кроз опструирање постојеће власти.
4. **Религиозне десничарске групе**. Оне врше насиље под утицајем одређене религије и претежно су расистички и антисемитистички оријентисане.
5. **Кју Клукс Клан**, који се сматра најстаром живућом екстремно десничарском организацијом.
6. **Десничарски тероризам**. Овај феномен је посебно проблематичан за изучавање због честе спреге са одређеним државним органима власти.
7. **Десно екстремистички погроми**, који се догађају услед друштвених тензија између супротстављених група.

---

³⁸⁷ Heitmeyer Wilhelm, Hagan John, *International handbook of violence research*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, 2003, стр. 400.

³⁸⁸ Види: Heitmeyer Wilhelm, Hagan John, *International handbook of violence research*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, 2003, стр. 406.

Десничарски екстремизам се још назива и *расистичким екстремизмом*, мада је први појам много шири од овог другог, из разлога што екстремна десница имплицира поред многих других елемената и расизам. У том контексту би расистички екстремизам подразумевао „организовану дискриминацију или насиље против особа које припадају другима националним, етничким, религиозним или језичким групама, укључив и говор мржње који подстиче такве акције“³⁸⁹. Подстицај на вршење насиља је једна од одлика екстремне деснице што се одражава кроз говор мржње. Обично насиљу претходе одређене пропагандне радње, измишљање и конструисање „истине“, замена теза и манипулација у екстремистичкој реторици. Приметно је да говор мржње код екстремних десничара има подстицајну и мотивишућу функцију, али је и у функцији шокирања противника и јавности како би се скренула пажња на себе.

Кас Мјуд (Cas Mudde) је стручњак за екстремну десницу и у оквиру свог опсежног истраживачког рада долази до 26 постојећих дефиниција десничарског екстремизма са 58 различитих идеолошких димензија³⁹⁰. То само указује на велику конфузију која влада у научним круговима када је у питању феномен екстремне деснице. На основу резултата истраживања Кас Мјуд сматра да се десни радикализам (она тако назива екстремну десницу) развија после Другог светског рата и да комбинује ултранационализам, антикомунизам, хришћански фундаментализам и ксенофобију³⁹¹. Несумњиво је да се сви наведени елементи могу сврстати под десни екстремизам, али опет треба водити рачуна о сваком случају понаособ. Није екстремна десница, рецимо, као што то сматра Кас Мјуд, оличена само у хришћанском фундаментализму, већ се може јавити и код осталих религија. Ислам, хиндуизам, и многе друге религије такође могу имати своје фундаменталистичке приступе и нагињати десничарском екстремизму. Мишљења смо да је погрешно само хришћанску религију сматрати одговорном за развој екстремне деснице, јер се дешава да је десничарски екстремизам често атеистичка појава или да је инспирисан неком другом религијом. Рецимо, код старих облика десничарског екстремизма какав је

---

³⁸⁹ Cas Mudde, *Racist Extremism in Central & Eastern Europe*, Routledge, London and New York, 2004, стр. xi

³⁹⁰ Видети више о томе у: Klandermans Bert, Mayer Nonna, *Extreme Right Activists in Europe*, Routledge, London and New York, 2005, стр. 4.

³⁹¹ Видети више о томе у: Mudde, Cas, *The ideology of the extreme right*, Manchester Univ. Press, Manchester, 2000, стр. 13.

био нацизам у доба Хитлера, маркантно обележје је била не религија, већ паганизам. Опште је познато да је Хитлер припадао мистично паганској организацији Туле (Tule) и да није много марио за религију³⁹². Осим тога, данас је све више у порасту десничарски екстремизам који је мотивисан исламом као религијом и јавља се у форми *клерикалног фашизма*³⁹³.

Многи истраживачи попут Јиргена Фалтера (Jürgen Falter) и Зигфрида Шумана (Siegfried Schumann) су покушали да направе дефиницију десничарског екстремизма комбинујући десет идеолошких одредница. То су: „хиперационализам, етноцентризам, антикомунизам, антипарламентаризам, антиплурализам, милитаризам, закон и ред, потреба за јаким политичким лидером, анти-американизам и културни песимизам“³⁹⁴. Размотрићемо сваки од ових елемената понаособ како бисмо открили суштину екстремне деснице.

Хиперационализам је национализам схваћен у негативном смислу речи који често изазива мржњу и нетрпељивост према припадницима друге нације, док за разлику од њега постоји и позитивна врста национализма која је рецимо, помогла уједињење Немачке и Италије током деветнаестог века. Национализам је углавном ређе изражен у мултикултуралним срединама, али је присутан у оним срединама у којима је дужи временски период становништво било претежно национално хомогено или затворено. Такав случај је са Источном Немачком која је после рушења Берлинског зида показала изразиту нетрпељивост према странцима. Осим тога, хиперационализам се може јавити и у оним земљама у којима је неколико деценија био „на снази“ концепт братства и јединства, чиме се национално питање „гурало под тепих“. Када је дошло до распада бивших комунистичких федерација, оне су попуцале по оним шавовима који су били најосетљивији, а то је национализам.

---

³⁹² Видети више о томе у: Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Пат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006.

³⁹³ Видети више о томе у: Laqueur, Walter, *Fascism: past, present, future*, Oxford Univ. Press, New York, 1996. или Симеуновић, Драган, “Цихадизам као десничарски екстремизам и клерикални фашизам” зборник *Фашизам у савремености*, ур. Небојша Драгосавац, Наука и друштво, Савез антифашиста Србије, Београд, 2009, стр. 127-142.

³⁹⁴ Klandermans Bert, Mayer Nonna, *Extreme Right Activists in Europe*, Routledge, London and New York, 2005, стр. 4.

Етноцентризам, као следећи елемент који је инкорпориран у појам десничарског екстремизма, подразумева окренутост нације самој себи што је предуслов за хиперационализам. Савремена глобална демократија инсистира на универзализацији и превазилажењу националних подела, што је разлог јачања етноцентристичких тенденција код екстремиста деснице.

Антикомунизам је рекли бисмо једно од главних обележја екстремне деснице још од њеног настанка. “Глад” деснице за крупним капиталом је неспојив са идејама радничког самоуправљања, друштвене својине и једнакости, те је и логично да је десничарски екстремизам негација комунистичког система вредности.

Антипарламентаризам је својствен свим врстама екстремизма укључив и екстремизам деснице. Пошто је насиље једно од основних средстава борбе екстремиста сасвим је логично да они не прихватају парламентарне методе борбе, карактеристичне за демократска друштва.

Антиплурализам је следећи појам који се налази у поменутој дефиницији и он укључује тоталитаристичко поимање друштва и државе у којој постоји један вођа, једна политичка снага (покрет или партија) и једноумље грађана.

Екстремна десница је милитантна и ова њена особина указује и на постојање офанзивности као једне од њених круцијалних одлика. Десничари су готово увек спремни на акцију, делање уз употребу различитих облика насиља, који могу ићи до оних најсложенијих попут рата и тероризма. Иначе, екстремна десница је у неколико наврата у историји показала своју спремност на рат и сукобљавање. Уз ову карактеристику иде и поштовање закона и реда који уствари, представљају апологију постојећег поретка.

Да би екстремни десничари функционисали, они готово по инерцији траже ауторитарног вођу коме ће се покоравати и који се обично проналази у редовима харизматских личности. Како већ по Веберу харизма представља особину која неку личност чини изузетном³⁹⁵, Симеуновић закључује да људе привлаче харизматске личности јер сматрају да се, приближавајући се њима и везујући се за њих, приближавају нечем “узвишеном, натприродном, па чак и самом Богу”³⁹⁶.

---

³⁹⁵ Према: Вебер, Макс, *Привреда и друштво* том I, Просвета, Београд, 1976, стр. 191.

³⁹⁶ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 149.

Интересантно је изанализирати антиамериканизам као појаву која кореспондира са десничарским екстремизмом. Заправо, иако је антиамериканизам чест и незаобилазан елемент у многим десничарским организацијама, то није правило, јер на пример у Америци постоји велики број десничарских патриотских организација које свакако нису антиамерички настојене. Због тога у одређењу основних елемената десничарског екстремизма, поготово када се претендује давање дефиниције од општег значаја, морамо водити рачуна о генералним, а не партикуларним карактеристикама.

Последње својство десничарског екстремизма које је поменуто у овој дефиницији је културни песимизам који је у складу са антрополошким песимизмом деснице, али што не мора бити и правило које ће важити у свакој десничарској организацији. Десничари су одиста спремни да глорификују своју културу на уштрб неких других, па се тако према неким расистичким организацијама (нпр. *Blood and Honour*) девалвира постојање афроамеричке културе јер се сматра „примитивном“. Слично је било и са јужноафричким десничарима белцима који су дуги низ деценија изопштавали црначку популацију из свих облика културног и социјалног живота јер су их сматрали „нижом расом“. У Јужноафричкој републици је још 1918. године било основано расистичко удружење *Братство* (Broederbond) које је имало за циљ да ради на очувању супремације беле расе. Колика је била важност овог удружења у политичком и културном животу види се и по томе што је сваки министар у времену апартејда био његов члан. *Братство* је било повезано са полицијом као и са *Националном партијом*, док њени чланови нису били само политичари већ и јавне личности из света културе и спорта попут капитена рагби тима *Springboks*, Аврил Малана (Avrill Malan) и Дауви Де Вилиерса (Dawie De Villiers)³⁹⁷. Десничарски екстремизам и даље егзистира на просторима ове афричке земље чак и данас, што се видело у време светског фудбалског првенства 2010. године. Тада су двојица црнаца на смрт претукла лидера ултрадесничарске партије *Африканерског покрета отпора* белца Ежена Теребланша (Eugen Terre Blanche), што је угрозило безбедност на фудбалском такмичењу, јер су Теребланшеве присталице претиле одмаздом.

Кети Маркс (Kathy Marks) одређује десничарски екстремизам посматрано из угла америчке перспективе: „Десничарски екстремисти су индивидуе или групе који прете да

---

³⁹⁷ Видети више о томе у: Porter Dilwyn, SmithAdrian, *Sport and National Identity in the Post-War World*, Routledge, London, 2004, стр. 114.

ће извршити или извршавају криминалне акте, узнемиравају или застрашују друге индивидуе, групе или припаднике државне управе због њиховог расно-етничког порекла или позиције у владиним структурама САД³⁹⁸. Без обзира што се ово дефиниционо одређење десничарског екстремизма односи на подручје Америке, оно се може применити и на друге средине. Проблем је једино други део дефиниције у којем се наглашава анимозитет десничара према државним институцијама, што није увек случај у свим десничарским организацијама. Напротив, екстремни десничари често служе неким владама за реализовање нелегалних и криминалних радњи, а често су и под покровитељством одређених политичких странака. Њихов однос према државним органима власти може бити дуалистички: са једне стране десничари могу подржавати званичну владу и помагати јој у одржању „рада, реда и дисциплине“ као што је то био случај у многим фашистичким режимима, док са друге стране постоји могућност да десничари управо и устану против своје државе из разлога што нису задовољни положајем групе којој припадају. На пример, у Србији се у неколико наврата дешавало да се екстремни десничари побуне против неких владиних одлука као што је хапшење хашких оптуженика или организовање *Параде поноса*. У Латинској Америци пак, постоје тзв. десничарски „одреди смрти“ које држава користи за обрачунавање са противницима.

Према неким истраживачима десни екстремизам подразумева национализам, ауторитарност, аниплурализам и идеологију неједнакости³⁹⁹. Постоје и они теоретичари који користе израз *десни радикализам* као што су Ото и Мертен (Hans-Uwe Otto и Roland Merten) који сматрају да се “десно радикалним могу назвати само ставови и радње којима се прихвата насиље као начелно легитимно средство за постизање десно екстремистичких циљева”⁴⁰⁰. Прво што примећујемо јесте да се у овој дефиницији ставља знак једнакости између радикалног и екстремног, што је погрешно и што смо разјаснили на почетку нашег рада. Друго, показали смо да насиље не мора увек и нужно представљати метод деловања

---

³⁹⁸ Marks, Kathy, *Faces of right wing extremism*, Branden, Boston, 1996, стр. 16.

³⁹⁹ Pfahl-Traughber, Armin, *Rechtsextremismus. Eine kritische Bestandsaufnahme nach der Wiedervereinigung*, Bouvier, Bonn, 1993. Цит. Према: Велички, Дамир, “Десни екстремизам, радикализам и европска Нова десница”, *Политичка мисао*, бр.2, 2010, стр. 72.

⁴⁰⁰ Otto, Hans-Uwe, Merten, Roland, *Rechtsradikale Gewalt im vereinigten Deutschland*, Bundeszentrale für politische Bildung, Bonn, 1993, стр.19.

екстремиста, као и то да циљеви не морају увек бити екстремистички. Рецимо, постоје екстремисти који користе само екстремне методе у остваривању неекстремистичких циљева (и обратно). Наравно да је могућа и ова трећа варијанта у којој десничарски екстремисти користе екстремне методе за остваривање екстремистичких циљева, али то није увек правило.

Дефинисање десничарског екстремизма је условљено и местом појављивања што утиче на стварање специфичности у научним истраживањима. Тако се у америчкој литератури, за разлику од европске, инсистира на прављењу дистинкције између умерених конзервативаца и екстремиста пре свега на основу тога што је насиље незаобилазна одлика екстремне деснице, док конзервативци иако фаворизују десничарску идеологију не припадају екстремистима. Овакву тезу заступа Мартин Дарам који сматра да су екстремисти посебно опасни јер су против неолиберализма и слободне економије⁴⁰¹.

Подробном анализом постојећих дефиниција десничарског екстремизма долазимо до закључка да је овај феномен тешко дефинисати, као и то да је много лакше направити дефиницију посебних облика десничарског екстремизма него ли општу дефиницију, управо због његове многозначности и варијабилности. Осим тога, треба разликовати постојање *административних дефиниција* које су настале захваљујући разним државним и међународним институцијама, од *академских дефиниција* која су производ научних истраживања⁴⁰².

У објашњењу феномена екстремизма, укључив и његову десничарску варијанту су у великој мери допринела научна истраживања Липсета, Адорна (Theodor W. Adorno), Хане Арент, Карла Ловенштајна (Karl Loewenstein) и др. Касније се овим феноменом баве теоретичари као што су Кас Мјуд, Џонатан Вајт (Jonathan White), Волтер Лакер, док су посебно значајна истраживања која спроводе Уве Бакес и Екхард Јесе. У нас се овим феноменом неколико деценија уназад бави Драган Симеуновић, а вредни помена су радови Жарка Требјешанина из области психологије и Љубомира Тадића из домена политикологије. Интересовање за ову тему се у Србији интензивирало након распада

---

⁴⁰¹ Видети више о томе у: Durham, Martin, *The Christian right, the far right and the boundaries of American conservatism*, Manchester Univ. Press, Manchester, 2000.

⁴⁰² Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 33-45.

СФРЈ и настанка политичког плурализма који је оставио простора и за деловање екстремних десничара.

Што се тиче административних истраживања, на овом пољу се није постигло толико задовољавајућих резултата, а први пут се феномен екстремизма експлицитно помиње у немачким списима 1972. године када су шефови влада немачких покрајина донели уредбу о *Чланству чиновника у екстремним организацијама*⁴⁰³. Тада се назив радикализам супституише изразом екстремизам, што сматрамо значајним јер постоји разлика међу наведеним феноменима, те се не могу сматрати синонимима.

У настојању да допринесемо истраживању овог политичког феномена сматрамо да се савремени десничарски екстремизам може одредити на следећи начин:

Десничарски екстремизам је понашање и мишљење на граници дозвољеног са тенденцијом да се та граница пређе, својствено покретима, групама и организацијама (ређе појединцима) које се служе наци-фашистичким средствима и методима у остваривању „великих“ циљева. У зависности од врсте колективитета којем припадају, десничари се боре за супремацију неке групе, нације, расе или религије, ниподаштавајући све оно што се разликује од њиховог система вредности.

---

⁴⁰³ Према: Велички, Дамир, “Десни екстремизам, радикализам и европска Нова десница”, *Политичка мисао*, 2010, бр.2, стр. 72.

6.2. Основне карактеристике савременог десничарског екстремизма

Да бисмо уопште могли говорити о савременом десничарском екстремизму морамо одредити његове основне елементе, тј. карактеристичне особине које га чине специфичним феноменом. На основу сазнања до којих смо дошли уз помоћ теоријског и емпиријског истраживања закључили смо да десничарски екстремизам одликују одређене особине које кореспондирају са осталим врстама екстремизма, као и оне које га чине посебним, чиме се он издваја као самосталан феномен.

Попут свих осталих врста политичког екстремизма, десничарски екстремизам нагиње антипарламентаризму, антидемократији, антиплурализму, и могућој употреби политичког насиља. То значи да десничарски екстремизам негира основне механизме савременог демократског друштва, одбијајући да призна суштинске принципе на којима се од антике па све до данас базирала демократија, а то је – слобода и *isonomija*, тј. једнакоправност.

Осим ових општих, десничарски екстремизам одликује низ посебних особина. Пре свега, треба рећи да је национализам једна од препознатљивих особина десничарског екстремизма, а **изразити национализам** често прелази у **нацизам**. Код европске екстремне деснице је на пример, присутан *антиамериканизам* због хегемонског положаја САД у међународним односима, док је код балканских народа национализам распириван у грађанским ратовима између некада “братски” уједињених народа. Национализам може бити и наслеђе из прошлости које се везује за одређени узор као што је то случај са *Брандербушком омладином* у Немачкој чији је узор Адолф Хитлер.

Десничарске организације показују и склоност ка **патриотизму**, што се види по програму српске организације *Наша* која родољубље (или патриотизам) доживљава као: “осећај поноса према својој земљи, славној историји и достигнућима. То је сећање на све велике битке, победе и поразе, царе, краљеве, војнике и војсковође, раднике и научнике и на све оне који су уложили своје животе у Србију”⁴⁰⁴. Идеја патриотизма је била присутна још од античког доба у Грчкој и играла је значајну улогу у одбрани полиса, док је са друге стране дискриминисала “варваре” јер су се сматрали недостојним права које је

---

⁴⁰⁴ <http://nasisrbija.org/program-3/>, 15.03.2012.

слободним грађанима давала политичка заједница⁴⁰⁵. Искуство из старе Грчке нам показује да као и већина феномена, тако и патриотизам, па и национализам, могу имати амбивалентну природу.

Расизам као једна од круцијалних карактеристика савременог десничарског екстремизма се првенствено везује за Америку која је неколико векова имала проблема са Кју Клукс Кланом док га није маргинализовала, али не и у потпуности уништила. Данас на тлу САД и даље постоје организације које заступају вредности и идеологију Клана. Осим тога, расизам је карактеристичан и у европским земљама, поготово у оним у којима је присутан велики број арапских и афричких имиграната, што додатно погодује развоју десничарског екстремизма.

Иако је присутан у мањој мери, треба рећи да постоји и расизам црнаца усмерен према белој популацији што се најтранспарентније види у данашњој Јужноафричкој републици у којој се црнци након дугог периода доминације беле расе реванширају белцима кроз употребу разних облика насиља. Расизам афроамериканаца према белој раси је ескалирао 60-их година у Америци када се појавила организација *Црни пантери* (у оригиналу Black Panther Party for Self-Defense) која је представљала комбинацију црначког национализма са марксистичко-левичарским идејама, што се види по њиховом програму од 10 тачака који је објављен 1966. године⁴⁰⁶.

Према подацима из извештаја организације *Хјуман рајтс воч* (Human Rights Watch) екстремна десница све више јача у Европи што се посебно види по расистичким испадима. Док су екстремисти у Грчкој непријатељски настројени према Пакистанцима које су организовано напали 2011. године када је повређено 25 људи, у Мађарској је присутан расизам према Ромима. Црвени крст је 2011. године евакуисао 227 Рома из једног

---

⁴⁰⁵ Према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 235.

⁴⁰⁶ 1. Ми желимо слободу. Ми желимо моћ да сами одређујемо судбину црначке заједнице. 2. Ми желимо пуну запосленост за наше људе. 3. Ми желимо да бели човек престане са пљачком наше заједнице. 4. Желимо пристојан смештај достојан људских бића. 5. Ми желимо адекватно образовање које ће показати праву природу декадентног америчког друштва. Потребно нам је образовање које ће нас учити нашој правој историји и улози у савременом друштву. 6. Желимо да сви црнци буду изузети од војне обавезе. 7. Желимо да сместа престане брутални однос према црнцима од стране полиције и убијање. 8. Желимо слободу за све црнце у држави, окрузима и затворима. 9. Желимо да црнцима који су прекршили закон суде други црнци као што је и прописано уставом САД. 10. Желимо земљиште, храну, места за становање, образовање, одећу, правду и мир. Као наш главни циљ одређујемо плебисцит широм колонија који ће се организовати под надзором УН на којем ће се наша раса изјаснити о својој вољи и националној судбини. Преузето са: http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Primary/Manifestos/Panther_platform.html, 15.03.2012.

мађарског насеља јер су се екстремни десничари спремали за напад. У поменутом извештају се помиње и Француска као изразито нетолерантна према арапским имигрантима, јер је забранила ношење фереце, као и Холандија која је дала значајан политички простор за изражавање расистичких идеја десничару Гертју Вилдерсу (Geert Wilders) оснивачу *Партије за слободу*⁴⁰⁷.

Национализам и расизам су добра подлога за развој **ксенофобије** као једне од значајних одлика екстремне деснице. Анимозитет према странцима је посебно присутан у земљама са високим стандардом које представљају “меку” за имигранте из различитих делова света. Мржња и нетрпељивост се још више распирују из разлога што се имигранти не асимилију тако лако, већ често претендују да наметну свој културолошки стил живота. Ксенофобија се у односу на претходне године повећала у Швајцарској у којој су мета напада десничара пре свега муслимани мушкарци, тврди се у заједничком извештају HRW и *Федералне комисије за борбу против расизма*⁴⁰⁸. У Италији се у последњих десет година рапидно повећао број ксенофобичних напада у којима су највеће жртве Роми. Према извештају Католичке цркве, у Италији илегално живи око 5 милиона имиграната, што чини 8% популације⁴⁰⁹. Екстремни десничари због осећаја угрожености од новодолазећих имиграната примењују насиље које се обично манифестује у форми “говора мржње”, или још горе у виду “злочина мржње”. Интересантно је да у САД не постоји анимозитет према имигрантима као што је то случај са европским континентом, што се може објаснити чињеницом да је Северна Америка заправо и настала захваљујући имигрантима, тако да је појава “дођоша” сасвим уобичајена за становнике САД. Проширењем Европске Уније долази до прилива још већег броја странаца из новопримљених држава, што још више утиче на јачање ксенофобије. На скали од 0 до 1 на којој 0 представља потпуну прихваћеност имиграната, а 1 потпуну одбаченост, просечна оцена у земљама ЕУ је 0,5. Од свих чланица ЕУ сматра се да је Грчка најксенофобичнија са резултатом на скали од 0, 65 иза које долази Мађарска са 0, 64. Осим њих, повећану ксенофобију од просечне на нивоу ЕУ показују још Шпанија, Италија и Норвешка⁴¹⁰. Ксенофобија, расизам и антиисламизам је у Норвешкој кулминирао 2011. године када је Андреас Брејвик побио “у

⁴⁰⁷ <http://www.hrw.org/>, 13.03.2012.

⁴⁰⁸ <http://www.humanrights.ch/en/Standards/International/UN-Bodies/index.html>, 10.03.2012.

⁴⁰⁹ <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/italy0311WebRevised.pdf>, 12.03.2012.

⁴¹⁰ Према: Valori, Elia Giancarlo, “The European Union, Antisemitism, Rascism and Xenophobia”, *The Israel Journal of Foreign Affairs*, бр. 3, 2007, стр. 80.

име заштите хришћанства и беле расе” на острву Утоја махом тинејџере, који су представљали подмладак тада владајуће *Лабуристичке партије*.

Мржња према непријатељу и тежња за њиховим уништењем је одлика свих екстремиста, али код десничара су непријатељи другачији него ли код на пример, левичарски фондираног екстремизма. У зависности којој врсти десничарских екстремиста је реч, непријатељи су различити. Обично је реч о некој националној групи, па тако неонацисти непријатеље виде у Јеврејима што је основа за антисемитизам; скинхедсима су непријатељи претежно Роми, мада су на почетку настанка овог покрета непријатељи британским скинхедсима били Пакистанци који су масовно почели да се досељавају у Велику Британију; америчкој десници су главни непријатељи афроамериканци што и даље омогућава деловање (иако у значајно мањој мери) Кју Клуks Клана и њему сродних организација попут *милицијских покрета*. У Србији је рецимо, екстремна десница окренута против припадника оних нација са којима је у скорој прошлости ратовала (Хрвати и Албанци), док је код хрватске деснице приметан анимозитет према Србима што се подупире величањем усташко-клерикалних идеја које се најексплицитније виде у наступу музичара Марка Перковића – Томпсона. Овај проушашки музичар је изузетно популаран у Хрватској о чему сведочи и број његових симпатизера на станици *фејсбука* која има у овом тренутку 10.182 чланова. Концерти које организује Томпсон су јако посећени, а на њима се обично јавно даје подршка хашким оптуженицима за ратне злочине као што су Вељко Марић, генерал Готовина и Маркач⁴¹¹. Екстремна десница је могућа у свим друштвима без обзира на религију, нацију или расу. Обично се сматра да је она заступљена код белаца хришћанске вероисповести, што није исправно, јер се екстремном десницом могу сматрати и муслимани који покрећу “свети рат” против хришћанских неверника, што се обликује у форми клерикално-исламистичког фашизма или се чак може јавити и код Јевреја који се организују у екстремистичке формације како би заштитили Израел од арапских имиграната. Такође код екстремне деснице морамо приметити анимозитет према масонерији што се оправдава тиме да су њени најмногобројнији чланови “некадашњи комунисти или Јевреји”. Екстремна десница увек

---

⁴¹¹ Видети више о томе: <http://www.thompson.hr/component/content/article/4-nastupi/64-velicanstveni-koncert-u-vukovaru-pred-oko-30-000-thompsonovih-oboza.html>, 14.03.2012.

налази непријатеље у некој религији, нацији, групи⁴¹² или раси која је обично другачија од њихове.

Антикомунизам је једна од најизразитијих особина савременог десничарског екстремизма што се већ доводи у везу са крупним капиталом којем је од вајкада нагињала екстремна десница. Други светски рат је Хитлер између осталог покренуо са циљем ширења територија, што је било у интересу развоја крупног капитала. Пошто је комунизам као идеологија устремљена против приватног капитала (а то се види по експропријацији приватне имовине у свим политичким системима који су имали на власти ову политичку опцију), сасвим је разумљив конфликт између десничара и комуниста. Док су први жудели за приватном својином и профитом, други су претендовали да створе друштво у коме ће “сви давати према својим могућностима, а узимати према својим потребама” што је подразумевало и државну својину. Суштина спора између ове две стране је, уствари, у различитом односу према капиталу. Но, интересантно је како се ипак унутар нове екстремне деснице ствара чудан хибрид који комбинује елементе десничарске идеологије са неким комунистичким вредностима. Тако је на пример, код српског покрета *Наше* идеја социјалне правде један од основних циљева којем стреме: “Један од основа како би се економски покренула Србија је хапшење и национализација имовине тајкуна и политичара који су се богатали пљачком народа и који су уништили српску привреду, а раднике оставили на улици да умиру од глади. Такође, инсистирамо на национализацији српских фирми које су купиле стране компаније, упропастиле и довеле до стечаја и на затварању страних банака које пљачкају народ и дају кредите под најнеповољнијим каматама у Европи”⁴¹³. То само потврђује нашу унапред наведену хипотезу у раду да се поједини облици савремене деснице граде по еклектицистичком принципу узимајући разне елементе од често међусобно супротстављених идеологија.

Савремена екстремна десница обично показује **склоност ка некој религији**, за разлику од левице која је у свим варијантама почев од умерене до екстремне увек атеистичка. Ово клерикално својство екстремне деснице није увек нужно јер се религија често злоупотребљава зарад оправдања насиља које је десница спремна да чини. Истраживањем везе између религије и екстремне деснице дошли смо до закључка да се

---

⁴¹² На пример, хулигани на утакмицама се обично организују као екстремни десничари, мада и међу њима постоје раритетне групе (као што је то случај Италији) које се самопрокламују као екстремни левичари.

⁴¹³ <http://nasisrbija.org/>, 15.01.2013.

све религије могу искористити као подлога за деловање десничарско екстремистичких организација. Без обзира што се у највећем броју научних радова хришћанство повезује са десничарским екстремизмом, сматрамо да и друге религије могу бити инволвиране у његову идеологију. Као што смо већ нагласили у раду, деловање исламистичких екстремиста се може посматрати као верзија клерикалног фашизма из разлога што осећају мржњу и нетрпељивост према дугим верама, нацијама, расама и друштвеним групама (нпр. геј популација) различитим од њих и стреме уништењу истих.

У Америци је карактеристичан покрет под називом *Хришћански идентитет* (Christian Identity) који предствља кишобран испод којег се налазе разноврсне расистичке и екстремистичке организације. Овај покрет верује да су „Англосаксонци, Келти, Скандинавци, Германи потомци некадашњих израелских племена, док су Јевреји потомци Нечастивог“⁴¹⁴, из чега видимо ирационалну основу антисемитизма. Присталице овог супкултурног покрета насиље које чине оправдавају “одбраном” хришћанства и беле расе од “невреника”.

Многи десничарски покрети упражњавају **паганизам** величајући култове старогерманских богова – нпр. Одинов култ⁴¹⁵. Ова идеја је поникла на Хитлеровој замисли о нео-паганизму, која је уствари требало да представља варијанту “аријевског хришћанства”, а која је укључивала глорификовање старогерманских богова. Према Јунговим (Carl Gustav Jung) истраживањима из 1933. године, националсоцијалистички покрет младих *Jugend Bewegung* је у част бога Одина имао обичај да организује прославу на врху планине уз приношење крвне жртве (јагње). Касније, 1939. године, Јунг закључује како је приношење крвне жртве Одину представљало почетак немачког нео-паганизма⁴¹⁶. Уствари, Јунг је кроз теорију архетипа и колективног несвесног покушао да објасни како је нацизам у Немачкој настао захваљујући регенерацији култа бога Одина, као бога рата. Заправо, ревитализација Одиновог култа је започела у Немачкој још у 19. веку да би кулминирала у време нациста. Многи немачки уметници су били инспирисани Одином, па

---

⁴¹⁴ Combs Cindy, Slann Martin, *Encyclopedia of terrorism*, Facts On File, New York, 2007, стр. 163.

⁴¹⁵ *Один* је најстарији и врховни бог у нордијској митологији који је уједно и бог рата. Постоје многа друга имена која се користе за његово представљање: Вотин, Валфодр...

⁴¹⁶ Према: Lewin, Nicholas Adam, *Jung on war, politics, and Nazi Germany: exploring the theory of archetypes and the collective unconscious*, Karnac Books, London, 2009, стр. 361-362.

је тако Вагнер (Wilhelm Richard Wagner) створио нека дела као што су *Валкира*, *Прстен Нибелунга* и сл. Чак су и поједини младохегелијанци почели да се баве митом о Нибелунзима који припада старогерманској митологији⁴¹⁷.

Паганизам се може срести и код неких српских организација, па се тако на сајту www.srpskifront.com налази размишљање наших екстремних десничара о овој појави. Паганизам се доживљава као “инстинктивни поглед на свет” или *Weltanschauung*. Он је “више продуктиван за индивидуалну добробит, више исправан него што су то конвенционалне религије као што је то на пример, хришћанство”⁴¹⁸, истичу ови десничари. Екстремисти појам паганизма виде у односу према тзв. *расонализму* који је према њиховој перцепцији модеран и припада категорији рационалног, за разлику од од инстинктивног паганизма. Десничари се не опредељују за паганизам било које врсте већ само за онај који има везе са аријевском расом, коју доживљавају као супериорну у односу на друге. Обожавање старогерманских богова и глорификовање аријеваца код српских десничара је куриозитет по томе што су управо Срби у великој мери страдали од нациста и фашиста током Другог светског рата. Десничарски екстремизам је као савремени феномен пун ирационалног, контрадикторног и нелогичног садржаја што се и види по неконзистентности његове идеологије.

Десничари екстремистичке идеолошке провенијенције верују да постоји **завера** против групе којој припадају што утиче на њихов вигилантистички став, јер се осећају стално угроженим. Одатле и потиче анимозитет једног дела екстремиста према масонима, које сматрају “главним кривцима” за “јеврејску светску заверу”. Наиме, припадници десничарских екстремистичких група се држе убеђења да су Јевреји најзаступљенији у масонским ложама и да креирају свет по свом нахођењу. Анимозитет према масонима, је уствари, првенствено анимозитет према Јеврејима. Чак су се и неке од првих екстремно десничарских група у Америци називале “антимасонским”⁴¹⁹.

---

⁴¹⁷ Према старогерманској митологији Нибелунзи су патуљци који настањују Нибелхајм. Видети више о томе у: Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Рат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006.

⁴¹⁸ http://www.srpskifront.com/index.php?option=com_content&view=article&id=150:paganizam&catid=83&Itemid=486, 16.03.2012.

⁴¹⁹ Видети више о томе у: Chambliss, William, *Crime and criminal behavior*, Thousand Oaks, Calif. : SAGE, 2011, стр. 230.

Да није све тако једноставно и кристално јасно у програмима и циљевима десничарског екстремизма видимо по томе што су поједине врсте десничарских екстремиста и сами припадали тајним друштвима која су наликовала масонским ложама. Још 1911. године је у Немачкој основана *Вотанова ложа* на челу са великим мајстором Теодором Фричом (Theodor Fritsch) чији је циљ био повезивање десничарских група широм земље. Само годину дана након оснивања ове ложе, настало је нових пет које су се назвале *Редом Германа*⁴²⁰. Сматра се да је контроверзна окултно-мистична организација *Тулe*⁴²¹ којој је припадао и сам Хитлер, отцепљени део *Редa Германа*.

Без **традиције** која је препознатљив елемент у десничарском екстремизму се не може ни замислити његово постојање. Пошто нагиње традицији, десничарски екстремизам се противи модернизму и променама које савремено друштво носи са собом. Неонацисти се позивају на нацистичку традицију из Другог светског рата, многи од њих се враћају у дубоку прошлост славећи старогерманске богове, а националистичко-екстремистичке групе величају оне периоде историје у којима је њихова нација била на врхунцу своје моћи. То је код Срба период Немањића, код хрватских десничара се глорификује време усташке НДХ, док је код италијанских неофашистичких група то период Мусолинијеве владавине (неке од њих иду толико далеко да се враћају у период Римског царства). Пошто је традиција обично у сукобу са модернизацијом, логично је да су екстремни десничари противници глобализације. Својим идејама о десуверенизацији и денационализацији глобализација иритира ригидно-традиционални систем вредности екстремиста у којем идеја о посебности игра значајну улогу. Услед овако дијаметрално супротних система вредности неизбежан је сукоб између глобализације и десничарског екстремизма.

“Обожење” вође и хијерархијска организација су маркантни елементи савремене екстремне деснице. По овим особинама модерни екстремизам уопште не заостаје за својим историјским узорима – нацизмом и фашизмом. Свака десничарска организација која је заснована на екстремизму има лидера који је неприкосновени вођа, што се веома

---

⁴²⁰ Према: Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Рат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006, стр. 106.

⁴²¹ Назив *Тулe* се везује за истоимено скандинавско острво на коме су се могли склонити “чисти Аријевци” бежећи од хришћана.

експлицитно види код хулиганских група које су прави пример чврсто устројене хијерархијске организације. Овакав однос је супротан демократским правилима организовања и заснива се на принципу ауторитарности.

Код десничарских екстремиста важи правило да најмоћнији влада, а да му се остали покоравају, што указује на ауторитарну структуру личности, о чему је писао Ерих Фром. Група и вођа су повезани нераскидивим везама, већ из самог разлога што једна појава без друге нема смисла. Да би се група организовала и самим тим деловала, потребно је “чврсто” вођство, које опет има смисла једино уколико има групу којом командује. У савременим екстремистичким организацијама и групама се за вођу бирају харизматске личности које су обично склоне насиљу. Егзалтираност вођом од стране следбеника подразумева његово “обожење” и ствара утисак о његовој непогрешивости. Хитлер је био прави пример харизматског вође који је магијски деловао на широке народне масе, док је и даље узор многим неонацистичким покретима који га славе попут божанства.

Фром је тврдио у његовој познатој студији *Анатомија људске деструктивности*, да је Хитлер представљао прави пример малигне агресивности, сврставајући га у некрофилне личности, што је значило да се одушевљавао смрћу: “Објекти Хитлерове деструктивности били су градови и људи”⁴²². Осим тога, Фром сматра да је најекстремнији вид његовог деструктивизма изражен у декрету “Спаљена земља” из 1944. у којем се истиче да се сви немачки градови униште пре него што их заузме непријатељ. У Србији је *Национални строј* фаворизовао Хитлера, док то на интернационалном нивоу раде покрети попут *Blood and Honour* и *Combat 18* који га отворено глорификују одржавајући тако његов политички култ. *Национални строј* (који се налази под “капом” покрета *Blood and Honour*) истиче као методе свог деловања принцип “вука самотњака” и “отпора без вође”, мада је познато да је њихов лидер Горан Давидовић - Фирер, који је неколико пута хапшен због ширење националне, верске и расне мржње и нетрпељивости. Без обзира шта се налази у формалним програмима савремених десничарско екстремистичких организација, оне увек вапе за лидером кога ће слепо пратити. У ауторитарним групама чланови иду за вођом и поштују његове одлуке без обзира да ли су оне моралне или не.

---

⁴²² Фром, Ерих, *Анатомија људске деструктивности II*, Напријед, Загреб, 1984, стр.

Норвешки филозоф Лаш Свенсен (Lars Svendsen) у књизи *Филозофија зла* примећује како постоје разне врсте зала које су у својој бити деструктивне, што можемо применити приликом објашњења понашања екстремистичких вођа. Према Свенсену постоје четири врсте зала: *демонско*, *инструментално*, *идеалистичко* и *зло глупости*⁴²³. Прва врста (*демонско зло*) одговара Фромовој малигној агресивности и некрофилном типу вође какав је био Хитлер, а имплицира чињење зла ради уживања. *Инструментално зло* се користи код десничарских лидера када насиље подразумева пут до остваривања неког циља, који не мора бити негативан. *Идеалистичко зло* је интересантна категорија, јер починилац сматра да употребом насиља чини уствари, добро. Ово је, заправо, типична одлика савремених десничарских организација и њихових лидера. И на крају *зло глупости* је оно које је врста непромишљености, што се такође може наћи у понашању савремених десничарских лидера. Ову последњу врсту зла оличену у непромишљеном насиљу Хана Арент је називала – баналном.

Одушевљење војском и њеним основним правилима под којима се подразумева пре свега, дисциплина, респект ауторитета и хијерархијска организација, је врло значајно обележје десничарског екстремизма које можемо назвати **милитаризмом**. Склоност ка милитаризму се може приметити већ и по стилу одевања код скинхедса који обично носе војничке панталоне и чизме чиме потврђују “мачо принцип”⁴²⁴. Однос између власти и екстремних десничара је врло интересантан, јер десничари (укључив и екстремисте) увек преферирају снажну и доминантну државу, те се за њен опстанак боре свим средствима. Па ипак, постоје и они екстремни десничари, који незадовољни својим положајем у друштву, протестују против те исте државе. Рецимо, у Србији су у више наврата протестовали против одлука постојеће власти (против изручења хашких оптуженика, организовања геј-параде и сл.) у форми нереда, немира и демонстрација.

Суштина савремене екстремне деснице је у томе да тежи стварању снажне, хомогене државе у којој ће постојати обично једна нација, једна раса, једна изабрана група. Још од доба Другог светског рата десница је показивала потребу за стварањем јаке

---

⁴²³ Видети више о томе у: Svendsen, Lars, *A philosophy of evil*, Dalkey Archive Press, Champaign, Ill, 2010, стр. 86-87.

⁴²⁴ Идеја “мачоизма” се најчешће манифестује кроз физичку снагу и агресију.

државе, а оно што је чинило јаком је свакако војска и разграната мрежа тајне полиције. Војска је чувар поретка, а то је један од примарних циљева екстремне деснице, те је и разумљива жеља за њеном доминантном улогом у друштву. Савремени десничари су за разлику од старијих облика нацизма и фашизма, најћешће само тек пука имитација војне силе, јер заправо не поседују довољно развијене капацитете војне моћи. Екстремисти десничарске идеолошке провенијенције у модерном друштву најћешће делују кроз тзв. паравојне формације и милицијске покрете који су посебно развијени у САД, што представља само симулакрум правих војних снага. Пример паравојне десно екстремистичке организације је *Мајнутмен* (Minutemen), која је настала 60-тих година у Америци са циљем борбе против комуниста. Припадници ове организације су сматрали да државни органи не улажу довољно напора у сузбијању комунизма, те су стога решили да самостално предузму одговарајуће акције. Организовали су војне кампове у којима су се обучавали за обрачун са комунистичким снагама, правећи у исто време и листу непријатеља од 65.000 људи које у случају државне опасности треба елиминисати, док је 1.500 “домаћих издајника” такође требало да буде лишено живота⁴²⁵.

Захваљујући снажном уједињеном међународном деловању након Другог светског рата, оштрица нацизма и фашизма је поприлично отупљена, па се данас милитаризам екстремне деснице најћешће испољава у виду покушаја маргиналних групица да се организују у нереспектабилне војне формације. Тренутак када се милитаризам⁴²⁶, помешан са верским фанатизмом и насиљем уједини, доводи до терористичких напада клерикалне екстремне деснице који могу имати катастрофалне размере као што је то било у Америци 11. септембра 2001. године.

Управо захваљујући свим наведеним карактеристикама од којих предњаче милитаризам и традиционализам, екстремна десница се може схватити и као “мушки феномен”. Заправо, сва истраживања показују да екстремно десничарски покрети имају много мање женских чланова, насупрот екстремној левици која је еманципацију жена

---

⁴²⁵ Према: Atkins, Stephen, *Encyclopedia of right-wing extremism in modern American history*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 2011, стр. 188.

⁴²⁶ Видети више о милитаризму у: Милашиновић, Радомир, “Милитаризам као иманентни израз савременог света”, *Српски књижевни гласник*, бр. 3, 1993, стр. 129-136.

видела и кроз масовно учествовање у екстремистичким организацијама⁴²⁷. Нацисти су 40-их година 20. века сматрали да је улога жене велика у очувању наталитета, васпитању нације и социјализацији младих, али јој никада нису давали равноправан статус са мушкарцима у политици. Партиципација жена у организацијама екстремне деснице је минорна, поготово када се ради о хулиганским или скинхедс групама у којима је 99,99% чланова мушког пола. Но, интересантно је да су се у појединим десничарским организацијама жене радо активирале (без обзира на десничарску идеологију која не ставља у исту равн мушкарце и жене), јер је то био често једини начин за политичку партиципацију.

Жене су се често осећале значајним фактором политичког и друштвеног живота партиципирајући у екстремно десничарским организацијама. Дobar пример је женски десничарски покрет у Чилеу који је био устремљен против Аљендеа (Salvador Allende Gossens). Жене су биле веома активне у овом покрету из неколико разлога. Пре свега, левица је у својим борбама фаворизовала само раднике мушкарце, док су жене биле потпуно изопштене из политике, што је утицало да се оне окрену десници. Осим тога, пружила се прилика да осим жена из виших класа учествују у политичком животу и жене из средњих, па и нижих класа, што је било веома значајно за унапређење положаја женске популације са маргиналних друштвених лествица⁴²⁸. Слична ситуација се десила и када је у питању Кју Клукс Клан који је као типична расистичко-патријархална организација привукао велики број жена. Према подацима Бли Катлин (Blee Kathleen) које износи у књизи *Жене у Клану*, сматра се да је пола милиона жена 40-их година 20. века припадало овој организацији⁴²⁹. Интересовање за Клан је било разумљиво уколико се узме у обзир да је то била једина могућност да се и жене “питају” за став у друштву. Припадањем Клану

---

⁴²⁷ Дobar пример за то су представници левичарско-терористичке групе *Бадер-Мајнхоф* у Намачкој која је имала веома велики број женских активних чланова. Колико су жене биле заступљене у овој групи види се већ из самог назива у којем се сем имена Андреаса Бадера помиње име женског вође групе – Урлике Мајнхоф.

⁴²⁸ Видети више о томе у: Power, Margaret, *Right-wing women in Chile: feminine power and the struggle against Allende 1964-1973*, Pennsylvania State University Press, University Park, Pa. 2002.

⁴²⁹ Према: Blee, Kathleen, *Women of the Klan*, University of California Press, Berkeley (Calif.), London , 2009.

који је као организација имао велики утицај и моћ у друштву, жене су сматрале да су побољшале и свој социјално-политички статус.

Разлог зашто су екстремно десничарске организације првенствено “мушке” организације налази се у томе што је и једна од основних одлика идеологије деснице да мушко-женске односе сагледава кроз патримонијалну призму по којој је мушкарац супериорнији од жене и представља главу породице (или нације ако је реч о вођи). Због тога се по природи ствари од жене очекује да се покорава вољи мушкараца и задржи своју традиционалну улогу – улогу жене и мајке. У том контексту је жена тешко доживљавана као политички субјекат.

Нека истраживања су показала да се жене одлучују за чланство у екстремно десничарским организацијама из три разлога⁴³⁰:

1. Због утицаја неког мушког члана породице (оца, сина или супруга) да уђе у екстремистичку организацију.
2. Због тога што су психички болесне.
3. Због тога што гледају рационално на чланство, јер припадањем екстремно десничарским организацијама стичу могућност да партиципирају у политици и поправе свој социјални статус.

Савремена жена је спремна да учествује у нео-нацистичким акцијама и промовише себе као равноправног члана организације што је доста другачије у односу на нацистичко схватање улоге жене из Хитлеровог доба. Током *Аријевског фестивала* који се у Пенсилванији организује сваке године многе жене су 1992. године салутирале нацистички поздрав равноправно са мушкарцима, док су пак, неке од њих на исти догађај долазиле са бебама у наручју⁴³¹. Такође је приметан већи број женских чланова (у односу на прошла времена) у савременим скинхедс групама, у којима жене, да би се што више

---

⁴³⁰ Према: Eager, Paige Whaley, *From freedom fighters to terrorists : women and political violence*, England Ashgate, Aldershot, Hants, 2008, стр. 71.

⁴³¹ Према: Blee, Kathleen, *Inside organized racism: women in the hate movement*, University of California Press, Berkeley, Calif. 2002, стр. 111.

идентификовале са мушкарцима, почињу да брију главе и носе исту одећу као и мушки чланови.

У складу са новом улогом жена у нео-нацистичким организацијама и покретима провлачи се једно веома значајно питање за екстремну десницу, а то је – право на абортус. Познато је да су многе екстремистичке организације изводиле бомбашке нападе на клинике које су вршиле абортусе, док је у Америци убијено неколико десетина гинеколога од стране екстремиста. Интересантно је како се код савремене екстремне деснице променио делимично став по питању абортуса, јер је почела да га подржава, али само када су у питању абортуси црнкиња, Јеврејки и жена из Трећег света⁴³². На тај начин екстремни десничари сматрају да ће се смањити наталитет “неаријевских раса”, што погодује развоју “супериорнијих Аријеваца”.

Анализирајући однос савременог десничарског екстремизма према “женском питању” можемо издвојити два закључка:

1. Екстремни десничари традиционално, жену вреднују кроз две животне улоге, а то је улога мајке и супруге. Дакле, жена је задужена за развој беле расе и аријевске нације, док се најгором издајом сматра ступање у брак или пак, ванбрачну везу са “неаријевцима”. Шовинизам је једна од карактеристичних одредница екстремне деснице па је тако Ричард Батлел (Richard Butler) лидер америчке организације *Aryan Nations* тврдио како су “дрога, алкохол и жене уништили две трећине (белог) човечанства”⁴³³. Жене су изопштене из политичког живота и не третирају се као политички субјекти, те се од њих и не очекује партиципација у политици.
2. На идеју о женској еманципацији нису остали имуни ни екстремни десничари. Заправо, многе модерне организације (пре свега скинхедс групе и припадници покрета *Хришћански идентитет*) су спремне да ангажују жене као политичке активисте и доделе им чак оперативну улогу у групи. Иако је ретко, жене у неким модерним организацијама у САД, постају неформални лидери у групи којој припадају. Овакви примери су били присутни код група које су у саставу

---

⁴³² Према: Blee, Kathleen, *Inside organized racism: women in the hate movement*, University of California Press, Berkeley, Calif. 2002, стр. 114.

⁴³³ Према: Blee, Kathleen, *Inside organized racism: women in the hate movement*, University of California Press, Berkeley, Calif. 2002, стр. 116.

Кју Клуks Клана у САД. Није ни чудо што је баш у Америци дошло до еманципације у екстремној десници, јер је ова земља и позната по томе да се у великој мери залаже за заштиту женских права и еманципацију, на шта нису остали потпуно имуни ни екстремистички покрети.

Без обзира што жене у појединим организацијама постају готово равноправни чланови са мушким члановима, екстремна десница је далеко од тога да мушкарце и жене сматра равноправним, што се види и код исламистичке екстремне деснице.

6.3. Десничарски екстремизам као генератор политичког насиља

Сматрамо да савремени десничарски екстремизам генерише различите облике политичког насиља. Вођени класификацијом политичког насиља Драгана Симеуновића, размотрићемо који су то облици насиља својствени екстремној десници. У истраживању корелације између политичког насиља и екстремне деснице позиваћемо се на релевантне примере из скорије и даље прошлости.

Најпре ћемо објаснити повезаност између простих облика политичког насиља и екстремизма десничарске идеолошке провенијенције. **Претња силом** спада у основне облике политичког насиља које је индиректног карактера. Могућност њеног испољавања се манифестује како у институционалном, тако и у индивидуалном смислу речи. Претња силом се може јавити као врста индивидуалног али и државног насиља (када се некоме прети санкцијама, ратом, војним интервенцијама и сл.). Претња силом се обично развија у два правца:

1. Уколико се остваре политички захтеви, онај ко прети може одустати од претње (трајно или привремено – зависи од развоја политичких догађаја).
2. Уколико се не остваре захтеви, страна (најчешће држава) која прети силом може прећи на директне и сложене облике насиља попут рата или војне интервенције.

Код претње силом морамо узети у обзир да „није свака претња силом насиље већ само она која јесте, или изгледа ономе коме се прети, озбиљна или остварљива“⁴³⁴. Сећамо се сликовитог објашњења професора Симеуновића на докторским студијама на ову тему када је говорио да није исто уколико нам идентичну претњу упуту дете које је нејако и у немогућности да је спроведе или силеција који не само да озбиљно прети, већ и може то урадити. Уколико транспонујемо са социјалног на политички план овај пример, видећемо да је много озбиљнија и респектабилнија претња коју упућују САД као највећа војна сила данашњице Ирану у вези са актуелним нуклеарним програмом, него ли уколико то уради нпр. Линхенштајн⁴³⁵. Као што видимо претња силом има своје ефекте, јер само постојање силе (која је подсећамо статичка) је довољно да поједине актере у политичком животу натера на одређено понашање.

⁴³⁴ Симеуновић, Драган, *Теорија политике – практикум*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 156.

⁴³⁵ Предавање проф. др Драгана Симеуновића на докторским студијама, Факултет политичких наука, 28.12.2009.

Кључна ствар код претње силом је перцепција нечије моћи, јер се често може десити да преценимо или подценимо нечију моћ. У таквим прорачунима се обично доносе лоше политичке одлуке које могу довести до неповољних консеквенци по неку државу или политичку организацију. Чињеница је да уколико нечију моћ перципирамо већом него ли што јесте онда се тако и према њему понашамо и обратно.

Претња силом је насиље које подједнако користе и десничари и левичари. Ово је према нашим сазнањима један он најчешће употребљаваних облика насиља код екстремних десничара. Потреба да се неком прети произилази већ из саме тежње за доказивањем, што указује на жељу за доминацијом која је својствена екстремној десници. Скинхедси стално прете Ромима, хулигани на фудбалским утакмицама увек прете противницима чак и уколико то не планирају да ураде, бели расисти прете црнцима итд. Претња силом има упозоравајућу поруку коју је корисно знати, јер се потенцијална жртва може припремити. Најгоре је оно насиље које долази без најаве јер жртве тог насиља остају неприпремљене. Утолико је улога обавештајних служби од великог значаја јер долазе до информација о могућем насиљу, па га самим тим и могу предупредити.

Када су 25. децембра 2011. године активисти удружења грађана заузели касарну *Арчибалд Рајс* у Новом Саду како би је претворили у просторије невладиног сектора, стигле су претње од стране десничарске организације *Србска акција*. У поменутих претњама *Србска акција* истиче како ће очистити касарну од удружених група неокомуниста, наркомана и хомосексуалних изопачењака⁴³⁶. Такође као вид претње могу бити схваћени и графити које је десничарски покрет *Образ* исписивао пред одржање геј параде у Београду 2010. године – „Чекамо вас!“. Када говоримо о озбиљнијим претњама силом, онда као пример можемо узети расистичке законе који су усвојени у време апартејда у Јужноафричкој републици у којој су сексуални односи између црнаца и белаца били забрањени, а држава је претила кривичним гоњењем уз употребу силе онима који буду прекршили ове законе.

Принуда као основни облик политичког насиља је присутна код десничарских екстремиста и подразумева „насиље као директну или индиректну употребу силе, нпр. путем разноврсних притисака и претње силом с циљем остварења интереса, интенције и

---

⁴³⁶ Извор: Бета, <http://www.vesti-online.com/Vesti/Hronika/189910/Srbska-akcija-Ocisticemo-kasarnu-od-neokomunista-i-gejeva>, 17.02.2012.

воље субјеката који принуђује, обично супротних интересима, интенцијама, и посебно, увек супротних вољи онога ко се принуђује⁴³⁷. Принуда се може јавити и унутар самих десничарских организација у којима се принуђују поједини чланови на извршење одређених (најчешће незаконитих) радњи како би се остварили интереси тих организација. Нас посебно интересује принуда екстремних десничара која је усмерена ка тзв. „непријатењима“. На пример, Хитлер је принуђивао Јевреје да носе жуте траке како би се лакше распознавали у јавности, што је крајње дискриминаторски и деградирајући чин. Такође треба рећи да су многи људи у нацистичким концентрационим логорима за време Другог светског рата одвођени на принудни рад. Наравно, логори за принудни рад нису били одлика тек десног екстремизма, они су били својствени и многим комунистичким земљама укључив и нашу (Голи оток у време Тита), а најизраженији су били гулази у Русији о којима је посебно сликовито писао Александар Солжењин (Александр Исаевич Солженицын)⁴³⁸. Стравични логори смрти познатији као логори за тзв. „принудни рад“ су организовани у НДХ захваљујући Павелићевој *Законској одредби о упућивању непоћудних и погибелних особа на присилни боравак у сабирне и радне логоре* од 25. новембра 1941. године. У озлоглашеном Аушвицу је постојао логор (за принудни рад) познатији као БУНА- Моновиц који се састојао од 45 под-логора за принудни рад. Затвореници би се током целог дана исцрпљивали често бесмисленим пословима, што је за циљ имало њихово понижење и деперсонализацију до уништења.

За време нацистичке Немачке било је мноштво институционалних принуда, као што је на пример стерилизација жена. Подаци из тог периода показују да је до 1939. године присилно стерилисано око 150.000 жена, углавном Јеврејки⁴³⁹.

Притисак као форма политичког насиља такође може бити генерисана од стране десничарског екстремизма. Код притиска је уобичајено да она страна на коју се притисак врши пристаје на одређене уступке, управо из разлога очувања своје моћи која се крњи, али која се не уништава у потпуности. Осврнемо ли се на прошлост видећемо да је Хитлер вршио неизмерно велики притисак на Аустрију коју је на крају насилно припојио Немачкој у виду *анилуса* 1938. године. У време припајања тадашњи аустријски канцелар Курт фон Шушниг (Kurt Alois Josef Johann Edler von Schuschnigg) је под притиском дао

---

⁴³⁷ Симеуновић, Драган, *Теорија политике – практикум*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 155.

⁴³⁸ Видети више о томе у: Солжењин, Александар Исајевич, *Архипелаг гулаг*, Рад, Београд, 1988.

⁴³⁹ Бок, Гизела, *Жена у историји Европе*, Клио, Београд, 2005, стр. 325.

оставку, а Аустрија је припала Немачкој. Када је реч о савременом десничарском екстремизму приметно је да се притисак као форма простог облика политичког насиља примењује за остваривање одређених политичких циљева. Рецимо, у Србији су десничарске екстремистичке организације извршиле притисак на државне институције како не би дошло до организовања већ поменуте *Параде поноса*. Парада која је требало да се организује 2011. године је одложена из безбедносних разлога, јер су десничари претили да ће на све могуће начине спречити одржавање оваквог догађаја.

Десничарски екстремизам може генерисати **психофизичко злостављање** (мучење) које се сврстава у прост облик политичког насиља. Свако мучење је засновано на следећим сазнањима о људској врсти: „прво, да човек нерадо доживљава физички бол и душевну патњу, и друго, да их не може дуго поднети“⁴⁴⁰. Мучење се може јавити у свом физичком или психичком облику, али је најшешћи случај да се исказује као комбинација физичког и психичког насиља, уочава Симеуновић. Поготово својствено физичком насиљу јесте то да је оно у исто време и психичко, јер се при физичком кажњавању наноси и психички бол, али често и понижење објекту насиља. Због дехуманизације човека мучење данас не постоји званично у институционално-државном облику, али то не значи да се не спроводи. Ми ћемо се у нашем раду претежно бавити психофизичким злостављањем политичких противника и то са становишта десничарског екстремизма.

Како је мучење интерперсоналног карактера јер најмање морају учествовати две особе, оно је у исто време и специфичан облик комуникативног понашања. Политички противници су на разне свирепе начине мучени у прошлости од стране владара, државних и осталих институција (нпр. инквизиција). Данас је већина земаља потписница конвенције УН против мучења, али то није потврда да је тортура искорењена из савременог друштва. Иначе, тортура је такође врста мучења, али је увек системског карактера (институционализована је), што значи да је спроводе одређене институције (нпр. држава)⁴⁴¹.

Тортура као мучење институционалног карактера је било карактеристично кроз цео период човекове историје. Још је Аристотел оправдавао мучење робова и затвореника, док

---

⁴⁴⁰ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 91.

⁴⁴¹ Предавање проф. др Драгана Симеуновића на последипломским мастер студијама *Политичко насиље и држава*, Универзитет у Београду, 2007.

је Сенека сматрао да је мучење неправедан и лош начин да се дође до истине⁴⁴². Током средњег века је инквизиција предњачила у методама мучења „неверника“ и вештица, а многи владари су уживали у сакаћењу политичких противника, попут енглеског краља Вилијама који је 1066. рекао да ће вадити очи и сећи тестисе затвореницима као замену за смртну казну⁴⁴³.

У мучењу политичких противника је без премца највише од свих облика екстремне деснице предњачио нацистички режим. Он је представљао институционализацију најбруталнијих облика мучења која је доказе о свом постојању оставила у концентрационим логорима за време Другог светског рата. На пример, лидери покрета отпора су кажњавани тако што су одвођени у „комору са огледалима“ у којој би данима били изложени веома интензивном светлу које су стварала огледала⁴⁴⁴. Нацисти су у Чехословачкој сатима потапали у каду са леденом водом заробљенике док не би умрли у најгорим мукама, док је у Пољској било популарно иживљавање над затвореницима познато под називом *zabki* или „жабе“. Чувари са гас-маскама би натерали затворенике да скакућу као жабе у затвореној просторији у којој би касније пустили отровни гас⁴⁴⁵. У концентрационим логорима би се примењивала тзв. „гимнастика“ која би подразумевала непрекидно устајање и лежање по цео дан. Логораши би осим тога, били принуђивани да ходају по ужареном гвожђу, чупали би им нокте, сексуално злостављали, итд. Лудвиг Рамдор (Ludwig Ramdor) је на пример, користио тзв. „водену тортуру“ за мучење логораша. Он би везивао женама главу за ножне чланке, да би их након тога потапао у воду све до ивице дављења⁴⁴⁶.

Следећи облици политичког насиља које генерише десничарски екстремизам су **атентат и политичко убиство**. Атентат подразумева покушај ликвидације неке важне личности и често се поистовећује са политичким убиством. Симеуновић сматра да треба правити дискрепанцу између атентата и убиства из неколико разлога. Прво треба рећи да постоје успели и неуспели атентати, док са политичким убиством то није случај. Друга разлика је у томе што се атентат врши над неком важном политичком личношћу, док код

⁴⁴² Donnelly Mark, Diehl Daniel, *The big book of pain: torture & punishment through history*, History Press, Stroud, 2008, стр. 44.

⁴⁴³ Donnelly Mark, Diehl Daniel, *The big book of pain: torture & punishment through history*, History Press, Stroud, 2008, стр. 54.

⁴⁴⁴ Према: *Torture and democracy – reader*, Princeton University Press, Princeton, 2009, стр. 98.

⁴⁴⁵ Према: *Torture and democracy – reader*, Princeton University Press, Princeton, 2009, стр. 100.

⁴⁴⁶ Исто

политичког убиства то није правило. Следећа разлика између ова два облика насиља је у томе што се атентат обично спроводи над једном личношћу или малим бројем људи, док је масовност честа одлика политичких убистава (нпр. геноцид). И последња, четврта разлика је у томе што је атентат обично плод завере, док код политичког убиства то није правило. Могу се разликовати и према средствима извршења јер је неписано правило да се политичка убиства могу извршавати ма којим оружјем, док се код атентата обично користи ватрено оружје⁴⁴⁷.

Када је некадашњи припадник турске десничарске терористичке организације *Сиви вукови* Али Агџа (Mehmet Ali Ağca), 1981. године покушао да убије папу Јована Павла II, то је био типичан пример атентата. Иначе, након одслужења тридесетогодишње затворске казне, Агџа је пуштен на слободу 2010. године и том приликом је упутио широком аудиторијуму месијанске поруке о крају света. Иако још увек није доказано, спекулисало се да иза овог атентата стоји бугарска обавештајна служба која је под утицајем Русије организовала папино убиство због његових антикомунистичких ставова⁴⁴⁸ (папа је у то време подржавао покрет „Солидарност“ који је био за рушење комунизма).

Атентат као врста насиља која је генерисана деловањем десничарских екстремиста је била присутна код усташа које су преузеле одговорност због убиства великог броја дипломатских представника и високих државних функционера у послератној Југославији. Један од најпознатијих атентата усташка терористичка група је извршила 1971. године над амбасадором СФРЈ у Шведској, Владимиром Роловићем. Осим њега, усташе су убиле и југословенског конзула Едвина Здовца 1976. године у Франкфурту. Напад на државне функционере је, уствари био напад на државу СФРЈ коју усташка терористичка организација није признавала.

Када је реч о политичким убиствима она су такође била један од метода деловања усташких терориста међу којима предњачи геноцид у Јасеновцу и многим другим логорима током Другог светског рата када је побијено неколико стотина хиљада људи претежно Срба, Рома и Јевреја. Иако је број жртава и данас веома дискутабилан због политичких разлога, постоје различити извори на које ћемо се позвати. Према Херману Нојбахеру (Hermann Neubacher) у Јасеновцу је на свирепе начине убијено више од 750 000

---

⁴⁴⁷ Види: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

⁴⁴⁸ Према: Naylor, Thomas, *Patriots and profiteers: economic warfare, embargo busting, and state-sponsored crime*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2008, стр. 77.

хиљада људи⁴⁴⁹, док Милан Булајић сматра да је број жртава био преко 700. 000⁴⁵⁰. Историчар Владимир Дедијер наводи писмо Ернста Фика (Ernst Fick), генерал-мајора СС немачких трупа, које 16. марта 1944. године шаље Химлеру (Heinrich Luitpold Himmler). У овом писму се истиче да су усташе побиле између 600 000 и 700 000 људи у Јасеновцу⁴⁵¹. Према новијим подацима Међународне комисије, више од 800 000 невиних жртава је страдало у Јасеновцу и Доњој Градини искључиво због тога што су били Срби, Јевреји, Роми или антифашисти⁴⁵².

Од свих логора за време Другог светског рата Аушвиц је био најозлоглашенији, а увођењем гаса *циклон Б*, политичка убиства су се још више омасовила. Према подацима Рудолфа Хеса (Rudolf Höss) команданта логора, дневно се убијало по 9 000 људи⁴⁵³.

Последњи у низу основних облика политичког насиља јесте **диверзија** која је у нешто мањој мери присутна код екстремних десничара од осталих наведених форми политичког насиља. Етимолошки гледано она води порекло из латинског језика од речи *diversio*, што значи промена правца, одвлаћење или скретање, па већ из њене етимологије видимо да диверзија представља директан облик политичког насиља који се може јавити у миру као и рату, а њен основни циљ је одвлачење пажње од главног циља удара како би се истом нанела већа штета. По војном тумачењу термин диверзија се употребљава за означавање „напада с леђа, напада на споредном правцу, као и за означавање активности усмерене на уништавање или оштећивање објеката или материјалних залиха у намери подривања политичког система, привредног потенцијала или одбрамбене моћи земље према којој се диверзија врши“⁴⁵⁴. Како се често термини у политици међусобно преплићу потребно је направити дистанцу између диверзије и саботаже која представља „тихо и прикривено деловање од стране појединаца или група у оквиру вршења радних и

---

⁴⁴⁹ Према: Neubacher, Hermann, *Sonderauftrag Südost 1940-1945 Bericht eines fliegenden Diplomaten*, Musterschmit-Verlag, Göttingen, 1957, стр. 31.

⁴⁵⁰ Видети више о томе у: Булајић, Милан, *Јасеновац: улога Ватикана у нацистичкој Хрватској*, Пешић и синови, Београд, 2007.

⁴⁵¹ Дедијер, Владимир, *Ватикан и Јасеновац: документи*, Издавачка радна организација Рад, Београд, 1987, стр. 644.

⁴⁵² <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=19284>, 01.03.2012.

⁴⁵³ Према: Фонтет, Франсоа де, *Расизам*, Плато, Београд, 1999, стр. 87.

⁴⁵⁴ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 168.

друштвено-политичких обавеза са циљем изазивања дезорганизације рада и наношења материјалне штете, како конкретној радној организацији тако и ради подривања постојећег привредног и друштвеног поретка у целини⁴⁵⁵.

Након Другог светског рата усташе су наставиле са својим деловањем на територији СФРЈ, користећи између осталог диверзију за подривање државног ауторитета. Тако су рецимо, припадници усташког покрета 1973. извршили диверзију у гардероби железничке станице у Београду при чему је једно лице погинуло док је осморо било рањено. Такође треба поменути диверзију у међународном возу 1977. на релацији Дортмунд-Атина код станице Трбовије када је погинуо Бесим Побрић, а осам људи рањено⁴⁵⁶. Осим наведених примера било је још много диверзантских акција које је ова терористичка организација користила како би урушила државни поредак тадашње Југославије.

У наставку рада ћемо пажњу усмерити на проналажење корелације између десничарског екстремизма и сложених облика политичког насиља. **Насилни протести** под којима подразумевамо побуне, nerede и немире су чест пратилац десничарског екстремизма. Без обзира о којој врсти политичког протеста је реч, својствено сваком од њих је да су конституисани из елемената упозорења, најаве отпора и принуде⁴⁵⁷. Политички протести могу бити ненасилни и насилни, а узроци њиховог појављивања могу бити економске, политичке, социјалне или личне природе. На пример, незадовољство становништва економском ситуацијом, или политичким положајем, узрокује политичке побуне. Такође, осим групне постоји и лична, тј. индивидуална политичка побуна као што је штрајк глађу испред државних институција који је учестала појава у Србији у задње време.

Када је реч о насилним политичким нередима њих можемо одредити као врсту политичког протеста који се испољава кроз „асоцијално и деструктивно политички мотивисано понашање групе актера које карактерише директна колективна употреба силе са претежно политичким инструменталним и симболичким садржајем, широком виолентно-појавном скалом и ограниченом могућношћу утицања на измену владајуће

---

⁴⁵⁵ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 111.

⁴⁵⁶ Извор: http://tvslo.si/pda/?&c_mod=pda&op=blog&func=entry&id=60812&public=pub, 26.02.2012.

⁴⁵⁷ Према: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 112.

политичке структуре⁴⁵⁸. Тешко је повући јасну границу између нереда и немира, али треба нагласити да су немири на вишем степену организације од нереда, у њима се ослобађа већа количина насиља која је интензивнија, постоји већа свест учесника о постојећем проблему, већи је број учесника, већа територијална заступљеност и јасније су дефинисани циљеви. Једна од форми испољавања немира су и демонстрације које су познате по томе што представљају колективни и свесни одговор у виду незадовољства, а које произилази из одређеног политичког стања.

Десничари су познати по томе што користе сваки повољан тренутак за побуне и протесте, јер на тај начин исказују незадовољство које је код њих обично перманентног карактера. У Израелу су 2011. године десничари протестовали против све већег броја имиграната, што је утицало на буђење расистичких страсти. Необично је да се у једној оваквој земљи чији је народ највише кроз историју пропатио од расизма и нацизма догађају антиимигрантски протести.

Углавном се дешава да се са десничарским протестима (у ма којој форми се они јавили), поклапају и протести левичара, као противодговор. То је познат сукоб фашизма и антифашизма, који обично контролошу полицијске снаге како не би дошло до ескалације насиља. У Србији су на пример, десничари протестовали поводом геј параде 2010. године што се испољило у виду насилних нереда који су као биланс имали велики број повређених полицајаца и учесника протеста. У саопштењу које је издао МУП Србије, око 6.000 десничара је учествовало у овим нередима, повређено је 124 полицајаца и 17 демонстраната, као и један учесник параде који је швајцарски држављанин. Приведено је 207 особа од којих је задржано 100, због основане сумње да су извршили кривично дело за насилничко понашање и кривично дело из области имовинских деликата. Осим тога, у нередима је запаљена гаража *Демократске странке* у Крунској улици, и начињена је знатна материјална штета полицијским и ватрогасним возилима⁴⁵⁹. Након ових насилних протеста, вођи десничарске организације *Образ*, Младену Обрадовићу је изречена казна од две године затвора због организовања нереда, док је његовој супрузи Јелени Ћалић изречена казна од годину дана кућног затвора јер је била у другом стању. Осим њих, осуђени су и многи други учесници и организатори ових насилних протеста.

---

⁴⁵⁸ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 119.

⁴⁵⁹ Извор: http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/zavrsena-parada-ponosa-u-neredima-povredjena-141-osoba_216093.html, 01.03.2011.

Иако је тешко разликовати nerede и немире добар пример немира имамо у Италији пре него што је Мусолини преузео власт захваљујући „Маршу на Рим“ 1922. Он је организовао банде фашиста које су харале Италијом са циљем уништења радничког покрета који је све више јачао. У тим немирима који су обухватили велики број учесника, одређену територију, налазимо и свест учесника о постојећем проблему против којег се боре, а то је раднички покрет и комунизам. Осим тога, и степен организованости је био на вишем нивоу него ли у обичним нередима, што се у потпуности поклапа са дефиницијом немира.

Форме у којима се немири испољавају су разноврсне, а једна од најчесталијих су демонстрације. Основна одлика демонстрација је „емотивно, свесно колективно реаговање на исте подстицаје“⁴⁶⁰. У демонстрацијама се може исказивати колективно противљење или колективна подрђка некоме или нечему. Десничари су од вајкада практиковали овај вид протеста, па тако имамо у Француској 6. фебруара 1934. године демонстрације које су организовали профашистички кругови поводом „афере Стравински“⁴⁶¹. Екстремни десничари су по угледу на њихове идеолошке истомишљенике из Италије и Немачке организовали насилне демонстрације у којима су поражени од стране француске власти. Савремени пример десничарских демонстрација имамо у Будимпешти 15. јануара 2012. године када су присталице ултрадесничарске странке Јобик (Jobbik Magyarorszáért Mozgalom) протестовали против Европске Уније захтевајући иступање Мађарске из њеног чланства, што је праћено паљењем заставе ЕУ.

Побуна као вид протеста може бити групна и индивидуална, а углавном је мотивисана незадовољством појединца, група или колективитета одређеним стањем у друштву, држави и њеним управљачким структурама. Постоји могућност њеног усмеравања на један објекат, као и могућност социјалне ентропије⁴⁶². Десничари екстремне идеолошке оријентације нагињу овом виду протеста што се у скорије време манифестовало у Загребу када су се у фебруару месецу 2011. године на Тргу бана Јелачића побунили десничари због „прогона ратних ветерана“.

---

⁴⁶⁰ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 125.

⁴⁶¹ Афера је добила назив по украјинском Јевреју Александру Стравинском који је изазвао финансијски скандал због проневере новца

⁴⁶² Исто, стр. 128.

Штрајк глађу као врста политичког протеста је нешто ређа код десничарских екстремиста. Деведесетједногодишњи Иван Џон Демјањук (Ivan John Demjanjuk) оптужен за нацистичке злочине је запретио штрајком глађу због наводно неправедног суђења у Минхену, мада није спровео своје претње у дело. Иначе, овај нациста се по оптужници терети да је као чувар у концентрационом логору Треблинка–Собибор учествовао у егзекуцији најмање 29.000 Јевреја⁴⁶³.

Субверзија као сложени облик институционалног политичког насиља је ретко присутна у екстремно десничарским акцијама. Она представља могућност директне или индиректне примене силе чији је циљ дестабилизација неког друштвено-политичког система. Постоје три основна канала субверзије који се користе за дестабилизацију противника⁴⁶⁴:

1. Идејно-културни канал
2. Привредни канал
3. Војно-обавештајни канал

Према *Политичкој енциклопедији* субверзија се може оквалификовати као „отворена или тајна, директна или индиректна активност организована са стране, а усмерена против постојећег режима, правног, политичког и друштвеног уређења једне државе или унутрашњег устројства и рада једне организације“⁴⁶⁵. Ова врста политичког насиља се обично примењује у условима мира и представља средство политичке борбе. Облици субверзивних активности могу бити веома разноврсни почев од пропагандних активности, па све до тероризма. На пример, усташки покрет је у послератној СФРЈ организовао низ субверзивних активности које су имале за циљ рушење уставног поретка Југославије. Не треба занемарити улогу појединих обавештајних служби у спровођењу субверзивних делатности на територији других земаља. Према Радомиру Милашиновићу обавештајне службе најчешће утичу на: “подривање економске основице друштва, компромитовање појединих политичких и других акција, личности и покрета и стварање притисака политичке, економске и војне природе”⁴⁶⁶.

---

⁴⁶³ Извор: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/118933/Ubica-iz-konc-logora-se-zali-na-nefer-sudenje>, 28.02.2012.

⁴⁶⁴ Према: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 138.

⁴⁶⁵ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 1040.

⁴⁶⁶ Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране – Универзитет у Београду, Београд, 2004, стр. 234.

Када је реч о **тероризму**, он је један од највећих безбедносних проблема у савременом друштву и уједно насиље које може бити генерисано уз помоћ десничарског екстремизма. Како смо већ одредили да је сваки тероризам у исто време и екстремизам, евидентно је да се терористичке активност могу срести код екстремиста, али су много чешћи терористички акти. Иако терористички акт представља краткотрајан али најдеструктивнији део терористичког деловања, терористичка активност обухвата поред терористичког акта и „низ других радњи почев од планирања до припреме извршења тог акта, закључно са пропагандом и мобилизационом експлоатацијом његових ефеката“⁴⁶⁷. Према Милашиновићу обавештајне службе фашистичких земаља “вршиле су масовну примену тероризма”⁴⁶⁸ између два рата, “у чему је предњачила немачка обавештајна служба”⁴⁶⁹.

Примера десничарских терористичких аката је било у прошлости знатно више, па је тако један од најпознатијих терористичких догађаја у Југославији био напад на биоскоп „20. октобар“ 13. јула 1968. године, када је рањено око осамдесет људи док је Сава Чучуревић подлегао повредама. Одговорност за овај напад је преузела усташка десничарска терористичка организација, а извршилац терористичког напада, Миљенко Хркач је стрељан. Узмемо ли у обзир да се и неким исламистичким терористичким организацијама може приписати фашисоидни карактер, онда је евидентно да је тероризам једно од основних оружја и савремене екстремне деснице, но треба имати у виду да екстремисти попут скинхедса или хулигана на фудбалским стадионима не користе овај облик насиља као метод деловања.

Незахвално је правити научне анализе када је у питању десничарски тероризам из разлога што је овај политички феномен често подржаван, направљен и финансиран од стране одређених државних структура, те тако неретко представља специфичну комбинацију тероризма и терора. Отежавајућу околност у проучавању десничарског тероризма представља и његова некохерентна организација и структура (што није случај са левичарским терористичким организацијама). У неким земљама у развоју десничарске

---

⁴⁶⁷ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 70.

⁴⁶⁸ Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране – Универзитет у Београду, Београд, 2004, стр. 233.

⁴⁶⁹ Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране – Универзитет у Београду, Београд, 2004, стр. 233.

теористичке организације имају за циљ одржање статуса *quo*, па га многи теоретичари због тога сматрају “дефанзивном и реакционарном формом теоризма”⁴⁷⁰. Док су у Централној Америци ове терористичке групе настале као противтежа левичарима, у Западној Европи су настале из неонацистичких покрета. Када је реч о Балкану, основни мотивациони фактор за развој десничарског тероризма је националистичка идеологија подупрта религијским супротностима, што се видело по циљевима усташких терористичких организација и ВМРО (Внатрешна македонска револуционерна организација).

Волтер Лакер сматра да десничарски тероризам треба сагледавати у контексту друштвено-политичких односа и места појављивања. Тако он истиче да се у многим терористичким организацијама десничарске идеолошке провенијенције могу наћи криминални елементи – пример је ВМРО организација која се представљала као патриотски покрет, а уствари је била пробугарска терористичка организација на територији Македоније која је временом добијала и обележја мафије, бавећи се претежно трговином наркотика⁴⁷¹. Многе десно-терористичке организације које су егзистирале између два светска рата су желеле да промене политику својих влада које су биле спремне да „издају земљу“. Таква је била немачка група *Die Organisation Consul* која је преузела одговорност за убиство намачког министра иностраних послова Ратенауа (Walther Rathenau) у време Вајмарске републике.

Интересантне су нове форме десничарског екстремизма које се могу јавити у виду клерикалног фашизма. Инспириране исламом као религијом, моге од ових група (пример је Ал Каида) показују типичне карактеристике фашисоидне идеологије. Као и свака екстремна десница и оне показују презир према масама, па се тако не либе да у бомбашким нападима убију велики број људи (за разлику од екстремне левице која своје насиље најчешће усмерава према симболичким метама-појединцима).

---

⁴⁷⁰ Wragg, Tony, *An Analysis of the Effect of Ideology on the Life Expectancy of Terrorist Organisations*, GRIN Publishing, Melbourne, 2008, стр. 44.

⁴⁷¹ Laqueur, Walter, *A history of terrorism*, Transaction Publ., New Brunswick, 2001, стр. 73.

Терор, за разлику од тероризма, представља насиље неке власти против становништва (док је тероризам насиље увек усмерено против неке или нечије власти)⁴⁷². У том контексту можемо рећи да је терор насиље које су многи десничарски, првенствено фашисоидни режими, користили против својих грађана, или боље речено против одређених група грађана. Најизразитији облик терора је био свакако у нацистичкој Немачкој који је подразумевао хапшења Јевреја, Рома, хомосексуалаца и осталих „неаријеваца“ и њихово одвођење на принудни рад, мучење и убијање. Доношењем закона о „расној чистоти“ (познатијих као Нирнбершки закони из 1935.) почиње стравичан терор нацистичких власти према дискриминисаним групама грађана. Јеврејима је било забрањивано да раде у државним службама, да ступају у брак са „аријевском расом“, да учествују у културном и јавном животу итд. Ови закони су, заправо били увертира пред Холокауст.

Немачком терору су биле изложене сем Јевреја и друге мањинске групе, попут рецимо, хомосексуалаца. Сматра се да је у периоду од 1933. до 1945. године између 10.000 и 15.000 хомосексуалаца завршило у концентрационим логорима⁴⁷³. Убиства Јевреја, хомосексуалаца, ментално оболелих, Рома и осталих „неаријевских група“ се могу сврстати у *злочине мржње*. Овај израз је први пут употребљен 1985. године у оквиру дебате УН. Џек Мек Девиџ (Jack Mc Devitt) и Џенифер Вилијамсон (Jennifer Williamson) сматрају да обично постоје три мотива за ову врсту насиља⁴⁷⁴:

1. Узбуђење које се доживљава приликом извршења злочина помешано са осећајем задовољства.
2. Одбрана
3. Спашавање света од зла.

У немачком систему терора су били присутни први и трећи мотив.

Португал за време десничарског режима под Салазаром (António de Oliveira Salazar) се могао сврстати у режиме терора, додуше у много блажој варијанти него ли што

---

⁴⁷² Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, „Проблем дефинисања савременог тероризма“, *Српска политичка мисао*, бр. 3-4, 2005, стр. 1-7.

⁴⁷³ Према: Heitmeyer Wilhelm, Hagan John, *International handbook of violence research*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, 2003.

⁴⁷⁴ Према: Heitmeyer Wilhelm, Hagan John, *International handbook of violence research*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, 2003, стр. 801-817.

је то био случај са Немачком и другим фашистичким земљама. Овај португалски диктатор је више од три деценије био на власти коју је карактерисала наклоност католичкој цркви и очување колонија које су биле распрострањене у Јужној Африци⁴⁷⁵. Салазаров режим познат под називом као *Друга република* је довео до економског раста⁴⁷⁶ и стабилности, али је претераном репресијом гушио сваки отпор и опозиционо деловање⁴⁷⁷. Режим терора у Португалу се ослањао на тајну полицију *PIDE* (*Polícia Internacional e de Defesa do Estado*) која се борила претежно против комуниста и свих осталих дисидената.

Франков режим у Шпанији је као и португалски, био фашисоидно-клерикалног карактера и под јаким утицајем католичке цркве. Терор који је завео Франко је подразумевао обрачун са неистомишљеницима, полну сегрегацију, дискриминисање националних и сексуалних мањина и сл. Баскијској мањини је било забрањено да говори на матерњем језику, а хомосексуалци су кривично гоњени. Само у периоду од 1939. до 1945. године је убијено 192.648 људи одлуком Министарства правде Шпаније, док је непосредно по завршетку грађанског рата у затворима било 280.000 политичких затвореника, што је чинило 12% популације⁴⁷⁸. Иначе, Доњи дом шпанског парламента је 2007. године усвојио *Закон о историјском сећању* којим се осуђује Франков режим, а што подразумева уклањање свих симбола из Франковог доба, ексхумацију жртава грађанског рата у Шпанији и симболичку накнаду штете потомцима жртава.

Од осталих сложених облика насиља који су својствени екстремним десничарима споменућемо **репресију** која је карактеристична у сваком режиму, а посебно предњачи код десничарских тоталитаристичких режима код којих се одликује претераном употребом силе. Репресија представља средство које користи свака власт и изискује контролу над војном силом те земље. Треба нагласити да за разлику од система терора у коме је свако потенцијална жртва, систем репресије подразумева селективно насиље.

Устанак је нешто мање присутна форма насиља код екстремних десничара, али као релевантан пример можемо навести Лички или Велебитски устанак који се збио 1932. године у организацији УХРО (Усташе-Хрватска револуционарна организација) који је

⁴⁷⁵ Мозамбик је последња колонија која се ослободила португалске власти 1974.

⁴⁷⁶ Био је заступљен корпоративизам у економији

⁴⁷⁷ Видети више о томе у: Ferreira Hugo Gil, Marshall Michael, *Portugal's Revolution: Ten years on*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

⁴⁷⁸ Christie, Stuart, *General Franco made me a 'terrorist': the Christie file*, Christiebooks.com, Hastings, 2003, стр. i

предводио Анте Павелић. Циљ овог устанка је био подривање и дезинтеграција Југославије, а прва мета је била железничка станица у Госпићу. Окршај са државом се неуспешно завршио по усташе који су се вратили у емиграцију. Иако се назива устанком, боље је о овом догађају говорити као о покушају устанка, јер му недостају главни елементи, попут учешћа широких народних маса.

Рат као сложени облик политичког насиља је веома присутан у политици екстремне деснице. Најочигледнији пример је Други светски рат који је у великој мери испровоциран Хитлеровим освајачким тежњама. Рат можемо схватити по Клаузевицу као продужетак политике насилним средствима⁴⁷⁹, док је Спиноза сматрао да рат увек открива једном народу његове слабости, а не врлине. Ниче, је попут Хегела величао стање рата одушевљавајући се старогрчким ратним херојима. Фасцинираност старогрчким јунацима се такође среће код Хајдегера. У књизи *Тако је говорио Заратустра*, Ниче глорификује стање рата⁴⁸⁰. Он је сматрао да су борба и рат много значајније ствари учинили за човечанство него ли љубав и мир. Залагао се за враћање у “природно стање” у коме је ратнички дух био стално присутан и у коме је доминирао хобсовски принцип *homo hominibus lupus est*. У *Вољи за моћ*, Ниче сматра да ће се “господарска раса” обликовати и искристализовати тек када се људи буду вратили у “природно стање” у коме су се доказивали уз помоћ рата и насиља⁴⁸¹. Карл Шмит се такође бавио феноменом рата унутар анализе парадигме о пријатељу и непријатељу, те је тврдио како је рат само “крајња реализација непријатељства”⁴⁸².

У ма којој врсти рата (грађански, међународни, ослободилачки...) долази до ескалације најгорих облика насиља што човека приближава његовој анималној природи. У Другом светском рату је (започетом од стране екстремних десничара) само у Русији страдало око 20 милиона људи⁴⁸³, а према неким проценама тај број иде и до 40 милиона⁴⁸⁴. Само у шпанском грађанском рату који је трајао од 1936. до 1939. године и

⁴⁷⁹ Видети више о томе у: Клаузевиц, Карл фон, *О рату*, Геца Кон, Београд, 1940.

⁴⁸⁰ Видети више о томе у: Ниче, Фридрих, *Тако је говорио Заратустра*, Октоих, Подгорица, 1999.

⁴⁸¹ Видети више о томе у: Ниче, Фридрих, *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1976.

⁴⁸² Шмит, Карл, *Норма и одлука*, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 23.

⁴⁸³ Према: Winter Jay, Sivan Emmanuel, *War and remembrance in the twentieth century*, Cambridge University Press, Cambridge, U.K. ; New York, 1999, стр. 62.

⁴⁸⁴ Према: Ignatieff, Michael, „Soviet war memorials“, *History Workshop Journal*, бр. 17, 1984, стр. 157-163.

представљао борбу фашизма и антифашизма, погинуло је између 300 000 и 500 000 људи, 300.000 је протерано, док се у затвору нашло 25 000 000 политичких затвореника⁴⁸⁵.

Егзалтираност ратом је приметна код многих писаца, па је тако на пример Ниче попут Хегела величао стање рата одушевљавајући се у исто време античком Грчком. Ова фасцинација старогрчким идејама рата се среће и код Хајдегера који је био опчињен идејом јунаштва. У делу *Тако је говорио Заратустра* Ниче истиче како су борба и рат створиле много значајнијих ствари у историји човечанства него ли љубав и мир. За њега је борба посебна врста рада, а мир је прихватљив само у случају победе. Он је сматрао да је најбоље за човечанство било природно стање у којем је ратнички дух био на врхунцу свог постојања⁴⁸⁶.

Иако **политичке револуције** према Тадићу имплицирају терор и принуду као облике насиља⁴⁸⁷, оне нису баш карактеристичне за екстремне десничаре, сем када се ради о *контрареволуцијама*. Политички термин револуција је нововековне природе и представља „акт силе“⁴⁸⁸, док је теорија контрареволуција настала по завршетку Француске буржоаске револуције и познатија је под називом као *Талјеранова доктрина легитимизма*. По овој доктрини легитимна је само она власт која је изведена из Божје воље по природи ствари, те је свако њено нарушавање у исто време и побуна против Бога. Како је револуција нарушавање природне краљеве власти, онда се она може поистветити са узурпацијом.

Милашиновић феномен револуције елаборира са становишта друштвених сукоба, те истиче да она представља по својој “радикалности, ширини и дубини квалитативних промена (социо-структурних, политичко-економских, културних), као и по укупности последица за појединце, групе и друштво у целини, најдубљи социјални конфликт”⁴⁸⁹.

Без обзира што је револуција претежно одлика левичара, уколико се јави у форми контрареволуције као „повратак на старо“, онда се може сматрати појавом која

---

⁴⁸⁵ Према: Seidman, Michael, *The victorious counterrevolution: the nationalist effort in the Spanish Civil War*, University of Wisconsin Press, Madison, Wis. 2011, стр. 172.

⁴⁸⁶ Видети више о томе у: Ниче, Фридрих, *Тако је говорио Заратустра: књига за свакога и ни за кога*, Дерета, Београд, 2011.

⁴⁸⁷ Видети више о томе у: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 147-158.

⁴⁸⁸ Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 150.

⁴⁸⁹ Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране – Универзитет у Београду, Београд, 2004, стр. 98.

кореспондира са десничарским екстремизмом. У упутствима за чланове деничарске организације *Српски фронт* се може видети залагање за „националну револуцију“ са следећом поруком: „Гледај на револуционарни процес у целости и твој удео у њему, на овај начин добићеш снагу у тешким временима и стрпљење када ништа не изгледа да се нешто дешава“⁴⁹⁰, а у наставку се додаје: „Револуција је дијалектички процес у коме Покрет учи од маса и масе од Покрета. Наша победа ће бити заснована на овом дијалектичком односу“⁴⁹¹. Савремени десничарски екстремизам представља конгломерат мешовитих идеолошких опција, па тако и није чудо што је типично левичарска идеја о револуцији етаблирана унутар његових кругова. Па ипак, треба нагласити да на револуцију десничари увек гледају са становишта контрареволуције, јер се претежно залажу за повратак традиције и архаичних вредности, што је обично непримерено данашњем демократском друштву.

На крају би требало размотрити још једну форму политичког насиља која се често поистовећује са тероризмом (и то најчешће у форми еуфемизма), а неретко се један облик прелива у други. Реч је о **герили** која представља форму „борбено-организованог политичког деловања малих, наоружаних, врло мобилних илегалних група које претендирајући на заступање интереса народа и налазећи упориште у њему врше колективну употребу оружане силе као директног насиља против владајућих завојевача или окупатора“⁴⁹². Герила је по својој идеолошкој форми претежно левичарски настројена, мада постоје и они ретки облици који нагињу десничарској идеологији. Герила је у 19. веку имала претежно десничарски карактер, јер је била патриотска, монархистичка и религијско-фундаменталистичка, док модерна герила више нагиње левичарској идеологији. Осим тога, постоје и оне герилске организације које су кокетирале подједнако и са фашизмом као и са комунизмом (Лакер наводи пример македонске теористичке организације ВМРО у време Другог светског рата која је варијала од гериле до тероризма, као и случај ИРА-е).

---

⁴⁹⁰ http://www.srpskifront.com/index.php?option=com_content&view=article&id=141:revolucija-u-savremenom-dobu&catid=87&Itemid=490, 01.03.2012.

⁴⁹¹ http://www.srpskifront.com/index.php?option=com_content&view=article&id=141:revolucija-u-savremenom-dobu&catid=87&Itemid=490, 01.03.2012.

⁴⁹² Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 150.

Као пример десничарске гериле Лакер наводи припаднике *Freikorps*-а који су били посебно активни после Првог светског рата борећи се на територији Пољске и Балтика⁴⁹³. Њихови корени су досезали до Наполеонових ратова у којима су се борили против француске окупације, што их је чинило правом герилом јер су имали подршку домаћег становништва, јавно су носили оружје и контролисали значајан део територије⁴⁹⁴. Интересантно је поменути да су припадници ове парамилитарне организације први почели користити *свастику* тј. *кукасти крст* на својим шлемовима, што је касније преузео Хитлер, па се могу сматрати и авангардом нацистичког покрета. Припадници *Freikorps*-а су у одређеном историјском тренутку поседовали карактеристике десничарске гериле, с тим што треба имати на уму да се њихов развојни пут мењао. Од гериле у Наполеоновим ратовима, временом су прерасли у одреде које је немачка влада ангажовала са циљем уништења радничког покрета.

Циљ сваке гериле је да прерасте у партизански рат, чиме се потврђује њен прогрес у борби против непријатеља. Герилци избегавају фронталну борбу, а методе њиховог ратовања су неконвенционалне и базирају се на фактору изненађења (то је тако због бројчане и материјалне надмоћности противника). Њихова основна тактика поред наведених је и дуготрајно исцрпљивање противника, док истовремено ради на ојачавању и омасовљењу сопствених снага.

У поређењу са тероризмом герила може представљати позитиван феномен, поготово уколико су њени циљеви ослобођење територије и народа о страних завојевача или окупатора. Неретко се дешава да герила прераста у теоризам и обратно, као што је то случај са *Тамилским тигровима*, као и то да се комбинује левичарска са десничарском идеологијом. Са друге стране се дешавало да герила прерасте у терор што се догодило са припадницима *Freikorps*-а.

Да одређене екстремно десничарске организације могу варирати из једне форме у другу видимо по Кју Клуks Клану који су неки сматрали терором јер је насиље вршено од стране белачке власти над црнцима; други су у Клану видели форму тероризма, поготово

---

⁴⁹³ Према: Laqueur, Walter, *Guerrilla warfare: a historical & critical study*, Transaction Publ. New Brunswick 1997, стр. 166.

⁴⁹⁴ Наведене карактеристике су круцијалне за разликовање тероризма од гериле

у оном историјском тренутку кад је држава почела жестоко да се обрачунава са овиме екстремистичким покретом. За неке пак, теоретичаре борба за првелаост између група у Клану, као што је то био случај са Тенесијем крајем деветнаестог века, може се оквалификовати као герилски рат⁴⁹⁵.

Узимајући у обзир све наведене облике насиља које генерише десничарски екстремизам можемо констатовати да овај феномен представља велику опасност по безбедност целокупне међународне заједнице, с обзиром да поседује велики разорни капацитет. Савремени десничарски екстремизам може генерисати широк спектар насиља почев од простих облика какви су претња силом, принуда, притисак и сл. па све до најсложенијих форми насиља какав је тероризам. Многи од ових облика насиља које предиспонира екстремна десница су варијабилни и прелазе из једног облика у други као што је то ситуација са тероризмом и герилом. Осим тога, понекад је тешко направити дистинкцију између десничарски фундираног терора и тероризма с обзиром да екстремна десница у највећем броју случаја кореспондира са државним органима власти. Управо због тога је потребно прецизно одредити све форме насиља које могу бити предодређене десничарским екстремизмом, наћи међусобне сличности и разлике како бисмо на адекватан начин сузбили негативне последице деловања екстремне деснице.

---

⁴⁹⁵ Према: Baudouin, Richard, *Ku Klux Klan: a history of racism and violence*, Southern Poverty Law Center, Montgomery, Ala. 1997.

Многи истраживачи су на Клан гледали као на врсту гериле. Видети више о томе у: Gitlin, Marty, *The Ku Klux Klan: a guide to an American subculture*, Greenwood Press, Santa Barbara, Calif. 2009. или McLachlan Sean, G A Embleton, *American Civil War guerrilla tactics*, Osprey, Oxford, New York, 2009.

VII ИДЕОЛОШКЕ ОСНОВЕ ДЕСНИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА

7.1. Конзервативизам као идеолошка основа десничарског екстремизма

Конзервативизам се као политички програм јавља у западноевропским земљама средином 19. века, док се конзервативна идеологија први пут експлицитно обелоданила у делу Едмунда Берка 1790. године под називом *Размишљања о Француској револуцији*. У анализи конзервативизма је од изузетног значаја уочавање разлике између *конзервативног духа*, који се испољава у односу према уметности, стваралаштву и свим сферама живота и конзервативизма као *идеолошко-политичког става*. Конзервативни дух је старији по пореклу у односу на идеологију коју одликује аксиолошки систем, одређена веровања, принципи и деловање у складу са њима.

Етимологија речи конзервативизам (лат. *conservare*) нам указује да се ради о тежњи да се очува и одржи нешто што већ дуго и устаљено функционише у људском друштву. По мишљењу Михаила Марковића следеће идеје сачињавају мисаону структуру конзервативизма: “континуитет, традиција, дужност, дисциплина, неједнакост”⁴⁹⁶. Посебна пажња се придаје традицији, ма колико она била стара, јер је она „једина залога стабилности и једини носилац мудрости”⁴⁹⁷.

Према Љубомиру Тадићу конзервативизам би се могао дефинисати као политичка идеологија која „признаје, храни и оправдава постојеће као да је одвајкада постојало”⁴⁹⁸, па из тих разлога представља идеологију *par excellence*. То је општа идеологија која се сматра једном од најстаријих из које ће се изродити многи дегенеративни облици попут нацизма и фашизма.

Конзервативизам настаје као реакција на појаву либерализма и револуционарних друштвених кретања током 18. века. Управо из тих разлога се често конзервативна идеологија назива реакционарном, што је израз који су осмислили револуционари. Иако је Берк њен главни заступник, настављачи ове идеје током 19. века били су Жозеф де Местр и Луј де Бонал. Конзервативна идеологија је била подупрта страхом аристократије да не

---

⁴⁹⁶ Марковић, Михаило, “Конзервативне идеологије”, у Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 215.

⁴⁹⁷ Исто

⁴⁹⁸ Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 414.

изгуби повлашћени положај и материјално богатство у друштву, па су и њени најмногобројнији представници били из аристократских редова.

Конзервативци у својој бити желе да очувају *status quo* јер се плаше промена које су непредвидиве, нове, непроверене, док је највећи страх стрепња да се променама не изгуби постојећи статус у друштву. Стога и није чудо што су у свим етаблираним друштвима носиоци конзервативног духа доминантне класе и елите попут крупне буржоазије, феудалне аристократије, клерикалног слоја и апологетске интелигенције. Разлози због којих неко може бити наклоњен конзервативној идеологији према мишљењу Михаила Марковића могу бити и сасвим личне природе (психолошки и културолошки фактори) као што је љубав према традиционалним вредностима, истинска религиозност, романтичарско идеализовање прошлости итд.

Свака идеологија се базира на одређеној реторици, па је такав случај и са конзервативизмом. Реторика конзервативне идеологије садржи вештину убеђивања о томе да су људи зли, да је друштвена хијерархија Богом дата, а да водећа улога у друштву припада аристократама. Разни облици конзервативизма претпостављају да је база људског друштва духовног карактера и иду ка томе да све подреде трансценденталној спиритуалности. Па ипак, „пре него што пређе на посебне судове и закључке, свака идеологија покушава да утврди опште приоритете у конфликтним ситуацијама – оно што је Аристотел звао *topoi*“. *Topoi* конзервативаца су посебни и разликују се од осталих идеологија – конзервативци дају приоритет прошлости, супротстављају традицију иновацији, елите маси итд.

Следећи аргумент о неопходности конзервативизма који се обично узима је „теза о неизмерној сложености историје“⁴⁹⁹. По овој претпоставци, у историји нема готово никаквих правила и закона, а људско понашање је непредвидиво, па су зато пројекти будућности неизвесни и сумњиви. Све ово наводи на закључак да је захваљујући таквом схватању човека и историје немогућ прогрес у људском друштву, па аналогно томе треба избегавати радикализацију друштва по сваку цену.

Што се тиче политике, она се из угла конзервативаца перципира као својеврсна вештина која се преноси са колена на колена дуги низ година, те у складу са тиме и мора

---

⁴⁹⁹ Марковић, Михаило, “Конзервативне идеологије”, у Симеуновић Драган, *Теорија политике*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр. 216.

остати у рукама „најспособнијих“ (тј. аристократије). Традиционализам, као основно обележје конзервативизма је код неких теоретичара чак разматран у форми засебне идеологије⁵⁰⁰.

Истина је да је конзервативизам настао као реакција на либерализам, али се упркос томе може говорити о њиховој међусобној сродности „на плану подршке тржишној привреди, борбе против комунизма и данас исламистичког фундаментализма и тероризма и уопште против свега што угрожава постојећи поредак“⁵⁰¹, док је главна линија раздвајања у томе што либерализам фаворизује индивидуални принцип када је реч о друштвеним слободама и правима док су код конзервативизма друштвени положај, па и права човека условљени способностима и пореклом, што је основа за утемељење елитистичког принципа.

У научној литератури постоје различите класификације конзервативне идеологије. Према Тадићу можемо издвојити класични конзервативизам, конзервативни национализам, конзервативни либерализам, конзервативни технократизам и конзервативни социјализам⁵⁰².

Класични конзервативизам који настаје као реакција на Француску револуцију је бранио тековине аристократског друштва и критиковао просветитељство. Де Местр је рецимо тврдио да је „аристократија суверена и владајућа по својој суштини“⁵⁰³. Класични конзервативизам је показивао велику наклоност према хришћанству и уопште религији, а друштво је организовао по органицистичком принципу.

Конзервативни национализам је на пиједесталу својих вредности стављао нацију без које појединац не би могао егзистирати. Како су све нације тежиле својој држави, отуда и идеја за освајачким или ослободилачким ратовима у којима би свака нација добила државу која јој припада, јер би то била потврда њене „зрелости“.

Конзервативни либерализам се према Тадићу залаже за класичну умереност коју проналазимо још код Аристотела. Ова струја у конзервативној идеологији је била поборник тзв. „просвећеног конзервативизма“ и филозофског скептицизма.

---

⁵⁰⁰ Видети више о томе у: Тадић, Љубомир, *Традиција и револуција*, Српска књижевна задруга, Београд, 1972.

⁵⁰¹ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 122.

⁵⁰² Види: Видети више о томе у: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 415.

⁵⁰³ Maistre, Joseph de, *Oeuvres complètes*, Lyon, 1891/1892, стр. 354. цитирано према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 415.

Конзервативни технократизам се води следећом интенцијом: помирити напредак и поредак. Овакве идеје можемо срести још у радовима Огиста Конта, а типичне конзервативно технократске идеје се могу наћи у антрополошким радовима Арнолда Гелена (Arnold Gehlen)⁵⁰⁴. Он је у институцијама видео основу уређеног друштва, а промене су биле дозвољене само уколико то служи „стабилизацији“ друштва. Осим „стабилизације“ он помиње и феномен „кристализације“ друштва, која се може одредити као врста културне интеграције. У „техничкој држави“ би дошло до деполитизације појединца који више није у могућности да самостално доноси одлуке, чиме се подупире теза о неспојивости демократије и технократије.

Тадић истиче да се хибридно спајање конзервативизма и социјализма може третирати као посебан правац у конзервативној идеологији познатији као конзервативни социјализам. Сматра се да захваљујући ревизионизму и реформизму настаје ова форма конзервативне идеологије, мада је по нашем мишљењу у овом случају реч о правцу који је више ближи социјалистичкој него ли конзервативној идеологији.

Према Хејвуду конзервативна идеологија се рачва у неколико грана, па можемо издвојити ауторитарни конзервативизам (у који је укључен нацизам и фашизам), патерналистички конзервативизам, либертаријански конзервативизам и нову десницу која се јавља 70-их година 20. века.

Михаило Марковић је сматрао да се генеза савремене конзервативне мисли може поделити у три фазе свог развоја. У првој фази на почетку 19. века конзервативна мисао се супротстављала буржоаским револуцијама са тежњом да очува аристократске друштвено-политичке системе. И док је у првој фази главни непријатељ конзервативаца био јакобинизам, у другој фази су то били комунизам и социјализам. Ова фаза развоја конзервативне мисли инволвира десно крило либерализма што укључује одбрану *laissez-faire* капитализма од радничког покрета.

Почетком 20. века конзервативизам није имао одговоре на многа питања, што га је учинило слабим и рањивим. Рецимо, не успева да угуши револуцију у Русији, али такође не проналази ни одговарајућа решења за кризу из 1929. године. У том периоду, како запажа Марковић, долази до компромитације конзервативизма због сарадње са

---

⁵⁰⁴ Видети више о томе у: Gehlen Arnold, *Man in the age of technology*, Columbia University Press, New York, 1980.

фашистичким покретима. Упркос свему, конзервативна мисао је попут Феникса показала у овој фази невероватну моћ регенерације, па нову снагу проналази у супротстављању гломазној бирократској држави на унутрашњем плану и совјетском комунизму на спољно-политичком плану.

Већ у трећој фази која почиње 70-их година 20. века конзервативизам успоставља доминацију у значајном броју земаља. Превасходно „реганизам“ у Америци и „тачеризам“ у Великој Британији знатно утичу на ширење модерне деснице у виду неоконзервативизма што за последицу има масовно померање средњих класа удесно. И док на глобалном плану један део конзервативаца претендује обнављању традиционалног капитализма, други пак, иду ка конзервирању „реалног социјализма“. Њихове сличности су милитаризам у виду војних интервенција широм света, фаворизовање технике и технологије и неодговорност према квалитету живота „обичних људи“. Оба ова типа савременог конзервативизма су, према мишљењу Михаила Марковића резултирала дубоком друштвеном кризом.

Не постоји чврсто устаљена и етаблирана класификација конзервативизма у академским круговима, али је чињеница да је конзервативизам једна од најстаријих идеологија која се прилагођавала друштвеним токовима задржавајући своје основне карактеристике.

Наш коначан закључак, када резимирамо све наведене чињенице о конзервативној идеологији, би био да се конзервативизам увек супротставља будућности из страха од постојећих промена чиме се даје предност снагама поретка и „добрим, старим, провереним“ вредностима. Искључивост у овим ставовима не погодује развоју демократије, јер некада друштво изискује промене које могу бити просперитетне по њега. Па ипак, не треба у потпуности супституисати све традиционалне вредности неким *новумима*, јер се друштвени баланс остварује комбиновањем добрих ствари из прошлости и традиције, и новитетима који доприносе напретку друштва. Проблем са екстремистима десничарске идеолошке провенијенције је у томе што су искључиви у својим ставовима, па тако фаворизују традицију до граница неприхватљивог по савремено друштво.

7.2. Фашизам као идеолошка основа десничарског екстремизма

Фашистичке идеје се јављају много пре него ли што ће бити уобличена фашистичка идеологија у 20. веку. Према Андреју Митровићу фашизам се означава као историјска појава “политичког карактера”⁵⁰⁵, што имплицира њен сложен друштвено-политички садржај. Италијански марксист Анђело Таска (Angelo Tasca) је добро приметио да дефинисати фашизам значи пре свега, писати његову историју⁵⁰⁶. Фашизам представља врсту реакционарне идеологије, али и социјално-политичког покрета који се јавио између два светска рата и који је у неким земљама постао облик владавине.

Назив фашизам води порекло од латинске речи *fascis* што значи сноп прућа који су повезани секиром, а што је уствари био симбол моћи римских магистрата, који су испред њих носили ликтори. Осим што је симболички фашизам означавао поштовање и повратак традиције, он је тенденциозно ишао ка томе да створи јединствену, повезану и јаку државу попут снопа прућа.

Немачка и Италија се најчешће наводе као типичне заступнице фашистичке идеологије која је успела да освоји власт у првој половини 20. века, али се исто тако заборавља да је фашизам био доминантна идеологија у многим другим земљама. У Финској је био веома актуелан *Лапо-покрет*, у НДХ су усташе освојиле власт, *Стреличасте крстови* су били доминантни у Мађарској, *Гвоздена гарда* у Румунији, док су у Француској и Шпанији фашизам заступали *Француска акција* и *Шпанске фаланге*. Не треба заборавити ни појаву фашизма у Јапану који је био инспирисан *бушидо* филозофијом преузетом од самураја. Једна од доминантних карактеристика јапанског фашизма је било самоубилаштво војника који су били познати као *камиказе*.

Анте Павелић је фашистичке идеје НДХ експлицитно презентовао у извештају под називом *Хрватско питање*, који је прослеђен немачком министарству иностраних послова. У овом извештају се наглашава како Хрвати нису словенског већ готског порекла, Југославија се третира као окупаторска сила која није имала подршку у хрватском народу, а као главни непријатељи хрватског “ослободилачког покрета” се

---

⁵⁰⁵ Митровић, Андреј, *Фашизам и нацизам*, Политика, Београд, 1979, стр. 6.

⁵⁰⁶ Према: Куљић, Тодор, *Фашизам*, Нолит, Београд, 1987, стр. 14.

наводе Срби, Јевреји, слободни зидари и комунисти. Даље се истиче како би основу хрватске државе требало да чине сељаштво и средњоевропска културна традиција која ће бити бедем Запада у борби против Истока⁵⁰⁷.

По мишљењу Тодора Куљића постоје две врсте теорија које објашњавају појаву фашизма⁵⁰⁸:

1. Оне које узроке фашизма траже у друштвено-економској ситуацији.

2. Оне које сматрају да су за појаву фашизма “најзаслужније” његове вође и идеолози који се често сматрају психички лабилним личностима (о чему је писао врло детаљно Ерих Фром у књизи *Анатомија људске деструктивности*).

По нама, теорије о фашизму можемо класификовати и на **критичке** и **апологетске** у зависности да ли критикују или величају фашизам као политичку идеологију. На пример, Хајдегер као знаменити немачки филозоф, али у политичком смислу речи као нацистички оријентисан човек, је гледао похвално на појаву нацизма и фашизма, док су многи левичарски и уопште антифашистички оријентисани теоретичари критиковали фашизам.

Фашизам је рођен 1919. године у Италији где најпре осваја власт 1922. године на челу са Мусолинијем. Тада су створени први фашистички одреди *fasci di combattimento*, али исте године и у Мађарској конзервативна струја са фашистичким елементима осваја власт. Док је у Италији најпре настао покрет из којег се изродила партија, у Немачкој је била супротна ситуација – прво је створена *Немачка радничка партија* 1919. из које ће се касније развити нацистички покрет. Иако Хитлер долази на власт тек 1933. године, нацисти су студентске организације освојили знатно раније. Тако је прво студентско удружење са нацистичком управом успостављено на универзитету у Ерлангену 1929. године⁵⁰⁹.

---

⁵⁰⁷ Види: Кризман, Богдан, *Анте Павелић и усташе*, Глобус, Загреб, 1978, стр. 235-245.

⁵⁰⁸ Види: Куљић, Тодор, *Фашизам*, Нолит, Београд, 1987.

⁵⁰⁹ Према: Фаријас, Виктор, *Хајдегер и нацизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови САД, 1994, стр. 80.

Нацизам или националсоцијализам можемо схватити као форму фашизма са одређеним специфичностима. Главна разлика између ове две тоталитаристичке идеологије је у томе што је централна категорија код фашизма држава, док је то код нацизма раса и нација. Разлика се назире и у односу према Јеврејима. Добро је познат Хитлеров анимозитет према Јеврејима који је резултирао геноцидом у виду *холокауста*, док су на пример, фашисти у Италији имали индиферентнији однос према јеврејском питању. Са друге стране, усташе су рецимо, показивале највећи степен агресије и анимозитета према Србима (што се види и по количини употребљеног насиља).

Постоји неколико узрока који су довели до појаве фашизма. На првом месту то је економска послератна криза која је многе демократије затекла неспремним. У таквим кризним временима, екстремистичке политичке опције услед давања “лакших решења у тешким ситуацијама” имају велику пролазност у народу. Затим, лоша позиција у којој су се нашли ситни и средњи капиталисти услед нагле индустријализације је такође погодувала развоју фашистичке идеологије. Осим тога, угрожено и скучено се осећао и крупни капитал коме су била потребна нова тржишта за експлоатацију. Следећи разлог успона фашизма можемо тражити у фрустрацији која је и те како била приметна код земаља-губитница Првог светског рата које су биле оптерећене репарацијом ратне одштете. Не треба заборавити ни чињеницу да је код власника капитала постојала бојазан од ширења комунистичке револуције која је кренула из Русије. По марксистичким теоретичарима фашизам је настао као последица кризе капитализма, док су немарксистички сматрали да је фашизам консеквенца кризе традиције и распада цивилизације.

Интересантна су нека психолошка објашњења настанка фашизма као што је била теорија Вилхелма Рајха у књизи *Масовна психологија фашизма*. Он је сматрао да је фашизам производ сексуалне репресије у буржоаском друштву која је код индивидуе производила поремећаје попут анксиозности, хистерије, мржње, похлепе, док је на плану колективитета водила у екстремизме као што је фашизам. Решење које нуди Рајх се заснива на препуштању сексуалности без инхибиција и предрасуда, што је предуслов за здравље појединца, али и читавих колективитета⁵¹⁰.

---

⁵¹⁰ Видети више о томе у: Рајх, Вилхелм, *Масовна психологија фашизма*, Младост, Београд, 1981.

Без обзира на разна теоријска објашењења о настанку фашизма, чињеница је да констелација политичко-економских дешавања била таква да је поговала развоју ове екстремистичке идеологије која је имала амбицију да прерасте у масовни покрет што јој је и пошло за руком.

Омасовљење фашистичког покрета је било праћено великим степеном ирационалности и спајањем неспојивих елемената. Рецимо, програм који су прокламовали италијански фашисти 1919. године садржао је мноштво левичарских идеја: опште право гласа (укључујући и право жена), осигурање за повреде на раду, снижење границе за одлазак у пензију са 65 година на 55 година животне старости итд.

Да би се направио масован покрет требало је објединити широк конгломерат друштвених интереса. Како би придобили раднике на своју страну и умањили улогу све јачег комунистичког покрета, фашисти су организовали прорежимске квази-синдикате који су на пример, у Немачкој добили назив *Немачки радни фронт*. Са друге стране, фашизам је обећавао борбу против комунизма и освајање других територија (империјализам), како би се задовољили апетити крупног капитала и створио нови тржишни простор. Нудила се тзв. “чврста рука” за излаз из кризе јер се парламентарна демократија показала слабом у решавању актуелних проблема.

Фашизам је на првом месту идеологија **крупног капитала**. Чим фашистичка партија постане респектабилан политички фактор у друштву, крупни капитал има интереса да сарађује са њом, јер ће му партија штитити економске интересе, док ће за узврат она добити економску подршку капиталиста, која је потребна за одржање власти. За разлику од класичног фашизма, неофашизам не мора нужно имати политичку партију која ће га пратити и не представља масовни покрет⁵¹¹.

Тоталитаризам је неизоставан елемент фашистичке идеологије и покрета. Овај назив ће први пут употребити Мусолини у политичком говору из 1925. године: “Јер за фашизам све је у држави и ништа људско или духовно не постоји, и утолико мање има вредности изван државе. У том смислу фашизам је тоталитаран, а фашистичка држава

---

⁵¹¹ Постоје политичке партије које индиректно подржавају неофашисте, али не у тој мери као што је то било у време настанка класичног фашистичког покрета.

синтеза и јединство свих вредности тумачи, развија, и влада целим животом народним”⁵¹². Треба нагласити да иако је тек Мусолини први употребио израз *тоталитаризам*, много пре тога су вековима егзистирали режими који су били тоталитаристичког карактера. Тоталитаристичко перципирање друштва уствари, представља апологију државе и њених принципа, а све на рачун индивидуе и њених основних људских слобода. Упоредо са тоталитаризмом у фашистичкој идеологији егзистира и етатистички принцип, поготово у италијанској форми фашизма.

Алфред Роко (Alfredo Rocco), као један од најзначајнијих идеолога италијанског фашизма је сматрао да су права појединаца уствари, права државе јер једино држава поседује врховни ауторитет. Ђовани Ђентиле (Giovanni Gentile), такође идеолог италијанске екстремне деснице је оспоравао партикуларан принцип по коме је индивидуа слободна и самостално доноси одлуке, и уместо тога је предлагао принцип тоталитета који се најочитије приказује кроз концепт тоталне државе. Иначе, фашистички идеолози су били познати и по томе што су преузимали идеје средњовековних писаца попут Томе Аквинског и Макијавелија.

По угледу на италијански тип фашистичке тоталитарне државе у Немачкој је Карл Шмит теоријски уобличио феномен “тоталне државе”. Овај теоретичар је под “тоталном државом” подразумевао појам који је супротстављен либералној држави која је по њему, изгубила политички карактер. Он критикује процесе неутрализације и деполитизације који су својствени либералној држави. Ево како Шмит види однос демократије и диктатуре: “Демократија може постојати без онога што се назива одерним парламентаризмом и парламентаризам може постојати без демократије, а диктатура није одлучујућа супротност демократији као што ни демократија није таква супротност диктатури”⁵¹³. За Шмита појам државе увек представља појам политичког, који је старији по свом настанку од ње. Управо из ових разлога Шмит критикује либерализам јер он негира политичко, па самим тим и државу. “Тотална” држава по Шмиту је уствари држава тоталне надлежности јер има потпуни уплив у сферу економије, културе и политике.

---

⁵¹² Мусолини, *О корпоративној држави*, Београд, 1937, стр. 58. цитирано према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 445.

⁵¹³ Шмит, Карл, *Норма и одлука*, Филип Вишњић, Београд, 2001, стр. 170.

Тоталитаризам не толерише опозицију као што је то својствено демократијама, већ се сурово обрачунава са њом. Познато је да је Хитлер 1934. наредио ликвидацију Рема и свих потенцијалних и претпостављених непријатеља, што је познато у историји као “ноћ дугих ножева”. Сличне методе је користио и Мусолини који је био одговоран за отмицу и убиство посланика Матеотија.

Фашизам као врста тоталитаристичке идеологије функционише уз помоћ “гвоздене руке” вође, који се најчешће бира из редова харизматских личности. Док је у Италији то био Мусолини (*il duce*), у Немачкој је Хитлер (*der Führer*) био неприкосновени вођа. Фашистички лидери су се користили ирационалношћу и пренаглашено емотивним говорима у којима би манипулисали широким народним масама. Због тога се у време нациста често користила парадигма о томе како вођа “говори срцу” што је у политици често синоним за демагогију. Ернст Блох (*Ernst Bloch*) је писао о фашизму анализирајући феномен права и улогу вође у њему: “За вође у господарству фашизам је пронашао њихово праправо јачега, а за жртве друкчије пунокрвно право рођеног роба”⁵¹⁴.

У фашизму се масе идентификују са вођом што утиче на сакрализацију његове политичке и друштвене улоге. Још је Адорно (*Theodor Adorno*) парафразирајући Фројда тврдио како је главна спона између вође и масе и самих индивидуа унутар маса – тежња за идентификацијом. Како Адорно закључује, у објашњењу фашистичких група “есенцијану улогу игра нарцизам у оквиру теорије идеализације”⁵¹⁵. Ради се о томе да се субјект идеализације тј. вођа, третира на исти начин као наш его. То значи да се наше самољубље трансформише у љубав према објекту обожавања, односно у љубав према вођи.

Елитистички принцип који је својствен свим десничарским идеологијама укључујући и фашизам се најизразитије манифестује кроз парадигму вође. У Немачкој се за неприкосновену власт вође користио популаран назив *Führerprinzip*. То је значило да су основне демократске институције попут парламента, избора и партија биле укинуте или миноризоване. *Фирер принцип* је давао толико велика овлашћења Хитеру да је он био ослобођен сваке врсте законске, моралне или било које друге одговорности. Иначе, *фирер*

---

⁵¹⁴ Блох, Ернст, *Природно право и људско достојанство*, Издавачки центар Комунист, Београд, 1977, стр. 6.

⁵¹⁵ Adorno, Theodor, *The Culture Industry*, Routledge, London, New York, 2001, стр. 140.

принцип је озваничен 1934. године у Немачкој када је Хитлер осим надлежности државног канцелара добио и председничка овлашћења, те је добио звање “вође и канцелара Рајха”⁵¹⁶. Многи интелектуалци су здушно прихватили Хитлеров апсолутизам: “Фирер лично и само он, немачка је стварност данас; и у будућности њен закон”⁵¹⁷, сматрао је Хајдегер.

Посебно значајну улогу у формирању идеје о врховном вођи је одиграло дело Фридриха Ничеа о нат човеку, *Тако је говорио Заратустра*. Ниче је својим идејама о појединцу који се “издваја из стада” и живи по сопственом нахођењу и у складу са својим жељама мотивисао фашисте да створе идеју о врховном и недодирљивом вођи.

У складу са елитизмом фашисти су сматрали да је свако друштво (па чак и аријевско) изграђено од три врсте људи⁵¹⁸. На врху хијерархије се налази вођа који поседује неприкосновени ауторитет и апсолутну власт, одмах иза њега се налази класа ратника изграђена искључиво од мушкараца који се одликују неизмерном храброшћу (пример ове класе су рецимо, у Немачкој озлоглашени СС одреди), да би се на дну хијерархијске лествице налазила маса. Пошто је инертна и пуна незнања, масу је потребно водити и управљати њоме, што је примарни задатак изабраног вођства. Овакво дискриминативно и антрополошки песимистичко схватање друштва се супротстављало либералној идеологији.

Пренаглашена улога вођства се код фашизма еманирала и на партијску организацију у којој је била карактеристична “лична верност вођи, недостатак чвршћег разграничења надлежности и потпуно исчезавање нормативног склопа”⁵¹⁹, што је за последицу имало ирационално одлучивање и терор.

Органицистички концепт друштва који је сродан и конзервативној идеологији је важна одлика фашизма. Постоји низ додирних тачака између ових идеологија, па зато

---

⁵¹⁶ Види: Куљић, Годор, *Облици личне власти*, Институт за политичке студије, Београд, 1994, стр. 306.

⁵¹⁷ *Freiburger Studenten Zeitung*, 03.11.1933, Freiburg, стр. 135-136, цитирано према: Фаријас, Виктор, *Хајдегер и нацизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови САД, 1994, стр. 115.

⁵¹⁸ Види: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 232.

⁵¹⁹ Куљић, Годор, *Фашизам*, Нолит, Београд, 1987, стр. 269.

можемо речи да је фашизам дегенеративни облик конзервативне идеологије. Фашисти су сматрали да друштво функционише по принципу организма и да сви делови морају бити подређени целини. О томе пише Хитлер у *Мајн Кампф* (Mein Kampf): “Ми као Аријевци можемо да под државом замислимо, дакле, само живи организам једне народности, који не само осигурава одржање ове народности, већ је даљим развојем њених духовних и идејних способности води највишој слободи”⁵²⁰. Осим тога што инсистира на органицистичком схватању државе, Хитлер јасно наговештава његове геноцидне планове о једној “народности”, тј. аријевској белој раси.

С обзиром да је форма искривљеног конзервативизма, разумљиво је што се фашизам одликује изразитим **антифеминистичким ставом**. Позната је изјава Јулијуса Штрајхера (Julius Streicher) оснивача магазина *Der Stürmer* који је од жена тражио да никада не буду даме, већ да заувек остану немачке жене и мајке. Улогу жене у немачком фашистичком друштву је можда најбоље описала Елфриде Петри Хајдегер (Elfride Petri Heidegger)⁵²¹: “Бити жена и бити мајка, то значи остварити своје духовне вредности (...) Друг народа је само она мајка која се остварује као носиља и чуварка драгоценог расног наслеђа нашег алеманства, и као истинска васпитачица своје деце која им даје могућност да постану будући чиниоци наше националне судбине”⁵²².

Расизам у који се убраја и **антисемитизам** је примарна одлика немачког типа фашизма, али није заостајао ни у другим фашистичким земљама. Сматрамо да је расизам посебна врста идеологије коју треба детаљано анализирати, те ћемо јој посветити посебан део у нашем научно-истраживачком раду. Мишљење да је једна (аријевска) раса супериорнија у односу на друге тзв. “ниже “ расе, је основа расистичког учења из којег су произашли најгори фашистички злочини током Другог светског рата. Треба нагласити да Мусолини на почетку није био антисемита, али је под утицајем Хитлера са жељом да му се приближи усвојио 1938. године *Расистички манифест*.

---

⁵²⁰ Хитлер, Адолф, *Мајн Кампф*, Екопрес, Зрењанин, 2001, стр. 257.

⁵²¹ Супруга чувеног филозофа Хајдегера

⁵²² Deutsche Mädchenbildung, стр. 2, цитирано према: Фаријас, Виктор, *Хајдегер и нацизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови САД, 1994, стр. 220.

Што се тиче Немачке, она је била најревноснија у расним злочинима о чему сведочи **холокауст**. Сматра се да је само до 1938. године Немачку напустило око 170.000 Јевреја⁵²³. Хитлер је имао три “популарна” решења јеврејског питања: насилно исељавање, систематско насељавање на Мадагаскар и територије Азије и Африке и убијање. Злочини нациста су били брутални и одликовала их је изразита виолентност, свирепост и масовност. Назив холокауст води порекло из грчког језика и означава нешто што је у потпуности изгорело, нешто што је спаљено. Овај израз се користио за ритуалне обреде жртвовања код старих Грка (срећемо код Ксенофона али и у грчком преводу Библије), у којима би се спаљивале животиње. Током 19. века холокаустом би се називале између осталог и фаталне несреће које су биле проузроковане пожаром. Тек од 40-их година 20. века овај назив се користи у савременом значењу, за означавање масовног погрома јеврејског и других народа од стране нациста. По Вимеру (Andreas Wimmer) и Шетеру (Conrad Schetter) холокауст представља прави пример етничког чишћења⁵²⁴. Етничко чишћење представља “акцију која се спроводи са циљем физичког уништења особа на основу етничке припадности”⁵²⁵.

Оно што ствара полемику у академским круговима јесте питање – да ли је холокауст само назив за погром Јевреја или и осталих дискриминисаних група, народа и раса? Познато је да су нацисти осим према Јеврејима имали посебан анимозитет и према Ромима, хомосексуалцима, ментално оболелим људима. У одређеним студијама постоји статистички преглед о страдању хомосексуалаца за време нациста, по којима је између 10 и 15 хиљада припадника хомосексуалне оријентације било ухапшено и одведено у концентрационе логоре у периоду од 1933. до 1945. године⁵²⁶.

---

⁵²³ Према: Митровић, Андреј, *Фашизам и нацизам*, Политика, Београд, 1979, стр. 49.

⁵²⁴ Видети више о томе у: Wimmer, Andreas, *Facing ethnic conflicts: toward a new realism*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2004.

⁵²⁵ Heitmeyer Wilhelm, Hagan John, *International handbook of violence research*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, 2003, стр. 248.

⁵²⁶ Према: Heitmeyer Wilhelm, Hagan John, *International handbook of violence research*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, 2003.

Студије које су се бавиле истраживањем злочина над Јеврејима су започете током рата, да би већ 1943. била објављена *Црна књига* коју је написао Јакоб Апенслак (Jacob Apenszlak)⁵²⁷. Вредна помена је и студија Раула Хилберга (Raul Hilberg) која је настала 1960. године и која се бави геноцидом над Јеврејима у Европи⁵²⁸.

Расизам је ишао заједно под руку са **ултра-национализмом** унутар фашистичке идеологије. Посебни значај нацији су придавали немачки фашисти (нацисти) који су створили мит о Тевтонцима и сматрали расу и нацију којој припадају супериорнијом у односу на друге. Из те националне “супериорности” се родила идеја за ширењем животног простора (*Lebensraum*) како би једна доминантнија нација господарила осталим које је сматрала мање вредним. Из овакве перцепције нације се родио правац који се често у научним круговима означава као – нацизам.

Што се тиче економске организације фашизам је нагињао **корпоративизму** са примарном тежњом да задовољи интересе крупног капитала. Корпоративизам је представљао скуп идеја о друштвено-економском уређењу “заснованом на постојању корпорација у оквиру којих се усклађују интереси радника и капиталиста и који преко својих представника формирају корпоративни парламент искључујући појединца”⁵²⁹. Мусолини је о корпоративизму говорио као о “трећем путу” који се налазио између тржишног капитализма и командног економског система. Корпоративни систем је почео најпре да се уводи у Италији 1926. године на основу декрета Министарства корпорација које је представљало замену за Министарство рада.

Основна идеја корпоративизма јесте да рад и капитал треба да буду уграђени у процес вршења власти. Такође, корпоративизам као економски и политички принцип подразумева јаку улогу државе у процесу производње, с тим што не искључује постојање

---

⁵²⁷ Видети више о томе у: Apenszlak, Jacob, *The Black book of Polish Jewry, an account of the martyrdom of Polish Jewry under the Nazi occupation*, American Federation for Polish Jews in cooperation with the Association of Jewish Refugees and Immigrants from Poland, New York, 1943.

⁵²⁸ Видети више о томе у: Hilberg, Raul, *The destruction of the European Jews*, Holmes & Meier, New York, 1985.

⁵²⁹ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 480-481.

приватне својине и капитала који имају посебно место у корпоративном систему. Индивидуа је у потпуности била маргинализована и сматрало се да само одабрани субјекти треба да се баве политиком и економијом које су међусобно условљене. Функционисање корпоративног система је било под ингиренцијом фашистичке партије која је директно контролисала и усмеравала економске токове.

Жеља да се створи животни простор којим ће “супериорније” нације и расе господарити оним “инфериорнијим”, је довела до **милитаризма** у фашистичкој идеологији. Милитаризам представља егзалтираност ратом и војном моћи и подразумева спремност за обрачун са “спољашњим” непријатељем. Милитаризам који се односи на фашистичку идеологију се може посматрати на два начина: као фашистичка милитаризација целокупног друштва и као милитаризација у међународним односима која се заснивала на поробљавању нових територија ратовањем⁵³⁰.

Фашизам је имао разне непријатеље, али је главну борбу водио против комунизма, који је представљао његов идеолошки антипод. **Антикомунизам** је био разумљив у фашистичкој идеологији првенствено због перцепције имовине и капитала. Док је фашизам штитио интересе средњих и крупних капиталиста, комунизам се залагао за “диктатуру пролетеријата”, национализацију приватне имовине и социјалну револуцију. Антикомунистички став је заправо, указивао на то да је фашизам идеологија крупног капитала, али је упоредо инсистирао на неким социјалистичким вредностима како би привукао што већу масу. Тако се у Немачкој створио посебан облик фашизма познатији као национал-социјализам који је представљао социјалистички програм за немачку нацију.

Иако је фашизам знатно руиниран у Другом светском рату, последице које је оставио за собом су показале огроман капацитет његове деструктивности. Осим што је проузроковала огроман број људских жртава, фашизам као идеологија је одговорна за уништење материјалних и културних добара широм света. Данас фашизам нема моћ коју је остварио између два светска рата, али је његов аксиолошки систем и даље база из које се развијају неофашистичке идеје својствене савременој екстремној десници.

---

⁵³⁰ Види: Blamires, Cyprian, *World fascism: a historical encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 2006, стр. 422.

7.3. Расизам као идеолошка основа десничарског екстремизма

Расизам почива на “претпостављеној, а недоказаној природној неједнакости људских раса и у том погледу је једна од најреакционарнијих антидемократских идеологија у историји човечанства”⁵³¹. Сматра се да се реч *расизам* у савременом значењу први пут јавља код Ларуса 1932. године⁵³². Да би се показао научним, расизам је често користио разне аргументе из природних наука, што је посебно било изражено у време појављивања позитивизма у друштвеним наукама. Позитивизам, чија је примарна идеја била да друштвене науке постану егзактне и мерљиве баш као и природне, је у многоме допринео развоју расизма који је на биологистички начин сагледавао људско друштво.

Корене расизма многи налазе још у старом Египту у 19. веку пре нове ере за време владавине фараона Сезостриса. Он је у то време издао наредбу у којој се заувек забрањује црнцима улазак на територију Египта, сем у случају трговине⁵³³. По другим изворима основе расизма се могу наћи код античких Грка који су с презрењем гледали на варваре јер су живели ван полиса⁵³⁴. Па ипак, о зачетку расистичке идеологије можемо говорити тек у 19. веку што кореспондира са колонијалним освајањима, да би своју кулминацију расизам остварио за време нациста у 20. веку. Наци-фашистички идеолози су успели да вулгаризовањем различитих теорија, доктрина и коришћењем митских мотива, уздигну расизам на ниво владајуће идеологије што је посебно било изражено у Немачкој.

За време свог боравка у Бечу, Хитлер показује расистичке ставове: “Огаван ми је био расни конгломерат који је показивао главни царски град, огаван цео тај мешањац народа, Чеха, Пољака, Мађара, Русина, Срба, Хрвата итд.”⁵³⁵. Из овог цитата се јасно види да је Хитлер показивао исти ниво нетрпељивости и анимозитета према Хрватима као и према другим народима без обзира што ће Хрватска постати један од главних нацистичких савезника током Другог светског рата.

---

⁵³¹ Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 218.

⁵³² Према: Фонтет, Франсоа де, *Расизам*, Плато, Београд, 1999.

⁵³³ Према: Фонтет, Франсоа де, *Расизам*, Плато, Београд, 1999.

⁵³⁴ Видети више о томе у: Adams, Ian, *Political ideology today*, Manchester University Press, Manchester, 2001.

⁵³⁵ Хитлер, Адолф, *Мајн Кампф*, Екопрес, Зрењанин, 2001, стр. 87.

Значајно за развој расизма јесте и лингвистичка теза из 19. века о томе да европски језици имају заједничке корене у језику старе Индије, познатом као Санскриту. Са овим открићем мит о Аријевцима добија на значају, с тим што су се они третирали не као расна, већ као посебна лингвистичка група.

У основи расизма се налази претпоставка да је расна неједнакост урођена међу људима и да им на основу расне припадности следују одређена права. Расистичка идеологија је настала захваљујући глорификацији беле расе, али су касније оформљене и оне теорије које су пропагирале супериорност других, небелачких раса⁵³⁶.

Многа психолошка објашњења су повезивала расизам са егоцентризмом и нарцизмом. Колективни нарцизам се по Рашковићу, увек везује за месију и агресивност. Циљ је уношење сопствене нарцисоидности у једног човека, тј. месије или вође. Евидентна је конгруентна веза између власти и нарцисоидности, јер је најопакија нарцисоидна потреба - владање над другим људима што је одлика расизма: “Расизам је јединствена форма колективног егоцентризма, у првом реду је психолошки програмиран и мора бити обрађиван у тој претпоставци”⁵³⁷.

Узроци појављивања расизма су различити. Сматра се да су развоју модерног расизма погодовала европска колонијална освајања при чему долази до сусрета беле расе са црном расом. Према англосаксонским научним изворима између 15 и 20 милиона црнаца (робова) у периоду између 16. и 19. века је изгубило животе приликом превоза на европски континент⁵³⁸. Као други разлог појаве расизма може се навести колективни нарцизам појединих раса и нација. Такође и предрасуде играју значајну улогу у стварању расистичке идеологије, а не треба заборавити ни недемократске диктаторске режиме који су допринели распиривању расизма. Неоспорно је да је уочавање физичких различитости међу расама допринело претпоставкама о њиховој интелектуалној, етичкој и емоционалној различитости, што је додатно подстакло фашистичке режиме у реализацији расних злочина.

---

⁵³⁶ Дobar пример је организација “Црни пантери” која је пропагирала идеју о “црној моћи”, алудирајући на припаднике афро-америчке популације

⁵³⁷ Рашковић, Јован, *Нарцизам*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1990, стр. 94.

⁵³⁸ Jones, Adam, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge, London, New York, 2011, стр. 59.

Да бисмо разумели расизам потребно је анализирати квази-научне теорије које су предиспонирале његов настанак. Међу првим расистички настројеним теоретичарима јавља се Хуан де Сапулведа (Juan Gines de Sepulveda) који је већ у 16. веку истицао да се амерички урођеници разликују од Шпанаца, као што се мајмун разликује од човека⁵³⁹.

Па ипак, без обзира што постоји сијасет теоретичара у чијим делима су актуелне расистичке идеје, “оцем расизма” се сматра Артур де Гобино (Arthur de Gobineau). Гобино је у свом есеју о неједнакости људских раса сагледавао друштво на биологистички начин⁵⁴⁰. У тој лепези различитих идеја посебно значајну улогу играли су митови (нпр. мит о старогерманском богу Одину). Он је сматрао да је управљање друштвом резервисано за аристократски слој, док по тој аналогiji светом пак, треба да управља бела раса. У његовим промишљањима се примећује не само расна, већ и класна дискриминација.

Кључно питање у расистичкој “теорији” Гобиноа јесте – шта је узрок пропадања цивилизације? Он сматра да цивилизација пропада због **мешања раса**. Наиме, његова претпоставка се заснивала на томе да “супериорне” расе када се укрсте са “инфериорним”, доживљавају декаденцију. Гобино издваја белу, црну и жуту расу сматрајући да је најсупериорнија бела раса јер је успела да овлада целим светом, најинфериорнија је црна раса, док су се припадници жуте расе нашли у средини. Истицао је да припадници црне расе далеко заостају за белом расом по интелектуалним способностима, док је жутој раси приписивао оредњост у свему.

У Гобиновом есеју има пуно контрадикторности и ирационалности и никако му не можемо приписати карактер научности. Пре свега, проблем мешања раса је код Гобиноа амбивалентног карактера: са једне стране он је против мешања раса јер то може довести до деградирања “супериорних раса”, док је са друге стране управо захваљујући мешању раса дошло до стварања цивилизације и изласка из варваризма. Гобино је расе поделио и на основу територијалности, па је тако истицао да црна раса претежно насељава пределе Азије и Африке, жута Кину и одређене делове Европе, док за белце сматра да им је

---

⁵³⁹ Према: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 219.

⁵⁴⁰ Видети више о томе у: De Gobineau, Arthur, *The inequality of human races*, Fertig, New York, 1999.

прапостојбина била у Хиндукушу и да су се потом ширили по целом свету. Бела раса се развила из три групе народа: Хамита, Јафедита и Семита⁵⁴¹.

Без обзира што је дошло до ширења хришћанства као доминантно “белачке” религије и међу другим расама, то није према мишљењу Гобиноа утицало на њихово духовно и интелектуално уздизање, па као релевантан пример наводи татарска и монголска племена која и даље живе примитивно. У свом есеју Гобино наводи да су Тевтонци заправо Германи, познатији као северни ратници, који су уништили доминацију старог Рима. За њега су “најгерманскије” нације Данци, Норвежани и Швеђани; Енглези су такође имали епитет “чисте расе”, да би Французе сматрао мешавином различитих раса⁵⁴².

На крају есеја Гобино показује изразите квази-научне тенденције јер издваја најзначајније цивилизације које су доживеле свој успон само захваљујући белој раси⁵⁴³. Он најпре пише о индијској цивилизацији која води порекло од беле расе Аријеваца, потом долази на ред египатска цивилизација која је уздигнута захваљујући аријевским колонијалним освајањима. Асирска цивилизација коју су чинили Феничани, Јевреји и Картагињани по мишљењу Гобиноа захвалност мора одати инвазијама белачке расе. Што се тиче грчке цивилизације, она је по Гобиноу модификована деловањем семитских расних елемената, док је пак, кинеска цивилизација представљала антипод египатској. Кинеска цивилизација која је претежно била изграђена од жуте расе, свој успон дугује делимично мешању са белом расом у давним временима, сматра Гобино. Када је реч о римској цивилизацији, без обзира што је представљала конгломерат разних раса и народа међу којима су највише доминирали Иберијци, Келти и Семити, она је такође “оплемењена” аријевском крвљу. И на крају, Гобино апологетски гледа на савремену цивилизацију (то је доба 19. века у коме је он живео), која је успела да оствари свој врхунац само захваљујући германским племенима која су водила освајачке ратове почев од 5. века нове ере.

Неки од истраживача који су се посебно бавили Гобиноовим радом попут Ернста Касирера (Ernst Cassirer), су сматрали да је Гобинов есеј заправо доктрина која је била

---

⁵⁴¹ Видети више о томе у: Фонтет, Франсоа де, *Расизам*, Плато, Београд, 1999.

⁵⁴² Види: De Gobineau, Arthur, *The inequality of human races*, Fertig, New York, 1999.

⁵⁴³ Исто

изложена на крајње сугестиван и ненаучан начин, те да јој се стога и не може приписати карактер теорије⁵⁴⁴.

Ваше де Лапуж (Georges Vacher de Lapouge) је расистички представник антрополошко-социолошке школе. Он је засновао расистичко становиште по којем је све мерљиво, укључив и лобање различитих раса. Лапуж је сматрао да ће се у будућности милиони људи сукобљавати због разлике у индексу лобање. Он је тврдио да је долихокефална (дугоглава) лобања одлика Аријеваца, док црна раса има брахикефалну лобању. Његов покушај научног уобличавања расизма се базирао на Амоновом закону долихокефалности на основу којег се према облику и обиму лобање правила дистинкција између градског и сеоског становништва, али и међу расама.

На основу изгледа лобање по Лапужу је могуће издвојити три типа европске расе: *homo europaeus*, *homo alpinus* и *homo mediterraneus*⁵⁴⁵. Први тип је синоним за тзв. аријевску расу која се одликује дугуљастим лицем, светлим очима и косом, а од психолошких особина поседује потребу за владањем и доминацијом, порив за борбу и освајање, храброст и прецизност. *Homo alpinus* је ниског раста, смеђе пути и косе, округле главе и поседује брахикефалан тип лобање. Он је спор у раду, окренут традицији, поседује осредње квалитете и претежно је распрострањен на територији Француске, Шпаније и Италије. Најмање вредан пажње по Лапужу је трећи тип, *homo mediterraneus*, који поседује долихокефалан облик лобање док се његови најкарактеристичнији представници могу наћи у Наполитанцима и Андалужанима.

Ото Амон (Otto Ammon) је такође величао расу Аријеваца која је настала на северу Европе и упражњавала рат, витешке игре и лов. Захваљујући клими и начину живота, ову по њему супериорну расу одликују следеће особине: “снага, енергија, храброст, властитост, истинитост, саосећајност за слабе, права човечност”⁵⁴⁶. Несумњиво да је у питању квази-научни покушај глорификовања аријевске расе, али оно што је највећи парадокс у овој расистичкој теорији јесте издвајање особина попут саосећајности и човечности. Не би се могло рећи да су они који су себе сматрали Аријевцима (мислимо

---

⁵⁴⁴ Видети више о томе у: Cassirer, Ernst, *The myth of the state*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2007.

⁵⁴⁵ Види: Hertz, Friedrich Otto, *Race and civilization*, Ktav Pub. House, New York, 1970, стр. 163.

⁵⁴⁶ Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 224.

пре свега на нацисте) током Другог светског рата показивали наведене особине. Напротив, најсвирепији злочини су почињени у име расне и националне различитости управо од стране Немаца који су се самопрокламовали као аријевска раса. Иначе, као изразити критичар демократије (попут Гобиноа), Амон је био против општег права гласа сматрајући да би то политичко право требало да припада само “супериорним” расама.

Један од најистакнутијих расистичких теоретичара који је знатно утицао на распиривање немачког нацизма и расизма јесте Хјустон Стјуарт Чемберлен (Houston Stewart Chamberlain). Он је објавио дело под називом *Основе 19. века* које је пуно бесмислица и противуречности о “узвишеној” аријевској раси. Посебан предмет разматрања у овим списима су Тевтонци, супериорна раса коју су чинили Келти, Германи и Словени и која представља “душу наше културе”⁵⁴⁷. Интересантно је да је Чемберлен и Словене убрајао у Тевтонце, за разлику од нацистичког расизма који је показивао презир према словенској раси. Када је реч о Германима који су непосредни представници Тевтонаца, Чемберлен истиче да их одликују две специфичне особине – лојалност и склоност ка слободи. “Германска лојалност је манифестација најузвишеније слободе”⁵⁴⁸, сматрао је Чемберлен.

Иако у својим радовима није имао расистичке ставове, неоспоран је утицај Чарлса Дарвина (Charles Robert Darwin) на развој расистичке идеологије. Заправо, Дарвинова истраживања су од стране расиста вулгаризована до те мере да се под теоријом “борбе за опстанак” подразумевало да најјачи уништавају оне слабије тј. инфериорније, како би опстали. Иако “борба за опстанак” имплицира и појаву агресије између истих, па и различитих врста до уништења, треба нагласити да Дарвин употребљава ову парадигму у једном ширем смислу речи која указује на међузависност живих бића и која укључује не само пуку егзистенцију јединке, већ и способност продужетка врсте: “С правом се може рећи да се два припадника породице паса у времену оскудице боре међу собом за храну и

---

⁵⁴⁷ Chamberlain, Houston Stewart, *Foundations of the nineteenth century. Vol. 1*, Elibron Classics, cop. [S.l.], 2005, стр. 257.

⁵⁴⁸ Chamberlain, Houston Stewart, *Foundations of the nineteenth century. Vol. 1*, Elibron Classics, cop. [S.l.], 2005, стр. 574.

одржање животе. Али се може рећи и да се нека биљка, на гранци пустиње, бори против суше за опстанак”⁵⁴⁹.

Оно што пре свега одликује расизам као идеологију јесте њена противречност и нерационалност у експликацији расних различитости. Рецимо, и Гобино и Чемберлен сматрају да је укрштање раса довело до њиховог оплемењивања, док су у исто време противници “мешања крви”. Већ у оквиру ових аргументација можемо поставити као научни проблем питање: шта то одређује “племениту расу” и ко то има право да поставља расне критеријуме?

Сматра се да је Јан Деникер направио прво научно објективно класификовање људских раса. Он је груписао човечанство на шест основних раса и то на основу боје коже, облика главе, боје и облика косе, телесне висине, облика затылка, индекса носа и величине и облика главе. На основу ових параметара он је не само описао биофизички изглед људских заједница, већ је и указао на њихове међусобне језичке и остале историјске и културолошке разлике. Деникер наглашава да за класификацију раса “треба да се имају у виду само физичке особености”⁵⁵⁰, док за класификацију етничких група узима у обзир језике, географску поделу и етничке особености. Овај антрополог помиње у својим класификацијама аријевску расу, али тек у оквиру лингвистичких група у Европи. Тако у аријевску лингвистичку групу народа по њему спадају Латини, Романи, Германи или Тевтонци, Словени и Лето-Литванци.

Александар Молнар сматра да можемо говорити о три типа расизма у новом веку⁵⁵¹. То су:

1. **Аристократски расизам** који се може објаснити као дискриминаторски однос међу сталежима али и као нека врста биолошко-расне дискриминације, јер су многе аристократе сматрале да су “виша” раса у односу на пучанство. На пример, у делу *Историја старог режима у Француској* се наводи како племство потиче од супериорније расе франачких племена, док су нижи сталежи били потомци поробљених Гала и Гало-Романа.

---

⁵⁴⁹ Дарвин, Чарлс, *Постанак врста путем природног одабирања или очување повлашћених раса у борби за живот*, Академска књига, Нови Сад, 2009, стр. 83.

⁵⁵⁰ Деникер, Јан, *Раса и народи на земљи*, ЦИД, Подгорица, 2002, стр. 232.

⁵⁵¹ Види: Молнар, Александар, “Антисемитизам као облик расизма”, *Нова српска политичка мисао* (посебно издање), бр. 1, Београд, 2002, стр. 11-15.

2. **Антинегрizam** своје корене има у 16. веку када се европски народи у колонијалним освајањима у егзотичним пределима срећу са припадницима црне расе. Тада се код колонизатора јавља идеја о томе да су припадници црне расе “инфериорнији” у односу на освајаче, белце. Антинегрizam се интензивира и успоставља своју пуну форму у 19. веку, да би се у социјалној теорији јавио као одговор на покрет који се борио против ропства црнаца у англосаксонским земљама. Ова врста савременог расизма је посебно била распрострањена у северноамеричким земљама што се врло експлицитно показало након завршетка грађанског рата у Америци када је оформљен озлоглашени Кју Клуks Клан. Антинегрizam је своје сурово лице показао и у Јужноафричкој републици у којој је успостављен расистички политички систем познатији као **апартхејд** који је на све могуће начине дискриминисао припаднике црне расе.

3. **Антисемитизам** је врста расизма која је по својој природи веома комплексна и која се поистовећује са сродним појмовима као што су **антијудаизам** и **анти-израелизам**. Иако се у научној теорији као и у свакодневном животу претежно користи назив антисемитизам за све ове наведене феномене, сматрамо да треба објаснити постојеће разлике међу њима. Док је антијудаизам носио превасходно религиозну етикету, антисемитизам се одликује расном као биолошком различитошћу која је непоправљива. Заправо, антијудаизам је подразумевао анимозитет према припадницима јудејске вероисповести који су могли лако да се асимилију у хришћанску заједницу и буду прихваћени као једнаки уколико би подлегли обреду крштења. Међутим, код антисемитизма не постоји могућност преображаја Јевреја, јер су они припадници одређене семитске расе, што је предиспонирано њиховим биолошким наслеђем. Што се тиче анти-израелизма, он је релативно новијег датума и представља мржњу према Израелу као јеврејској држави. Са настанком Израела 1948. године, рађа се и анти-израелизам који је претежно присутан код арапских народа, на првом месту код Палестинаца.

Интересантно је да се антисемитизам јавља чак и у оним државама у којима јеврејска заједница није присутна, а посебан куриозитет представља појава антисемитизма у земљама које су се бориле против фашизма и којима није својствена наци-фашистичка прошлост. Тиме долазимо до закључка да се у бити антисемитизма налазе дубоко укорењене предрасуде које често резултирају ирационалним појавама, рачунајући мржњу и насиље.

Појам антисемитизма је постао део академског вокабулара захваљујући Вилхелму Мару. Он је 1879. направио дистинкцију између модерне мржње према Јеврејима (што се означава антисемитизмом) и мржње која је заснована на религијским основама, што смо већ објаснили⁵⁵².

Постоје индикације да се, према тврђењу неких јеврејских теоретичара, корени антисемитизма јављају још у периоду антике из разлога што су се Јевреји супротстављали паганизму и политеизму⁵⁵³. Религијска уверења и ритуали су удаљавали Јевреје од паганског света.

По Тодору Куљићу извор антисемитизма се не налази у расно-националној основи Јевреја, већ у економској и друштвеној основи. Наиме, сматра се да су Јевреји били прво конкуренти Феничанима, а потом и њихови наследници и да су још у античком периоду преузели улогу економских посредника. Овакву улогу у трговини и економији су Јевреји задржали све до феудализма, да би се у буржоаском друштву ситуација променила јер је непосредни новчани обрт изгубио на значају⁵⁵⁴.

Теодор Фрич (Teodor Fritsch) је тврдио да је Исус имао немачке крви у себи и да је припадао племену Галилејаца у Палестини: “Из расног непријатељства Германа и Јевреја пренетог кроз крв, Христ је схватио да мора да раскрсти са јудаизмом и да створи нову религију која ће се јудаизму најоштрије супротставити”⁵⁵⁵.

Иако Јевреје оптужују за зеленашење, јер су се добро сналазили са новцем, треба напоменути да је њихов положај почетком 19. века био веома тежак јер нису имали могућност асимилације са осталим европским становништвом, а послови којима су се претежно бавили у том периоду су били везани за текстилну и шећерну индустрију.

Ако направимо хронолошки преглед антисемитизма, видећемо да се он најпре јавља код хришћана, потом у модерној историји код нациста, да би у савременом контексту постао актуелан код муслиманских фундаменталиста.

---

⁵⁵² Према: Leoussi Athena, Smith Anthony, *Encyclopedia of Nationalism*, Transaction Publishers, London, 2001, стр. 1.

⁵⁵³ Видети више о томе у: Israel Charny, *Encyclopedia of genocide*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 1999.

⁵⁵⁴ Види: Куљић, Тодор, *Фашизам*, Нолит, Београд, 1987.

⁵⁵⁵ Fritsch, Teodor, *Der falsche Gott (Bewismaterial gegen Jahwe)*, Hammer-Verlag, Leipzig, 1919, стр. 184, цитирано према: Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Пат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006, стр. 110.

За потребе нашега рада смо анализирали списе Абрахам а Санта Кларе⁵⁵⁶, августинског калуђера и једног од најзначајнијих католичких проповедника барокне Немачке који је живео у 17. веку. Он је своја политичка становишта темељио на две централне теме:

1. Анимозитет према Турцима

2. Анимозитет према Јеврејима (за потребе нашега рада смо превасходно анализирали списе у којима се налазе елементи антисемитизма).

Његови антисемитистички списи нису били само религијски, већ у знатној мери и политички. У својим оптужбама Санкта Клара иде тако далеко да чак Јевреје оптужује за епидемију куге која је у то време харала Европом: “Осим сотоне, људи немају већег непријатеља од Јевреја (...) За своја веровања они заслужују не само тамницу, већ и ломачу”⁵⁵⁷. Санкта Клара је називао Јевреје Христо-убицама које морају одговарати за свој “гнусни” злочин: “Потомци Исусових убица морали су видети како зрна која су они посејали не дају плода, а на њиховим гробовима трава не ниче. Јеврејски синови који су ошамарили Исуса рађају се с десном руком краћом од леве. Други се рађају са свињским зубима. Синови оних који су му дали сирће док је био на крсту гледају како им се сваког великог петка нос пуни црвима”⁵⁵⁸. Он је сматрао да се након обрезивања, јеврејским дечацама који су стари свега осам дана крварење зауставља само уз помоћ хришћанске крви⁵⁵⁹. Антисемитистичке идеје Санкта Кларе ће касније ширити носиоци аустријског социјал-хришћанског покрета Језефа Шајхера и Себастијана Брунера.

Иначе, Беч је показивао изразиту нетрпељивост према Јеврејима много пре немачких нациста, тако да су они у два наврата протеривани из овог града: први пут 1491. а други пут 1669. године. Као и данас и тада су Јевреји били оптуживани за економске и социјалне кризе, природне непогоде и болести. Интересантно је да данас за исте ствари израелска партија *Шас* оптужује припаднике хомосексуалне оријентације. Осим тога, код ове утицајне израелске партије се могу наћи елементи расизма и национализма, што се види по захтеву израелског рабина и духовног вође *Шас*-а Овадија Јосефа који је током

⁵⁵⁶ Важно је напоменути да се Хајдегерово филозофија зачиње промишљањем о списима Абрахама а Санкта Кларе

⁵⁵⁷ Abramische Lauberhütt, 1721, стр. 383, цитирано према: Фаријас, Виктор, *Хајдегер и нацизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови САД, 1994, стр. 32.

⁵⁵⁸ F. Loidl, “Abraham a Sancta Clara und das Judentum”, стр. 13-14, цитирано према: Фаријас, Виктор, *Хајдегер и нацизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови САД, 1994, стр. 272.

⁵⁵⁹ Исто

једне своје проповеди осудио мировне преговоре између Палестине и Израела рекавши да палестински представник Махмуд Абас и читав палестински народ треба да нестану са лица земље⁵⁶⁰.

За савременог француског филозофа и атеисту Мишел Онфреа (Michel Onfray), католичка црква такође има великог удела у ширењу антисемитизма: „Од првих хришћана који претварају Јевреје у народ-богоубицу до касног признавања израелске државе од стране Јована Павла II крајем 1993., преко дуге историје љубави католичке, апостолске, римске цркве за све оно што се у историји рачуна као антисемитизам, укључујући ти и дванаест година немачког национал-социјализма, ствар је утаначена. Врхунац ове болесне мржње лежи у активној колаборацији Ватикана и нацизма“⁵⁶¹. Онфреове тврдње су превише обојене емоцијама, што негативно утиче на објективно научно расуђивање.

Уколико сумирамо шта је све то утицало на појаву антисемитизма видећемо да не постоји монокаузално објашњење. Наиме, осим што су били оптуживани за убиство Исуса Христа, Јеврејима се приписује и кривица за “проливање хришћанске крви” зарад реализације религијских обреда на празник Пасхе. Такође су били оптуживани за зеленашење и неприкосновену доминацију у финансијским тржишним токовима, што ће сметати као што ћемо видети у наставку рада не само Немцима већ и Русима. Постоје и она тврђења која указују на то да је узрок антисемитизма код Немаца рецимо, био испровоциран тиме што су они у Јеврејима видели конкурентан и способан народ.

Ми сматрамо да се узроци антисемитизма могу тражити и у претенциозној парадигми “изабраног народа”. Ову идеју о својој посебности су сем Јевреја имали и Немци. Та идеја је често за последицу имала казну, што је врло подробно са антрополошко-политиколошког становишта анализирао Драган Симеуновић у својој књизи *Српска колективна кривица*⁵⁶². Према њему, сваки народ који се усудио да се уздигне изнад осталих и самопрокламује као изузетан и посебан, је сносио последице. Јевреји су због “издаје Богочовека” прогањани, расељавани и истребљавани, док су Немци

---

⁵⁶⁰ Извор: Блиц, 30. 08.2010.

⁵⁶¹ Онфре, Мишел, Атеолошка расправа, Рад, Београд, 2006, стр. 226.

⁵⁶² Видети више о томе у: Симеуновић Драган, *Српска колективна кривица*, Нолит, Београд, 2007.

једини добили епитет фашистичког народа иако су поред њих многи други народи прихватили фашизам као званичну идеологију⁵⁶³.

Многи истраживачи су се бавили положајем Јевреја у Европи током векова. Иако су Јевреји највише пострадали у време нациста, дискриминација којој су били подвргнути је била вишевековна. Рецимо, обавезу ношења жуте звезде је Јеврејима наметнуо IV Латерански концил 1215. године. Осим Јевреја знаке за распознавање носили су губавци, муслимани, проститутке и то са циљем “избегавања промискуитета”⁵⁶⁴. У овом случају мотив за дискриминацију није био расистичке, већ религијско-социјалне природе.

Почетком 20. века је Ернст Шнајдер као члан антисемитске групе у бечком парламенту предложио да се “ловцима на птице додељује извесна надокнада, награђивање свакога ко би убио неког Јеврејина”⁵⁶⁵.

Лудвиг Борне (Ludwig Borne) је сликовито описао живот Јевреја у Франкфурту с почетка 19. века наводећи предности и мане дискриминације која се спроводила над њима. Према Борнеу Јеврејима је било забрањено да напуштају своје улице недељом, па су тако имали више времена за одмор; није им било дозвољено да се венчавају пре 25. године, што је довело до тога да имају здрав пород; током значајнијих хришћанских празника могли су напустити своје куће тек после 6 сати поподне тако да им врућина није шкодила; пошто су јавна шеталиста била затворена за њих, они су били принуђени да шетају пољима што је довело до тога да се заинтересују за пољопривреду. На крају Борне указује на типичан облик дискриминације кроз омаловажавање Јевреја: “Ако би Јевреј прешао улицу, а хришћански грађанин рекао `покажи поштовање`, Јевреј би требало да скине шешир”⁵⁶⁶. Без обзира што је антисемитизм био најизразитији у Немачкој, према мишљењу многих теоретичара сматра се да су корени његовог настанка у Француској након Драјфусове афере.

---

⁵⁶³ Уколико идеју “изабраног народа” применимо на Србе који су створили митску преставу о себи као “небеском народу”, видећемо да су и они сносили последице у виду међународних санкција, дезинтеграције државе и политичке изолације.

⁵⁶⁴ Види: Фонтет, Франсоа де, *Расизам*, Плато, Београд, 1999, стр. 32.

⁵⁶⁵ Peter Pulzer, “Die Entstehung des Politischen Antisemitismus in Deutschland und Österreich 1867-1904”, Gütersloh, 1966, цитирано према: Фаријас, Виктор, *Хајдегер и нацизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови САД, 1994, стр. 35.

⁵⁶⁶ Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, Schocken Books, New York, 2003, стр. 4.

Осим Француске и Немачке, антисемитизам је био присутан и у Русији. Крајем 19. века у Русији је живело близу 5 милиона Јевреја и били су дискриминисани у односу на остале становнике. Није им било дозвољено да живе у великим градовима попут Москве, тако да су претежно насељавали западни део царства. Осим тога, није им било дозвољено слободно школовање, а избор занимања којима су се бавили је био ограничен⁵⁶⁷. Тако је према подацима до којих смо дошли, само 10% Јевреја могло да се школује на Универзитетима у пограничним областима, 5% у иностранству, а само 3% њих у Москви⁵⁶⁸.

Либералнију политику према Јеврејима ће почети да води руски цар Александар I, који је дозвољавао Јеврејима да купују и продају земљу, а њиховој деци да похађају јавне школе. Антисемитизам у Русији у 19. веку је био последица тога што су Јевреји доминирали руском економијом и показали велику снажљивост у трговачким пословима, упркос систематској дискриминацији.

У савременом друштву антисемитизам као форма расизма није искорењен и он јача са друштвеним и економским кризама. Уопште узев, расизам се јавља претежно у оним срединама у којима долази до мешања великог броја раса и народа. Тако је у Америци изразита појава антинегризма, док у земљама ЕУ постоји анимозитет код екстремне деснице не само према Африканцима, већ и према Арапима, што је подупрто ескалацијом исламистичких терористичких напада.

У Европи постоји велики број десничарских екстремистичких група у чијим програмима се може видети расистички систем вредности. Што се тиче САД, у овој земљи је расизам био прокламован једно време и као званична политика америчког Југа током грађанског рата, и још доста дуго након његовог завршетка. У име расизма су извршена многа линчовања и вешања црнаца чему ћемо посветити посебан део у нашем научно-истраживачком раду.

У Србији постоје тзв. расоналисти, који су заправо маргинална група екстремних десничара који пропагирају расизам. Њихова идеологија се базира на националном расизму који унутар себе имплицира три идеје:

1. Расни опстанак

---

⁵⁶⁷ Приметно је из наведених података, да идеја о гетоизацији није била изворно нацистичка, јер су и неке друге земље (Русија и Француска) такође ограничавале кретање и животни простор јеврејске заједнице.

⁵⁶⁸ Према: Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, Schocken Books, New York, 2003.

2. *Националну слободу*

3. *Социјалну правду*⁵⁶⁹

Расизам је једна од најопаснијих идеологија јер се руководи ирационалним и квази-научним ставовима који су пуни предрасуда што лако може генерисати политичко насиље. Као један од производа расистичке идеологије настаје и **еугеника**, наука о “расној чистоти” која је била посебно практикована у време Хитлерове владавине. Стерилизација људи који нису били “расно подобни” је последица еугенике, као и многобројни стравични експерименти који су вршени на “нижим расама”. Сумирајући све претходно наведене чињенице о расизму долазимо до закључка да се ради о идеологији која је често инкорпорирана у десничарске екстремистичке организације и која представља оправдање за злочине мржње.

---

⁵⁶⁹ <http://www.rasonalisti.tk/>, 01.06.2010.

7.4. Национализам као идеолошка основа десничарског екстремизма

Национализам је општа идеологија која је настала у доба Француске буржоаске револуције захваљујући интеграцији трећег сталежа у борби против феудализма. Прва употреба речи национализам у савременом смислу речи је забележена 1789. године од стране антијакобинистички оријентисаног свештеника Огистена Баријеле⁵⁷⁰.

Да бисмо разумели националистичку идеологију најпре морамо објаснити феномен нације из којег се она изводи. Етимолошко порекло реч нација води из латинског језика (од речи *nasci*) и може се превести као рођење. У облику *natio* се односи на “групу људи који су повезани рођењем или местом рођења”⁵⁷¹.

Нација је кроз векове мењала своје значење тако да је у средњем веку представљала назив за привилеговане чланове корпорација, да би нешто касније племство себе сматрало представником нације⁵⁷². За Јохана Зедлера (Johann Heinrich Zedler) нација је 1740. године представљала “уједињене *Bürger*-е који имају заједничке обичаје и законе”⁵⁷³. Тек ће са Француском револуцијом буржоазија постати симбол нације.

По Ернесту Ренану (Joseph Ernest Renan) нацију увек одређују две компоненте – прошлост и садашњост - будућност је неизвесна. За Ренана је нација одређена као “спиритуални принцип”⁵⁷⁴. Његов теоријски концепт о нацији који је био први пут изложен на предавању на Сорбони 11. марта 1882. године под називом *Qu est-ce qu'une nation?* („Шта је нација?“), јасно указује да Ренан није противник нације, али је зато био против национализма. Он је указао да су основе национализма конституисане након поделе царства Карла Великог. Од некадашњих државица изродиле су се нације-државе које су настале културолошко-језичком интеграцијом становништва. Са посебним поносом Ренан истиче да је Француска родно тле модерне нације, на коју су се угледале и остале европске земље. У Ренановом тексту о нацији се посебно критикује покушај

---

⁵⁷⁰ Види: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 125.

⁵⁷¹ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 162.

⁵⁷² Види: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 234.

⁵⁷³ Hobsbawm Eric, *Nations and nationalism since 1870: programme, myth, reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, стр. 17.

⁵⁷⁴ Chadbourne, Richard, *Ernest Renan*, Twayne Publishers, New York, 1968, стр. 101.

извођења нације из крвног сродства, што се обично темељи на „зоолошким или антрополошким“⁵⁷⁵ критеријумима. Зоолошко схватање нације, које за основу узима крвно порекло, је немогуће у савременом друштву из простог разлога што се оно заснива на заједничком крвном сродству, а познато је да су се разне етничке групе вековима мешале, што је утицало на ремећење „националне чистоте“. Стога Ренан критикује тзв. **етнички принцип** сматрајући га немогућим и залаже се за сагледавање нација кроз **грађански принцип**. Међутим, Ренан не одриче улогу традиције и прошлости у формирању грађанског националног принципа: „Херојска прошлост, слава великих предака – то је социјални капитал на којем се гради идеја нације“⁵⁷⁶.

Са друге стране, Макс Вебер је доживљавао нацију као престижну заједницу са смислом за културну мисију. По њему су нације толико различите да би се могле дефинисати само уз помоћ само једног критеријума. Он је сматрао да су најзначајније одлике једне нације етничко заједништво које је повезано заједничким митовима и заједничким поретком⁵⁷⁷.

Често се нације деле на “старе” и “нове”, па се тако у прву категорију могу сврстати све оне нације које су оформиле националну свест и идентитет пре настанка националистичке идеологије. Другој групи нација (“нове”нације) припадају оне које су уз помоћ идеологије изградиле националну свест. Данас можемо говорити и о тзв. *неонацијама* под којима подразумевамо оне политичке творевине које настају као последица завршетка Хладног рата. То су оне нације код којих се након дезинтеграције комунистичких федерација пробудила потреба за националном посебношћу, која имплицира и стварање засебне државе.

Шпанска Краљевска Академија је први пут употребила реч нација у савременом смислу речи 1884. године користећи израз *lengua nacional*, што је означавало “званични књижевни језик земље који је другачији од језика других нација”⁵⁷⁸. Пре 1884. реч *nación*

---

⁵⁷⁵ Chadbourne, Richard, *Ernest Renan*, Twayne Publishers, New York, 1968, стр. 98.

⁵⁷⁶ Chadbourne, Richard, *Ernest Renan*, Twayne Publishers, New York, 1968, стр. 101.

⁵⁷⁷ Види: Hutchinson, John, *Nationalism: critical concepts in political science*, London, Routledge, 2000, стр. 15.

⁵⁷⁸ Извор: Luis Garcia i Sevilla, „L Lengua nació i estar al diccionario de la real academia espanyola“, L’ Avenç, 16. Мај, 1979, стр. 50-5, цитирано према: Hobsbawm Eric, *Nations and nationalism since 1870: programme, myth, reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

је означавала “агрегат становника покрајине, државе или краљевства укључујући и странце”⁵⁷⁹. Касније је Шпанска Академија ревидирала појам нације у речнику из 1925. године у којем стоји да је нација “колективитет људи који имају исто етничко порекло, говоре истим језиком и које везује заједничка традиција”⁵⁸⁰.

Од нације треба разликовати појам **етноса** што веома подробно објашњава Драган Симеуновић у својој књизи *Нација и глобализација*. Израз етнос (грч. *ethnos*) је у античкој Грчкој представљао не само назив за људске скупине, већ је у исто време био синоним за скупине животиња попут јата, крда, роја и сл. У средњем веку се пак, латинска реч *ethnicus* користила за оне који не припадају хришћанству (пагани)⁵⁸¹. Симеуновић сматра да је заједничка особина етноса и нације то што се оба појма односе на колективни идентитет и што поседују колективног пријатеља и непријатеља. Међутим, оно што их чини међусобно различитим је то што је нација искључиво **политичка категорија** за разлику од етноса. Управо због свог политичког карактера нација тежи конституисању сопствене државе како би потврдила своје постојање, док је етнос више “осећање заједништва и емоција припадања колективитету”⁵⁸².

Пре него ли наставимо са елаборирањем појма националистичке идеологије морамо објаснити суштинске разлике између појмова национализма и патриотизма који се у данашње време често поистовећују без обзира што међу њима постоји разлика већ на етимолошком нивоу. Како истиче Ерик Хобсбаум (Eric Hobsbawm), реч патриотизам кореспондира са речима *patria* и *tierra*. По шпанском речнику из 1762. ове речи су означавале место рођења појединца под чиме се могао подразумевати град, општина, провинција или округ. Тек након 1884. године се реч *patria* стриктно везује за појам државе, да би након 1925. добио емоционалну димензију кроз феномен патриотизма у савременом смислу речи⁵⁸³.

Док патриотизам представља љубав или наклоност према држави, национализам се увек одређује као осећање љубави које је усмерено ка нацији. Наравно, треба узети у

---

⁵⁷⁹ Hobsbawm Eric, *Nations and nationalism since 1870: programme, myth, reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995, стр. 14.

⁵⁸⁰ Исто, стр. 15.

⁵⁸¹ Види: Симеуновић, Драган, *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009, стр. 12.

⁵⁸² Симеуновић, Драган, *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009, стр. 13.

⁵⁸³ Види: Hobsbawm Eric, *Nations and nationalism since 1870: programme, myth, reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.

обзир да је национализам често верни пратилац патриотизма из разлога што нација као политичка категорија има амбицију да оформи сопствену државу.

Такође сматрамо важним прављење дискрепанце између феномена национализма и националности. **Док се национализам везује за идеологију, националност је припадност одређеном етницитету или скупини, тј. нацији.**

По Ернесту Гелнеру (Ernest Gellner) национализам је „примарно политички принцип који подразумева да политичка и национална целина морају заједно да се слажу“⁵⁸⁴. Национално осећање је „осећање беса изазвано насилним принципом или осећање сатисфакције изазвано одређеним жељама“⁵⁸⁵, сматра Гелнер. Насупрот његовом мишљењу ми можемо констатовати да национализам не мора увек кореспондирати са насиљем. Заправо, ради се о томе да је погрешно сагледавати било који феномен, укључив и националистичку идеологију, на искључив начин. Национализам често може производити негативне последице и мотивисати људе на насиље – неки од најстрашнијих злочина у историји човечанства су управо били реализовани под утицајем национализма. Међутим, постоји и друга могућност, а то је да национализам инволвира позитивна осећања према својој нацији уз поштовање и уважавање осталих нација. Онда је реч о **позитивној врсти национализма** која не мора нужно изазвати насиље и произвести деструктивне последице по друштво. У том смислу речи можемо констатовати да на основу последица које производе постоје две врсте национализма: позитивни и негативни.

Осим што се јавља у форми идеологије, национализам се може јавити и у форми националних покрета. Посебно су значајни били национално-ослободилачки покрети који су омогућили ослобађање одређених нација од туђинске власти, или пак национално уједињење. Тако су, рецимо на територији турске и аустро-угарске монархије у 19. веку веома значајни били национално-ослободилачки покрети словенских и осталих народа који су допринели ослобађању поробљених нација и стварању националних држава. Такође треба поменути улогу националистичких покрета у Немачкој и Италији без којих не би било могуће уједињење ових земаља у 19. веку.

Национализам је као политички феномен посебно био деградиран захваљујући злочинима нациста и фашиста током Другог светског рата који су били предиспонирани

---

⁵⁸⁴ Gellner, Ernest, *Nations and nationalism*, Blackwell Publishing, Malden, 2006, стр. 1.

⁵⁸⁵ Исто

деловањем негативног национализма. Када постоји пренаглашено национално осећање које прети да прерасте у изразиту мржњу према другим нацијама онда је већ реч о **шовинизму**. Назив шовинизам води порекло од Наполеоновог војника Николаса Шовена, који је претеривао у показивању лојалности према Наполеону али и према нацији и држави којој је припадао⁵⁸⁶.

Национализам за разлику од неких идеологија није преодминантно доктринарног карактера па се управо из овог разлога често комбинује са неким од тзв. „доктринарних“ идеологија. Хибриди као што су национал-социјализам, либерални национализам, социјалистички национализам итд. потврђују ову нашу тврдњу.

Главно упориште националистичке идеологије су разни политички митови и култови који служе глорификацији сопствених предака и националних хероја и подизању ега нације. Рецимо, код Срба је своју регенерацију доживео мит о „небеском“, као „изабраном“ народу, 90-их година 20. века, што је своје корене вукло још из Косовског боја и одлуке кнеза Лазара да се приклони „царству небеском“. Последице које је проузроковао овај мит су најдрастичније биле управо по Србе који су, као казну за епитет „посебности“, доживели међународну изолацију, ембарго, пад животног стандарда и друштвену аномију⁵⁸⁷.

Код Немаца је био веома значајан Вотанов култ⁵⁸⁸ који се темељио на феномену „ратничке екстазе“⁵⁸⁹, што је свакако погодновало нацистичкој пропаганди. Иначе, бог Вотан који се сматра богом рата, гнева и насиља, се у литератури може срести и под називом Один, Оден, Водан и сл. О Вотану говори мит под називом *Еда* који је настао у Скандинавији још у 13. веку. Према овом миту, Вотан је био вођа хорде који се пре смрти прогласио богом. Након тога настаје Вотанов култ, на основу ког се сматрало да ће сваки ратник уколико погине отићи у Валхалу (место попут раја у хришћанству)⁵⁹⁰.

---

⁵⁸⁶ Према: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 126.

⁵⁸⁷ Види: Симеуновић, Драган, *Српска колективна кривица*, Нолит, Београд, 2007.

⁵⁸⁸ Обнова Вотановог култа почиње у 19. веку, а касније су младохегелијанци почели да уздижу и мит о Нибелунзима.

⁵⁸⁹ Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Рат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006, стр. 43.

⁵⁹⁰ Слично мишљење се може срести и у исламској религији, према којој ратници одлазе у рај уколико погину у цихаду, светом рату против “неверника”.

Вотанов култ је применљив у ратном стању, па је логично зашто је био експлоатисан од стране нациста током Другог светског рата. Судећи по Јунгу, овај култ може „оживети“ само у кризним, ратним временима када му се приносе жртве⁵⁹¹. Осим тога, Вотанов култ је имао идентичну симболику са нацистима. Заправо, Вотанови оригинални симболи су били „точак, односно (у упрошћеној форми) кукасти крст“⁵⁹².

За учвршћивање идентитета, национализам често користи осим митова и култова, одређене легенде и приче из далеке прошлости које стимулишу осећај националне посебности. Швајцарска на пример, и данас кроз причу о Вилијему Телу подупире свој национални идентитет и слободарски дух⁵⁹³. Прича о Вилијему Телу је уствари, прича о слободи на индивидуалном нивоу која симболизује победу Швајцарске над Хабзбуршком монархијом.

Национализам је често „државотворна“ идеологија јер углавном подстиче стварање националне државе. У данашње време постоји индиција одређених етничких група да се самопрокламују као нације и при том, исказују иредентистичко-сепаратистичке тенденције. Данас се у сред Европе посредством великих међународних сила вештачки ствара једна нова нација на територији српске покрајине Косова и Метохије позната под називом као – Косовари. Реч је уствари, о етничким Албанцима који су након бомбардовања СРЈ почели да раде на добијању независности и међународном признању Косова и Метохије као независне државе. Ова квази-држава је производ пост-хладноратовских дешавања у којима су се услед распада некадашњих многонационалних социјалистичких федерација јавиле амбиције националних мањина за стварањем сопствене државе.

Нове националне државе које настају деловањем националистичке идеологије се базирају на насиљу као потврди њихове сакралности⁵⁹⁴. Ове новонастале државне

---

⁵⁹¹ Видети више о томе у: Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Пат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006.

⁵⁹² Martin, Nick, *Wodan und germaniseher Schicksalsglaube*, Eugen Diederichs Verlag, Jena, 1935. цитирано према: Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Пат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006, стр. 82.

⁵⁹³ Вилијем Тел је одбио да се покори наредби хабзбуршког намесника Хермана Геслера да се сви морају клањати завојевачима, па је због тога био кажњен. Због непослушности му је одређена следећа казна – требало је да гађа јабуку на глави свога сина. Уколико погоди у јабуку, а младић остане жив, Вилијем Тел би поново добио слободу. Он је успешно извршио овај тежак задатак, али је касније убио Геслера.

⁵⁹⁴ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Нови светски поредак и национална држава*, Ферко, Београд, 1999.

творевине су се водиле атавистичким принципом, да државе које желе да буду респектабилне и признате у међународним односима – морају да воде рат. Управо у овим државама су некадашње политичке елите муњевито супституисале социјалистичку идеологију националистичком, и на тај начин почеле борбу за своје „парче територије“.

У политичкој теорији су познате многобројне класификације национализма, али је свакако најраспрострањенија подела на француски (грађански тип) и немачки (етничко-културолошки тип)⁵⁹⁵. Према француском схватању, национализам кореспондира са модерним схватањем нације која је одређена на основу друштвених, политичких и историјских околности. У овако схваћеном националном концепту појединци нису везани крвним пореклом за политичку заједницу, већ захваљујући појму грађанства и држављанства.

У примордијалном схватању национализма (што је својствено немачком концепту), етницитет и крвно порекло су критеријуми који обликују једну нацију. Овакав концепт национализма је био значајан подстрекач теорије „крви и тла“ која је била основ за развој нацизма. Етничко схватање нације омогућава стварање етничког идентитета, за разлику од грађанског концепта нације према коме постоји вишеслојни идентитет који се базира на класној, религијској, статусној припадности и сл. Управо због наведене вишеслојности, грађански тип нације је много комплекснији од етничког, јер се не своди само на једну димензију, већ представља комбинацију културно-политичког идентитета.

Теоретичари попут Гелнера сматрају да је национализам настао као тежња за спајањем културе и државе и да је могућ само у епохи модерне. По њему је, заправо национализам манифестација индустријског друштва. Супротно овој материјалистичкој концепцији национализма, имамо идеалистичко схватање национализма Лије Гринфилд (Liah Greenfeld).

За Гринфилдову, национализам је одређен вишеструко: социјално, историјски, географски⁵⁹⁶. У односу на Гелнера она има опозиционо мишљење, па тако сматра да је

---

⁵⁹⁵ Видети више о томе у: Offe Claus, Keane John, *Contradictions of the welfare state*, Hutchinson, London, 1984.

⁵⁹⁶ Видети више о томе у: Liah Greenfeld, *Nationalism: five roads to modernity*, Harvard University Press, Cambridge, 1993, стр. 29.

национализам узрок, а не консеквенца модерне. По њој је национализам претходио држави, индустријализацији и капитализму. Иако у политичкој теорији влада мишљење да је нација оформљена у 18. веку под утицајем Француске револуције, Гринфилдова уноси тотално нову идеју тврдњом да је време настанка нације 16. век. Она се при том, везује за револуцију у Енглеској када се конституише “Божја прворођена нација”⁵⁹⁷. Њена теорија о национализму се заснива на пет модела национализма који се јављају у различито време на различитим местима.

Хронолошки гледано ове врсте национализма су се градиле следећим редом: најпре је настала енглеска нација и са њом енглески национализам у 16. веку да би је у стопу пратио француски национализам који се рађа у револуцији 1789. године; потом се развија руски национализам с почетка 18. века, затим немачки национализам крајем 19. века, да би се коначно, пети концепт национализма изградио захваљујући америчкој нацији у 19. веку.

С обзиром да је први облик национализма настао у Енглеској, неоспорно је да је он узор свим осталим формама националистичке идеологије, сматра Гринфилдова. Она даље закључује како се из овог имитативног односа према енглеском национализму јавља завист код других нација, што је основ за национално непријатељство.

Што се више крећемо према истоку, запажа се све већа нетрпељивост према западноевропском национализму који је Гринфилдова приказала уз помоћ феномена *ресантимана*. Тако су према њеној перцепцији Руси уобличили свој национализам у другој половини 19. века захваљујући ресантиману који представља „егзистенцијалну мржњу према Западу”⁵⁹⁸. Па ипак, ова савремена теоретичарка сматра да свој врхунац ресантиман није доживео на руском тлу, већ на територији нацистичке Немачке. Узрок национал-социјализма се стога налази у исфрустрираној гомили интелектуалаца који су припадали средњој класи, а нису имали задовољавајуће економско-политичке услове живота.

Што се тиче америчке нације, она је била по Гринфилдовој типичан пример идеалне нације јер је била ослобођена ресантимана, а опет је у исто време успела да оствари задовољавајући ниво грађанског концепта национализма, са нагласком на

---

⁵⁹⁷ Liah Greenfeld, *Nationalism: five roads to modernity*, Harvard University Press, Cambridge, 1993, стр. 35.

⁵⁹⁸ Liah Greenfeld, *Nationalism: five roads to modernity*, Harvard University Press, Cambridge, 1993, стр. 250.

индивидуализам. На основу анализе њене националне теорије видимо да је приступила објашњењу националистичке идеологије крајње субјективно глорификујући англосаксонски тип национализма.

У наставку своје теорије о национализму Лиа Гринфилд врло смело закључује да демократија не може бити изведена тамо где не постоје услови за то. Тиме она истиче, да су неке нације саме по себи, предиспониране да буду демократске, док друге то нису, чиме се указује на немогућност успостављања неолибералног модела демократије у свим земљама света.

Осим петочлане класификације национализма које срећемо у теорији Лије Гринфилд, споменућемо и Гелнерову типологију национализма. То су национални иредентизам, тоталитарни национализам и припитомљени национализам. Територије на којима је националистичка идеологија била најплоднија су према њему, евроатлантска обала, Свето Римско царство, Средња Европа и бивши СССР⁵⁹⁹.

Ханс Кон (Hans Kohn) и Крег Калхун (Craig Calhoun) такође сматрају да је националистичка идеологија релативно нов феномен који настаје у другој половини 18. века⁶⁰⁰. Ови теоретичари посебно значајну улогу у развоју националистичке идеологије придају Џону Локу и Хугу Гроцијусу који су првенствено заслужни за процес секуларизације у изградњи новог концепта суверенитета. Национализам у Великој Британији, Француској и Америци своју експресију показује захваљујући политичко-економским факторима, док Италија, Немачка и неке словенске земље национализам преобладајућо схватају кроз културолошку димензију, сматрају Кон и Калхун. Они национализам дефинишу као „процес интеграције масе људи у заједничку политичку форму“⁶⁰¹. Стога они закључују да национализам подразумева и централизовану државну власт која има контролу над одређеном територијом.

Модерно доба је за ову двојицу теоретичара доба нација, а не појединаца. Типологија коју они заступају је таква да разликује источни од западног национализма,

---

⁵⁹⁹ Види: Leoussi, Athena, *Encyclopaedia of nationalism*, Transaction Publishers, с cop. New Brunswick, London, 2001, стр. 190.

⁶⁰⁰ Види: Kohn Hans, Calhoun Craig, *The idea of nationalism: a study in its origins and background*, Transaction Publ. New Brunswick, 2005, стр. 3.

⁶⁰¹ Kohn Hans, Calhoun Craig, *The idea of nationalism : a study in its origins and background*, Transaction Publ. New Brunswick, 2005, стр. 4.

при чему је природна граница река Рајна, која прави демаркациону линију раздвајања између Истока и Запада⁶⁰². Процеси изградње националних држава су били дијаметрално супротни код источних и западних нација, сматрају Кон и Калхун. Док су на Западу унутар већ изграђених држава стварали нацију, источни народи су *vice versa* већ имали изграђен национални идентитет, али без држава, да би касније (пре свега у периоду комунизма), националистичка идеологија служила као инструмент против неадекватне политичке власти.

Кон и Калхун запажају да је пре настанка национализма као покрета и идеологије, религија играла веома значајну улогу како у интегрисању, тако и у дезинтеграцији друштва. Она је често спајала људе, али је историја такође забележила да су се најкрволочнији ратови водили у име вере. Из овога се може закључити да национализам често иде са секуларизмом, мада не мора бити правило, јер се национализам често доживљава као нека врста парарелигије.

Многи теоретичари наводе како нацију као политичку категорију одређује језик. У неку руку то може бити сасвим оправдано мишљење јер се неретко дешава да новостворене нације (или неке квази-нације) вештачки обликују језик, како би се и на тај лингвистички начин разликовале од сродне или исте нације од које су се “одродили”. Бивша СФРЈ представља колаж оваквих примера. Навешћемо случај Хрвата који су са стварањем засебне државе и увођењем нових израза, поприлично модификовали језик који се у старој Југославији одређивао као – српскохрватски. Од скорашњих примера треба навести и тзв. црногорски језик који је идентичан са српским (бар у садашњем тренутку), с тим што су након отцепљења од СРЈ Црногорци увели два нова слова како би се на било који начин направила дистинкција између “матерњег” и српског језика.

Током средњег века, под утицајем религије, људи су мислили да је диверзитет језика уствари, последица људске “грешности” због које је Бог казнио човечанство поделивши га на велики број језика како се не би међусобно разумели⁶⁰³. Важност језика за изградњу националног идентитета је форсирао и Фихте, мада постоје одређене нације

---

⁶⁰² Постоје и комбиноване варијанте национализма. Дobar пример за то је Јапан у 19. веку у коме се јавља Токугава и Меиџи обнова која је форсирала западни облик национализма помешан са јапанском културом што је за последицу имало стварање западно-источњачког концепта нације.

⁶⁰³ Видети више о томе у: Kohn Hans, Calhoun Craig, *The idea of nationalism: a study in its origins and background*, Transaction Publ. New Brunswick, 2005.

које немају заједнички језик, а поново се доживљавају нацијом. Реч је о Швајцарској у којој се званично говоре четири језика која су у исто време и службени језици: немачки, француски, италијански и ретроромански (овај језик говори веома мали проценат становништва).

Према Драгану Симеуновићу националистичку идеологију одликују следеће карактеристике⁶⁰⁴:

1. Високо вредновање националне заједнице (крвна и вредносна димензија)
2. Култ вође са посебним нагласком на ауторитаризам
3. Пренаглашавање значаја националне хомогенизације
4. Ирационалност
5. Митологизација политике
6. Утопистички концепт политике
7. Супериорност одређене нације
8. Пренаглашена улога одређене религије
9. Могућност радикализације (управо је ова последња карактеристика националистичке идеологије пресудна у ескалацији политичког насиља).

Данас већина екстремно десничарских организација користи национализам као своју идеолошку подлогу. Углавном је реч о негативном национализму који подстиче на насилно делање. При том се гради колективни идентитет који се темељи на групном нарцизму, па се сопствена нација сматра најбољом, најјачом, најителгентнијом и сл. Иако живимо у доба глобализације у коме се све више форсирају процеси денационализације и десуверенизације, националистичка идеологија вигилантистички гледа на заштиту свог националног идентитета.

Из тог вигилантистичког става се јавља страх да ће постојећа нација бити угрожена, што само распирује националну мржњу и нетрпељивост према другим нацијама. Ксенофобија и национализам јачају у земљама ЕУ због прилива све већег броја имиграната који мењају етничку слику европских народа. На Балкану је националистичка идеологија одиграла значајну улогу у грађанским ратовима током 90-их година 20. века.

---

⁶⁰⁴ Види: Симеуновић, Драган, *Теорија политике*, Наука и друштво, Београд, 2002, стр.223-224.

Закључак је да је националистичка идеологија веома употребљива код екстремистичких десничарских организација и покрета јер је нација феномен који је веома значајан у одређењу како индивидуалног тако и колективног идентитета. Осим тога, нација је веома “жилава” појава како то већ истиче Драган Симеуновић, те је ни глобализација не може уништити⁶⁰⁵.

---

⁶⁰⁵ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009.

7.5. Религијски фундаментализам као идеолошка основа десничарског екстремизма

Још на самом почетку овог научно-истраживачког рада смо објаснили феномен фундаментализма када смо правили компаративну анализу између њега и екстремизма тражећи њихове сличности и разлике. Стога ћемо се у овом сегменту рада бавити одређењем религијског фундаментализма у форми политичке идеологије.

На самом почетку треба рећи да не можемо сваки религијски фундаментализам сводити на идеологију. Да би се то десило потребно је да се фундаментализам темељи на одређеним политичким намерама, да буде офанзиван и да располаже одговарајућим идеолошким потенцијалом који има мобилизациона својства⁶⁰⁶.

Хејвуд третира религијски фундаментализам као врсту идеологије која представља специфичан амалгам политике и религије. И сам Хомеини је тврдио како је религија политика, што га сврстава у ред исламистичких фундаменталиста. Да би се религијски фундаментализам трансформисао у идеологију потребно је да религија постане неодвојива од права и политике, “што се одражава у покушајима препорода и свеобухватне реконструкције друштва”⁶⁰⁷.

Религијски фундаментализам се заснива на крајње пристрасном религијском приступу, са намером да се религијско виђење стварности прекомпонује у њено политичко виђење. Иако је овде реч о сједињавању религије и политике, с обзиром да политички принцип односи превагу, онда је реч не само о религијској интерпретацији, већ преважно о врсти политичке идеологије.

Па ипак, да би једна религијска интерпретација прерасла у политичку идеологију потребно је, према Симеуновићу, да буду испуњени следећи услови⁶⁰⁸:

1. Стварање нове религијске интерпретације која мора имати широку друштвену и политичку примену.
2. Религијска интерпретација мора имати призив прогресивности.

---

⁶⁰⁶ Види: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 134.

⁶⁰⁷ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 307.

⁶⁰⁸ Види: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 135.

3. Фундаменталистичке идеје у религији морају бити представљене од неоспорног религијског ауторитета коме се верује и који поседује харизму.
4. Религијски фундаментализам мора имати за циљ мобилизацију широких народних маса (као и свака друга идеологија).
5. Пожртвованост и спремност на борбу у име “виших” циљева.

Религијски фундаментализам је специфичан одговор на неке од процеса модернизације (као што је развој науке и секуларизација) и може се оквалификовати као процес буђења религије који увек производи одређени политички активизам⁶⁰⁹.

Разлози појављивања религијског фундаментализма су различити. Он углавном црпе своју снагу из незадовољства широких народних маса и кризе модерног друштва. Рецимо, један од разлога зашто се отварају врата у савременом друштву религијском фундаментализму је пренаглашена секуларизација и атеистичке тенденције модерне западне цивилизације. У таквим околностима јача религијски фундаментализам, оптужујући савремено друштво за неморалан и беспринципијелан начин егзистирања.

Следећи разлог интензивирања религијског фундаментализма можемо пронаћи у постколонијалним догађајима. Наиме, након стицања независности многобројне колоније (које су биле претежно сиромашне и заостале земље), су патиле од недостатка колективног идентитета. Систем вредности (укључујући и религију) који су наметнуле силе освајачице није кореспондирао са културом и традиционалним наслеђем поробљених земаља. Након ослобођења многе колоније су се у потрази за својим изгубљеним идентитетом окренуле религијском фундаментализму. Такође треба нагласити да се у новоослобођеним земљама хришћанство (као религија освајача) углавном замењује исламом. Често се због негирања прозападног система вредности религијском фундаментализму приписује и антизападни карактер.

На развој религијског фундаментализма у савременом друштву је велики утицај извршила и глобализација која у тежњи да све универзализује и денационализује, уствари распирује тежњу за посебношћу појединих нација и вероисповести.

Не треба заборавити ни потребу људи да се у тешким и кризним временима посебно окрећу “вишој сили” која их може спасити од свакодневних проблема и недаћа.

---

⁶⁰⁹ Види: Adams, Ian, *Political ideology today*, Manchester University Press, Manchester, 2001, стр. 256.

Генерално узев, можемо рећи да је религијски фундаментализам често “сламка спаса” за коју се претежно хватају они који су обесправљени, сиромашни и који имају проблема са “кризом идентитета”.

Услед **милитантности** који је једна од круцијалних особина религијског фундаментализма, он се може оквалификовати као негативан, “демонизован” феномен. Спремност на борбу и сукоб са свим оним што је другачије од њега, сврстава религијски фундаментализам у екстремистичке идеологије. Док друге идеологије попут либерализма, конзервативизма, социјализма итд. имају и позитивне и негативне форме постојања, религијском фундаментализму се обично приписује само негативна страна.

Управо из разлога што је врста релативно нове и партикуларне идеологије, религијски фундаментализам се често схвата на погрешан начин. Једна од најчешћих грешака која се прави у његовом одређењу је то што му се приписује антимодернизам. Иако се окреће неким фундаментима из прошлости и традиције, религијски фундаментализам није стриктно антимодернистички оријентисан. Следбеници религијског фундаментализма прихватају тековине модерности, али само оне које погодују њиховом вредносном систему и од којих могу имати одређене политичке користи. Тако рецимо, религијски фундаменталисти прихватају модерно оружје за масовно уништење, интернет и друштвене мреже (фејсбук, твитер и сл.) којима побољшавају непосредно комуницирање и логистику.

Без обзира што на први поглед постоје сличности између конзервативизма и религијског фундаментализма, међу овим идеологијама постоје и очигледне разлике. Разлику међу њима можемо уочити већ на плану егалитаризма. Док је конзервативизам елитистичка идеологија, религијски фундаментализам више нагиње општој једнакости маса. Потом, можемо приметити разлику и по питању офанзивности, јер у складу са својом изразитом милитантношћу фундаментализам нагиње офанзивном делању, док је класични конзервативизам превасходно окренут традицији, континуитету и опрезан је у погледу промена. Склоност ка драстичним променама у друштву и политици, чини од религијског фундаментализма често револуционарну појаву, док је одлика конзервативизма реакционарност. И на крају, треба рећи да конзервативизам поседује поверење у државне институције, док примарно место у организовању друштвено-политичког живота код религијског фундаментализма припада религијским установама.

Многи теоретичари религијски фундаментализам називају и “политиком идентитета” из разлога што постоји интенција да се дају одговори на питања: коме, зашто и како припадамо? Посебан нагласак је на колективном идентитету који своје суштинске вредности црпе из одређене религије.

Према Хејвуду постоје три врсте религијског фундаментализма: исламски, хришћански и тзв. “други” фундаментализми, под којима подразумева фундаментализме које могу произвести све остале религије⁶¹⁰.

Данас се често неправедно религијски фундаментализам претежно приписује исламској вероисповести. То је из разлога што су у последње време посебно активне одређене екстремистичке и терористичке групе које су мотивисане милитантном интерпретацијом ислама. Неки теоретичари попут Адамса (Ian Adams) сматрају да је ова врста фундаментализма као форма идеологије најстарија по свом настанку, а да су њени најизразитији представници у савременом добу од држава Авганистан и Иран⁶¹¹.

“Буђење” исламистичког фундаментализма почиње 20-их година 20. века у Египту под утицајем организације *Муслиманска браћа*. Од осталих историјских догађаја који су дали “ветар у леђа” исламистичком фундаментализму треба поменути револуцију у Ирану 1979. године под вођством ајатолаха Хомеинија. С обзиром да постоји актуелна подела код муслимана на шиите и суните и религијски фундаментализам се може делити по том принципу на шиитски и сунитски фундаментализам.

Драган Симеуновић сматра да данас можемо говорити о два специфична облика религијског фундаментализма који се тичу исламске вероисповести. Ради се о феноменима као што су **џихадизам** и **алкаидизам**. Већ на самом почетку одређења ових облика религијског фундаментализма треба нагласити да џихад и џихадизам нису синоними, јер док је први појам много ширег значења и не мора нужно кореспондирати са ратом и насиљем, џихадизам је врста идеологије чији је основни циљ вођење “светог рата” против “неверника”.

Под џихадизмом “не треба подразумевати конзистентну идеологију, већ више варијанти једне те исте идеологије која се заснива на милитантној интерпретацији

---

⁶¹⁰ Види: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 319.

⁶¹¹ Види: Adams, Ian, *Political ideology today*, Manchester University Press, Manchester, 2001, стр. 261-262.

курана”⁶¹², истиче Симеуновић. Он чак сматра да се о цихадизму може говорити као клерикалној варијанти фашизма: “Одрицање права другима на територију, прогрес, власт и било какво учешће у њој, па и на живот, искључиво је екстремистичко становиште које у својој есенцији није друго до неонацизам. Само се овде ради о нацији замишљеној од верника, а не од припадника неке етничке групе или више расе”⁶¹³. Симеуновић даље проналази сличности између цихадизма и фашизма у томе што обе врсте идеологије показују склоност ка групном идентитету, антијудаизму, милитантни су и глорификују вођу улазећи у сферу ирационалности. Постоји још једна сличност између фашистичке идеологије и цихадизма, а то се огледа на плану глобалних циљева који иду ка томе да униште све оне који не прихватају њихов вредносни систем у коме је једна раса, религија или нација супериорна у односу на друге, те стога има и веће право у односу на њих.

Алкаидизам је подврста цихадизма⁶¹⁴. Реч је о односу општег и посебног у оквиру чега би карактер општости припао цихадизму, док би се својство посебности односило на алкаидизам. Реч “алкаидизам” се изводи из имена терористичке групе Ал Каида која је одговорна за многобројне терористичке нападе широм света, од којих су најзначајнији били напади на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године. Ал Каида се може сматрати једном од најмилитантнијих терористичких група у чијој се основи делања налази исламистички фундаментализам.

Оно по чему је посебно препознатљива Ал Каида јесу самоубилачки напади чиме показује врхунац своје фанатичности. Алкаидизам има глобалне циљеве и глобално делује, што је утицало на то да се у академским круговима етаблира нови облик тероризма познатији као “глобални тероризам”. Главни непријатељ алкаидизма је САД, али и многе друге земље Запада које фаворизују неолибералну идеологију. Како је тероризам постао “глобални феномен” он захтева и глобалну стратегију која има за циљ:

- да се обесхрабре сви који тероризам желе да користе за постизање својих циљева
- да се онемогући приступ финансијским средствима која користе терористи
- да се спречи било каква помоћ са стране
- да се развију начини борбе против тероризма

---

⁶¹² Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 137.

⁶¹³ Симеуновић, Драган, „Цихадизам као десничарски екстремизам и клерикални фашизам“, зборник радова *Фашизам у савремености*, Факултет политичких наука, Савез антифашиста Србије, Београд, 2009, стр. 139.

⁶¹⁴ Види: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

- да се одбране људска права током борбе против тероризма”⁶¹⁵.

Свака религија је способна да произведе религијски фундаментализам, што је условљено на првом месту начином интерпретирања религијских догми. Иако се данас религијски фундаментализам превасходно сматра исламистичким феноменом, он представља појаву која може кореспондирати и у хришћанству, али и другим религијама.

Хришћански фундаментализам је средином 20. века имао великог успеха на територији САД и био је инкорпориран у разне форме хришћанске деснице⁶¹⁶. Разлози који су утицали на развој хришћанског фундаментализма се могу наћи у девастирању породице и традиционалног система вредности који је све више попуштао пред налетом либерализма и модерности. Акције које су организоване под покровитељством протестантских фундаменталиста у Америци су разноврсне, од којих ћемо посебно издвојити убиства гинеколога који су спроводили абортусе.

Осим код протестаната, религијски фундаментализам у хришћанству се може јавити и код припадника католичке вероисповести у форми **католицизма**⁶¹⁷. Ова форма хришћанског фундаментализма представља одговор појединих снага католичанства на опадање утицаја католичке цркве. Научна открића, секуларизам, појава и јачање протестантизма и комунизма су у знатној мери допринели конституисању ове партикуларне идеологије.

Сматра се да је духовни претеча католицизма, који се званично утемељио у другој половини 19. века, био папа Лав XIII⁶¹⁸. Његова основна начела су изложена у енцикликама, а његове догме су постале идеје водиле многим партијама које су припадале хришћанско-демократској групацији.

Иако по Владети Јеротићу православље има најмање предиспозиција за реализовање фундаментализма, данас можемо говорити о политичко религиозним покретима који постоје и у православној религији и који заступају фундаменталистичке

---

⁶¹⁵ Иваниш Жељко, Субошић Дане, *Безбедносно преговарање*, Факултет безбедности, Београд, 2006, стр. 21.

⁶¹⁶ У САД је развијен протестантски фундаментализам унутар којег су посебно активни припадници евангелистичке цркве.

⁶¹⁷ И овде као код цихадизма, треба правити разлику између католичанства као хришћанског правца и католицизма, као идеологије која представља облик религијског фундаментализма.

⁶¹⁸ Види: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 132.

идеје као што је то случај са покретом *Памјат* у Русији⁶¹⁹. Овај покрет је имао изразиту националистичко клерикалну оријентацију, а посебан анимозитет је показивао према Јеврејима. Сматра се да се распао 90-их година 20. века и да су се из њега тада изродиле *Руска национална Унија* и *Руска националсоцијалистичка партија*. Данас су се преостале фракције *Памјата* организовале у борби против имиграната и оглашавају се путем својих електронских часописа у јавности.

Што се тиче других облика религијских фундаментализама треба нагласити да они постоје, па ћемо тако издвојити ционизам који је своју вредносно-теоријску потпору преузео из јеврејске религије. Он се према неким теоретичарима може сматрати и подврстом етничког национализма. Ционизам је рођен 1897. године на конгресу циониста у Базелу, када је Теодор Херцл (Theodor Herzl) први пут изнео идеју о стварању јединствене отаџбине Јевреја на територији Палестине.

Хинду фундаментализам се обликовао кроз покрет *Хиндутва* који је под покровитељством *Индијске народне партије* (Bharatiya Janata Party). *Хиндутва* се јавља у 20. веку да би свој успон доживела 80-их година 20. века. На удару овог покрета су сви они који не припадају хинду религији: муслимани, Сики, Цаини итд. Циљ овог фундаменталистичког покрета је стварање “Велике Индије” која би обухватала територију од Ирака до Бурме. Једна од основних парола *Хиндутве* која подсећа на фашистички вокабулар је - “Индија Хиндусима”.

Као што можемо закључити из претходно наведених примера свака религија је способна да произведе фундаментализам као идеологију, што је условљено начином на који се интерпретирају њене догме. Управо је због тога погрешно поједине религије сматрати фундаменталистичким (као што је то случај данас са исламом), јер свака од постојећих религија може врло лако склизнути у крајност коју називамо религијским фундаментализмом.

Ендру Хејвуд је испитујући религијски фундаментализам кроз постојање глобалног геополитичког пројекта дошао до сазнања да ће у будућности постојати два могућа пута којима ће се кретати религијски фундаментализам. По првој варијанти ће избледети утицај религије, па самим тим и утицај религијског фундаментализма. То значи да ће религијски

---

⁶¹⁹ Види: Јеротић, Владета, “Вера и нација”, *Одабрана дела*, Издавачки фонд Архиепископије београдско-карловачке, Арс Либри, Београд, 2000, стр. 181.

фундаментализам највероватније бити супституисан грађанским национализмом. Међутим, друга много реалнија варијанта указује да ће у временима која долазе религијски фундаментализам јачати, упоредо са јачањем глобализацијских процеса. Његова снага је у томе што има велику мобилизацијску и интеграцијску моћ која се црпе из религиозних догми. Осим тога, свака религија нуди човеку наду и спасење ако не на овом, онда на онеземаљском свету или у неком од наредних живота⁶²⁰, што је чини респектабилном појавом у друштву.

Да религијски фундаментализам има способност обликовања друштвено-политичке стварности видимо по савременим екстремистичким и терористичким нападима који су инспирисани управо захваљујући утицају ове идеологије. Због тога се религијски фундаментализам сматра значајном окосницом деловања савременог десничарског екстремизма.

---

⁶²⁰ Пример је реинкарнација у хиндуизму.

VIII ЛЕВИЧАРСКИ ЕКСТРЕМИЗАМ

8.1. Појам и дефиниција левичарског екстремизма

Левичарски екстремизам или екстремна левица представља политичко-друштвени феномен који се може исказати у различитим формама у зависности од места и времена појављивања. Глорификација левичарских идеја је посебно била актуелна у време доминације СССР-а Источним блоком, док су се пак екстремистичке варијанте левнице најчешће појављивале у време друштвене аномије.

Постоји низ назива који се користе за левичарски екстремизам, а најфреквентнији су револуционарна левица, анархистичка левица, комунистички екстремизам, “црвени” екстремизам и сл. Да бисмо разумели чињење насиља које је инспирисано левичарском идеологијом потребно је појмовно одредити екстремну левицу.

Често се за левичарски екстремизам користи назив *револуционарна левица*, али ми не можемо рећи да су ова два назива (без обзира на низ поклапања), синоними. Иако је револуција била главно обележје левнице укључив и њену екстремну варијанту, данашњи левичарски покрети не теже нужно револуцији схваћеној у марксистичком смислу речи. Савремена екстремна левица је критички настројена према неолибералном тржишном капитализму и нужно тежи променама које остварује применом насиља. Управо је метод њеног деловања (насиље) кључан моменат разликовања од умерене левнице.

Екстремна левица се често назива и *анархистичком левицом* што може створити забуну, јер није сваки левичарски екстремизам у исто време анархистички настројен. Закључак би био да је сваки анархистички екстремизам левичарски, али да није нужно свака екстремна варијанта левнице самим тим - анархистичка. Уколико се зна да је срж анархизма побијање државе и њених институција, онда се не можемо сложити да је, на пример, екстремизам у име заштите животињских права или животне средине врста анархистичког екстремизма.

Истина је да се анархистички тероризам као сложенија форма екстремне левнице јавља захваљујући организацији *Народна воља* која је у 19. веку харала Русијом, али то не значи да су сви левичари идеолошки анархисти. Левица екстремистичке оријентације је често негативно усресређена ка држави, али то није довољно да сваку њену појавну форму обележимо као анархистичку.

Левичарски екстремизам се у научној литератури (ређе) назива и *црвеним екстремизмом*⁶²¹ чиме се алудира на његово комунистичко симболичко обележје, мада неке од савремених варијанти левике немају толико додирних тачака са комунистичком идеологијом.

Према Теду Гару левичарски екстремизам је “оријентисан ка будућности са жељом да измени или уруши постојећи систем како би изградио ново праведно друштво”⁶²². Из ове дефиниције видимо да је левичарски екстремизам футуристички настројен, да фаворизује идеју правде и правичности што је сасвим прихватљив циљ. Међутим, оно што га чини неприхватљивим феноменом за савремену демократију јесте његова рушилачка намера, која по инерцији укључује насиље.

Габријел Олмонд (Gabriel Almond) сматра да кроз призму образовања можемо посматрати левичарске екстремисте у односу на десничарске: “Док се левичарски екстремисти претежно регрутују из редова интелектуалаца као што су журналисти, универзитетски професори, социјални радници, то није случај са екстремистима десничарске идеолошке струје”⁶²³. Олмонд сматра да су левичари генерално гледано образованији у односу на десничаре који више нагињу религији и традицији. Иако има истине у Олмондовим тврдњама о класној и образовној структури екстремне левике, треба нагласити да су њени данашњи чланови често припадници и нижих, сиромашнијих и мање образованих друштвених слојева који су незадовољни условима живота.

Уколико наставимо да анализирамо структуру екстремно левичарских група на основу година старости доћи ћемо до очекиваних резултата. Истраживања показују да је просечан број година левичарских екстремиста 36, док је код десничара 40. Узмемо ли у

---

⁶²¹ Види: Sproule, Michael, *Propaganda and democracy: the American experience of media and mass persuasion*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1997, стр. 148. или Maude, George, *Aspects of the governing of the Finns*, Peter Lang, New York, 2010, стр. 87.

⁶²² Purpura, Philip, *Terrorism and homeland security: an introduction with applications*, Elsevier, Burlington, 2007, стр. 18.

⁶²³ Almond, Gabriel, *Ventures in political science: narratives and reflections*, Rienner, Boulder, 2002, стр. 162.

обзир полну структуру идеолошки оријентисаних екстремиста, видећемо да 73% левичарских екстремиста чине припаднице женског пола, док је код десничара тај број знатно мањи и чини тек 7%⁶²⁴. Закључак је да млађи људи нагињу левици, управо због њене склоности ка *новумима* и променама, док је више жена присутно у левичарским организацијама због њеног еманципаторског карактера.

У савременој литератури се може наћи да левичарски екстремизам одликују следеће карактеристике: анти-ауторитарност, анти-етноцентризам, либертаријанизам и интервенционизам⁶²⁵. Сматрамо да је ово поједностављена анализа екстремне левике и да се морају узети у обзир многобројне пропратне карактеристике. Анти-ауторитарност је идеја која је изникла из човекове потребе за слободом, јер сваки ауторитаризам негира основне демократске принципе у које спада и слобода. Универзалистички концепт друштва и анти-етноцентризам такође спадају у основна обележја екстремне левике, али не треба пренебрегнути ни чињеницу да су ово суштинска обележја и глобализма као идеологије. Што се тиче либертаријанизма, он је био саставни елемент многих левичарских идеологија рачунајући и анархизам, али се може срести и као пропратна вредност неких савремених десничарских покрета⁶²⁶. Интервенционизам се као карактеристика може срести и код других екстремистичких група, а оно што недостаје овој одрединици екстремне левике јесте њена суштина, а то је - **употреба насиља као основне методе деловања**.

Постоје и они аутори који сматрају да се екстремна левица не разликује много од екстремне деснице, сем по програму. "Екстремни левичари показују исту ригидност и ауторитаризам попут десничара"⁶²⁷, сматра Вилијам Чамблес (William Chambliss). Свака врста екстремизма је специфична по свом програму, али осим тога екстремистичке организације имају и препознатљиве методе деловања које их међусобно разликују, без обзира што су све склоне вршењу насиља. Рецимо, екстремисти који се боре за заштиту

---

⁶²⁴ http://devvy.net/pdf/oct07/Homegrown_Extremists.pdf, 04.06.2012.

⁶²⁵ Klandermans Bert, Mayer Nonna, *Extreme Right Activists in Europe: through the magnifying glass*, Routledge, London, New York, 2006, стр. 14.

⁶²⁶ На пример, *Образ* фаворизује либертаријанизам као једну од својих вредности на аксиолошкој скали

⁶²⁷ Chambliss, William, *Key issues in crime and punishment*, SAGE, Thousand Oaks, Calif. 2011, стр. 230.

животињских права ће подметати пожаре у лабораторијама, ослобађати животиње из зоо-вртова; анархисти ће нападати државне институције и њене представнике, амбасаде “непријатељских, империјалистичких сила”; десничари ће претежно ићи на масовност жртава приликом акција јер презиру масу, за разлику од левичара чије су жртве углавном симболичне⁶²⁸. Такође, екстремистичке организације се разликују и по различитим врстама “непријатеља” и мета које приликом насиља циљају. Све ово нам указује да међу екстремистима, не само различите, већ и исте идеолошке провенијенције, могу постојати значајне дистинкције на које треба посебно обратити пажњу.

Од осталих метода које практикује екстремна левица треба поменути **директну акцију**. Ова метода борбе се обично везује за раднички покрет који се формира у 19. веку у Западној Европи, да би доживела кулминацију у првој половини 20. века и најчешће се повезује са анархосиндикалним правцем. Метода директне акције која имплицира радничке саботаже и бојкоте доживљава свој климакс у виду генералног штрајка. Први пут је доктрина директне акције експлицитно усвојена 1906. године од стране Генералне конфедерације рада у оквиру “Амијенске повеље”⁶²⁹. Идејним творцима ове методе се сматрају Вацлав Махајски (Jan Wacław Machajski) и Роберт Михелс (Robert Michels), али ће најпознатија дела на ову тему написати Сорел, Лагардел (Hubert Lagardelle), и Берт (Edouard Berth).

Што се тиче циљева екстремне левике они се на основу анализе релевантних програмских докумената (статута, програма, декларација и сл.) могу разврстати на историјске, стратешке, тактичке и оперативне⁶³⁰. У зависности од типа организације и циљеви се међусобно разликују, што указује на хетерогеност екстремистичке левике. Како су историјски циљеви најзначајнији, најопштији и окренути ка будућности, на основу њих се најчешће одређује идеолошки правац одређене организације. На основу анализе левичарских екстремистичких организација које су деловале 70-их година 20. века најчешћи историјски циљеви били су: социјална револуција, изградња комунизма и стварање анти-ауторитарног друштва. Суштина социјалне револуције по Милашиновићу

---

⁶²⁸ Предавање проф. др Драгана Симеуновића, Факултет политичких наука, Београд, 20.03.2013.

⁶²⁹ Према: *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 163.

⁶³⁰ Према: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 139-140.

јесте у “брзом и наглom разарању постојећег социјалног, политичког и правног поретка и терору као њеној неизбежној пратећој појави”⁶³¹.

Стратешки циљеви претходе историјским и они омогућавају остваривање значајних друштвених промена. Такви циљеви су обично код екстремних левичара подразумевали стварање професионалних револуционара, борбу против екстремне деснице, уједињење са сродним идеолошким групама и покретима и сл.

Тактички циљеви воде “актуелизацији стратешких”⁶³² и имплицирају извођење акција које непосредно погодују развоју револуције, коришћење мас-медија за ширење пропагандних порука, јачање кадровског потенцијала итд.

И на крају, оперативни циљеви се могу схватити као конкретизовани циљеви који су на најнижем степену општости и који се заснивају на конкретизацији тактичких циљева⁶³³. То може бити спровођење симболичког насиља (насилност према руководиоцима), диверзије, саботеже и сл.

Наравно, треба узети у обзир да су у складу са одређеним друштвеним условима левичарски екстремисти често и сами мењали постављене циљеве чекајући прави тренутак за њихово реализовање. Данас су се оперативни, стратешки и тактички циљеви савремене екстремне левице знатно променили у односу на прошлост, док се још увек могу наћи сличности између старијих и нових форми екстремне левице, када је реч о историјским циљевима.

У складу са новим социјалним променама екстремни левичари се на следећи начин перципирају у Француској: “Индивидуалистички настројени и толерантни према маргиналним облицима понашања (хомосексуализам, употреба дроге и сл.) немају поверења у државне институције, учествују у демонстрацијама и подржавају све нове

---

⁶³¹ Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране – Универзитет у Београду, Београд, 2004, стр. 98.

⁶³² Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 140.

⁶³³ Предавање проф. др Драгана Симеуновића, Факултет политичких наука, Београд, 20.03.2013.

форме друштвених протеста”⁶³⁴. Из ове одреднице се види да су левичари спремни да прихвате неконвенционално друштвено понашање што рецимо, није случај код екстремне деснице.

Који су узроци појављивања левичарског екстремизма? На првом месту можемо говорити о незадовољству појединаца и група радом левичарских парламентарних снага, тј. политичких партија. Пошто оне нису у стању да обезбеде основне циљеве левичарске идеологије, а то је једнакост, правда и задовољавајући животни стандард, онда се прибегава екстремним варијантама. Потом, идеја о револуцији која неминовно кореспондира са насиљем може узроковати екстремизам левике. Такође треба узети у обзир и психопатолошке карактеристике појединаца који кроз насиље задовољавају своју потребу за самопотврђивањем. Симеуновић као могуће узроке левичарског екстремизма наводи беду и очајање појединих друштава, која уз помоћ насиља желе остварити своје циљеве, показујући у исто време и фрустрацијску агресију.

У структуралне узроке појављивања левичарског екстремизма спадају још “незапосленост, инфлација, масовна отпуштања радника, архаичност образовног система, неизвесност животне перспективе и уопште социјална несигурност, као и сваки вид економске и политичке нестабилности”⁶³⁵. Па ипак, не мора увек леви екстремизам ескалирати у најсиромашнијим деловима света, већ је пракса показала да се он најчешће јавља у оним системима који су остварили економски успон, након кога би следила неочекивана рецесија праћена економском кризом.

По мишљењу Волтера Лакера левичарски екстремизам 70-их је био одговор на деловање неких десничарских група (ИРА, ЕТА, ...) као и потреба за ослобођењем Трећег света од империјалистичког утицаја⁶³⁶. Након краха СССР-а левичарски екстремисти су поље свог деловања померили на простор Америке, а потом су почели да се јављају неки нови облици екстремне левике које је 90-их ФБИ оквалификовао као “екстремисте са

---

⁶³⁴ Mendras Henri, Cole Alistair, *Social change in modern France: towards a cultural anthropology of the Fifth Republic*, Cambridge University Press ; Cambridge, New York, Editions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1991, стр. 234.

⁶³⁵ Исто, стр. 126.

⁶³⁶ Laqueur, Walter, *The new terrorism: fanaticism and the arms of mass destruction*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000, стр. 106.

посебним интересима”. Овај назив ФБИ је користио за за означавање екстремиста који се баве заштитом животне средине и животиња уз употребу насиља. Сматрамо да назив није адекватан, што ће касније потврдити и ФБИ, па ће их оквалификовати као *homegrown* или “домаће” терористе, тј. екстремисте.

Према једној од административних дефиниција ФБИ из 1996. године домаћи или *homegrown* тероризам представља “групе или индивидуе које су стациониране на територији САД и делују против ње и њених грађана укључујући и област Пуертотика, без иностране подршке и помоћи”⁶³⁷. Наравно, као што се мењао “домаћи” тероризам тако су се мењале и његове дефиниције, али је суштина остала иста – ради се о организацијама које делују на “домаћој” територији и извршавају се од стране “домаћег” становништва (оних који имају држављанство или домицил те земље)⁶³⁸.

Левичарски тероризам као врхунац насиља у деловању екстремне левице се најексплицитније манифестовао 70-их година 20. века на територији Италије (*Brigate Rosse, Nuclei armati di contropotere territoriali*), Немачке (*Rote Armee Fraktion, Revolutionare Zelle*), Грчке (*17. новембар*), Шпаније (*GRAPO, Liga comunista revolucionaria*), Француске (*Direkte Aktion*), САД (*Weatherman*), Турској (*TPLA*) итд.

Статистика показује да је у САД у периоду између 1988. и 1998. године у терористичким нападима у свету погинуло 13.858 људи, од чега 74% чине жртве које су биле мете напада левичара⁶³⁹. Највиолентнија од свих група је била ПКК која је уједно и произвела највећи број жртава.

Многи западни теоретичари су комунистички режим успостављен у Русији након Октобарске револуције сматрали екстремизмом, као и одређене облике социјалистичких система након Другог светског рата. Чињеница је да су неки од наведених режима показивали карактер ауторитаризма и користили политичко насиље зарад одржања власти, али ми ћемо се у овом раду првенствено бавити организацијама и групама које су саставни делови цивилног друштва.

На основу свега наведеног можемо закључити да још увек није конституисана валидна академска дефиниција левичарског екстремизма. Проблем је у томе што се и екстремизам и левица као феномени мењају својствено променама у друштву, економији и

---

⁶³⁷ http://www.fbi.gov/stats-services/publications/terror_96.pdf, 01.06.2012.

⁶³⁸ О “домаћем” тероризму видети више у:

⁶³⁹ <http://www.fas.org/irp/world/para/left.pdf>, 04.06.2012.

политици, те је потребно сагледавати левичарски екстремизам увек у датим околностима и на одређеном простору. Имајући у виду досадашња сазнања о левичарском екстремизму успоставили смо његову дефиницију:

Левичарски екстремизам је понашање и мишљење на граници дозвољеног са тенденцијом да се та граница пређе, својствено покретима, групама и организацијама (ређе појединцима) које се служе комунистичко-анархистичким методима и средствима. Основни циљ левичарских екстремиста јесте стварање правде и једнакости у друштву уз употребу насиља што овај феномен чини непожељним у савременој демократији.

8.2. Основне карактеристике савременог левичарског екстремизма

Без обзира што неки теоретичари тврде како је данас левичарски екстремизам најслабији у протекле две деценије⁶⁴⁰, ми се не можемо сложити са овом констатацијом. Сматрамо да се левица уопште, а посебно њене екстремне варијанте успешно обнављају подупрте глобализацијом и нестабилном економском ситуацијом коју је предиспонирала светска економска криза.

Данас је, према мишљењу Бакеса, левица у Немачкој најслабија, што није био случај 60-их година прошлог века када је према одређеним проценама било око 102 000 левичара екстремиста у овој земљи. Најдоминантније биле су тзв. К-групе (K-Gruppen)⁶⁴¹ које су биле носиоци популарних протеста 1968. године. Да немачки левичарски екстремисти нису “успавани” говоре бомбашки напади организације која се представља као *Хекла* 10. новембра 2011. године на железничкој станици у Берлину. Ови екстремисти су подметањем бомби протестовали због ангажмана Немачке у Авганистану.

Данас екстремна левица упоредо са економско-социјалним проблемима јача широм света. Она више није револуционарна као што је била 70-их година прошлог века, али је попримила интересантне форме које треба пажљиво анализирати.

Левичарски тероризам као највиши облик екстремне левике је регистрован током 2008. године у Италији, Грчкој и Шпанији. У овим земљама додуше и постоји снажна и дуга традиција левичарских покрета (посебно у Грчкој). Можемо приметити да је левичарски екстремизам најизраженији у оним земљама које имају финансијских проблема и које се налазе пред банкротом, као што је то случај са Шпанијом и Грчком.

Осим екстремне ванпарламентарне левике у Европи све више јача и партијска радикална левица што су скорашњи избори у Грчкој врло експлицитно показали. Наиме, једина партија која се противи мерама штедње и одбија сарадњу са ММФ-ом јесте пролевичарски оријентисана коалиција на челу са Алексисом Ципрасом (Αλέξης Τσίπρας) – *Сириза* (ΣΥΡΙΖΑ), која је била друга по снази на изборима одржаним 6. маја 2012.

---

⁶⁴⁰ Види: Backes, Uwe, *Communist and post-communist parties in Europe*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2008, стр. 71.

⁶⁴¹ Комунистичке групе

Мете напада савремених левичарских терориста су углавном државне институције и бизнис центри, што је и логично јер представљају између осталог, симболе финансијске моћи и утицаја. Екстремни левичари све више нападају амбасаде појединих држава Молотовљевим коктелима и подмећу пожаре, чиме показују отворено непријатељство према политици тих земаља.

Током 2010. године револтирани економском кризом, екстремни левичари за мете напада бирају симболичке мете као што је Центар за запошљавање у Аустрији. Ови екстремисти се боре против владиних мера штедње сматрајући их неправедним јер погађају највише обичне грађане. У Белгији су анархисти као актери левичарског екстремизма, отворено показивали непријатељство према држави нападнувши полицијске станице.

Савремена левица терористичке нападе најчешће изводи користећи импровизоване експлозивне уређаје (IED), али је још један од њених препознатљивих метода намерно изазивање пожара. Методе директне акције које су биле доминантне у прошлости су присутне у мањој мери и то најчешће у форми саботеже.

На територији земаља ЕУ је у 2008. години изведено 28 терористичких напада левичара, да би се у даљем периоду показао тренд раста⁶⁴². Извештаји Еуропола показују да се екстремна левица све боље организује и да постаје све више виолентнија. У 2009. години број екстремиста левичарске идеолошке провенијенције се удвостручио у земљама ЕУ⁶⁴³. Већ у 2010. години Еуропол бележи енорман раст екстремистичких напада, повећану бруталност у деловању и што је још битније долази до интернационалног повезивања екстремних левичара.

У Грчкој су данас актуелне следеће терористичке групе које припадају екстремној левици: *Epanastatikos Agonas*, *Synomosia Pynon Fotias Athina-Thessaloniki*, *Laiki Thelisi*, *OPLA (Organoseis Proletariakis Laikis Aftoamynas)*. Са неким од њих сарађује српска анархистичка група АСИ (Анархосиндикална иницијатива) која је преузела одговорност за напад на грчку амбасаду Молотовљевим коктелима 24. августа 2009. године.

У Италији је по подметању пожара позната екстремистичка група *Cellule di Resistenza Proletaria*. У овој земљи левица има амбицију да обнови терористичку

---

⁶⁴² https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_0.pdf, 22.01.2011.

⁶⁴³ <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/TE-SAT%202010.pdf>, 25.01.2011.

организацију *Црвене бригаде* која је била активна 70-их година 20. века, што је посебно присутно у идеологији групе *Nuclei di Azione Territoriale (Luca e Annamaria Mantini)*.

Екстремна левица јача и у земљама Источног блока. Најпроминентнија левичарска екстремистичка група у Чешкој је *Antifašistická Akce* која организује кампове у којима обучава екстремисте за борбу против полиције.

Основне идеје савремене екстремне левике су:

- Антикапитализам
- Антимилитаризам
- Антифашизам
- Антиклерикализам
- Вигилантизам
- Антиглобализам
- Либертаријанизам
- Антиетатизам

Није тешко приметити да се левичарски екстремизам поклапа са екстремном десницом на основу тога што заједно негирају глобализацију, али из различитих разлога. Док левичарима смета експлоататорско-империјалистички порив глобализације по којем “богати постају још богатији, а сиромашни још сиромашнији” (што се најчешће приписује мултинационалним корпорацијама и малом броју финансијских моћника у свету) јер се ствара социјална неправда, код десничара је анимозитет према глобализацији узрокован њеном идејом о денационализацији и десуверенизацији јер се на тај начин деградира колективни идентитет који је за десничарске екстремисте од велике важности.

Управо због нарушавања социјалне правде и све веће неједнакости које са собом носи глобализација, екстремна левица се може оквалификовати као антикапиталистички феномен. Овај анимозитет према капитализму води порекло из марксистике реторике по којој је капитализам “експлоататорски” систем у којем се изабљује радничка класа.

Данашња екстремна левица више не штити само интересе радничке класе. Она је, осим радника, на своју страну придобила разне категорије становништва:

- **Незадовољне студенте** (јер школарине све више поскупљују) који стално протестују чак и у земљама са пристојним животним стандардом. У Србији је током 2012. године на Филозофском факултету настава била блокирана више недеља управо због

протеста једног броја студената због високих школарина, који су онемогућавали рад наставном особљу. Сматра се да је међу њима било оних који су припадали анархистичким круговима.

- **Транзиционе губитнике.** У ову категорију спадају људи из бивших комунистичких земаља који су изгубили посао у транзиционом периоду и који се не могу лако преквалификовати и пронаћи одговарајући посао.

- **Ниже и средње друштвене слојеве.** У турбулентним друштвено-економским ситуацијама обично највише страдају најнижи и средњи слојеви друштва. Они најсиромашнији постају исфрустрирани услед непостојања елементарних услова за животну егзистенцију, док се код средњих друштвених слојева који представљају стожер сваког друштва нагло срозава животни стандард што може резултирати незадовољством које лако прераста у насиље.

Иако користи насиље као фундаменталан метод свог деловања, екстремна левица је често антимилитаристичког карактера⁶⁴⁴ (за разлику од десног екстремизма). О томе говоре многобројни антиратни протести током 60-их година 20. века, али и данас. Екстремизам левце се појављује и у оним земљама које имају висок животни стандард, али у којима постоји јак антиратни покрет. Тако су на пример, 2008. године у Белгији протестовали екстремни левичари противећи се рату у Ираку, док су у Данској анархисти нападали партије и политичаре уочи избора 2010. Посебно значајну улогу у антиратним левичарским покретима имају припаднице женског пола што је највише изражено на територији Велике Британије. Овде имамо један парадокс, јер су управо жене биле активни терористи у левичарским групама прошлог века. Ради се о томе да се у бити левичарског покрета налази, укључив и његову екстремну форму, борба против рата и милитаризма, али то не значи да та борба искључује насиље.

Пошто екстремна левица представља директну супротност десничарском екстремизму сасвим је логично да ће оспоравати његову најмаркантнију форму, а то је -

---

⁶⁴⁴ Видети више о томе у: Cockburn, Cynthia, *Anti-militarism: political and gender dynamics of peace movements*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.

фашизам⁶⁴⁵. Сукоб левике и деснице по овом питању је најдиректније повезан са њиховим дијаметрално супротним ставовима према капиталу. Док је левица антикапиталистички усресређена, десница је позната као поборник крупног капитала. Управо из тих разлога је и Хитлер у комунистима видео највећу претњу. Левичари такође са презерењем гледају на традицију, поредак и милитаристички концепт друштва који пропагира фашизам, те је њихов сукоб неминован. Један од највећих безбедносних проблема данас, посебно у земљама ЕУ, јесте сукоб фашиста и антифашиста који често резултирају високим степеном насиља уколико их полиција не контролоше.

Екстремни левичари су атеисти и отуда њихов антиклерикални став. Негирање религије се може објаснити тиме што се она доживљава као нека врста ауторитета, а левица је по природи, анти-ауторитарна. Многи теоретичари објашњавају успех анархистичких покрета као реакцију на клерикализам, управо у земљама које су познате по религиозности попут Шпаније, Латинске Америке и Италије⁶⁴⁶. Осим тога, екстремисти левичарске идеолошке провенијенције сматрају да услед мноштва догми и правила понашања које са собом носи религија, човек не може бити слободан, те је то још један у низу разлога који оправдавају њихов анимозитет према религији и цркви. Према Бакуњину човек постаје слободан тек онда када одбаци друштвене и државне стеге под којима је подразумевао и религију⁶⁴⁷. Па ипак, треба рећи да упркос антиклерикалном ставу екстремних левичара постоје тенденције да се неки модерни облици анархизма окрећу источњачким религијама као што је будизам.

Вигилантизам као “чуварски” однос према одређеним групама или вредностима је карактеристика свих екстремиста, али када су у питању екстремни левичари онда је реч о заштити “угрожених” (најчешће) мањинских група. Овде треба нагласити да левичари показују заштитинички однос не само према групама које су заиста на неки начин угрожене и којима су нарушена основна људска права, већ и према оним групама које они перципирају на тај начин. Осим што савремена левица (ово се односи и на њене екстремне облике) штити припаднике ЛГБТ популације, националне и расне групе, затворенике, имигранте итд. она показује и вигилантистички однос према животињама желећи да их у

---

⁶⁴⁵ Видети више о томе у: Pugliese, Stanislao, *Italian fascism and antifascism: a critical anthology*, Manchester University Press, Manchester, 2001.

⁶⁴⁶ Видети више о томе у: Хејвуд, Ендрју, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.

⁶⁴⁷ Види: Бакуњин, Михаил Александрович, *Државност и анархија*, ЦИД, Подгорица, 2010.

појединим сегментима изједначи са људима (као на пример, када захтевају да животиње добију статус правног субјекта).

Слобода којој тежи екстремна левица је често схваћена на екстреман начин, па се тако догађа да она прелази у анархизам. Идеја либертаријанизма се заснива на индивидуалистичком принципу према коме појединац треба да се понаша на основу свог унутрашњег осећаја, а не сходно друштвеним нормама. Из оваквих ставова које су заступали Дејвид Торо (Henry David Thoreau), Лисандер Спунер (Lysander Spooner), Бенџамин Такер (Benjamin Tucker), се развија грађанска непослушност. Торо је у свом познатом делу *Грађанска непослушност* елаборирао елементе ненасиља за остваривање грађанске непослушности користећи се Гандијевим методама *ахимсе* и *сатјаграхе*. Његов мото који је суштина либертаријанизма гласи: “најбоља је она власт која најмање влада”⁶⁴⁸. Спунер је пак, заступао идеју природног права тврдећи да устав нема никакав ауторитет над људима све док се не склопи уговор човека са човеком⁶⁴⁹.

Слобода код екстремних левичара често имплицира слободу за сва жива бића. Тако се код анималиста који се залажу да се поштује воља и слобода животиња јавља идеја о томе да човек нема право да експлоатише животиње на било који начин. Под тиме би се подразумевало да животињама треба дати право да се понашају како желе, чиме их ови левичари изједначавају са људима. Оваква и слична схватања су довела до нове појаве у редовима екстремних левичара коју можемо означити као ARE (Animal Rights Extremism) илити екстремизам у име заштите животињских права. Идеја слободе је основа демократије, али је прихватљива само дотле док не угрожава слободу других, што често заборављају ови екстремисти убијајући и застрашујући оне које сматрају “непријатељима” животиња.

Екстремна левица је позната по негирању било које врсте ауторитета, па је тако сасвим очекивано да се залаже за антиетатизам. Државни ауторитет је чест предмет критике многих екстремних левичара, на првом месту анархиста. Екстремисти левичарске идеолошке провенијенције нападају државни ауторите јер сматрају да ограничава потпуну слободу човека и једнакост.

---

⁶⁴⁸ Thoreau, David, Henry, *Civil disobedience*, F.H. Revell Co. Westwood, N.J., 1964, стр. 1.

⁶⁴⁹ Spooner, Lysander, *No Treason: The Constitution of No Authority*, Objective Systems Pty Ltd., [S.I.], 2006, стр. 1-2.

Данас су екстремни левичари посебно окренути против државе која се залаже за економске мере штедње која по правилу увек погађају најсиромашније слојеве становништва. У Шпанији је левичарски покрет *Indignados* (у преводу “Очајни”) организовао демонстрације у свим већим градовима протестујући против мера штедње, банака и лоше фискалне политике. *Indignados* је само део већег међународног покрета под називом *Occupy Movement*. На сајту овог покрета стоји податак да се 169 њихових ћелија налази широм света, а да је њихов циљ уједначен: борба против мултинационалних корпорација и све веће економске неједнакости.

Occupy Movement је кренуо из Њујорка, а инспирацију за своје деловање је пронашао у покрету из 1968. године и “арапском пролећу”. Он показује тенденцију ентропије уз употребу типичних левичарских метода попут директне акције. Овим покретом се бавио познати левичар и критичар америчког савременог друштва Ноам Чомски (Noam Chomsky) који је објавио књигу под називом *Occupy*. Чомски сматра да су протести који су почели у Америци и проширили се читавим светом, резултат савремене друштвене и економске кризе која је створила огроман јаз између богатих и сиромашних⁶⁵⁰.

---

⁶⁵⁰ Видети више о томе у: Chomsky, Noam, *Occupy*, Penguin Books, London, New York, 2012.

8.3. Левичарски екстремизам као генератор политичког насиља

Левичарски екстремизам може генерисати различите форме политичког насиља. Пошто смо већ објаснили суштинске карактеристике како простих тако и сложених облика политичког насиља које изазива десничарски екстремизам, у овом делу рада ћемо само наводити адекватне примере насиља које предиспонира екстремна левица.

Кренућемо од анализе простих, тј. основних облика политичког насиља као што су претња силом, принуда и притисак⁶⁵¹. **Претња силом** је индиректан облик политичког насиља и има смисла једино уколико је та претња остварљива. Узмимо за пример екстремисте који се боре за заштиту животињских права попут група ALF или SHAC. Видећемо да је претња силом један од њихових примарних метода деловања. Интересантан случај је са организацијом под називом *Animal Rights Militia* која је 1994. године претила да ће усмртити десеторо научника уколико због штрајка глађу буде умро Бери Хорн (Barry Horne), анималиста који је добио казну затвора у трајању од 18 година због бомбашких напада у којима је проузрокована материјална штета у износу од 3 милиона фунти. Претња силом ових екстремистичких организација које се боре за животињска права је респектабилна из разлога што се њихове претње најчешће реализују. Анималисти често прете онима које сматрају “непријатељима” животиња, а то су претежно представници фармацеутских компанија, лабораторија које врше експерименте над животињама, фирми које се баве производњом одеће од крзна и сл.

Екстремни левичари су познати и по томе да од простих облика насиља често спроводе **притисак**, како би реализовали зацртане циљеве. Најчешће се притисак врши над државним органима власти како би се смањиле мере штедње, дала већа права затвореницима, националним мањинама и сл. Пишу се протестна писма, организују окупљања левичарских активиста уз примену физичког или психичког насиља. Постоје разни начини на основу којих екстремни левичари врше притиске како би дошли до жељеног циља или показали да у друштву постоји одређени проблем који би државни органи власти требало да реше. Неке од тих метода су, чак креативне, док су друге бизарне и шокантне. Познато је да активисти неких еколошких покрета наги протестују у јавности како би показали своје незадовољство, али и скренули пажњу на одређени

---

⁶⁵¹ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

проблем у друштву и извршили притисак на државу. Интересантан пример притиска екстремних левичара је догађај који се збио у Румунији јануара месеца 2012. године када је неколицина припадника *Гринпис* (Greenpeace) организације ушло у кабинет румунског министра за заштиту животне средине Ласла Борбеија (László Borbély) и везало се ланцима за радијаторе. Разлог оваквог протеста јесте покретање пројекта који се тиче рудника злата у Румунији, чиме би се угрозила животна средина и станиште многобројних биљних и животињских врста због претеране употребе цијанида у експлоатацији рудника. Осим тога, ископавањем руде би се угрозила и значајна археолошка налазишта из доба Римског царства.

Грађанска непослушност као облик директне акције се такође може сматрати врстом притиска који се врши на одређене органе власти, а што је и те како својствено екстремним левичарима. Аболиционисти на пример, често користе принуду и притисак за остваривање својих циљева.

Када је реч о **принуди**, она се код екстремних левичара може остварити на више начина. Уколико се осврнемо на дешавања у прошлом веку, видећемо да су неке екстремне форме комунистичких режима на различите начине принуђивале своје грађане на послушност. Пример ове врсте насиља је принудан рад у логорима као што је то случај био са гулазима у СССР-у или рецимо, Голим Отоком у Југославији. Левичарски режими су се на најсуровије начине обрачунавали са неистомишљеницима, користећи насиље и тајну полицију, па их с правом можемо сврстати у екстремне политичке феномене. Комунистички совјетски режим је спроводио принуду не само над својим грађанима, већ и над грађанима у другим комунистичким земљама. У сукобу између Стаљина и Тита је страдао велики број људи јер тадашња Комунистичка партија Југославије није желела да се повинује тоталитаристичким одлукама које су долазиле из Москве. Стаљин је за време Хладног рата приморао већину сателитских земаља Источног блока да се наоружају и уложе велику своту новца у ново ватрено оружје како би се заштитиле од “непријатељског” Запада, а све на уштрб животног стандарда грађана⁶⁵².

Што се тиче **психофизичког злостављања** оно се као основни облик насиља може срести код екстремних левичара (посебно код терориста), али је чешћа појава тортуре која је институционалног карактера и која је посебно била присутна у одређеним

---

⁶⁵² Roberts, Elisabeth, *Stalin: Man of Steel*, Methuen Educational, London, 1972, стр. 74.

комунистичким режимима. За време владавине Црвених Кмера у Камбоџи је уведен тзв. аграрни комунизам што је значило да су сви људи под присилом морали да раде на пољопривредним добрима. У озлоглашеном затвору за “револуционаре” С-21, у коме су мучени противници режима Пол Пота, су примењиване различите технике мучења. Набројаћемо само неке од њих: батинање штаповима и електричним кабловима, гашење цигарета по телима затвореника, електро-шокови, принудно храњење, гушење пластичном кесом, потапање у воду, давлeње водом и храном и још много тога. Над женама (понекад и над мушкарцима) је примењивано сексуално насиље, а једна од најпонижавајућих метода у овом затвору било је “указивање поштовања псима”⁶⁵³. Ово је била једна у низу деградирајућих психичких метода којима се вршила деперсонализација затвореника. Заправо, затвореници су били приморани да салутирају сликама паса (који су представљали Америку или Вијетнам), да им се клањају и пузе пред њима као пред “господарима”. Поента је била у томе да се кроз ову технику мучења затвореници идентификују са псима, (тј. својим господарима), од којих су наводно преузели идеју о револуцији.

Атентат и политичко убиство су облици насиља које често врши екстремна левица. Терористичка група RAF је извршила велики број убистава и неколико атентата током свог вишегодишњег деловања. Жртве атентата су биле симболичке и представљале су поруку свим државним функционерима и бизнисменима о томе да ни они више нису сигурни јер врло лако могу постати потенцијална мета. Најпознатији атентати су извршени над савезним тужиоцем Зигфридом Бубаком (Siegfried Buback), високим функционером *Дрезденер банке* Јиргеном Понтоом (Jürgen Ponto) и председником Удружења послодаваца Хансом Мартином Шлајером (Hanns-Martin Schleyer). Према подацима до којих смо дошли користећи више релевантних извора, сматра се да су припадници RAF-а током 20 година деловања убили 34 људи⁶⁵⁴. Жртве су махом биле

---

⁶⁵³ Видети више о томе у: Chandler, David, *Voices from S-21: terror and history in Pol Pot's secret prison*, University of California Press, cop. Berkeley, Calif. 1999, стр. 133.

⁶⁵⁴ Види: Kathleen Malley-Morrison, *State violence and the right to peace: an international survey of the views of ordinary people*, Praeger Security International/ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 2009, стр. 7. или *The American interest*, Volume 4, Issues 4-6, American Interest LLC, Washington, DC, 2005, стр. 97.

припадници капиталистичке класе, полицајци, банкари, државници, а многе од њих су и представљале колатералну штету. Хапшења и суђења припадника ове терористичке левичарске групе и данас трају. Током 2012. године немачки суд је бившу чланицу *Фракције црвене армије* (RAF) Верену Бекер осудио на четири године затвора (захваљујући ДНК доказном материјалу), јер је била саучесник у атентату над главним тужиоцем Зигфридом Бубаком 1977. године. Припадници италијанске терористичке групе *Црвене Бригаде* (Brigate Rosse, BR) су такође били склони атентатима од којих је најпознатији изведен над италијанским премијером Алдом Мором 1978. године.

Међу комунистичким режимима било је доста оних који су се могли сматрати екстремистичким и по томе што су чинили масовна **политичка убиства** како би одржавали своју власт и контролисали становништво. Политичка убиства у Камбоџи су била претежно идеолошки оријентисана, па је тако у периоду између 1975. и 1978. убијено 1.671.000 људи који су били оквалификовани као “непријатељи” режима⁶⁵⁵. Такав случај је био и са Совјетским Савезом у коме је само у периоду од 1934. до 1947. године у гулазима 962.100 људи изгубило животе⁶⁵⁶. Узмемо ли у обзир дешавања у Кини за време *Културне револуције* наићи ћемо на тврдње да је убијено 7.731.000 људи такође из идеолошких разлога⁶⁵⁷. Управо због великог броја жртава које су пале из идеолошких побуда у покушају изградње комунистичких друштава, постоје они теоретичари који, попут Алана Беноа, покушавају изједначити екстремно десничарске режиме са екстремно левичарским по бруталности. Па ипак, без обзира што су обе врсте идеологија произвеле огроман број људских жртава, не можемо стављати знак једнакости међу њима.

---

⁶⁵⁵ Midlarsky, Manus, *The killing trap: Genocide in the twentieth century*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2005, стр. 310.

⁶⁵⁶ Zakharovich Rogovin, Vadim, *Stalin's terror of 1937-1938: political genocide in the USSR*, Mehring Books, Oak Park, MI, 2009, стр. 447.

⁶⁵⁷ Rummel, Rudolph, *China's bloody century: genocide and mass murder since 1900*, Transaction Publishers, New Brunswick, N.J., 2007, стр. 253.

Диверзија је још један у низу простих облика политичког насиља који су својствени екстремној левици. Левичарски терористи су посебно били познати по подметању пожара у банкама, полицијским станицама и робним кућама (јер су представљале симболе империјализма). Андреас Бадер (Andreas Baader) и Гудрун Енслин (Gudrun Ensslin) су 1968. године подметнули пожар у чувеној робној кући у Франкфурту чиме су показали свој протест против капитализма и империјализма.

Савремене левичарске екстремистичке организације су такође склоне диверзијама које између осталог укључују и подметање пожара. То је рецимо, типичан *modus operandi* појединих организација које се боре за животињска права. У протеклих двадесет година екстремисти који врше насиље у име заштите животињских права су само у Америци начинили материјалну штету држави (подметањем пожара), у износу преко 100 милиона долара⁶⁵⁸.

У наставку рада ћемо истраживати које све то облике сложеног политичког насиља може генерисати савремени левичарски екстремизам. Најпре ћемо објаснити спону између левичарског екстремизма и **политичких протеста**. Као што је познато протести у политици могу бити насилни и ненасилни. Пример ненасилних протеста екстремних левичара би представљале активности припадница покрета за женска права *Фемен*, које су познате по томе што протестују нагог попрсја по коме исписују политичке паролe. Ова савремена левичарска феминистичка организација је настала 2008. године у Украјини, а чине је активисткиње узраста између 18 и 24 године. Оне протестују против проституције, незадовољавајућег положаја жена у друштву, али и против лоше економске ситуације у свету, што су показале својим егзибиционистичким наступом на самиту у Давосу у јануару месецу 2012. године. *Фемен* организација је контроверзног карактера, управо због демонстрирања у топлесима, што је у више наврата осуђено као неморал у украјинском друштву.

Када је реч о **насилним политичким протестима** они су и те како својствени екстремној левици и манифестују се у виду нереда, немира и побуна. Већ смо истакли у делу о десничарском екстремизму да су немири у односу на нереде боље организовани, да их карактерише већа масовност, већи степен свести о постојећем проблему, и да углавном

---

⁶⁵⁸ Извор: http://www.adl.org/learn/ext_us/ecoterrorism.asp, 25.05.2012.

настају захваљујући идеолошко-политичком деловању. Без обзира на наведене разлике понекад је изузетно тешко направити јасну линију раздвајања између нереда и немира.

Као пример нереда можемо навести скорашње догађаје у Хамбургу када је јуна месеца 2012. године дошло до сукоба између екстремних левичара и десничара. Око четири хиљаде левичара се окупило како би спречило “марш” немачких неонациста што је резултирало сукобима. Интересантно је да су на крају заједничким снагама левичарски и десничарски екстремисти напали полицију, која је покушала да се испречи између ове две супротстављене стране.

Као пример **немира** можемо навести добро организоване протесте студената у Чилеу које предводи организација *Аутономна левица* на чијем челу се налази Габријел Борић. Ова организација се бори за реформу образовног система и против је огромних економских разлика и социјалне неједнакости које су главни узрок фрустрације чилеанских студената. По мишљењу многих стручњака, ово су најнасилнији и најорганизованији протести које су организовали студенти до сада, што указује да код демонстраната постоји свест о конкретном друштвеном проблему. Осим тога, поменути протести трају дуже од годину дана што говори о озбиљности проблема. Немири у Чилеу су масовни и у њима учествује на десетине хиљада студената и ученика средњих школа, од којих је 472 у притвору⁶⁵⁹.

Побуне могу бити личне, групне или чак колективне и убрајају се у врсту насилних протеста који су својствени екстремној левици. Тако је чувени композитор Микис Теодоракис (Μίκης Θεοδωράκης) позвао Грке на општу побуну и револуцију због лоше економске политике и мера штедње коју спроводи грчка влада. У овом случају ради се о личној побуни Теодоракиса који је ратни левичарски ветеран, али и колективној побуни целокупног грчког народа.

Штрајк глађу, као врста политичког протеста се може срести код екстремних левичара, а у великој мери су га користили припадници терористичке групе RAF, док су боравили у затвору⁶⁶⁰.

---

⁶⁵⁹ Извор:

<http://www.pressonline.rs/sr/vesti/globus/story/229656/%C4%8Cile%3A+Najnasilniji+studentski+protest+do+sada.html>, 01.07.2012.

⁶⁶⁰ Холгер Мајнс (Holger Meins), члан *Бадер-Мајнхоф* групе је умро у затвору услед штрајка глађу.

Тероризам је као сложени облик политичког насиља карактеристичан за екстремну левицу. Левичарски тероризам је представљао веома озбиљан проблем 70-их година 20. века посебно у Италији, Немачкој и Грчкој. Конкретно, у Немачкој је екстремна левица јачала услед нацистичке прошлости. Наиме, млади људи који су били свесни последица које је за собом оставила екстремна десница у виду нацизма, су тежили променама у којима ће раскрстити са “прљавом прошлошћу својих предака”. Стога је њихов примарни циљ био борба против империјалистичко-капиталистичког друштва, те су ударили на његове симболе моћи. Отмице, уцене, пљачке, диверзије, притисци, принуде, атентати, политичка убиства, су само неки од облика насиља које је имплицирала борба левичарских терориста за “боље друштво”. Ови млади људи задојени левичарском идеологијом су, уствари желели да окају грехе својих предака, те су се окренули дијаметрално супротној идеологији од нацистичке. Да су имали не само саборце (о чему сведочи неколико генерација терориста који су се настављали једни на друге), већ и значајан број симпатизера, говори чињеница да је велики број људи присуствовао сахранама лидера RAF-а. Често су разни теоретичари⁶⁶¹ називали RAF урбаном герилом, што је погрешно, јер герилци јавно носе оружје, имају јавну подршку већинског становништва и контролошу територију⁶⁶², што није био случај са овим немачким терористима.

Терористичка организација *Црвене бригаде* већ деценијама представља велики проблем италијанским властима. Иако су је многи отписали, догађаји који су се збили у последњих неколико година указују на то да су одређене ћелије ове терористичке организације, која је харала 70-их и 80-их година, и даље активне. Током 2003. године су извршена хапшења припадника нове генерације *Црвених бригада* који су скривали стотину килограма експлозива у једном римском подруму. Сматра се да је ова група одговорна за убиство двојице саветника из министарства рада (Massimo D'Antone и Marc Biagi). Након 20 година скривања 2004. су ухваћени и неки терористи који су учествовали у атентату на Алда Мора и то захваљујући кооперацији између италијанских и египатских

---

⁶⁶¹ На пример: Cragin Kim, Daly Sara, *Women as terrorists: mothers, recruiters, and martyrs*, Praeger Security International, Santa Barbara, Calif. 2009.

⁶⁶² Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009.

обавештајних служби. Један од вођа савремених *Црвених бригада*, Алфредо Даванцо (Alfredo Davanzo) је из затвора подржао напад на директора нуклеарне компаније (које су организовали његови саборци) и позвао народ на револуцију. Најновија дешавања у Италији из 2012. године су контроверзна, јер је достављено писмо новинској агенцији *Анса* у којој наводно *Црвене бригаде* преузимају одговорност за бомбашки напад који је извршен на школу у Бриндизију, да би касније негирале умешаност у овај терористички напад.

Стаљински модел **терора** је типичан пример левичарског режимског екстремизма који је користио прекомерну **репресију**. У време Стаљинове владавине држава је примењивала хипер-репресију над целокупним становништвом користећи многобројне облике насиља (претња силом, принуда, притисак, тортура, политичка убиства...), а све уз помоћ тајне полиције. Украјински парламент је усвојио декларацију којом се *Голодомор* (за који оптужују Стаљина) сматра геноцидом. *Голодомор* је назив за помор становништва који се претежно одвијао на територији Украјине за време Стаљинове владавине, а који је настао као консеквенца присилне колективизације. Под изговором да жели индустријализовати и унапредити земљу, Стаљин је донео одлуку да се свим сељацима одузме и последње зрно жита како би се организовала колективна прерасподела. Као резултат овакве економске политике од глади је у Украјини у периоду од 1932. до 1933. године умрло између 3 и 4 милиона људи⁶⁶³.

Попут сваког другог, и стаљински систем терора је одраз “дискрепанце у степену поседовања и квалитету ресурса моћи”⁶⁶⁴. Стаљинов терор је одликовала велика бирократско-партијска структура која је користила своју политичку моћ и прекомерно насиље за остваривање комунистичких циљева. Посебно значајну улогу у борби против “непријатеља” режима имала је тајна полиција (ЧЕКА) која је вршила убиства “на лицу места”, што је код грађана стварало осећај страха и несигурности.

Субверзија је могући вид деловања екстремне левнице и обухвата разне форме, почев од пропагандних радњи, па све до терористичких активности. Рецимо, АСИ

---

⁶⁶³ Penner, D'Ann, *The agrarian "strike" of 1932-33*, Woodrow Wilson Center for Scholars, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, Washington, 1998, стр. 35.

⁶⁶⁴ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, 1989, Београд, стр. 146.

(Анархосиндикална иницијатива) као пример савремене анархистичке левике у Србији шаље пропагандне поруке широком аудиторијуму путем *web* странице и часописа *Директна акција*.

Екстремни левичари су често користили герилски модел борбе како би реализовали своје циљеве. Стога се често и сматра да је **герила** типична појава екстремне левике. Наравно, постоје индиције да се и екстремна десница може организовати у герилске формације, али је то веома ретко. Најпознатији герилац, симбол бунтовништва и социјалне правде је свакако Че Гевара који је био узор многобројним левичарима. Он је попут Режиса Дебреа сматрао да треба фаворизовати *фокусну борбу* (што је објашњено уз помоћ “теорије фокуса”), уколико се не створе сви потребни услови за отпочињање револуције. Према Че Гевари су постојала три јасна разлога зашто треба наставити герилску борбу у Латинској Америци:

“1. Герила може победити армију у борбама.

2. Није потребно чекати да се створе сви неопходни услови за отпочињање револуције; и побуне могу изазвати револуцију.

3. У неразвијеним деловима Латинске Америке база гериле се налази на селу”⁶⁶⁵.

Евидентно је да је Че Гевара давао предност сеоској герили у односу на градску и то из практичних разлога. Као прво, сеоско окружење је неприступачно у Латинској Америци у односу на градове, што олакшава борбу герилаца у сукобу са званичним органима власти. Као друго, у градовима је тешко организовати герилу (са изузетком фавела у неким државама), јер се теже контролише урбани простор у односу на рурални.

У герилском рату, према перцепцији Че Геваре, имамо две супротстављене стране.

1. **Тлачитеље** и њихове агенте, бирократски државни апарат и често помоћ иностраних снага.

2. **Герилце** који имају подршку тлаченог народа.

Потребно је разликовати герилце од обичних бандита и криминалаца који нису ретка појава на просторима Латинске Америке. Иако се бандити могу организовати по

---

⁶⁶⁵ Guevara Ernesto, Marc Becker, *Guerrilla warfare*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1998, стр. 7.

сличном принципу на основу ког се организује и герила (поседују одређену хијерархију, вођу, познају терен на коме спроводе активности и сл.), недостаје им једна веома битна ствар, а то је – **већинска подршка становништва**. Управо из ових разлога герилска борба се сматра народном, јер се изводи у име народа и захваљујући његовој подршци.

Разлози због којих се уопште организује герила и отпочиње своју борбу могу бити следећи: побуна против непријатељских завојевача и тлачитеља, социјална неправда, велике економске разлике међу становништвом, тежња за променом постојећег режима који се перципира као неправедни и сл.

Основна тактика герилаца је “удари и бежи” и она се употребљава управо из разлога диспропорционалности снага. Герилци се најчешће сукобљавају са много јачим непријатељем који је доминантнији у људству, наружању и осталим материјалним ресурсима. Управо из наведених разлога можемо констатовати да је “сан” сваке гериле да прерасте у партизански рат⁶⁶⁶. Изразита мобилност је још једна препознатљива одлика герилаца, чиме негују “култ непредвидљивости”, што је још једна отежавајућа околност борбе за њихове противнике. Мобилност имплицира и коришћење лаког наоружања што омогућава лакше кретање герилаца.

Герилска стратегија се базира на доброј анализи потенцијалних циљева и мета и могућности лаког напада. Методе којима се најчешће користе герилци углавном се заснивају на диверзијама и саботажама, отмицама и онеспособљавању непријатеља.

ФАРК (*Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia* - FARC) је колумбијска герила која је активна од сукоба који потресају ову земљу од 1964. године. Њени циљеви су антиимперијалистички и главни непријатељи су им капиталисти и “буржоазија”. Ова герила је активна и данас, а позната је по отмицама и дугогодишњем држању талаца, чиме уцењује власт. Сматра се да ФАРК држи у џунглама Колумбије неколико стотина заробљеника, а након десет година заточеништва (марта месеца 2012. године) је пустио на слободу десеторицу припадника снага безбедности. Отмице симболичких мета служе овим герилцима за вођење уцењивачке политике према званичној колумбијској влади. Мето ове гериле која често прераста у терористичку организацију су полицијске станице, војни објекти и владине институције, чиме јасно изражава протест против актуелних колумбијских власти. Скорашњи напади на полицијску станицу на југозападној граници

---

⁶⁶⁶ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009.

између округа Каука и Вале дел Каука су за последицу имали убиство троје цивила и једне бебе. Током 2012. године највиолентнији напад који су извели припадници ФАРК-а је за биланс имао 11 погинулих војника, а збио се на граници са Венецуелом.

ФАРК се често доводи у везу са нарко-картелима и осталим криминалним организацијама, а умешан је и у бомбашке нападе који се изводе над нафтоводима и плантажама банана. Сматра се да има између 9 и 12 хиљада чланова који су углавном распоређени на просторима џунгле где се налазе и њихови кампови за обуку⁶⁶⁷.

Поред гериле, која је својствена левичарским екстремистима, **револуција** представља веома карактеристичну појаву и један од основних циљева екстремне левнице. Стога се и често (као што смо претходно навели) левичарске групе називају – револуционарним. У идеологији екстремне левнице се претежно фаворизује социјална револуција која имплицира и политичку револуцију, а методи који се користе за њену реализацију су углавном насилног карактера.

Као релевантан пример социјалне револуције која је у великој мери утицала на идеолошко обликовање међународне заједнице можемо навести Октобарску револуцију која је не само променила режим владавине (заменила монархију комунизмом), већ је утицала на тоталну реконструкцију руског друштва у економском, културолошком и политичком смислу речи. Октобарска револуција је уједно представљала и прву социјалистичку револуцију која ће утабати пут осталим револуционарним покретима у Источној Европи. Револуција у Русији је представљала кризу капитализма, али уједно и кризу руског друштва које је било девастирано економским проблемима, губицима у Првом светском рату и нарастајућим незадовољством радничке и сељачке класе.

На челу ове револуције се налазио Лењин који је координирао догађајима из Финске, у којој се налазио у изгнанству. Он је писао писма⁶⁶⁸ ЦК-у и бољшевицима о потребним мерама које треба предузети, а посебно је фаворизовао подизање оружаног **устанка** који би претходио револуцији. Устанак је још једна форма сложеног облика

---

⁶⁶⁷ Horvitz Leslie Alan, Catherwood Christopher, *Encyclopedia of war crimes and genocide*, Facts on File, New York, 2006, стр. 92.

⁶⁶⁸ Посебно се издвајају два писма по својој идеолошкој намери: “Бољшевици морају узети власт у своје руке” и “Марксизам и устанак”.

политичког насиља која може бити генерисана од стране екстремне левце. Устанак се, за разлику од нереда и немира, одликује већим учешћем народних маса и изразитим степеном офанзивности. Он често може бити предиспониран нередима и немирима у друштву који се све више могу усложњавати. Да би се незадовољство маса преточило у устанак као облик оружане борбе, потребно је према Симеуновићу да буду испуњени следећи услови⁶⁶⁹:

1. Конституисање вођства, тј, устаничког језгра које ће координирати целим догађајем
2. Одређени ниво свести учесника
3. Проток одређеног времена
4. Објективност вођства приликом одређивања циљева и метода
5. Поседовање материјалних средстава за устаничку борбу
6. Офанзивност

Ово су само неки од битнијих услова који утичу на даљи ток оружаног устанка. Посебно је важно нагласити да се сваки устанак одликује својом специфичном формом коју предодређује низ пропратних друштвено-политичких околности. Највећи непријатељ сваког устанка је дефанзивност која наговештава његов крах⁶⁷⁰. Циљеви устанка екстремне левце могу бити различити, али се углавном свде на ослобођење угрожене групе, класе, на тражење веће правде, једнакости у друштву и по идеолошкој природи су углавном антиимперијалистички, антикапиталистички, а када је реч о савременој левци и антиглобалистички.

Устанци могу бити градски и сеоски, мада постоји група теоретичара (међу којима се посебно издвајају Бабеф, Хобсбаум и Бланки) по којима је могуће извести прави устанак само у урбаним срединама. Разлози за то су што је град центар разних седишта економске, интелектуалне, политичке и државне моћи, али су у њему и веома значајни центри јавног информисања. Хобсбаум такође сматра да се у граду могу наћи одговарајућа средства којима би се могле правити барикаде као што су на пример,

---

⁶⁶⁹ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 160.

⁶⁷⁰ Исто

трамваји који су веома погодни јер могу лако блокирати саобраћај и отежати кретање полицији⁶⁷¹.

Марксизам је имао посебно запажену улогу у објашњавању **рата** као једног од најсложенијих облика политичког насиља. Према марксистичкој перцепцији, рат настаје на одређеном степену развоја друштвене свести, као консеквенца нагомиланих друштвених противуречности. Енгелс чак проналази корелацију између револуције и рата створивши парадигму – *револуционарног рата*, који се може одредити као “комплексни облик интензивне примене силе експлоатисане класе над владајућом у циљу стварања и учвршћења новог, прогресивно друштвено економског уређења у коме револуционарна класа има руководећу улогу у друштву”⁶⁷².

Левица се претежно залагала за ослободилачке ратове какви су били антиколонијални и антиимперијалистички ратови. Наравно, не треба заборавити ни период Хладног рата у коме се Совјетски Савез супротстављао Западу на различите начине помагајући режиме у Авганистану, Кореји, Вијетнаму. Ратовима су подједнако склоне и левичарске и десничарске снаге, без обзира да ли се ради о грађанском, ослободилачком или освајачком рату. Само током Другог светског рата је 5.754.000 Руса било заробљено у немачким логорима, од чега је између 3.290.000 и 3.700.000 умрло; са друге стране, постоје и подаци да је у истом рату било заробљено око 3 милиона немачких заробљеника у Русији, од којих је трећина умрла⁶⁷³.

На крају ћемо елаборирати **војне интервенције** као могући облик насиља које могу бити предиспониране екстремно-левичарском идеологијом. Војне интервенције се могу одредити као сложени облик институционализованог насиља “који обухвата различите облике мешања оружане силе једне или више земаља, или неке међународне организације,

---

⁶⁷¹ Видети више о томе у: Hobsbawm, Erick, *Revolution*, International Congress of Historical Sciences, San Francisco, 1975.

⁶⁷² Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 171.

⁶⁷³ Jones, Heather, *Violence against prisoners of war in the First World War: Britain, France, and Germany, 1914-1920*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2011, стр. 359-360.

у унутрашње послове неке друге земље ради остваривања конкретних политичких, економских и војно-стратешких интереса”⁶⁷⁴.

Постоји уже и шире схватање појма војне интервенције. У ужем смислу речи војна интервенција би подразумевала директну употребу војне силе једне земље на територији неке друге државе, док у ширем контексту војна интервенција може подразумевати посредан уплит једне државе у унутрашња питања друге државе у виду претње и демонстрације војне силе, а без непосредне употребе оружја.

Постоје неколико историјских примера војних интервенција иза којих су стајале идеолошки левичарски оријентисане државе. Током Хладног рата је међу чланицама Варшавског пакта владала *Брежњевљева доктрина* по којој су све чланице овог пакта морале да устану у одбрану социјализма уколико дође до тога да капиталистичке снаге покушају да изврше преврат у социјалистичким земљама. Током 1968. године дошло је до тзв. “Прашког пролећа” када су снаге Варшавског пакта на челу са Совјетским Савезом извршиле војну интервенцију у Чехословачкој због опасности од контра-револуције⁶⁷⁵. Радило се о томе да су реформистичке снаге у Чехословачкој предвођене Дубчеком (Alexander Dubček), тежиле политичкој либерализацији, што је у совјетским круговима схваћено као опструирање социјализма и замена једне идеологије другом. Након војне интервенције и окупације Чехословачке од стране снага Варшавског пакта дошло је до консолидације стања, а социјализам је “преживео”.

Војна интервенција у мађарској 1956. године је такође била идеолошки оријентисана и предвођена Совјетским Савезом. У Будимпешти је 23. октобра 1956. ескалирало незадовољство мађарског народа постојећом економско-политичком ситуацијом што се посебно видело у студентским протестима који су попримили масовне размере. Протести су кренули као врста подршке пољском реформисти Владиславу Гомулки (Władysław Gomułka), а завршили су се окупацијом мађарског народа. Последице револуције су уследиле по њеном завршетку што је резултирало хипер-репресијом над мађарским становништвом. Чак 35.000 људи је било процесуирано у вези са

---

⁶⁷⁴ Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989, стр. 166.

⁶⁷⁵ Видети више о томе у: Navrátil, Jaromír, *The Prague Spring 1968: a National Security Archive documents reader*, CEU Press, Budapest, 1998.

побуњеничким активностима, 26.000 је осуђено, 13.000 је одведено у логоре, 341 побуњеник је обешен, на десетине хиљада њих је протерано из земље, а када се све сумира око 100.000 грађана Мађарске су били жртве идеолошке репресије⁶⁷⁶.

Из свих наведених примера можемо видети да је екстремна левица без обзира да ли се јавља у форми организација, покрета, група или недемократских режима, склона разним врстама насиља. Па ипак, неке форме насиља као што су герила и револуција се могу оквалитиковати као типични левичарски феномени, иако се (ређе) јављају и код екстремне деснице. Многи од наведених облика насиља су флукутирајући и аморфни, па се тако понекад дешава да је тешко направити дистинкцију између партизанског рата и гериле, тероризма и гериле, устанка и рата итд. Управо због тога је потребно њихово прецизно разграничавање, проналажење елемената *genus proximum* и *differentia specifica* како бисмо на научно валидан начин верификовали појавне облике политичког насиља.

---

⁶⁷⁶ Békés Csaba, Byrne Malcolm, Rainer János, *The 1956 Hungarian revolution: a history in documents*, Central European Univ. Press, Budapest, 2002, стр. 375.

IX ИДЕОЛОШКЕ ОСНОВЕ ЛЕВИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА

9.1. Социјализам као идеолошка основа левичарског екстремизма

Социјализам има вишеструко значење и може представљати друштвени покрет који се бори против експлоатације радничке класе, тип друштвеног уређења којим се укида капиталистички начин производње, прелазну фазу од комунизма ка капитализму, назив за Источни блок земаља, скуп разних доктрина и идеологија итд.

Ми ћемо се у нашем научно-истраживачким радом бавити елаборирањем социјализма као врсте тоталне, тј. опште идеологије, која може представљати подлогу за развој левичарског екстремизма. Кренемо ли од етимологије речи видећемо да социјализам потиче из латинског језика од речи *socialis*, што значи друштвени, а по другој основи се изводи и од речи *socius*, што преводимо као друг. Већ из етимолошке основе се може наслутити да социјализам као идеологија посебно вреднује колективитет, заједницу и друштво и да на њих гледа са становишта антрополошког оптимизма. У свом савременом значењу социјализам се први пут користи 1827. године у часопису који је уређивао Роберт Овен (Robert Owen), *Кооперативни магазин* (Cooperative Magazin)⁶⁷⁷. По другим изворима сматра се да је реч социјализам први пут употребљена 1833. године у часопису *The Poor Man's Guardian*⁶⁷⁸.

Постоје разне дефиниције социјализма од којих ћемо издвојити оне најбитније. Стаљин је у свом раду *Економски проблеми социјализма у СССР* тврдио да је социјализам друштвени поредак у коме постоје “преовлађујућа државна својина у индустрији, транспорту и пољопривреди, развијене производне снаге и знатно повишен стандард људи”⁶⁷⁹. Пошто се социјализам перципира као идеологија која се залаже за социјалну правду и једнакост, логично је што је Стаљин очекивао и нужно бољи стандард у друштву, али то је у реалности било другачије. Као што је познато, идеологија нема пресудан утицај на обликовање животног стандарда грађана.

---

⁶⁷⁷ Према: *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 1002.

⁶⁷⁸ Види: Kirkuh, Thomas, *A history of socialism*, [S.l. : s.n.], 1920.

⁶⁷⁹ Стаљин, Јосиф Висарионович, *Економски проблеми социјализма у СССР*, [S.l. : s.n.], 1952, стр. 22.

Постоје и економистичка одређења социјализма попут Шумпетеровог (Joseph Alois Schumpeter) по коме је социјализам “институционаран систем у коме централна власт контролише средства за производњу, која су у начелу у јавном сектору, а не у приватном”⁶⁸⁰. И у овој дефиницији је нагласак на колективној, тј. друштвеној својини што је главна тачка раздвајања капитализма и социјализма, мада реформистичке варијанте социјализма не искључују ни приватну својину.

Вредна помена је и Раселова дефиниција по којој социјализам значи “заједничку својину на земљи и капиталу у систему демократске владавине”⁶⁸¹. По њему је производња смисаона једино уколико има сврсисходну употребу, а не профит. Такође Расел сматра да прерасподела добара мора бити или једнака или да под утицајем државе неједнакости буду што мање, што је пак условљено општим друштвеним интересом. Из приложених дефиниција видимо да социјализам често нагиње утопизму, поготово када је реч о тоталној једнакости.

Уколико се осврнемо на генезу социјалистичке мисли приметимо да постоје (често погрешне) индикације да се прве форме социјализма могу наћи у Платоновој *Држави*⁶⁸² или још неисправније у милитаристичко-колективистичком централизму племена Инка, у религиозном егалитаризму мисионарских колонија у Парагвају у 17. веку и сл. Иако је, несумњиво, у наведеним појавама постојала клица социјалистичке мисли и организације, пренаглашено је тврдити да је реч о првим облицима социјализма.

Љубомир Тадић сматра да се тек са Француском револуцијом и то првенствено захваљујући идеји једнакости, стварају услови за развој социјализма као политичког и друштвеног покрета (чиме се уобличује и као тотална идеологија), док је пре тога постојао у теоријама утопијског социјализма⁶⁸³. Назив **утопијски социјализам** су користили Маркс и Енгелс како би означили теоријски социјалистички концепт друштва, а без постојања социјалистичког покрета. У утопијске социјалисте на пример, можемо сврстати Сен Симона који је сматрао да је рационална организација рада битна за стварање слободе

---

⁶⁸⁰ Шумпетер, Јозеф, *Капитализам, социјализам и демократија*, Култура, Београд, 1960, стр. 151.

⁶⁸¹ Bertrand Russell, *Proposed roads to freedom*, Cosimo Classics, New York, 2004, стр. 58.

⁶⁸² На пример: Myer Bernard Barr, *Studies in social and legal theories: an historical account of the social, ethical, political, and legal doctrines of the foremost ancient and medieval philosophe*, F.B. Rothman & Co., Littleton, Colo. 1982.

⁶⁸³ Видети више о томе у: Тадић, Љубомир, *Наука о политици*, Службени гласник, Београд, 2007, стр. 483.

и прогреса у друштву⁶⁸⁴, док је пак Шарл Фурије сматрао да рад човека у социјалистичком друштву треба да се базира на начелу задовољства које би омогућавало срећан живот.

За 19. век можемо рећи да представља век социјализма јер баш у том периоду долази до успона радничког покрета који се развија упоредо са друштвеном индустријализацијом. Експлоатација радничке класе, нехумани услови рада и све веће економске неједнакости су утрле пут развоју социјалистичке идеологије која је била увертира пред конституисање радничког покрета.

Преломни догађај у развоју социјализма свакако представља револуционарна 1848. година када се јасно уобличују социјалистичка идеологија и покрет. Захваљујући Карлу Марксу и Фридриху Енгелсу на чију мисао је у великој мери утицала Француска буржоаска револуција и Хегелова дијалектика, долази до тога да се социјалистичка идеологија и покрет амалгамирају. Заправо, Маркс и Енгелс су сматрали да социјалистичка мисао (тј. идеологија) не може постојати одвојено од социјалистичког покрета.

Овде морамо скренути пажњу на један веома битан како семантички, тако и појмовни проблем, а то је однос комунизма и социјализма. Ради се о томе да је комунизам представљао синоним за социјализам и да су се ови називи наизменично употребљавали све до Првог светског рата. Тек након тога почиње да се прави јаснија дистинкција између комуниста који су се могли одредити као бољшевичка форма социјализма, док се под социјалистима углавном подразумевају следбеници социјалдемократа. Као што видимо назив социјализам је доста широк и може имплицирати комунизам, социјалдемократију али и многе друге сродне подврсте које су се временом издвајале. Рецимо, унутар социјализма се конституисао као посебан правац – марксизам, чији је идејни творац Карл Маркс, а који се касније уобличио кроз више различитих идеолошких правца попут маоизма, титоизма, стаљинизма, троцкизма, бланкизма, прудонизма, итд.

Полазишна основа марксизма као најупечатљивије варијанте социјализма је *друштвена неједнакост* која је узрок многобројних проблема. Узрок те неједнакости социјалисти траже у приватној својини која је код неких радикалнијих варијанти социјализма (нпр. анархизма) чак схваћена као злочин. Како једна група људи поседује

---

⁶⁸⁴ Видети више о томе у: Благојевић, Обрен, *Шарл Фурије*, Фонд за издавачку делатност Универзитета, Ниш, 1971.

приватну својину укључив и средства за производњу, она постаје експлоататорска класа која осим економске поседује и политичку моћ. За разлику од владајуће, експлоатисана класа (радника) нема власништво над средствима за производњу. Она је у могућности да једино продаје своју радну снагу која је недовољно вреднована. Стварањем вишка производа пролетеријатска класа омогућава капиталистима да се богате, док она остаје на истом нивоу, што је од стране социјалиста окарактерисано као – експлоатација. Управо због овакве друштвене неправде марксисте теже револуцији која ће променити однос друштвених снага и производње, створити нови политички и економски систем у коме ће “свако давати према својим могућностима, а узимати према својим потребама”. Пошто је капиталистичко друштво неправедно (из разлога експлоатације), онда је потребно створити ново друштво (комунизам) уз помоћ **револуције**. Но, прелазак (тзв. транзиција) из капитализма у комунизам не може бити једноставан процес, те се од стране марксиста предлаже да прелазни облик друштвеног уређења буде – социјализам. Овде је потребно нагласити да социјализам поред многобројних значења подразумева и прелазну фазу у трансформацији капитализма у комунизам.

За Маркса капиталистички начин производње неминовно води *отуђењу* које се може манифестовати на неколико начина:

1. Отуђење које се манифестује у резултатима рада. Овде се производ отуђује од произвођача, тј. радника и исказује се као наметнута сила.

2. Отуђење које се манифестује у самом чину производње. Пошто је рад наметнут, он се реализује ради пуког преживљавања, што не представља основну човекову потребу.

3. Отуђење које се манифестује у човековој природи. Због експлоататорских производних односа (капиталисти експлоатишу раднике), човек се отуђује од човека.

Посебно ригидан облик социјализма је био **стаљинизам** који је представљао дегенеративну варијанту марксизма⁶⁸⁵. Стаљинизам се заснивао на систему хипер-репресије, неконтролисаном употреби насиља, бирократизованом државном апарату и култу личности. Тајна полиција која је имала огромна овлашћења је играла главну улогу у одржању стаљинизма. Тако се дошло до апсурдне ситуације у којој се створило друштво

---

⁶⁸⁵ Видети више о томе у: Gill, Graeme, *Stalinism*, Macmillan Press, Basingstoke, 1998.

са привидном једнакошћу, а све на уштрб слободе што је разочарало многе комунисте у Совјетском савезу као и осталим земљама.

Социјалистичка идеологија критикује друштвену неједнакост и неправду коју са собом носи капиталистички друштвени поредак. Без обзира што су нека ортодоксна учења, попут марксистичког, полазила од тога да радничкој класи не може бити добро у капитализму, те да је сходно томе потребно организовати револуцију, модерније и флексибилније варијанте социјализма су се прилагодиле либералној демократији унутар које егзистирају као **демократски социјализам**. Одбацивање револуције је, уствари, настало као последица бирократизације партијско-синдикалних структура.

Драган Симеуновић сматра да се у 19. веку унутар социјалистичке идеологије стварају два мисаона тока: “револуционарни и реформистички, а њихово дефинитивно уобличавање и раздвајање је извршено после Првог светског рата”⁶⁸⁶. Симеуновић такође истиче да је социјализам идеологија у којој су се по великом броју њених мислилаца стварали и посебни правци попут бланкизма, стаљинизма, лењинизма, троцкизма, титоизма, бакуњинизма и сл⁶⁸⁷.

Према Хејвуду социјализам можемо класификовати на више подврста⁶⁸⁸. Он најпре издваја **револуционарни социјализам** који, као што сам назив каже, револуцију посматра као нужно средство за остваривање циља, а то је бескласно друштво. Осим код Маркса и Енгелса идеја револуције је посебно била присутна у делима Огиста Бланкија (Louis Auguste Blanqui) који је сматрао да револуција једино може бити плодносна уколико је буде испланирала и организовала група завереника. Узимајући у обзир околности у којима се развијао социјализам, приметимо да пролетеријат и није имао неки велики избор када је реч о методима и средствима борбе. С обзиром да нису имали политичка права и могућност парламентарне борбе, чинило се да је социјална револуција била једино могуће средство освајања власти. Пракса је показала да је освајање власти револуцијом уродило следеће консеквенце. Као прво, субјекти револуције су сматрали да је употреба насиља која је аналогно ишла са револуцијом потпуно легитимна, те су га користили и након освајања власти. Друго, новонастали режими су обично били милитаристичког типа са

---

⁶⁸⁶ Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009, стр. 123.

⁶⁸⁷ Исто

⁶⁸⁸ Види: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 122-145.

ауторитарним владаром. Треће, нови системи власти су се жестоко обрачунавали са свим опозиционим снагама чврсто чувајући новостечене позиције.

Други облик социјализма који се може наћи у овој класификацији је **еволутивни социјализам**. Овај облик социјализма се поклапа са институционалним обликовањем социјализма. Некада маргинализована радничка класа без економског и политичког права гласа временом побољшава свој положај кроз формирање сопствених партија, синдиката, клубова и сл. Долази до увођења универзалног права гласа које се у многим земљама односи и на жене, тако да је друштвена клима погодвала развоју еволутивног социјализма који почиње да размишља о парламентарном, уместо о револуционарном путу борбе. У Великој Британији је формирано у 19. веку Фабијанско друштво које је полазило од могућности да би социјализам могао еволуирати из капитализма мирним путем. Припадници овог друштва су кретали од претпоставке да држава има неутралну улогу, за разлику од револуционарних социјалиста који су је доживљавали инструментом експлоататорске класе која има улогу да угњетава пролетеријат. Из ових идеја Фабијанског друштва ће се касније развити социјалдемократска опција социјализма. Од значајних теоретичара који су припадали еволутивном социјализму можемо издвојити Бернштајна који је сматрао да се радничка класа може мирним, парламентарним путем изборити за своја права.

Следећи облик социјализма је **марксизам**, али пошто смо већ одредили његове најбитније карактеристике обратићемо пажњу на правце у којима се овај сегмент социјализма развијао. Према Хејвуду можемо издвојити класични, ортодоксни и модерни марксизам. Класични облик марксизма се везује за његове родоначелнике Маркса и Енгелса и телеолошког је карактера. Његова примарна сврха јесте супституисање једног лошег система (капитализма), бољим (комунизам). То се може остварити уз помоћ социјалне револуције и диктатуре пролетеријата. Када је реч о ортодоксном марксизму он имплицира правце попут лењинизма и стаљинизма који се доводе у везу са култом личности ових ауторитарних комунистичких лидера. Након Октобарске револуције совјетски комунистички систем у пракси постаје узор другим комунистичким режимима који се касније формирају. Значајне промене у односу на класични максизам уводи Лењин који је сматрао да треба оформити нову врсту комунистичке, авангардне партије која би била конституисана од професионалних револуционара. Супротно Марксу, Лењин је

сматрао да пролетеријат није способан да сам изгради комунизам и да јој у томе једино може помоћи партија. Модерни марксизам или неомарксизам се развија у Западној Европи и садржи умереније визије о реконструкцији друштва. Овај правац у марксизму карактеришу следећа схватања:

1. Постоји узајамни однос између политике и економије из чега произилази то да је човек стваралац историје, а не тек роб материјалних снага.

2. Модерни марксисти су били наклоњени демократији и нису подржавали тоталитаристичке хипер-репресивне системе власти.

У теоретичаре модерног марксизма можемо убројати Ђерђ Лукача (Georg Lukacs) и неке припаднике Франкфуртске школе - Хоркхајмера (Max Horkheimer) , Адорна (Theodor Adorno), Маркузеа (Herbert Marcuse) итд.

Следећа струја социјалистичке идеологије се према Хејвуду може одредити као **социјалдемократија** која представља тенденцију да се оствари парламентарна борба као и ревидирање некадашњих политичких циљева. Пре свега, социјалдемократија полази од тога да се друштвено-политичке промене могу извршити мирним, ненасилним путем. Друга битна ствар је да капитализам није схваћен као лош, експлоататорски поредак, али му се одриче етичност због стварања великог јаза између богатих и сиромашних. Даје се предност државном интервенционизму у кризним ситуацијама, док се њена најпотпунија форма најчешће реализује кроз “државу благостања”.

Као подврсту социјадемократске струје можемо издвојити етички и ревизионистички социјализам. Фундаменте етичког социјализма проналазимо првенствено у религијским принципима, што се да приметити по осуди капитализма јер се води похлепом, која је смртни грех. У земљама Латинске Америке је ова спона између социјализма и религије посебно приметна, што се види по кооперацији између клерикалних кругова и револуционарних покрета.

Што се тиче ревизионистичког социјализма он се најбоље осликава у Бернштајновој теорији која је одбацивала историјски материјализам и прихватила капитализам као постојећи друштвени поредак. Осим тога, Бернштајн је веровао да промене које су потребне друштву, а то су пре свега национализација и стварање социјалног програма за најугроженије, могу да се спроведу мирним путем.

Социјализам је условљен не само временом, већ и местом појављивања. То се најбоље види по афричком и арапском социјализму који се разликовао од европског по утицају племенско-традиционалних вредности и исламске религије.

Када разматрамо будућност социјализма као идеологије наићи ћемо на опречна мишљења пошавши од оних која глорификују неолиберализам, а миноризују социјализам, до оних која проналазе компромис између социјализма и капитализма у виду “трећег пута”. Оно што је сигурно, јесте да упркос бројним кризама и трансформацијама које је социјализам као једна од најстаријих и најопштијих идеологија прошао, још увек постоји потреба за његовим постојањем која све више добија на значају са повећањем неједнакости и неправде у друштву. Управо настојања да се створи једно боље и правичније друштво отварају пут левичарском екстремизму који интерпретира социјализам на начин који одговара његовом аксиолошком систему.

9.2. Анархизам као идеолошка основа левичарског екстремизма

Анархизам је конституисан од веома хетерогених теоријских и доктринарних концепата којима је заједничко да одбацују и негирају улогу државе, ауторитета и политичких институција. Реч анархија је пореклом из грчког језика (*anarhia*) и може се превести као безвлашће, мада се често у колоквијалном говору употребљава за означавање хаоса, нереда и безакоња. Анархија се неретко користи и у пежоративном контексту што утиче на “демонизовање” овог феномена.

Као и свака друга идеологија и анархизам има своје корене у далекој прошлости, па у складу са тиме можемо констатовати да се елементи анархистичке доктрине могу већ наслутити код грчког филозофа Анистена који је живот у античком полису изједначавао са ропством. Сличног мишљења био је и Диоген који је прихватио Анистенову негацију полиса са претензијом да се врати првобитно “природно” стање. Овој групи филозофа припада и Зенон који се залагао за стварање тзв. *космополиса* који је представљао светску државу у којој би владали етички закони и слободна воља људи⁶⁸⁹.

Прави анархистички теоријски концепт ће настати тек у 18. веку захваљујући Вилијему Годвину (William Godwin) који ће објавити познато дело *Истраживање политичке правде* 1793. године у коме ће се поставити основе анархизма. Годвин се залагао за укидање државе (што је представљало реакцију на појаву етатизма у Енглеској) и предлагао једнаку расподелу земљишта ситним велепоседницима⁶⁹⁰.

Од немачких теоретичара Макс Штирнер је био заступник анархистичких идеја (индивидуалног анархизма) који своје ставове износи у делу *Јединствени и његова својина*, поентирајући да је држава негативна и непотребна, јер ограничава човека уз помоћ норми које уређују живот⁶⁹¹.

Тек ће се Прудон јасно декларисати као анархиста у свом делу *Шта је власт?*. Он је полазио од тога да је држава репресивна творевина која је силом наметнута људима и која једино одговара интересима владајуће класе. Прудон је прогнозирао да ће по нестанку новца из државне касе нестати и држава, те да ће се на спонтан начин формирати

⁶⁸⁹ *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 24.

⁶⁹⁰ Видети више о томе у: Godwin, William, *Enquiry concerning political justice, with selections from Godwin's other writings*, Clarendon P., Oxford, 1971.

⁶⁹¹ Видети више о томе у: Штирнер, Макс, *Једини и његово власништво*, Центар за културну дјелатност Савеза социјалистичке омладине, Загреб, 1976.

заједница индивидуа и група⁶⁹². Овакво перципирање државе и друштва ће бити предмет Марксових критика.

Један од најзначајнијих теоретичара за развој анархистичког правца је свакако Бакуњин који је због својих идеја искључен из I Интернационале на Хашком конгресу 1872. године као представник *Алијансе социјалистичке демократије*. Бакуњин је девалвирао неке од круцијалних марксистичких идеја као што је диктатура пролетеријата, историјска улога радничке класе у спровођењу револуције, улога комунистичке партије, док се с друге стране залагао за спонтано конституисање економско-друштвених односа. У свом делу *Државност и анархија* ће посебно критиковати Марксов концепт пролетаријатске револуције⁶⁹³. Енгелс и Маркс ће појаву анархистичких тенденција у социјалистичком покрету објаснити као последицу ненаучног промишљања друштва, опортунизма и неодлучности појединих друштвених снага.

Бакуњин је био заговорник тзв. *милитантног анархизма* који је посматрао свако средство борбе као револуционарно “уколико је циљ акције у којој се оно користи реализација револуције”⁶⁹⁴. Према Симеуновићу, код милитантних анархиста завера и пропаганда делом су неизоставни елементи. Ови анархисти су сматрали да масе треба просвећивати и освешћивати како би се покренуле делом, а не само речима. Један од савремених твораца метода политичке борбе путем које се врши пропаганда делом, јесте Карло Пизакане (Carlo Pisacane) који је у насиљу видео више од пропаганде и придавао му је образовну и ослобађајућу функцију⁶⁹⁵.

Пјер Кропоткин (Pierre Kropotkin) је био анархиста који је сматрао да “све припада свима” и да стога свако ко учествује у процесу производње мора добити право на једнаку прерасподелу добара. Кропоткин је толико миноризовао улогу државе да је сматрао да она ничему не служи, негирајући јој чак и безбедносно-одбрамбену функцију: “Ако наоружани разбојници нападну једну територију онда се људи без помоћи армије сами могу добро организовати под оружјем и одбранити своје земљиште”⁶⁹⁶. Такође је сматрао

---

⁶⁹² Видети више о томе у: Прудон, Пјер Жозе, *Шта је власт?*, АТЦ, Београд, 2006.

⁶⁹³ Бакуњин, Михаил, *Државност и анархија*, ЦИД, Подгорица, 2010.

⁶⁹⁴ Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 111.

⁶⁹⁵ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 113.

⁶⁹⁶ Електронско издање: Kropotkin, Pierre, *The Place of Anarchism in Socialistic Evolution*, <http://www.gutenberg.org/files/31104/31104-h/31104-h.htm>, 13.07.2012.

да ни едукација деце не мора нужно бити под покровитељством државе и да су родитељи способни да образују своју децу, само кад би имали довољно времена.

Иако смо нагласили да је анархизам као идеологија хетерогеног и неуједначеног карактера, ипак постоји неколико централних тема око којих се интегришу сви анархисти. Анархизам иде упоредо са антиетатизмом, тј. негацијом државе која се сматра беспотребном јер служи само интересима владајуће класе. Овде треба водити рачуна о томе да се анархисти, иако маргинализују државу, залажу за поредак који би настао спонтано, људском слободном вољом. Посебну пажњу треба обратити на слободу и спонтаност, јер су то препознатљиве вредности за све анархисте, ма којој струји они припадали. Интересантно је напоменути да је анархизам једна од ретких идеологија која никада није успела да освоји власт, за разлику од рецимо, социјализма, нацизма, либерализма и сл. Разлог зашто је то тако се вероватно може приписати њиховом утопистичком концепту који превише верује у способност маса за самоорганизовањем без контроле државне власти.

Док су социјалисти против капиталистичке државе, анархисти се залажу за укидање сваке државе. Поништавање државе код анархиста је, уствари негирање ауторитета који је обезвређен и непожељан у анархистичком концепту друштва. Овај дивергентан став социјалиста и анархиста по питању државе се може видети на суђењу Сими Марковићу, угледном члану и секретару Комунистичке партије Југославије 11. децембра 1922. године, који је између осталог био оптуживан и за анархизам⁶⁹⁷. Да постоји линија раздвајања између комуниста и анархиста Сима Марковић експлицитно истиче на поменутом суђењу наглашавајући како за разлику од анархиста који су против сваке државе то није случај са комунистима. Заправо, комунисти не могу бити против своје пролетеријатске државе, али су зато увек и свагда против буржоаске државе, што је забележено у стенографским записима: „Анархисти не признају уопште никакву државу и боре се у Русији исто тако против пролетерске државе као на другом месту против капиталистичке државе. Они не признају никакав апарат власти. Ми комунисти се,

---

⁶⁹⁷ Види: Вујошевић, Убавка, Ковачев Вујица (приређивачи), *Други (Вуковарски) Конгрес КПЈ*, Издавачки центар Комунист, Београд, 1983, стр. 199.

међутим, у томе принципијелно разликујемо од анархиста, што признајемо у прелазном периоду од капитализма ка комунизму неопходност државе”⁶⁹⁸.

Анархистички теоретичари сматрају да људи могу бити добри или зли у зависности од друштвено-политичких околности у којима се налазе, а да власт само подстрекује негативно биће човека. Они који се морају покоровати државним законима су њени поданици који се држе у покорности, јер страхују од монопола силе који држава као репресивна творевина поседује. Заправо, анархисти верују у добру човекову природу која се посредством власти и државног ауторитета квари, те стога сматрају да би људима било много боље без државе. Иако је став о људској врсти претежно антрополошко оптимистичког карактера, код појединих анархиста као што су Прудон и Бакуњин, постоји уверење да људи каткад могу бити грамзиви и егоистични.

С обзиром да анархизам негира сваку врсту ауторитета, логично је да ће оповргавати и религијски ауторитет, што указује на његову антиклерикалну димензију. Сама идеја Бога као “врховног бића” је предмет критике анархиста јер сузбија човекову слободу и нагони га на догматско размишљање. Анархисти додатно критикују религијски ауторитет јер сматрају да кореспондира са државним ауторитетом. Па ипак, ма колико деловало парадоксално, одређени анархистички правци прихватају поједине врсте религије које раде на човековом индивидуалном сазревању, толеранцији и које нису чврсто догматски устројене као што је то случај са зенбудизмом и таоизмом.

Економско схватање слободе је различито код различитих анархистичких струја. Иако су анархисти презирали приватну својину што их је приближавало социјалистима, постоје неке његове форме које благонаклоно гледају на приватну својину (индивидуалистички анархизам).

Анархизам можемо класификовати на више начина али је најчешћа подела на **колективни** и **индивидуални** анархизам. Социјализам је у великој мери утицао на колективни анархизам који се често назива и социјаланархизам и заснива се на узајамној солидарности и помоћи између људи. У складу са овим принципима и Бакуњин је сматрао како је први људски закон солидарност, док је други људски закон слобода. Заједничко социјализму и анархизму је што одбацују капитализам због експлоатације радничке класе, што сматрају да је револуција средство за извођење политичких промена и што негирају

---

⁶⁹⁸ Др Сима Марковић пред судом – стенографске белешке, Индустија, Београд, 1923, стр. 8.

било какву врсту ауторитета. Међутим, постоје и одређена питања у којима се ове две идеологије не поклапају. Док је на пример, парламентарни социјализам пристајао на компромисна решења одбацијући револуцију, анархизам није прихватио парламентаран начин борбе.

Колективни анархизам и марксизам су се највише сукобљавали око схватања државе. Док су марксисти сматрали да између капитализма и комунизма мора постојати прелазни период у коме ће доминирати “диктатура пролетеријата”, анархисти су негирани било какво прелазно стање у коме би егзистирала држава. Права револуција по анархистима је само она која би у потпуности уништила државу која је по својој природи зла.

У колективни анархизам се по Хејвуду може сврстати и анархосиндикализам или револуционарни синдикализам, чији је најпознатији теоријски представник Жорж Сорел. Анархосиндикалисти се противе ма ком облику организоване радничке борбе, а посебно су критиковали организовање пролетеријата у политичке партије које су према њиховој перцепцији тупиле оштрицу револуционарне борбе пристајући на разне компромисе. Кључну улогу у борби за радничка права би по анархосиндикалистима требало да имају синдикати који би се бескомпромисно борили за своја права кроз саботаже, бојкоте и остале облике насиља, од којих је најзначајнији генерални штрајк, јер представља врхунац радничке борбе. Након револуције у којој би превагу однела радничка класа, држава би била укинута, а једини облик организовања пролетеријата би био могућ кроз деловање синдиката. Анархосиндикализам је крајем 19. и почетком 20. века нарочито био заступљен у Француској, Шпанији, Италији и САД. Посебно је био омасовљен у Шпанији, али му то свеједно није помогло да освоји власт.

Индивидуални анархизам се одликује тиме што у центар свог вредносног система ставља индивидуу која тежи слободи. Пошто је држава та која на надиректнији начин угрожава својим нормама, правилима и санкцијама слободе човека, онда се она сматра апсолутним злом. Оваквим вредновањем се индивидуални анархизам приближава либералном индивидуализму, али за разлику од њега сматра да човек као индивидуа никако не може бити слободан у било којој држави. Познато је да либерализам иако преферира “слабу државу” у форми “ноћног чувара” никада није жудео за њеним нестанком. Ова, слободно можемо рећи екстремна форма индивидуализма, у

анархистичком правцу је била очита у делима Штирнера, који је фаворизовао егоистички принцип у човековој егзистенцији сматрајући да је свака индивидуа обузета својим постојањем и интересима. Према Штирнеровој концепцији сваки човек треба да делује онако како жели, без обзира на друштвене, религијске, обичајне или неке друге норме⁶⁹⁹.

Од метода које анархизам користи треба поменути револуционарно насиље и различите форме директне акције. Тероризам као сложени облик насиља је био посебно присутан у анархистичким организацијама које су деловале у 19. и 20. веку од којих ћемо издвојити терористичку организацију *Народна воља* која је преузела одговорност за убиство руског цара Александра II. Већ на почетку свог постојања анархистичка идеологија показује директну склоност ка вршењу насиља, много експлицитније од социјализма. Што се тиче директне акције она би се могла оквалификовати као нелегална појава што значи да делује изван законских оквира, која може имплицирати широк дијапазон метода почев од грађанске непослушности, па све до тероризма.

Иако анархизам показује директну склоност ка насиљу што се види из идеје о потреби уништења државе, постоји низ теоријских индистинкција у вези са чињењем насиља. У појединим радовима Прудон чак сматра насиље неприхватљивим, док га већина анархиста сматра неопходним зарад досезања постављених циљева. Анархизам је окосница деловања левичарских екстремистичких организација јер отворено фаворизује насиље као *modus operandi*. Осим тога, ово је једина идеологија која тежи поништењу државе (која се једино може остварити уз помоћ револуције), што се може сматрати својеврсним екстремизмом у политици. Такође, одбијање парламентарне, као легитимне легалне борбе од стране анархиста, омогућава стварање добре подлоге за развој левичарског екстремизма.

---

⁶⁹⁹ Види: Штирнер, Макс, *Једини и његово власништво*, Центар за културну дјелатност Савеза социјалистичке омладине, Загреб, 1976.

9.3. Екологизам као идеолошка основа левичарског екстремизма

Екологизам је врста партикуларне идеологије која је још увек у развоју и чији је основни циљ заштита животне средине. Ово је релативно нова идеологија што је и логично, јер настаје као реакција на све већу загађеност животне средине, која се јавља са процесом индустријализације.

Екологизам се ослања на екологију⁷⁰⁰ - грану биологије, која је добила назив у 19. веку захваљујући Ернсту Хекелу (Ernst Heinrich Philip Haeckel). Иако је екологија настала као биолошка дисциплина, временом се развила као једно од најзначајнијих друштвених, па и политичких питања. То је резултирало стварањем нове идеологије – екологизма. Међу екологима постоји различит приступ животnoj средини, што се види по “дубокој” и “плиткој” екологији. Први тип екологије се залаже за заштиту животне средине али све прилагођава човековом интересу, док друга врста екологије води рачуна о потребама свих живих бића, што ствара нови поглед на свет који Наес (Arne Naess) назива “екозофијом”⁷⁰¹.

Сматра се да је назив *екологизам* први пут употребио Ендру Добсон (Andrew Dobson) 1990. године у књизи *Green Political Thought* у којој је тврдио да је екологизам врста идеологије насупрот инвајронментализму и да се ови појмови не могу изједначити⁷⁰². Он је сматрао да се екологизам у неким деловима поклапа са либерализмом, социјализмом и конзервативизмом.

Нил Картер (Neil Carter) је пак, тврдио да је екологизам сродна идеологија са социјализмом, анархизмом и феминизмом јер је критички настројен према капитализму и жели да га трансформише мењајући при том, човекову склоност ка материјализму и индивидуализму⁷⁰³. Већ на самом почетку примећујемо како је екологизам као идеологија

---

⁷⁰⁰ Назив се изводи из грчке речи *oikos*, што значи природа, станиште, домаћинство.

⁷⁰¹ Naess, Arne, *The Selected Works of Arne Naess*, Springer, New York, 2005, стр. 505.

⁷⁰² Dobson, Andrew, *Green Political Thought*, Routledge, London and New York, 1990, стр. 10.

⁷⁰³ Види: Carter, Neil, *The politics of the environment: ideas, activism, policy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2007, стр. 79.

блиска и са другим идеологијама, али да код академске јавности не постоји уједначен став по том питању.

Неки теоретичари су доживљавали екологизам као *теорију морала* из два разлога⁷⁰⁴:

1. Екологизам полази од моралне чињенице да су и нељудска бића вредна пажње.
2. Екологизам не брине само о добробити човека, већ о добробити целе природе.

Кевин Блур (Kevin Bloor) је проучавајући политичке идеологије дошао до закључка да је екологизам најпровокативнија идеологија са најразвијенијим филозофским системом који се базира на следећим питањима: “Зашто смо ми овде? Каква је наша улога у природи? и Како можемо живети у хармонији са природом?”⁷⁰⁵. Он је исто као Добсон правио разлику између екологизма и инвајронментализма сматрајући да је прва појава идеологија и да кореспондира са теоријом, док је друга везана за праксу. Наиме, инвајронментализам се најбоље може објаснити као врста доктринарног учења које је уже него ли учење покрета “зелених”. Док се инвајронментализам бави искључиво еколошким питањима, “зелени” своје поље деловања шире и на остала друштвено-политичка питања. Идеје за које се боре “зелени” нису везане само за одрживи развој и животну средину, па се тако у њиховим програмима могу наћи принципи који се залажу за побољшање положаја жена у друштву, државу благостања, економску једнакост, мир у свету итд. Такође треба поменути да се инвајронментализам може схватити као умерена варијанта у решавању еколошких проблема док код осталих еколошких организација у које спадају и “зелени”, могу бити прихватљиве разне идеје борбе које укључују и насиље. Управо због шареноликости идеја које се могу наћи у програмима “зелених”, веома је тешко одредити да ли они припадају левици или десници, али је чињеница да много више вредности преузимају са извора левичарске идеологије.

Назив “зелени” се употребљава за разне политичке и друштвене покрете почев од 50-их година 20. века, да би се већ 70-их инкорпорирао унутар многих политичких

---

⁷⁰⁴ Види: Baxter, Brian, *Ecologism: an introduction*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1999, стр. 51.

⁷⁰⁵ Bloor, Kevin, *The definitive guide to political ideologies*, AuthorHouse, Milton Keynes, 2010, стр. 241.

странака. Посебно је приметан успон “зелених” у Немачкој и осталим земљама Западне Европе које су доживеле снажну индустријализацију, јер је управо на њиховим просторима животна средина била највише угрожена. Приметићемо да еколошки покрети имају највећу популарност у државама са високим животним стандардом јер је и свест становништва о глобалном загађењу највећа у тим земљама. У оним државама у којима људи немају елементарне услове за живот, питање заштите животне средине је маргиналног карактера, јер су њени становници оптерећени основним егзистенцијалним проблемима.

Идеје модерног екологизма се могу наћи и у прошлости, првенствено у одређеним паганским религијама и култовима, какав је био култ “мајке Земље” (Геа). У правом, савременом смислу речи, екологизам је настао у модерно доба јер представља реакцију на процес индустријализације који је упркос привредном расту, нарушио еколошку равнотежу.

“Освешћење” човечанства и брига о планети Земљи се спроводи на два нивоа: организовањем еколошког покрета и стварањем теоријских концепата који су у многеме мотивисали људе на еколошки активизам. Посебан одјек у јавности је имало дело списатељице Рејчел Карсон (Rachel Carson) која је 1962. године објавила чувено дело *Silent Spring* (*Немо пролеће*) које започиње приповедањем у форми бајке о измишљеном граду у Америци у коме је живот био хармоничан, а природа “здрава и нетакнута”. Са доласком људи је почело све да се мења, док се у потпуности није нарушила идилична слика природе – нестале су животиње, биљке и завладала је огромна тишина. Поента је у томе да никакви странци нису дошли и уништили идиличан живот у овом граду – “људи су то учинили сами себи”⁷⁰⁶. Карсонова је у овом делу посебно критиковала употребу пестицида који су загађивали целокупну природу.

Од осталих авангардних теоретичара екологизма треба поменути Харимана (Richard Harriman) и Ериха (Paul Ehrlich) који су на врло симболички начин приказали стање еколошке кризе у коме се налази човек са осталим врстама. Они су метафорички упоредили Земљу са свемирским бродом ван којег нема живота. Путници који желе да

---

⁷⁰⁶ Carson, Rachel, *Silent spring*, Houghton Mifflin, Boston, 2002, стр. 7.

спасу брод од пропасти су сви они људи који воде рачуна о заштити животне средине - “то су путници прве класе”⁷⁰⁷. Циљ теоријске поставке ове двојице теоретичара је био заправо, стварање еколошког плана који би радио на унапређењу заштите и очувања животне средине.

Посебно значајну улогу у развоју екологизма је имао Џејмс Лавлок (James Lovelock) који је планету на којој живимо назвао *Геом* (по грчкој богињи), сматрајући је живим бићем. Он се приближава претхришћанским мислиоцима који нису правили разлику између живих и неживих ствари. “Мајка Земља” или Геа, је живи организам који је “комплексан ентитет изграђен од биосфере, атмосфере, океана и соли”⁷⁰⁸. Лавлоков закључак је да опстанак наше планете зависи од тога како се пре свега, човек односи према њој.

Оно по чему се екологизам као идеологија разликује од осталих традиционалних идеологија (либерализма, конзервативизма, социјализма...) је њен **повратак природи**. То значи да су све остале идеологије антропоцентричног карактера и да стављају интерес човека у центар вредносног система, док је код екологизма присутан биоцентрични приступ, који подједнако вреднује сва жива бића која се налазе у екосистему.

Екологизам је холистичка идеологија која увек сагледава целину, а не њене делове, што је још једно својство које је чини ексклузивном у односу на остале идеологије. Иначе, назив холизам је настао 1926. године захваљујући Јану Смутсу (Jan Smuts), високом државнику Јужноафричке Републике. Основни принцип холизма је да свет представља јединствену целину која је изграђена од међусобно повезаних делова. Уколико неки део света лоше функционише, онда се то одражава и на целину. Стога је битно водити рачуна о посебним деловима, како би целина била функционална. Познати еколошки принцип “делуј локално, мисли глобално” је уствари, део овог холистичког приступа природи.

Екологизам форсира одржив развој који тражи баланс између економског раста који кореспондира са индустријализацијом и чувања животне средине. Познато је да су многе земље напредовале у економском смислу речи, а све на уштрб животне средине.

---

⁷⁰⁷ Garden, Graeme, “How brave the new world?”, *New Scientist and Science Journal*, бр. 753, 1971, стр. 535.

⁷⁰⁸ Lovelock James, *Gaia: a new look at life on earth*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000, стр. 10.

Многе биљне и животињске врсте су у изумирању због немарног односа човека према природи, те се питање њиховог опстанка сматра једним од најважнијих у идеологији екологизма. Проблем је што неке еколошке организације и покрети сматрају да се могу користити сва расположива средства како би се очувала планета Земља, што представља добру базу за развој екстремизма. Посебно поглавље у раду ћемо посветити организацијама које користе екстремистичка и терористичка средства и методе како би заштитиле природу и животиње (нпр. ALF, SHAC, ELF).

Присталице екологизма сматрају да је питање очувања животне средне, уствари етичко питање, јер условљава будућност наших потомака. Они полазе од тога да нам је планета Земља остављена на чување и да морамо водити рачуна о њој како би и будуће генерације имале своје станиште.

У екологистичкој идеологији можемо издвојити неколико струја: екофеминизам, екосоцијализам, екоанархизам и десничарски екологизам⁷⁰⁹. Екофеминистички принцип полази од чињенице да су мушкарци ти који држе у подређеном положају жене, али и сва остала бића у природи. Управо је мушка потреба за покораванем целокупне природе довела до поремећаја равнотеже у животној средини што је данас ошто критиковано од стране екофеминисткиња. Екофеминизам инволвира различите врсте активизма: “мировне покрете, радничке покрете, антинуклеарне покрете, покрете за заштиту животиња, бригу о здрављу жена”⁷¹⁰. Према мишљењу екофеминисткиња, патријархат, држава и капитализам су најодговорнији за деградацију жена, као и целе природе. Поједине теоретичарке овог огранка екологизма сматрају да се екофеминизам као покрет уобличио у САД 1990. године, док је теоријска подлога за његов настанак оформљена много раније још 70-их година 20. века захваљујући француској списатељици Франсоаз Дебон (Françoise d'Eaubonne). Ова теоретичарка екофеминизма је у доба Хладног рата гледала на капитализам и социјализам као на две веома сличне идеологије, јер су обе уништавале животну средину и деградирале женски род.

Екосоцијализам сматра да је главни кривац нарушавања равнотеже у животној средини капитализам који непрекидно трага за профитом. Основа учења ове гране

---

⁷⁰⁹ Према: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 297.

⁷¹⁰ Gaard, Greta Claire, *Ecofeminism: women, animals, nature*, Temple University Press, Philadelphia, 1993, стр. 1.

екологизма се може пронаћи у марксизму, поготово када је реч о критици капиталистичког друштвеног поретка⁷¹¹. Често се због комбиновања марксистичких и еколошких елемената, екосоцијализам популарно назива “црвено-зеленом” коалицијом. Оно што екосоцијалисте разликује од поборника социјалистичке идеологије јесте став о томе да је борба за очување животне средине ургентнија од класне борбе. Питања којима се они преобладају баве тичу се односа капитализма и индустријализације према природи и “нижим” класама, а посебно се баве анализом економског просперитета који се остварује у капиталистичким друштвима на уштрб животне средине. Када је реч о партијском организовању, екосоцијалисти су мишљења да је непотребно стварати посебне еколошке партије, већ да се борба за заштиту животне средине може етаблирати унутар постојећих социјалистичких партија.

Екоанархизам или “зелени” анархизам представља врло плодно тле за развој левичарског екстремизма. Док анархисти државу сматрају отелотворењем зла и ауторитета јер укида природно стање и човекову слободу, екоанархисти критикују државу због њеног неодговорног односа према животној средини јер у центар свог аксиолошког система поставља човека. У Америци еко-анархисти очекују социјалну револуцију у скорој будућности, а методе које користе су идентичне са анархистичким: директна акција, револуција и разни облици насиља. Једина значајна разлика између анархизма и екоанархизма јесте у томе што еколошки покрет сматра како држава може послужити у борби за заштиту животне средине, док класични анархисти у потпуности одбацују државу.

Десничарски екологизам је потекао са изворишта десничарске идеологије, па га у овом делу рада нећемо посебно елаборирати, али свакако представља добру базу за ескалацију насиља у име заштите животне средине са посебним освртом на национализам и расизам.

Екологизам као релативно млада и партикуларна идеологија може представљати значајну подлогу за развој екстремно левичарских покрета и организација. Многе од екстремистичких група су се временом трансформисале у терористичке, па тако данас

---

⁷¹¹ Видети више о томе у: Qingzhi Huan, *Eco-socialism as politics: rebuilding the basis of our modern civilization*, Springer, New York, 2010.

можемо говорити о еко-тероризму или тероризму у име заштите животињских права који је велики проблем у земљама Западне Европе и САД.

9.4. Феминизам као идеолошка основа левичарског екстремизма

Феминизам је хибридна партикуларна идеологија која је настала 60-их година 20. века, мада се знатно раније јавља у форми друштвено-политичког покрета који се борио за побољшање положаја жена у друштву. Сматрамо да је феминизам хибридна идеологија из разлога што је настао из либералне и социјалистичке идеологије преузимајући оне сегменте који су му одговарали. Право индивидуе на слободу, својину и живот, су идеје коју су феминисткиње преузеле од либералне идеологије, док је идеја једнакости уткана у социјалистичку идеологију била од фундаменталног значаја за развој женских права.

Сматра се да се први пут назив феминизам употребљава у 19. веку у области медицине, да би се у свом савременом значењу усталио тек у другој половини 20. века⁷¹². Према другим изворима термин феминизам се први пут употребљава 1880. године у Француској⁷¹³.

Претечом феминистичке идеје сматра се дело средњовековне списатељице Кристине де Пизан (Christine de Pizan) која је написала утопијско дело *Град жена*. Књига је подељена на три поглавља: *Разумност у одбрану жена*, *Исправност у одбрану жена* и *Праведност у одбрану жена*. Управо су ове три појаве – разумност, исправност и праведност, база из које би се изградила идеална држава жена. Кристина де Пизан је сматрала да жене морају бити активније и смелије у борби за своја права и да је први корак на том тешком путу образовање. Само едуковане жене могу оповргнути мушке предрасуде по којима је женски пол извор зла и стога мање вредан у односу на мушки. Она при том, негира уврежене друштвене предрасуде о женама и кроз најсветлије примере (попут Пулине - Сенекине супруге, Емилије – Сципионове супруге, Сократове жене Ксантипе, Аргие – кћери краља Адраста...) указује на честитост и вредност “слабијег пола”. На крају, ова авангардна феминистичка списатељица упућује етичку поруку женском роду и моли га за стрпљење које ће му бити потребно у годинама које долазе:

---

⁷¹² Према: Хејвуд, Ендрју, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 252.

⁷¹³ Према: Tandon, Neeru, *Feminism: a paradigm shift*, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, 2008, стр.1.

“Видите драге пријатељице да вас мушкарци са свих страна оптужују за највеће мане! Разоткријте њихову поквареност сјајем ваше врлине; чинећи добра победите лаж свих оних који вас клеветају”⁷¹⁴.

Мери Астел (Mary Astell) је као и Кристина де Пизан придавала велики значај образовању жена, те је сходно томе захтевала отварање женских колеџа. У овим образовним установама би се жене организовале, едуковале и “узеле судбину у своје руке”. Она је поставила чувено и контроверзно питање за период 18. века: “Ако апсолутна власт није неопходна у држави, како то да је неопходна у породици?”⁷¹⁵.

Првим модерним феминистичким делом се сматра спис Мери Вулстонкрафт (Mary Wollstonecraft) под називом *Одбрана права жене*, који је био инспирисан Француском револуцијом. Ова феминисткиња је покренула такозвани “први талас” феминизма који је специфичан по томе што су се жене најпре залагале за право гласа и изједначавање са мушкарцима у политичким и законским правима. Као и њене претходнице и Мери Вулстонкрафт је сматрала да образовање игра веома значајну улогу у стицању женских права. Насупрот конзервативним схватањима онога доба, она се залагала за мешовите школе и тражила поделу послова између мушкараца и жена, како у јавној тако и у приватној сфери. Познате су полемике Вулстонкрафтове са Жан Жаком Русоом, који је био један од њених највећих противника, а којих је у то време било на претек. Својим радикалним ставовима изазивала је полемике, посебно након оптужби на рачун мукараца који су, по њеној перцепцији, онемогућавали унапређење друштвено-политички положај жена: “Тирани и похотљивци су у праву када се труде да задрже жену у тами, јер први траже само робове, а други играчке”⁷¹⁶. Она је критиковала црквену улогу у “поробљавању” жена сматрајући да је и ова институција подређена мушкарцима и њиховим потребама, а све на уштрб женских права. Основна теза Вулстонкрафтове на коју се она стално позивала је то да уколико су жене прихваћене као разумна бића, онда би

---

⁷¹⁴ Пизан, Кристина де, *Град жена*, Феминистичка 94, ЛВЛ, Београд, 2003, стр. 214.

⁷¹⁵ Наведено према: Juliet Mitchell, Ann Oakley, *The Rights and wrongs of women*, Penguin, 1986, стр. 387, у: Вулстонкрафт, Мери, *Одбрана права жене*, предговор Даше Духачек, Филип Вишњић, Београд, 1998, стр. 9.

⁷¹⁶ Вулстонкрафт, Мери, *Одбрана права жене*, Филип Вишњић, Београд, 1998, стр.51.

аналогно томе требало да имају и одређена права. Овакви ставови су сматрани изузетно радикалним у 18. веку, да би данас представљали базу феминистичког покрета.

Примећујемо да је феминизам (упркос великим притисцима) имао највећи одјек у земљама са највишим степеном демократије: Француској, Великој Британији и САД. Позната је изјава чувене феминисткиње из доба Француске револуције Олимп де Гуж (Olympe de Gouges) да уколико жена може да се нађе на гиљотини, онда свакако заслужује право да се нађе и за скупштинском говорницом⁷¹⁷. Она је творац *Декларације о правима жена и грађанки*⁷¹⁸ из 1791. године што је представљало реакцију на *Декларацију о правима човека и грађана*, која није на исти начин вредновала мушкарце и жене.

У САД је феминистички покрет настао у 19. веку и тада се доноси *Декларација о осећањима* чији је творац Елизабет Стентон (Elisabeth Stanton), која се претежно ослањала на *Декларацију независности*. У Америци су као и у Европи, жене почеле борбу за побољшање свог положаја захтевајући најпре право гласа. Још 1893. године жене на Новом Зеланду добијају ово право, а потом 1918. године у Великој Британији и 1920. у САД. Интересантно је напоменути да ће Швајцарска као једна од најдемократскијих савремених земаља женама дати право гласа тек 1971. године.

Феминизам је настао као реакција на претерану доминацију мушкараца у јавном животу и дискриминацију жена (за које је била резервисана приватна сфера). Предрасуда о томе да су жене “слабији”, па самим тим и мање вредан пол датира од давнина, а један од најстаријих записаних антифеминистичких ставова се може наћи у чувеном Софоклеовом делу – *Антигони*, у коме Креонт истиче да док он живи, неће ниједна жена владати.

Уз помоћ револуција, активизма, многобројних докумената, књига, новинских чланака и декларација, жене су значајно побољшале свој положај. О предрасудама које су женама онемогућавале да се баве јавним пословима (као што је политика) је писала Харијета Стјуарт Мил у *Расправама о једнакости полова*. Она је своја размишљања о правима жена, сажето приказала кроз три основна захтева:

---

⁷¹⁷ Нажалост, Олимп де Гуж ће свој живот управо скончати на ломачи а да се претходно није ни приближила скупштинској говорници.

⁷¹⁸ Први члан ове познате декларације гласи: “Жена је рођена слободна и остаје слободна мушкарцу у свим правима”.

“1. Образовање у основним и средњим школама, на универзитетима, у медицинским, правним и теолошким институцијама.

2. Партнерство у раду и заради, ризцима и наградама, у индустријској производњи.

3. Равноправан удео у доношењу и примени закона – општинских, државних и националних – кроз законодавну, судску и извршну власт”⁷¹⁹.

Пошто су жене оствариле у 20. веку право гласа, феминистички покрет је упловио у тзв. “други талас” који је био много диверсификованијег карактера него ли први. У овом сегменту борбе феминистички покрет је ишао ка томе да осим добијања политичких права омогући и “женско ослобађање”. Радило се о томе да су друштву биле потребне много радикалније промене од пуких законских трансформација, што је у великом броју феминистичких радова имплицирало друштвену револуцију. Посебан нагласак у овом таласу борбе је стављен на парадигму која гласи – *лично је политичко*. Самим тим, феминисткиње почињу да родне разлике прокламују као најзначајније друштвене поделе, што је било пресудно да се феминизам из покрета трансформише у засебну идеологију. Значајне представнице феминизма из овог периода су Бети Фридан (Betty Friedan) која је била оснивач и прва председница *Националне организације жена* (NOW,) Кејт Милет, Џермејн Грир и многе друге.

Бети Фридан је веома значајна у “другом таласу” феминизма јер је инсистирала на свеукупној еманципацији жена укључив и сексуалност. На мети њених критика су се 70-их година 20. века нашли “мачо” мушкарци: “Мачоизам је екстреман. То више није карактеристика млађих генерација. Млађи мушкарци носе дуге косе показујући револт према мачоизму који одликује садизам и бруталност”⁷²⁰. Она је критиковала америчко друштво које потпомаже стереотипе о мушко-женским односима, превасходно оптужујући мас медије за стварање деградирајуће слике о жени. Бети Фридан је била и позната по томе што је позивала на штрајкове и протесте не само жене већ и мушкарце, и залагала се за право абортуса.

---

⁷¹⁹ Мил Џон Стјуарт, Мил Тејлор Херијета, *Расправе о једнакости полова*, Филип Вишњић, Београд, 1995, стр. 40.

⁷²⁰ Friedan, Betty, *"It changed my life": writings on the women's movement*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass. ; London, 1998, стр. 240.

Независно од тога о којој врсти феминизма је реч, циљ ове идеологије је усресређен ка побољшању положаја жена у датом времену и друштву, а посебан предмет критике је патријархат који жене ставља у потчињен положај у односу на мушкарце. Такође, феминисткиње праве дискрепацу између појма **рода и пола**, сматрајући да је много примеренији назив род, јер се односи на постојање различитих улога мушкараца и жена у друштву, док је термин пол условљен биолошким разликама.

Подела на јавну и приватну сферу је критикована још у “првом таласу” феминизма да би се касније критике још више продубиле јер су жене сматрале да имају подједанко право како на приватну тако и на јавну сферу. Што се образовања тиче, оно је први корак у феминистичкој борби, на чему је инсистирала још Кристина де Пизан у средњем веку. Нажалост, у неким земљама као што је то случај са Саудијском Арабијом, и данас жене немају право на универзитетско образовање. Тек 2008. године је краљ Абдулах покренуо изградњу првог женског универзитета у овој конзервативној земљи.

Временом се феминистички покрет, па и идеологија, све више цепа на сијасет опција, тако да можемо издвојити либерални феминизам, анархо-феминизам, социјални феминизам, црни феминизам, еко-феминизам итд. Унутар појединих неофеминистичких тенденција се сексуално опредељење сматра толико битним да је утицало на стварање политичког лезбејства: “феминизам је теорија; лезбејство је пракса”⁷²¹. Према класификацији коју смо преузели од Марша (David Marsh) и Стокера (Gerry Stoker) постоје три врсте феминизма: либерални, марксистички и радикални⁷²².

Хејвуд, слично као Марш и Стокер прави трочлану поделу на либерални, социјалистички и радикални феминизам⁷²³. Док је либерални феминизам поникао са изворног врела либералне идеологије и главну инспирацију нашао у буржоаским револуцијама 18. века, социјалистички феминизам добија своју праву форму тек у другој половини 20. века инспирисан социјалистичком идеологијом.

Неке од социјалистичких феминисткиња су ишле толико далеко у својим прохтевима да су чак инсистирале да се поништи брак и породица и организује живот у комунама о којима су некада писали социјалистички утописти Овен и Фурије. Окосница

---

⁷²¹ Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 274.

⁷²² Марш Дејвид, Стокер Гери, *Теорије и методе политичке знаности*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2005, стр. 106.

⁷²³ Види: Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005, стр. 264-275.

социјалистичког феминизма је била борба против приватне својине која је стварала не само разлику и неједнакост међу друштвеним класама, већ и међу половима. Џулијет Мичел (Juliet Mitchell) је писала о најдужој револуцији алудирајући на “женску револуцију” која траје неколико векова⁷²⁴, али је такође у свом делу *Психоанализа и феминизам* оформила нови облик *Електричног комплекса* који се заснива на копирању *Едиповог комплекса*⁷²⁵. Евидентно је да су феминистичке идеје продрале у сваки сегмент друштвеног живота, укључив и науку. Данас је рецимо, феминизам највећи епистемолошки домен остварио у сфери структуралне теорије.

Када је реч о радикалном феминизму, већ сам назив наговештава да се ради о коренитим променама које су захтевале активисткиње тзв. “другог таласа”. Оне су развиле теорију “полног угњетавања” на основу које су се веома јасно дистанцирале од либералне и социјалистичке идеологије. Према овој теорији, полно угњетавање тј. *сексизам*, је најизраженији облик дискриминације у друштву, док су остали облици дискриминације попут расизма, тек последица полног угњетавања. Симон де Бовоар (Simone de Beauvoir) је унутар теорије “полног угњетавања” развила оригиналну критику патријархалног друштва у коме се женски род перципира као “други”, тј. мање вреднији у односу на мушки⁷²⁶.

Чињеница је да су се унутар феминистичке идеологије развиле многобројне струје и теоријски правци, али од посебног значаја за наш рад јесте **анархо-феминизам** који је веома експлицитно подржавао употребу насиља у борби за женска права. Анархо-феминистичке тенденције су биле нарочито присутне код сифражеткиња и неких савремених левичарских терористичких организација.

---

⁷²⁴ Видети више о томе у: Mitchell, Juliet, *Women, the longest revolution*, Pantheon Books, New York, 1984.

⁷²⁵ Видети више о томе у: Mitchell, Juliet, *Psychoanalysis and feminism: a radical reassessment of Freudian psychoanalysis*, Basic Books, New York, 2000.

⁷²⁶ Видети више о томе у: Beauvoir, de Simone, *The second sex*, Vintage, New York, 2011.

Анархо-феминизам тежи “ослобађању жена” уз употребу насиља, што је блиско методама рада анархистичких организација. Ова идеолошка опција је као појава, генерално гледано, непожељна у друштву јер тежи радикалној измени постојећих друштвених односа и при том, инсистира на укидању државе.

Покрет сифражеткиња који се борио за то да жене добију право гласа, је настао у англосаксонским земљама, а посебно је био доминантан у Великој Британији у 19. веку. Назив овог покрета води порекло од енглеске речи *suffrage* што значи *право гласа*. Сифражеткиње су користиле разне методе директне акције како би скренуле пажњу на „женско питање“ у друштву: разбијале би прозоре⁷²⁷, подметале пожаре у државним институцијама и црквама, опструирале митинге конзервативаца, извршавале самоубиства, подметале бомбе, уништавале слике у музејима... Оне су на све могуће начине критиковале и нападале државне институције, из разлога што им није било дозвољено да учествују у јавном политичком животу. Емелин Панкхурст (Emmeline Pankhurst) је била лидер сифражеткиња и оснивач WSPU (Women's Social and Political Union), која је у више наврата била хапшена због својих милитантних акција.

Сифражеткиње су често протестовале у затворима штрајкујући глађу и жеђу због некоректног односа власти према њима. У затворима су биле подвргаване насилном храђењу о чему је писала Емелин Панкхурст⁷²⁸, као и разним облицима тортуре. Иначе, активности сифражеткиња су у многим научним радовима описиване као милитантне, а према подацима Малколма Чендлера (Malcolm Chandler) током 1913. године су у Великој Британији забележени следећи насилни догађаји које су ове феминисткиње починиле: 5 насилних протеста, 11 подметнутих пожара, 1 експлозија, 1 акција у којој су разбијани прозори високих државних функционера, 3 напада хемијским средствима, 89 протеста⁷²⁹. До краја 1914. више од 1000 припадница овог покрета је било ухапшено због насилног

---

⁷²⁷ Сифражеткиње су бирале куће високих државних функционера и симболички у знак протеста гађале камењем њихове прозоре.

⁷²⁸ Видети више о томе у: Pankhurst, Emmeline, *The suffragettes: towards emancipation*, Routledge/Thoemmes Press, London, 1993.

⁷²⁹ Види: Chandler, Malcolm, *Votes for women, c.1900-28*, Heinemann Educational, Oxford, 2001, стр. 22.

понашања и разних врста кривичних дела. Очигледно је да је борба сифражеткиња била напорна и да је трајала дуго, али је била веома плодотворна. Након више векова, жене су коначно добиле право гласа што је био тек смо први корак у њиховој друштвеној, а пре свега и политичкој еманципацији.

Кулминација анархистичког феминизма је остварена у форми левичарског тероризма. У другој половини 20. века у Западној Европи су биле активне терористичке организација левичарске идеолошке провенијенције у којима су жене биле подједнако активни чланови као и мушкарци, а неретко су чиниле и већину у овим организацијама. Многи научници су анализирали зашто су жене узеле активно учешће у терористичким организацијама објашњавајући ову појаву потребом за еманципацијом. Посебно су били интересантни радови психоаналитичара који су објашњавали зашто жене узимају учешће у терористичким актима⁷³⁰:

1. Тероризам тражи ирационалност, што одговара женској природи која је преодминантно емотивна.

2. Жене имају „слаб карактер“ што их чини фанатичнијим у њиховим веровањима, а што је погодно за терористичке акте.

3. Потреба жена за еманципацијом је учинила да се жене у свему поистовећују са мушкарцима, укључив и насиље као што је тероризам.

Прве две претпоставке се налазе на нивоу шовинистичких предрасуда и не можемо их сматрати научно валидним, из разлога што је тероризам претежно „мушка појава“ јер је уопште узев, много већи број мушкараца који учествује у терористичким активностима него ли жена. Осим тога, карактер сваке индивидуе је специфичан и не може се довести у везу са биолошко-полном припадношћу. Стога је оптужба на рачун жена за „слаб карактер“ ненаучна и без ваљаних доказа, поготово кад се узме у обзир чињеница да су мушкарци терористи изразито фанатични када је реч о идејама за које се боре. Једино треће објашњење које основе феминистичког анархизма и тероризма проналази у пренаглашеној потреби за еманципацијом, можемо оквалификовати као научно исправно.

---

⁷³⁰ Види: Colvin, Sarah, *Ulrike Meinhof and West German terrorism: language, violence, and identity*, Rochester, N.Y. Camden House, 2009, стр. 192.

Желећи да у свему буду једнаке са мушкарцима, жене су ту потребу за једнакошћу пренеле и на поље тероризма.

Урлике Мајнхоф је, поред Андреаса Бадера, била једна од вођа *Фракције црвене армије*, немачке левичарске терористичке организације. Творац је манифеста *Фракције црвене армије* и имала је веома запажену улогу у овој организацији. Као припадница левичарске терористичке групе залагала се за једнакост у друштву, критиковала је у својим запаженим новинским текстовима остатке нацизма у Немачкој и равноправно са мушким члановима групе учествовала у терористичким акцијама.

Урлике Мајнхоф није представљала усамљени случај у тероризму. Вођена феминистичким разлозима Сузана Ронкони (Susanna Ronconi) ће постати члан *Црвених бригада* које су организовале терористичке акције у Италији. Штавише, према неким истраживачима она је веровала да ће јој улазак у ову терористичку групу дати осећај породичне припадности који јој је био преко потребан⁷³¹.

Можемо издвојити значајан број жена које су имале запажену функцију у одређеним терористичким организацијама у којима је била доминантна левичарска идеологија. У Јапану је 70-их година оформљена ЈРА, захваљујући Фсако Сигенобу (Fusako Shigenobu), познатијој под надимком Црвена краљица. Она је осмислила већи број терористичких напада, а ухапшена је тек 2000. године. Идеолошка основа ове организације се заснивала на марксизму и лењинизму, док им је примарни циљ био покретање социјалистичке револуције у Јапану. Поред осталих облика насиља, подметања бомби и отмице авиона од стране ЈРА су биле учестале током 80-их година 20. века.

Када сумирамо све сегменте феминистичке идеологије, запазићемо да је без обзира на шареноликост и променљивост циљева кроз историју, њена основна тенденција била да побољша положај жена у друштву. Методи уз помоћ којих су се реализовали ти циљеви су били различити, али је насиље највише било присутно код анархо-феминистичких група. Кулминација анархо-феминистичког принципа се најексплицитније види у левичарским терористичким организацијама, што није случајно. Левица, по природи ствари тежи једнакости и равноправности у друштву, што је ишло на руку феминистички

---

⁷³¹ Cragin Kim, Daly Sara, *Women as terrorists: mothers, recruiters, and martyrs*, Praeger Security International, Santa Barbara, Calif. 2009, стр. 90.

оријентисаним активисткињама које су једино у насиљу виделе могући начин еманципације.

Х ОДНОС ИДЕОЛОШКИ ФУНДИРАНОГ ЕКСТРЕМИЗМА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

10.1. Глобализација и глобализам

С обзиром да живимо у доба глобализације које подразумева процесе денационализације и десуверенизације, сматрамо веома значајним истраживање корелације између политичког екстремизма и глобализације. Ове две појаве неоспорно утичу једна на другу, те је потребно испитати њихов међусобан однос.

Да бисмо објаснили однос између глобализације и идеолошки мотивисаног екстремизма потребно је најпре разграничити појмове који се стално поистовећују у савременој политичкој науци. Ради се о томе да се изрази као што су глобализација, глобализам и “нови светски поредак”, користе погрешно сматрајући се неретко синонимима.

Глобализацију бисмо могли одредити као општу, комплексну појаву присутну у савременом друштву са нагласком на њену примарну вредност – профит. Драган Симеуновић је елаборирајући феномен глобализације истакао како је она заправо свремени процес, док је глобализам оквалификовао као идеологију, а “нови светски поредак” као систем⁷³². Лаконским језиком он је заправо, решио читаву збрку која постоји у академским круговима око тога када се који израз употребљава.

Иако се чини се да је глобализација савремен процес, неки теретичари попут Џозефа Наја сматрају да је глобализација стара готово колико и људска цивилизација. По њему се првобитни облик глобализације јавио још у доба антике, када се уз помоћ трговаца који су продавали свилу повезала Европа са Азијом⁷³³. За овог западног теоретичара глобализација је у свом примарном облику представљала специфичну међузависност и повезаност људи и животне средине. То значи да су се у прошлости људи повезивали не само из економско-трговачких интереса, већ да су у тим релацијама међусобно размењивали знање, лекове, али и болести као што је на пример, куга⁷³⁴. Светла страна тог првобитног облика глобализације је по Нају везана за преношење (из “Новог

⁷³² Види: Симеуновић, Драган, *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009, стр. 107.

⁷³³ Видети више о томе у: Нај, Џозеф, *Парадокс америчке моћи*, БМГ, Београд, 2004.

⁷³⁴ Куга је кренула из Азије “путевима свиле” и потом се пренела на Европу у којој је однела велики број живота.

света” у Европу и Азију) неких биљака као што су кукуруз и кромпир, које су постале основне намирнице савременог човека.

Нај је у праву када каже да глобализација кореспондира са животном средином, јер су савремени глобализацијски процеси показали свој негативан утицај на очување еколошке равнотеже. Заправо, вођена идејом профита, глобализација зарад остваривања интереса мултинационалних корпорација често нарушава животну средину што за последицу има појаву као што је глобално загревање, ефекат стаклене баште, одумирање појединих биљних и животињских угрожених врста и сл. Овакви негативни резултати глобализације погодују развоју еколошког екстремизма као и екстремизма у име заштите животињских права.

Што се тиче економских циљева глобализације они су јасни – стварање јединственог светског тржишта без граница, што је основ за денационализацију и десуверенизацију, коришћење јефтине радне снаге у земљама Трећег света или земљама са нижим животним стандардом, интернационализација трговине и стварање јединственог система пословања. Тиме се остварује основна замисао тржишног фундаментализма, а то је тенденција да богати постану још богатији, уз помоћ саморегулације тржишта и смањивањем пореске стопе.

Међутим, глобализација има и своје предности, а то је “умрежавање” света путем интернета и осталих модерних облика комуницирања, чиме се огромне територијалне дистанце олако преошћавају. Такође не треба заборавити и то да је глобализација уједно културолошки процес уз помоћ којег се шире одређене вредности западних земаља. То се и види по називима који се користе за означавање глобализације. Без обзира што је најраспрострањенији назив потекао из енглеског језика (енгл. *globalization*), израз који се још користи за означавање глобализације је *мондијализација*⁷³⁵ и пореклом је из француског језика (франц. *mondialisation*). За означавање глобализације се користе и pejоративни називи као што је *вестернизација*, чиме се указује на то да је прозападни аксиолошки систем узор којим се воде глобализацијски процеси; *мекдоналдизација*, што означава неприкосновену доминацију америчке културе која инволвира и посебну културу исхране (брза, нездрава храна у ресторанима Мекдоналдса која је позната широм света).

---

⁷³⁵ Неки истраживачи попут Алана Сорала (Alain Soral) праве разлику између мондијализације и глобализације. Види: <http://openrevolt.info/2012/09/14/alain-soral-political-incorrectness-ideology-of-resistance/>, 19.04.2013.

Постоји још један назив за глобализацију који се ређе користи у односу на претходно наведене, а то је *американизација* која представља неприкосновену хегемонију САД у економској, политичкој и културолошкој сфери. И одиста, као што је некада Рим у старом веку представљао лучоношу идеје *Ordine Nuovo*, тако су данас САД главни “светионик” глобализације. Па ипак, погрешно би било схватити да се процеси глобализације одвијају једносмерно, полазећи од западних земаља ка Истоку. Ако постоји вестернизација коју смо поменули, онда је логично да аналогно њој постоји и тзв. *истернизација*, тј. глобални утицај који полази са Истока и креће се ка западним земљама⁷³⁶.

Иако се глобализацији приписује тежња ка универзализму, Жан Бодријар (Jean Baudrillard) сматра да треба правити разлику између универзалног и мондијалног. Док се појам универзализма повезује са људским правима, демократијом и општом једнакошћу, глобализација инволвира феномене као што су профит, тржиште, комуникација, техника и сл. Док је мондијализација неререверзибилна појава, универзализам одбројава своје последње дане: “Свака култура која се универзализује губи свој сингуларитет и умире”⁷³⁷.

Бжежински сматра да је Америка данас једина респектабилна глобална сила која је након колапса СССР-а успела да се наметне целом свету. По њему се извор америчке моћи налази у супериорној организацији и великој економској и војној моћи, док је посебан акценат ставио на привлачност америчке културе и стила живота⁷³⁸.

Направимо ли паралелу са античким Римом, видећемо да је и он поседовао исте капацитете моћи као САД. Осим тога и хомогенизација становништва се у римској империји вршила по принципу *Civis Romanus sum*⁷³⁹ који се форсира у савременим глобализацијским процесима. Америчка глобална култура (која се често назива *MTV*⁷⁴⁰ културом) има неприкосновену доминацију без обзира на своју површност. Она свој утицај остварује на више начина: пропагирањем холивудских филмова, уз помоћ медија и музике, посредством страних студената који долазе на едукацију у САД.

---

⁷³⁶ Са истока долази нова култура исхране (кинеска, индијска храна..), нове религије (будизам, таоизам и сл.) које уводе нову културу живота (попут медитације), нова медицина (нпр. тибетанска медицина која на потпуно другачији начин лечи човека). Са Истока долази и нова роба – широм света се продају разни кинески производи који су знатно јефтинији од осталих производа итд.

⁷³⁷ Бодријар, Жан, *Дух тероризма*, Архипелаг, Београд, 2007, стр. 61.

⁷³⁸ Види: Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 2001, стр. 15.

⁷³⁹ Ја сам грађанин Рима.

⁷⁴⁰ По музичкој телевизији која има планетарну популарност.

Према Стиглицу (Joseph Stiglitz) највише штете од глобализације имају сиромашни слојеви становништва, мада он наглашава да „проблем није у глобализацији, већ у томе како се до сада њоме управљало“⁷⁴¹. Он сматра да је проблем у томе што су најзначајније финансијске институције у времену глобализације⁷⁴² штитиле интересе најбогатијих, на уштрб сиромашних.

По свему судећи, глобализација представља “процес ширења светске заједнице демократских тржишно оријентисаних земаља, који се остварује на економском, политичком, културном и сваком другом плану”⁷⁴³.

За разлику од глобализације која представља одређени процес, глобализам је идеологија. Захваљујући овој идеологији глобализација је у могућности да остварује своје политичке циљеве, а то је глобално преуређење света и његова унификација, демократизација појединих држава и јачање одређених прозападних центара моћи (НАТО, ММФ и сл.).

Глобализам можемо посматрати као подврсту неолибералне идеологије (што се и види по фаворизовању тржишта и профита) која је спремна да зарад својих финансијских интереса употреби војну моћ и то претежно у форми “хуманитарних интервенција”. Главни противник глобализма је национализам (укључив и националну државу), што је логично јер се глобализам и национализам као идеологије базирају на дијаметрално супротним вредносним системима.

Што се тиче “новог светског поретка” он још увек нема јасно исцртане границе свога постојања, али су његове финансијске, политичке и војне амбиције велике. Пошто је у питању систем који се још увек конституише, Кисинџер сматра да је исправније говорити о њему као о “поретку у настајању”⁷⁴⁴.

За сада постоје две варијанте гледања на хегемонску позицију Америке која је предводник глобализацијских процеса. Са једне стране постоје теоретичари који

---

⁷⁴¹ Стиглиц, Џозеф, *Противречности глобализације*, SBM-X, Београд, 2002, стр. 225.

⁷⁴² ММФ и Светска банка

⁷⁴³ Симеуновић, Драган, *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009, стр. 108.

⁷⁴⁴ Видети више о томе у: Кисинџер, Хенри, *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999.

метафорички приказују САД као Голијата⁷⁴⁵, док са друге стране многи управо у Америци виде “светионик”,⁷⁴⁶ у изградњи “новог светског поретка”.

---

⁷⁴⁵ Видети више о томе у: Манделбаум, Мајкл, *Треба ли свету Голијат*, Филип Вишњић, Београд, 2006.

⁷⁴⁶ Видети више о томе у: Кисинџер, Хенри, *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999.

10.2. Глобализација и идеолошки фундиран екстремизам

Глобализам, као идеологија која подупире глобализацијске процесе, има дијаметрално супротан систем идеја и вредности за које се залаже, у односу на идеологију левичарског и десничарског екстремизма. Већ на аксиолошкој равни видимо њихово међусобно разимимоилажење које је актуелно и у пракси.

Левичарски и десничарски екстремисти, без обзира на низ непомирљивих разлика, су јединствени по питању непријатељског односа према глобализацији. Док левичари оптужују глобализацију за сиромашење ионако већ сиромашних и протестују против финансијских моћника који стварају све веће социјалне и економске неједнакости у свету, екстремни десничари критикују глобализацију због идеје денационализације и десуверенизације које директно подривају њихов колективни идентитет.

Десничарски екстремизам високо вреднује национални и религијски идентитет уз помоћ којег се одређује њихово место и улога у друштвеној заједници, па самим тим и самопотврђивање. Идеја коју фаворизује глобализација о томе да су сви људи “грађани света”, девалвирајући националну и религијску припадност, је главна тачка сукоба између “глобалиста” и екстремних десничара.

Да је човекова потреба за националним припадањем јака и тешко уништива, видимо не само у сфери екстремизма већ и у свакодневном животу. Узмимо само за пример у спорту репрезентације које су подељене по државама, тј. по нацијама. Људи и даље одређују своје Ја на основу националне припадности, што указује на то да је национални идентитет важан фактор самоодређења поједница и колективитета. Међутим, код екстремних десничара националност је искључива и пренаглашена категорија. То значи да је припадност нацији за екстремисте ове врсте од пресудног значаја и да са негодовањем гледају на припаднике других нација, у исто време величајући сопствену. Управо из ових разлога је јак отпор екстремне деснице према глобализацији јер она директно девалвира њено колективно Ја.

Попут појединца, и државе имају потребу за одређењем сопственог идентитета. То је посебно изражено у оним земљама које су се сучиле са ситуацијом *контраиндитета*. Мислимо пре свега на оне државе које су муњевито једну идеологију замениле другом, антагонистичком идеологијом. Реч је о земљама Источног блока које су левичарску

идеологију након краха комунизма супституисале националистичком⁷⁴⁷. Такве државе често долазе у шизофрено стање и кризу идентитета, питајући се којој идеологији припадају. Оне се у науци обично називају државама са “поцепаним идентитетом” јер поврх тога што су сигурне у новонастале промене, нису сигурне којој цивилизацији припадају⁷⁴⁸.

Оваква криза идентитета је фрустрирајућа за грађане “поцепаних држава”, али Хантингтон нуди три излаза из поменутог ситуације⁷⁴⁹:

1. Подршка државне елите
2. Информисање становништва о променама које се спремају у друштву
3. Подршка Запада

Екстремна десница није благонаклона према иностраним факторима који имају утицај на националну политику, поготово уколико долазе из оних земаља које су главни покретачи и носиоци процеса глобализације. Они се сматрају “непријатељима”, а домаће становништво које сарађује са њима – “издајницима”.

Левичарски екстремисти су такође непријатељски настројени према глобализацији сматрајући је одговорном за “пљачку” сиромашних земаља и оптужујући је за неоколонијализам и неоимперијализам. Посебно су анархисти ригидни у својим ставовима и насилним акцијама. Екстремна левица је позната по организовању протеста тамо где заседају политичари најбогатијих земаља, попут групе Г8.

Уколико се послужимо парадигмом Карла Шмита о “пријатељу и непријатељу” у политици, видећемо да глобализација има мали број пријатеља у које спадају мултинационалне корпорације, богати појединци и земље које имају финансијске користи од глобализацијских процеса. Непријатеља је много више. У њих спадају сиромашне земље из којих се извлаче природне сировине, а јефтина радна снага експлоатише. Осим њих ту је и организовани криминал који често поприма обличје транснационалног криминала и гађа глобализацију у најосетљивије место – профит. Па ипак, најжилавији противници глобализације су свакако екстремисти који кад пређу с речи на дела, прерастају у једну од највећих безбедносних претњи – терористе.

---

⁷⁴⁷ Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Нови светски поредак и национална држава*, Ферко, Београд, 1999.

⁷⁴⁸ Види: Хантингтон, Самјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000, стр. 154.

⁷⁴⁹ Види: Исто

За Бодријара екстремизам и тероризам представљају одговор исфрустрираних који се упућује глобализацији: “Као што почива на очајању понижених и увређених, тероризам почива и на невидљивом очајању привилегованих у мондијализацији, на нашем властитом покоравању интегралној технологији, убитачној виртуелној реалности, деловању мрежа и програма које можда оцртава инволутивни профил читаве врсте, људске врсте која је постала мондијална”⁷⁵⁰.

Интересантан је однос екстремизма и глобализације, јер ма колико говорили о њима као противречним феноменима, запажамо да на неки начин једна појава условљава ону другу. Тако рецимо, екстремисти интензивирају своје деловање што је глобализација успешнија у својим намерама, док пак, водеће земље глобализације имају амбицију да што више “демократизују” оне земље у којима су присутне недемократске екстремистичке снаге.

Да је однос глобализације и идеолошки фундираног екстремизма комплексног карактера видимо најпре из међусобно различитих вредносних система. Док је глобализација увек окренута профиту, новцу и законима тржишног фундаментализма, левичарски и десничарски екстремисти приоритет дају питању идентитета. За њих је колектив коме припадају високо позициониран на скали вредности, те је логично што заузимају вигилантистички став према њему. Основни проблем је у томе што глобализација иде ка универзализму, док екстремисти форсирају принцип посебности (поготово када је реч о десничарским екстремистима).

Глобализација и идеолошки фундиран екстремизам се разилазе и по питању циљева. Док глобализација иде ка томе да омогући стварање услова који ће погодовати увећању профита, десничарски екстремизам има за циљ очување посебности нације или религије, док екстремни левичари имају за циљ да смање неједнакост у друштву и заштите угрожене категорије становништва.

Актери су такође различити код глобализације и екстремизма. Код прве појаве су актери богати појединци, државе и мултинационалне корпорације док је код екстремиста другачија ситуација. За екстремизам се обично одлучују исфрустрирани појединци које своје незадовољство често показују у форми насиља. Мада се и међу актерима како левичарских тако и десничарских екстремиста могу наћи богати појединци, они

---

⁷⁵⁰ Бодријар, Жан, *Дух тероризма*, Архипелаг, Београд, 2007, стр. 70.

представљају прави раритет. Једино идеолошка занесеност може предиспонирати богате индивидуе да постану финансијери, па чак и носиоци екстремизма или тероризма, као што је то био случај са Бин Ладеном.

У погледу односа према религији код глобализације можемо приметити један индиферентан став. Заправо, глобалисти немају ништа против религије уколико не крњи финансијску добит. Међутим код екстремиста је то другачије. Рецимо, по питању религије су левичарски и десничарски екстремисти дубоко подељени. Док десничари предоминантно нагињу некој религији, левичарски оријентисани екстремисти су познати као стриктни атеисти, који чак показују анимозитет према религији.

Што се тиче држава, оне имају дуалистички однос према глобализацији. У оним државама које су главни носиоци глобализацијских процеса и које имају користи од њих, постоји позитиван став према глобализацији, док у сиромашним државама које су експлоатисане зарад интереса глобалног капитала, глобализација постаје непожељна појава. Када је реч о односу према екстремистима, без обзира о којој врсти идеолошког екстремизма се ради, демократске државе увек имају негативан став према њима јер дестабилизују друштвену и политичку сцену.

Глобализам као идеологија која има интенцију да се наметне целом свету, није једнако прихваћен широм земљине кугле. Од како је света и века одувек је постојала једна земља или коалиција земаља које су претендовале да уреде цео свет по њиховим аршинима и тиме демонстрирају своју моћ⁷⁵¹. Данас је процес глобализовања света пред великим изазовом јер постоје оне снаге које не прихватају аксиолошки систем глобализације. Реч је о екстремистичким снагама које су њени главни противници и које су спремне да користе насиље као *modus operandi*. Каузалитет који постоји између глобализације и екстремизма је сложеног карактера, а како ће се развијати процес глобализовања света остаје времену које је пред нама. Једно је сигурно – у тако “умреженом” свету ће екстремизам левичарске и десничарске идеолошке провенијенције бити главни опонент глобализацијским процесима.

---

⁷⁵¹ Видети више о томе у: Кисинџер, Хенри, *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999.

XI НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ОБЛИЦИ И АКТЕРИ САВРЕМЕНОГ ДЕСНИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА

Савремени десничарски екстремизам се може јавити у разним варијантама почев од политичких партија, формалних и неформалних група какви су на пример хулигани, преко друштвених покрета попут скинхедса, па све до званично регистрованих организација. Предмет нашег истраживања је усмерен ка екстремизму који припада цивилном сектору (формалне и неформалне групе, покрети и организације).

Екстремна десница поседује опште карактеристике које су несумњиво својствене свим њеним појавним облицима, али треба имати у виду да се код различитих форми десничарског екстремизма јављају одређене специфичности. Управо из тог разлога ћемо вођени географским критеријумом, анализирати најкарактеристичније облике савремене екстремне деснице, на територији САД, ЕУ и Србије јер у зависности од места појављивања оне изражавају и своју идеолошку посебност.

11.1. Хулиганизам као облик савременог десничарског екстремизма

Хулиганизам представља могући вид исказивања десничарског екстремизма и својствен је свим земљама у којима постоји развијена навијачка култура. Проблем у одређивању хулиганизма настаје већ из његове многозначности како у колоквијалном тако и у научном вокабулару. У ширем смислу речи хулиганизам инволвира примитивно, “уличарско” понашање, силеџиство и синоним је за разне врсте насилног понашања које се претежно одвија на улицама. У ужем смислу речи хулиганизам представља насиље публике, тј. екстремних навијача које кореспондира са одређеним спортским приредбама (најчешће фудбалским утакмицама). Ми ћемо се у овом раду бавити истраживањем ужег значења феномена хулиганизма.

Прва грешка која се прави у анализи хулиганизма, јесте поистовећивање хулигана са навијачима, чиме се отежава његово појмовно одређење. Заправо, иако су сви хулигани у исто време и навијачи, то не значи да је сваки навијач аналогно томе – хулиган. Док навијачи могу бити сви они који осећају наклоност према одређеном спортском клубу или репрезентацији, хулигани су они навијачи који одлазе на утакмице с циљем изазивања

насиља. Осим тога, треба истакнути да хулиганско насиље није присутно само током спортских приредби већ се може догодити и пре њих, а у последње време је све већи број хулиганских туча које се организују и по завршетку утакмица.

Судећи по идејама које подстичу хулигане на насилно понашање, није тешко закључити да се у основи њиховог делања налази идеолошки мотивисано насиље које је у највећем броју случајева десничарски оријентисано.

Реч хулиганизам је пореклом из енглеског језика и постоји више верзија о његовом настанку, а ми ћемо издвојити два извора порекла која сматрамо научно валидним. Према првом извору, назив хулиган се изводи на основу презимена ирске породице која је била позната по свирепости и криминалним радњама у озлоглашеном источном Лондону⁷⁵². Други извор представљају британски полицијски извештаји из 1898. године по којима се реч хулиганизам извела на основу имена једног од тројице криминалаца који су чинили банду Хулиган-Худлум-Ларкин (Hooligan-Hoodlum-Larkin)⁷⁵³.

Порекло хулиганизма се не само етимолошки, већ и појавно везује за Велику Британију, што је и логично јер се фудбал (који се највише повезује са насилним понашањем публике), најпре као спорт јавио у овој земљи још у 13. веку, да би се касније развила и богата навијачка култура, а са њом и хулиганизам. Спортска публика је показивала склоност ка насиљу од вајкада, о чему сведочи податак да је 1447. Едвард IV забранио фудбал због његове изразите виолентности⁷⁵⁴. Пре тога је у више наврата у Лондону забрањиван овај спорт због жалби трговаца који нису могли продавати робу на великим трговима на којима су се фудбалски сусрети организовали.

Према мишљењу Ричарда Гиљанотија (Richard Guilianotti), модерни хулиганизам се зачиње 1961. године када је организован телевизијски пренос утакмице између *Тотенхама* (Tottenham) и *Сандерленда* (Sunderland). Велика Британија је у прошлости имала највише проблема са хулиганима, те је рано увела драконске казне за изазивање насиља на спортским стадионима. Из свих наведених разлога се хулиганизам често назива још и „британском болешћу“.

---

⁷⁵² Видети више о томе у: Kontos Louis, Brotherton David, *Encyclopedia of gangs*, Greenwood Press, Westport, 2008.

⁷⁵³ Види: Liberman, Anatoly, *Word origins – and how we know them: etymology for everyone*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2005, стр. 120.

⁷⁵⁴ Видети више о томе у: Marsh Peter, Frostdick Steve, *Football hooliganism*, Cullompton Willan 2005.

До сада су се феноменом хулиганизма претежно бавили британски социолози у оквиру социологије спорта. Ми ћемо феномену хулиганизма приступити са политиколошког становишта јер сматрамо да је стање на спортским стадионима огледало целокупне друштвене и политичке ситуације. То се примећује посебно данас, када долази до тзв. *политизације хулиганизма*, под којом подразумевамо (зло)употребу спорта у политичке сврхе. Хулигани су веома корисни за поједине политичке субјекте јер су политички употребљиви – могу лако изазвати и смирити инциденте, а често се користе и за упућивање порука политичким противницима.

Постоји велики број дефиниција хулигана и хулиганизма у којима претежу следећи *definiens*-и: насиље, идентитет, спорт, идеологија. У *Енциклопедији британског фудбала* (Encyclopedia of British Football) налазимо једну такву дефиницију: “Хулиганизам је повезан са осећајем идентитета са фудбалским клубом или националним тимом и манифестује се кроз ксенофобију и расизам које представљају основу за деловање екстремно десничарских група као што су *Национални фронт* и *Британски покрет*”⁷⁵⁵. Из наведене дефиниције се јасно види да је екстремна десница база за деловање хулиганских група, али је њен недостатак у томе што се односи само на британско друштво.

Хулигани су углавном припадници мушког пола, што је још једна од одлика екстремне деснице. Према Дејвиду Мекардлу (David McArdle) хулиганизам је феномен који карактерише “антисоцијално, криминално понашање мушкараца које се јавља на фудбалским стадионима”⁷⁵⁶. Због оваквих одредница хулиганизам се често означава као “мачо” феномен што је и одлика свих екстремно десничарских група и организација.

Као и сви десничарски екстремисти тако и хулигани имају потребу за припадањем, што се манифестује кроз пренаглашавање значаја колективног идентитета. Мржња хулигана према припадницима других навијачких група је једно од маркантних обележја хулиганизма. Хулигану, припадност једној оваквој групи значи “бег од анонимности и даје му осећај сигурности. Туча са другим групама навијача је израз емотивног набоја, а

---

⁷⁵⁵ Cox Richard, Vamplew Wray, Russell Dave, *Encyclopedia of British Football*, Routledge, London, 2002, стр. 176.

⁷⁵⁶ McArdle, David, *Football Society & The Law*, Routledge-Cavendish, London, 2000, стр. 69.

осредњи смисао живота где бити хулиган, значи бити слободан и живети живот на најбољи могући начин”⁷⁵⁷.

Осим академских можемо издвојити и административне дефиниције хулиганизма којима су се бавиле одређене међународне организације и инаституције. Тако ЕУ у свом *Извештају о фудбалском хулиганизму* под хулиганизмом подразумева насиље “против људи, уништавање имовине, кривичне прекршаје под дејством алкохола и дроге, нарушавање мира, крађу и препродају карата за утакмице”⁷⁵⁸.

Хулиганизам се често као друштвено-политички феномен повезује са економском немаштином чиме се објашњава откуда велики број људи из нижих друштвених класа у хулиганским групама. Доминик Бодин је на пример, сматрао да се хулиганизам јавља претежно код људи који су из сиромашних, радничких породица⁷⁵⁹.

Статистички подаци у појединим земљама потврђују ову Бодинову претпоставку. Осим што преобладајуће хулигани воде порекло из сиромашнијих породица, они су углавном узраста од 12 до 30 година. Дobar пример је Белгија у којој је 40% хулигана са нижом школском спремом, 16 % њих је тек редовно похађало школу, док чак 75 % припадника хулиганских група има криминални досије⁷⁶⁰.

Од свих теоретичара најзаслужнијим за стварање теорија о хулиганима сматра се Јан Тејлор (Jan Taylor) који је сматрао да је хулиганизам консеквенца великих друштвено-економских турбуленција⁷⁶¹. По њему постоје две врсте хулигана у британском друштву:

1. Они који су пореклом из тзв. „више“ радничке класе и који су били добро позиционирани у доба „тачеризма“

2. Они који су припадници најнижих друштвених слојева – лумпенпролетеријата.

---

⁷⁵⁷ Петровић, Крешимир, “Насиље и спорт”, Култура, бр. 88/90, Београд, 1992, стр. 21.

⁷⁵⁸ Spaaij Ramón Fredrik Johan, *Understanding football hooliganism: a comparison of six Western European football clubs*, Vossiuspers UvA - Amsterdam University Press, Amsterdam, 2006, стр. 11.

⁷⁵⁹ Види: Bodin Dominique, Robenè Luc, Heas Stephane, *Sport and violence in Europe*, Council of Europe, Strassbourg, 2004, стр. 33.

⁷⁶⁰ Види: Bodin Dominique, Robenè Luc, Heas Stephane, *Sport and violence in Europe*, Council of Europe, Strassbourg, 2004, стр. 41.

⁷⁶¹ Видети више о томе у: Guilianotti, Richard, *Football – a sociology of the global game*, Policy Press, London, 2000.

Разлог зашто би се један млад човек одлучио за чланство у хулиганској групи се по Тејлору може објаснити кроз парадигму „партиципативне демократије“, јер млади људи у хулиганским групама осим тога што проналазе свој идентитет, у исто време осећају да партиципирају у „значајним“ друштвеним дешавањима.

Међу британским теоретичарима ћемо посебно издвојити припаднике „лејчестерске школе“ (који су добили назив по универзитету коме припадају), који су сматрали да узроке хулиганског понашања можемо наћи у савременим цивилизацијским процесима, каква је на пример – индустријализација. Са индустријализацијом је дошло до тога да се човек постепено замењује машином, што је посебно тешко пало радничкој класи и припадницима мушког пола. Заправо, исконска улога мушкарца као заштитника породице је била уздрмана, јер он више није морао да ради и прехранује своју породицу, па самим тим и није имао где да испољава своју природно урођену агресивност. Једино поље на коме су мушкарци и даље могли да испољавају своју агресивност је био спорт.

Марксистичке теорије такође сматрају да постоји каузалитет између агresiја хулигана и пропасти радничке класе. Са индустријализацијом су многи мушкарци остали без посла што је родило фрустрацију у њима, тако да је уствари, хулиганско понашање нека врста побуне против тзв. де-маскулинизације рада.

Један од припадника ове школе Ерик Данинг (Eric Dunning) је дошао до закључка да постоји „бедуински синдром“ међу хулиганима, којим се објашњава вредносни систем и начин функционисања хулиганских група: „Пријатељ мог пријатеља је и мој пријатељ, док је и непријатељ мога непријатеља – такође пријатељ“⁷⁶². Овде је реч о интегрисању хулигана на основу заједничког непријатеља. О томе сведочи писмо које су навијачи *Челзија* послали шведским навијачима: „Потребне су нам новајлије да се придруже нашој војсци нациста. Склопили смо побратимство са Бајерн-Минхеном из Немачке и Глазгов Ренџерсима из Шкотске. Морамо се заједно борити и чим нам допусте да се вратимо у Европу побићемо црње у Амстердаму, Јевреје у Прагу, католике у Риму и Турке у Минхену“⁷⁶³. Из наведеног цитата се јасно види националистичка, фашистичка и расистичка идеолошка основа енглеских навијача што их квалификује као екстремне десничаре.

---

⁷⁶² Dunning Eric, Murphy Patrick, Williams John, *The roots of football hooliganism: an historical and sociological study*, Routledge and Kegan Paul, London, 1988, стр. 90.

⁷⁶³ Лимбенген, ван Крис, “Фудбалски вандализам”, *Култура*, Београд, 1992, стр. 80.

Говор мржње је појава која је стално присутна код хулиганских група на стадионима, али и ван њих. Временски гледано расизам се у фудбалу јавља 70-их година 20. века што се поклапа са повећањем броја играча који су припадали црној раси. Како би се спречила (или бар ублажила) ова појава, *Центар за савремене студије* у Великој Британији је спровео истраживање на тему расизма у фудбалу и дошао до закључка да је фашистичка идеологија продрла у хулиганске групе захваљујући томе што је велики број хулигана припадао фашистичкој организацији *Национални фронт*. Током 90-их се у овој земљи спроводе многобројне активности и кампање како би се елиминисао говор мржње на стадионима⁷⁶⁴. Нажалост, говор мржње као форма индиректног, психичког насиља, је неизоставна појава у хулиганским групама, која за циљ има не само распривање расне, националне или верске мржње и нетрпељивости већ и шокирање јавности.

Хулиганске групе осим што су расистички, националистички и фашистички настројене, показују и изразит хомофобичан став што се поклапа са њиховом мачоистичком самоперцепцијом. Анимозитет који хулигани показују према припадницима хомосексуалне оријентације се објашњава тиме што они гледају вигилантистички попут свих екстремиста, на групу којој припадају. У хомосексуализму виде негирање и угрожавање традиционалне улоге мушкарца, што може бити погубно по хулиганску „мачо“ супкултуру.

У навијачком свету осим великих непријатељстава постоје и тзв. „братимљења“ која су додуше ретка појава. Тако је рецимо, на међународном нивоу познато да су се „братимиле“ групе навијача *Црвене Звезде* и грчког *Олимпијакоса*, док на локалном нивоу постоји пријатељство између *Инвалида* који навијају за *ФК Вождовац* и *Blue Union Belgrade*, који су фанови *ОФК Београд*.

Постоје и оне теорије по којима се узроци хулиганизма могу објаснити уз помоћ феномена “социјалне агривације” (тзв. *агро*)⁷⁶⁵. Агро је предиспониран урођеном агресивношћу код човека, док се хулиганизам може представити као форма „ритуализоване агресије“.

---

⁷⁶⁴ Данас се у кампањама ангажују познати фудбалери попут Дејвида Бекама како би се превазуишле не само расистичке, већ и сексистичке предрасуде.

⁷⁶⁵ Видети више о томе у: Marsh, Peter, *Aggro: the illusion of violence*, J. M. Dent, London, 1978.

По Џону Керу (John Kerr) хулиганизам се одређује кроз постојање *инверзивне теорије* по којој постоји разлика између агресије и беса, док се хулиганизам сврстава у посебну категорију насиља познату као – насиље игре⁷⁶⁶.

Хулиганизам као насиље публице се претежно везује за фудбалске утакмице, мада се може срести и у другим спортовима попут хокеја на леду, кошарке итд. Ми сматрамо да постоји неколико разлога због чега је хулиганизам претежно појава која кореспондира са фудбалом као спортом. На првом месту фудбалске утакмице се одвијају на великим, отвореним просторима (стадионима) чиме се омогућава присуство велике масе људи. Познато је да се појединац другачије понаша у маси него ли као засебна индивидуа што је веома детаљно објаснио још Гистав Ле Бон кроз феномен „психологије гомиле“⁷⁶⁷. Употреба наркотика и алкохола такође стимулативно делује на распиривање насиља током фудбалских утакмица. Следећи разлог насиља на фудбалским утакмицама можемо наћи и у архетипским колективно-несвесним представама које појединац носи у себи, како је већ тврдио Јунг. Заправо, фудбалска утакмица се може протумачити као симулација некадашњих ратова што утиче на еуфорију публице. Такође не треба пренебрегнути и чињеницу да многи људи долазећи на фудбалске утакмице имају намеру да доживе некакву катарзу и побегну од свакодневних проблема. Кроз насилно понашање многи појединци се уствари, решавају својих животних фрустрација.

Хулиганизам је веома комплексан феномен јер се у њему преплићу елементи политике, спорта и насиља градећи посебну супкултуру. Он се често поистовећује са сродним феноменима попут вандализма и уличног криминала, па ћемо стога објаснити сличности и разлике међу њима.

Пре свега, термин вандализам се као и остали друштвени феномени мењао током времена, тако да је у 5. веку био назив за насиље и дивљаштво које је приликом освајања нових територија чинило племе Вандала. За време Другог светског рата термин вандализам се употребљавао како би се приказала агресија коју су спроводили нацисти како би уништили латинску цивилизацију⁷⁶⁸. Током 70-их година ФБИ је сматрао да је

---

⁷⁶⁶ Видети више о томе у: Kerr, John, *Rethinking Aggression and Violence in Sport*, Routledge, London, 2004.

⁷⁶⁷ Видети више о томе у: Ле Бон, Гистав, *Психологија гомиле*, Папирус, Тргоком, Нови Сад, 1995.

⁷⁶⁸ Види: Gamboni Dario, *The Destruction of art: inoclacism and vandalism since the French Revolution*, London, 1997, стр. 42.

вандализам „вољно или намерно уништење и упропаштавање имовине без дозволе власника те имовине и подразумева: сечење, кидање, ломљење, бојење, цртање, прљање“⁷⁶⁹.

Ми можемо констатовати да је вандализам насиље које се превасходно спроводи над материјалним стварима, док хулиганизам има интенцију да спроводи насиље над људима али и имовини, тј. материјалним стварима. Такође треба истакнути да је хулиганизам, за разлику од вандализма претежно намерно и планирано насиље, док код вандализма изостаје елемент намере и планирања. Управо због ових незнатних разлика између хулиганизма и вандализма долази до тога да се код многих теоретичара ови појмови поистовећују, што сматрамо погрешним.

Хулиганске групе се често поистовећују са ганговима, тј. уличним бандама. Гангови имају следеће елементе који се такође могу наћи и код хулиганских група: хијерархија унутрашње структуре, лидер, одређена правила понашања која се морају поштовати и редовно одржавање састанака⁷⁷⁰. Територијалност је још једна у низу заједничких карактеристика хулиганских група и гангова. На стадионима се тачно зна где је простор за одређене навијачке групе, исто као што су квартави и насеља „подељени“ између уличних банди. Наравно, да је могућа сарадња између хулигана и гангова, јер се често дешава да су неки чланови хулиганских група у исто време и припадници одређених уличних банди. Па ипак, постоји једна значајна карактеристика по којој се ове две групе разликују, а то је лукративно својство. Основни циљ коме стреме гангови јесте материјална добит, што не искључује насиље, док је код хулигана без обзира што постоје материјални интереси, основни циљ изазивање насиља и „обрачун“ са „непријатељем“.

Што се тиче непријатеља, у навијачком свету су то осим навијача супарничких клубова, често и спортисти, судије, док су посебна мета припадници полиције. Неписано је правило да је за чланство у једној хулиганској групи потребно извршити напад на полицајца.

Многе партије ређе на директан, а чешће на индиректан начин подржавају хулиганске групе. У Великој Британији се на пример може пронаћи веза између Британске

---

⁷⁶⁹ Goldstein Arnold, *The psychology of vandalism*, Plenum Press, New York, 1996, стр. . 20-21.

⁷⁷⁰ Види: Фатић, Александар, “Гангови”, *Ревија за безбедност*, бр. 6, 2007, стр. 36-43.

националне партије (*British National Party*) и хулигана⁷⁷¹. Хулигани се често користе као фактор стабилизације или дестабилизације друштва у зависности од потреба политичара. Чувена фудбалска утакмица између *Црвене Звезде* и *Динама* на стадиону Максимир у Загребу 1990. је добар пример како хулигани могу бити политички употребљиви. Заправо, сматра се да су распад СФРЈ и најаве грађанског рата управо кренули са овог фудбалског стадиона када је дошло до стравичног сукоба међу хулиганима. Да се хулигани интересују за политику (или се политика интересује за њих) видимо по паролама које се непосредно пред изборе могу приметити на утакмицама. Такав пример су дали навијачи ФК *Рад* који су на утакмици између *Рада* и *БСК*-а написали следећу паролу: “Пажња пред изборе – да се бомбе не забораве!”⁷⁷²

Да бисмо разумели како функционишу хулиганске групе које су иначе неформалне по свом карактеру, (јер се ретко региструју код званичних институција), потребно је да објаснимо њихову унутрашњу структуру и начин организације.

У свакој хулиганској групи вођа има примат, што указује на њен хијерархијски концепт. Вођа који мора бити харизматска личност како би сви слушали његова наређења, је окружен најближим сарадницима који се доказују кроз насилно понашање. Позицију вође у навијачком свету није нимало лако одржати јер се стално јављају неки нови претенденти на ту “функцију”. Из тог разлога је потребно да вођа стално потврђује своју харизму у односима са осталим члановима групе. Осим што има хијерархијски карактер, хулиганска група показује и ауторитарни карактер јер се врло добро зна ко је надређени, а ко подређени члан у групи.

Да би била препознатљива, свака хулиганска група има одређене **симболе**. То су застава, грб и навијачка химна. Морамо скренути пажњу на чињеницу да и навијачке групе, попут хулиганских имају идентичне симболе, с тим што хулигани представљају екстремну струју у навијачкој групи која се користи насиљем као основним методом деловања. Застава има сакрално значење у навијачко-хулиганском свету, јер према неписаном правилу отимање заставе одређеној групи представља уједно и крај те групе. Осим заставе и шал представља значајан симбол сваке хулиганске групе на основу чега се

---

⁷⁷¹ Током 80-их година ова партија је подржавала хулигански часопис “Булдог” (*Bulldog*).

⁷⁷² Извор: <http://www.united-force.org/>, 05.08.2012.

и међусобно препознају њени чланови. Грб као пропратно обележје одређене групе се обично налази на застави, шаловима, мајицама и сл.

Свака навијачка, па самим тим и хулиганска група, има химну као знак њене посебности и идентитета. Извођење химни, као и других навијачких песама је праћено и одговарајућом кореографијом која се састоји од визуелних и аудитивних ефеката. Најпознатији по кореографијама су ултраши који се иначе, сматрају веома ревносим навијачима.

У хулиганској групи је лојалност на високој цени, па се свака издаја групе скупо плаћа. Као издаја се најчешће квалификује полицијско доушништво или рецимо, прелазак у противничку групу. Солидарност међу хулиганима је такође једна од особина која се подразумева, тако да се ове групе сматрају веома затвореним и неповерљиве су према новим члановима.

Специфично за савремену како светску, тако и домаћу хулиганску сцену, јесте могућност интернационализације и повезивања на међународном нивоу посредством средстава модерне комуникације какав је интернет. Уз помоћ интернет мреже хулигани се непосредно и брзо повезују, што им олакшава организовање њихових акција. Савремени хулигани су научили како да користе медије, па делују тако да њихове активности буду пропраћене на телевизији, интернету, у новинама, и свим осталим средствима јавног информисања.

11.1.2. Критеријуми класификације навијачких и хулиганских група

Сматрамо да у науци још увек није направљена адекватна класификација навијачких и хулиганских група јер се нису користили прецизни критеријуми. Пуко набрајање група без прецизних критеријума се не може сматрати научно валидним. Једна од таквих класификација је настала захваљујући Контосу Луису (Kontos Louis) и Бродертону Дејвиду (Brotherton David). Они су поделили хулиганске групе на следећи начин: хард кор групе (најнасилније групе изграђене од малог броја фанатичних чланова са доминантним вођом), опортунисти (представљају најбројнију и најмлађу поставку навијача која је у првим редовима када крене туча), *wannabe* групе (жуде за сензацијом али нису спремни на ризик и питање је да ли их можемо назвати хулиганима), фирме (организовани су као гангови и често су умешани у криминалне радње) и ултраши (воде порекло из Италије и познати су по кореографијама)⁷⁷³.

Наш циљ је да направимо нову, сопствену класификацију хулиганских и навијачких група, служећи се критеријумима које сматрамо релевантним. До сада смо анализирали опште карактеристике хулиганизма као друштвено-политичког феномена, али не треба заборавити да постоје разне струје унутар навијачке сцене и да често обични навијачи постају хулигани. Због тога смо направили такву класификацију навијачких група, која се може односити и на хулигане.

Први критеријум којим ћемо се водити у овој класификацији је – насилност. Према насилности навијачке групе можемо поделити на оне које су ненасилне у које се убрајају сви фанови, симпатизери одређених спортских клубова или државних репрезентација; и оне које су насилне, јер се њихов основни метод деловања заснива на насиљу и њих називамо хулиганима. Штавише, код хулигана је љубав према спорту тривијалног карактера, јер се њихов основни циљ не базира на томе да бодре и дају подршку одређеном спортском клубу, већ да изазову насилне инциденте. Постоје и оне групе које услед жеље да избегну хапшења и компликације са полицијом, избегавају међусобне сукобе у време утакмица, али зато заказују туче по завршетку утакмица у предграђима или

---

⁷⁷³ Види: Kontos Louis, Brotherton David, *Encyclopedia of gangs*, Greenwood Press, Westport, 2008, стр. 51.

на пољанама. Можемо издвојити и такве хулиганске групе које не желе да беже од сукоба са полицијом и које намерно провоцирају овакве конфликти⁷⁷⁴.

Према програмској оријентацији навијачке групе ћемо поделити на: идеолошки оријентисане, националистичке и религијске групе. Што се тиче идеолошки мотивисаних група њих даље можемо делити на десничарске и левичарске навијачке групе. Заправо, већина навијача (укључујући и хулигане) су екстремни десничари, што се и види по идеологији коју смо објаснили анализирајући их. Међутим, раритетне су и левичарске групе, попут италијанске групе *Brigate Autonome Livornesi* која за основ свог идеолошког деловања узима комунизам.

Што се тиче националистичких група можемо закључити да је већина хулигана националистички оријентисана са тенденцијом да пређу у нацистичку скупину. То се посебно види по говору мржње који је стална појава на стадионима.

Да религија игра значајну улогу и у навијачком свету примећујемо на основу тога како се “братиме” одређене групе. Рецимо, *Делије* као навијачи *Црвене Звезде*, су се спријатељили са навијачима московског *Спартака - Фратријама*, као и са навијачима грчког *Олимпијакоса* који су познати под називом као *Gejt seven*. Све три навијачке групе повезује православна религија. Па ипак, тешко је стриктно делити групе по идеално-типским моделима из разлога што се национализам преплиће са религијском и идеолошком припадношћу стварајући комбинацију разних елемената.

Оно што је евидентно када су у питању хулиганске групе јесте да им је насиље основни начин деловања, да су преодоминантно екстремно десничарског карактера и да се повезују са осталим групама на основу религијске и националне припадности, а све у зависности од конкретних ситуација. Рецимо, навијачи московског *Спартака* често одлазе на утакмице које се одигравају између *Црвене Звезде* и *Динама* из Хрватске, како би помогли својој “православној браћи”.

Следећи критеријум класификације навијачких група је масовност. Према масовности их можемо делити на мале и велике (тј. масовне) групе. Мале групе, као што се из назива да наслутити, су изграђене од малог броја чланова, што не значи да су мање насилне. Рецимо, навијачи ФК “Рад” *United Force*, су веома насилни без обзира што

---

⁷⁷⁴ Дobar пример су навијачи ФК “Рад” *United Force*, који намерно провоцирају сукоб са полицијом.

немају велики број чланова⁷⁷⁵. Масовне навијачке групе су обично карактеристичне за велике клубове који имају дугогодишњу традицију као што је то случај са *Партизаном* или *Црвеном Звездом* у нашој земљи.

Последњи критеријум класификације је територијалност, на основу које можемо делити навијачке групе на локалне и националне; потом их можемо поделити на регионалном нивоу (балканске групе, источно европске, западноевропске и сл.); и на крају их можемо делити на европске групе, латиноамеричке, блискоисточне итд. Оно што смо приметили приликом истраживања навијачких и хулиганских група на нашим просторима јесте да се након дезинтеграције СФРЈ повећава и број локалних навијачких група. То значи да се све већи број навијача одлучује за клуб “из краја”, што указује на уситњавање навијачке сцене. Некада су у југословенској федерацији најватренији навијачи припадали највећим клубовима (попут *Партизана*, *Звезде*, *Динама*, *Хајдука* итд.), да би се данас поделили на основу градских квартава којима припадају⁷⁷⁶.

Тешко је прецизно извести класификацију навијачких и хулиганских група управо због њихове изразите варијабилности. Честе промене вођства у групи условљавају и промену структуре и организације групе што свакако треба узети у обзир. У наставку изградње класификације посебно ћемо се бавити навијачима са територије Србије, бивших југословенских република и Европске Уније.

---

⁷⁷⁵ Припадници ове групе се служе паролом: *Боље 10 правих навијача, него ли 100 манекена*. Извор: <http://www.united-force.org/>, 04.08.2010.

⁷⁷⁶ Дobar пример представљају *Инвалиди* који навијају за ФК *Вождовац*, *Мераклије* из Ниша који су навијачи *Радничког*, *Таурунум бојси* који су фанови ФК *Земун* итд.

11.1.3. Хулиганске групе у Србији

Сматрамо да је хулиганизам у Србији појава која је добила на свом интензитету након распада СФРЈ. Разлог зашто је то тако можемо тражити у грађанским ратовима који су 90-их година распирили националистичке страсти на просторима бивше југословенске федерације. То не значи да пре овог догађаја није било насиља на спортским приредбама, али је чињеница да је распиривање национализма у етничким сукобима поговорило развоју хулиганизма на спортским стадионима. Да постоји снажна веза између политике, насиља и спорта видимо и по томе што су, не само у Србији, већ и у осталим републикама навијачи представљали базу из које су се регрутовали ратни добровољци.

По завршетку ратова, негативне емоције између навијача нису усахле, тако да се наставља нова врста “ратовања” која се са политичког пренела на поље спорта. И данас се после више од 20 година од завршетка ратних сукоба, сматрају високоризичним утакмице које се одигравају између српске и хрватске репрезентације.

Идеолошки гледано, српске хулиганске групе су десничарски оријентисане са посебним нагласком на националистичку идеологију. Да бисмо разумели садашње стање српског хулиганизма потребно је обратити пажњу на генезу навијачке сцене коју можемо поделити на три фазе.

Прва фаза развоја обухвата период до 90-их година 20. века. Иако су увек постојали насилни инциденти на фудбалским утакмицама тек по распаду СФРЈ, долази до интензивирања навијачких страсти. Пре тога се живело у “братству и јединству” које није дозвољавало националистичке испаде јер су се они сматрали опасним по комунизам. Током 70-их година почиње масовно и организовано одлажење навијача на утакмице. У то време су навијачи почели да носе заставе на високим дрвеним моткама које ће се забранити тек десетак година касније, јер су се користиле у навијачким тучама. Већ 80-их година након чувеног инцидента на Хејселу, по узору на енглеске навијаче почињу насилни инциденти и међу југословенским навијачима. Најинтензивнији национални сукоби били су између хрватских и српских навијача, а познато је да су у Србији највећи ривали били навијачи *Црвене Звезде* и *Партизана*.

Друга фаза навијачке сцене у Србији се односи на период од 90-их година 20. века по све до 2000. године. У том периоду које можемо сматрати једним од најтурбулентнијих

у српској историји, почиње да ескалира насиље на спортским стадионима које је углавном било политички предиспонирано. Сматра се да је рат на просторима бивше Југославије заправо почео на никада довршеној фудбалској утакмици између *Црвене Звезде* и *Динама* у Загребу 1990. године 13. маја⁷⁷⁷. По многима је тада започео распад СФРЈ, што се видело по националној нетрпељивости која је владала између *Делија*, навијача *Црвене Звезде* и *Бед блу бојса*, навијача *Динама*. Од тог тренутка па све до 2000. године се развија насилно навијање на фудбалским утакмицама, што је било праћено оснивањем нових навијачких група.

У том периоду се у Србији навијачка сцена не профилише само у националном смислу речи, већ се дели и по партијском принципу (тада је уведен и партијски плурализам). Одређене навијачке групе су непосредно подржавале поједине политичке лидере, што је политичарима и одговарало, јер су навијачи представљали велики бирачки и мобилизациони потенцијал.

Крајем 90-их из *Гробара* као навијача *Партизана* се издваја група под називом *Јужни фронт* која је настала интеграцијом неколико група: *Rebels*, *Commando*, *Front*, *Young boys*, *Only You*, *Headhunters*, *Aliens*, *Black Toxic*, *Alco Front*, *Sexton's Lions* итд. Осим њих, издвајају се и групе попут *Гробара 1970* и *Гробара Београд*. Што се тиче *Црвене Звезде*, њени навијачи под називом *Делије* се званично окупљају 1989. године. Авангарду навијача црвено-белих су чиниле групе попут *Ultras*, *Red Devils* и *Zulu Warriors*.

Крајем 80-их и почетком 90-их година се формирају и друге навијачке групе у Србији. Тада долази до уситњавања навијачке сцене јер се рађају групе које су навијале за клубове из свог града. Међу најнасилнијима се издвајају навијачи *Рада*, који су добили назив *United Force*. Када су 1994. године током утакмице између ФК *Рада* и ФК *Црвене Звезде* уништили циглану, чланови групе *United Force* су проглашени за најекстремније. Изразита виолентност ове групе се може објаснити и тиме што су већина њених чланова били скинхедси, док су многи од њих припадали неонацистичким групама као што је *Крв и Част*.

Од 2000. године до данашњег дана траје **трећа фаза** у развоју навијачко-хулиганске сцене у Србији. Узели смо 2000. годину као почетак ове фазе из разлога што се

---

⁷⁷⁷ CNN овај спортски догађај сврстава у један од пет најзначајнијих који су променили свет. Извор: <http://srb.time.mk/read/bfd38da9b2/89a6cd9428/index.html>, 08.01. 2012.

5. октобра догађају револуционарне промене⁷⁷⁸ које су усмериле даљи развој српских навијачких група. Српски навијачи су се ујединили са циљем свргавања режим Слободана Милошевића, што су показали у уличним протестима. Многи од њих и данас на својим званичним сајтовима са поносом истичу да су имали значајну улогу у рушењу Милошевићеве владавине.

Временом екстремне групе навијача тј. хулигани, почињу да се повезују са криминалним радњама, што негативно утиче на имиџ целокупне навијачке сцене. Кључни догађај који ће утицати на српску навијачку сцену ће бити убиство Бриса Татона, иначе навијача француског фудбалског клуба *Тулуз*, у Београду 17. септембра 2009. уочи утакмице између *Тулуза* и *Партизана*.

Након убиства овог француског држављанина донета је одлука да се забране многобројне навијачке подгрупе које су се сматрале екстремистичким. Ова одлука се односила на одређене групе навијача *Црвене Звезде* (*Ultra boys, Belgrade boys, Ultras*), *Партизана* (*Јудаци–Падинска Скела, Алкатраз, South family, Анти-роми, Head hunters, Irricucibili – NBG, Shadows, Extreme boys, Brain damage*) и *Пада* (*United Force*).

Осим забране навијачких група, Скупштина Републике Србије је допунила Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама који је донет 2003. године. По угледу на законодавство Велике Британије, а у складу са допунама овога закона, под насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама се сматра:

1. Физички напад на учеснике спортске приредбе
2. Бацање предмета на спортски терен
3. Уношење у спортски објект обележја којим се подстиче верска, расна или национална мржња и нетрпељивост која може изазвати физичке сукобе
4. Оштећивање спортског објекта и пропратне опреме
5. Изазивање нереда или уништавање имовине приликом доласка или одласка са спортске приредбе као и угрожавање безбедности трећих лица
6. Неовлашћени улазак на спортски терен, службене просторије као и у део простора који је намењен противничким навијачима
7. Покушај уношења (и уношење) опојних средстава попут алкохола и дроге
8. Покушај уношења и уношење пиротехнике

---

⁷⁷⁸ У питању је била политичка револуција.

9. Паљење навијачких реквизита и других предмета

10. Ношење капа и шалова или других одевних предмета којима се скрива идентитет лица

Посебно се у овом закону истиче значајна улога редарске службе у одржавању реда и мира на спортским приредбама.

Иако се доносе законске регулативе којима се жели спречити насиље на спортским приредбама, чини се да је тешко контролисати сукобе између оних навијачких група које припадају истом клубу. Као што су у политичким партијама могуће фракције, тако је и код навијачких група присутна конкурентност која се тиче борбе за превласт. Тако је рецимо, у редовима *Партизанових* навијача присутно изразито ривалство између група *Забрањени* и *Алкатраз*. Према неформалним подацима до којих смо дошли захваљујући разговору са припадницима МУП-а, реч је о наводном сукобу који се тиче превласти на нарко-тржишту. У једном од таквих обрачуна је преминуо Иван Перовић, члан групе *Забрањени*, на кога је пуцано из ватреног оружја.

Кад све резимирамо долазимо до закључка да су се од некадашњих пасионираних љубитеља фудбала полако издвојиле екстремистичке групе познате по својој изразитој виолентности које с правом можемо назвати хулиганима. Они су често чланови и других екстремистичких група попут *Крв и Част*, *Комбат 18*, разних скинхедс група и сл. Посебно је алармантно по савремено друштво што су се поједини чланови хулиганских група обрели у криминалном миљеу вођени прагматичним интрересом, а то је како доћи до профита у оквиру чега “љубав према вољеном клубу” све више бледи.

Савремени спорт је сфера моћи, профита и интереса, те и није чудо што се често ствара спрега између криминалних и хулиганских група.

11.1.4. Хулиганске групе на просторима бивших југословенских република

Посебну пажњу ћемо посветити анализи појединих хулиганских група са простора бивших југословенских република из разлога што се у њима интегришу екстремно десничарске групе у којима је доминантна националистичка идеологија. Присуство национализма у редовима екстремних навијача се може објаснити етничким сукобима који су резултирали грађанским ратовима током 90-их година што се одразило и на поље спорта.

Навијачи хрватског фудбалског клуба *Динамо* су још у доба старе Југославије важили за једне од најагресивнијих, што се показало исправним током сукоба са навијачима *Црвене Звезде* на стадиону Максимир 1990. године. Екстремно крило *Динамових* навијача познато под називом *Бед Блу Бојси* (*Bad Blue Boys*) је настало 1986. године⁷⁷⁹. Током рата многи припадници ове хулиганске групе су се добровољно регрутовали, а може се наћи и веза између њих и странке Фрање Туђмана – ХДЗ. На дну западних трибина на Динамовом стадиону је подигнут споменик свима онима који су погинули у “домовинском рату”. Идеологија *Бед Блу Бојса* представља комбинацију фашизма (са глорификовањем усташтва) и негативног национализма.

Подгрупе које су чиниле *Бед Блу Бојсе* су многобројне, а ми ћемо издвојити најзначајније. *Загреб 80* (ЗГ 80) је огранак *Динамових* екстремних навијача који се окупља 1989. године. Многи од њих су током рата били припадници Прве гардијске бригаде *Тигрови* што је само додатно утемељило њихову десно екстремистичку идеологију.

Загребачки Малишани су крајем 80-их представљали подмладак *Динамових* екстремних навијача који су постали познати по паљењу пиротехнике у време утакмица. Од осталих подгрупа можемо навести *New Blue Generation*, *Blue Army Jarun*, *Blue Mods*, *Mad Max* итд., а посебно је интересно што се унутар навијача *Динама* издваја и женско крило под називом *Bad Blue Girls*⁷⁸⁰.

Да фудбал није главни мотив доласка на утакмице показује и званичан став *Динамових* хулигана у званичном саопштењу: “Сјеверна трибина је искључиво навијачка. На њу се не долази гледати утакмица и коментирати игра, на њој се навија свих 90 минута

⁷⁷⁹ Назив су добили по филму *Bad Boys* из 1983.

⁷⁸⁰ Треба напоменути да иако се ова група третира као и све остале равноправно, нису у питању “женски” хулигани, већ навијачице.

без обзира на резултат и игру на терену. Тко на њу долази гледати ногомет – тај је залутао”⁷⁸¹. Иначе, и сами хулигани који су фанови *Динамо* признају да су склони различитим облицима насиља као и изазивању националне мржње и нетрпељивости: “јавно испољавање мржње према разним мањинским скупинама и вођење ратова са другима навијачким скупинама” су само неки од облика насиља ⁷⁸².

Од хрватских хулиганских група треба издвојити и навијаче ФК *Хајдук* који су познати под називом *Торцида*, и који су велики противници конкурентског клуба *Динамо*. Ова озлоглашена десничарско екстремистичка група је позната не само по тучама са осталим навијачима, већ и по нападима на српске туристе. У лето 2010. године је у Сплиту на колима београдске регистрације остављена порука са ручном бомбом: “Ахтунг, забрањено купање Србима, четницима и псима. Бог и Хрвати” ⁷⁸³. Полиција је након овог догађаја саветовала српским туристима да избегавају то место и ставе неку ознаку *Торциде* у ауто.

Од самог настанка 1950. године ова хулиганска група је форсирала усташтво, што је утицало да једно време буде и званично забрањена од стране комунистичких власти. Иначе, екстремни чланови *Торциде* су главна публика на концертима Марка Перковића – Томпсона који у својим песмама форсира идеологију усташтва и распирује националну мржњу и нетрпељивост према осталим мањинама. Ово је само један од текстова његових песама у којима се експлицитно види глорификација усташтва и фашистичке идеологије:

“Јасенова и Градишка стара то је кућа Максових”⁷⁸⁴ месара.

У Чапљини клаоница била, много Срба Неретва носила.

Ој Неретво теци низа страну, носи Србе плавоме Јадрану.

Сјајна звездо изнад Метковића, поздрави нам Анту Павелића”⁷⁸⁵.

У Босни и Херцеговини су били највиолентнији навијачи ФК *Сарајево* који су познати под називом *Хорде зла* и навијачи ФК *Жељезничар*, познатији као *Манијаџи*. Међу њима су се увек издвајала екстремна крила навијачких група тј. хулигана, који су вођени националистичком идеологијом помешаном са религијским фанатизмом иницирали

⁷⁸¹ <http://blog.dnevnik.hr/badblueboyszagreb1986/2007/07/1622966849/podgrupe-i-ekipe.html>, 07.08.2012.

⁷⁸² <http://blog.dnevnik.hr/purgerica88/>, 08.08.2012.

⁷⁸³ Извор: М.А. “Забрањено купање Србима, четницима и псима”, *Политика*, 15. август, 2010, стр. 9.

⁷⁸⁴ Мисли се на Макса Лубурића, блиског сарадника Анте Павелића и повереника за концентрационе логоре у НДХ.

⁷⁸⁵ Извор: <http://www.youtube.com/watch?v=Wt59eRhS46Y>, 01.08.2012.

међусобне сукобе као и сукобе са полицијом. Са друге стране, у Македонији је по насилности позната група *Комити* која је иначе изграђена од фанова *ФК Вардар*. *Комити* су настали 1987. године инспирисани сукобом са навијачима Црвене Звезде, да би већ 1999. дошло до растакања ове групе када се издвојила подгрупа *Lojal Fens*, али су *Комити* и даље доминирали на трибинама.

Највећи непријатељи *Комита* су навијачи *ФК Шкендрија* познати као *Балисти*⁷⁸⁶ у чијим редовима се налази велики број религијских екстремиста. Овај клуб је у Тетову основан од стране албанске националне мањине, тако да су сукоби са осталим промакедонским клубовима, као и клубовима из Србије засновани не само на националним већ и на религијским тензијама. Иначе, још у доба старе Југославије хулиганске групе које припадају *ФК Шкендрија* су у више наврата биле забрањиване због насилних инцидената и реторике која је пропагирала великоалбански национализам. *Балисти* су познати по разним нацилним провокацијама па су тако честе ситуације у којима скрнавe македонску заставу, да би је потом заменили албанском. Да су политика и спорт међусобно повезане видимо по томе што се на званичној страници *Балиста* истиче како је од самог почетка ова група штитила политичке и националне интересе Албанаца у Македонији⁷⁸⁷.

---

⁷⁸⁶ Због контроверзног назива, *Балисти* су се до 1992. године називали скраћеницом БАЛ.

⁷⁸⁷ Види: <http://www.shkendijakampion.com/balistet/>, 08.08.2010.

11.2. Хулиганске групе у Европској унији

Хулиганске групе су присутне у свим земљама које поседују традицију навијачке културе. Па ипак, колевком фудбала, (а уједно и хулиганизма) се с правом сматра Велика Британија, тако да ћемо најпре анализирати хулиганске групе у овој земљи.

Иако је Велика Британија имала проблема са насиљем фудбалских навијача много раније, хулиганизам је достигао кулминацију за време чувене утакмице на Хејселу која се одиграла 29. маја 1985. године између *Јувентуса* (*Juventus*) и *Ливерпула* (*Liverpool*). Као резултат сукоба између италијанских и енглеских навијача, срушен је зид на стадиону, 400 људи је било повређено, док је 39 подлегло повредама. Након тога је енглеско законодавство поштрило казне за изгреднике на спортским дешавањима.

Након догађаја на стадиону Хејсел, свим енглеским фудбалским клубовима је било забрањено да учествују у европским шампионатима у наредних 5 година, док је ФК *Ливерпул* добио забрану од 10 година. Тадашња премијерка Маргарет Тачер је увела драконске казне за недолично понашање на спортским приредбама, које су износиле од 3 до 5 година: уведена је нумерација седишта, забрањена је била продаја алкохола у близини спортских стадиона као и конзумирање алкохола, док публици није било дозвољено стајање за време утакмице.

Без обзира што је Маргарет Тачер успела да од британских хулигана направи позоришну публику, они су данас и даље познати по својим изузетно насилним испадима, поготово када је реч о утакмицама које се одигравају ван Велике Британије.

ICF - Inter City Firm је једна од најозлоглашенијих хулиганских група која навија за ФК *Вест Хам* (*West Ham*). Ови хулигани су познати по нападима на возове (које најчешће користе као превозно средство, што је иначе уобичајено у хулиганском свету), у којима се налазе њихови противници. После напада имају обичај да оставе цедуљу са натписом: “Честитамо, управо сте срели ICF”.

Навијачи ФК *Челзи* (*Chelsea*) познати под називом *Хедхантерс* (*Headhunters*) су били страх и трепет у Лондону током 70-их и 80-их година 20. века. Њихова тактика се састојала у томе да пресећу навијаче „непријатељских“ клубова поред железничке станице и у мрачним улицама. Њихово место окупљања је било *Кингс Роуд*, у близини стадиона ФК *Челзи*, које је иначе било место састајања екстремних десничарских група

попут *Националног фронта* и *Комбат 18*. Разлог зашто су се екстремни десничари придруживали хулиганској групи *Хедхантерс* је то што је *Челзи* важио за ројалистички клуб који је репрезентовао вишу класу Британаца, за разлику од осталих фудбалских клубова (*Вест Хам*, *Милвол* итд.) који су представљали радничку класу.

Због своје виолентности ова група је била под будним оком полиције која је успела да је подели на два дела, инфилтрирајући своје људе у њене редове. Тако се већ 90-их година издваја антифашистичко крило навијача *Челзија* под називом *CISA (Chelsea Independent Supporters Association)*, које се стално сукобљавало са профашистички оријентисаним *Хедхантерсима*. Како би ојачали екстремну десницу у Британији *Хедхантерси* су почели да сарађују и са осталим екстремно десничарским навијачким фракцијама попут навијача *Милвола (Millwall)* који су им иначе, били заклето непријатељи.

Постоји велики број хулиганских група које су инволвиране у навијачку сцену Велике Британије. У наставку нашег текста смо назначили неке од најпознатнијих виолентних група које навијају за британске фудбалске клубове⁷⁸⁸:

- *Birmingham - Zulu's*
- *Bradford City - The Ointment*
- *Bristol City - City Service Firm*
- *Burnley - Suicide Squad*
- *Carlise Utd - Border City Firm*
- *Chelsea - Headhunters*
- *Derby - Lunatic Fringe (DLF)*
- *Huddersfield Young Casuals*
- *Hull City - Psycho's*
- *Leeds United - Service Crew*
- *Leicester City - Baby Squad*
- *Liverpool - Urchins*
- *Luton Town - MIGs*
- *Manchester City – Guvnors*
- *Manchester United - Red Army*
- *Middlesbrough - Frontline*
- *Millwall - Bushwackers*
- *Newcastle - Gremlins*
- *Norwich Hit Squad*
- *Nottm For - Forest Executive Crew*
- *Portsmouth - 6.57 Crew*
- *Sheff Utd - Blades Business Crew*
- *Sheff Wed - Owls Crime Squad*
- *Stoke City - Naughty Forty*
- *Sunderland - Seaburn Casuals*
- *Tottenham - Yid Army*
- *West Ham - Inter City Firm (ICF)*
- *Wolves - Subway Army*

Немачки хулигани су познати по нацистичкој идеологији која је допуњена паганским елементима као што је култ старогерманског бога Одина и сл. На сајту групе *Standarte Bremen*, која навија за *ФК Вердер Бремен (Werder Bremen)* се може наћи

---

⁷⁸⁸ Извор: <http://www.football-hooligans.org/uk-hooligans.html>, 14.07.2012.

страница са паганским садржајем⁷⁸⁹. Ови хулигани често долазе у сукоб са левичарским антифашистичким групама и показују изразит анимозитет прма имигрантима, на првом месту Турцима.

Хулиганске групе су посебно ојачале у источном делу Немачке, јер су након краха комунизма по завршетку Хладног рата имале могућност да искажу своје фрустрације у сукобу са осталим хулиганима из Европе. Берлин је центар окупљања нацистичких хулиганских група које се могу наћи у редовима навијача ФК *Динамо Дрезден (Dynamo Dresden)*, *Лайпциг (Leipzig)* и *Динамо Берлин (Dynamo Berlin)*. Због честих насилних испада немачких хулигана, поштрене су казнене мере 2012. године тако да се за улазак на фудбалски терен може добити казна чак и до 10 година затвора.

Када је реч о италијанским хулиганима они су познати по *ултрас* супкултури. Ултрас навијачи или ултраши све време утакмице стоје, певају навијачке песме, прате сваку утакмицу клуба за који навијају, имају чврсто организоване и хијерархизоване групе, лојални су једни другима и доста пажње придају навијачким кореографијама које обилују визуелним и аудитивним елементима.

Ултрас сцена је у Италији формирана 60-их година и тада су њену авангарду чиниле групе које су навијале за ФК *Лацио (Lazio) - Turanamos, Eagles, Ultras, Vigilantes, NAB, CAST, Marines*. Током 80-их година ће настати једна од најпознатијих ултрас група – *Irriducibili*. Навијачи ФК Лацио су познати по антисемитистичкој реторици што је и очекивано, с обзиром да се у њиховим редовима налази велики број припадника неофашистичких група. У редовима ових хулигана је присутан и расизам, што се посебно види у говору мржње који ови хулигани упућују чак и спортистима овог фудбалског клуба. Познато је да је фудбалер Арон Винтер (Aron Winter) напустио овај клуб јер су му са стадиона непрекидно скандирали “јеврејски црња”. У прошлости је постојала снажна веза између навијача овог клуба и фашистички оријентисане партије *Alleanza Nazionale* која је из редова хулигана регрутовала своје најватреније присталице.

Када је реч о француским хулиганским групама оне се уобличују 80-их година 20. века и представљају комбинацију британског и италијанског стила навијања. Од Италијана су преузели ултрас форму организовања, док су идеолошке елементе национализма усвојили од енглеских хулигана.

---

⁷⁸⁹ Види: http://standarte-bremen.de/freunde_walhalla.php, 05.08.2012.

Узроци француског хулиганства се обично могу наћи (између осталог) и у социјалним и расним тензијама, јер у Француску последњих година долази велики број тамнопутих имиграната муслиманске вероисповести, што додатно распирује социјалне тензије.

Најпознатије француске хулиганске групе су фанови *Париз Сен Жермена* (*Paris Saint-Germain*). Назив прве хулиганске групе 80-их година која је подржавала овај клуб био је *Les Amis du PSG*. Данас се као екстремни навијачи *Париз Сен Жермена* посебно издвајају *Les garçons Boulogne* који су углавном пореклом из сиромашних радничких породица. У њиховим редовима се налазе неонацисти и скинхедси који додатно радикализују ову хулиганску групу.

И Француска попут осталих европских земаља преузима разне мере како би смањила насиље на спортским приредбама. Након инцидента који се збио 28. фебруара 2010. године када је на утакмици између *Париз Сен Жермена* и *Олимпије из Марсеја* (*Olympique de Marseille*) један навијач толико претучен да је пао у кому, забрањене су следеће хулиганске групе: *Supras Auteuil 1991*, *Paris 1970 la Grinta*, *Les Authentiks*. После нереда који су се збили у француским предграђима надлежни органи власти су усвојили нови закон о спречавању хулиганства по којем ће сви они фудбалски навијачи који припадају уличним бандама бити кажњени затворском казном у трајању од годину дана и новчаном казном у износу од 15.000 евра.

Шпански хулиганизам се јавља нешто касније у односу на остале европске земље због тога што је фашизам дуго остао на власти у овој земљи. Као што је познато, генерал Франко није толерисао никаква организовања грађана која би могла нарушити фашистички режим, што се односило и на фудбалске навијаче.

Постоји неколико темеља садашњег хулиганства у Шпанији:

1. У Шпанији је изразита нетрпељивост између фанова ФК *Барселона* и ФК *Реал Мадрид*. Узимајући у обзир да су навијачи *Барселоне* Каталонци, који показују анимозитет према свему што долази из Мадрида као престонице, онда је ова ситуација разумљива. *Voixos Nois* и *Casuals FCB* су хулиганске групе које су верни пратиоци *Барселоне*, али које су познате пре свега, по везама са криминалним подземљем.

2. Због тога што велики број афричких имиграната долази у Шпанију, у редовима шпанских хулигана расистичка идеологија је веома интензивна. Мноштво тамнопутих

играча пореклом из Африке такође представљају провокацију за расистички настројене хулигане.

3. Турбулентна политичка ситуација из прошлости се прелива и на садашња дешавања у спорту. Под тиме подразумевамо утицај Франкове фашистичке идеологије али и проблеме са етно-сепаратистичким тероризмом Баскијаца.

По свему судећи хулиганске групе у Европској Унији су добро организоване, затворене и чврсто хијерархизоване што се види по глорификовању улоге вође. Њихова идеолошка основа се базира на негативном национализму који добија све веће размере услед прилива огромног броја имиграната. Посебан анимозитет европски хулигани показују према небелачком становништву и јеврејима што додатно распирује расну, вереску и националну мржњу и нетрпељивост. Хулигани очигледно претежно припадају екстремној десници која нема слуха за толеранцију, дијалог и поштовање права на различитост. Са таквом полазишном идеолошком основом, хулиганске групе представљају фактор дестабилизације савремене демократије.

11. 3. Скинхедси као актери савременог десничарског екстремизма

Скинхедси представљају бунтовнички покрет младих који настаје 60-их година 20. века на територији Велике Британије. Постоји много контроверзи које се тичу њиховог настанка, идеологије и утицаја осталих омладинских супкултура на развој скинхедс покрета. Претечама скинхедса се сматрају “модси” и “руди бојси” за које многи тврде да су првобитни скинхедси, што је погрешно.

“Модси” су били пореклом из енглеских радничких породица и представљали су такође као и скинхедси бунтовнички омладински покрет који се препознавао по карактеристичном начину одевања (елегантна одела), музици коју су слушали (*The Who*, *The Small Faces...*) и моторима које су возили (веспа). Њихов животни стил је био бунтовнички што се видело по одевању и понашању за време у коме су живели.

„Руди бојси“ су били насилни „хероји који су друштвену и политичку правду остваривали уз помоћ ножева и пиштоља“⁷⁹⁰, сматра Стефан Кинг (Stephen King). Овде је уствари реч о делу јамајчанске делинквентске дијаспоре која се у Великој Британији издвајала по стилу живота који је био буран и пун насиља, као и по *ска*⁷⁹¹ правцу у музици који ће од њих наследити скинхедс супкултура.

Скинхедси настају у радничким четвртима Лондона 60-их година 20. века и по угледу на своје претече („модсе“ и “руди бојсе“) стварају специфичну супкултуру. Оно што су усвојили од “руди бојса“ и модса“ се односило на музику и бунтовнички стил живота који је укључивао туче, насиље и отпор свим конвенцијама. Први скинхедси су били пореклом из нижих радничких класа, те се стога може рећи да је овај покрет младих заправо рођен као левица, да би се касније највише развио у правцу екстремне деснице. Међутим, скинхедсе не можемо сагледавати на симплификован начин из разлога што се овај покрет дели на више праваца који се међусобно идеолошки разликују, па чак и

---

⁷⁹⁰ King, Stephen, *Reggae, rastafari, and the rhetoric of social control*, Univ Pr Of Mississippi, Jackson, 2008, стр. 37.

⁷⁹¹ Најпознатији музички бендови: *Madness*, *the Special AKA*, *Laurel Aitken*, *the Selecter*

противрече један другоме. Многи писци чак скинхедсе сврставају у терористичку супкултуру⁷⁹² што је по нама, неприхватљиво.

Назив скинхедс (или скраћено скинс) потиче од енглеских речи (енгл. *Skin head*) које можемо превести као “ћелава” или “обријана глава”. Овај назив су скинхедси добили по томе што су практиковали да брију главе, а што се често односило и на женске чланове овога покрета. Иако су скинхедси претежно “мачо”- супкултура што на првом месту подразумева груб, агресиван став у понашању и спремност на конфликт и тучу, било је примера (мада раритетно) да се овом покрету прикључе и припаднице женског пола. За њих постоји више назива на енглеском језику: *skingirls*, *skinettes*, *skinbyrds* или *chelseas*. Код нас ова појава није уобичајена, док рецимо данас у САД постоје скинс-девојке⁷⁹³ које су спремне чак и на насилно понашање. На једном екстремно десничарском блогу на интернету смо нашли следећу изјаву неког ко се представља као скинс-девојка: “Ја никада не напуштам кућу без ножа у џепу и спавам са бејзбол палицом свако вече”⁷⁹⁴. Припадност женских чланова овако бруталним “мачоистичким” покретима се може тумачити као жеља за еманципацијом.

Током 70-их година 20. века у Великој Британији почиње све више да јача расизам у редовима скинхедса што је било подупрто масовним доласком пакистанске и индијске имиграције. Непријатељство и расистички став према имигрантској популацији се правдао тиме што су наводно Индијци и Пакистанци “отимали” радна места Британцима. Интересантно је поменути да су скинхедси преузели од “руди бојса” (који су били пореклом са Јамајке и припадали црној раси), музику и стил живота, да би према другим тамнопутим имигрантима (у овом случају је реч о Индијцима и Пакистанцима) осећали анимозитет. Управо због ових чињеница постоји савремена “битка” међу идеолошки различитим скинс групама око тога да ли је први, изворни скинхедс покрет био расистички или антирасистички оријентисан. Са једне стране, “руди бојси” као узори и претече скинса указују на то да постоји међусобно допуњавање између јамајчанске и

---

⁷⁹² Видети више о томе у: Travis Tiffini, Hardy Perry, *Skinheads: a guide to an American subculture*, Greenwood, Santa Barbara, Calif. 2012.

⁷⁹³ Код нас се често називају – *скинете*.

⁷⁹⁴ <http://www.stormfront.org/forum/t72853/>, 10.08.2012.

енглеске супкултуре младих, док пак, мржња која је све више била експлицитна у односима према индијским и пакистанским имигрантима говори о расистичкој идеологији скинхедса.

Без обзира на идеологију коју заступају, скинхедси имају препознатљив животни стил који је исти већ деценијама. Он се препознаје на основу одеће коју носе, музике коју слушају и живота који живе. Војничке чизме, популарне “мартинке” са металним врхом (који је добродошао у тучама) и јакне “спитфајерке” (или *Donkey* јакне) су карактеристични одевни предмети за припаднике скинхедс покрета. Такође одређене марке мајица попут *Ben Shermans*⁷⁹⁵ и *Fred Perry* су саставини део њиховог имиџа.

Милитаристички стил одевања својствен скинхедсима потврђује њихов “мачо” приступ животу. Боје на пертлама војничких чизама су такође симболичког карактера па тако у зависности од поднебља свака боја има своје значење⁷⁹⁶: док беле пертле на чизама код нас означавају расистичке скинсе, у САД је то симбол “шарповаца”. Црвене пертле у нашим крајевима носе анархистички скинси и “шарповци”, до у САД ову боју пертли носе нацистички скинси, што представља крв која је проливена за белу расу. Интересантно је да је за мачо-скинсе розе боја схваћена као нека врста јереси. Ево какав став по овом питању заузимају нацистички хетеросексуално оријентисани скинси: “У већини случајева, носиоца пинк пертли треба убити од батина јер је то геј скинхедс или *Gay Basher*”⁷⁹⁷.

Музика је веома значајна за скинхедс супкултуру јер представља фактор око којег се интегрише и мобилише овај омладински покрет. У зависности од времена у којем се развијао скинс покрет и музика се мењала. На самом почетку рађања покрета, скинси су слушали реге и ска музику, да би временом постајао све више актуелан панк правац, потом *Oi*⁷⁹⁸, док је данас “хард кор музика” познатија као “музика беле моћи” саставни део бунтовничког начина живота скинхедса. Концерти на којима свирају бендови који упућују

---

⁷⁹⁵ Ове мајице су први почели да носе “модси”.

⁷⁹⁶ Извор: <http://www.stormfront.org/forum/t377100/>, 03.08.2012.

⁷⁹⁷ <http://www.stormfront.org/forum/t377100/>, 03.08.2012.

⁷⁹⁸ Представници *Oi* панка или *street-punk* панка су биле групе попут *Sham 69*, *Cock Sparrer*, *Slaughter And The Dogs*, *Menace* и *Skrew*.

поруке расне, верске и националне мржње и нетрпељивости су места на којима се најчешће регрутују млади неонацистички скинси.

Па ипак, било би погрешно сврстати све припаднике скинс покрета у нацисте. Иако је нацистичка струја најизразитија (углавном због своје бруталности), није једина у скинхедс покрету, што свакако указује на његов хетерогени састав. Скинхедс покрет се грана у неколико праваца, па тако можемо издвојити:

1. **Нацистичко-расистичке** скинхедсе који представљају најизраженију, најагресивнију и најмногбројнију скупину.

2. **Шарповце** (Skinheads Against Racial Prejudice - SHARP) илити мирољубиве скинхедсе који су против расизма и осталих облика дискриминације и који су незаинтересовани за политику и насиље.

3. **Црвене** скинхедсе који у својој бити форсирају анархистичко левичарску идеологију (отуда и назив “црвени”).

4. **Геј-скинхедсе** који представљају куриозитет у овом “мачо”- покрету и који су се најкасније издвојили као посебна скупина.

Објаснићемо најпре групу нацистичко-расистичких скинхедса јер они представљају типичну форму екстремне деснице. Као што смо на самом почетку истакли расистички карактер скинхедса се назире већ у њиховом односу према пакистанским и индијским имигрантима који су масовно насељавали Велику Британију 60-их година 20. века. Неонацистичке струје скинхедса све више јачају током 70-их година, посебно у Немачкој у којој је и данас једно од најјачих упоришта скинхедс покрета.

Временом се нацистички скинхедси све више инкорпорирају у навијачке групе чинећи најекстремнији део њиховог чланства – хулигане. Како је долазило до великих туча на фудбалским утакмицама у којима су претежно учествовали скинхедси, полиција је често инсистирала на томе да се изују и оставе војничке чизме које би добили тек пошто се утакмица заврши, а супарнички навијачи отишли кући.

Данашњи нацистички оријентисани скинхедси представљају најмногбројнију и највиолентнију струју унутар скинхедс покрета. Због тога и није чудо што се целокупан покрет сагледава кроз призму нацистичко-расистичке идеологије (иако је то погрешна симплификација). Често се бунтовништво скинхедса повезује са тиме што је реч о младим људима, такорећи тинејџерима. По неким теоретичарима, скинхедсима припадају млади

људи узраста између 14 и 16 година⁷⁹⁹, али ми сматрамо да је опсег година много шири и да обухвата младе од 13 до 27 година.

Наци-скинси нису хијерархијски чврсто организовани, што је карактеристика свих осталих скинхедс група. Они поштују принцип “отпора без вође” (*leaderless resistance*) који подразумева организациону структуру у виду ћелија. Поздрав⁸⁰⁰ који упућују једни другима (*Sieg Heil*), указује на постојање нацистичке симболике, али и нацистичког аксиолошког система. Њихови “непријатељи” су сви они који нарушавају супремацију беле расе и одређене нације (зависи од тога којој нацији скинхедси припадају). У САД су скинхедси непријатељски настројени према црнцима, док су на пример у Србији главне мете скинхедса - Роми. У Београду су 18. октобра 1997. године скинхедси претукли на смрт Душка Јовановића, дечака ромске националности. МУП Републике Србије је сврстао скинхедсе у неформалне групе са неонацистичким карактером.

У нашој земљи се скинхедси јављају нешто касније у односу на остале европске земље, па су прва окупљања припадника нацистичких скинхедса започела 80-их година 20. века. Највише их је било у великим градовима попут Београда, Ниша и Новог Сада. У мањим срединама би се такође организовали, додуше у мањем броју, с тим што се дешавало да делују и као “вукови самотњаци”. Према неформалним подацима се сматра да на територији Србије делује између 600 и 800 правих наци-скинхедса, док је поборника и симпатизера скинхедс супкултуре око 4000⁸⁰¹. У осталим бившим републикама СФРЈ се такође могу наћи скинхедс групе, а у последње време су посебно активни на територији Хрватске. Хрватским скинхедсима је жеља да очисте земљу од смећа, Кинеза, Рома, хомосексуалаца, Срба и нехришћана⁸⁰².

У САД се нацистички скинхед покрет формира нешто касније у односу на Европу, али упркос томе савремене групе су добро организоване и веома насилне. У овој земљи су скинхедси непосредно повезани са Кју Клукс Кланом и осталим расистичким и екстремно

---

⁷⁹⁹ Види: Tiffini Travis, Perry Hardy, *Skinheads: a guide to an American subculture*, Greenwood, Santa Barbara, Calif. 2012, стр. 1.

⁸⁰⁰ Често се дешава и да се поздрављају са *Oi* (тако су се некада поздрављали енглески радници).

⁸⁰¹ Види: Ђорђевић, Драгољуб, *Есеј о скинхедима*, Комренски социолошки сусрети - Свен, Ниш, 2003, стр. 18.

⁸⁰² <http://www.index.hr/vijesti/clanak/skinheadsi-provode-najavljene-quotcistkequot-po-zagrebu/422475.aspx>, 01.03.2012.

десничарским организацијама. Једна од најпознатијих десничарских скинхедс група носи назив *Хамерскин Нејин* (HammerSkin Nation) или скраћено “Хамерскинси”. Ова група је тако добро организована да поседује и сопствену издавачку кућу за публикавање нацистичко-расистичког материјала (новине, радио станице, телевизије...). Познати часописи који се публикују од стране “Хамерскинса” су *The Order, Resistance, Blood and Honour* итд.

“Хамерскинси” су основани 1988. године у САД, у Даласу. Њихова идеологија је расистичка што се види по форсирању идеје о супремацији беле расе. Осим у САД имају огранке широм света - у Енглеској, Канади, Француској, Норвешкој и Немачкој. Карактеристични облици насиља за ову групу су убиства на националној и расној основи (злочини мржње), вандализам, претња силом, принуда, нереди, немири. Осим анимозитета према црној раси испољавају и антисемитистичке ставове, што су у више наврата показали скрнављењем синагога.

“Хамерскинси” за свој симбол препознавања узимају два укрштена чекића која представљају нацистички знак, тј. кукасти крст. Свој утицај остварују махом над млађом публиком и то на неколико начина: путем музике, кроз интернет пропаганду и непосредним контактом.

Да је “музика храна душе” тврдио је још Шекспир, док неонацисти у музици виде велики мобилизациони потенцијал. Кроз екстремно десничарске поруке путем песама ови скинхедси шире говор мржње и на тај начин врше идеолошки утицај на омладину која долази на њихове наступе. Осим тога, скинси сваке године организују познате музичко-расистичке фестивале - *Hammerfests*.

Интернет пропаганда је данас у доба модерне комуникације посебно значајна за скинхедсе јер постоји могућност непосредног, брзог и јефтиног, тј. бесплатног повезивања и комуницирања, а резултати могу бити огромни. Путем многих блогова и веб страница млади људи се могу информисати о активностима “Хамерскинса”. Колики је утицај интернета знају и активисти ове групе: “Где год да се налазите наш веб расизам ће вас пратити!”⁸⁰³. “Хамерскинси” поседују и часопис под називом *Hammerskin Press* што знатно доприноси ширењу њихових екстремистичких идеја.

---

⁸⁰³ http://www.adl.org/learn/ext_us/hammerskin.asp, 03.07.2012.

Ови скинхедси су организовани кроз појединачне, децентрализоване ћелије у којима је националсоцијализам и расизам основно идеолошко уверење које усмерава њихово деловање. Од оружја употребљавају пиштоље и аутоматско оружје - посебно се користи *Intratec TEC-DC9 (TEC-9)*, полуаутоматско оружје које је 1994. године забрањено у САД. Још увек није познато како се финансира ова група, али је чињеница да значајан део прихода долази од трговине троге и продаје карата за концерте „музике беле моћи“⁸⁰⁴.

У одабиру нових чланова „Хамерскинси“ су веома опрезни, тако да чак постоји пробни период од две године, за време којег се испитује лојалност потенцијалних чланова. Углавном се бирају омладинци који још увек немају јасно изграђен идентитет и којима се лако може манипулисати кроз екстремистичку идеологију.

Посебну тактику коју користе „Хамерскинси“ за регрутовање нових чланова је „спајање белог национализма“ (*compounding white nationalism*). То је спора, али темељна тактика у којој сваки члан „Хамерскинса“ има обавезу да регрутује годишње бар једног новог члана, чиме се гради мрежа белих расиста.

Навешћемо неке од најзначајнијих подгрупа:

- Подгрупе у САД⁸⁰⁵:

- *Confederate Hammerskins (CHS)*
- *Eastern Hammerskins (EHS)*
- *Midland Hammerskins (MHS)*
- *Northern Hammerskins (NHS)*
- *Northwestern Hammerskins (NWHS)*
- *Western Hammerskins (WHS)*

- Подгрупе у осталим земљама:

- Аустралија - *Southern Cross Hammer Skinheads (SCHS)*
- Канада - *Vinland Hammerskins (VHS)*
- Француска - *French Hammerskins (FHS)*
- Немачка - *German Hammerskins (GHS)*
- Мађарска - *Hungarian Hammerskins (HHS)*
- Италија - *Italian Hammerskins*
- Нови Зеланд - *New Zealand Hammerskins (NZHS)*
- Португал - *Portugese Hammerskins (PHS)*
- Шпанија - *Celtiberian Hammerskins (HSE)*

⁸⁰⁴ Цена карте је у просеку 25 долара.

⁸⁰⁵ Извор: http://vkb.isvg.org/Wiki/Groups/Hammerskin_Nation, 12.05.2012.

- Шведска - *Swedish Hammerskins*
- Швајцарска - *Swiss Hammerskins* (SHS)

У неонацистичке скинхедсе можемо убројати и групу под називом *Southern Cross Hammer Skinheads* из Аустралије. Ако неко жели да буде њихов члан, мора поштовати следећи кодекс⁸⁰⁶:

- Форсира се здрав живот без дроге, алкохола и лекова.
- Тражи се свесно прихватање расизма и понашање у складу са њим.
- Мора се давати подршка групи *Southern Cross Hammer Skinheads* у сваком смислу речи.
- Захтева се редовно плаћање чланарине.
- Братимљење са члановима групе и непријатељство према онима који су противници оваквог начина живота.
- Мора се живети у складу са правилом 14 речи⁸⁰⁷ и имати жеља за заједничким суживотом са осталим члановима групе.

Да би неко уопште учествовао у раду ове групе мора најпре платити годишњу чланарину од 50 долара уз помоћ које постаје члан интернет форума на коме се обавештава о свим битним активностима скинхедса.

Регрутовање нових чланова се остварује непосредним контактом уз помоћ препоруке. Дакле, неко мора да гарантује за новог члана. Други начин је уз помоћ “музике беле моћи” која служи за међусобно повезивање скинхедса али и осталих припадника екстремне деснице. Расистички текстови и агресивна музика која одговара стилу скинхедса доприносе идентификацији младих са скинс-групама.

Друга струја у скинхедс покрету представља контадикторну појаву у односу на скинхедсе који припадају екстремној десници што се види из њиховог назива *Skin Heads Against Racial Prejudice* или скраћено SHARP тј. „шарповци“. Њихова полазишна основа се заснива на томе да су корени скинхедс покрета у „црначкој“ реге и ска музици, те да није природно да скинси показују анимозитет према црној раси.

„Шарповци“ су мирољубива врста скинхедса који представљају антипод расистичким и нацистичким скинхедсима. Они су ређе организовани по групама, и

⁸⁰⁶ Види: <http://schammerskins.org/crw%2038.html>, 10.08.2012.

⁸⁰⁷ Ово је крилатица која постоји још од доба првобитног Кју Клукс Клана из 19. века: *We must secure the existence of our people and a future for white children* (“Ми морамо заштитити егзистенцију наших људи и будућност деце беле расе”).

најчешће се јављају као индивидуалци. Настали су крајем 80-их година у Америци, да би се потом овај правац пренео најпре у Велику Британију, а онда и на остале европске земље. Њиховим оснивачем се може сматрати Marcus Pacheco. Идеологија коју заступају „шарповци“ је левичарског и анти-расистичког карактера чиме се оповргавају предрасуде о томе да су сви скинхедси екстремни десничари. У основи њиховог вредносног система је скинс-музика, анти-политичко опредељење и како они истичу „понос“. Они су против расизма, сексизма и хомофобије. Између њих и нацистичких скинхедса се води “битка“ око тога ко је наследник “оригиналних” скинхедса с почетка 60-их година. Па ипак, стил живота који је бунтовничког карактера често узрокује различите насилне испаде чак и код „шарповаца“.

Црвени скинси или „рашовци“ (RASH - Red & Anarchist Skin Heads) заступају екстремно левичарску, анархистичку идеологију. Музичке групе које подупиру њихову идеологију су *The Redskins, Angelic Upstarts, Blaggers I.T.A., Skin Deep, Kortatu, Skalariak, Banda Bassotti, The Burial, Negu Gorriak, Opció k-95, Los Fastidios, Nucleo Terco, The Press* итд. Неке групе, попут *Negu Gorriak* су мешавине контрадикторних идеологија. Овај бенд представља комбинацију левичарске дисидентске идеологије и баскијског национализма (сви чланови су пореклом Баскијци), те су им и песме на баскијском језику⁸⁰⁸.

Скинхедси нису чврсто организоване скупине, па тако и њихова идеологија често флукутира из једног облика у други или комбинује различите врсте идеологије. Рецимо, појављивање нацистички оријантисаних скинхедса делује нелогично у оним земљама у којима је током Другог светског рата погинуо велики број људи у борби против фашизма и нацизма, као што је то случај са Русијом у којој је скинхедс покрет веома јак.

Геј-скинхедси или **квир-скинхедси** представљају струју која се јавља 90-их година 20. века и која се по много чему може схватити парадоксалном појавом у скинхедс покрету. Као прво, скинхедси који се представљају као “мачо-супкултура” су изразито хомофобични; као друго, јавно декларисање скинхедса о хомосексуалном опредељењу је појава новијег датума.

Настанак ове струје у скинхедс покрету је повезан са повећањем права хомосексуалних мањина, што се поклапа са борбом за људска права и одлуком *Америчке психијатријске асоцијације* 1973. године да хомосексуализам не може више бити третиран

---

⁸⁰⁸ Иако се у нашем језику усталио назив *баскијски језик*, иусправније је говорити и *Еускара* језику.

као патолошко стање. Геј-скинси су, уствари, исти као и сви остали припадници овог покрета, само што је њихово сексуално опредељење другачије. Иначе, заблуда је да ови скинси искључиво припадају мирољубивим и нерасистичким групама какве су шарповци, јер се често могу наћи и у редовима нацистичких скинхедс група.

Без обзира што су се од скора оформили као огранак у скинхедс покрету, геј-скинси су присутни и добро организовани у свим већим европским градовима. На пример, *Манчестерски геј скинси* као група постоје од 2005. година и не заступају расизам. Они су познати по организовању тзв. “скинхедс викенда”, приликом којих се приређују забаве на којима се искључиво слуша одређена врста музике (ска, рок, панк исл.) и на којој могу присуствовати само мушкарци. Као што је познато скинхедс групе се могу делити и према музици коју слушају, али када су у питању британски геј-скинхедси реч је о *Oi* музичком правцу.

Ови скинхедси сматрају да начин одевања и начин живота препоручују некога за скинхедс групу, а не сексуално опредељење. Оно што смо запазили истражујући наведену скинхедс групацију јесте да су геј-скинхедси нешто старији од припадника осталих скинхедс група и да се међу њима често могу наћи људи средњих година. У геј-скинхедсе спадају и тзв. “викенд скинхедси” који се облаче и понашају као и остали скинхедси али само током викенда, јер радним данима имају обавезе на послу.

Најзначајнију улогу у изградњи идентитета геј-скинхедса (сем сексуалног опредељења) игра стил одевања што се види по обавезном дрес-коду који се практикује приликом журки које организују: коса не сме бити дужа од 3 милиметара, обавезне су војничке чизме “мартинке”, итд. Геј-скинси нису више само феномен радничке класе – има их из свих могућих слојева друштва, чак и из оних најбогатијих.

Хомосексуалне скинхедс групе су углавном ненасилне и неполитичке што се често наводи и на њиховима званичним сајтовима⁸⁰⁹, али се често догађа да су понекад у реалном животу склони насиљу. Уосталом, скинхедс покрет је настао као врста бунта против друштвено конвенционалног понашања, тако да је насиље пропратни сегмент њихове супкултуре.

Данас постоји уврежено мишљење да савремени скинхедс покрет доживљава декаденцију углавном из разлога што његова организациона структура није стабилна и

---

⁸⁰⁹ На пример: <http://www.scotsskins.moonfruit.com/#/oi/4533258507>, 11.08.2012.

хијерархизована. Други разлог је тај што је скинхедс покрет заправо покрет младих који нису вечито млади, тако да долази до непрекидне смене генерација.

Заблуда која дуго већ прати скинхедс покрет јесте то да су његови чланови пореклом из радничке класе и сиромашних друштвених слојева. Иако је поникао у крилу радничке класе, скинхедс покрет је променио своју класну структуру током времена. Данас се унутар њега могу наћи готово све класе, мада је чињеница да је највећи број чланова претежно из нижих друштвених слојева. У Америци је таква ситуација да су скинхедси углавном пореклом из средње класе (ово се претежно односи на викенд-скинхедсе).

Следећа заблуда која се односи на припаднике скинхедс покрета јесте да су необразовани (што није у већини случајева нетачно), мада има и оних који поседују солидно образовање. Присутна је и погрешна претпоставка да су сви скинхедси расисти. Иако се сматра да су скинхедси претежно екстремно-десничарски оријантисани, постоје и оне групе које презиру насиље и предрасуде, што је збиља помало неуобичајено, јер су изворни скинхедси изградили такав имиџ који је подразумевао да њихова супкултура има не само посебан стил одевања и музике, већ и посебан стил живота који имплицира бунтовништво (са или без разлога), насиље, и борбу против одређених друштвених правила.

Управо због бунта који претежно кореспондира са младалачким периодом, скинхедс покрету се приписује да припада супкултури омладинаца. Иако многи на скинхедс покрет гледају као на само једну од пролазних фаза младалачког бунтовништва, унутар њега се могу наћи опасне групе и појединци који су спремни на вршење различитих облика идеолошки (пре свега десничарски) мотивисаног насиља.

11.4. Екстремно десничарске групе и организације на територији САД

11.4.1. Кју Клукс Клан

Приликом анализе Кју Клукс Клана треба водити рачуна о томе да је у питању једна од најстаријих (ако не и најстарија) екстремно десничарска организација поникла на територији Северне Америке, која делује већ три века. При том је битно напоменути да су се временом форма, начин организовања као и методе деловања ове организације мењали, што се мора узети у обзир у оквиру истраживања.

Постоји неколико врста кланова које су се формирале у различитим временским епохама. У свакој од тих епоха Кју Клукс Клан је имао различиту улогу и политички утицај у америчком друштву. У току историје Клан је испољавао различите ставове према званичној Влади САД. На почетку настанка у 19. веку Клан је иступао против владе противећи се реконструкцији, током 30-их година 20. века ова организација је подржавала интересе владе, да би данас имала потпуно другачије мишљење. Заправо, у савременом друштву припадници Клана су противници званичне власти коју, како сматрају, треба срушити и конституисати нови поредак који ће се базирати на супремацији беле расе.

Упркос одређеним разликама које су очигледне у деловању ове три генерације Клана, оно што остаје непромењено је – идеологија. Заправо, Кју Клукс Клан је од почетка била расистичка организација која се заснивала на религијском фундаментализму⁸¹⁰ и политичком екстремизму.

Суштина деловања Кју Клукс Клана се није променила од времена његовог настанка, тако да можемо говорити о организацији која има континуитет, али и која се прилагођава времену које долази. Искључивост која се некада огледала у примању само оних који припадају протестантској религији је данас превазиђена, тако да се међу савременим члановима могу наћи католици али и припадници паганизма (култ бога Одина).

За све време свога постојања Клан је имао непријатеље који су интегрисали његово чланство у борби за “одбрану” хришћанства. На самом почетку су то били црнци који су добивши слободу угрозили економско-социјални и политички примат белаца, да би се касније круг непријатеља ширио. Очигледно је да се ради о вигилантистичкој

---

⁸¹⁰ Реч је о протестантском фундаментализму.

организацији која себе доживљава као чувара морала и хришћанства, па самим тим има задатак да уништи све оно што може нанети штету белим протестантима.

Симболи који су се користили (и који се још увек користе) у ритуалима Клана јасно указују да је у питању врста религијског екстремизма и фундаментализма, која често прелази у сложене облике политичког насиља. Но, ипак треба бити опрезан у појмовном одређењу Клана као терористичке организације. У свом деловању је Клан често вршио насиље, те је стога и могуће да је у одређеном периоду представљао терористичку организацију. Међутим, упркос томе не можемо рећи да је сваки од три Клана био терористичка организација. Многи истраживачи доживљавају Кју Клукс Клан као групу криминалаца или чак као герилце, али је по нашем мишљењу боље говорити о екстремизму који врло лако може склизнути у тероризам.

Оно што је неоспорно када је у питању Клан јесте огромна популарност коју је имао током 19. и 20. века. Милионски број присталица је само показатељ друштвене кризе у којој није било места за толеранцију, различитост и суживот људи који су били другачији од онога што су представљали чланови Клана. Данас је Клан у бројчаном смислу речи маргинализован, али наставља и даље са својим идеолошким деловањем кроз интернет мрежу и “музику беле моћи” (White Power Music).

Око порекла назива ове организације постоје разне контроверзе, а ми смо најпре кренули од етимолошког објашњења. Према етимологији, име Кју Клукс Клан води порекло од грчке речи *κυκλος* (куклос) што значи круг, а додаток *клан* је имао смисла утолико што су први оснивачи ове организације били шкотског етничког порекла (познато је да су се Шкоти у прошлости организовали у оквиру кланова). На основу етимологије можемо закључити да је исправније говорити о **Ку Клукс Клану** јер је основа речи *κυκλος*, а осим тога тако се изговара и на енглеском језику; међутим, услед колоквијалне употребе у нашем језику се усталио назив Кју Клукс Клан, па ћемо и ми у наставку рада користити овај израз. Осим тога, треба рећи да се често за одређење ове организације користи скраћеница **ККК** или само **Клан**.

Други извори указују да се назив Клана везује за студентско братство на универзитету у Северној Каролини које је носило назив *Kuklos Adelphton*⁸¹¹, али постоје и

---

⁸¹¹ Према: Quarles, Chester, *The Ku Klux Klan and related American racist and antisemitic organizations: a history and analysis*, Jefferson, N.C. ; London : McFarland, cop. 1999.

они који сматрају да је то био првобитан назив за једну кинеску криминалну организацију која се бавила шверцом⁸¹².

Да бисмо разумели деловање и идеологију савременог Клана потребно је најпре сагледати генезу развоја ове организације која упркос свему, након три века и даље егзистира у модерном америчком друштву.

---

⁸¹² Према: Quarles, Chester, *The Ku Klux Klan and related American racist and antisemitic organizations: a history and analysis*, Jefferson, N.C. ; London : McFarland, cop. 1999.

11.4.1.1. Први Клан

Први Клан се јавља након америчког грађанског рата који је вођен од 1861. до 1865. године, због несугласица Севера и Југа око статуса робова, који се завршио победом Севера. Доношењем тринаестог амандмана устава САД 18. децембра 1865. године сви робови су званично ослобођени, осим оних који су били оквалификовани као криминалци. Само неколико дана касније дошло је до формирања Кју Клуks Клана.

Оснивачи ККК 24. децембра 1865. године у Пуласки (држава Тенеси) били су ратни ветерани: Келвин Џонс (Calvin Jones), Франк Мек Корд (Franc McCord), Ричард Рид (Richard Reed), Џон Кенеди (John Kennedy), Џон Лестер (John Lester) и Џејмс Кроу (James Crow). Политика која започиње са актима о реконструкцији⁸¹³ донетим 1867. године је имала за циљ да прошири права америчких црнаца и интегрише их у белачко друштво. Нови закони су давали право гласа свим људима укључив и црнце, позивајући се на 14. амандман америчког Устава. Овом одлуком је Конгрес само распирио мржњу и нетрпељивост према црнцима у јужним државама и убрзао ширење десничарског екстремизма, чија је последица била стварање Кју Клуks Клана. Постоји неколико круцијалних разлога који су узроковали појаву ККК:

1) Политички разлози. Амерички Југ је био поражен, осиромашен и исфрустриран у рату. Велика нетрпељивост се посебно осећала према припадницима *Републиканске партије* јер су се они залагали за укидање ропства и реконструкцију која је црнцима давала могућност изједначења са белцима.

2) Економско-социјални разлози. Чини се да су ови разлози били најдоминантнији за формирање Клана, јер су белци на југу Америке са укидањем ропства губили своје материјалне ресурсе и капитал, из разлога што се њихова привреда заснивала на производњи памука, пиринча и дувана, које су на плантажама производили црнци-робови. Сматра се да је страх белаца од црнаца, који су чинили већину становништва на америчком Југу, био главни повод за формирање ове расистичке организације. Са ослобађањем црнаца белци су слабили свој материјални положај који се заснивао на експлоатацији робова, а самим тим су губили и свој повлашћени статус у друштву. Иначе, први робови су у Америку транспортовани 1518. године. Рецимо, Вирџинија је 1800.

---

⁸¹³ Усвојено је 4 таквих аката.

године имала 260 000 робова афричког порекла⁸¹⁴. Када узмемо у обзир неке државе у Европи видећемо да је Енглеска укинула ропство 1807. године, а Данска 1792. У Америци су робови живели у крајње нехуманим условима. Било им је забрањено да се образују и читају, нису имали права на своју вероисповест, коње нису могли јахати (сем уз посебну дозволу робовласника), нису могли конзумирати алкохол, нити поседовати ватрено оружје. Са победом Севера у грађанском рату све се то променило на уштрб доминације белог становништва.

3) Религијски разлози. Кју Клуks Клан је изграђен од представника хришћанске протестантске религије који су сматрали да су осим политичких и економско-социјалних, угрожена и њихова религијска права након рата, те су у складу са тиме себе доживљавали као браниоце хришћанства. Кју Клуks Клан је одувек био базиран на концепту милитантног хришћанства⁸¹⁵. Често се ова организација сврстава у облике “конспиративног хришћанства”, а заправо припада групи организација које су у новије време под капом “Хришћанског идентитета” (Christian Identity). Припадници Клана су вигилантистички настројени према хришћанству називајући себе често “чуварима хришћанског морала”. На почетку настанка у 19. веку су хришћанство бранили од црнаца, а касније се број непријатеља увећавао, што ћемо обрађивати у наставку рада.

Циљеви првог Клана били су отпор реконструкцији за коју се залагала *Републиканска партија*. Припадници Клана су бранили црнцима право на образовање, слободу говора, мишљења, окупљања, гласања итд. Бело становништво не само да је желело контролу политичког и друштвеног положаја црнаца већ је и даље форсирало њихово угњетавање. Осим што су прогањали црнце, чланови Клана су се борили и против северњака који су емигрирали на Југ и против припадника *Републиканске партије* која је подржавала идеју ослобађења црнаца. Времена су се мењала, али је свест белаца са америчког Југа остала непромењена у погледу људских права и ропства.

Надлежни органи САД су покушали да забране функционисање Клана захваљујући неколицини закона (најпознатији је *Force Act* из 1871. године који је забранио употребу било које врсте силе или корупције како би се онемогућило гласање црначком

---

⁸¹⁴ Према: Quarles, Chester, *The Ku Klux Klan and related American racialist and antisemitic organizations: a history and analysis*, Jefferson, N.C. ; London : McFarland, cop. 1999.

⁸¹⁵ Quarles, Chester, *The Ku Klux Klan and related American racialist and antisemitic organizations: a history and analysis*, Jefferson, N.C. ; London : McFarland, cop. 1999, стр. 8.

становништву на изборима). Тада је у неку руку ослабљен Клан, али су власти биле далеко од уништења ове расистичко-милитантне организације која се првенствено базирала на религијском екстремизму. Разлог томе је била и чињеница да је већина чланова ККК била на високим политичким положајима. Неки од њих су крили своје чланство, али су зато многи јавно давали подршку Клану.

11.4.1.2. Други Клан

Кју Клуке Клан се ревитализује почетком 20. века под вођством Симонса (William Joseph Simmons). У то време настаје и ритуална књига Клана позната под називом *Клоран*. Два догађаја су била од пресудног значаја за обнову Клана.

Први такав догађај био је филм *Рођење нације* (*Birth of a Nation*) који се сматра претечом блокбастера у кинематографији. Овај филм је снимљен 1915. и њему је представљена романтичарска слика белаца који се боре за своја права против „злих црнаца“. На самом почетку филма се истиче како су црнци из Африке доласком на тле Америке посејали семе разједињења америчке нације⁸¹⁶. Филм је био врло сугестиван и служио је за распиравање мржње према црнцима, да би у исто време глорификовао белу расу. Посебно је упечатљива сцена у којој се млада девојка баца са литице како је црнац не би силовао. Постоји и низ сцена у којима „црначка руља“ напада „недужну белачку породицу“, да би их у последњем тренутку спасили припадници ККК.

Други догађај који је мотивисао обнову Клана било је силовање малолетне Мери Феган (Mary Phagan) од стране Леа Франка (Leo Frank), власника фирме у којој је радила, а који је иначе био Јевреј (што утиче на ширење антисемитистичког расположења у Клану). Касније је потврђено да је оптужени био невин⁸¹⁷. Међутим, непријатељство према Јеврејима је расло толико да се чак једна група ККК назвала по Мери Феган - *Knights of Mary Phagan*.

Клан се служио **пропагандом** посебно током 20-их година двадесетог века захваљујући сопственим новинама под називом *Imperial Night Hawk*. У њима су се налазиле важне информације попут оних о финансијерима фонда који су новчано помагали породице погинулих чланова у грађанском рату. Међутим, други Клан се разликовао од првог по томе што је показао тежњу ка експанзији и мобилизацији чланова, тако да је ширио опсег свог утицаја, па више није био само карактеристична појава на Југу, већ је деловао много шире – обухватио је целу земљу.

---

⁸¹⁶ Види део филма: <http://www.youtube.com/watch?v=vPxRIF1c2fI>, 16.01.2011.

⁸¹⁷ Према: Perl, Lila, *Terrorism*, Benchmark Books, New York, 2003.

Број чланова је у Клану порастао током 1920. године када је бројао око 4 милиона припадника⁸¹⁸. Иако је имао велики број присталица, популарност Клана опада за време велике „депресије“ и током Другог светског рата, јер су многи чланови Клана сарађивали са нацистима. Према другим изворима, 1939. године је Клан имао 3 милиона чланова. Од тога је 500. 000 било жена⁸¹⁹. До истих података долази и Бли Катлин (Blee Kathleen) у својој књизи *Жене у Клану*⁸²⁰. Разлог зашто се оволики број жена прикључио Клану је тај што су сматрале да припадањем овој организацији могу стећи већа права у друштву. Док је први Клан користио парадигму „угрожених жена“ да би приказао неправедан напад на амерички Југ и аутономију, други Клан је користио жене да би кроз њихово постојање приказао како је угрожена протестантска религија, нација и раса⁸²¹. И данас постоје сајтови на којима се могу наћи идеолошки ставови жена које су припаднице Клана. На једном од таквих сајтова стоји како су жене у Клану сматрале да им припада свака врста равноправности са мушкарцима и залагале су се за еманципацију⁸²². Због тога многи истраживачи закључују да је ККК имао позитиван утицај на унапређење положаја жена⁸²³. Ово се, наравно, односило само на положај белих жена јер су црнкиње биле деградиране на различите начине од стране припадника Кју Клукс Клана. Тако, рецимо, Томи Лот (Tommy Lot) и Џон Питман (John Pittman) сматрају да су црнкиње биле силоване од стране појединих чланова Клана, како би се показала доминација беле расе и потчињавање „ниже“, црне расе⁸²⁴.

Да би демонстрирали своју моћ и организованост, чланови ККК су почетком двадесетог века организовали параде у којима би шетали маскирани у белим униформама. Осим тога, многи конгресмени су не само отворено подржавали Клан, већ су били и његови чланови. Временом је од чисто идеолошко-расистичке организације Клан прерастао у организацију са лукративним циљевима јер се чланство плаћало и подразумевало одређене дажбине, као што је, рецимо, куповина костима са капуљачама по

---

⁸¹⁸ Према: Djupe Paul, Olson Laura, *Encyclopedia of American religion and politics*, Facts On Line, New York, 2003.

⁸¹⁹ Види документарни филм: http://www.youtube.com/watch?v=aR_K5fgOR-Q&NR=1, 16.01.2011.

⁸²⁰ Према: Blee, Kathleen, *Women of the Klan*, University of California Press, Berkeley (Calif.), London , 2009.

⁸²¹ Према: Blee, Kathleen, *Women of the Klan*, University of California Press, Berkeley (Calif.), London , 2009.

⁸²² Види: више о томе <http://www.knightskkk.com/klanswomen.html>, 22.01.2011.

⁸²³ Ово је својеврстан парадокс с обзиром на то да Клан припада по својој идеолошкој оријентацији екстремној десници која жене иначе и не ставља тако често у исту раван са мушкарцима.

⁸²⁴ Према: Lott Tommy, Pittman John , *A Companion to African-American philosophy*, Blackwell, Malden, MA, 2006.

којима су чланови Клана и препознатљиви. Но, циљ државе је био да се обрачуна са Кланом, тако да су дошли до одређених података захваљујући инфилтрирању агената унутар Клана. То је пошло за руком писцу Стетсону Кенедију (Stetson Kennedy) који је објавио књигу под називом *The Klan Unmasked*⁸²⁵ у којој се разоткрива ова организација.

Највећи степен сегрегације коју су спроводили чланови Клана је био присутан у Бирмингему. Посебно је нападана баптистичка црква у овом граду јер је представљала симбол антирасизма и противила се сегрегацији. Бацање бомби на цркве и куће црнаца на територији америчког Југа била је уобичајена појава до 60-их година прошлог века. Један од највећих злочина догодио се 15. јуна 1963. године када је у бомбашком нападу на баптистичку цркву погинуло четворо деце. Иако је свака од група које су припадале Клану користила насиље као основни метод деловања, највиолентнији у свом расизму на Југу били су *White Knights of Mississippi*.

Што се тиче пропагандних дела која су била популарна током деловања другог Клана а и касније, значајан спис на који се често позивају чланови ККК носи назив *Invisible Empire*. Ово манипулативно штиво настало 1900. године, а објављено тек 1939. се бави генезом ККК кроз само-глорификацију, у периоду од 1866. до 1871. године. Такође је вредно помена и дело Вилијема Рандала (William Pierce Randall), *Ku Klux Klan: A century of infamy*.

Крајем 60-их година ККК бива ослабљен до уништења од стране државе која је две деценије систематски радила на елиминацији ове екстремно-десничарске организације. Велику улогу у тој целокупној борби одиграли су борци и организације за људска права, као и храбри појединци попут Мартина Лутер Кинга.

---

⁸²⁵ Види: Kennedy, Stetson, *The Klan Unmasked*, Florida Atlantic University Press, Boca Raton, Orders to University Presses of Florida, Gainesville, FL, 1990.

11.4.1.3. Трећи Клан – савремени Клан

По својој бројчаности, утицају, снази и организацији савремени или трећи Клан се не може упоредити са претходна два. Друштвено-политичке прилике су се промениле, дошло је до јачања организација за заштиту људских права, тако да од некадашње утицајне организације која је имала и по неколико милиона чланова, данас ККК представља скупину маргиналних екстремиста која броји око 5 хиљада чланова⁸²⁶.

Овај Клан се зачиње 70-их година, када долази до смена генерација и обнове чланства. Међу њима се посебно истицао Дејвид Дук (David Duk) који је био високообразован и који је ширио нову, перфидну реторику о белој супремацији. Он је 1975. године формирао организацију под називом *Knights of Ku Klux Klan*. Интересантно је да је Дук те исте године ушао у Сенат Луизијане и освојио једну трећину гласова. Претендент на његову лидерску позицију је био Дон Блек (Don Black) који је Дука и заменио 1980. године на месту вође ККК. Иначе, и Блек и Дук се везују за оснивање познатог десничарског сајта *Stormfront* који је добио интернационалну димензију и који своје пропагандно-расистичке поруке шаље широм света⁸²⁷. Данас се у већини земаља налазе подружнице *Stormfront*-а, тако да у том погледу ни Србија није изузетак.

Током 80-их година се у Тексасу отварају парамилитарни кампови за обуку расиста. У то време је изречена новчана казна против припадника *United KKK of America* у износу седам милиона долара. На тај начин је ова организација била финансијски упропашћена. Тек је 6. јуна 1997. године један члан ККК (Хенри Хејз) био осуђен на смртну казну због убиства Афроамериканца, без обзира што је таквих убистава било много у прошлости.

Савремени Клан је остао веран суштинским принципима као што су расизам, хришћански екстремизам и фундаментализам, насиље као основни метод деловања, антисемитизам и сл. али је унео и неке новине. Тако се рецимо, уводи WPM (White Power Music) тј. „музика беле моћи“, на основу које млади чланови Клана шире своју идеологију и мобилишу потенцијалне екстремисте.

---

⁸²⁶ Према: Документарни филм *A secret History*, http://www.youtube.com/watch?v=6gPxHBy_INA&NR=1, 16.01.2011.

⁸²⁷ Види: <http://www.stormfront.org/forum/f43/>, 28.01.2011.

Данашње групе ККК активно сарађују са тренутно највећом екстремно-десничарском групом у САД - *National Socialist Movement (НСМ)*. НСМ промовише своју анти-семитистичку идеологију виртуелним путем преко интернета и сајтова, видео игрица, а осим тога користи за ширење својих виолентних идеја и одређене радио и ТВ-станице на којима се форсира „музика беле моћи“. Лидер ове групе је тренутно Џеф Шоеп (Jeff Schoep), а основали су је давне 1974. године Роберт Бранен (Robert Brannen) и Клифорд Херингтон (Clifford Herrington). НСМ поседује гласила као што је магазин *N.S.M. Magazine* и медији попут *NSM88 Records*, *NSM88 Radio* и сл. Од 2006. године ова група повећава број чланова из разлога што су јој се прикључиле многе нео-нацистичке организације због раста популарности. Велики део њених чланова су из ККК.

Данас ККК има три глава упоришта у САД – једно је у Кентакију и носи назив ИКА (*Imperial Klans of America*), друго у Индијани у виду групе *The American Knights of Ku Klux Klan* и треће се налази у Тексасу, а носи назив *The Knights of the White Kamelia*. Многи чланови ових организација су блиско повезани са **милицијским покретима** и скинхедс организацијама. По неким теоретичарима могу се наћи везе између ККК и Ал Каиде⁸²⁸, а оно што их везује јесте заједничка мржња према Влади САД.

Што се тиче стила модерног Клана, треба рећи да савремени следбеници не носе више традиционалне беле одоре, али и даље верују и исте идеје и циљеве и упражњавају исте ритуале. Данас постоје тек, неки спорадични инциденти, као што је било паљење црначких цркава 1995. године, али је далеко од утицаја и моћи којом су располагала претходна два Клана.

---

⁸²⁸ Према: Combs Cindy, Slann Martin, *Encyclopedia of terrorism*, Facts On File, New York, 2007.

11.4.1.4. Идеологија и симболика Клана

Ниједна организација не настаје сама од себе. Оно што је потребно да би се профилисала и заживела јесу њени идејни творци који представљају логистичко језгро организације. У том процесу стварања значајна улога припада идеологији којом ће се водити група. Идеологија Кју Клукс Клана је инспиратор многих акција у којима је насиље основни метод исказивања супремације беле расе, што се види по тријади која се форсира: **раса- нација – бог**.

По идеолошкој провенијенцији идеологија Кју Клукс Клана се може одредити као екстремно десничарска. ККК као екстремно десничарска група подржава расизам, конзервативизам, наци-фашизам, религијски фундаментализам и екстремизам, антисемитизам, миленианизам, антикомунизам и вигилантизам. Објаснићемо сваку од ових карактеристика понаособ:

Пре свега, Клан можемо окарактерисати као **расистичку организацију** из разлога што се базира на супремацији беле расе и са ниподоштавањем гледа на црнце. Тај расизам је доживео своју кулминацију након америчког грађанског рата у 19. веку што је за последицу имало примену различитих врста насиља над црнцима: вешања, бичевања, линчовања, силовања, убиства. За беле расисте црнци су представљали „нижу расу” и зато јој, по тој перцепцији, није припадала једнака улога у друштву које је донела реконструкција.

Осим тога, ККК је организација коју можемо сврстати у **конзервативни миље** јер се залагала за очување постојећег стања у друштву (*status quo*) и тежила традиционалним вредностима у којима је белцима била додељена супериорнија улога.

Нацизам и фашизам су такође интегрални делови идеологије Клана што потврђује њену екстремно десничарску припадност. Заправо, негативан став према имигрантима који су почетком XX века све више долазили на амерички континент је, осим ксенофобије, у својој основи имао нацистичко-фашистички систем вредности. Клан је респектовао тек, само англо-саксонске припаднике, док су остали били непожељни.

Идеја о изабраном племену, чији су они потомци је још један од пропагандних митова који су имали оправдавајућу функцију у насиљу које су спроводили чланови Клана. Тиме долазимо до религијског фундаментализма који сврстава ову организацију у

ред десничарског екстремизма. Заправо, ККК је организација белаца претежно англо-саксонског порекла и хришћана који припадају протестантској религији и који за основу свог учења узимају милитантно хришћанство. Овде је реч о злоупотреби хришћанске религије, јер се једна екстремистичко-фундаменталистичка интерпретација узима као истина која се не проверава, те се доживљава као догма. Па ипак, можемо приметити да је у савременом Клану дошло до великих промена, бар када је реч о односу према религији. Заправо, током три века постојања, Клан је увек под своје окриље примао искључиво хришћане и то протестанте - католицима и осталим хришћанима није био дозвољен приступ. Међутим, 2006. године у Кентакију је група ИКА (Imperial Klans of America) донела одлуку да ће примати у своје редове и одређене не-хришћане⁸²⁹. Под тиме се подразумева слободан приступ пре свега, онима који се позивају на паганизам и култ старогерманског бога Одина.

ИКА представља модерну групу ККК која свој идентитет и идеологију потврђује кроз „музику беле моћи“, па се сходно томе сваке године у Кентакију организује тзв. *Nordicfest* на којем се осим припадника ККК окупљају разне екстремно десничарске групе попут скинхедса, разних неонациста и сл. Дуго су чланови ове организације зазирали од католика плашећи се папиног ауторитета који би могао нарушити кохезију групе и можда заузети високо место у организацији. Тако је било до 60-их година двадесетог века.

Данас се Клан може сврстати у групу која припада једном великом покрету под називом *Хришћански идентитет*. Овај покрет верује да су „Англосаксонци, Келти, Скандинавци, Германи потомци некадашњих израелских племена, док су Јевреји потомци Нечастивог“⁸³⁰. Заправо, ради се о томе да „многи чланови ККК верују да су потомци Адамовог сина Авеља и да су изабрани од стране Бога“⁸³¹.

Да бисмо разумели савремени Клан морамо објаснити феномен *Хришћанског идентитета* јер је у питању екстремистичко-фундаменталистичка интерпретација хришћанске религије. Оно што је битно напоменути јесте чињеница да је *Хришћански идентитет* као синтеза различитих религијских група настао много касније од ККК, иако се и Клан може ставити под њено окриље. Заправо, *Хришћански идентитет* настаје 40-их

829

http://www.adl.org/learn/ext_us/kkk/ideology.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism_in_America&xpicked=4&item=kkk, 22.01.2011.

⁸³⁰ Combs Cindy, Slann Martin, *Encyclopedia of terrorism*, Facts On File, New York, 2007, стр. 163.

⁸³¹ Combs Cindy, Slann Martin, *Encyclopedia of terrorism*, Facts On File, New York, 2007, стр. 164.

година двадесетог века у Америци дајући „теолошка објашњења за деловање различитих расистичких, антисемитистичких и антивладиних група“⁸³². Групе које чине овај покрет осим ККК су *Posse Comitatus*, *Aryan Nations*, *National Alliance* и сл. Многи истраживачи савремених религијских покрета сматрају да је ова појава нека врста суб-културног покрета који обликује своје вредности и начин живота на основу „судњег дана“ који се ближи, а који кореспондира са битком на Армагедону у којој ће главна улога припасти “браниоцима хришћанства“.

Корени *Хришћанског идентитета* датирају из Енглеске средином деветнаестог века када се формирала религијска школа под називом *British Israelism* (Британски израелизам)⁸³³. Један од зачетника овог правца био је Џон Вилсон (John Wilson) творац књиге *Our Israelitish Origins*. Заправо, *Хришћански идентитет* се најпре рађа у форми британско-израелског покрета који је свој утицај и идеје пренео са миграцијама и у САД. Тек од двадесетог века се из идеја британско-израелског покрета формира назив *Хришћански идентитет* захваљујући Веслију Свифту (Wesley Swift) који је био свештено лице у методистичкој цркви у Јужној Каролини. Током 1940. године он је формирао сопствену цркву под називом *Црква Исуса Христа* која је позната по сарадњи са ККК и осталим десно-екстремним организацијама. Основна теза *Хришћанског идентитета* јесте да су бели Европљани-протестанти директни потомци „изгубљених“ израелских племена из Библије. То је њихов основни идентитет, а црква има задатак да открије скривену историју свих потомака ових племена. Најекстремнија догма коју форсирају следбеници *Хришћанског идентитета* јесте **теорија о два семена**. Према овој теорији постојала су два семена када је дошло до Евиног зачећа. Пошто је први однос између Адама и Еве настао као консенквенца вражје завере, онда је као производ те везе настао Каин чији су директни потомци Јевреји, које је Свифт назвао због начина зачећа „ђавољом децом“. Но, Авел је насупрот томе, настао из оног “чистог семена” из којег су се развила права израелска племена којима, уствари, припадају данашњи протестанти белци. Овакве квази-теорије у својој основи гаје **анти-семитизам** који је саставни део идеологије Кју Клуке Клана.

---

⁸³² Gallagher Eugene, Ashcraft Michael, *Introduction to new and alternative religions in America/ 5, African diaspora traditions and other American innovations*, Greenwood Press, Westport, Conn. London, 2006, стр. 174.

⁸³³ Према: Gallagher Eugene, Ashcraft Michael, *Introduction to new and alternative religions in America/ 5, African diaspora traditions and other American innovations*, Greenwood Press, Westport, Conn. Лондон, 2006.

Још један веома значајан аспект овог покрета је тзв. **миленианизам**, тј. мишљење да се живи у последњим данима миленијума када ће доћи Исус Христ. Осим у Америци, следбеници *Хришћанског идентитета* постоје, додуше у мањој мери, и у Јужној Африци, Канади, Великој Британији, Ирској и у Аустралији.

Са појавом комунистичког покрета Клан почиње да се негативно односи према свим вредностима које су комунисти заступали, јер су биле у супротности са њиховом идеологијом. Видимо да је **антикомунизам** још једно обележје Клана које га сврстава у екстремну десницу. Хришћански екстремисти који су се залагали за супремацију беле расе и протестантских хришћана никако нису могли прихватити изједначење са осталим расама, религијама и нацијама.

Пренаглашено-заштитнички став Клана у виду **вигилантизма** такође сврстава ову организацију у екстремну десницу. Наиме, чланови Клана су преузимајући „Божју правду“ у своје руке себи давали за право да одређују шта је морал, а шта не, тако да су на њиховој мети поред црнаца, комуниста, католика и Јевреја, били и „неморални“ протестанти. Овакав облик искључивости је одлика екстремистичких група које су познате и по томе што немају толеранцију према свему ономе што одудара од њихових погледа на свет, система идеја и вредности. Оваква перцепција стварности је за последицу имала ескалацију насиља, поготово за време првог и другог Клана.

Гесло ККК од настанка па све до модерног доба гласи: “данас, сутра и заувек”. Осим тога њихова идеологија се базира и на познатој крилатици од 14 речи *We must secure the existence of our people and a future for white children* (“Ми морамо заштитити егзистенцију наших људи и будућност деце беле расе”). ККК је истицао како жели да заштити хришћанство и јужњачки начин живота, али је у тим настојањима користио екстремне методе. Насиље у форми бичевања, линчовања и убијања, су методе којом су припадници Клана потврђивали своју моћ и супремацију над непожељним суграђанима.

Што се тиче принципа њиховог деловања и нова и стара тактика су подразумевале ширење страха међу „непријатељским“ групама, што их приближава терористима. Док су некадашњи припадници ККК облачили беле одоре и капуљаче и јахали на коњима у сред ноћи палећи крст, модерни припадници се више користе техником и технологијом за ширење страха кроз говор мржње.

ККК је био и остао препознатљив по симболима и ритуалима у којима би се истицала припадност хришћанској религији и белој раси. Бели крст је симбол беле расе, а кап крви симболизује крв коју је Исус пролио само за окајање грехова белих људи. Паљење крста које постоји од почетка ове организације, заправо представља комбинацију ритуалног, религијског и хришћанског заноса. Оно симболизује светло хришћанства које је имало за циљ да изведе све вернике из таме у којој су се налазили. Морбидност оваквих ритуала се види у примерима када се облаче бебе у одоре Клана представљајући “будућност беле расе”. Такође се примећују разни симболи из старонордијске политеистичке религије од које се преузима симбол „руна живота“. Иначе, ритуално паљење крста представљало је Исусову светлост, док су беле одоре и капуљаче биле синоним хришћанске чистоте. Касније се беле одоре мењају црним и разнобојним, а данас постоје специјализоване продавнице које праве костиме за потенцијалне припаднике Клана.

Из идеологије можемо лако уочити “непријатеље” Кју Клуks Клана, тј. жртве њиховог насиља. Најпре су то били црнци који су законима о реконструкцији добили већа права и постали слободни. Потом су, са повећаном имиграцијом, то постали досељеници, да би касније мета напада Клана били Јевреји, католици, а неретко и сами протестанти који се нису понашали по нормама које је Клан прописивао. Комунисти су такође били непожељни за припаднике Клана, јер су побијали њихово расистичко схватање концептом универзализма и антинационализма. О циљевима Клана и њиховој идеологији можемо више сазнати уколико обратимо пажњу на публикацију која је носила назив “Двадесет разлога због којих би требало да се придружите Кју Клуks Клану” која је садржала следеће: “Хришћанство, братство, добротинство, демократија, посвећеност, активизам, тајновитост, легалност организације, неполитичност, про-американизам, постојаност, груписање по пореклу, сегрегација, моралност, прикупљање информација, осећај припадности, државна права, патриотизам, борба против комунизма, масовно чланство”⁸³⁴. Из ове публикације можемо приметити још једну димензију која је *differntia specifica* деснице укључив и њене екстремне варијанте, а то је **патриотизам**. Љубав према домовини која је оличена у феномену патриотизма је било једно од главних начела Клана.

---

⁸³⁴ Quarles, Chester, *The Ku Klux Klan and related American racialist and antisemitic organizations : a history and analysis*, Jefferson, N.C. ; London : McFarland, cop. 1999, стр. 10.

То се и видело по форсирању американизма, сегрегацији придошлица, на првом месту црнаца, а касније Јевреја и католика. Они су својим ритуалима, делима и идеологијом јасно стављали до знања свима да “Америка припада Американцима”. Оваква реторика се касније јављала у многим наци-фашистичким режимима као што је то био случај у Немачкој за време Хитлера или у НДХ за време Другог светског рата.

Када је реч о конкретним методама деловања Клана, евидентно је да је насиље основни метод деловања ове организације и оно се може јавити у виду претње силом, принуде, притиска, тероризма, психифизичког злостављања и сл.

Клан је користио све наведене врсте насиља оправдавајући га уз помоћ „хришћанских циљева“ којима стреми, али је најдеструктивније насиље које се исказује у виду терористичких аката. Стога се по многима, ККК може сврстати у терористичку организацију. За Лајлу Перл (Lila Perl)⁸³⁵ ККК је терористичка организација, исто као и за Џонатана Вајта⁸³⁶. Осим тога, у *Енциклопедији тероризма* се истиче како је Клан терористичка организација која је била позната по “спаљивању цркава и убиствима”⁸³⁷. За Волтера Лакера (Walter Laqueur) Клан представља такође терористичку организацију⁸³⁸. За Гуса Мартина (Gus Martin) ККК се може сврстати у “homegrown” расизам⁸³⁹. По њему, основу идеологије Клана чине: расна супремација, протестантска хришћанска супремација, амерички културолошки национализам познатији као нативизам (*nativism*), насиље и ритуалистички симболизам. Међутим, Мартин јасно истиче да није сваки члан Клана био терориста, као и то да није сваки акт Клана био терористичког карактера. Према ФБИ дефиницији, ККК се може оквалификовати као врста домаћег, тј. *homegrown* тероризма који представља “противправно коришћење насиља или претњу насиљем од стране група или појединаца који живе и делују на територији САД, а без иностраних дирекција, против појединаца или имовине ради застрашивања и принуде цивила и владе и остваривања одређених друштвено-политичких циљева”⁸⁴⁰.

Други теоретичари на Клан гледају пре као на екстремистичку групу, јер да би се неко насиље одредило као тероризам мора увек имати политички циљ и политичке

⁸³⁵ Perl, Lila, *Terrorism*, Benchmark Books, New York, 2003.

⁸³⁶ Вајт, Џонатан, *Тероризам*, Александрија Пресс, Београд, 2004.

⁸³⁷ Combs Cindy, Slann Martin, *Encyclopedia of terrorism*, Facts On File, New York, 2007, стр. 164.

⁸³⁸ Види: Laqueur, Walter, *A history of terrorism*, Transaction Publ., New Brunswick, 2001.

⁸³⁹ Martin, Gus, *Understanding terrorism: challenges, perspectives, and issues*, Sage, Los Angeles, 2010, стр. 443.

⁸⁴⁰ Hughbank Richard, Niosi Anthony, Dumas Juan Carlos, *The Dynamics of Terror And Creation of Homegrown Terrorists*, Tate Pub & Enterprises Llc 2011, стр. 34.

последнице и бити усмерено против државних органа власти. Осим тога, у појединим временским периодима на Клан можемо гледати као на герилу. За неке теоретичаре борба за превласт између група у Клану, као што је то био случај са Тенесијем крајем деветнаестог века, може се оквалификовати као герилски рат⁸⁴¹. Оваква ситуација је била присутна непосредно након грађанског рата у многим јужњачким државама. Временом је Клан све више одлазио у илегалу и представљао неку врсту мистичног удружења.

Са данашње тачке гледишта, на основу сазнања до којих смо дошли изучавајући ову тему, можемо констатовати да је Кју Клукса Клан екстремно десничарска група која се базира на расистичко-клерикалној идеологији. Кажемо да је клерикална због тога што се позива на хришћанске принципе којима оправдава насиље. Чињеница је да је насиље било и остало саставни елемент Клана, почев од 19. века кад настаје ова организација, па све до модерног доба.

---

⁸⁴¹ Према: Baudouin, Richard, *Ku Klux Klan: a history of racism and violence*, Southern Poverty Law Center, Montgomery, Ala. 1997.

11.4.2. Aryan Nations (Аријевска нација)

Аријевска нација (Aryan Nations) је једна од најпознатијих екстремно десничарских америчких група која се доводи у везу са Кју Клукс Кланом. Ову групу је средином 70-их година основао Ричард Батлер (Richard Butler) који је најпре био члан покрета *Хришћански идентитет*. Идеологија *Аријевске нације* је екстремно десничарска, што се види по тежњи за остваривањем супремације беле расе, неонацизму и антисемитизму. Ова група је веома тесно сарађивала и са другим групама попут *National Alliance* и *The Silent Brotherhood/The Order Recent Developments*, што се одразило на стварање заједничког чланства.

Активности *Аријевске нације* су усмерене против Владе САД и против Јевреја за које сматрају да “попут вируса разарају америчко друштво”⁸⁴². Ционистички покрет је оптужен за “окупацију” Владе САД која је попустљива према Јеврејима, што је главни разлог због чега је *Аријевска нација* непријатељски оријентисана према држави и њеним институцијама. Интересантно је да се ова, баш као и све екстремно десничарске организације у Америци, бори наводно за “будућност младих нараштаја”, чиме оправдава бруталност и насилност у својим акцијама.

Манипулисање религијом је изражено код *Аријевске нације* што се види по догми коју њени чланови сами успостављају, а која се тиче порекла Аријеваца. По тој догми, Адам као први човек је био отац белих људи из којих су настали Аријевци у које убрајају Англосаксонце, Германе, Тевтонце, Скандинавце и Келте. За разлику од “Адамове деце”, они који су потекли од Каина су заправо деца нечастивог, а то су Јевреји.

Оснивач и дугогодишњи лидер групе Ричард Батлер је имао у плану да подигне устанак у којем би се збацила постојећа влада и формирала нова, која би била изграђена од беле расе “аријеваца”. Позивање на устанак и наоружање становништва је имало за последицу да у периоду од 1983. до 1984. године *Аријевска нација* организује пљачке банака, фалсификовање новца, бомбашке нападе и политички и расно мотивисана убиства.

У жељи да оствари своје планове Батлер је створио центар у држави Ајдахо (језеро Хајден) у коме су се окупљали припадници “аријевске” расе и радили на остваривању

---

⁸⁴² http://www.adl.org/learn/ext_us/Aryan_Nations.asp, 12.08.2012.

својих планова. На истом месту се организовао летњи међународни конгрес расиста (World Congress of Aryan Nations), који је окупљао на стотине екстремних десничара не само из Америке, већ из целог света. На поменутиим “конгресима” су се организовали парамилитарни кампови за обучавање потенцијалних “аријевских” ратника који су увежбавали тактике герилског ратовања и урбаног тероризма.

Колико је била озбиљна, а у исто време и веома опасна по савремено демократско друштво, екстремистичка мисао Батлера, видимо по томе што он није само организовао “конгресе”, већ и праве школе за децу предшколског узраста и тинејџере над којима се спроводила неонацистичка индоктринација. Ове тзв. школе су посебно привукле велики број нацистички оријентисаних скинхедса тако да је убрзо језеро Хајден је постало место које су посећивали познати скинс бендови (*Bound for Glory, Christian Identity Skins and Odin's Law*) који су свирали “музику беле моћи”.

Активности *Аријевске нације* су биле усмерене и ка индоктринацији затвореника, што се остваривало путем часописа и флајера који су били дистрибуирани по затворима широм САД.

Крајем 80-их година Батлер своје расистичке активности шири на суседну државу Јуту у којој организује расистичку радио емисију под називом *The Aryan Nations Hour*.

Финансирање групе обезбеђују њени чланови који су у обавези да дају 10 одсто својих прихода, док се остатак финансија прикупља продајом реквизита (мајица, беџева, амблема, пропагандног материјала и сл.).

Аријевска нација је одговорна за многобројне злочине мржње. Током 1998. године је Буфорд Фароу (Buford Furrow) члан *Аријевске нације* извршио убиство троје Јевреја међу којима је било и једно трогодишње дете. Он је такође одговоран и за убиство поштанског радника филипинског порекла у кога је пуцао 70 пута⁸⁴³.

Највећи и уједно одлучујући ударац *Аријевској нацији* су задали надлежни органи власти када су 2000. године донели пресуду да на име одштете, ова група породици Кенан исплати 6, 3 милиона долара⁸⁴⁴.

После смрти оснивача и дугогодишњег лидера организације Ричарда Батлера, ова група се поделила на више подгрупа чиме је и ослабљен њен утицај.

---

⁸⁴³ http://www.adl.org/learn/ext_us/Aryan_Nations.asp, 12.08.2012.

⁸⁴⁴ Припадници тзв. *аријевске гарде* су пуцали на њих из ватреног оружја и ранили их.

11.4.3. The American Front (Амерички фронт)

Амерички фронт (The American Front)⁸⁴⁵ је екстремно десничарска америчка група у која промовише расистичку идеологију. Ову групу је основао Боб Хејк (Bob Heick) 1987. године, а након смрти њеног последњег лидера Дејвида Линча (David Lynch) 2011. године, *Амерички фронт* почиње да се слаби.

Центар из кога је деловала ова група екстремиста се налазио у Калифорнији, док се чланство регрутовало из околних земаља. Иако *Амерички фронт* није највећа расистичка група, сматра се једном од најутицајнијих.

Активности *Америчког фронта* обухватају широк дијапазон политичког насиља почев од претње силом, па све до терористичких напада. *Амерички фронт* је познат по чињењу злочина мржње који су претежно усмерени ка припадницима афро-америчке расе, Јеврејима и имигрантима. Изразит антисемитизам ове групе се види и по томе што је подржала терористичке организације Хамас и Хизбулах, само зато што се боре против јеврејске расе. Осим по чињењу политичког насиља, ова група је позната и по криминалним делима која им служе за остваривање лукративних циљева и финансирање рада групе.

Групе са којима остварује сарадњу *Амерички фронт* су: *Vinlanders, Volksfront, Sacto Skins, Bay Area Skinheads, Confederation of Racialist Working Class Skinheads, the United Society of Aryan Skinheads, Berdoo Skins*. Евидентно је да се ради о великом броју скинхедс група које припадају десничарском екстремизму, што се види и по идеологији коју заступају (расизам и нацизам).

Амерички фронт је противник не само комунизма, већ и капитализма (што није својствено десници), па тако сматра да је најбоља форма идеологије „трећи пут“ – између капитализма и комунизма. Анимозитет према капитализму се може објаснити тиме што чланови *Америчког фронта* сматрају да је ова појава “болест” коју су раширили ционисти водећи рачуна искључиво о својим уским интересима.

У прошлости је *Амерички фронт* давао подршку изузетно виолентној групи *The Order*, која је била позната по терористичким актима и пљачкама током 80-их година 20. века. Организовани су разни протести како би се ослободили ухапшени чланови групе *The*

---

⁸⁴⁵ Група је добила назив по угледу на “сестринску” организацију из Велике Британије – *Национални фронт*.

*Order*⁸⁴⁶. Управо из тих разлога се често *Амерички фронт* неоправдано сврстава у терористичке групе. Повремено чињење терористичких аката није довољно да би се једна група екстремиста сврстала у корпус терориста. Да би се уопште говорило о тероризму потребно је да осим терористичких аката постоји и терористичка активност, организација, као и то да насиље које је почињено буде политички мотивисано, да оставља политичке консеквенце и реализује политичке циљеве.

Да би ширирили своју расистичку пропаганду, припадници Америчког фронта су често користили “музику беле моћи”, па је тако 2005. године у Сакараменту оформљена једна од таквих група под називом *Stormtroop 16*. Током година ова група је радила на ширењу пропаганде уз помоћ разних врста мас медија, па је тако оснивала велики број часописа и новина од којих је најпознатији магазин *Solidarity* који је објављен од стране *Open Revolt Press*-а. Пре настанка интернета *Амерички фронт* је стварао мрежу својих чланова и повезивао их путем посебних телефонских линија, да би касније своје пропагандне активности пре свега, остваривао путем веб страница и разних друштвених интернет мрежа.

---

⁸⁴⁶ Чланови ове групе су преузели одговорност за убиство водитеља радио програма Алана Берга (Alan Berg) 1984. године у Денверу, који је био јеврејског порекла.

11.4.4. Creativity Movement (Креативни покрет)

Ова екстремистичка група је основана 1973. године на Флориди од стране Бена Клансена (Ben Klassen) под називом *Church of the Creator*. Те године ће лидер групе Клансен, објавити расистичко пропагандно дело обима 511 страна под називом *Nature's Eternal Religion* у коме се негира „јудео-марсистичка демократија“ и позива на рушење савременог поретка. Касније ће ова група бити забрањена, што је условило промену назива у *Creativity Movement*. Тренутно се на њеном челу налази Мат Хол (Matt Hale).

Пропагандни утицај *Creativity Movement* остварују углавном путем интернета на коме делују уз помоћ тридесетак сајтова, блогова, чатова и сл. Познато расистичко штиво које користе у индоктринарне сврхе чланови ове десно екстремистичке групе (сем поменуте Клансенове књиге из 1973. Године) носи назив *Библија белог човека* (*The White Man's Bible*)⁸⁴⁷.

Идологија групе је расистичка јер се залаже искључиво за супремацију беле расе. Њени чланови не верују у Бога, рај и пакао, као ни у надгробни живот. Главни непријатељи су им црнци и Јевреји. Они су створили сопствено веровање које представља врсту **квазиелигије** по коме је бела раса врхунац природне креативности, из чега произилази “право белаца” да стварају и обликују целокупну цивилизацију.

Оно што их издваја од одсталих десничарских група је то што им чланство није изграђено само од мушкараца, већ се у њиховим редовима могу наћи и жене и деца. Жене су организоване у две групе - *The Women's Frontier* и *The Sisterhood of the WCOTC*. Иако идеологија екстремне деснице сматра мушкарце супериорнијим у односу на жене, *Creativity Movement* охрабрује припаднице женског пола на чланство, активизам, па чак и на преузимање лидерских позиција у групи. Но, ипак као и свака десничарско екстремистичка организација, и ова сматра да женама припада улога мајке и супруге, те да као „слабији пол“ треба да буду ангажоване у активностима као што су дељење пропагандног материјала, организовање десничарских окупљања, промовисање расизма путем интернета и сл. Очигледно је да женама није намењено учествовање у акцијама које

---

⁸⁴⁷ Ови расистичко пропагандни списи су објављени 1981. године и представљају фундаменте за деловање *Creativity Movement*-а.

подразумевају употребу непосредног насиља. Таква врста активности је искључиво резервисана за припаднике мушког пола.

Специфичност у раду *Creativity Movement*-а је то што мобилише децу и тинејџере са циљем припремања за „свети рат“. То се најчешће остварује кроз разне врсте игрица које су лако доступне на интернету, слагалица, питалица, бајки и цртаних филмова. Целокупна расистичка пропаганда је тако осмишљена да буде занимљива за децу, а у исто време и лако пријемчива.

Ова група не само да је усмерила свој утицај према женама и деци са тежњом да их мобилише у потенцијално чланство, већ има интенцију да оствари индоктринацију над затвореницима међу којима су и најокорелији криминалци. Сматра се да је преко 30% чланова ове групе регрутовано у затворима⁸⁴⁸. Чак је и организовано “сестринство” ове групе под називом *Sister Anne*, које је задужено да одржава контакт са затвореницима.

Највећи огранци ове екстремистичке групе се налазе у Аустрији, Аустралији, Немачкој, Француској, Канади, Русији, Пољској и Швајцарској у којима се делује првенствено путем интернета. *Creativity Movement* се сматра једном од неколико најзначајнијих и најутицајнијих америчких екстремистичких група која је мобилисала велики број интернационалних чланова. О томе сведочи хапшење расиста у Јужноафричкој републици 1992. године који су припремали „свети рат“ против црнаца и *Афричког националног конгреса*.

Мото *Creativity Movement*-а је "RaHoWa" (*Racial Holy War*), што би се могло превести као „расни свети рат“. Аксиолошки систем се гради на темељима тзв. „расне религије“, чији су основни циљеви преживљавање, експанзија и унапређење беле расе⁸⁴⁹. „Златно правило“ кога се придржавају чланови *Creativity Movement*-а гласи: *Оно што је добро за белу расу је највећа вредност за целокупно човечанство, а оно што је лоше за белу расу је највећи људски грех*.

Јевреји и црнци су по овим екстремистима „расположиве расе“ које треба експлоатисати, јер представљају природне непријатеље беле „супериорне“ расе. На удару се, осим поменутих раса, налазе и хришћански верници и клер, из разлога што за

848

http://www.adl.org/learn/ext_us/WCOTC.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism_in_America&xpicked=3&item=cm, 04.09. 2012.

⁸⁴⁹ Видети више о томе: http://www.adl.org/learn/ext_us, 22.08.2012.

припаднике *Creativity Movement*-а хришћанство представља „суицидну религију“. Ова група стоји иза десетине расистичких убистава у којима су претежно страдали афроамериканци, али су такође њени чланови одговорни и за убиства неколицине припадника хомосексуалне оријентације⁸⁵⁰.

---

⁸⁵⁰ Браћа Вилијамс (Matthew и Tyler Williams) су убили геј-пар 1999. године у Калифорнији. Осим тога, на терет им се ставља паљење неколико синагога на територији САД.

11.4.5. Militia of Montana (Милиција Монтане)

Милиција Монтане (Militia of Montana) је једна од многобројних парамилитарних “патриотских група” на територији САД⁸⁵¹. Основана је под утицајем Џона Трошмана⁸⁵² (John Trochmann) 90-их година 20. века, да би се данас развила у екстремно десничарску групу која броји неколико стотина чланова.

Милиција Монтане се оформила на темељима некадашње екстремистичке организације *United Citizens for Justice* која је за циљ имала да врати Владу САД на “прави пут” и обезбеди њеним грађанима основна људска права. Иако се представљала као борац за заштиту људских права, група *United Citizens for Justice* је заправо у својој бити била расистичка организација која је штитила само права беле расе.

Повод за настанак ове групе била су убиства жене и сина расисте Рендија Вивера (Randy Weaver) 1992. године, за које су екстремни десничари оптужили државу. Убрзо након овог догађаја почињу да се организују парамилитарни кампови за обуку екстремних десничара који је требало да штите (оружјем) права свих белаца у Америци.

Лидер ове групе, Џон Трошман је сматрао да се грађани не морају покоравати државном ауторитету, јер нису својевољно ушли у уговорне односе са Владом САД. На тај начин је прогласио грађане носиоцима сопственог, индивидуалног суверенитета из чега је произишло да не морају поштовати државне законе. Тиме је Трошман позивао на укидање Устава и завођење ванредног стања.

Милиција Монтане је изразити противник “новог светског поретка” из разлога што процеси глобализације инсистирају на универзализму и денационализацији, што је супротно белој супремацији за коју се залагала ова екстремистичка група.

Теорије завере које су за циљ имале ширење страха, панике и расизма међу грађанима САД су биле једна од основних тактика коју је примењивала *Милиција Монтане*. При том се користила књига под називом *Blue Book* која је требало да послужи у пропагандне сврхе. Осим индоктринације која се пласирала путем медија, важну улогу у популаризацији ове десничарске организације је одиграо и њен лидер Џон Трошман, који

---

⁸⁵¹ Постоје разне врсте “милиција” на територији САД које су се самопрокламовале као патриотске организације које вигиланстички гледају на белу расу. Видети више о томе у: Вајт, Џонатан, *Тероризам*, Alexandria Press, Београд, 2004.

⁸⁵² У оснивању ове групе су му помагали брат Дејвид и нећак Ренди који су били високопозиционирани у *Милицији Монтане*.

је несумњиво, осим харизме поседовао и способност да сугестивно делује на људе и убеди их да постоји опасност која прети да угрози опстанак “белог човека”.

Медијски утицај *Милиција Монтане* данас остварује претежно путем сајтова на интернету и блогова на којима објашњава идеје за које се залаже. На једном од тих сајтова се објашњава како појам милиција не означава нешто што је под ингиренцијом државне владе, већ представља “цивилну одбрамбену организацију”⁸⁵³.

Након терористичких напада на Њујорк и Вашингтон 2001. године повећао се активизам *Милиције Монтане* што је утицало на омасовљење ове организације. Заправо, завођење ванредног стања и нарушавање неких од основних грађанских права из разлога безбедности, је на руку ишло “патриотским” групама каква је и *Милиција Монтане*.

---

⁸⁵³ <http://www.militiaofmontana.com/whomom.htm>, 04.09.2012.

11.4.6. The National Socialist Movement (Националсоцијалистички покрет)

Националсоцијалистички покрет (The National Socialist Movement - NSM) је тренутно највећа нео-нацистичка група која делује на територији САД. Основали су је Роберт Бранен (Robert Brannen) и Клифорд Херингтон (Clifford Herrington) 1974. године. Данас овај покрет има огранке у свим деловима Америке, а оно што представља посебан куриозитет јесте да се највећи број испостава овог покрета налази на североистоку земље⁸⁵⁴.

Током 90-их година почиње нагло да расте популарност ових неонациста и то углавном из два разлога: први је био развој интернета који је омогућавао брзу, јефтину, и непосредну пропаганду, што је привукло велики број младих; други разлог све веће популарности ове организације се везује за харизматског лидера Џефа Скоупа (Jeff Schoep).

Што се тиче идеологије, овај покрет се може сматрати типичним представником неонацизма који се не либи да јавно подржава лик и дело Адолфа Хитлера. Заправо, реч је о модерној варијанти нацизма која претендује да створи “белу” Америку. Овај покрет није само расистички оријентисан са тенденциозним глорификовањем беле расе, већ показује и анимозитет према Јеврејима што га профилише као антисемитистичку творевину. Осим тога, *Националсоцијалистички покрет* показује и хомофобичност, што је још једна од генералних карактеристика савремене екстремне деснице.

Националсоцијалистички покрет тежи да створи изолацију САД на интернационалном плану, инсистирајући да америчка влада прекине контакт са свим међународним институцијама и окрене се себи и својим грађанима. На унутрашњем плану се залаже за укидање камата и пореских кредита.

Према мишљењу ових неонациста, држављанство у САД би требало давати само белцима, док су хомосексуалци и Јевреји изопштени из ове категорије. Антиимиграциона политика је још једно у низу обележја *Националсоцијалистичког покрета*, која неоспорно утиче на ширење ксенофобије у САД.

---

⁸⁵⁴ Ради се о куриозитету будући да је по традицији Југ Америке био претежно расистички оријентисан за разлику од њених северних земаља.

Када је реч о организационој структури, *Националсоцијалистички покрет* представља типичну парамилитарну организацију што се види не само по начину организовања (борбене јединице, чете и сл.), већ и по хијерархији коју копирају из војске⁸⁵⁵. Да би били физички спремни, ови неонацисти се подвргавају разним кондиционим тренинзима и обукама које се спроводе у тајним парамилитарним камповима. У редовима *Националсоцијалистичког покрета* већину чланства чине расистички оријентисани скинхедси и млади људи који су, мотивисани неонацистичком идеологијом, спремни на вршење политичког насиља. Интересантно је напоменути да је просек година чланова ове групе 31, док најстарији члан има 61 годину⁸⁵⁶. Постоји и подгрупа (Viking Youth Corps) унутар *Националсоцијалистичког покрета* која има задатак да организовано окупља тинејџере узраста од 14 до 18 година и припрема их за расистички активизам. На ове тинејџере се највећи утицај врши захваљујући интернету и видео игрицама, а да би уопште постали чланови ове подгрупе потребно је одобрење родитеља.

Пред нама се налази табела у којој се види колико борбених јединица *Националсоцијалистичког покрета* се налази у разним деловима Америке, према статистичким подацима из априла месеца 2011. године⁸⁵⁷:

Units Claimed by NSM (as of April 2011):	
Alabama	New Jersey (2)
Arizona	New York (3)
California (2)	North Carolina
Connecticut	Ohio
Delaware	Oklahoma
Florida (2)	Oregon (2)
Georgia (2)	Pennsylvania (4)
Illinois	South Carolina (2)
Kansas (2)	Tennessee (2)
Kentucky	Virginia
Michigan	Washington

⁸⁵⁵ Постоји веома слична пирамидална структура организовања као у војсци, па тако у овом покрету постоје команданти, поручници, војници итд.

⁸⁵⁶ http://www.adl.org/Learn/Ext_US/nsm/NSM_Reportv12.pdf, 06.09.2012.

⁸⁵⁷ Табела преузета са:

http://www.adl.org/Learn/Ext_US/nsm/structure.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism_in_America&xpicked=3&item=nsm, 05.09. 2012.

Minnesota Missour	West Virginia Wisconsin

Корени ове неонацистичке организације се могу наћи у идеологији *Америчке нацистичке партије* (American Nazi Party - ANP)⁸⁵⁸ која је била актуелна 60-их година 20. века. Припадници *Националсоцијалистичког покрета* се од осталих екстремних десничара издвајају и по томе што јавно носе нацистичке војничке униформе, експлицитно подржавајући хитлеровску идеологију.

Ови неонацисти се често сукобљавају са левичарима који се најчешће декларишу у форми анти-расистичких покрета, па је тако 2011. године приликом анти-имиграционог конгреса који су припадници *Националсоцијалистичког покрета* организовали у Пембертону у Њу Џерсију, дошло до масовне туче са анти-фашистима. Свој пропагандни утицај ови неонацисти остварују углавном путем јавних наступа и митинга. Само током 2010. године је одржано неколико важних митинга који су имали ксенофобичан и расистички карактер, јер се на њима протестовало против великог броја имиграната.

Осим што су ксенофобични, чланови *Националсоцијалистичког покрета* нагињу и хомофобији, што се види по протестима које су организовали 2009. године у време геј-параде у Мисурију. Посебно су се противили легализацији хомосексуалних бракова у Ајови 2009. године када су организовали масовне демонстрације. Осим нереда и немира које организују, чланови *Националсоцијалистичког покрета* (попут осталих милицијских покрета), често организовано патролирају дуж америчко-мексичке границе “чувајући” државу од нелегалних имигрантских упада. Тиме се потврђује да, сходно десничарско екстремистичком систему вредности, теже очувању свог идентитета кроз вигилантизам који веома често имплицира политичко насиље.

Може се пронаћи веома тесна веза између *Националсоцијалистичког покрета* и појединих огранака модерног Кју Клуks Клана (*United Knights of Tennessee*), али и са појединим расистичким скинхедс групама попут *Хамерскинса*.

⁸⁵⁸ То је била прва добро организована модерна нацистичка организација у САД

Осим разних врста криминалних активности, за ову групу се везују и многобројни екстремистички напади који подразумевају скрнављење синагога и вандализам, али и справљање бомби уз употребу пољопривредног ђубрива.

Поједини чланови ове организације су осуђени на затворске казне због убистава хиспано-американаца, афроамериканаца и припадника геј популације. На пример, Дејвид Дрејк (David Ryan Drake) је 6. јуна 2006. године убио Давида Скарана (David Scarano) који је био хиспано-американског порекла.

Осим мушкараца, *Националсоцијалистички покрет* има и женске чланове који у све већем броју прилазе овој неонацистичкој организацији. Према истраживањима које је спровео *Центар за истраживање екстремизма* (The Center on Extremism investigates) у Америци, однос мушког дела чланства наспрам женског у *Националсоцијалистичком покрету* је 82% према 18 %. Интересантно је напоменути да су поједине жене (што је додуше реткост) лидери у одређеним подгрупама овог покрета⁸⁵⁹.

---

⁸⁵⁹ На пример, женски лидери, Џенифер Харис (Jennifer Harris) и Кристина Дрејк (Christina Drake) се налазе на челу огранка који носи назив *Viking Youth Corps*.

11.4.7. Nazi Low Riders (Тихи нацистички јахачи)

Nazi Low Riders је екстремно десничарска група која је настала организовањем малолетних преступника и скинхедса 70-их година прошлог века у јужним државама САД. Основа њихове идеологије се заснива на супремацији беле расе, што их квалификује као расистичку групу, а симболе по којима су препознатљиви су нацистичког карактера (кукасти крст, СС симболи и сл.).

Ови екстремисти су веома тесно повезани и са осталим десничарским виолентним групама каква је на пример, *Aryan Brotherhood*. Највећи део чланова се регрутује у затворима за малолетнике који морају испунити најбитнији услов, а то је да су припадници беле расе. Ова група малолетних изгредника је некада била маргинална, да би временом полако преузела доминантну позицију међу десничарским екстремистима, као и међу ганговима. *Nazi Low Riders* група је позната и по диловању дроге, пљачкама и убиствима, што је сврстава у врх најопаснијих савремених екстремно десничарских и криминалних група у САД.

Деловање *Nazi Low Riders* је најизраженије на територији Калифорније, али истраживања показују да се временом утицај ове групе проширио и на западне државе, што је проузроковано ширењем криминалних активности. Већина чланова су у тинејџерском узрасту, мада има и оних старијих који обично чине логистичко језгро групе задужено за индоктринацију и пропагандни утицај. Сматра се да је 1996. године овој групи расиста припадало тек 28 чланова, да би се до 2000. године број чланова увећао до 1500 у калифорнијским затворима, док је само у Сан Бернардину тај број износио 400⁸⁶⁰.

Да би неко постао члан ове групе потребно је да испуни два услова:

1. Мора имати кривично дело (најчешће је у питању убиство, пљачка или насилничко понашање).
2. Мора показивати лојалност расистичкој идеологији која у центар аксиолошког система ставља супремацију беле расе.

Свој гнев чланови *Nazi Low Riders* најчешће искаљују над афроамериканцима, а нешто мање и над Јеврејима и азијатима. Интересантно је да ови расисти ипак показују

---

⁸⁶⁰ Према:

[http://www.adl.org/learn/ext_us/nlr.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism in America&pic_ked=3&item=nlr](http://www.adl.org/learn/ext_us/nlr.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism%20in%20America&pic_ked=3&item=nlr), 02.10.2012.

делимичну толеранцију према хиспаноамериканцима, што се може објаснити потребом за међусобном сарадњом у затворима како би се супротставили “црначким” клановима. Па ипак, да би неко уопште био члан *Nazi Low Riders* групе потребно је да има најмање 50% “крви беле расе”, док се било какво мешање са црном расом искључује.

Несумњиво је да група *Nazi Low Riders* има значајан утицај на међурасне односе у САД, али је њен утицај најочигледнији у затворима у којима се развио посебан начин комуникације између затвореника и екстремиста на слободи, који користе “змајеве”⁸⁶¹ и посебну врсту алфабета за комуникацију - рунски алфабет (*runic alphabets*)⁸⁶². Управо због добро координиране организације затвореника, власти нису могле да се ефектно боре против ове групе, све док нису почели да их раздвајају по затворима.

Као и у свакој ултра-десничарској групи и у овој постоји чврста хијерархија на челу са доминантним и ауторитарним вођом. *Nazi Low Riders* група је тростепена пирамидална организација у којој најважнија улога припада “сениорима”, иза којих долазе “јуниори”, да би се на најнижем ступњу налазила “деца”. Да би неко уопште досегао позицију “сениора” потребно је да проведе у групи најмање пет година (за то време се очекује беспоговорна лојалност) и да буде изабран од осталих чланова групе (само из редова “сениора”). “Јуниори” који се налазе између “сениора” и “деце” немају овклашћења да уведу нове чланове, јер је то ексклузивитет који могу поседовати само чланови који се налазе на врху пирамиде. Задатак “јуниора” је да “врбују” потенцијалне чланове групе. Што се тиче чланова који су на најнижем пирамидалном ступњу (“деца”), они су под директном контролом “јуниора” који представљају неку врсту ментора и обично се регрутују из скинхедс организација (нпр. *PENskins* или *Insane White Boys*).

Nazi Low Riders има своју супкултуру која се одликује карактеристичним стилем одевања, понашања, говора и симбола. Исписивање графита на јавним површинама у којима се обично налазе садржаји говора мржње су још једна у низу одлика ове групе. На тетоважама које су такође препознатљив сегмент екстремно десничарске супкултуре се обично налазе симболи беле супремације попут свастике, келтског крста, WP (White

---

⁸⁶¹ Затворски сленг за писање писама и порука.

⁸⁶² Рунски алфабет је старогермански алфабет који се користио у северним деловима Европе. Руне које се преводе и као “свете тајне” се повезују са нордијском митологијом и врховним богом Одином који је након своје смрти по распећу на свето дрво Игдразил схватио значење руна исклесаних на камену.

Power), број 88⁸⁶³ и сл. Стил одевања је сличан скинхедс супкултури и најчешће се на јакнама и кошуљама препознају расистички симболи. Често се дешава да неколицина њих живи у истом стану или чак у истој згради организујући заједнички живот у некој врсти комуна. Истраживања су показала да у овакву и сличне десно екстремистичке скупине углавном долазе млади људи којима је потребно да буду прихваћени од стране групе и који имају потребу за стицањем сопственог идентитета. Управо из тог разлога се приликом регрутације, посебна пажња обраћа на оне потенцијалне чланове који су из нефункционалних породица или који су повучени у себе.

Према полицијским сазнањима, сматра се да *Nazi Low Riders* има амбицију да обједини све екстремистичке групе у САД чија се идеологија заснива на супремацији беле расе. Осим тога, ова група је огрезла у криминалним активностима и бави се справљањем и препродајом синтетичке дроге каква је метамфетамин.

У групи *Nazi Low Riders* се могу наћи и женски чланови који се обично активирају када су мушки чланови у затвору. У таквим ситуацијама жене које су активисти *Nazi Low Riders* пристају на организовање и извршење разних криминалних дела, попут трговине дрогом, проституције, пљачке, убиства и сл.

Nazi Low Riders представља не само екстремно десничарску групу која има амбицију да обједини све “беле расисте” и постане “капа” екстремне деснице у САД, већ показује и елементе криминалне групе која се води не само идеолошким, већ и лукративним интересом.

---

⁸⁶³ Број 88 је често обележје екстремних десничара из разлога што је Х осмо слово алфабета и представља Хитлерово име, док се друга осмица односи на поздрав “Хајл”. У преводу број 88 би значио: “Хајл Хитлер” тј. “живео Хитлер”.

11.4.8. Public Enemy Number 1 (Државни непријатељ број 1)

Слично као и *Nazi Low Riders* и ова група своје чланство регрутује не само на улицама већ и у затворима, што је чини тешко уништивом. Судећи по њеном називу (Државни непријатељ број 1)⁸⁶⁴, евидентно је да се ради о екстремистима чије су активности усмерене против Владе САД.

Идеолошка основа Public Enemy Number 1 (PENI) је везана за расизам који се заснива на идеји о белој “аријевској раси”, али су много израженије њене криминалне активности које подразумевају трговину наркотицима, виолентне нападе, злочине мржње, крађе идентитета итд.

Ова група је формирана 80-их година у Калифорнији од стране поборника панк музике, да би данас представљала конгломерат расиста, скинхедса, криминалаца и силеџија. Она је организована у две скупине: првој припадају “слободни” чланови, док другу групу чине чланови који су у затвору. Тренутно се на челу PENI налази лидер Доналд Рид (Donald Reed).

Колику опасност представљају ови екстремисти по безбедносни систем САД видимо по опсежној акцији коју је спровела полиција у којој је 14. децембра 2006. године учествовало преко 300 полицајаца из 20 различитих држава да би ухапсила 65 чланова PENI⁸⁶⁵. Агресивност коју показују чланови PENI није само усмерена према непријатељима (црнци, Јевреји, странци...), већ и према својим члановима што посебно долази до изражаја када су у питању борбе за превласт и новац.

Истраживања показују да се до 2000. године број чланова енормно увећава, да би 2003. према неформалним подацима ова група бројала 200 активних чланова, док је тај број током 2005. године нарастао до 400 чланова⁸⁶⁶. Способност да чланови делују не само на слободи, већ и у затвору, чини ову групу практично неуништивом, као и чињеница да се лако може инкорпорирати у друге расистичке организације и групе. Иако је PENI група

---

⁸⁶⁴ Ова екстремистичка група је добила назив по панк бенду из Велике Британије *Rudimentary Peni*.

⁸⁶⁵ Према:

http://www.adl.org/main/Extremism/peni_california_racist_gang.htm?Multi_page_sections=sHeading_1, 02.10, 2012.

⁸⁶⁶ Према:

http://www.adl.org/main/Extremism/peni_california_racist_gang.htm?Multi_page_sections=sHeading_3, 03.10.2012.

активна на територији Калифорније, забележени су њени огранци и у другим државама (нпр. у Аризони).

Структура PENI је изразито хијерархизована, али са лабавом организацијом. За разлику од других расистичких група које имају чак и писани кодекс понашања, то није случај са PENI. У овој екстремистичкој групи правила се мењају у зависности од расположења вође, што указује на изразито лидерски тип организовања.

Женски чланови се третирају као “пчеле радилице”⁸⁶⁷ и од њих се очекује да финансирају групу, помажу у криминалним активностима када су мушки чланови у затвору⁸⁶⁸, преносе дрогу, изнајмљују станове за нелегалне активности и сл. Статус жена у овој организацији је условљен статусом који поседује њихов мушкарац (брат, супруг и сл.), па што је њему позиција већа, то су и женски чланови боље позиционирани. Па ипак, до сада жене нису имале водећу улогу у PENI што указује на “мачо” карактер ове групе.

PENI користи готово све облике насиља почев од претње силом, принуде, притиска, па све до убистава, нереди, немира и сл. Њихови злочини су мотивисани лукративним интересом, али су често и идеолошки обојени поготово када је реч о злочинима мржње.

---

⁸⁶⁷ То је криминални сленг за женске чланове ове групе.

⁸⁶⁸ Посебно значајну улогу имају у преусмеравању телефонских позива када их из затвора позива неки члан, како би омогућиле контакт са осталим члановима групе.

11.4.9. White Revolution (Бела револуција)

Били Ропер (Billy Roper) је 2002. године основао ову екстремно десничарску групу која сарађује са разним екстремистима почев од расистички оријентисаних скинхедса до Кју Клукс Клана. Основна вредност за коју се залаже *White Revolution* је, како и само име организације указује, спровођење револуције са циљем побољшања положаја беле расе.

Идеологија ове групе је расистичка, антидемократска, антихришћанска и антисемитска из чега се лако може видети ко су све то “непријатељи” против којих се она бори. У свом извештају (*White Revolution Report*) Ропер је 2007. године експлицитно истакао своје антидемократске ставове: “Ја сам билолошки расиста. Ја бих радије да изумре цела људска врста уместо једног белог дечака и девојчице”⁸⁶⁹.

White Revolution показује свој екстремизам не само кроз вокабулар, већ и у пркаси, о чему сведоче многобројна убиства и злочини мржње. Чланови ове групе нису само за употребу насиља према “нижим” расама, већ и према тзв. “издајницима” који припадају белој раси, међу којима се обично налазе пацифисти и хуманисти.

Били Ропер, као лидер ове групе подржава јавно националсоцијализам сматрајући да је његова улога да помаже развој беле расе. Организација у групи *White Revolution* помало подсећа на фирму јер у њој постоји “управни одбор” који координира радом целокупне групе и њених подгрупа. Иако је Ропер неоспорно централна личност која доноси кључне одлуке, он је организовао посебан одбор (*Unity Board*) који је изграђен од вођа свих група које су сарађивале са *White Revolution* и које су допринеле реализацији “беле револуције”.

Често се за узор функционисања *White Revolution* узима некадашња терористичка група која је била активна 80-их година 20. века (*The Order*), што се види по публиковању списа које је направио члан групе *The Order*, Дејвид Лејн (David Lane).

Када је реч о активностима које спроводе чланови *White Revolution*, посебно су значајни насилни протести који су расистичког идеолошког карактера. Честе су анти-имигрантске демонстрације каква је била на пример, 2003. године у Сан Антонију, а што се тиче осталих пропагандних активности, посебна пажња је посвећена дељењу летака,

---

⁸⁶⁹ Према:

http://www.adl.org/learn/ext_us/w_revolution.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism_in_America&xpicked=3&item=wr_br, 04.10.2012.

флајера, часописа и осталог расистичког материјала. Осим тога, ова група је позната и по томе што пружа значајну подршку расистима из Јужноафричке републике, као и деци која потичу из “чисто аријевских породица”.

Од свог оснивања до данас *White Revolution* група је била активна у следећим државама: Калифорнија, Арканзас, Алабама, Конектикат, Аризона, Џорџија, Флорида, Индијана, Масачусетс, Илиноис, Њу Џерси, Охајо, Тексас и Западна Вирџинија. Успех ове групе се везује за велики утицај који Рупер поседује у медијском простору. Наиме, осим значајног активизма на интернету, *White Revolution* неоспорно остварује велики утицај путем осталих медија. *White Revolution Television* (WRTV) је име телевизијског канала који је у власништву ове групе и на коме се свакодневно могу чути расистичке поруке. Пропагандни утицај се остварује не само у Америци, већ и на интернационалном нивоу захваљујући томе што се у власништву *White Revolution* налазе одређени сервери. На тај начин расистички сајтови не могу бити забрањени у одређеним државама из разлога што је сервер из друге земље, чиме се остварује ширење тзв. “црне пропаганде”. Посебно велики утицај у овој области *White Revolution* има у Немачкој и Данској.

Утицај на млађу популацију се претежно остварује деловањем “музике беле моћи” која се може чути на телевизијским и радио станицама које су у власништву *White Revolution*, али и на разним музичким фестивалима који се често организују под покровитељством ове групе.

11.4.10. Council of Conservative Citizens (Савет конзервативних грађана)

Council of Conservative Citizens је екстремистичка група коју је 1985. године у Ст. Луису основао Гордон Ли Баум (Gordon Lee Baum). Претечом ове десничарске расистичке и сепаратистичке групе се сматра *White Citizens' Councils*⁸⁷⁰ који је био активан 50-их и 60-их година прошлог века.

Проблем са овом групом је у томе што је, иако су њене круцијалне вредности засноване на расизму, успела да се самопрокламује као конзервативна ненасилна политичка струја, што је привукло велики број чланова. Управо из тих разлога многе јавне личности, политичари и утицајни људи су се нашли под окриљем ове организације. Навешћемо само неке од чланова: сенатор Трент Лот (Trent Lott), гувернер Мисисипија Хејли Барбоур (Haley Barbour), сенатори Мисисипија Гери Џексон (Gary Jackson) и Дин Кирби (Dean Kirby) итд.

Иако је у бити расистичка организација, *Council of Conservative Citizens* се не бави директно фаворизовањем расистичких вредности, али се зато противи мешовитим браковима између црнаца и белаца, поставља питање насиља афроамеричког становништва над белцима, бори се за очување “белачке културе” и сл.

Једна од тактика и метода деловања ове групе јесте економски притисак на владу, што у основи имплицира расистичке поруке. Наиме, 1999. године су чланови *Council of Conservative Citizens* организовали протесте и извршили притисак на државу поводом ангажовања илегалних имиграната латиноамеричког порекла који су радили за фирму *Tyson Foods*.

На својим званичним сајтовима ова група указује на проблем “пропадања беле културе” кроз склапање мешовитих бракова између белаца и црнаца, истичући како су припадници беле расе супериорнији у интелектуалном и сваком другом смислу речи у односу на црну расу. Постоје чак и поређења са животињским светом која веома подсећају

---

⁸⁷⁰ Ова расистичка група је посебно била активна на америчком Југу, а њене основне вредности су се базирале на сегрегацији афроамериканаца и расизму.

на Хитлерове компарације у *Мајн Кампфу*: “Као што су пасе раса међу собом различите, тако се и људске расе међусобно разликују...”⁸⁷¹.

Застава Конфедерације која води порекло из доба грађанског рата је један од значајних симбола које користе чланови *Council of Conservative Citizens*. Тиме се јасно истиче не само њихова расистичка и сегрегациона политика, већ и се може наћи и веза са савременим Кју Клукс Кланом.

Грађански информатор (*Citizens Informer*)⁸⁷² је назив штампаног гласила које промовише идеологију групе *Council of Conservative Citizens*, а чији је главни и одговорни уредник Сем Френсис (*Sam Francis*). У овом информатору се налазе пропагандно-расистички ставови који истичу супериорност беле расе и потребу за сегрегацијом, како би се сачувала “чистота” расе и културе белаца и западне цивилизације.

Без обзира што је кристално јасно да је у питању група са расистичким ставовима и идеологијом, она је успела да се самопромовише као тзв. “мејнстрим” конзервативна групација што је утицало на велику популарност у јавности. Сматра се да само у Мисисипију ова група има око 5 000 чланова⁸⁷³.

Council of Conservative Citizens се може сматрати веома опасном екстремно десничарском групом јер се труди да својом реториком и идеологијом постане део умереног конзервативизма, док у пракси прихвата методе и аксиолошки систем Кју Клукс Клана.

---

⁸⁷¹ Према:

http://www.adl.org/learn/ext_us/CCCitizens.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism_in_America&xpicked=3&item=ccc, 03.10.2012.

⁸⁷² Објављен је у тиражу од 20 000 примерака.

⁸⁷³ Према:

http://www.adl.org/learn/ext_us/CCCitizens.asp?LEARN_Cat=Extremism&LEARN_SubCat=Extremism_in_America&xpicked=3&item=ccc, 03.10.2012.

11.5. Екстремно десничарске групе и организације на територији Европске уније

11.5.1. Немачка

У Немачкој је већина екстремно десничарских организација и група под окриљем *Националне демократске партије* – НДП (Nationaldemokratische Partei Deutschlands). Према неформалним статистичким подацима из 2012. године, сматра се да се у Немачкој налази око 10 000 неонациста⁸⁷⁴. Иако се НДП ограђује од национал-социјалистичке идеологије, не крије анимозитет према имигрантима међу којима се најгоре третирају припадници муслиманске верске заједнице. Негирање холокауста је још једна одлика која ову партију вуче ка десничарском екстремизму, а сан о “заједничком животном простору” свих Германа, НДП види кроз уједињење Немачке, Швајцарске и Аустрије у једну државу. Ова партија се противи глобализацији, посебно процесима десуверенизације и денационализације јер се залаже за јак национални идентитет⁸⁷⁵.

Најновија сазнања која су обелодањена у јавности, а пре тога и у немачком парламенту, указују на то да је у периоду од 2000. до 2007. године у Немачкој деловала група десничарских екстремиста под називом *Националсоцијалистичко подземље* (NSU)⁸⁷⁶ која је одговорна за убиство десетак људи турске националности и једне полицајке. Чланови ове групе су имали план да ликвидирају 88 особа међу којима су били посланик Ханс Петер Ул (Hans-Peter Uhl) из *Хришћанско социјалне уније* и члан партије *Зелених*, Јержи Монтаг (Jerzy Montag). Осим тога, ова група је оптужена и за два бомбашка напада.

Након хапшења чланова наведене групе, немачка влада је одлучила да направи регистар екстремно десничарских организација по угледу на САД, које су правиле сличну базу података након напада 11. септембра 2001. године.

Аутономни националисти (Autonome Nationalisten) представљају групу младих неонациста (узраста између 18 и 25 година) која је настала 2002. године и који су познати по сукобу са левичарским антифашистичким организацијама. Током 2004. године су протествовали

⁸⁷⁴ Према: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16622030>, 02.10.2012.

⁸⁷⁵ Интересантно је напоменути да се НДП противи независности Косова и Метохије, што је у супротности са званичним ставом немачке државе.

⁸⁷⁶ *Zwickau terrorist cell* је назив подгрупе која је убијала имигранте у Немачкој.

на улицама позивајући грађане на националсоцијалистичку револуцију. Њену идеолошку основу чине нацизам, расизам и антисемитизам. Сматра се да *Autonome Nationalisten* тренутно броји између 400 и 500 активних чланова⁸⁷⁷.

Основне смернице њиховог деловања су следеће:

1. Организовање у милитантне формације тзв. „црни блок“ који се насиљем бори против политичких противника.
2. Модерно одевање или прерушавање, како би се што лакше уклопили у околину.
3. Прилагођавање нацистичких симбола друштвено-политичким приликама⁸⁷⁸.
4. Борба против капитализма и комунизма.
5. „Фирер-принцип“.

Аутономни националисти су препознатљиви по црној гардероби коју носе и палестинским шаловима (чиме се јасно показују антисемитистички ставови). Интересантно је да су се у више наврата сукобљавали са НДП која је “кишобран” екстремних десничара у Немачкој⁸⁷⁹. Ова група је хијерархијски организована са изабраним ауторитарним вођом на челу. Лидерско језгро савремених *Аутономних националиста* се не експонира толико у јавности као неки од њихових претходника (Michael Kühnen или Christian Worch). Вођство се бави организовањем акција и њиховим осмишљавањем, док “војници” и следбеници беспоговорно извршавају задатке.

Немачка држава покушава да се избори са неонацизмом уз помоћ законских регулатива којима се забрањује рад групама са екстремно десничарским програмом. Тако је Уставни суд Немачке 2011. године забранио рад *Организацији за помоћ политичким затвореницима* (HNG) јер је подстицала немачке затворенике на идеолошко деловање и подривање државе. Ова највећа, а по многим и најопаснија екстремистичка група је основана 1979. година и данас броји

---

⁸⁷⁷ Види: http://www.verfassungsschutz.de/download/SHOW/thema_0905_autonome_nationalisten.pdf, 03.10.2012.

⁸⁷⁸ На пример, не користе кукасти крст као симбол распознавања, али зато користе келтски крст који није законом забрањен, а представља супремацију беле расе.

⁸⁷⁹ Један од таквих сукоба се догодио 26. априла 2008. године у Столбергу.

око 600 чланова, иако је забрањена одлуком Уставног суда Немачке 2011. године. Њени огранци се могу наћи у Баварској, Доњој Саксонији и у Вестфалији.

HNG је имала за циљ да “очува” нацистички морал оним људима који су из идеолошких разлога завршили у затвору и тиме их припреми за даље екстремно десничарске активности, кад изађу на слободу⁸⁸⁰. Једна од значајнијих пропагандних активности ове организације било је публикување билтена под називом *Nachrichten der HNG*⁸⁸¹ који је служио за индоктринацију затвореника. У поменутом билтену су се налазили садржаји који су подстрекивали затворенике на побуну против “репресије” која се над њима спроводи у затворима и који су стимулисали расне злочине. HNG веома тесно сарађује са интернационалном расистичком организацијом *Крви и част* и *Националном демократском партијом*.

Током 2012. су широм Немачке били организовани неонацистички маршеви који подсећају на догађаје из доба Хитлера. Иза организације ових маршева се налази група под називом *Бесмртни* (*Die Unsterblich*)⁸⁸² којој се тешко улази у траг из разлога што њени чланови контактирају путем мејла или порука на мобилним телефонима⁸⁸³. Маршеви су организовани ноћу у Лајпцигу, Карлсруеу, Бауцену, Хамбургу и још неколико немачких градова, а учесници су носили црне одоре, беле маске и држали запаљене бакље у рукама. Постоји велики број видео снимака на *јутјубу* (*youtube*), које су очигледно припремили чланови ове групе (како би се промовисали у јавности), у којима се могу видети њихови ритуализовани маршеви⁸⁸⁴.

Бесмртни иначе, делују под окриљем организације која носи назив *Покрет отпора јужног Бранденбурга* (*Widerstandsbewegung in Südbrandenburg*). Овај покрет представља неонацистичку творевину која је забрањена од стране министра унутрашњих послова Дитмара Вудкеа (*Dietmar Woidke*) 2102. године јер се сматрала изузетно опасном по безбедност Немачке из разлога што подстиче омладину на наци-фашистичке активности. *Покрет отпора јужног Бранденбурга* је организовао низ турнира у борилачким вештинама којима су присуствовале (и у којима су учествовале) разне неонацистичке групе и организације.

---

⁸⁸⁰ Ова организација је представљала велику опасност по безбедност Немачке из разлога што је у своје редове радо прихватала и затворенике који су осуђени за тероризам.

⁸⁸¹ Према незваничним подацима овај билтен се издаје у тиражу од 1000 примерака.

⁸⁸² Назив *Бесмртници* је имао за циљ да покаже како се ова група бори “против смрти аријевске” нације.

⁸⁸³ Чланови ове групе често мењају картице на мобилним телефонима, те им се тешко улази у траг.

⁸⁸⁴ Видети више о томе: <http://www.youtube.com/watch?v=pX1WNHwCITM>, 06.10.2012.

Немачка држава се користи разним средствима у борби против неонацистичких група, па је тако у Бранденбургу донета одлука да се направи документ од двадесетак страница у којем би се налазила упутства која би олакшавала власницима гостионица и хотела да препознају нацисте, како би им одбили гостопримство. Иако су поводом ове одлуке протестовали чланови ултра-десничарске партије НДП сматрајући је дискриминаторном, предлог је усвојен.

Многе екстремно десничарске групе и организације у Немачкој организују кампове за обуку деца која би се социјализовала у “духу Трећег Рајха”. Једна од таквих организација носи назив *Heimattreue Deutsche Jugend* и забрањена је одлуком Уставног суда Немачке 2009. године. Ова организација је основана 1990. године и деловала је путем тзв. “летњих кампова” у којима се спроводила индоктринација деце и омладине. Курсеви о “чистоти расе” и еугеници, су само неке од тема које су се пропагирале у овим камповима, док су се бунгалови по којима су полазници летњих школа били распоређени, обележавали у знаку Трећег Рајха, јер су носили имена личности из тог периода немачке историје. Слична организација која се бавила организовањем оваквих летњих нацистичких школа је постојала и раније у Немачкој под именом *Viking Jugend*, али је укинута 1994. године одлуком Уставног суда Немачке.

Heimattreue Deutsche Jugend као своју циљну групу над којом спроводи нацистичку индоктринацију узима популацију узраста од 7 до 29 година. У парамилитарним камповима које организује се практикују теренске вежбе, маршеви, уче борбене песме нацистичко-расистичке садржине и упражњавају ритуали у част бога Одина, што указује на њену паганистичку оријентацију. Међу најпознатијим вођама ове групе можемо убројати Себастијана Рабигера (Sebastian Rübiger) и Томаса Ајхлера (Thomas Eichler).

Чланство у организацији *Heimattreue Deutsche Jugend* је подељено на следећих осам подружница: Прусија, Мекленбург, Померанија, Франкен, Швапска, Саксонија, Хесен, Шлезвиг-Холштајн. Сваки члан који улази у *Heimattreue Deutsche Jugend* се обавезује кроз “животни завет” да ће поштовати основне принципе ове организације. Младићи су у обавези да носе сиве мајице и јакне који подесећају на милитаристичке униформе, док су женски чланови дужни да носе дуге плаве сукње и елегантне кошуље. Блиска сарадња је остварена са *Notgemeinschaft für Volkstum und Kultur* и *Deutschen Partei*, што се види и по заједничким члановима.

По завршетку Другог светског рата немачка десница је била ослабљена, што је и логично јер је нацистичка Немачка била поражена у рату. Према мишљењу Дејвида Арта постоје три основна разлога слабљења екстремне деснице⁸⁸⁵:

1. Први разлог слабљења чак и умерене деснице се може наћи у великој фракционализацији ове идеолошке опције.
2. Други разлог је Аденауерова⁸⁸⁶ политика интеграције. Наиме, Конрад Аденауер је омогућио амнестирање бивших нациста и повратак у државне институције онима који су се одрекли своје нацистичке прошлости.
3. Репресивни државни апарат у форми “милитантне демократије” (*streitbare Demokratie*) се може сматрати трећим ваљаним разлогом слабљења десничарске идеолошке опције.

Међутим, након послератног брисања деснице са немачке политичке сцене, интензивирање неонацизма у Немачкој је започело непосредно по рушењу Берлинског зида. Услед раста незапослености која се све више приписивала имигрантима, ксенофобија и нацизам су расли до те мере да је 22. августа 1992. године око хиљаду неонациста хтело да подвргне линчу стотинак азиланата у Ростоку. Недовољно организована полиција је тек након два дана адекватно одеаговала, а имигранти међу којима је највише било Вијетнамаца и Рома из Румуније, су пуком срећом преживели, с обзиром да су им станови каменовани, а потом и запаљени. У овим нередима је повређено преко осамдесет азиланата.

У периоду од 1980. до 1992. године 18% становништва на западу Немачке и 36% становништва у источном делу Немачке је било ксенофобично, да би истраживања Хејтмајера из 2005. године указивала на то да је 60% становништва у уједињеној Немачкој отворено показивало нетрпељивост према странцима и имигрантима⁸⁸⁷. Ако се водимо овим подацима можемо закључити да се десничарски екстремизам интензивирао након уједињења Немачке, што је према нашим проценама узроковано и слабљењем утицаја СССР-а⁸⁸⁸ након завршетка Хладног рата и отварањем граница, чиме се олакшало кретање радне снаге и имиграната, што је испровоцирало екстремне десничаре. Према неким другим изворима података, у послератној

⁸⁸⁵ Види: Art, David, *Inside the Radical Right*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011, стр. 192-195.

⁸⁸⁶ Конрад Аденауер (Konrad Hermann Joseph Adenauer)

⁸⁸⁷ Reiker Peter, Glaser Michaela, Schuster Silke, *Prevention of Right Wing Extremism, Xenophobia and Racism in European Perspective*, Deutsches Jugendinstitut, Halle, 2006, стр. 70.

⁸⁸⁸ За време идеолошког утицаја СССР-а у источном делу Немачке, најстроже је било забрањено исказивање десничарске идеолошке провенијенције због нацистичке прошлости Немачке.

Источној Немачкој је је евидентирано око 500 000 нациста, док је тај број у Западној Немачкој износио 220 000⁸⁸⁹.

Једна од најпознатијих екстремистичких група у Источној Немачкој је *Национална алтернатива* (Nationale Alternative) која се оформила 1990. године у Источном Берлину. Ова неонацистичка група је регистрована и као партија, што није необично када је реч о екстремној десници, јер је већина неонацистичких партија управо настала из покрета. Велики утицај на развој идеолошког правца ове партије су имали расистички оријентисани скинхедси *Lichtenberger Front*, који су и били њени први чланови. Женски чланови групе (којих је било у мањини) су се организовале унутар групе *Deutschen Frauenfront*. Партија се финансирала продајом пропагандног материјала, војне опреме, слика, неонацистичких симбола и сл. Иако је ова партија покушала да постане део парламентарног система, због својих недемократских и нацистичких ставова то није успела.

У Доњој Саксонији најактивнија, а уједно и најопаснија екстремно десничарска група носи назив *Besseres Hannover*. Иако скоро основана (2010. године), ова група је показала да поседује велики мобилизациони потенцијал и способност да организује екстремне десничаре. Тренутно се воде 24 кривична поступка против чланова *Besseres Hannover*, међу којима су доношење тешких телесних повреда имигрантима (пре свега Турцима), насилничко понашање, ремећење јавног реда и мира итд. Пропагандне активности ове групе су изузетно перфидног карактера јер се служи маскотом познатом као *Abschiebär*, која уствари представља човека у костиму симпатичног медведа који кроз хумор и шалу упућује ксенофобичне и расистичке поруке јавности. *Abschiebär* се у неколико наврата појављивао испред школа делећи десничарско екстремистички пропагандни материјал, а направљени су и одређени клипови који се налазе на интернету у којима се на шаљиво-суптилан начин упућују поруке имигрантима да нису пожељни у Немачкој. Иначе, у Немачкој данас постоји око 1000 веб сајтова и 31 радио станица са екстремно-десничарским садржајем⁸⁹⁰.

---

⁸⁸⁹ Према: Burnett, Simon, *Ghost strasse Germany's East trapped between past and present*, London Black Rose Books, Montreal, New York, 2007, стр. 92.

⁸⁹⁰ Према: Fekete, Liz, "The Muslim Conspiracy Theory and the Oslo Massacre", *Race and Class*, br. 3, 2012, стр. 32.

Сматра се да ова група тренутно броји тек 40 активних чланова, али је неоспоран њен утицај над осталим десничарским групама у Немачкој. Чланови групе *Besseres Hannover* су планирали да организују бојкот предстојећих избора у Немачкој и дестабилизују државни поредак ове земље, што је поред њених нацистичко-пропагандних и криминалних активности био само један разлог више за њену забрану у септембру месецу 2012. године.

Десничарски екстремизам доживео је кулминацију у Немачкој током Другог светског рата у виду нацизма, да би се притајио током Хладног рата у коме је ова земља била подељена и контролисана од стране савезника. Свршетком Хладног рата и уједињењем Немачке се ствара повољнија друштвено-политичка клима која погодује развоју неонацистичких група, покрета и организација. Иако немачка држава покушава да контролише и забрани рад екстремних десничара, глобализација, велики број имиграната и економска криза, све више погодују развоју неонацизма, који је иначе традиционално укоренен у немачком друштву.

11.5.2. Норвешка

У Норвешкој, као и осталим скандинавским земљама је десничарски екстремизам у порасту последњих пар година, да би кулминирао нападима на Утоју и Осло иза којих се налази контроверзни Андреас Брејвик. Насиље екстремиста у земљама Скандинавије је усмерено пре свега према припадницима муслиманске вероисповести који уједно представљају и најбројнију имиграцију у овом делу света. Када је пре само четири деценије Норвешка отворила своје границе, вероватно није ни слутила да ће данас чак 30% популације припадати првој или другој генерацији имиграната⁸⁹¹.

Муслимани који претежно долазе из арапских земаља се разликују од Норвежана не само по вероисповести која ствара много ригиднији систем вредности у односу на западњачку културу, већ и по боји коже. Немогућност ових имиграната да се интегришу у норвешки правни и културолошки систем је додатно утицала на стварање анимозитета према њима, који се најизраженије манифестује кроз реторику и активности екстремних десничара. Према најновијем извештају *Human Rights Watch*, у земљама Европске уније расте нетрпељивост према имигрантима, а међу најксенофобичнијим земљама⁸⁹² се налази и Норвешка⁸⁹³. Управо из наведених разлога, Арапи у Норвешкој и Шведској масовно мењају своја муслиманска имена и презимена. Најчешћи разлози су: жеља да се избегне дискриминација због негативних асоцијација које са собом носи исламска религија⁸⁹⁴, политички разлози, развод, жеља за лакшом интеграцијом у друштво и сл.

О исламофобији која влада не само у скандинавским земљама већ и у осталим чланицама Европске уније најбоље говори масакр који се догодио 25. јула 2011. године. Тога дана је Андреас Брејвик извршио два екстремистичка напада на Осло и Утоју у којима је страдало 77 цивила, а који се по последицама, мотивима и циљевима могу сврстати у тероризам⁸⁹⁵. Повод за овакво масовно убиство Брејвик је видео у наводној претњи од исламске религије коју са собом, као културолошку вредност доносе арапски

---

⁸⁹¹ Према: <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16636885>, 09.10.2012.

⁸⁹² Осим Норвешке у поменутом извештају се наводе следеће државе: Француска, Грчка, Немачка, Италија, Мађарска, Шпанија, Пољска и Велика Британија.

⁸⁹³ <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-european-union>, 10.10.2012.

⁸⁹⁴ Мисли се пре свега, на верски фундиран тероризам који је предиспониран одређеним агресивним интерпретацијама ислама.

⁸⁹⁵ Ради се о индивидуалном тероризму јер је Брејвик самостално организовао и испланирао акт, без помоћи неке терористичке организације.

имигранти. Заправо, Брејвик је револтиран мултикултуралним концептом који намећу савремене демократије, уз помоћ насиља послао поруку муслиманској заједници да је непожељна у Норвешкој.

Пре бомбашког напада испред зграде норвешке владе у Ослу и насумичног пуцања на учеснике кампа младих лабуриста⁸⁹⁶ на острву Утоја, Брејвик је електронски послао тзв. *Манифест* на преко хиљаду адреса. Овај *Манифест* обима 1518 страна, уствари представља неонацистички програм и идеологију за коју се залаже Брејвик. Осим политичко-идеолошких порука, Брејвиков спис садржи елементе дневника, укључујући и упутства за прављење експлозивних направа. Једно од решења муслиманског питања које се може наћи у Манифесту јесте протеривање муслимана из европских држава и успостављање националистичких влада. У тој “борби” овај екстремиста се поистовећује са некадашњим темпларима који су имали задатак да заштите хришћанство од “муслиманске најезде”.

На почетку Манифеста се истичу четири значајне тачке:

1. Раст културалног марксизма
2. Организовање ислама
3. Нада
4. Нови почетак

Прва тачка се бави критиковањем марксизма (посебно студентски протести 1968. године), зато што је утицао погубно на национализам. Са друге стране, у “успешне” националистичке земље Брејвик убраја Јужну Кореју, Јапан и Тајван које су окарактерисане као “десна рука нацизма”. Посебна замерка упућена марксизму се тиче људских права, јер Брејвик сматра да је марксизам дао превелика права женама и “нижим расама”. Мултикултурализам је схваћен као “антиевропска идеологија мржње створена да разори европску културу, традицију, европско хришћанство и националну државу”⁸⁹⁷. Брејвик прави компарацију између демократских и диктаторских држава (не наводећи при том који критеријум је користио за ову класификацију), па истиче да данас у свету има 50

---

⁸⁹⁶ Напад на лабуристе је правдао тиме што су они главни промотери концепта мултикултурализма.

⁸⁹⁷ <http://s1195.photobucket.com/albums/aa400/crawlcraft/World%20news/?action=view&current=AndersBreiviks-KnightsTemplar2083AEuropeanDeclarationofIndependence.mp4>, 30.07.2011.

диктаторских муслиманских режима, а насупрот томе само 45 демократских хришћанских држава.

Друга тачка је посвећена анализирању структуре исламске религије у оквиру чега значајну пажњу Брејвик обраћа на два доктринарна исламистичка принципа: *такијах* и *наскх*. Док први принцип према Брејвиковој интерпретацији подразумева притајеност и притворност, други принцип се односи на *правило аброгације*. Ово правило се заснива на томе да најкасније објављени ајети својим значењем поништавају све претходно настале ајете. По Брејвику постоје неколико типа џихада: виолентни, демографски, институционални, културални, економски, образовни, пропагандни (медија-џихад), криминални и џихад који је у спрези са продајом дроге.

Трећи сегмент Брејвикове анализе се тиче наде у “бољу будућност” која искључује суживот хришћана са муслиманима. Он сматра да се “принципи наших дедова” морају обновити и поштовати, а то су: част, снага, пожртвовање и мучеништво. У једном делу *Манифеста* овај терориста се диви улози владара Шарла Мартела који је у 8. веку спречио продор муслимана у бици код Тура (Поатјеа). Од осталих европских владара он глорификује Ричарда Трећег – Лавље срце, руског цара Николаја и румунског владара Влад Дракулу.

На крају манифеста Брејвик упућује поруку хришћанима да се морају одупрети “муслиманској најезди” свим средствима (укључујући насиље на првом месту), јер ће у супротном, муслимани завладати светом.

Полемике да ли је Брејвик психички здрав су и даље актуелне, међутим упркос свему, овај десничарски терориста је проглашен урачунљивим и осуђен на затворску казну⁸⁹⁸ у трајању од 21 годину за дело тероризма.

Иако је Брејвик тренутно дефинитивно најозлоглашенији екстремни десничар не само у Норвешкој, већ и у читавом свету, ова земља и даље има велики број неонацистичких организација, група и покрета. *Stopp islamiseringen av Norge* (SIAN) је екстремно десничарска организација која је оформљена 2008. године у Рогаланду, чији је циљ борба против исламизирања Норвешке. Ова организација сматра да је у бити ислама тоталитаристичка идеологија која не кореспондира са норвешким уставом, као ни са

---

⁸⁹⁸ У Норвешкој максимална казна затвора износи 21 годину са могућношћу продужења на сваких 5 година, по истеку служења казне.

западним аксиолошким системом. Претеча ове организације се може наћи у групи *Aksjonskomiteen mot bønnerop*⁸⁹⁹ која је настала 2000. године. Њен основни циљ је био да спречи већ устаљену праксу муслиманске верске заједнице да путем разгласа позива вернике на молитву. Убрзо ова група мења назив у *Forum mot islamisering* - FOMI⁹⁰⁰, да би се коначно 2008. изродила у организацију под називом *Stopp islamiseringen av Norge* која се борила против “исламизације Норвешке”. Сматра се да је значајан утицај на формирање поменутог форума извршила јеврејска заједница у Ослу, што је и логично уколико узмемо у обзир дугогодишње традиционално непријатељство између Јевреја и Арапа. Иначе, организација *Stopp islamiseringen av Norge* је тек део интернационалне мреже *Stop Islamisation of Europe* која осим у Норвешкој, има своје представнике у Данској и Великој Британији.

Иако званичан број чланова десничарске организације *Stopp islamiseringen av Norge* износи 3000, на фејсбук страници има преко 13 000 чланова које можемо сматрати симпатизерима или чак потенцијалним члановима. На челу ове организације се налази новинар и политичар Арне Тумир (Arne Tumor), који је у неколико наврата организовао анти-исламистичке демонстрације, од којих су биле најпопуларније оне у Ослу у мају месецу 2009. године.

Током 2012. године се у власништву *Stopp islamiseringen av Norge* нашла локална радио станица *Radio Kos*, чиме су норвешки десничари ојачали свој утицај у медијима. Иако су ови десничари осудили Брејвиков напад, познати су по организовању насилних демонстрација против имиграната у Норвешкој. Вредно помена је да за себе ова организација сматра како је примарно демократска⁹⁰¹, иако се званично на њеном веб сајту може наћи како се руководи једином правом идеологијом – анти-исламизмом⁹⁰². Организација се издржава од годишњих чланарина, што је наведено у њеном статуту.

У Норвешкој постоји велики број екстремно десничарских организација и група које своја идеолошка становишта граде на тековинама нордијске митологије, што указује на њихову паганистичку оријентацију. Једну од таквих неонацистичких група под називом

---

⁸⁹⁹ Акциони комитет против позива на молитву

⁹⁰⁰ Форум против исламизације

⁹⁰¹ Чак се и позива на Повељу УН

⁹⁰² Видети више о томе: <http://www.sian.no/node/15>, 09.10.2012.

*Vigrid*⁹⁰³, је основао Тор Твед (Tore Wilhelm Tvedt) 1999. године. Касније ће се ова група трансформисати у партију 2009. године, али због своје екстремистичке политике неће ући у парламент.

Основно учење којим се воде чланови организације *Vigrid* се заснива на томе да су све расе осим Аријеваца криве за проблеме и сукобе широм света, док се личност Адолфа Хитлера глорификује. Чланови ове неонацистичке организације страхују од најезде арапских имиграната, сматрајући да ће они “уништити” белу расу. Негирање холокауста и антисемитизам су њене најзначајније карактеристике које је сврставају у миље савремене екстремне деснице. *Vigrid* у свом статуту истиче како су Јевреји искористили холокауст за финансијску и политичку подршку, алудирајући при том, пре свега на помоћ САД. Због антисемитистичке реторике није ни чудо што су највећи пријатељи ове организације Палестинци, јер их спаја заједничка мржња према Јеврејима.

Нису само Јевреји непријатељи, већ се међу њима налазе припадници муслиманске вероисповести (са изузетком Палестинаца у оним ситуацијама када критикују јудаизам), црнци и хомосексуалци. У појединим случајевима *Vigrid* критикује и хришћанство, што је очекивано узимајући у обзир да је ова организација паганистичког карактера. Иако се у програму наводи како је *Vigrid* против насиља, њени чланови показују супротно, јер је велики број њих ухапшен управо због насилничког понашања усмереног ка “непријатељима” беле расе. Током 2012. године организација *Vigrid* је оптужена за скрнављење гробља у Вестфолду, које је користила за своје обреде и ритуале у част врховног нордијског бога Одина.

Неонацистички лидер ове организације Тор Твед је 2012. године сведочио у корист масовног убице и терористе Андреаса Брејвика, рекавши како подржава Брејвикове анти-исламистичке ставове, јер је масовним доласком арапских имиграната, угрожена бела раса⁹⁰⁴.

Norwegian Defence League (NDL) је организација која се везује за име масовног убице Брејвика, који је био њен члан⁹⁰⁵. NDL је настала под утицајем енглеске

---

⁹⁰³ Назив потиче из нордијске митологије и означава познато место на коме се одвијала велика битка између богова и Сурта (Црног) који има пламтећи мач уз помоћ којег ће спалити свет.

⁹⁰⁴ Према: <http://www.e-novine.com/svet/svet-vesti/65960-Norveki-desniari-svedoili-korist-Brejvika.html>, 11.10.2012.

⁹⁰⁵ Сматра се да је деловао у виртуелном простору ове организације на интернету под псеудонимом *Sigurd Jorsalfar*.

десничарске организације *English Defence League* (EDL). Тренутно се на челу ове норвешке организације налази Рони Алте (Ronny Alte) који је заговорник анти-исламистичког идеолошког правца као и већина екстремно-десничарских организација у Норвешкој. Он се наводно залаже за слободу говора и штампе позивајући се на тековине демократије, док са друге стране заговара расистичко ксенофобичну политику и индиректно позива на насиље. Не зна се тачан број чланова ове организације, али се на фејсбуку тренутно налази 1881 члан који јој даје подршку⁹⁰⁶. Иначе, колико је екстремна десница развијена у Норвешкој сведочи број чланова на популарном веб форуму *Nordisk*, који има 22 000 приступна захтева⁹⁰⁷.

Норвешке службе безбедности су оквалификовале ову групу као екстремно десничарску са изразито нацистичким програмом, сматрајући је великом опасношћу по безбедносни систем ове државе. Посебно је велики њен утицај на остале екстремистичке организације десничарске идеолошке провенијенције, што се видело по организовању масовних анти-муслиманских протеста 9. априла 2011. године у Ослу. Интересантно је нагласити како за разлику од осталих неонацистичких организација NDL понекад даје подршку Израелу и Јеврејима. Оваква подршка се може оправдати интеграцијом на основу заједничког непријатеља (у овом случају су то муслимани). Наиме, екстремни десничари су углавном антисемитистички расположени водећи се идеологијом Адолфа Хитлера, али нова екстремна десница показује да се непријатељи одређују и на основу актуелне друштвено-политичке ситуације.

NDL и *Stopp islamiseringen av Norge* су заједно 23. јуна 2012. године организовали протесте у којима су захтевали да се хришћанство прогласи званичном државном религијом и да се спречи “исламизација” Европе и Норвешке.

Норвешка екстремна десница је превасходно анти-исламистичка због прилива великог броја имиграната који припадају муслиманској вероисповести. Теорија завере која се помиње и у Брејвиковом Манифесту је нешто у шта верују норвешки неонацисти. Према овој теорији муслимани су се наводно заверили да населе територије европских хришћанских земаља и на тај начин корак по корак успоставе културолошку, а потом и

---

⁹⁰⁶ Види: <http://www.facebook.com/pages/NDL-Norwegian-Defence-League-Fan-Page/145653885497192>, 10.10.2012.

⁹⁰⁷ Види: Fekete, Liz, “The Muslim Conspiracy Theory and the Oslo Massacre”, *Race and Class*, br. 3, 2012, стр. 31.

политичку доминацију. Термин који се одомаћио у научним круговима за ову појаву је *Евроабија*⁹⁰⁸.

Даљи развој екстремне деснице у Норвешкој ће пре свега зависити од тога колико ће арапска имиграција бити у стању да се интегрише у норвешко друштво. Уколико арапски досељеници не буду прихватили западно-европски систем вредности, можемо очекивати агресивније акције норвешких десничарских екстремиста, који у имигрантима виде само “непријатеље европске цивилизације”.

---

⁹⁰⁸ Настао комбиновањем две речи: Европа и Арабија.

12.3. Велика Британија

У Великој Британији партија *Национални фронт* (National Front - NF) игра значајну улогу на екстремно десничарској политичкој сцени из разлога што се око ње окупљају разне формалне и неформалне неонацистичке групе, хулигани и скинхедси. Ова партија је настала 1979. године и по својој идеолошкој провенијенцији припада екстремној десници.

Национални фронт се не може сврстати у парламентарну странку, али је његов утицај на екстремисте у цивилном сектору изузетно велики. Идеологија ове странке се јасно види још у њеном статуту у коме се експлицитно истиче како је *Национални фронт* “радикалан, расистички и националистички покрет”⁹⁰⁹. Он се залаже за очување и презервацију културе “староседелачких” становника Велике Британије у које убраја Енглеze, Ирце, Шкоте и Велшане.

Ова партија и покрет је против тога што је Велика Британија део Европске уније и НАТО пакта, јер не подржава “мешање народа”. *Национални фронт* је такође против абортуса и Закона из 1967. који је легализовао овај “злочин против човечности”⁹¹⁰. Абортус изнимно може бити дозвољен у следећим случајевима:

1. Уколико постоји опасност да је здравље мајке угрожено.
2. У ситуацији када је фетус оштећен или се погрешно развија.
3. Када је трудноћа последица силовања.

Национални фронт се може сврстати у ред неонацистичких покрета јер се противи доласку “обојених” имиграната, пропагира насиље против истих и протестује против муслимана за које верује да представљају безбедносу претњу за Велику Британију.

Од самог почетка *Национални фронт* пропагира тзв. “националну демократију” која се односи само на изабране групе и народе. Већ од 90-их година 20. века постаје изразито популарна странка захваљујући пропагандним активностима⁹¹¹, што утиче на повећање броја њених активиста.

---

⁹⁰⁹ http://www.national-front.org.uk/files/nf_constitution_09.2.pdf, 12.10.2012.

⁹¹⁰ http://www.national-front.org.uk/?page_id=54, 11.10.2012.

⁹¹¹ Национални фронт је објављивао два часописа у којима је пропагирао свој неонацизам. У питању су часописи *The Flag* и *The Flame*.

Национални фронт сарађује са многим европским партијама које припадају десничарском идеолошком миљеу, као што је на пример немачка *Национална демократска партија*. Осим тога, ова партија је присутна у затворима у којима непрестано ради на индоктринацији ухапшених десничарских екстремиста. Попут неких европских десничарских организација и *Национални фронт* се залаже за очување животне средине како би се омогућио развој “здраве, беле нације”.

Из *Националног фронта* се 1982. године развија још једна екстремно десничарска партија под вођством Џона Тиндала (John Hutchyns Tyndall) – *Британска национална партија* – БНП (British National Party). Ова крајње десничарска партија има за циљ да повуче Велику Британију из НАТО пакта, а осим тога се противи учествовању британских војника у војним интервенцијама у Ираку и Авганистану и негативно гледа на постојање Европске уније, што указује на евроскептицизам⁹¹². Унутар ове партије су инволвиране неонацистичке групе попут *Combat 18* и расистичких скинхедса.

Као и све десничарске организације и БНП сматра имигранте “кривим” за различите социјалне турбуленције, светску кризу и смањење животног стандарда својих грађана, те предлаже контролисани улазак имиграната у Британију, јер ће “за 50 година Британци постати мањина у својој земљи уколико се овим темпом буде увећавала имиграција”⁹¹³. Посебан анимозитет БНП показује према муслиманима за које сматра да припадају култури која не може прихватити западноевропски вредносни систем. Управо због свих ових разлога БНП предлаже анти-имиграционе мере које би подразумевале боље контролисање граница, моментално депортовање нелегалних имиграната, селективно и контролисано давање азила и борбу против мултикултурализма.

У манифесту БНП се могу приметити нацистичко-расистичке поруке у којима се глорификује британска нација којој припадају “хероји кроз чије вене тече крв државотворне нације”⁹¹⁴. Бити Британац за ову ултра-десничарску партију значи “припадати посебном соју јединствених људи који имају природно право да остану већинска нација у земљи у којој живе”⁹¹⁵. То “природно право” о коме је говорио и Хитлер

---

⁹¹² БНО сматра да Европска Унија “уништава национални идентитет Британаца”. Према: <http://communications.bnp.org.uk/ge2010manifesto.pdf>, 16.10.2012.

⁹¹³ Исто

⁹¹⁴ Исто

⁹¹⁵ Исто

имплицира употребу свих средстава укључујући и насиље, што несумњиво сврстава БНП у ред екстремно десничарских партија.

БНП је власник различитих медија путем којих шири своје политичке идеје, а посебан утицај остварује посредством он-лајн телевизијског програма који носи назив *British National Party Television*⁹¹⁶. На изборима 2008. године БНП је постала парламентарна странка освојивши 25 места у скупштини. Као одговор на јачање екстремне деснице у Великој Британији, основане су разне левичарске антифашистичке организације али и медији међу којима је посебно интересантан сајт под називом *Stop BNP* који критикује рад ове екстремистичке партије⁹¹⁷.

Повезаност БНП са неонацистичком групом *Combat 18 (C18)*⁹¹⁸, потврђује нашу претпоставку да поједине парламентарне десничарске странке имају неоспоран утицај на ванпарламентарне екстремно десничарске организације и групе. Многи чланови групе *Combat 18* поседују и чланске карте БНП или су у крајњем, њени симпатизери.

Групу *Combat 18* је формирао Чарли Сарџент (Charlie Sargent)⁹¹⁹ 1992. године. Сматра се да су из ове групе настале неке од највиолентнијих екстремистичких подгрупа - *White Wolves* и *Racial Volunteer Force*. Иначе, *Combat 18* има свој огранак и у Србији (као и широм света) који се бави издавањем прогласа и пропагандом. На једном од сајтова који популаризује модерни расизам иза којег се потписује ова група, нашли смо проглас следеће садржине:

“Националцоцијализам је једина нада да аријевска раса преживи у новом миленијуму. Заборавите псеудо 'патриоте' и изигравање краљева и кнежева. Они су слаби и глупи, а њихови идеали у које су се клељали се стално мењају. Заборавите политичаре и демократе, они постоје само да разједињују и растроје наш покрет. Њихова ега су њихови богови, и шекел (израелска валута) је средство којим их њихови јеврејски господари купују (...) Коначна битка се приближава, последња шанса за аријевску расу... Ако тада будемо поражени онда сигурно не заслужујемо да опстанемо, и

⁹¹⁶ Види: <http://bnptv.org.uk/>, 17.10.2012.

⁹¹⁷ Види: <http://www.stopthebnp.org.uk/>, 18.10.2012.

⁹¹⁸ Број 18 симболички означава име Адолфа Хитлера. А је прво слово његовог имена у енглеском алфабету (Адолф), док је слово Х као почетно слово његовог презимена (Хитлер), осмо по реду у овом алфабету.

⁹¹⁹ Он је осуђен за убиство.

сва наша достигнућа и наша историја биће заборављена и заувек збрисана са лица земље”⁹²⁰.

Из наведеног прогласа се јасно види расистичко-антисемитистичка идеологија групе са наглашеним антидемократским принципима. Егзалтираност Хитлером је очигледна не само на основу назива групе, већ и из чињенице да се већина текстова завршава речима: ”Живео Хитлер!”. Често се у текстовима ове групе може наћи акроним ZOG (Zionist Occupation Government), који се може превести као “ционистичка окупација владе”, из чега је логично да произилазе антисемитистички ставови. Неонацисти сматрају да је реч о некој врсти финансијске “окупације” из разлога што Јевреје које називају “ционистима”, сматрају странцима којима није место на високим државничким позицијама.

Осим Јевреја, на удару групе *Combat 18* су имигранти, “неаријевске “ расе међу којима су црнци и Арапи. Такође је чест сукоб са припадницима левичарских покрета, посебно оних који се боре против анти-фашизма. Идеја “отпора без вође” која је реално немогућа и неостварљива (јер свака група, а посебно групе ауторитарног типа изискују вођу), се може срести код многих других организација укључујући и српски *Национални строј*, док је њено изворно порекло везано за америчку организацију *The Order*.

Моћ и утицај који *Combat 18* остварује над млађом популацијом се реализује путем политичке пропаганде у којој веома значајну улогу игра тзв. “музика беле моћи”. Постоји читава музичка индустрија која се бави дистрибуцијом компакт дискова и промотивног материјала који популаризују ову врсту музике. *ISD Records*⁹²¹ је име музичке куће која подржава ову расистичку врсту музике и која је у последње три године продала 30 000 компакт дискова и остварила профит од 200 000 долара⁹²². Чланови *Combat 18* су претежно млађи људи узраста између 18 и 29 година, који су махом из радничких породица, што може указати на спону између немаштине и агресивног понашања (мада то не мора увек бити и правило).

⁹²⁰ <https://www.bhserbia.org/combat-18-engleska.jpg>, 21.10.2012.

⁹²¹ На веб сајту ове музичко-продукцијске куће <http://www.isdrecords.com/> се у продаји осим музике, могу наћи и заставе, књиге, одећа и новости из света “музике беле моћи”. Све се може купити он-лајн, чиме се обезбеђује и делимична анонимност за потенцијалне купце.

⁹²² <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/combat-18-memoirs-of-a-streetfighting-man-1142204.html>, 20.10.2012.

Током 1999. године неонацисти, за које је потврђено да су припадници *Combat 18*, су извршили неколико бомбашких напада у којима је погинуло троје људи, а више њих повређено. Ови неонацисти користе физичко насиље које најчешће ескалира на фудбалским утакмицама из разлога што су многе хулиганске групе инволвиране унутар неонацистичких формација. Многе јавне личности су на мети ових насилника и то углавном уколико су антифашистички настројене као што је на пример, левичарски оријентисана глумица Ванеса Редгрејв (*Vanessa Redgrave*) или спортисткиња Шерон Дејвис (*Sharron Davies*), која се налази на “листи за одстрел” само зато што је удата за црнца.

Основни мото којим се води *Combat 18* гласи: *White revolution is the only solution* (“Бела револуција је једина солуција”). Повезаност ове групе са интернационалном десничарском организацијом *Blood and Honour* је очигледна, као и са *Британском националном партијом* и *Националним фронтом*. Осим заједничке идеологије, о њиховој сарадњи говоре и сајтови на којима се узајамно препоручују све наведене организације и представљају као “пријатељске”.

У својим екстремистичко ирационалним ставовима припадници групе *Combat 18* често прилагођавају прошлост и историју њиховој неонацистичкој идеологији. Познате су тврдње ове групе о племену Хазара које се у далекој прошлости сукобљавало са тзв. Аријевцима, а из којег су се даље развили Јевреји који “господаре светом” и које терете за многобројне терористичке нападе⁹²³. Осим тога, Јевреји су оптужени и за разноврсне “теорије завере” у којима се искључиво воде лукративним циљевима.

Група *Combat 18* непрестано спроводи индоктринацију својих (пре свега потенцијалних) чланова и то највише путем интернет сајтова на којима се могу наћи електронске верзије разних нацистичких текстова почев од Хитлеровог *Мајн кампф*-а па све до *Протокола сионских мудраца*.

У *Приручнику* чији је пун назив *The National Socialist Political Soldiers Handbook*⁹²⁴, постоје јасна упутства којих би требало да се придржавају сви чланови и симпатизери групе *Combat 18*. У првом делу ових идеолошких списа се објашњава улога “кода части”. Главна крилатица која је преузета од СС тупа из периода Другог светског рата гласи:

---

⁹²³ Видети више о томе: <http://www.skrewdriver.org/terror1.html>, 26.10.2012.

⁹²⁴ Видети више о томе: <http://www.skrewdriver.org/handbook.html>, 28.10.2012.

*Meine Ehre heisst Treue*⁹²⁵. Овај приручник иде толико далеко у организовању живота потенцијалних неонациста, да чак одређује којим спортом би требало да се баве, како би јачали свој дух, тело и самопоуздање. Посебна пажња се посвећује борилачким вештинама (пре свега боксу), и тренирању у теретани.

Да је реч о добро организованој и опасној групи видимо по томе што се на сајту али и у приручнику *Combat 18*, налазе савети о безбедносној култури неонациста. Тако се рецимо предлаже, да се води рачуна о разговорима преко телефона који могу бити праћени од стране полиције⁹²⁶, док се у посебном одељку наводи начин на који делује обавештајна служба *MI 5*. У овом приручнику се изричито напомиње да уколико дође до хапшења припадници *Combat 18* никако не смеју давати нити потписивати изјаве: “Најбоље је да играте улогу коју полиција очекује од вас. Претварајте се да имате вољу да сарађујете, показујте једну дозу страхопоштовања и љубазности и правите се да сте пирглупи (...) нико не воли паметњаковиће”⁹²⁷.

Од метода које чланови групе *Combat 18* користе издвојићемо методу **директне акције, политичке акције и социјалне акције**. Под директном акцијом се подразумевају све оне методе које су противне закону, док међу њима предњачи тактика “вука самотњака”, јер се заснива на деловању само једног човека, чиме се обезбеђује висок степен конспиративности, али се при том избегава и угрожавање осталих чланова групе. Алтернативна метода деловања овој може бити и организовање у мале ћелије које се потом, организују за акцију.

Када је реч о политичким акцијама оне представљају инфилтрање највиспредијих чланова *Combat 18* међу “обичан” свет и врбовање потенцијалних неонациста. Овакве сложене акције се поверавају само “најспособнијим” и најоданијим члановима групе. Осим политичких, ови екстремисти се користе и тзв. социјалним акцијама које подразумевају најперфидније деловање у свакодневном друштвеном животу, на све могуће начине. Заправо, ради се о томе да се национал-социјалистичке идеје “убацују” путем образовања, музике, уметности и сл. у вредносни систем тинејџера, како би се

---

⁹²⁵ Моја част је моја лојалност.

⁹²⁶ У приручнику стоји следећа препорука: “Уколико морате носити мобилни телефон током одређених акција, трудите се да то буде телефон који није регистрован и познат свима, али је најбоље да чак и тај телефон буде искључен током поверљивих активности”. Извор: <http://www.skrewdriver.org/zogopp2.html>, 29.10.2012.

⁹²⁷ <http://www.skrewdriver.org/zogopp3.html>, 29.10.2012.

створила “армија младих неонациста”. У питању је прикривено деловање које захтева одређено време и труд, али које даје дугорочне резултате јер се ради о некој врсти “прања мозга” која се спроводи над пажљиво одабраним жртвама.

У Великој Британији постоји још једна екстремно десничарска група која је поникла у овој земљи, али која делује на интернационалном нивоу и која има све више чланова широм света. У питању је група *Blood and Honour*⁹²⁸ која делује путем музичке мреже⁹²⁹ и која је тесно повезана са групом *Combat 18*. Она настаје 1987. године у Енглеској, да би своје огранке формирала 2000. године у Немачкој, 2011. у Шпанији, а 2012. чак и у Русији (и многим другим земљама).

Корени ове екстремистичке групе (која касније прераста у покрет) се могу наћи у деловању већ помињаног британског *Националног фронта* који је 1977. године покренуо музичку акцију под називом *Rock Against Communism*. Певач неонацистичког бенда *Скрудрајвер* (*Skrewdriver*), Ијан Стјуарт Доналдсон (*Ian Stuart Donaldson*), ће бити најпознатији лидер групе *Blood and Honour* почев од њеног оснивања па све до 1993. године када је погинуо у саобраћајној несрећи. Управо због везе са неонацистичком музичком сценом, чланови ове групе тврде како је она настала у оквиру “музичке револуције”⁹³⁰.

Blood and Honour представља тек део међународне мреже “слободоумних бораца за слободу” (како сами себе називају ови неонацисти) - *Brotherhood 28*. Њени чланови су организовани у тзв. *дивизије* које броје око тридесетак чланова, који су по правилу чланови неонацистичких бендова, активисти или политичари. *Blood and Honour* има јаку медијску потпору у виду радио станице (*28 Radio*), веб сајтова и часописа који носи назив ове групе. Постоји активна интернационална комуникација чланова путем форума који гарантује анонимност, што само олакшава повезивање десничарских екстремиста широм света.

Као и већина сродних група и покрета и *Blood and Honour* води рачуна о затвореницима који припадају екстремно десничарском миљеу. У циљу подршке овим затвореницима унутар *Blood and Honour* је настала подгрупа под називом *White Cross*. Подршка се првенствено састоји у давању финансијске и правне помоћи затвореницима и

---

⁹²⁸ Група је добила име по истоименој песми бенда *Skrewdriver*.

⁹²⁹ У питању је WPM “музика беле моћи” и *Rock Against Communism (RAC)* тј. “рок против комунизма”.

⁹³⁰ <http://www.bloodandhonourworldwide.co.uk/home1.html>, 26.10.2012.

њиховим породицама. У циљу даље индоктринације затвореника, *White Cross* води рачуна о томе да им се доставља литература са изабраним идеолошко-пропагандним садржајем, како би по издржавању казне ови екстремисти наставили са неонацистичким деловањем.

Велика Британија представља значајну базу из које су се развиле многобројне екстремно десничарске организације широм света. Захваљујући савременим медијима међу којима најзначајнију улогу игра интернет, десничарски екстремизам има све већи број поборника не само у Британији, већ и у многим другим земљама.

12.4. Мађарска

У многим земљама некадашњег Источног блока десничарска идеологија је била у најмању руку контролисана, а још чешће забрањивана и анатемисана. СССР је као лучоноша левичарске идеје и чувар комунистичког поретка водио рачуна да сузбије не само наци-фашистичке елементе десничарске идеологије, већ и њене умерене облике. Па ипак, након вишедеценијског монопола левнице који је био доминантан у свим структурама друштвеног и политичког живота Мађарске, завршетак Хладног рата је у њој значајно променио однос између левичарске и десничарске идеологије.

Прелазак из једнопартијског у вишепартијски систем, промена тржишног система, појава плурализма на политичкој сцени је не само у Мађарској, већ и у великом броју екс-комунистичких земаља узроковало праву идеолошку пометњу. Дошло је до хиперинфлације политичких покрета, партија и група које су желеле да постану део једног новог политичког система. У тако великим политичким турбуленцијама створио се простор за продор некада забрањиване и успаване деснице која је, добивши коначно простор на политичкој сцени, породила не осим умерених и екстремистичке варијанте, које с правом можемо оквалитиковати као неонацистичке.

У прошлости је током Другог светског рата Мађарска имала снажну екстремну десницу која се најексплицитније манифестовала у форми *Стреличастих крстова*, партије која је по својој идеолошкој провенцијенцији била нацистичка са снажним упливом католицизма и антисемитизма.

Данас је екстремна десница у Мађарској подељена у више партија, покрета и група, које се налазе под окриљем ултра десничарске партије *Јобик*⁹³¹. Колико је екстремистичка ова партија види се и по организовању наградне игре на друштвеној мрежи *фејсбук*, која носи назив “Срушићемо Тријанон”⁹³². Овом игрицом се обнавља сећање на некадашњу “велику Мађарску” која је потписивањем Тријанонског споразума изгубила две трећине своје територије. Иначе, ова партија је позната по заговарању изласка Мађарске из Европске уније, што је приближава осталим екстремним десничарским организацијама у

---

⁹³¹ На последњим изборима ова странка је добила око 17 одсто гласова.

⁹³² Види: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/229685/Jobik-zagovara-Veliku-Madarsku-na-Fejsbuku>, 29.10.2012.

Европи. Осим тога, *Јобик* је странка која је у више наврата организовала протесте у којима се палила застава Европске уније.

Иначе, *Јобик* партија је остварила значајан успех на парламентарним изборима 2010. године освојивши 16,6 % гласова, што је позиционирало као трећу политичку снагу у земљи. *Јобик* описује себе као “принципијелну, конзервативну, радикалну, патриотску, хришћанску партију чији су основни циљеви – заштита мађарских вредности и интереса”⁹³³.

Осим евроскептицизма којем очигледно нагиње ова ултра десничарска странка, много опаснију појаву представља њена подршка паравојним неонацистичким формацијама. Тако је 25. септембра 2012. године под покровитељством ове партије организован “марш у црном” поводом петогодишњице постојања паравојне *Мађарске гарде* (*Magyar Gárda*). Ова паравојна формација је основана 2007. године да би већ 2009. године била забрањена од Уставног суда Мађарске због профашистичке идеологије. Основни циљ *Мађарске гарде* је припрема младих Мађара за одбрану националних вредности и “морални препород Мађарске”⁹³⁴. Међутим, упркос забрани, ова екстремно десничарска група се реорганизовала и наставила деловање са истом идеологијом, али под другачијим називом - *Magyar Gárda Foundation*⁹³⁵. Из *Мађарске гарде* је 2003. године настала екстремистичка група *Civil Guard Association for a Better Future* која је позната по оружаним расистичким нападима на ромска насиља.

Екстремна десница се организује у паравојне формације које наликују америчким милицијским покретима и претендује “завођењу реда” на “угроженим подручјима”. Овде се заправо ради о источном делу Мађарске у коме живи велики број Рома. У акцији мађарске полиције која је спроведена 2011. године је забрањена једна од главних милицијских организација под назвом *Боље сутра*, која је бројала око 2000 чланова.

Екстремни десничари у Мађарској су познати по интернет пропаганди која је веома актуелна у овој земљи. Сматра се да се припадници екстремне деснице највише повезују путем друштвене мреже *фејсбук* и *iwiw* (Hungarian social-networking service). Истраживања Андраши Универзитета из Будимпеште су показала да ултра десничарски покрети и

⁹³³ <http://www.slideshare.net/dgpazegovzpi/jobik-on-web-rightwing-extremism-in-hungary>, 01.11.2012.

⁹³⁴ Видети више о томе: <http://www.slideshare.net/dgpazegovzpi/jobik-on-web-rightwing-extremism-in-hungary>, 02.11.2012.

⁹³⁵ Ова група се наводно бави очувањем и презервацијом мађарске националне културе и идентитета, мада су њене активности много милитантније.

организације у овој земљи не верују званичним државним институцијама, док је просечан екстремиста описан као “веома млад, веома мађарски оријентисан и са веома бурним темпераментом”⁹³⁶. Преко 30 % екстремних десничара припада популацији узраста између 16 и 20 година, док најмање симпатизера припада групи која има преко 51 годину животне старости. Тиме се потврђује наша претпоставка да екстремној десници претежно нагињу млади људи.

Према извештају организације *Human Rights Watch* за 2012. годину, Мађарска представља земљу у којој се у великој мери крше права ромске националне заједнице. У априлу месецу 2012. мађарски *Црвени крст* је евакуисао 227 Рома како не би били линчовани од стране неонациста⁹³⁷. У процесу је суђење четворици мушкараца који су у периоду од 2008. до 2009. године убили шесторо Рома, док су десет теже ранили. На основу извештаја организације *Amnesty International*, у Мађарској су 2011. године забележени случајеви расне сегрегације у основним школама у којима су формирана посебна одељења за децу ромске националности⁹³⁸.

Да национализам буја у Мађарској се може видети из графита који се све више исписују у Сент Андреји и Будимпешти, међу којима се налазе и они графити у којима се нуди за сваког Мађара у Јужној крајини десет Срба⁹³⁹. У овој земљи је расизам пре свега усмерен на Роме који су решили да се у септембру месецу 2012. године самоорганизују и одупру нападима екстремних десничара. Као резултат свега овога је настала *Ромска гарда за самоодбрану* у Печују. Сматра се да ова гарда до сада има око 400 евидентираних чланова уз процену да се број гардиста може увећати до 8000⁹⁴⁰.

Ромска гарда за самоодбрану је настала 2012. године као противтежа *Мађарској гарди* која упркос забрани суда и даље наставља са својим акцијама. Да није нимало наивна ова ромска организација видимо и по томе што постоји основана претпоставка да се наоружава у циљу заштите Рома, Јевреја и осталих угрожених мањина. Њен вођа је Ференц Баго.

Идеологија мађарских екстремних десничара велича лик и дело нацисте Миклоша Хортија (*Vitéz Nagybányai Horthy Miklós*) који је склопио пакт са Хитлером током Другог

⁹³⁶ <http://www.slideshare.net/dgpazegovzpi/jobik-on-web-rightwing-extremism-in-hungary>, 01.11.2012.

⁹³⁷ Видети више о томе: <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-european-union>, 29.10.2012.

⁹³⁸ Видети више о томе: <http://www.amnesty.org/en/region/hungary/report-2011#section-61-5>, 11.10.2012.

⁹³⁹ Према: <http://www.vesti-online.com/Vesti/Srbija/265140/Poruke-mrznje-iz-Madarske>, 28.10.2012.

⁹⁴⁰ Према: <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/341453/Madjariski-Romi-osnovali-gardu-za-samoodbranu>, 20.10.2012.

светског рата и за време чије власти је депортовано и побијено 400 000 хиљада Јевреја из Мађарске у Аушвиц⁹⁴¹. Да је и званична власт “зажмурила на једно око” када се ради о рехабилитацији овог нацистичког злочинца који је учествовао у Нирнбершком процесу, видимо по томе што је у јуну месецу 2012. године у Дебрецину на Богословском факултету Реформатске цркве подигнута спомен плоча Миклошу Хортију, коју је осветио главни бискуп.

Ревитализација екстремне деснице у бившим комунистичким земљама (укључив и Мађарску), се често повезује са идеолошком прошлошћу, транзиционом кризом, девастирањем стандарда грађана и глобализацијским процесима који под геслом денационализације и десуверенизације представљају “прст у око” ултранационалистичким покретима и организацијама.

---

⁹⁴¹ Према: <http://www.spiegel.de/international/europe/right-wing-extremists-cultivate-horthy-cult-in-hungary-a-836526.html>, 02.11.2012.

12.5. Француска

Француска је европска држава са највећим бројем муслиманске имиграције. Према статистичким подацима за 2011. годину око шест милиона припадника муслиманске вероисповести данас званично живи у овој земљи Европске уније, док је у реалности тај број много већи⁹⁴².

Већ неколико година уназад Француска има проблема са имигрантима (претежно муслиманске вероисповести) који се нису интегрисали у западноевропски систем вредности. Различити културолошки системи вредности придошлица и аутохтоних становника Француске су узрок насиља на улицама и бујања екстремизма десничарске идеолошке провенијенције.

Док су имигранти (претежно арапског порекла) незадовољни својим економско-социјалним статусом у друштву, екстремни десничари стрепе од руинирања европске културне баштине од стране Арапа. У таквој неповољној друштвено-политичкој клими лако се рађа десничарски екстремизам.

Национални фронт је политичка странка која претежно контролише екстремно десничарску сцену у Француској. Основана је 1972. године, а на њеном челу се од почетка настанка до 2011. године налазио Жан Мари Ле Пен (Jean-Marie Le Pen), да би потом странку преузела његова кћи Марин Ле Пен (Marine Le Pen). Ова странка је настала захваљујући уједињењу покрета *Ordre Nouveau* и десничарске организације *Front national pour l'unité française*.

Основна програмска начела *Националног фронта* којих се придржавају и остале ванпарламентарне групе десничарских екстремиста су следеће⁹⁴³:

- Антиглобализам (против евроинтеграције и денационализације).
- Национализам који често прераста у нацизам.
- Вигилантистички однос према француском идентитету.
- Антиимиграциона политика (залаже се за поштравање законских мера против имиграната).
- Традиционализам (са посебним освртом на очување породичних вредности).

⁹⁴² Према: <http://www.news24.com/World/News/Muslims-seen-as-threat-in-France-Germany-20110104>, 03.11.2012.

⁹⁴³ Према: <http://www.frontnational.com/>, 01.11.2012.

- Увођење смртне казне и поштравање кривичних закона.

Једна од тренутно најактуелнијих екстремно десничарских група које припадају цивилном сектору носи назив *Генерацијски идентитет* (Generation Identitaire). Припадници ове ултра десничарске групе су 21. октобра 2012. године упали у просторије још недовршене џамије у Поатјеу. Ови екстремисти су у раним јутарњим часовима насилно ушли у просторије џамије и на њеним зидинама развили паролу “Генерацијски идентитет 732”, што симболички представља годину када је франачки владар Карл Мартел (Charles Martel) зауставио продор муслиманске војске. Након интервенције полиције, троје припадника *Генерацијског идентитета* је ухапшено.

Према анкетама које је спровео лист *Фигаро* (Le Figaro), у Француској 6 од 10 грађана сматра да је утицај муслиманске вероисповести у овој држави превелик, док 43 % грађана сматра да је ислам претња француском националном идентитету⁹⁴⁴. *Генерацијски идентитет* себе сматра представником оних грађана који су пре свега уплашени за своју егзистенцију под налетом муслиманске имиграције. Стога је донета *Декларација рата* у којој се наводе најважнији политички ставови ове екстремистичке групе.

Припадници *Генерацијског идентитета* сматрају да живе у веома неповољном времену за француску нацију која је подељена и помешана са имигрантима. Управо из овог разлога сматрају да су као генерација двоструко кажњени: прво, зато што су приморани да плаћају социјалну помоћ муслиманским имигрантима; и друго, што тако конципиран социјални систем постаје неупотребљив за “домаће” становништво. Став ових претежно младих људи који чине групу *Генерацијског идентитета*, полази од тога да је за либерализацију у етничко-социјалним односима крива она генерација која је управо у Француској покренула демонстрације сада већ далеке 1968. године.

Посебно незадовољство *Генерацијски идентитет* показује према држави која је дозволила да скоро четвртина младих људи буде без посла. Основна идеја јесте да се обнове разрушене породице, поврати традиционални систем вредности, смање социјална права постојећим имигрантима и онемогући долазак новим. Противници су војних интервенција у Авганистану и Ираку и показују одређени скептицизам према институцијама Европске уније. У декларацији чији се превод текста може наћи на сајту

---

⁹⁴⁴ Видети више о томе: <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/10/24/01016-20121024ARTFIG00700-l-image-de-l-islam-se-degrade-fortement-en-france.php>, 04.11.2012.

Стромфронта се назире вокабулар нацистичког карактера, поготово они делови у којима се наводи како је наслеђе младих Француза засновано на француској земљи и француској крви, која чини основу њиховог идентитета⁹⁴⁵.

Симбол који користе ови млади екстремисти јесте *ламбда*, слово на штиту који су традиционално носили спартански војници. Тиме показују спремност, спартанску одлучност и бескомпромисност у остваривању својих циљева, што обично кореспондира са насилним методама. Они сматрају да су поједине људске слободе пренаглашене (попут права хомосексуалаца), те истичу да их треба ограничити или у крајњем укинути.

На крају *Декларације рата* експлицитно стоји једна врста претње постојећим државним органима: “Немојте мислити да је ово обичан проглас. Ово је декларација у којој објављујемо рат. Ваше је било јуче, док је наше сутра”⁹⁴⁶. Вредно помена је то што се у видео снимку који презентује поменуту декларацију, појављују млади људи који не крију свој идентитет, док посебан куриозитет представља то што многи од њих припадају арапској популацији.

У Француској све више јача екстремистички национализам што се може приметити и по увећању броја група и организација које промовишу овакав начин размишљања. Једна од таквих десничарских организација носи назив *Renouveau français* – RF. Основана је 2005. године са циљем “националног препорода” Француза који су “угрожени” доласком имиграната. Организација је посебно инспирирана католицизмом (који је у Француској један од генератора негативног национализма) и идејом контра-револуције.

Renouveau français је као организација структурирана тако да се на њеном челу налази Управни одбор изграђен од најзначајнијих чланова (међу којима су и многи француски интелектуалци), док улогу лидера има Тибо де Шаси (Thibaut de Chasse). Акције по којима је позната ова десничарска организација су протестне шетње и маршеви попут шетње која је организована 20. октобра 2012. под називом “Молитвена шетња за спасење француске нације и породице”. Протести под вођством ове организације су били организовани на улицама Париза 30. јуна 2012. поводом геј параде. Парола којом се присталице организације *Renouveau français* често користе “Француска Французима” потврђује наше претпоставке о њиховој екстремно десничарској идеологији.

⁹⁴⁵ Видети више о томе: <http://www.stormfront.org/forum/t917530/>, 03.11.2012.

⁹⁴⁶ <http://www.thenewamerican.com/world-news/europe/item/13436-french-youth-movement-opposes-islamization>, 04.11.2012.

Тренутно се *Renouveau français* противи кампањи за легализацију тзв. “лаких дрога” коју покрећу одређене левичарске групе. Ова организација је посебно критиковала политику Николе Саркозија, јер сматрају да је превише глобалистички оријентисана, што је нанело велику штету француском националном идентитету⁹⁴⁷.

Организовање идеолошких кампова за популацију од 15 до 35 година које спроводи *Renouveau français* је уобичајен начин индоктринације којима се служе организације овог типа. Симбол *Renouveau français* је златно стилизовани љиљан који је био хералдички симбол француске монархије, али може представљати и симбол хришћанства (Богородице) јер је синоним за чистоту и част.

За ову организацију не можемо рећи да је неонацистичка, већ да њена идеологија нагиње ултра-национализму, који врло лако може склизнути у политички екстремизам десничарске оријентације.

Француска је данас пред многобројним изазовима међу којима посебно место заузима јачање екстремне деснице. Ова земља је и позната по томе што је била родно тле нове деснице 60-их година познатије као *G.R.E.C.E.* Чињеница је да проблем са овом врстом екстремизма неће јењавати све док се Французи осећају угроженим пред налетом имиграната и док муслиманска имиграција не буде прихватила западноевропски културолошки систем.

---

⁹⁴⁷ Према: <http://renouveau-francais.com/?p=18>, 05.11.2012.

11.6. Екстремно десничарске групе и организације на територији Србије

На територији Србије данас постоји велики број десничарских организација, покрета и група које припадају цивилном сектору. Неке од њих имају само екстремистичку реторику без практичних учинака, друге пак користе екстремне методе у реализацији политичко-друштвених циљева. Међутим има и оних актера који иако нагињу десничарској идеолошкој опцији не могу бити сврстани (ни по циљевима ни по методима деловања) у екстремистичку групацију. Стога је потребно пажљиво и надасве подробно анализирати програме (по могућству и практично деловање уколико за то постоје релевантни докази) група, покрета и организација које се сврставају у екстремно десничарски идеолошки корпус. Иако је у савременом друштву мноштво десничарских организација⁹⁴⁸ ми смо се одлучили за анализу неколико најзначајнијих које су екстремистичке или нагињу екстремизму.

11.6.1. Национални строј

Национални строј је неонацистичка организација која је настала 2004. године под вођством Горана Давидовића, познатијег под надимком Фирер. Због изазивања расне и националне мржње и нетрпељивости Уставни суд Републике Србије је забранио ову организацију 2. јуна 2011. године. Након забране, веб сајт *Националног строја* је угашен, али је он наставио са својим пропагандним активностима путем сајта “сестринске” организације *Стромфронт*⁹⁴⁹, која иначе егзистира и на међународном нивоу.

Први пут се у српској јавности *Национални строј* појављује 9. новембра 2006. године када су њени чланови упали на антифашистичку трибину на Филозофском факултету у Новом Саду и физички напали неке од учесника. Након овог догађаја је покренут кривични поступак против чланова *Националног строја* који су направили инцидент на трибини.

Незванични лидер ове групе, Горан Давидовић, после инцидента у Новом Саду је осуђен на годину дана затворске казне, да би потом своје фашистичке активности

---

⁹⁴⁸ На пример *Национални строј*, *Образ*, *Покрет - Наши*, *Покрет 1389*, *Заветници*, *Србска акција*, *Номоканон* итд.

⁹⁴⁹ Види: <http://www.stormfront.org/forum/t245784/>, 14.11.2012.

наставио у иностранству. Покушај Давидовића да организује своје политичко деловање кроз партијске активности је резултирало и стварањем покрета *Нови српски програм*, који је временом требало да прерасте у партију. Услед расистичко-нацистичке идеологије која је доминирала у програму овог покрета он никада није заживео као партија, а Давидовић је временом изашао из *Новог српског програма* и своје деловање усмерио ка иностранству. Он је данас један од предводника расистичке италијанске групе *Forza Nuova*, а колико је успео да се приближи италијанским фашистима види се и по томе што му је италијански бенд *Последња граница* (чији текстови песама одишу расистичком пропагандом), посветио песму.

Анализирајући програм и статут *Националног строја*, али и пратећи активности иза којих су се налазили њени чланови, дошли смо до следећих закључака. Ова организација је изграђена на темељима немачког неонацизма и расизма (што се види по глорификацији лика и дела Адолфа Хитлера), који су прилагођени српском културолошком поднебљу. Заправо, ради се о конгломерату неспојивих ирационалних идеја које представљају најдубље увреде свим жртвама које су пале током народноослободилачке борбе у Србији током Другог светског рата. Управо због чињенице да је у Србији постојао снажан антифашистички отпор који је резултирао огромним бројем жртава, појава неонацизма на нашим просторима представља својеврстан парадокс. То можемо објаснити појавом екстремног национализма 90-их година, који се јавио паралелно са грађанским ратовима на просторима бивше СФРЈ, али и чињеницом да је након завршетка Хладног рата екстремна десница почела све више да јача у целом свету.

Симбол *Националног строја* је бели двоглави орао на црној позадини, што је уствари, мотив грба који се у Србији користио за време квинслиншке владе генерала Милана Недића. Осим Недића, припадници ове организације узимају за узор Димитрија Љотића који се налазио на челу озлоглашеног *Збора*, профашистичког покрета који је деловао за време Другог светског рата на нашим просторима.

Већ у првом члану статута *Националног строја* можемо видети који су фундаментални принципи ове неонацистичке организације: “Национални строј је политичка организација пропагандно едукативног карактера, чији се поглед на свет заснива на идеји националне слободе, социјалне правде и расног идентитета”⁹⁵⁰.

---

⁹⁵⁰ <http://www.stormfront.org/forum/t245784/>, 10.11.2012.

Интересантна је комбинација типично левичарске идеје (социјалне правде) са идејом “расног идентитета”, али нова екстремна десница представља једну аморфну хетерогену појаву у којој се спајају контрадикторни елементи. Са друге стране, и Хитлер је комбиновао идеје социјализма и националног идентитета кроз парадигму националсоцијализма.

Национални строј је типична расистичка организација која глорификује белу расу сматрајући је супериорном у односу на друге “инфериорне” расе. Када је реч о нацији, фаворизује се српска нација, што је неспојиво са класичним нацизмом, јер је познато да је Хитлер имао презир не само према Србима, већ и према свим Словенима сматрајући их “нижом расом”.

Да важи оно “кантовско” правило по коме идеална теорија често не кореспондира са праксом, видимо и по томе што се у члану 3. статута *Националног строја* експлицитно истиче да за остваривање својих циљева, ова организација користи “искључиво средства политичког деловања и не позива на изазивање било ког облика насиља, расне, верске и националне мржње, већ на истину и право на слободу говора и мишљења свих Срба у Србији”⁹⁵¹. Припадници *Националног строја* су у више наврата учествовали у политичким нередима и немирима у Србији, користећи насиље као основни метод деловања, тако да овај статут не кореспондира са њиховим активизмом. Осим тога, из њихових прогласа (путем којих се често обраћају јавности), али и путем њихових акција, се непосредно распирује национална и верска мржња и нетрпељивост, што нам говори да је реч о организацији са манипулативним идејама и перфидним циљевима.

Пропагандне активности се остварују на начине који су својствени свим осталим екстремно десничарским организацијама у свету – путем памфлета, идеолошких књига, брошура, домаћих и страних нацистичких магазина, интернета и одржавањем тајних састанака. Данас се све више не само код нас, већ и у другим земљама користе *он лајн* радио станице за ширење нацистичке пропаганде⁹⁵².

Да је реч о типичној демагошкој и неконзистентној организацији без јасно одређеног циља, видимо по томе што се *Национални строј* залаже за стварање чисто националне државе од аријевског словенског становништва “претежно динарског

---

⁹⁵¹ Исто

⁹⁵² На пример www.ns-radio.com

подрасног типа”⁹⁵³. Ако се водимо Цвијићевим етнопсихолошким истраживањима према којима динарски тип чини три четвртине укупног српског становништва⁹⁵⁴, онда се поставља питање шта са осталим “нединарским становништвом”? Осим тога, треба имати у виду да су оваква истраживања сада већ архаична, јер су се спроводила почетком 20. века, као и то да се у савременом друштву дешавају интензивне миграције не само у нашој земљи већ и на интернационалном нивоу, што у знатној мери утиче на валидност поменутих истраживања. Није реткост да се неонацисти користе квази-научним истраживањима или да чак злоупотребљавају науку у идеолошке сврхе, као што је случај са одређивањем “расног” идентитета и “расних типова”. Непознавање елементарних историјских и етнологских чињеница као и необјективност при анализи истих, је основни проблем многих неонацистичких група. Отуда и основа за неконтролисано ирационално деловање које је обојено претежно агресивним емоцијама према свима онима који су одређени као “непријатељи”.

Што се тиче типа државног уређења, предлаже се унитарна држава у којој су основни принципи “национална слобода, социјална правда и расно биолошка заштита народа”⁹⁵⁵. Већ из ових фундаменталних принципа видимо да је идеолошки карактер организације наци-фашизам.

Расни одабир у виду еугенике која је фаворизована и од стране Хитлера је један од основних циљева *Националног строја*. Управо због тога, ова организација је против било ког облика “расног мешања” и залаже се за тзв. *географску сегрегацију*⁹⁵⁶. Попут свих осталих екстремних десничара и активисти ове организације су противници “људских изопачености” у које према њиховој перцепцији спадају хомосексуализам, порнографија, педофилија, секташтво и сл. Такође се залажу за укидање неких основних људских права као што је слобода говора и штампе, те предлажу да сви медији буду под контролом државе.

---

⁹⁵³ У нацистичком вокабулару Словени никада нису верификовани као “аријевска раса” (напротив), док “динарски тип расе” који се помиње представља вулгаризацију неких етнопсихолошких студија (на пр. Јована Цвијића).

⁹⁵⁴ Види: Цвијић, Јован, *Психичке особине Јужних Словена*, Српска књижевна задруга, Београд, 2006, стр. 25.

⁹⁵⁵ <http://www.stormfront.org/forum/t245784/>, 10.11.2012.

⁹⁵⁶ Сматрају да свака “аутохтона” нација мора да остане на својој територији и да се штити од напада других нација.

Однос према женском полу је амбивалентног карактера: са једне стране у статуту *Националног строја* се даје подршка женској еманципацији у смислу једнаких права са мушкарцима, док се са друге стране на жену гледа првенствено као на “мајку и супругу”, па тек онда као на равноправног партнера.

Иако се у званичним документима ове организације наводи како *Национални строј* нема формалног вођу, па се у складу са овом идејом предлаже “отпор без вође”, у пракси је потпуно другачије. Лидерска позиција Горана Давидовића је била толико доминантна да је маргинализовала све остале чланове ове организације. Једна од основних метода рада је индивидуално спровођење акција које се популарно назива “вук самотњак”. Овакав тип деловања је уведен како би се обезбедила већа конспиративност нацистичких акција. Иначе, Горан Давидовић је после инцидента на Филозофском факултету у Новом Саду написао књигу под називом *Случај Национални строј* чији се одломци могу наћи на интернету у електронској форми, док постоји могућност и наручивања штампане верзије путем одређених сајтова⁹⁵⁷. Ово пропагандно штиво у великој мери наликује Хитлеровом *Мајн Кампфу* јер се на више од две стотине страница бави политичким приликама које “не иду на руку српској нацији”. На врло сугестиван, острашћен и ирационалан начин Давидовић елаборира политичке прилике у којима живимо⁹⁵⁸. Ова књига је веома популарна међу младим неонацистима јер је писана језиком и стилем који се поклапа са овом омладинском супкултуром.

Ново чланство се пажљиво проверава од постојећих чланова и у организацију се долази по препоруци и на основу доказане и потврђене лојалности на делу. Да би неко постао активиста *Националног строја* мора припадати “белој аријевској раси”. Интересантно је напоменути да се схватање “аријевске расе” код српских неонациста веома разликује од схватања неонациста у другим земљама (нпр. Немачке), што само потврђује аморфан карактер савремене екстремне деснице.

Интересантан је однос *Националног строја* према религији: “Религија је приватна ствар сваког појединца, али наша црква мора оплемењивати духовност нашег народа”⁹⁵⁹. Сматра се да “национална држава” мора давати подршку “националној цркви”, јер постоји

---

⁹⁵⁷ Види: <http://www.stormfront.org/forum/t363950/> или http://www.art_natron.com/knjige/ind...ika=knjiga.jpg

⁹⁵⁸ Тако је и Хитлер у својој књизи анализирао прилике у Аустрији непосредно пред Други светски рат.

⁹⁵⁹ <http://www.stormfront.org/forum/t245784/>, 10.11.2012.

бојазан да деловањем секти и тзв. “страних религијски елемената” буде угрожена духовност српскога народа. Конфузан однос према религији и цркви је последица непознавања хришћанства које је искоришћено за политичко-пропагандне сврхе ових неонациста. Како хришћанство, као уосталом и све друге велике религије, негира насиље, потпуно је неприродно да се неонацисти позивају на хришћанска начела⁹⁶⁰.

Међу саветима које *Национални строј* даје својим постојећим и потенцијалним члановима се могу наћи разноврсне идеје. Рецимо, предлаже се организовање активиста у ћелије које би бројале од двоје до четворо чланова (под условом да су “људи од поверења”). Забрањује се комуникација о “осетљивим” темама преко телефона и инсистира се или на личном контакту или на комуникацији путем интернета. “Доказни материјал” који подразумева пре свега пропагандни материјал не би требало да се чува у кући, како би се припадници ове неонацистичке организације заштитили од евентуалних полицијских провера. Доста пажње се посвећује индоктринацији путем “музике беле моћи” коју смо у више наврата помињали у нашем научно истраживачком раду. Наиме, омладина која представља најдоминантнију групу у овој организацији, се најлакше може врбовати путем музике, јер је то језик који млади људи најлакше разумеју. Парадоксална је препорука да се “објективно” изучавају и друге културе, из разлога што у програму и статуту ове организације доминира субјективност и идеолошка острашћеност. *Национални строј* залази и у најинтимније поре живота својих чланова, па тако предлаже да се приликом ступања у брак одлучују искључиво за особе са “здравим погледом на свет”, што уствари подразумева људе који фаворизују стил живота у складу са нацистичком идеологијом.

Припадници *Националног строја* су учествовали у нередима поводом одржавања геј параде у Београду 2010. године као и на многим другим уличним протестима. Већина чланова ове организације су инволвирани у поједине фудбалске хулиганске групе. То је и разумљиво с обзиром да се на фудбалским стадионима услед масовног окупљања јавља погодна прилика за употребу насиља и пропагирање порука у форми говора мржње.

---

⁹⁶⁰ У историји су се у више наврата нацисти и фашисти позивали на хришћанство тражећи оправдање за своја гнусна дела. Тако је по успостављању НХД за време Другог светског рата велики број католичког клера био на страни фашиста о чему сведочи значајна улога хрватског надбискупа Алојзија Степинца, који је након рата ухапшен 1945. године, а 1946. осуђен за велеиздају. Треба напоменути и то да су ретки појединци попут жупника Светозара Ритига, јавно осудили усташки програм. Видети више о томе у: Симеуновић, Драган, *Тероризам*, Правни факултет, Београд, 2009, стр. 164-165.

Код *Националног строја* вигилантизам произилази из страха да потенцијални “непријатељ” може наудити српској нацији. Страх од глобализацијских процеса, јачања неолиберализма и мултикултурализма, су само неки од фактора који утичу на интензивирање вигилантизма који по правилу често иде са агресијом. Са друге стране, треба узети у обзир да су следбеници ове организације махом млади и необразовани људи којима је лако манипулисати.

Да се неонацизам у доба електронске комуникације по принципу спојених судова преноси из једне земље у другу, видимо по томе што је по угледу на српски *Национални строј* 2009. године основана сродна организација у Русији под називом *Национални строј - Русија*. Када се у Русији, која је дала највећи број жртава у Другом светском рату у борби против фашизма јавио неонацистички покрет, онда можемо констатовати да је савремено друштво у стравичном процесу декаденције.

Након одласка у иностранство Горана Давидовића који је био кључна личност у овој организацији, *Национални строј* се растакао у неколико сродних организација. Па ипак, идеја националсоцијализма која традиционално није била блиска српском народу, данас егзистира на друштвеним маргинама међу малобројним, али веома агресивним и некохерентним групама. Посебно погубно за деловање ове организације је било укидање веб сајта на коме су се осим основних информација о раду и активизму ових неонациста, налазили разни идеолошки списи који су служили за индоктринацију потенцијалних и већ постојећих чланова.

11.6.2. Србска акција

Након забране *Националног строја*, екстремна десница у Србији, иако забрањена, није умањила своје дејство. Напротив. Дошло је до развоја нових десничарских организација које су по својој идеологији, ако не исте, онда сличне *Националном строју*. Многи сматрају да је новонастала организација под називом *Србска акција*⁹⁶¹ наследница *Националног строја*, што ћемо ми испитати у наставку нашег научно-истраживачког рада. *Србска акција* се самоодређује као “удружена борбена делатност и заједничко прегнуће православних србских родољуба које има за циљ буђење србског народа из постојеће летаргије, учмалости и бивствовања у лажном миру устајале духовне баре Новог доба”⁹⁶².

Већ на самом почетку је јасно да је реч о организацији која је антиглобализацијског типа (јер се бори против “Новог доба”), са клерикално-националистичким обележјем. Коришћење присвојног придева “српски” у граматички неисправној форми “србски”, само указује на сродност са осталим десничарским организацијама које делују на нашој територији. Наиме, употребом оваквог неисправног облика присвојног придева се, по мишљењу ових екстремиста, штити углед и национални идентитет, јер “ми нисмо Српи, већ – Срби”⁹⁶³.

Респект према традицији али и прецима, је значајно обележје *Србске акције*, што се види по глорификовању традиционалне десничарске тријаде: Бог - Владар – Домаћин. Припадници ове организације показују евроскептицизам, па се сходно овом ставу противе евроатланским интеграцијама и залажу се за тзв. “православне интеграције” које би подразумевале међусобно удруживање и кооперацију православних народа. Ова сарадња би обухватала не само политичко-безбедносну и духовну, већ и економску димензију.

Када је реч о идеолошкој опредељености, *Србска акција* себе види као организацију која припада тзв. опцији “трећег пута”, чиме негира припадност како левичарској, тако и десничарској идеологији. Овакво самоодређење је субјективно и погрешно, јер се по свим показатељима *Србска акција* може сврстати у идеолошки корпус деснице. У часопису *Војска смене* (који издаје *Србска акција*), се у једном чланку наводи

⁹⁶¹ Интересантно је да је скраћеница коју користи *Србска акција* – СА, идентична са називом јуришних одреда СА у нацистичкој Немачкој, познатих још под називом “Смеђокошуљаши”.

⁹⁶² <http://www.srb-akcija.org/category/o-nama/>, 12.12.2012.

⁹⁶³ Видети више о томе на форуму: <http://forum.srpskinacionalisti.com/viewtopic.php?f=1&t=1579&start=45>, 11.12.2012.

како ова организација припада тзв. *метафизичкој десници*, која комбинује национални препород са социјалном правдом и која се разликује од тзв. политичке деснице по томе што није контролисана⁹⁶⁴.

У оквиру *Политичко-економског програма* ове организације (што се може одредити као нека врста статута) се налазе фундаментални принципи и идеје на којима се базира њена идеолошка основа. Полазно становиште је следеће: без духовног препорода народа не може бити ни политичког, па ни економског препорода. У том смислу речи се критикује неолиберални поредак који фаворизује концепт индивидуализма и као алтернатива предлаже природно-органицистички концепт друштва.

Власт, као једна од основних тачака у овом програму је патримонијалног карактера са наглашеном улогом “домаћинског поретка”. Овакво становиште кореспондира са идејом монархистичког уређења државе: “Народно подаништво миропомазанику Божијем представља и симболички и фактички чин народне сагласности са чињеницом да се кормило државно-народног Брода налази у Божијим рукама. Управо из тих разлога истинска монархија, са православним владарем на челу, како у братској и покровитељској Русији, тако и у нашем отачаству, јесте идеал државног строја којем тежимо”⁹⁶⁵. Па ипак, *Србска акција* не заговара безусловну монархију, већ само ону која би се темељила на православним принципима, тако да уколико не постоје услови за овакав вид монархије, као алтернатива се може прихватити “националистичка, ауторитативна и функционална република”⁹⁶⁶.

Саборност као један од фундаменталних принципа савременог државног уређења, за припаднике *Србске акције* представља спону са традицијом која датира још из доба Немањића⁹⁶⁷. Идеја саборности се огледа и на примеру **струковне саборности** која би укључивала припаднике разних струковних удружења, која представљају неку врсту супституената политичких странака. Као и код већине екстремних десничара у Србији, тако се и код *Србске акције* примећује изразити анимозитет према политичким странкама, које према њиховој перцепцији, представљају “паразитске организације” које живе на рачун државе. Док су политичке странке међусобно супротстављене у борби за власт,

⁹⁶⁴ Види: <http://issuu.com/srbska.akcija/docs/vojska-smene-2?mode=window>, 14.12.2012.

⁹⁶⁵ <http://www.srb-akcija.org/o-nama/841/program/>, 12.12.2012.

⁹⁶⁶ Исто

⁹⁶⁷ Сабор би требало да представља законодавни орган власти који би имао овлашћење да изгласа неповерење Влади, након чега би монарх имао ингеренције да постави нове чланове Владе.

струковне организације пак, представљају део великог организма (државе), па им је у интересу међусобна сарадња и испомоћ, како би држава боље функционисала.

Идеја о Великој Србији је инкорпорирана у *Политичко-економски програм*, на основу кога би границе државе Србије осим постојеће територије (укључив Косово и Метохију), обухватале Крајину са Славонијом и Далмацијом, Црну Гору, Македонију (коју називају Јужном Србијом) и Босну и Херцеговину. Интересанто је да се предвиђа да држављанство осим Срба могу поседовати и сви они народи који немају сепаратистичке и деструктивне тенденције усмерене ка држави Србији. Па ипак, на високим државним функцијама, могу бити искључиво само припадници српске националности.

Када је реч о економији, *Србска акција* се у свом програму залаже за тржишни систем, али са израженим државним интервенционизмом. Незадовољна савременим економским процесима, ова организација критикује капитализам подједнако као и комунизам и проналази њихове тачке додира⁹⁶⁸:

1. Човек постаје мерило свега и усресређен је ка овоземаљском животу.
2. Рад постаје нужно зло. Уз помоћ њега се долази до одређених добара.
3. Прикрива се да је народна производња основ егзистенције.
4. Фаворизовање само једне врсте својинских односа (државна или приватна својина).

“Нови привредни пут” који предлаже *Србска акција* се темељи на комбинацији левичарске и десничарске идеологије. Са једне стране се залаже за јачање синдиката и социјалну правду, док са друге стране иде ка томе да развије корпоративизам. Доста пажње се посвећује пољопривредној производњи и селу, које би требало да буде “основна ћелија колективне свести”, као што је и било у прошлости.

У идеолошком смислу речи *Србска акција* представља типичну ултра десничарску организацију у којој претеже клерикални национализам. То се види по основама на којима је изграђен идентитет српског народа: српско име, словенско презиме и индоевропски етнос⁹⁶⁹. Спознавање сопства, тј. самоидентификација се везује за православно хришћанство и учења одређених духовних личности попут Владике Николаја

---

⁹⁶⁸ Према: <http://www.srb-akcija.org/izdvajamo/841/program/>, 13.12.2012.

⁹⁶⁹ Исто

Велимировића, Јустина Ћелијског, Светога Саве, али и контроверзних квинслиншких личности попут Димитрија Љотића (чиме *Србска акција* клизи у екстремизам).

Идеја антисемитизма која је развијена код скоро свих савремених екстремно десничарских организација је видљиво обележје *Србске акције*. Анимозитет који је усмерен ка Јеврејима се може објаснити тиме што су, по мишљењу екстремне деснице, “ционисти окупирали свет”. Критика западноевропског морала и система вредности који намећу владајуће светске силе је тачка око које се уједињују све српске екстремистичке организације десничарског типа, укључујући и *Србску акцију*.

Као противтежа “западном мондијализму”, ова организација предлаже “истински србски национализам”, тј. православни национализам, па сходно овом принципу цитирају Светог Николаја Жичког: “Српство без православља – обичан натпис на празном дућану”⁹⁷⁰. Елементи могућег насиља оправдани хришћанском религијом се могу наслутити већ у парадигми “борбено србско православље”, по којој се дозвољава борба мачем против Зла. Ова врста борбе се оправдава чињеницом да је Петар Цетињски у једној руци држао часни крст, док је у другој био – мач.

Припадници *Србске акције* су противници демократије коју називају “демонократијом”, што представља значајно идеолошко обележје ове организације. Како је поникла на основама западњачке цивилизације која је обојена егоизмом и материјализмом, демократија по мишљењу ових десничара није иманентна савременом хришћанском свету.

Што се тиче симбола *Србске акције*, они кореспондирају са идеологијом коју заступа ова десничарска организација. Основни знамен (застава) на основу којег се распознаје ова организација је крст цара Константина (познатији као Христов монограм) у комбинацији са осмокраком Богородичином звездом. Иначе, Христов монограм је основно обележје и десничарске организације *Образ*, чија се идеолошка уверења, програм и циљеви у великој мери поклапају са *Србском акцијом*, што указује на то да су у питању “сестринске организације”.

Сваки од ових симбола има своје значење у савременом свету. Христов монограм представља победу цара Константина над много већим нехришћанским непријатељем: “Константинов крст нас упућује на борбену нит православне вере, насушно потребну у

---

⁹⁷⁰ <http://www.srb-akcija.org/izdvajamo/198/ideologija/#more-198>, 13.12.2012.

данашњем времену кривитворења и разводњавања Христове Истине, која је срж наше идеологије”⁹⁷¹. Богородичина звезда такође поседује симболичко значење јер представља најаву Христовог рођења. У контексту савременог друштва, то би значило симболичку најаву преображаја српства и неку врсту “новог рођења” под окриљем православног хришћанства. Иначе, застава са овим симболима је обојена црвеном и белом бојом које такође имају посебно значење. Док црвена боја представља крв коју су преци пролили за слободу српског народа, бела боја је оличење чистоте и васкрсења Христовог.

Мото којим се руководи *Србска акција* гласи: “Подвиг и борба”. Тиме се исказује спремност на вршење политичког насиља. Као што је то својствено не само десничарским организацијама у нашем друштву, већ и већини парламентарних странака, тако и *Србска акција* има своју славу⁹⁷² – Светог Николаја.

Да бисмо боље објаснили начин политичко-идеолошког деловања ове десничарске организације потребно је анализирати њена начела духовне дисциплине. Заправо, реч је о тројаким дужностима сваког појединца:

1. Према себи
2. Према ближњима
3. Према Богу

Када је реч о дужностима према себи, углавном се оне своде на поштовање десет Божијих заповести и непорочност. Дужност према ближњима имплицира и дужност према отаџбини, што подразумева патриотски принцип понашања. Цитирају се следеће Христове речи: „Све што хоћете да вам чине људи чините и ви њима”⁹⁷³. Однос према Богу је уоквирен православно-хришћанским начелима која се своде на респект Бога и цркве, који се између осталог огледа у посту и упражњавању литургије.

У медијима *Србска акција* за сада иступа уз помоћ интернета и разних врста гласила каква су билтени *Србска Атина* (који је покренут у Новом Саду), *Буђење* који се дистрибуира у више градова⁹⁷⁴, *Стег* који је актуелан у Крушевцу, док је посебно значајан електронски часопис под називом *Војска смене*. Овај часопис је лако доступан

⁹⁷¹ <http://www.srb-akcija.org/izdvajamo/186/znamen-sa/#more-186>, 12.12.2012.

⁹⁷² Слава представља појаву која је у српском народу, па и код политичких странака, више фолклорног карактера (и представља део наше обичајности), него ли религијског. Осим тога, Срби су једини народ код којег постоји феномен крсне славе.

⁹⁷³ <http://www.srb-akcija.org/izdvajamo/223/nacela-duhovne-discipline/>, 16.12.2012.

⁹⁷⁴ Дистрибуира се у Београду, Нишу, Чачку, Крушевцу и Сремској Митровици

захваљујући интернету, што омогућава брзу и масовну индоктринацију постојећих и потенцијалних симпатизера.

На основу досадашње анализе можемо закључити како је *Србска акција* десничарска екстремистичка организација клерикално-националистичког типа. За разлику од *Националног строја* који је типична неонацистичка организација, *Србска акција* поседује елементе екстремног национализма који могу лако склизнути у шовинизам. То се посебно огледа у расним квази-теоријама о аријевској нацији и генетским подтипovima који се мање-више базирају на еугеници. Тачка у којој се *Србска акција* највише приближава фашистичкој идеологији огледа се у глорификацији појединих квинслинга који су током Другог светског рата сарађивали са окупаторима⁹⁷⁵ и честим антисемитским ставовима. Са друге стране, ова организација је и те како блиска *Образу* по идеологији, основним принципима и вредностима, па их можемо сматрати сродним организацијама.

---

⁹⁷⁵ На пример величање Димитрија Љотића, Милана Недића и сл.

11.6.3. Отачаствени покрет Образ

*Образ*⁹⁷⁶ представља покрет који је био веома активан на српској десничарској сцени све до 12. јуна 2012. године када је одлуком Уставног суда Србије забрањен. Корени овог ултрадесничарског покрета се везују за издавачку делатност, јер је поникао из “Издавачког дома српски образ”. Оснивач и први председник *Образа* је био Небојша Крстић, који је погинуо у саобраћајној несрећи 2001. године. Након његове погибије улогу вође преузима Младен Обрадовић, који се и данас налази на челу овога покрета.

Улога *Образа* је веома значајна за српску политичку сцену јер представља бастион ултра-националистичких идеја. Осим тога, иако овај покрет није званично регистрован као политичка партија, евидентан је његов утицај на одређена друштвено-политичка дешавања у Србији, међу којима су протести поводом отцепљења Косова и Метохије, протести против одржавања геј-параде, као и многобројне акције против сарадње са Хашким трибуналом. Неспорна је велика улога лидера Младена Обрадовића⁹⁷⁷ који се није либио да јавно у медијима изнесе ставове *Образа*.

У програму овог покрета се назначава како је светосавље основна идеолошка матрица из које се развијају све остале идеје и аксиолошки систем *Образа*. То се види из њиховог званичног програма на интернет презентацији (која је у тренутку писања овог рада укинута, али до које смо дошли пре забране Уставног суда): “Образ је једини Покрет за школу са вером, политику са поштењем, војску са родољубљем и државу са Божијим благословом. Образ се бори за духовну и државотворну обнову Србства на темељима Светосавља”⁹⁷⁸.

Чланови *Образа* тврде да је њихова организација православна и саборна, али да не припада партијском систему из разлога што не верују у плурализам српских политичких интереса, већ у саборност. Примећујемо да су ове идеје веома блиске, (скоро идентичне) новооформљеној десничарској организацији *Србска акција*, коју смо већ анализирали.

Образ се сматра “отачаственим” покретом из разлога што се бори за слободу и добробит српске отаџбине, која се према њиховом мишљењу простире од Купе до Вардара

---

⁹⁷⁶ Пун назив гласи - *Отачаствени покрет Образ*

⁹⁷⁷ Младен Обрадовић и његова супруга су ухапшени поводом организовања нереда у Београду против геј параде 2010. године.

⁹⁷⁸ Некада било доступно на сајту: <http://www.obraz.rs>

и од Дунава до Јадранског мора. Сам назив *Образ* је изабран из разлога што представља синоним за поштење, честољубље и искреност⁹⁷⁹.

Размотрићемо која су то основна начела по којима је деловао овај десничарски покрет, како бисмо што јасније профилисали његову идеологију.

1. **Богољубље и родољубље** је прво и основно начело. Под богољубљем се подразумева религиозност православно-хришћанског карактера, док се за идеалан временски период духовног уздигнућа српског народа узима историјско раздобље у време владавине Немањића када су “сви Срби били православно побожни”⁹⁸⁰. Родољубље, као респектовање и љубав према отаџбини је саставни део богољубља и ове две идеје иду у пару једна са другом.

2. **Српска Србија** је друго начело које се налази у програму *Образа*. Чланови овог покрета истичу како су Срби једини историјски државотворан народ који у 21. веку није решио своје национално питање. Ово начело има интенцију да уједини и очува српске земље јер постоји бојазан да се српски животни простор стално умањује, чиме се отвара егзистенцијално и безбедносно питање нације.

3. **Домаћински поредак** је начело које је присутно готово у свим српским десничарским организацијама клерикално-националистичког типа. Порекло овог принципа се везује за тријаду Бог-краљ-домаћин, по којој је Бог домаћин света, христољубиви владар (тј. краљ) је домаћин државе, док је побожни Србин домаћин породице⁹⁸¹. Патримонијално уређење државе повезано са традиционалним вредностима је основа овог начела у којем доминантну улогу игра хришћански морал.

4. Четврто начело подразумева постојање **витешких оружаних снага**, тј. српске војске, која стално мора бити у приправности, због неповољног геополитичког положаја српске државе. Унутар “витешких оружаних снага” би се налазила не само војска, већ и полиција, која по перцепцији *Образа*, и те како има важну улогу у одржавању реда, мира и безбедности Србије. Управо због наведених разлога се предлаже да најразвијенија грана српске индустрије мора бити производња оружја и војне опреме.

---

⁹⁷⁹ У програму се истиче како је “старосрпска” реч образ синоним за икону Божију у човеку.

⁹⁸⁰ Некада било доступно на сајту: <http://www.obraz.rs>

⁹⁸¹ Према: <http://www.obraz.rs>

Анализирајући програм и вредносни систем Образа, направили смо табелу⁹⁸² у којој се види за које смернице се залажу чланови ове организације, као и смернице и начела против којих се боре:

Принципи за које се залаже <i>Образ</i>	Принципи против којих се бори <i>Образ</i>
1. За православну побожност	1. Против атеизма и секташтва
2. За светосавски национализам	2. Против безбожног мондијализма
3. За Крст Часни	3. Против демонске петокраке
4. За Слободу Златну	4. Против Новог светског поретка
5. За школу са вером	5. Против атеистичких лажи
6. За војску са родољубљем	6. Против НАТО окупације
7. За политику са поштењем	7. Против партијашког лицемерја
8. За Државу са Божијим благословом	8. Против грађанске републике
9. За христољубивог Владара	9. Против властољубивих партијаша
10. За српску саборност	10. Против антисрпске демократије
11. За домаћинску привреду	11. Против распродаје и пљачке
12. За домаћинску одговорност	12. Против грађанске себичности
13. За србску господственост	13. Против свеопштег простаклука
14. За победу	14. Против пораза
15. За образ	15. Против безобразја

У складу са идеологијом, програмом и принципима деловања, *Образ* је направио листу политичких “пријатеља” и “непријатеља”, којима се понаособ обраћа. У групу “пријатеља” спадају припадници српске нације, свештенство, војска, полиција, радници и сељаци. Они би по мишљењу *Образа* требало да представљају покретачку снагу развоја српске државе. Са друге стране, постоји и проглас упућен “непријатељима” међу којима се налазе ционисти (што указује на антисемитизам), усташе, муслимански екстремисти и

⁹⁸² Табела је дело аутора. За њену израду је коришћен програм *Образа* који је некада постојао на веб-сајту ове организације.

терористи (са посебним нагласком на албанске терористе), “лажни миротворци”, припадници политичких партија, секташи, перверзњаци, наркомани и криминалци.

Иначе, Образ тесно сарађује са осталим европским националним покретима као што су *Noua Dreapta* (Румунија), *Slovenska Pospolitost* (Словачка), *Renouveau Français* (Француска), *Forza Nuova* (Италија), *La Falange* (Шпанија), *Narodowe Odrodzenie Polski* (Пољска). Тиме потврђујемо нашу хипотезу према којој постоји блиска сарадња екстремно десничарских организација на интернационалном нивоу, што се посебно развило употребом интернета.

Како постоји директна сарадња између десничарских организација широм света, од посебног значаја за функционисање *Образа* јесте *Руски образ*. У питању је руска десничарска организација са мање-више истом идеологијом, симболиком⁹⁸³ и политичким циљевима.

Крсна слава *Образа* је Свети краљ Милутин, док су симболи и застава слични симболима које користи *Србска акција*⁹⁸⁴. Наиме, реч је о Христовом монограму⁹⁸⁵ који датира из 4. века (тачније 312. године), који је користио цар Константин пред одлучујућу битку са Максенцијем. Овај симбол је изграђен од укрштених грчких слова *X (xi)* и *P (po)* која представљају почетна слова речи *Христос*. Са леве и десне стране се налазе слова *A (алфа)* и *Ω (омега)*, по речима Господњим: “Ја сам Алфа и Омега, Почетак и Крај”⁹⁸⁶. Боје⁹⁸⁷ на застави *Образа* су такође симболичког карактера – док у традицији хришћанства црвена боја представља Бога, а плава човека, бела (тј. сребрна боја) у хералдици представља симбол чистоте, мудрости и љубави Божије.

Судећи према програму *Образа* из ког смо извукли најзначајније принципе, иможемо констатовати да је овај десничарски покрет пре показао екстремизам у својим поступцима, него ли у програму. МУП Републике Србије је 2005. године направио листу

---

⁹⁸³ Осим Христовог монограма, ова организација користи и *руно* као симбол који представља бога Перуна, што упућује на делимично паганистички карактер организације.

⁹⁸⁴ Сматрамо да је десничарска организација *Србска акција* преузела ове симболе од *Образа*, јер је настала много касније.

⁹⁸⁵ Назив који се још користи за овај симбол је – крст цара Константина

⁹⁸⁶ Некада било доступно на сајту: <http://www.obraz.rs>

⁹⁸⁷ *Образ* сматра да су црвена, плава и бела боја традиционалне боје хришћанства и праволаваља

неонацистичких и екстремистичких организација међу којима се нашао и покрет *Образ*⁹⁸⁸. Направимо ли компарацију са сродном десничарском организацијом *Србска акција*, видећемо да је реч о организацијама које су блиске по свом програму и идеологији. Заправо, могли бисмо рећи да *Србска акција* има детаљнији и разрађенији програм у односу на *Образ* и да је она наставила пут којим је кренуо *Отачаствени покрет Образ*. Преплитање чланства у српским десничарским организацијама је уобичајена појава, па није необично то што су многи чланови *Образа* уједно и чланови *Србске акције*.

---

⁹⁸⁸ У извештају који је направио МУП се истиче како је *Образ* клеро-фашистичка организација. Извор: http://www.akademiasrbija.com/index.php?option=com_content&view=article&id=456:ta-je-otaastveni-pokret-obraz-&catid=38:cat-komentari-vesti&Itemid=54, 21.12.2012.

11.6.4. Српски народни покрет 1389

Српски народни покрет 1389 (СНП 1389) је настао средином 2004. године, а регистрован је као удружење грађана 15. марта 2010. године. Први назив овог покрета је био “1389”, да би касније променио назив у “Покрет 1389”, а потом оформио коначан назив - СНП 1389. Тренутно се на челу овог покрета налази Миша Вацић. У једном периоду свог рада 2010. године СНП се спаја са десничарском организацијом из Аранђеловца (Наши)⁹⁸⁹, да би се убрзо та краткотрајна сарадња прекинула.

Органи СНП 1389 су скупштина, управни одбор, извршни одбор, председник, портпарол, генерални секретар и надзорни одбор. Већ на самом почетку анализе овог десничарског покрета видимо да је реч о званичном удружењу које је регистровано, поседује печат, правила функционисања и статут, што га издваја од осталих претходно анализираних српских десничарских организација. Иако тесно сарађује са разним десничарима у Србији, СНП 1389 се обавезао у свом статуту да неће угрожавати људска или мањинска права, и да неће ширити расну, националну и верску мржњу и нетрпељивост. Разлог оснивања СНП 1389 се може наћи (како његови оснивачи тврде) у великој моралној, економској и политичкој кризи у којој се тренутно налази српски народ⁹⁹⁰.

Судећи само по циљевима који се налазе у статуту, СНП 1389 се не може сврстати у екстремистичку организацију. Да бисмо што објективније анализирали идеологију овог покрета навешћемо њихове фундаменталне циљеве⁹⁹¹:

1. Остваривање српских националних интереса.
2. Заштита територијалног интегритета и суверенитета Републике Србије.
3. Борба против глобалних тенденција у политици, култури и економији.
4. Афирмисање српске културе.

⁹⁸⁹ Назив те организације је био *Српски народни покрет Наши 1389*.

⁹⁹⁰ Према: <http://www.1389.org.rs/onama.html>, 20.12.2012.

⁹⁹¹ Извор: http://www.snp1389.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=63&Itemid=77, 21.12.2012.

5. Људска права и једнакост.

Рад и активизам СНП 1389 се базира на Закону Републике Србије о удружењима, Статуту и програму СНП 1389. Иако је Републичко тужилаштво затражило од Уставног суда да забрани рад ове организације због тога што је њихово деловање усмерено на насилно рушење уставног поретка и изазивање националне, верске, расне и сексуалне мржње и нетрпељивости, овај захтев је одбачен.

Осим циљева који су званично прокламовани у статуту, СНП 1389 своје деловање базира и на остварењу стратешких циљева који се подударају са циљевима *Образа* и *Србске акције*, а то су: ослобођење и уједињење свих српских земаља, социјална правда, антиглобалистичко деловање и интеграција са земљама БРИК-а и Русијом.

Идеологија овог покрета се изводи из православља (које имплицира родољубље) и традиције која подразумева очување породичних вредности, ћириличног писма и моралне чистоте. Ова последња вредност укључује вигилантистички однос према православном моралу који се противи секташтву, геј-слободама и наркоманији који се сматрају “болестима новог доба”. Управо у овим вигилантистичким тенденцијама се налази могућа клица екстремизма, јер имплицира и употребу насиља. Саборност која је присутна код већине десничарских српских организација је важно начело деловања и организовања СНП 1389. Идеја саборности је присутна и у економији јер се инсистира на “саборности сродних удружења”.

У пракси су припадници СНП 1389 организовали разне анти-геј кампање, учествовали у многим екстремно десничарским маршевима који су организовани широм Европе⁹⁹², а поднели су и захтев за пререгистравање у политичку странку. Интересантно је да је у Лесковцу 2011. године 150 чланова Градског одбора Српске напредне странке незадовољно радом странке прешло у СНП 1389.

На основу свега приложеног можемо констатовати да је СНП 1389 клерикална националистичка организација која је на ивици екстремизма. Судаћи по њеним циљевима

---

⁹⁹² На пример марш у Варшави 11. новембра 2011. године. Извор: , <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/287033/SNP-1389-na-marsu-poljskih-neonacista> , 22.12.2012.

који су прокламовани у статуту, не постоји основа да се оквалификује као екстремистичка организација, али у њеној пракси постоји низ догађаја⁹⁹³ који би могли сврстати СНП 1389 у ред екстремне деснице.

---

⁹⁹³ На пример, напад на учеснике *Квир фестивала* 2008. године.

13.5. Српски народни покрет Наши

Српски народни покрет *Наши* је регистрован као удружење грађана 2006. године. Седиште овог покрета је у Аранђеловцу, а његова мрежа испостава постоји широм Србије⁹⁹⁴. Тренутно се на челу овог покрета налази Иван Ивановић. Иако су постојале интенције државних органа да се забрани покрет *Наши*, овај захтев није усвојен. Његова идеологија и програм су најсличнији идеологији и програму СНП 1389, што је и резултирало спајањем ових двају организација 2010. године, које су се убрзо раздвојиле и наставиле самосталан друштвено-политички активизам.

Анализом политичког програма ћемо осветлити основне циљеве и принципе покрета *Наши*, што ће представљати основу за оцену његовог идеолошког профила. Како се наводи у поменутом програму, основни циљ покрета *Наши* јесте стварање државе благостања и поштовање меритократског принципа: “Успех сваког грађанина у животу треба да буде директна последица његовог талента, поштеног рада, грађанског активизма и придржавања закона, насупрот – незаконитом богаћењу на рачун других”⁹⁹⁵. Крађа друштвене имовине се сматра смртним грехом и инсистира се на адекватној казненој политици када су у питању оваква кривична дела. Као један од основних политичких циљева се наводи стварање стабилне и јаке државе “у којој делују одговорне политичке странке, независни медији, и утицајне институције цивилног друштва”⁹⁹⁶.

У погледу главних идеолошких вредности у политичком програму покрета *Наши* се наводи да су то **српско родољубље** и **домаћински поредак**. Ови елементи патриотизма и традиције су саставни део идеологије и осталих десничарских организација у Србији. Интересантно је да се овај покрет у свом програму противи револуцији која се у форми контрареволуције (враћање на старо) може видети код већине екстремно десничарских организација и покрета.

---

⁹⁹⁴ Одбори покрета *Наши* се налазе у следећим градовима: Аранђеловац, Београд, Младеновац, Обреновац, Лазаревац, Шабац, Богатић, Рума, Лесковац, Нови Сад, Сремски Карловци, Суботица, Сомбор, Апатин, Врбас.

⁹⁹⁵ <http://nasisrbija.org/index.php/program-3/>, 22.12.2012.

⁹⁹⁶ Исто

Оно на чему се посебно инсистира када је у питању вредносни систем овог покрета је глорификација породице, патриотизам, солидарност, интелект, духовност и снажан друштвени морал.

На економском плану чланови покрета *Наши* се залажу за стварање евроазијских интеграција у којима би Београд био четврти главни град Евроазијске уније. То би значило успостављање сарадње Србије са великим економским силама широм света, у оквиру чега би се посебан акценат ставио на пољопривредну производњу, енергетику и војну индустрију. Заправо, ради се о потенцијалном савезу са земљама БРИК-а, што као идеја кореспондира са економским програмом већине десничарских организација и покрета у Србији.

Стварање јединствене српске државе у којој би живео целокупан српски народ је контроверзан циљ који може представљати основу за генерисање насиља, јер се ради о спајању територија које су изгубљене у грађанским ратовима на простору бивше СФРЈ 90-их година 20. века. Први корак у реализацији овог циља би подразумевао борбу на међународном плану, да би у следећој фази дошло до повратка расељених лица. Под српским земљама се подразумева садашња територија Републике Србије (са Косовом и Метохијом), Црна Гора, Македонија, Република Српска и Федерација БиХ, “као и простор окупиране РСК с територијалним проширењима и северни део Републике Албаније”⁹⁹⁷.

Покрет *Наши* се залаже за снажну борбу против корупције и за повратак грађанске части, која би се могла остварити национализацијом имовине “појединих тајкуна”. Овакав вид државне одговорности би подразумевао и борбу против осталих девијантних појава у друштву какве су “наркоманија, хомосексуализам”⁹⁹⁸ итд.

У идеологији покрета *Наши* се јасно назире евроскептицизам, са посебним анимозитетом према Европској унији и НАТО алијанси. Осим тога, утицај хришћанске религије са наглашеним православљем такође представља покретачки потенцијал покрета *Наши*, што указује на његов клерикални карактер.

---

⁹⁹⁷ Исто

⁹⁹⁸ Према: <http://nasisrbija.org/index.php/program-3/>, 23.12.2012.

За овај покрет главни правци српске државотворности су⁹⁹⁹:

1. Домаћинско-економски
2. Филозофско-идеолошки
3. Финансијско-привредни
4. Организационо-државни
5. Војноодбрамбени
6. Спољно-политички
7. Демографски
8. Информациони

Интересантна је идеја заштите културе и духовности српског народа која би подразумевала постојање државног савета за морално-духовну информациону политику. Потом се предлаже увођење саветника председника Србије за моралну и духовну информациону политику, као и комитета информационе безбедности који би укључивао рад обавештајно-безбедносних служби. Сви ови предлози иду ка томе да се направи ефикасан информационо-безбедносни систем Србије. Ово је, рецимо новина у односу на остале програме десничарских организација и покрета у Србији.

Покрет *Наши* у свом програму разрађује и образовну политику која би подразумевала добро организовани образовни систем у којем би се млади људи оспособљавали за критичко промишљање и практичну примену знања. Војно-одбрамбена политика би пак, подразумевала деполитизацију војске и повратак обавезног служења војног рока за сва пунолетна лица која имају српско држављанство. Предлаже се и деполитизација полиције, што би довело до тога да се постављање министра полиције реализује не по политичкој, већ по стручној линији. Овај део програма о одбрамбеним

---

⁹⁹⁹ Према: <http://nasisrbija.org/index.php/program-3/>, 22.12.2012.

снагама Републике Србије је свакако најслабије разрађен, јер не прецизира на који начин и према којим процедурама ће се извршити департизација војске и полиције.

Посебна пажња у програму је посвећена борби против “беле куге”. У том погледу би се на првом месту радило на повећању наталитета и смањењу морталитета, потом би се спроводила оштрија контрола квалитета и безбедности хране и развоја физичке културе и спорта. Предлаже се да свака мајка до седме године живота свог детета добија просечну плату, док би мајке са четворо или више деце добијале доживотну плату и пензију¹⁰⁰⁰.

Средња класа - социјално партнерство - јединство генерација је парадигма на основу које покрет *Наши* замишља спровођење социјалне политике. Идеја је да се смањи социјална неједнакост, што би омогућило препород средње класе која се налази у декаденцији последњих неколико деценија у Србији. Основни циљ је да до 2020. године средња класа чини најмање 60 % становништва¹⁰⁰¹.

У програму покрета *Наши* има доста левичарских идеја (много више него ли код осталих десничарских организација у Србији), попут бриге о старим особама, повећања социјалног осигурања, стварање државе благостања и сл. Тиме потврђујемо нашу претпоставку да многе десничарске организације кокетирају и са левичарским идеологијама.

Што се тиче медијске активности покрет *Наши* је веома активан на интернету, што се види и по издавању седмичног билтена који се редовно објављује на *фејсбуку*, а у коме се могу наћи најактуелнији догађаји и вести који се тичу активизма овог покрета.

Једна од најпознатијих акција иза које је стао покрет *Наши* тиче се захтева за забрану медија и невладиних организација које су финансиране од стране Запада. Тим поводом је направљена и листа “непожељних НВО”, док се по узору на Русију која је

---

¹⁰⁰⁰ Иако је ова идеја надасве хумана, нигде се не наводи из којих извора би се обезбеђивала потребна материјална средства.

¹⁰⁰¹ Према најновијим истраживањима из 2012. сматра се да тренутно у Србији средњој класи припада око 40.000 људи. Извор: <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/324484/Samo-40000-ljudi-pripada-srednjoj-klasi>, 22.12.2012.

донела законе о страним агентима, предлаже законско санкционисање “страних агената” и у нашем правном систему¹⁰⁰².

Када упоредимо програм, идеологију и циљева покрета *Наши* са осталим десничарским организацијама у Србији можемо доћи до следећих констатација:

- Покрет *Наши* припада клерикално-патриотском типу десничарских организација.
- У његовом програму нема елемената екстремизма (што не значи да је тако и у пракси).
- Овај покрет тесно сарађује и са осталим десничарским организацијама, али је по својој идеологији (православни патриотизам) најближи СНП 1389, што се види и по томе што су се ове две организације биле спојиле кратком периоду.
- Покрет *Наши* има у односу на остале српске десничарске организације најдетаљнији програм и у њему се бави решавањем политичких, економских, културолошких и социјалних проблема.
- Клерикална димензија је присутна и код овог покрета, али у значајно мањој мери него ли што је то присутно код *Образа* или *Србске акције*.
- За разлику од већине десничарских организација које углавном избегавају да у медијима приказују своје чланове¹⁰⁰³, покрет *Наши* јавно на веб сајту и у осталим врстама медија наводи именом и презименом своје чланове.

На основу свих анализираних чињеница можемо закључити да покрет *Наши* припада патриотско-националистичком корпусу десничарских организација, који у својој идеологији значајне идеје црпе из православног хришћанства, али који по свом програму, идејама и циљевима (бар у досадашњем деловању), не можемо сврстати у екстремистичку десницу. Тиме смо дошли до констатације да у Србији десничарске покрете, организације

---

¹⁰⁰² Покрет *Наши* је направио и предлог Закона о забрани геј прајд пропаганде на територији Републике Србије.

¹⁰⁰³ На пример, *Национални строј* није јавно експонирао своје чланове, сем неформалног вође Горана Давидовића – Фирера.

и групе који припадају цивилном друштву према програмско-циљној оријентацији можемо поделити у врсте:

1. Нацистичко-фашистичке
2. Клерикално-националистичке

Очигледно је да покрет *Наше* припада овој другој групи и да за сада не може бити профилисан као екстремистичка организација, што је и потврђено одбијањем захтева од стране Уставног суда за њиховом забраном.

ХП НАЈЗНАЧАЈНИЈИ ОБЛИЦИ И АКТЕРИ САВРЕМЕНОГ ЛЕВИЧАРСКОГ ЕКСТРЕМИЗМА

Попут екстремне деснице која је у савременом друштву диверсификована и аморфна, тако је и левичарски екстремизам уобличен кроз најразличитије програме, актере и идеје које су често наизглед неспојиве. У суштини свог постојања левица се увек (укључив чак и њене екстремистичке варијанте) борила за права угрожених група (или их је бар она као такве перципирала) и мањина (националних, класних, религијских, сексуалних итд.), тежећи реализацији како опште тако и индивидуалне правде.

Оно што је одувек приближавало екстремну десницу екстремној левици је било насиље или спремност на чињење насиља. Тиме се ова два крајња идеолошка пола значајно приближавају један другоме и бивају много сличнији него ли што се то на први поглед чини. Есенцију савремене екстремне левике чине нови анархистички, екологистички, антиглобалистички покрети, групе и организације које имају своје специфичности у зависности од простора појављивања. Управо из тог разлога ћемо направити компаративну анализу најзначајнијих актера савремене екстремне левике и то на територији САД, одређених европских земаља и Србије. Изабраћемо оне примере који нам се чине најрелевантнијим за наш научно-истраживачки рад.

12.1. Екстремно левичарске групе и организације на територији САД

У САД је савремена екстремна левица почела да јача пре свега захваљујући глобализацији и њеним неолибералним тржишним тенденцијама које су изнедриле велику економску кризу 2008. године. Парадигма “америчког сна” је постала остварљива тек само за мали проценат становништва, што је изазвало велике друштвене турбуленције. Једна од таквих појава било је организовање грађана под геслом “окупирајмо Вол Стрит”, која је покренула лавину протеста не само широм Америке, већ и у целом свету.

Чињеница је пак, да америчким властима у овом тренутку много више проблема задају екстремно десничарске, него левичарске групе, али не треба занемарити ни виолентни потенцијал који у себи носи левичарски екстремизам.

Тешко је данас с потпуном научном прецизношћу одредити аксиолошки систем и идеологију екстремне левице. Један од основних проблема је проналажење дистинкције између левичарског екстремизма и тероризма, из разлога што се ове појаве преливају једна у другу. Осим тога, треба имати у виду да услед политичких разлика неке земље једну појаву сматрају екстремистичком, док је за друге државе реч о тероризму.

Поље у коме делује екстремна левица се данас доста променило, па тако уместо антиратних и пролетеријатских покрета, у савременом друштву постоје покрети који се боре за заштиту шума, животиња, планете Земље и сл. Очигледно је да се идеја борбе за људска права сада пренела на другу раван у којој човек више није централна фигура. Заправо, ради се о томе да екстремна левица није више само антропоцентрично оријентисана, већ да нагиње биоцентристичком приступу¹⁰⁰⁴.

Данас су у Америци најактивније оне левичарске групе, организације и покрети које се радикално баве питањем заштите животне средине, те их стога можемо сврстати у категорију **еко-екстремизма**. Еко-екстремизам је феномен који обухвата конгломерат различитих група које се боре за заштиту животиња, угрожених врста, животне средине и сл. Иако је већина њихових циљева племенитог карактера, проблем лежи у томе што се за остваривање тих циљева претежно користи насиље. У прилог томе говори чињеница да је само у протеклих двадесет година у Америци начињена материјална штета у износу од 100 милиона долара, услед деловања екстремистичких група које се баве заштитом животне средине¹⁰⁰⁵. Еко-екстремизам је предоминантно везан за земље Запада, а најјаче упориште има у САД и Великој Британији¹⁰⁰⁶. То се може објаснити чињеницом да се људи баве еколошким проблемима тек онда када реше основне егзистенцијалне проблеме,

---

¹⁰⁰⁴ Овај приступ подразумева да човек више није центар идеологије, већ целокупна биосфера

¹⁰⁰⁵ Према: http://www.adl.org/learn/ext_us/ecoterrorism.asp, 27.06.2012.

¹⁰⁰⁶ Све више јача у Швајцарској, Немачкој, скандинавским земљама, Канади и Аустралији.

па су тако еко-покрети најмање заступљени у оним земљама које имају низак животни стандард.

У САД еколошки покрети почињу да делују 60-их година 20. века, иако се се много пре тога развила еколошка свест¹⁰⁰⁷. Први пут је дан планете Земље прослављен у Вашингтону, 22. априла 1970. године када је 250 000 људи организовало протестни марш. Једно од првих књижевних штива које је утицало на радикализацију еколошког покрета у Америци је написао Едвард Еби (Edward Abbey) 1975. године под називом *The Monkey Wrench Gang*, које је позивало еко-активисте на милитантне акције. Сматра се да је ово дело мотивисало неке од првих еколошких организација (попут *Earth first!* и *Earth Liberation Front*) на екстремистичке акције¹⁰⁰⁸. Често се у литератури еко-екстремисти називају још и “зеленим анархистима”, али ми сматрамо да је овај први назив исправнији из разлога што је реч о борцима за заштиту природе и свих живих бића у њој, којима није примарни циљ негација државе (што је основа анархистичког покрета).

Термин “зелена анархија” (или “зелени анархизам”) су многи савремени теоретичари покушали да дефинишу. Тако према мишљењу Кевина Вера (Kevin Wehr) овај феномен подразумева синтетичко јединство између политичке филозофије анархизма и друштвене праксе инвајорментализма¹⁰⁰⁹. Претечама “зеленог анархизма” се сматрају Кропоткин, Ема Годман, Александар Беркман итд. Међутим, као најзначајнијег духовног претечу зеленог анархизма може се сматрати Хенри Дејвид Торо (Henry David Thoreau) који је у 19. веку написао чувено дело под називом *Walden* у коме је пропагирао своје најзначајније идеје о екологизму, аболиционизму и грађанској непослушности¹⁰¹⁰.

Често се за еко-екстремизам користи синоним “анархо-примитивизам”, који представља радикалну анархистичку струју. По анархо-примитивизму, прелазак људи из

---

¹⁰⁰⁷ Још у 17. веку када се доноси закон против окупног поступања према животињама.

¹⁰⁰⁸ Према: Michael, George, *Lone wolf terror and the rise of leaderless resistance*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2012, стр. 63.

¹⁰⁰⁹ Види: Wehr, Kevin, *Green culture: an A-to-Z guide*, Sage Publications, Los Angeles, London, 2011, стр. 97.

¹⁰¹⁰ Видети више о томе у: Thoreau, Henry David, *Walden*, Mifflin, Boston, Houghton, 1894.

ловачко-сакупљачког друштва у друштво пољопривреде је био основ за сва “зла” која прате садашње човечанство, а то су: својина, подела рада и на крају - отуђење. Управо из тих разлога се ова анархистичка струја залаже за “повратак природи”, тј. примитивном, нецивилизованом начину живота. Међутим, то не значи буквално деградирати савремено друштво на ниво примитивне друштвене заједнице, већ узети оно најбоље из тог периода и спојити са савременим човечанством. Циљ анархо-примитивизма није освајање државне власти, већ настојање да се сваки човек развије као индивидуа у складу са својим потребама и организује живот унутар друштвених заједница које се организују у складу са биосфером.

Многи сматрају да се анархо-примитивизам може оквалификовати као индивидуалистичка, постмодерна форма анархистичке политичке теорије¹⁰¹¹. Она покушава да одгонетне шта није у реду са савременим друштвом и како решити проблем слободе савременог човека који је заробљен сопственим изумима. “Технологија не представља ништа друго сем тоталитаризма”¹⁰¹², сматра Жак Елул (Jacques Ellul). Неке присталице анархо-примитивизма показују склоност ка мистицизму и “дубинкој екологији” која је замена за савремене религијске догме.

Еко-екстремисти (који често прелазе у еко-терористе), за основни циљ по мишљењу Цона Такраха, имају заштиту свих облика флоре и фауне на планети Земљи¹⁰¹³. По њему се историја “радикалног еко-тероризма”¹⁰¹⁴ рађа 80-их година 20. века када су екстремни еко-активисти одлучили да по сваки цену спасу Земљу од човековог насиља. Боље одређење еко-тероризма је дао Чапмен (Roger Chapman) према коме ова врста тероризма “укључује насиље које организују радикални еколоисти, а које је усмерено

---

¹⁰¹¹ Према: <http://greenanarchy.org/primitivism>, 24.12. 2012.

¹⁰¹² Ellul Jacques, Wilkinson John, *The technological society*, Vintage Books, New York, 2003, стр. 125.

¹⁰¹³ Видети више о томе у: Thackrah, John, *Dictionary of Terrorism*, Routledge, New York and London, 2003.

¹⁰¹⁴ Не можемо се сложити са одредницом коју је Такрах дефинисао као “радикални еко-тероризам” јер је сваки тероризам радикалан, те ова конструкција представља плеоназам.

против власти и компанија које наносе штету животној средини и животињама у њој”¹⁰¹⁵. Према Гусу Мартину (Gus Martin) еко-екстремисти, као и они који врше насиље у име заштите животињских права, користе нихилистичко-дисидентску стратегију борбе¹⁰¹⁶.

У Северној Америци је већ дуго присутна свест о потреби заштите животне средине и угрожених животињских врста што је утицало на развој многобројних екстремно-левичарских група и покрета, које се не либе да употребе насиље у остваривању својих циљева. Пошто се у САД савремена екстремна левица претежно бори за заштиту животне средине и животињских права, објаснићемо неке од најзначајнијих термина који се користе у категоријалном апарату екстремног екологизма.

Пре свега, треба направити разлику између термина *добробит животиња*¹⁰¹⁷ и *животињских права*¹⁰¹⁸. Док први феномен представља обавезу човека да се на хуман начин односи према животињама (што имплицира бригу и одговорност), други феномен (животињска права) може представљати базу за развој екстремизма у име животињских права (Animal Rights Extremism – ARE)¹⁰¹⁹. Идеја животињских права која је утицала на то да се у овој области изгради један читав филозофски систем је усмерена против било какве експлоатације животиња и често инсистира на поштовању “воље” животиња. Узимајући у обзир како је савремена наука доказала да је човек једино биће које поседује интелект, па самим тим рационалност и вољу, ова идеја је предмет многобројних критика.

У етичкој анализи везаној за права животиња се издвајају два становишта: биоцентризам и антропоцентризам¹⁰²⁰. Док се **анималисти**¹⁰²¹ залажу за биоцентрични приступ по коме сва жива бића познају патњу и бол (укључујући и животиње),

---

¹⁰¹⁵ Chapman, Roger, *Culture wars: an encyclopedia of issues, viewpoints, and voices*, Armonk, N.Y. : M.E. Sharpe, 2010, стр. 148.

¹⁰¹⁶ Види: Martin, Gus, *Understanding terrorism : challenges, perspectives, and issues*, Sage, Los Angeles, 2010, стр. 228.

¹⁰¹⁷ *Animal welfare*

¹⁰¹⁸ *Animal rights*

¹⁰¹⁹ Animal Rights Extremism (скраћеница ARE) је термин који је тешко преводив на српски језик, па предлажемо и употребу скраћенице *AR екстремизам*.

¹⁰²⁰ Ова идеја је саставни део хришћанско-јудејске традиције. Још у Старом завету се наглашава како је Бог дао човеку неприкосновену власт над целом природом зарад своје користи.

¹⁰²¹ Назив који се често користи за означавање бораца за права животиња.

антропоцентризам посматра биосферу само са становишта људских потреба. Биоцентрични филозофски приступ полази од чињенице да су и животиње морална бића попут човека, те да им следују одређена права, што води ка томе да се животиње посматрају као правни субјекти (насупротив устаљеном правилу да се третирају као правни објекти). Многи анималисти предлажу да се у складу са њиховом филозофијом идеја животињских права посматра као - заштита животиња од патње¹⁰²².

Биоцентрично становиште може генерисати многе екстремне идеје, па тако на пример *The American Society for the Prevention of Cruelty to Animals* инсистира на тзв. „ослобођењу животиња“¹⁰²³, што би подразумевало укидање фарми, зоолошких вртова и лабораторија. Циљ оваквих идеја јесте да покажу како и животиње попут људске врсте могу имати своју аутономију која се поклапа са слободном вољом. То би значило да човек не би требало да се супротставља слободној вољи животиња.

Под утицајем биоцентричних ставова у многим америчким државама су донети нови закони који штите животињска права, па тако на пример у Њујорку власници који превозе аутомобилима своје кућне љубимце морају на сваких пет сати правити паузу како би се животиња одмориле, нахранила и прошетала. Свако излагање животиња физичком напору или напуштање исте од стране власника је према овом закону оквалификовано као кривично дело¹⁰²⁴.

Претпоставка да животиње као и човек имају вољу, па самим тим и емоције, може се наћи још у радовима Чарлса Дарвина. Заправо, он је у својој књизи *Изражавање емоција код човека и животиња*, приметио како готово на идентичан начин људска и животињска врста реагују на страх (дрхтањем)¹⁰²⁵. Дарвин је истицао да неке животињске врсте могу плакати, док мајмун може поцрвенети у лицу услед интензивних емоција, што

---

¹⁰²² Видети више о томе у: Nussbaum Craven Martha, Sunstein Cass, *Animal rights: current debates and new directions*, Oxford Univ. Press, Oxford, 2006.

¹⁰²³ Неки попут аболициониста сматрају да је узгајање животиња на фармама окрутно и противе се било којој врсти користи коју човек може имати од животиња.

¹⁰²⁴ Видети више о томе у: Nussbaum Craven Martha, Sunstein Cass, *Animal rights: current debates and new directions*, Oxford Univ. Press, Oxford, 2006.

¹⁰²⁵ Види: Дарвин, Чарлс, *Изражавање емоција код човека и животиња*, Досије студио, Београд, 2009, стр. 107.

је појава која се јавља код човека. Новија научна сазнања објављена у часопису *Journal of Applied Animal Welfare Science*¹⁰²⁶ су показала да поједине примитивно животињске врсте поседују извесне облике интелигенције. Ради се о октоподима (*Enteroctopus dofleini*), који су након одређеног времена проведеног са људима који су их изучавали, на сваког од истраживача реаговали другачије, што указује на интелигенцију ових животињских врста (додуше у примитивној форми). Овакви подаци представљају потпору за анималисте који често покушавају да се изборе за животињска права и уз употребу насилних метода.

Покрети за заштиту животиња су најпре заживели у англосаксонским земљама, те се и први закони против окрутног поступања према животињама управо доносе у САД 1641. године у Масачусетсу под називом *The Body of Liberties*¹⁰²⁷. Поменути закон је садржао сто одредница слободе, док се двадесет и друга одредница односила на кривично гоњење људи који злостављају животиње.

Да бисмо разумели идеологију екстремистичких организација које се боре за заштиту животиња и биосфере уопште, морамо се осврнути на радове двојице најзначајнијих биоцентристичких филозофа – Питера Сингера (Peter Singer) и Тома Регана (Tom Regan). Њихови радови су значајни због тога што су од некада маргиналног друштвеног питања, проблем животињских права успоставили као централно политичко питање. Сингер је својим револуционарним делом под називом *Animal Liberation* (*Ослобађање животиња*), 70-их година изградио темеље борбе за животињска права. Он је у овим списима истакао како не постоји морално оправдање за доминацију људске врсте на животињском¹⁰²⁸. Том Реган је био још радикалнији у својим ставовима у односу на Питера Сингера јер је сматрао да животиње имају право да буду на исти начин теретиране као људи, инсистирајући да се ова права односе само на кичмењаке и

---

¹⁰²⁶ Vidi: Anderson, Roland C.; Mather, Jennifer A.; Monette, Mathieu Q.; Zimsen, Stephanie R. M. "Octopuses (*Enteroctopus dofleini*) Recognize Individual Humans", *Journal of Applied Animal Welfare Science*, Vol. 13 Issue 3, 2010.

¹⁰²⁷ Види: Пауновић, Милан, *Права животиња: савремени међународни стандарди*, Правни факултет, Београд, 2004.

¹⁰²⁸ Видети више о томе у: Singer, Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, London, 1995.

сисаре¹⁰²⁹. Реган је тврдио да је вегетеријански начин живота етичан, док се злоупотреба животиња у експерименталне сврхе сматра неморалним чином.

Заједничко за све екстремне левичаре који се боре за заштиту животињских права на територији САД јесте то што користе готово идентичан *modus operandi* који се углавном заснива на методама директне акције. Честа је употреба психичког насиља (претња силом, принуда, притисак) као и разних врста физичког насиља укључив и подметање пожара и бомби¹⁰³⁰, вандализам, насилно ослобађање животиња и сл. Од оружја се претежно користе импровизоване експлозивне направе (*IEDs*) и уређаји (*IIDs*).

Насиље је устремљено према свима онима који се могу оценити као непријатељи, а то су претежно: животињске фарме, зоолошки вртови, експерименталне лабораторије, ресторани брзе хране, фармацевтске компаније, индустрија крзна и сл. Интересантно је да се осим власника и директора ових “непријатељских” компанија и организација, често нападају и чланови њихових породица. Стога можемо објекте насиља еко-екстремиста који се боре за животињска права делити на:

1. Примарне (власници, директори и менаџери “непријатељских компанија, лабораторија и фирми).

2. Секундарне (ниже особље које је запослено у “непријатељским” установама и чланови породица власника ових установа).

Циљеви екстремиста који се боре за остваривање животињских права се могу поделити на **краткорочне** и **дугорочне**. Краткорочно посматрано, ови екстремни левичари имају интенцију да застраше све оне који нарушавају права животиња и да им нанесу велику материјалну штету. У дугорочном смислу речи, екстремни анималисти увек

---

¹⁰²⁹ Иначе, овај став који издваја сисаре и кичмењаке из царства животиња као ексклузивне примере се може сматрати и дискриминаторским јер повлачи логично питање: по чему су неке животиње привилегованије од других? Видети више о томе у: Regan, Tom, *The case for animal rights: updated with a new preface*, University of California Press, Berkeley, 2004.

¹⁰³⁰ У последње време се често користе тзв. “писма-бомбе”.

теже да поштеде животиње од бола и патње које им наносе институције и појединци, и да онемогуће профитирање људи на уштрб животиња.

Environmental Life Force (ELF) тј. *Еколошка животна снага*, је екстремно левичарска група која је настала 1978. године у САД (Санта Круз, Калифорнија). Касније ће се оформити група са сличним називом на територији Велике Британије (*Earth Liberation Front*) која ће преузети тактику и методе деловања од *Environmental Life Force*. Прве нападе ова организација изводи 16. маја 1977. године у Калифорнији, да би убрзо њен оснивач и лидер Џон Хана (John Hanna) завршио у затвору¹⁰³¹. Он је у интервјуу који је дао три деценије касније рекао да су две личности утицале на њега да се одлучи на овај начин борбе, а све у циљу заштите биосфере. То је била списатељица Рејчел Карсон која је издала чувено екологистичко штиво под називом *Silent Spring* (*Тихо пролеће*) и универзитетски професор Роберт Ван ден Бош (Robert Van Den Bosch), творац књижевног дела *The Pesticide Conspiracy* (*Завера пестицида*).

Медији, па и политичари, често су екстремистичку групу *Environmental Life Force* називали еко-герилом што је погрешно, јер да би СЕ нека организација могла назвати герилом, мора контролисати респектабилну територију, јавно носити оружје и имати отворену подршку респектабилног дела становништва, што у овом случају не постоји. Током 1977. активисти ове организације су извршили бомбашки напад на компанију за издавање и производњу папира у Орегон Ситију, јер је она користила отровне пестициде (тордон) који су се распршивали у ваздуху и који су узроковали канцер код становништва и дефекте код новорођенчади¹⁰³².

Environmental Life Force је такође преузела одговорност за покушај убиства америчке сенаторке Фејнштајн (Dianne Feinstein) 1977. године. Ова акција је настала са циљем реваншизма, из разлога што је због лекарског немара услед недостатка инсулина,

---

¹⁰³¹ Џон Хана је постављао експлозив на усевима у близини калифорнијског аеродрома. Он се уједно сматра првим еко-екстремистом који је служио казну у затвору због примене метода директне акције. Извор: <http://www.originalelf.org/>, 26.12.2012.

¹⁰³² Према: <http://www.originalelf.com/images/open%20road%20volume%204.gif>, 26.12.2012.

дошло до смрти афроамеричког затвореника Ларија Вилијамса (Larry Williams). Активисти ове организације су сенаторку сматрали одговорном за смрт тог затвореника, који је био по њиховом речима “створење планете Земље које је умрло због занемаривања”¹⁰³³. Након неколико насилних инцидената и хапшења лидера групе, *Environmental Life Force* је престала са радом, али је њен еко-активизам послужио као инспирација многим другим екстремистичким групама.

Судећи по циљевима које је имала група *Environmental Life Force*, а то је заштита животне средине уз употребу насилних метода, можемо је сврстати у екстремисте левичарске идеолошке провенијенције. FBI је активисте ове групе убројао у тзв. “homegrown” или “домаћи” тероризам, због спремности да изврше акције на политичке институције САД, као и чињенице да су били мотивисани политичким циљевима и да су производили политичке консенквенце. По нашем мишљењу реч је о екстремистима који су у појединим ситуацијама изводили и терористичке акције.

Деловање екстремистичке групе *Environmental Life Force* је убрзо инспирисало многе друге еколошке активисте за насилно деловање. Један од таквих покрета који је настао 1979. године, а који је присутан и данас, носи назив *Earth First!* (EF!)¹⁰³⁴. Реч је о активистима који се воде биоцентричном филозофијом (што се види из назива њиховог покрета), и који су повезани широм света, по принципу ћелија.

Да би неко постао члан EF! потребно је да испоштује следеће принципе¹⁰³⁵:

1. Едукација у циљу заштите животне средине како би се спречило уништавање планете Земље.

2. Активисти се морају добро упознати са законом, како би знали која су њихова права, уколико дође до тога да буду лишени слободе. Затворска казна може бити добро искоришћена у медијско-пропагандне сврхе.

---

¹⁰³³ http://www.originaelf.com/interview_with_elf_founder.html, 27.12.2012.

¹⁰³⁴ У осниваче овог покрета кожемо сврстати Дејвида Форемана (David Foreman), Мајка Роселија (Mike Roselle), Хоуија Волкеа (Howie Wolke).

¹⁰³⁵ Видети више о томе: <http://www.earthfirst.org/about.htm>, 27.12.2012.

3. Свест о томе да активизам ЕФ! носи са собом одређене ризике, као што је затворска казна.

4. Умрежавање које подразумева израду веб-сајта са основним идејама покрета, захваљујући коме се врши пропаганда и омогућава лакше повезивање са потенцијалним члановима.

5. Подстицање потенцијалних чланова на активизам и мобилизација истих.

Овај покрет није хијерархијског типа јер одбацује формално вођство (што не значи да га нема). Њихова основна идеја се базира на чињеници да не постоји природа зарад људи, већ да целокупна биосфера и живот у њој постоји сам по себи и зарад себе.

ЕФ! има листу приоритета када је реч о заштити животне средине. То је заштита кишних шума (Elliott Rainforest), заштита Амазона од индустријског загађења, борба против ГМО, борба за очување угрожених животињских врста на Арктику итд. Једно од основних (неписаних) правила којег би требало да се придржавају сви еко-активисти укључујући и оне најекстремније, подразумева вегански¹⁰³⁶ начин исхране.

Методe директне акције међу којима је највише заступљена грађанска непослушност, су главно обележје ЕФ!. Посебно интересантна метода борбе коју примењују активисти ЕФ! носи назив “tree sits” и која подразумева организовано седење на крошњама дрвећа како би се спречила сеча шума.

Током 80-их година су активисти овог покрета покушавали да спрече изградњу брана широм САД, онемогућавали логоровање и сл. како би заштитили угрожене биљне и животињске врсте и уопште цео екосистем од немарног односа људи. Тада се многи анархисти прикључују ЕФ! чиме се радикализује деловање овог покрета, што је утицало на то да се део чланства одвоји и оснује самосталну, умеренију организацију под називом

---

¹⁰³⁶ Вегани не конзумирају месо, као ни остале производе који су потекли од животиња као што су јаја, мед, млеко. Осим тога, поборници оваквог начина живота не носе перје, крзно, кожу, свилу и вуну.

Wildlands Project. Већ 90-их година саботаже познатије под називом “екотаже” постају све присутније у тактици EF!. Методе деловања овог покрета постају све насилније, блокирају се путеви, организују протести и демонстрације, а забележено је и неколико убистава демонстраната. Када је 24. маја 1990. године нехотице експлодирала бомба у колима активисткиње Џуди Бари (Judi Bari), она је била окривљена за покушај организовања терористичког напада¹⁰³⁷.

Као посебна врста “екотаже” се примењује тзв. *monkeywrenching*. Сматра се да ова метода борбе иде за корак даље у односу на грађанску непослушност и да представља “последњу линију одбране”¹⁰³⁸ у заштити планете Земље. Она подразумева саботеже, окупирање одређених територија, пажљиво бирање места и времена за организовање активности, подметање пожара и оно што је најбитније – може угрозити свакога ко се у тренутку спровођења насиља нађе на њеном путу.

Пошто су активисти EF! свесни да су под присмотром надлежних органа власти, на њиховом сајту се налазе значајни безбедносни савети¹⁰³⁹. Тако се на пример, предлаже искључиво усмена комуникација међу члановима еко-ћелија, инсистира се на томе да се доказни материјал о планираним акцијама никако не баца у ђубре јер може представљати доказни материјал за полицију, саветује се да се не користи алкохол, дрога и оружје у тзв. “екотажама”. У овим саветима се могу наћи и предлози о томе како би требало да изгледају и да се обуку активисти, колико дуго да се задрже на блокадама и како да их направе (модел “хоботнице”, “успавани змај” итд.), како да разговарају са полицијом, која су њихова законска права и сл.

Сваке године активисти EF! организују неку врсту конференције под називом *The Round River Rendezvous*, на којој се разматрају нове идеје, праве планови и активности. EF!

---

¹⁰³⁷ ФБИ је навео да је она покушала да прошверцује бомбу у колима како би организовала “екотажу”, док је Џуди Бари тврдила да је то био покушај њеног убиства.

¹⁰³⁸ <http://www.earthfirstjournal.org/subsection.php?id=2>, 29.12.2012.

¹⁰³⁹ Види: <http://issuu.com/conflictgypsy/docs/efdirectactionmanual?mode=window&viewMode=doublePage>, 28.12.2012.

се такође бави и бави издавачком делатношћу и публиковањем магазина под називом *The Earth First! Journal*¹⁰⁴⁰.

Да EF! показује “бригу” за своје некадашње чланове који су се нашли у затвору, видимо по томе што даје својеврсну логистичку и материјалну¹⁰⁴¹ подршку овим затвореницима. Логистичка подршка, која уствари представља један вид индоктринације затвореника се реализује путем журнала (*The Earth First! Newswire*) и памфлета који се деле затвореницима. Постоји и сајт¹⁰⁴² који је посвећен затвореницима на коме се могу наћи листе еко-екстремиста који су завршили у затвору, чиме се на неки начин сакрализује и глорификује њихова улога у EF!. Листа на којој се налазе имена затвореника¹⁰⁴³ (са дужином и врстом казне коју служе) је подељена на основу њихових активности којима су се бавили у оквиру еко-активизма, па се тако издвајају следеће категорије:

1. Еко-затвореници
2. Затвореници који се боре за животињска права
3. Анти-фашистички затвореници
4. Антиглобализацијски затвореници
5. Хакери (тзв. “хактивисти”)
6. Политички затвореници

Евидентно је да се подршка даје не само еко-екстремистима, већ и онима који припадају широком спектру левичарски мотивисаних затвореника. На листи се налазе пре свега, активисти из САД, али постоји посебна “интернационална листа” која обухвата затворенике широм света који се боре за идеје екстремног екологизма.

---

¹⁰⁴⁰ За сада постоји аустралијско, британско, канадско, италијанско, француско, холандско, нигеријско и белгијско издање овог часописа.

¹⁰⁴¹ Постоји могућност он-лајн донација на веб сајту овог покрета. Најмања понуђена вредност донације је 25 долара, а највећа износи 60 долара.

¹⁰⁴² <http://earthfirstnews.wordpress.com/ecoprisoner-support/list/>

¹⁰⁴³ Интересантно је да се значајна већина њих изјаснила као – вегани што стоји поред њихових имена.

Earth Liberation Front (ELF) је поникао на основама које су успоставиле групе *Environmental Life Force*¹⁰⁴⁴ и EF!. Иако је родно тле *Earth Liberation Front*- а Велика Британија, овај покрет је имао низ значајнијих насилних акција на територији САД које ћемо изанализирати. Све значајније активности америчког ELF започињу 1997. године под утицајем европског ELF и ALF. Огранак овог еко-покрета у Северној Америци који се бави медијском пропагандом носи назив *North American Earth Liberation Front Press Office* или краће NAELFPO.

Једна од највећих акција коју је спровео амерички ELF се догодила 18. октобра 1998. године када је у намерно изазваном пожару уништен један од најпознатијих скијашких центара у свету (*Vail Resorts*) и направљена материјална штета између 12 и 26 милиона америчких долара¹⁰⁴⁵. Активисти ELF су се одлучили за овакав акт како би заштитили последње природно станиште Канадског риса, који је био угрожен развојем туризма на овим просторима.

У децембру месецу 1998. године активисти овог покрета су у подметнутом пожару уништили седиште компаније *U.S. Forest Industries* у Медфорду (Орегон) у коме је нанета штета у износу од 800 хиљада америчких долара. Само годину дана касније 25. децембра 1999. у пожару је страдала и компанија *Boise Cascade* у Орегону која је тиме “опоменула” од стране ELF активиста због уништавања шума. Неколико дана касније, у новогодишњој ноћи је по први пут организован напад на институције које се баве генетским инжењерингом. Наиме, запаљена је лабораторија научнице Кетрин Ив (*Catherin Ives*) на Универзитету у Мичигену, која се бавила истраживањем генетски модификоване хране. Нанета материјална штета је износила између 400 и 800 хиљада америчких долара. Ово су

---

¹⁰⁴⁴ Ове две групе имају исти акроним ELF. У наставку рада ћемо ову скраћеницу користити за означавање групе *Earth Liberation Front*.

¹⁰⁴⁵ Pickering, Leslie James, *The Earth Liberation Front: 1997-2002*, Arissa Media Group, Portland, OR, 2007, стр. 48.

били само неки од примера који указују на спремност америчког огранка ELF на чињење насилних криминалних дела¹⁰⁴⁶.

Основни циљеви ELF су следећи:

- Да нанесе што већу материјалну штету онима који нарушавају еколошку равнотежу.

- Да информише јавност о насиљу које човек врши над природом.

- Да предузме све потребне мере како би се заштитило уништавање биосфере.

На основу извештаја FBI чланови ELF су до 2007. године извршили 1200 дела у САД која се подводе под вандализам, у којима је направљена материјална штета од 200 милиона америчких долара, али без људских жртава¹⁰⁴⁷. Пре напада Ал Каиде на Њујорк и Вашингтон 11. септембра 2001. године, ELF активисти су представљали једну од највећих претњи по амерички безбедносни систем. Њихово насиље је искључиво усмерено против имовине оних који уништавају планету Земљу, док често своје методе деловања и тактику пореде са *Бостонском чајанком*¹⁰⁴⁸. Приликом јавних протеста активисти ELF покрета обично носе маске којима скривају своја лица, како би избегли идентификацију од стране полиције.

Екстремна левица у САД је најизраженија у виду еко-покрета који често прерастају у еко-тероризам. Иако се неки циљеви којима стреме ови екстремисти могу сматрати племенитим попут заштите биосфере, проблем је у методама које користе. Уништавање имовине, бомбашки напади, подметање пожара и остале методе директне акције могу угрожавати не само привреду, прехранбену и модну индустрију, лабораторије и

---

¹⁰⁴⁶ Интересантно је како у периоду од 1997. до 2000. ниједан припадник ELF покрета није ухапшен. Тек 2001. држава почиње са хапшењима ових еко-екстремиста.

¹⁰⁴⁷ Види: Combs Cindy, Slann Martin, *Encyclopedia of terrorism*, Facts On File, New York, 2007, стр. 84.

¹⁰⁴⁸ Овај догађај је представљао протест америчких колониста против Велике Британије због великих економских намета, што је резултирало уништењем британских сандука чаја у бостонској луци. Сматра се да је овај догађај био варница која је распламсала америчку револуцију у 18. веку.

фармацеутске компаније, већ представљају непосредан атак и на државни интегритет. Управо из тих разлога се амерички безбедносни систем на врло оштар начин обрачунава са еко-екстремистима и подводи их под “домаће терористе”.

12.2. Екстремно левичарске групе и организације на територији Европе

За разлику од САД у којима се савремена екстремна левица углавном манифестује у форми екологистичких покрета и организација, у Европи поред еко-екстремизма постоји и дугогодишња богата традиција анархизма. Због великог броја актера савременог левичарског екстремизма, анализираћемо само оне најреспектабилније и то у европским земљама у којима су тренутно најактуелнији. Оваквом компаративном анализом ћемо открити које су то додирне тачке, као и тачке размимолилажења између актера модерне екстремне левике у Европи.

Током 2008. године на територији Европске уније је забележено 28 напада које су организовали екстремни левичари. Ови инциденти су се догодили у Италији, Шпанији и Грчкој које дужи низ година имају проблема са анархистичким групама. У односу на 2007. годину број напада се увећао за 25 %¹⁰⁴⁹. Данашња евиденција Еуропола показује да се број инцидената које изазива екстремна левица рапидно повећава из године у годину. У извештају Еуропола се може наћи податак да је током 2012. године на територији чланица Европске уније извршено 32 терористичка напада иза којих су се налазиле екстремно левичарске групе, а да је ухапшено 47 људи који су учествовали у тим актима¹⁰⁵⁰.

Док анархизам у Европи има традиционално јако упориште у у Грчкој, Италији и Шпанији, еко-екстремизам је поникао на тлу Велике Британије. Данас све ове земље воде борбу са насиљем екстремне левике, па ћемо стога највећу пажњу посветити анализи актера левичарског екстремизма у њима.

12.2.1. Велика Британија

У великој Британији исто као и у САД, постоји висока свест о еколошким проблемима, што је за последицу имало и развој еко-екстремиста, међу којима посебно предњаче борци за заштиту животињских права. Подаци *Еуропола* указују на то да се у

---

¹⁰⁴⁹ Према: https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_1.pdf, 29.12.2012.

¹⁰⁵⁰ Види: <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europoltsat.pdf>, 07.01.2013.

последњих неколико година повећава број насилних инцидената AR екстремиста у овој земљи¹⁰⁵¹. Посебну опасност не само за Велику Британију, већ и остале земље у међународној заједници, представља интернационализација AR екстремизма (или екстремизма у име заштите животињских права), захваљујући интернету уз помоћ којег се екстремни активисти веома брзо, анонимно и акционо повезују.

Како бисмо разумели радикалне ставове AR екстремиста, објаснићемо однос човека према животињама кроз историју, који је био прогресивног карактера. Наиме, од некадашњег антропоцентричног става који је потребе човека стављао на пиједестал ланца исхране, данас се углавном полази од биоцентричног становишта које човека изједначава са остатком природе.

Још у античкој Грчкој је дошло до издвајања две групе филозофа који су имали међусобно супротстављена мишљења у погледу животињских права. На челу прве групе се налазио Аристотел који је сматрао да је целокупна природа подређена човековим потребама, за разлику од друге групе филозофа којој је припадао Питагора, по коме је требало поступати према животињама на много хуманији начин него ли што су то људи радили.

Римљани нису много марили за права животиња, као ни за њихову добробит, о чему сведочи велики број гладијаторских арена у којима је на најбруталније начине убијено на стотине хиљада животиња, а све зарад “хлеба и игара”. Да Рим не представља изузетак у погледу жртвовања животиња, видимо по томе што је рецимо, у Француској у периоду од 5. до 8. века постојало 26 арена у којима су се убијале животиње¹⁰⁵².

У средњем веку је Тома Аквински страховао да окрутност према животињама може бити тек увертира за окрутност према људима, док је пак Декарт животиње

---

¹⁰⁵¹ Види: <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/europoltsat.pdf>, 30.12.2012.

¹⁰⁵² Види: Singer, Peter, *In defense of animals: the second wave*, Blackwell Publ., Malden, 2006, стр. 132.

поистовећивао са машинама, сматрајући да оне, за разлику од човека – немају душу¹⁰⁵³. Супротно њему, Френсис Бејкон је тврдио да животиње ипак имају душу, али у форми *anima sensibilis*. Нешто прогресивнији је био Џереми Бентам који је у складу са утилитаристичком филозофијом сматрао да деловање човека у економском смислу речи мора користити не само њему као врсти, већ и осталим живим бићима. На основу тога је желео спречити животињску патњу и залагао се за већа права.

Па ипак, можда је најавангарднију мисао за доба у којем је живео имао Леонардо да Винчи који је заступао тезу да ће доћи време у којем ће се на убиство животиња гледати потпуно исто као на убиство човека¹⁰⁵⁴.

Сви ови ставови и филозофска размишљања, почев од античког периода па до савременог друштва ће представљати увод за развој идеје животињских права. Велика Британија је била пионир у пропагирању ове идеје, што се види и по оснивању првог организованог друштва за спречавање злостављања животиња (*Краљевско друштво за спречавање окрутности према животињама*) на територији ове земље у 19. веку.

Прве методе насилне борбе, а све у циљу заштите животињских права у Великој Британији почиње да користи омладинска организација под називом *The Band of Mercy*, која је уништавала материјалну имовину института у којима су се вршили експерименти над животињама. Само до 1888. године ова организација је имала око 100 000 чланова¹⁰⁵⁵.

Данас на територији Велике Британије делује неколико екстремистичких организација и покрета који се боре за животињска права, у основи чије идеологије се налази биоцентрични филозофски приступ. *The National Extremism Tactical Coordination*

---

¹⁰⁵³ Види: Regan, Tom, *The case for animal rights: updated with a new preface*, University of California Press, Berkeley, 2004, стр. 4-5.

¹⁰⁵⁴ Видети више о томе у: Singer, Peter, *In defense of animals : the second wave*, Blackwell Publ., Malden, 2006.

¹⁰⁵⁵ Види: Brake Laurel, Demoor Marysa, *Dictionary of nineteenth-century journalism in Great Britain and Ireland*, British Library, Academia Press, London, 2009, стр. 37.

Unit (NETCU) је “домаће екстремисте” означила као “малу групу активиста који желе остварити своје циљеве вршењем разних врста кривичних дела”¹⁰⁵⁶ у оквиру кампања које могу бити анти-ратне, анти-глобализацијске, против генетског инжењеринга или пак оне које се боре за животињска права.

У најнасилније актере AR екстремизма можемо сврстати ALF (Animal Liberation Front), SHAC (Stop Huntingdon Animal Cruelty), ELF (The Earth Liberation Front) и ARM (*Animal Rights Militia*). Размотрићемо активизам, циљеве и методе борбе сваке од њих понаособ.

Animal Liberation Front (Фронт за ослобађање животиња) је покрет за заштиту животиња који је настао средином 70-их година на територији Велике Британије. Њен идејни творац је био Рони Ли (Ronie Lee)¹⁰⁵⁷ који је завршивши у затвору због еко-екстремизма 1974. године, дошао на идеју да након одслужења затворске казне организује ALF. За време боравка у затвору Рони Ли се повезује са терористима IRA, чије ће насилне методе борбе често користити у својој новооформљеној организацији. С обзиром да је насиље ALF екстремиста било усмерено не само према имовини “непријатеља”, већ је укључивало и подметање бомби и покушаје убиства одређених јавних личности, *Скотланд Јард* (Scotland Yard), је уврстио ALF у терористичку организацију, поистоветивши је са терористима IRA и PLO. Неки теоретичари попут Џона Такраха су поистовећивали ALF са герилом, али се ми не можемо сложити са овом констатацијом¹⁰⁵⁸. Иначе, као претечом ALF се сматра група *Hunt Saboteurs Association* која је 60-их година протестовала против лова на лисице у Британији. Активисти ове групе су блокирали путеве за време лова и прскали хемикалије по шуми које су ометале псе трагаче.

Основни циљеви¹⁰⁵⁹ ALF од почетка настанка па до данас су остали исти. То је:

1. Ослобађање животиња од патње и враћање у њихова природна станишта.

---

¹⁰⁵⁶ <http://www.animalethics.org.uk/i-ch5-3-thelaw.html>, 27.12.2012.

¹⁰⁵⁷ Он је најпре био члан *Hunt Saboteurs Association*

¹⁰⁵⁸ Видети више о томе у: John Richard Thackrah, *Dictionary of Terrorism*, Routledge, New York and London, 2003.

¹⁰⁵⁹ Види: http://www.animalliberationfront.com/ALFront/alf_credos.htm, 30.12.2012.

2. Наношење материјалне штете и уништавање имовине свим “непријатељима” животиња.

3. Едукација и информисање јавног мњења о злочинима који су почињени над животињама.

4. Предузимање свих потребних акција како би се заштитиле животиње од злостављања и патње.

ALF има сопствену филозофију која се темељи на основама тзв. “дубинског екологизма” и “животињске етике”. Активизам овог покрета се заснива на методама директне акције које инволвирају: физичке нападе на “непријатеља”, бомбашке нападе, подметање пожара, уништавање имовине (у лабораторијама, зоолошким вртovima на фармама и сл.), ослобађање животиња, уништавање одеће и производа од крзна, разбијање прозора, лепљење брава у продавницама брзе хране и парфимеријама супер-лепком, слање увредљивих мејлова и пошиљки, узнемиравање телефоном, објављивање имена “злостављача животиња” на интернету, хакерисање итд. Од свих ових метода су најопаснији бомбашки напади и подметање пожара, из разлога што могу резултирати и људским жртвама. Британски органи власти ALF сматрају терористичком групом јер користи импровизоване експлозивне направе (*IEDs*) и запаљиве уређаје (*IIDs*).

Такође се предлаже и лобирање као једна од метода борбе, а оно подразумева писање протестних писама, наступе у медијима, организовање јавних дебата и приватних сусрета са људима који могу допринети побољшању борбе за животињска права¹⁰⁶⁰. Употреба интернета је веома значајна у промовисању активности и идеологије ALF, јер омогућава анонимно (али ефектно) комуницирање са јавним мњењем. Посебно велики учинак се остварује посредством мејлова који се шаљу разним потенцијалним члановима ALF, али је од још већег значаја креирање сопствених веб сајтова. Анонимна комуникација се остварује и уз помоћ блогова, док су у последње време све више

---

¹⁰⁶⁰ Пре свега се мисли на људе из света политике.

популарне друштвене мреже (фејсбук¹⁰⁶¹, твитер и сл.). О популарности ALF широм света најбоље сведочи број посетилаца на њиховом сајту који износи 16 670 668¹⁰⁶².

Припадници ALF понекад користе и ненасилне активности како би упутили поруку широком аудиторијуму, а један од таквих креативних начина се реализује захваљујући уличним уметницима (*street-artists*), који кроз интересантне перформансе у костимима покушавају да покажу колико су животиње угрожене од стране људи.

По свему судећи, ALF за разлику од других еко-екстремиста, заиста располаже високим потенцијалом насиља које је усмерено не само према имовини “непријатеља”, већ и према људским метама. Обично се насилне методе планирају у високом степену тајности, а организатор може бити једна особа или њих неколико, како би се очувао конспиративни карактер акције. ALF као и већина екстремистичких организација функционише по принципу “ћелија”, а врло често и у форми индивидуалног отпора (када учествује појединац).

У упутствима које даје својим члановима за спровођење акција, ALF инсистира на томе да се обавезно написмено направи план деловања како би се избегли било какви пропусти. Сваки план мора садржати следеће елементе: циљ који се жели постигнути, поруку коју упућује широком аудиторијуму, утврђивање мета напада, прецизну стратегију и тактику, време спровођења акције и број људи који учествује у њој.

ALF не усмерава своје активности само у земљама у којима има своје чланове већ инсистира на томе да се приликом сваког путовања његови активисти боре за “слободу” животиња и у осталим земљама, са посебним нагласком на земље Африке, Азије и Латинске Америке у којима се (према њиховој перцепцији), поступа веома окрутно према животињама¹⁰⁶³. Под окрутним понашањем се рецимо, подразумева дресура медведа који игра уз музику, фотографисање животиња, злоупотреба животиња у традиционалној

---

¹⁰⁶¹ Тренутно је на једној фејсбук страници посвећеној ALF, 16 927 чланова отворено “лајковало” њихов рад. Видети више о томе на: <http://www.facebook.com/pages/Animal-Liberation-Front/249509248415209>, 03.01.2013.

¹⁰⁶² Датум: 03.01.2013.

¹⁰⁶³ Иначе, данас ALF има своје огранке у преко 40 земаља.

медицини¹⁰⁶⁴, конзумирање меса кућних љубимаца (мачке и пси) у Кини, циркуске представе у којима учествују животиње и сл. Управо због наведених разлога ALF се позива на пет принципа слободе за животиње, који су још 1960. године усвојени у Британији. То су¹⁰⁶⁵:

1. Право на храну и воду.
2. Ослобађање од nelaгодности.
3. Ослобађање од бола, болести и злостављања.
4. Право на слободно понашање и изражавање воље.
5. Ослобађање од страха и узнемирености.

Како код чланова ALF постоји свест о томе да су многе њихове активности нелегалне, они дају и безбедносне савете својим активистима: “Никада не сарађујте са наркоманима или алкохоличарима. Поред тога што је већи ризик да будете ухапшени, морате имати у виду да су овисници од наркотика и алкохола нестабилне личности, те представљају велику опасност”¹⁰⁶⁶. Осим тога, ALF на свом сајту упозорава да неке активности које спроводи могу узроковати затворске казне у трајању између пет и десет година, те да они који нису спремни на ову жртву и не треба да буду њихови чланови.

За ALF не можемо рећи да функционише по хијерархијском принципу уређења. Његово функционисање се базира на идеји “отпора без вође” (*leaderless resistance*). У последње време жртве њихових напада су присутне широм света. Један од познатијих напада био је на ресторан Мек Доналдс 2001. године у Тусону када је узрокована штета од

---

¹⁰⁶⁴ На пример, у Азији се тигрови масовно убијају јер се сматра да њихов пенис представља афродизијак. Према: <http://www.animaethics.org.uk/i-ch4-3-animal-friendly.html>, 02.01. 2013.

¹⁰⁶⁵ Према: <http://www.animaethics.org.uk/i-ch4-3-animal-friendly.html>, 01.01. 2013.

¹⁰⁶⁶ <http://www.animal liberationfront.com/ALFront/Activist%20Tips/Security/CellSecurity.htm>, , 22.08.2010.

пола милиона долара¹⁰⁶⁷. Неретко се на просторијама Мек Доналдса исписују црвеним спрејом (који је симбол животињске крви) поруке: “Месо је убиство”.

У Торонту је само током децембра месеца 2012. године уништено на десетине јакни од природног крзна и направљена велика материјална штета. У Ванкуверу је 29. децембра 2012. године полиција ухапсила активисткињу ALF, која је планирала да дигне у ваздух уз помоћ ручно прављеног експлозива фабрику крзна. У Мексику су 30. децембра 2012. године чланови ALF “ослободили” корњаче из лабораторије, и “посветили” ову акцију екстремистима (Mario Antonio López и Braulio Duran), који се налазе у затвору. Сматра се да је приликом последње акције ALF намеравао и да ослободи ове затворенике, али им није пошло за руком.

Осим ALF, на територији Велике Британије је настала још једна екстремистичка група која се бори за животињска права и која има поборнике широм света. Реч је о групи која носи назив *Stop Huntingdon Animal Cruelty* (SHAC) и која се развила из кампање усмерене против највеће европске лабораторије за тестирање животиња *Huntingdon Life Sciences* (HLS). Пре тога SHAC је организовао кампању против лабораторије за узгајање животиња (*Consort kennels* и *Hillgrove cat farm*). Након наведених акција ови активисти су били поносни јер су успели да “спасу око 70 000 животиња од смрти”¹⁰⁶⁸.

SHAC почиње са својим радикалним активизмом 1999. године захваљујући његовим оснивачима Грегу Ејворију (Greg Avery), Хедер Џејмс (Heather James) и Наташи Ејвори (Natasha Avery). Под утицајем ове организације и захваљујући њеним кампањама је затворен велики број фарми и лабораторија широм Велике Британије због лошег односа према животињама. Највећа мета према којој су усмерене и највиолентније акције SHAC је и даље лабораторија HLS, против које је прикупљено у петицији за њено затварање преко 2 милиона потписа. Међутим, ова лабораторија до данашњег дана није затворена, што је само интензивирало насилне акције чланова SHAC.

Организациона структура SHAC се заснива на принципу децентрализације и упркос томе што наглашава да нема вођу, њен *de facto* лидер је дуго година био Грег

---

¹⁰⁶⁷ http://www.adl.org/learn/ext_us/ecoterrorism.asp#EarthFirst!Journal, 23.06.2012.

¹⁰⁶⁸ http://www.shac.net/SHAC/shac_intro.html, 29.12.2012.

Ејвори. Иначе, у САД је нешто касније такође основана ћелија ове организације под вођством Кевина Џонаса (Kevin Jonas) 2004. године. Током времена се разграно број огранака SHAC широм света, док се у Европи његови активисти могу наћи у готово свим земљама. У нашем окружењу се огранак SHAC налази у Хрватској под називом *Удруга за престанак искориштавања животиња: Стоп специзму*¹⁰⁶⁹.

Главна одлика SHAC активизма је непрекидно организовање кампања. Иако за себе кажу да нису склони насилним акцијама - то није тачно. Уз употребу разних облика психичког насиља (претња силом, принуда, притисак, узнемиравање и сл.) склони су и физичком насиљу. Осим демонстрација у којима се често примењује физичко насиље, активисти ове организације су склони узнемиравању менаџера и високо-позиционираних људи у HLS. Међутим, оно што представља окосницу активизма SHAC јесте тзв. нападање секундарних и терцијарних мета. Заправо, реч је о запосленим људима у HLS који се налазе на нижим радним местима (рецимо, обични радници) или о члановима уже и шире родбине свих оних који имају било какве везе са запосленима у HLS. Ова врста притиска се врши како би се прекинула свака врста пословног, па чак и приватног контакта са запосленима у HLS¹⁰⁷⁰.

Током 2001. године је менаџер HLS Брајан Кас (Brian Cass) претучен испред своје куће, док је други менаџер ове лабораторије (Ендру Геј Andrew Gay) остао привремено ослепљен јер су му очи попрскане хемијским спрејом¹⁰⁷¹. У оба случаја су одговорни за напад били активисти SHAC.

SHAC на свом званичном сајту има топ-листу највећих мета, а то су компаније које највише профитирају на основу сарадње са HLS. То су¹⁰⁷²:

1. Astra Zeneca
2. Sanofi Aventis
3. Schering Plough

---

¹⁰⁶⁹ Видети више о томе на: <http://www.stop-specizmu.org/index.php/o-nama/57-o-nama>, 03.01.2013.

¹⁰⁷⁰ Познат је случај слања писма активисткиње SHAC комшијама једног запосленог у HLS, у коме се истиче да је била наводно силована од стране тог радника HLS као дете и да није мудро да буду у контакту са дотичном особом. Извор: <http://lists.envirolink.org/pipermail/ar-news/Week-of-Mon-20031013/008215.html>, 03.01.2013.

¹⁰⁷¹ Извор: <http://www.splcenter.org/get-informed/intelligence-report/browse-all-issues/2002/fall/from-push-to-shove>, 04.01. 2013.

¹⁰⁷² Извор: http://www.shac.net/action/top_targets/toptargets.html, 02.01.2013.

4. Pfizer

5. Bayer

6. Syngenta

На сајту SHAC се осим легалних савета налази и листа адвоката који су специјализовани да бране преступнике који су направили неко кривично дело у борби за животињска права. Примећујемо да SHAC користи медије у циљу јавног глорификовања својих активиста (поготово оних који су завршили у затвору), али и медијског линча оних који се сматрају “непријатељима”. Тиме се отвара јавна “хајка” на пословне партнере (али и приватно окружење) људи који су запослени у HLS. Попут осталих AR екстремиста и припадници SHAC се боре за већа права животиња и њихово ослобађање од патње, али је њихов циљ много конкретнији, а то је затварање лабораторије HLS коју сматрају својим највећим непријатељем.

ELF (The Earth Liberation Front) је еко-екстремистичка група која настаје 1992. године у Брајтону (Велика Британија). Ова група је блиско повезана са ALF па се сматра да су заједно организовале поједине акције. Како смо детаљно описивали идеологију, структуру и активизам ELF на подручју САД, нећемо детаљније разматрати њену британску варијанту.

Animal Rights Militia (ARM) је изузетно виолентна група која је формирана 80-их година на територији Велике Британије. Она је веома блиска са ALF, с тим што је ARM спремнија на употребу бруталног физичког насиља¹⁰⁷³. Неки истраживачи чак сматрају да је реч о две струје које припадају истој групи¹⁰⁷⁴.

Током 1982. године чланови ARM су у неколико наврата слали писма-бомбе британској премијерки Маргарет Тачер, коју су сматрали одговорном за спровођење неадекватне легислативе која се тиче животињских права¹⁰⁷⁵. Већ 1983. године ARM ће проширити своје активности и на територију других земаља, па је тако противећи се лову на фоке у Њуфаундленду (у Канади) послала министру пољопривреде пакет са експлозивом као упозорење. На почетку свог деловања ова група је убризгавала отров за

---

¹⁰⁷³ ARM сматра да ALF не користи довољно агресивне методе директне акције.

¹⁰⁷⁴ Види: United States Congress - Office of Technology Assessment, *Technology against terrorism: structuring security*, The Office : For sale by the U.S. G.P.O., Supt. of Docs., Washington, DC, 1992. стр. 28.

¹⁰⁷⁵ Извор: <http://news.google.com/newspapers?id=c-UNAAAAIBAJ&sjid=nG0DAAAAIBAJ&pg=5678,834492&dq=animal-rights-militia>, 05.01.2013.

пацове у јаја, како би се осветила свима онима који злоупотребљавају животиње и узурпирају њихова права, а већ 90-их почиње да подмеће бомбе у колима научника који су вршили експерименте над животињама¹⁰⁷⁶.

У периоду 90-их година ова група ће своје виолентне акције више усмерити ка продавницама крзна и коже којима ће нанети велику материјалну штету. На мети њиховог напада су 1994. године биле две велике компаније *Linsley Brother bloodsports shop* и *Imperial Cancer Research Foundation shop*, које су претрпеле штету у износу од 4 000 000 фунти¹⁰⁷⁷.

Активисти ARM су 1998. године претили да ће убити десет научника у Великој Британији уколико њихов саборац Бери Хорн (Barry Horne), умре услед штрајка глађу у затвору¹⁰⁷⁸. Претња силом је један од честих метода које чланови ове екстремистичке групе користе за остваривање својих циљева.

Да су чланови ARM склони и морбидним активностима видимо по томе што су 2004. године ископали из гроба упокојену мајку Кристофера Хала (Christopher Hall), сувласника *Darley Oaks Farm* (која се бави узгајањем заморчића за HLS). Надлежни органи су њено тело пронашли тек 2006. године закопано у шуми¹⁰⁷⁹.

Крајњи циљ коме стреме чланови ове изузетно опасне екстремистичке групе је ослобађање животиња од „бола и патње“, чиме се оправдава и насиље над људима. Они се воде следећом логиком: будући да један научник (фармер, ловац и сл.) унесрећи или убије на хиљаде животиња, е његово убиство се може сматрати чак хуманим гестом¹⁰⁸⁰.

Екстремистичке групе и покрети који се боре за животињска права на територији Велике Британије, претежно користе методе директне акције, међу којима се може наћи и тероризам. Пошто својим деловањем ови екстремни активисти представљају безбедносну претњу држави, 2005. године је донет акт о организованом криминалу (*Serious Organised Crime and Police Act*). На тај начин су пооштрене казне против свих екстремиста који користе насиље у циљу борбе за животињска права.

---

¹⁰⁷⁶ Види: Tester, Keith, *Animals and society: the humanity of animal rights*, Routledge, London, New York, 1991, стр. 186.

¹⁰⁷⁷ Извор: <http://www.animalliberationfront.com/ALFront/Actions-UK/alfarm.htm>, 03.01.2013.

¹⁰⁷⁸ Иначе, Бери Хорн је осуђен на 18 година затвора јер је у бомбашким нападима на продавнице крзна проузроковао материјалну штету од 3 000 000 фунти. Умро је у затвору 2001. године.

¹⁰⁷⁹ Извор: <http://www.animalliberationfront.com/ALFront/ARMilitia.htm>, 01.01.2013.

¹⁰⁸⁰ Овакве радикалне идеје су утицале на то да се поједине еко-групе сврстају у терористичке групе.

Са друге стране, еко-екстремисти су постигли то да се повећала свест човека о добробити животиња, па је тако на нивоу Европске уније 2008. године усвојена, а 2010. године објављена директива¹⁰⁸¹ у *Official Journal of the European Union* о смањењу броја животиња које се користе у експерименталне сврхе. Примена ове директиве би требало да започне у свим чланицама Европске уније од 1. јануара 2013. године. Основни циљ наведене директиве је да омогући спровођење 3R принципа приликом спровођења експеримената над животињама - *reduction, refinement, replacement*. На пример, у једном делу овог документа стоји како је обавезно коришћење анестезије (локалне или тоталне) и при том, коришћење аналгетика приликом извођења експреимената над животињама¹⁰⁸².

Упркос великим напорима, државни органи у Великој Британији нису успели да одстране насиље екстремних еко-активиста. По свему судећи, поједине групе и покрети ће и даље наставити са применом насиља све док не буде остварен њихов последњи дугорочни циљ, а то је „ослобађање“ животиња од бола и патње.

---

¹⁰⁸¹ Званичан назив ове директиве је 2010/63/EU.

¹⁰⁸² Види: <http://www.understandinganimalresearch.org.uk/assets/document/AC13AF98-F59E-E4D3-2FB309CE19DAE72A/EU%20Directive%20-%20A%20UK%20Guide.pdf>, 05.01.2013.

12.2.2. Грчка

Иако је левичарски екстремизам и тероризам актуелан у Грчкој неколико деценија уназад, пораст насиља иза којег стоји екстремна левица кореспондира са банкротом и економском кризом у којој се налази Грчка од 2008. године. Пад животног стандарда, висок степен незапослености, „политика штедње“ коју Европска унија бескомпромисно намеће Грчкој, само су неки од разлога који су изнедрили нове или пробудили старе групе и покрете који идеолошки припадају екстремној левици.

Завера ватрених ћелија (грч. Συνομοσία των Πυρήνων της Φωτιάς, енгл. Synomosía Pyrínon Tis Fotiás – SPF) је анархистичка група која је први пут извршила бомбашке нападе 21. јануара 2008. године. Сматра се да је насиље ове групе било испровоцирано убиством петнаестогодишњег дечака Александроса Григоровулоса (Alexandros Grigoriou) у демонстрацијама на грчким улицама 2008. године. Том приликом су се на мети екстремистичких напада нашле продавнице луксузних аутомобила и банке у Солуну и Атени. Након покушаја екстремиста да пошаљу пакет-бомбе неколицини функционера у институцијама ЕУ, надлежни органи САД су ову групу 2011. године оквалификовали као терористичку.

Завера ватрених ћелија је левичарска екстремистичка група која је позната по подметању пожара и бомбашким нападима на центре моћи савременог капитализма, а то су политичари, амбасадори, високи функционери ЕУ, банке и сл. Осим тога, она је преузела одговорност и за бомбашки напад 2010. године на седиште ултра-десничарске партије *Златна зора* (Λαϊκός Σύνδεσμος – Χρυσή Αυγή). Грчки екстремни левичари се све више сукобљавају са припадницима екстремне деснице. У тим сукобима се бес левичара најчешће искаљује над полицајцима, јер се верује да су се чланови ултра-десничарске партије *Златна зора* „инфилтрирали“ у редове грчке полиције .

Сматра се да је идеологија ове екстремистичке групе (која се може оквалификовати и као терористичка), заснована на индивидуалном анархизму и нихилизму. Основни циљ којем стреми *Завера ватрених ћелија* је „ослобађање“ савременог човека од „окова демократије“, суровог капитализма и експлоатације коју немоновно са собом носи нови

светски поредак. Једно од решења које нуде у превазилажењу економске кризе је масовно одбијање људи да плате кредите како би се задао одлучујући ударац „бестијалном капитализму“.

Након бомбашког напада на грчки парламент који је изведен 9. јануара 2010. године, *Завера ватрених ћелија* је издала проглас из којег издвајамо један део: „Капитализам је газда, а демократија је његов потпарол. Ми нисмо наивни да верујемо да је `пар изабраних` људи стварно надлежно за наше животе. Они очигледно чине носиоце државних ордења `даме и господа од части`. Ионако већину њих не треба узети озбиљно. Главна улога демократије је да функционише као параван за монструозну капиталистичку машину. Она је системски излог продавнице, по узору на мафијашку економију“¹⁰⁸³. Из овог прогласа се може видети антидемократски и антикапиталистички став који се поклапа са антиглобализмом ове екстремно левичарске групе. Иначе, *Завера ватрених ћелија* представља велику претњу безбедности, па су тако грчке власти након постављања бомбе у пошту, које су извршили чланови ове групе, зауставиле међународни саобраћај на 48 сати (3. и 4. новембра 2010. године) како би пронашла кривце.

Завера ватрених ћелија има неке типичне комунистичке идеје као што је борба против класне експлоатације, колективна својина и сл. У суштини, ова групе нема прецизан програм и циљ, али је зато њена спремност на вршење насиља велика као и разорни потенцијал који поседује.

Револуционарна борба је милитантна група са екстремно левичарском идеологијом, за коју се сумња да представља следбенике чувене терористичке групе „17. новембар“ (N17)¹⁰⁸⁴ која је скоро 30 година харала Грчком. Чланови N17 су похапшени 2002. године, а баш у то време долази и до првих насилних акција која је организовала *Револуционарна борба*. Већ 2003. године ће чланови ове екстремистичке групе организовати бомбашки напад на суд у Атени, у коме ће погинути један полицајац. Од тог тренутка па на даље, жртве напада *Револуционарне борбе* ће бити углавном бизнисмени, политичари и банкари.

---

¹⁰⁸³ http://rebelmouse.anarhija.org/backup/index.php?option=com_content&view=article&id=5455%3A%20zavere-vatrenih-elija&catid=25%3A%20naslovna&lang=sr, 06.01.2013.

¹⁰⁸⁴ Многи теоретичари сматрају да је „Револуционарна борба“ настала од оних чланова „17. новембра“ који нису ухапшени.

Због изузетне виолентности и политичких мотива, Европска унија је 2007. године ову групу оквалификовала као терористичку. Напад на америчку амбасаду у Атини 12. јануара 2007. године је само потврдио терористички карактер ове групе, а окривљени Никос Мациотис (Nikos Maziotis) као лидер *Револуционарне борбе* је ухапшен са још једним чланом групе Кристофоросом Кортесисом (Christophoros Kortesis), који је учествовао у овом терористичком акту.

Чланови се регрутују претежно из „сестринских“ организација попут N17 и ELA (Επαναστατικός Λαϊκός Αγώνας). Њихова тактика подразумева углавном бомбашке нападе на војне и полицијске циљеве у Грчкој, на симболе капитализма и одређене амбасаде. Од оружја се приликом напада осим ручно прављених бомби и разних врста ватреног оружја (пиштољи марке Застава, митраљези, полуаутоматске пушке) користе и ракетне гранате¹⁰⁸⁵. Напади се углавном извршавају ноћу и при том се води рачуна да не буде велики број жртава и убијених, што је типична одлика левице¹⁰⁸⁶.

Идеологија *Револуционарне борбе* је слична идеологији осталих екстремних левичара у Грчкој. Она се темељи на антиглобализму, антикапитализму, антиимперијализму и анархизму, а као „икона“ револуције и истрајности у борби се узима Че Гевара. Иначе, грчки анархисти (попут италијанских) организују нападе и у другим земљама, као вид подршке затвореницима који су осуђени за анархизам.

Економска криза је погодовала рађању многих нових анархистичких организација у Грчкој, а једна од таквих је и *Секта револуционара* (Σέχτα των Επαναστατών). Ова виолентна левичарска група је (као и многе друге) организована поводом убиства петнаестогодишњег дечака у протестима. Такође је и преузела одговорност за убиство истраживачког новинара Сократиса Гиоласа (Sokratis Giolas). У Грчкој постоји велики анимозитет анархиста према медијима и новинарима, јер сматрају да се захваљујући њима одржава „експлоататорско“ демократско друштво и лажни систем вредности. *Секта револуционара* је 2009. године пуцала на ТВ станицу *Алтер* у Атини уз претњу да ће

---

¹⁰⁸⁵ Ракетним гранатама је нападнута америчка амбасада у Атини 2007. године.

¹⁰⁸⁶ За разлику од деснице која има презир према масама, па стога и не води рачуна о томе колики број људи ће погинути, код левице се иде на то да се усмрти мањи број људи, али су жртве по неписаном правилу симболичке (политичари, бизнисмени, банкари и сл.).

побити све новинаре¹⁰⁸⁷. У периоду од 2009. до 2010. године су страдала два лица (полицајац и новинар) захваљујући виолентним акцијама ове групе која жели да изазове социјалну револуцију. Управо из тих разлога је државна секретарка САД Хилари Клинтон 2010. године сврстала *Секту револуционара* у ред терористичких група¹⁰⁸⁸.

Осим што напада симболе државне моћи, гнев ове екстремистичке групе је усмерен и ка туристима којима се упућује порука да Грчка више није пожељна дестинација за одмор. Потреба за константним застрашивањем, обрачун са политичким противницима на веома бруталан начин и коришћење насиља за реализацију политичких циљева, сврстава ову групу у ред терориста. То се види из дела саопштења за јавност које је *Секта револуционара* објавила након убиства новинара: „Наше оружје је напуњено и спремно да говори...“¹⁰⁸⁹.

Ова група сматра да ће једино кроз потпуно уништење савремене државе и њених институција грчки народ моћи да се потпуно обнови. Тај нови живот у потпуно измењеној држави би се одвијао без подела на веру, класе, нације, а новац и постојећа правила би изгубили вредност. Овде је свакако реч о анархистичким идеолошким тенденцијама које би се оствариле уз помоћ социјалне револуције. Заправо, идеја *Секте револуционара* је да се створи потпуно „нова цивилизација“ у којој би превагле вредности попут достојанства, части, једнакости и узајамног поштовања. Човеков живот би требало да се организује у складу са природом, што би подразумевало одрицање од свих модерних средстава комуникације, као што су интернет и телефон. Чињеница је да *Секта револуционара* тежи утопистичкој визији света за коју је спремна да се бори употребом различитих облика политичког насиља.

Већина савремених екстремно левичарских актера у Грчкој припада анархистима који се засигурно могу оквалификовати као екстремисти, али међу којима се могу издвојити и озбиљне терористичке групе. Нестабилна безбедносно-политичка ситуација у Грчкој је првенствено предиспонирана економском кризом са којом се она неколико година бори. Сматрамо да ће уколико дође до економске стабилизације у овој земљи,

¹⁰⁸⁷ Извор: http://www.rtv.rs/sr_lat/hronika/grckog-novinara-ubila-sekta-revolucionara_203044.html, 08.01.2013.

¹⁰⁸⁸ <http://www.state.gov/r/pa/prs/ps/2011/02/157060.htm>, 09.01.2013.

¹⁰⁸⁹ <http://actforfreedomnow.blogspot.com/2010/08/sect-of-revolutionaries-claims.html>, 05.01.2013.

екстремна левица ослабити, али док се то не деси, грчки анархисти се могу сматрати једним од најопаснијих у Европи.

12.2.3. Италија

Италија је позната као једна од главних колевки екстремне деснице, али је у њој такође традиционално присутна и анархистичка мисао и акција. Тренутно долази до стварања неке врсте коалиције између анархистичке и еколошке екстремне левице, што је резултирало покушајем убиства руководиоца нуклеарног постројења (*Ansaldo Nucleare*), Роберта Адинолфија (Roberto Adinolfi)¹⁰⁹⁰, у Ђенови 7. маја 2012. године. Иако напад није имао фаталне последице, реч је о догађају који је алармирао безбедносни систем Италије, јер указује на јачање виолентног потенцијала екстремне левице. Као једна од консеквенци овога напада је било повећање нивоа безбедности хиљаде научника, политичара и људи из јавног живота који би се могли наћи на мети напада ових екстремиста, док је 550 људи добило телохранитеље¹⁰⁹¹. Иза поменутог напада је стајала организација под називом *Олга ћелија*, која је добила назив по једном грчком анархисти¹⁰⁹².

Еко-анархистичка организација *Олга ћелија* је део *Неформалне анархистичке федерације (Federazione Anarchica Informale - FAI)* која је у априлу месецу 2011. године послала швајцарској нуклеарној компанији *Swissnuclear* у Олтену, пакет-бомбу, тражећи ослобађање тројице екстремиста који се налазе у затвору, а који су осуђени због планирања напада на нанотехнолошке објекте ИВМ у Цириху. Иначе, организација *Олга ћелија* има своје испоставе у Мексику, Великој Британији, Чилеу и Грчкој што указује на то да постоји могућност њених интернационалних координираних напада. Током 2011. године ова група је извела бомбашки напад на Политехнички Универзитет у Мексику који се бави нанотехнолошким испитивањима, у коме је повређен ноћни чувар. Иста организација је послала пакет бомбу Јозефу Акерману (Josef Ackermann), шефу *Дојче банке (Deutsche Bank)* у Немачкој.

Чланови *Олга ћелије* сматрају да ће држава бити одговорна за самоубиство сваког италијанског грађанина, које је мотивисано пореским проблемима. Како би се

---

¹⁰⁹⁰ На разним анархистичким сајтовима напад на Адолфинија се оправдава тиме што је носилац тоталитаризма у науци. Видети више о томе на: <http://conspiracyscellsoffire.blogspot.com/>, 07.01.2013.

¹⁰⁹¹ <http://www.nature.com/news/anarchists-attack-science-1.10729>, 07.01.2013.

¹⁰⁹² Име тог анархисте је *Olga Ekonomidou*.

супротставили држави која нема одговарајућу социјалну политику, спремни су на одабир симболичких мета (политичари, банкари и сл.), које ће служити као опомена целокупном систему.

Federazione Anarchica Informale – FAI¹⁰⁹³, тј. *Неформална анархистичка федерација* је анархистички покрет који окупља неколико значајних савремених екстремних левичарских група у Италији. Постао је активан 2003. године када је организовао нападе (у виду пакет-бомби) на више институција Европске уније. Циљ ове акције је био да покаже како је европски систем репресиван, а “нови светски поредак” прокапиталистички и експлоататорски. За време Олимпијских игара у Лондону 2012. године, FAI је упутио претњу британским властима да ће организовати диверзије са циљем ометања ове спортске манифестације. У неколико наврата су запаљени каблови у Бристолу¹⁰⁹⁴ што је онемогућило функционисање железничког саобраћаја. Одговорност за ове нападе су преузели чланови FAI покрета. Почетком 2013. године FAI организује неколико бомбашких напада (у виду пакет-бомби) и то на међународном нивоу. Тако је 11. јануара послата експлозивна направа (која је на време демотирана) једном грчком затвору у знак солидарности са анархистичким затвореницима, да би у италијанској касарни у истом дану експлодирала друга бомба, док је трећа бомба експлодирала у канцеларији компаније за нуклеарну енергију у Швајцарској.

Иако се његово чланство држи у тајности, сматра се да FAI обухвата неколицину анархистичких организација као што су *Brigata 20 luglio*, *Solidarietà internazionale*, *Five C's*, *May 22 Group*, итд. На основу података до којих је дошла италијанска полиција тренутно је регистровано педесетак припадника FAI који се налазе у бекству¹⁰⁹⁵.

FAI је заправо револуционарни покрет са хоризонталном организацијом, што значи да је као и већина екстремистичких организација изграђен из великог броја ћелија које имају висок степен аутономије. Хоризонтални систем организације омогућава висок

---

¹⁰⁹³ Употреба акронима FAI је користила још једна анархистичка група (*Federazione Anarchica Italiana*) која је настала 1945. године, па то некад уноси забуну приликом анализе италијанског анархизма.

¹⁰⁹⁴ Бристол је изабран наменски, из разлога што се испоставе Министарства одбране налазе у његовој близини.

¹⁰⁹⁵ Извор:

http://archiviostorico.corriere.it/2012/giugno/05/Pronti_azioni_jihad_rapporto_sugli_co_9_120605028.shtml, 11.01.2013.

степен конспирације и анонимности чланова, па тако док одређену активност планира један део чланства, други и не зна за те планове. Циљ овог покрета је уништење државе, Европске уније и капиталистичког друштвеног поретка, што указује на анархистичку идеологију са елементима антиглобализма и евроскептицизма.

Из самог назива (*Federazione Anarchica Informale – Неформална федерација анархиста*) се може видети начин на који функционише група и њена идеологија. Реч “федерација”, према прерцепцији FAI је изабрана јер представља скуп свих појединаца, група и покрета широм света који желе да се боре за једнакост и људска права под окриљем социјалне револуције. Анархистички начин борбе укључује негацију државе и њених институција, што смо већ објаснили у тексту, док реч “неформална” упућује на хоризонталну организацију групе у којој не постоји формални лидер.

Иако FAI инсистира на високом степену аутономије њених ћелија, постоје три кључна принципа на основу којих се уједињују сви чланови. То је револуционарна солидарност, револуционарне кампање и обавезна комуникација између група и појединаца око пријема нових чланова.

FAI се често оглашава у јавности прогласима и обавештењима, а 2007. године је објављен документ под називом *Documento-Incontro della Federazione Anarchica Informale*, који је уствари, представљао рекапитулацију екстремистичких активности овог покрета. У јавности се могао наћи и записник са састанка који су чланови FAI одржали на Божић 2006. године и потписали следећим псеудонимима: *Qui, Quo, Paperino, Paperina, Pippo* и *Nonna Papera*. Захваљујући интернету италијански анархисти су се веома брзо повезали и са осталим истомишљеницима широм света, а најактивнија сарадња је успостављена са грчким анархистима¹⁰⁹⁶.

Употреба метода директне акције (укључујући и тероризам), интензивне пропагандне активности, нихилистички приступ животу и револуционарна борба које одликују FAI, су идеје које су се кроз историју могле наћи и код многих других анархистичких група. Међутим, оно што представља посебну опасност у савременом

---

¹⁰⁹⁶ Повезивањем са анархистима широм света се остварује један од дугорочних циљева FAI, а то је стварање “међународног револуционарног фронта”.

друштву јесте могућност лаког, брзог и анонимног повезивања анархиста (уз помоћ интернета) на интернационалном нивоу, што отежава борбу безбедносних служби против левичарског екстремизма.

Италија је имала великих проблема са левичарским терористима још 70-их година 20. века када је позната терористичка група *Црвене бригаде* ширила страх у целој земљи. На мети њених напада су били политичари, банкар и бизнисмени, а најпознатија жртва њиховог насиља је свакако био италијански премијер Алдо Моро 1978. године. Не тако давно 2002. године терористичка група под називом *Нове црвене бригаде*¹⁰⁹⁷ (која представља наследницу старих *Црвених бригада*) је убила саветника италијанске владе Марка Бјађија (Marco Biagi). Након овог убиства је дошло до слабљења *Нових црвених бригада* и хапшења важнијих чланова¹⁰⁹⁸, али су слободни чланови наставили са терористичким активностима. Највећи проблем је у томе што идеологија ове групе инспирише остале екстремисте на политички активизам. Основни циљ *Нових црвених бригада* јесте борба против империјализма и покретање светске револуције¹⁰⁹⁹, што се поклапа са циљевима већине екстремно левичарских група у Италији.

Иако идеологија и деловање *Црвених бригада* нису потпуно усахли, капацитет насиља ове терористичке групе се смањило у односу на ранији период, када је само у првих десет година постојања била одговорна за преко 14 000 терористичких напада у Италији¹¹⁰⁰. Данас постоји нова генерација терориста која је спремна да употреби насиље зарад остварења својих политичких циљева. Економска криза и висок степен незапослености¹¹⁰¹ у Италији погодују развоју левичарског насиља, које се може кретати у распону од екстремизма до тероризма. Осим традиције која иде у прилог развоју

---

¹⁰⁹⁷ Ради се о тзв. “трећој генерацији” *Црвених бригада*.

¹⁰⁹⁸ Ухапшени су Нађа Дездемона (Nadia Desdemona Lioce) и Марио Галеси (Mario Galesi).

¹⁰⁹⁹ Види:

http://archivistorico.corriere.it/2009/giugno/19/Trovata_risoluzione_strategica_delle_nuove_co_9_090619007.shtml, 12.01.2013.

¹¹⁰⁰ Види: Martin, Gus, *Understanding terrorism: challenges, perspectives, and issues*, Sage, Los Angeles, 2010, стр. 237.

¹¹⁰¹ Међу младима је незапосленост највећа, а у у новембру месецу 2012. године је износила рекордних 37,1 одсто. Према: <http://www.capital.ba/stopa-nezaposlenosti-medu-mladima-u-italiji-dostigla-rekordnih-371-odsto/>, 10.01.2013.

екстремне левице у овој земљи, сплет економско-политичких околности је такође утицао да екстремно анархистичка левица и даље егзистира у Италији.

12.2.4. Шпанија

У Шпанији су анархисти током 2010. године били одговорни за 16 напада који су претежно били везани за подметање пожара и експлозивних направа у бизнис-центрима, банкама и владиним институцијама¹¹⁰². Број напада се током 2011. и 2012. повећао што кореспондира са великим степеном незадовољства услед лоше економске ситуације. Наиме, у Шпанији је скоро 6 милиона људи без посла, док је стопа незапослености у 2012. износила 24,9 %, што је премашило рекорд незапослености још из 1970. године¹¹⁰³.

Екстремна левица има снажно упориште у Шпанији још од грађанског рата (1936-1939.), а њене идеје су услед све веће економске кризе поново актуелне и данас. Организована кроз велики број група, она свој најдеструктивнији облик постојања испољава кроз левичарски тероризам.

GRAPO (*Grupos de Resistencia Antifascista Primero de Octubre*) је шпанска терористичка организација са екстремно левичарском идеологијом (маоистичког типа), која егзистира још од 1975. године, а присутна је и данас на територији Шпаније. Од почетка свог деловања до 2000. године чланови GRAPO су преузели одговорност за 41 бомбашки напад, убиство најмање осморо људи и рањавање на више десетине жртава, осам отмица и четири напада на војне објекте¹¹⁰⁴. Своје активности је ова терористичка група је наставила 2006. године, када је киднаповала и убила једног бизнисмена и организовала бомбашки напад на два пословна шпанска објекта која су се налазила у Цириху.

У Шпанији дужи низ година постоји покрет под називом *Federación Anarquista Ibérica* (FAI), која окупља португалске и шпанске анархисте¹¹⁰⁵. Њен основни циљ је да

---

¹¹⁰² Види: <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/te-sat2011.pdf>, 09.01.2013.

¹¹⁰³ Види: <http://balkans.aljazeera.net/vijesti/nezaposlenost-u-spaniji-oborila-rekord>, 12.01.2013.

¹¹⁰⁴ Види: Anderson Sean, Sloan Stephen, *Historical dictionary of terrorism*, Scarecrow Press, Lanham, 2009, стр. 498.

¹¹⁰⁵ Овај покрет обухвата многе групе међу којима су најактивније *Amor y Rabia, Tierra, Juan Ferrer, Camilo Berneri, 19 de Julio, Vólia, El Sagitario, Lur Askea, Iraultza Soziala Taldea, Albatros* итд.

координира међу анархистима из ове две земље и организује социјалну револуцију која би између осталог, подразумевала и укидање приватне својине, пореза и организовање друштва по комунистичким принципима. У циљу што боље комуникације, основан је по угледу на некадашње комунистичке партије међународни секретаријат CRIFA (*Comisión Relacionadora de la Internacional de Federaciones Anarquistas*).

Federación Anarquista Ibérica има за циљ да се супротстави свим облицима капитализма, империјализма и глобализма, па иде ка томе да организује светску револуцију која би најпре започела у Португалији и Шпанији. Да би се то остварило потребно је укинути досадашње економске односе и успоставити владавину сиромашних и обесправљених, што би се остварило уз помоћ насиља.

Иако је против глобализације, *Federación Anarquista Ibérica* се залаже за укидање граница чиме би се створио један шири савез између градова и региона, а националне границе би постале минорне¹¹⁰⁶. Да је у питању типичан анархистички покрет видимо по томе што негира државу у свим њеним облицима (почев од републике до монархије), јер угњетава људе и ограничава њихову слободу. У складу са овом идејом се не одобравају легалне и реформске методе борбе, већ се форсира принцип директне акције који се претежно темељи на насиљу.

Пропагандне активности се подразумевају како би се јавност информисала о програму, циљевима и вредностима за које се бори овај анархистички покрет. Управо из пропагандних разлога данас постоје часописи које *Federación Anarquista Ibérica* издаје на неколико језика: *Umanità nova* (италијански), *Le monde libertaire* и *Alternative libertaire* (француски), *El libertario* и *Tierra y libertad* (шпански), *Ekinaren ekinaz* (баскијски, тј. језик Еускара), *Organize!* и *Resistance* (енглески), *A-kontra* (чешки).

Federación Anarquista Ibérica се подједнако противи како рационалистичким, тако и религијским идејама, сматрајући да својим наметнутим ауторитетом спутавају човека у

---

¹¹⁰⁶ Види: http://www.nodo50.org/fai-ifa/presentacion_files/presentacion.html, 12.01.2013.

његовом индивидуалном развоју. У програму се наводе пет кључних принципа који чине окосницу борбе ових анархиста¹¹⁰⁷:

1. Укидање приватне имовине и средстава за рад како би се превазишла експлоатација људи.

2. Укидање државе као и свих њених институција принуде, како би се омогућио неометани развој човекове природне слободе.

3. Добровољно организовање друштвеног живота путем савеза и асоцијација произвођача и потрошача (без опорезивања).

4. Обезбеђивање основних средстава за живот свима онима који то нису у стању да учине (посебна пажња се посвећује деци без родитељског старања).

5. Борба против религије и свих других “обмана”.

6. Борба против патриотизма која подразумева укидање националних граница уз стварање савеза на нивоу целог човечанства.

7. Укидање институције породице уз могућност стварања “неформалних заједница љубави” које нису оптерећене правним односом.

На међународном конгресу који је организован од 9. до 12. августа 2012. године у Сен Имијеру у Швајцарској је постигнут консензус свих чланица *Federación Anarquista Ibérica*, око тога да су економска једнакост и максимална лична слобода најзначајније вредности за које се треба борити. На овом конгресу је предложено да се започне генерални штрајк у целом свету и да грађани престану да плаћају кредите банкама, како би се превазишла економска криза¹¹⁰⁸.

Многе групе које улазе у састав *Federación Anarquista Ibérica* су анти-ратног карактера (без обзира што користе насиље као метод борбе), чиме се објашњава њихов

---

¹¹⁰⁷ Види: http://www.nodo50.org/fai-ifa/nuestroprograma_files/Nuestro%20programa.html, 13.01.2013.

¹¹⁰⁸ Види: <http://www.politika.rs/vesti/najnovije-vesti/Anarhisti-Ne-placajte-dugove.lt.html>, 15.01.2013.

анти-американизам. Једна од таквих група је *Albatros* која окривљује НАТО и САД због империјализма и “директне војне агресије на Вијетнам, Панаму, Ирак, Сомалију и Југославију”¹¹⁰⁹. На званичном сајту ове анархистичке групе се налазе идеолошки списи који служе за индоктринацију постојећих и потенцијалних чланова¹¹¹⁰. Многе анархистичке групе немају званичне сајтове, али зато свака од њих има своје блогове који им служе за непосредну електронску комуникацију.

Неке групе које припадају *Federación Anarquista Ibérica* имају приручнике који детаљно разрађују све облике грађанске непослушности. Такав приручник је издала група под називом *Confederación Nacional del Trabajo*, под утицајем новог закона о странцима који је донет 2001. године. Наиме, ова анархистичка група је била против репресивног закона који је знатно умањио права странаца у Шпанији. *Confederación Nacional del Trabajo* је анархосиндикална група, али се такође бори и за права хомосексуалаца, па стога има интенцију да уништи сексизам и патријархат у шпанском друштву¹¹¹¹.

Група *Federación Ibérica de Juventudes Libertarias* је такође члан *Federación Anarquista Ibérica* и веома је активна у Шпанији. Она је противник сваке врсте ауторитета, без обзира да ли је реч о религијском, политичком или било ком другом ауторитету, због потчињености коју он изискује од човека. Посебно су на мети критике војска и полиција које представљају репресивни део државног апарата и угрожавају људску слободу. Сматра се да је војска заправо намењена потчињавању мањих народа од стране офанзивнијих и већих народа, те се негира потреба њеног постојања¹¹¹². У суштини, *Federación Ibérica de Juventudes Libertarias* критикује сваку врсту хијерархије моћи јер она деперсонализује људско биће. Од основних принципа за које се залаже ова анархистичка група можемо издвојити слободу, једнакост и солидарност. Тактика борбе подразумева пре свега директну акцију у најразличитијим облицима, пропагандну активност која је данас у доба интернета олакшана, ширење анархистичке културе путем одабраних књижевних дела и уједињење анархиста у ширу федерацију на међународном нивоу.

---

¹¹⁰⁹ <http://www.nodo50.org/albatros/otros.html#7>, 10.01.2013.

¹¹¹⁰ На веб-страници <http://www.nodo50.org/albatros/catalogo.html>, се налази 389 наслова.

¹¹¹¹ Види: <http://cnt.es/noticias/manual-de-lenguaje-no-sexista>, 11.01.2012.

¹¹¹² Види: <http://www.nodo50.org/juventudeslibertarias/?p=que-es-la-fija-principios-tacticas-y-finalidades>, 15.01.2013.

По свему судећи, екстремна левица је у Шпанији веома разноврсна, али кров који окупља све мале и велике групе, покрете и организације је *Federación Anarquista Ibérica*. Посебно опасном сматрамо терористичку групу GRAPO која је и данас актуелна.

12.3. Екстремно левичарске групе и организације на територији Србије

У Србији се екстремна левица тренутно налази на маргинама. Узимајући у обзир да је наша земља скоро изашла из стања грађанских ратова у којима су етнички конфликти били инспирисани национализмом, сасвим је логично да је левица, укључив и њене екстремне варијанте, била потиснута екстремном десницом. Међутим, са појавом светске економске кризе, све већим девастирањем средње класе у Србији и наглим падом животног стандарда, на нашој политичкој сцени су се створили услови за развој екстремне левике.

Инспирисани анархистичком идеологијом, српски екстремни левичари су се организовали у неколико малих група које се претежно баве пропагандним активностима путем интернета. По нашем мишљењу, бацањем молотовљевог коктела на зграду грчке амбасаде 2009. године, српски анархисти су потврдили екстремизам на делу. У овом раду ћемо анализирати програмско-циљну оријентацију савремене екстремне левике у Србији, најзначајније принципе, методе деловања и њену идеологију.

Анархосиндикалистичка иницијатива (АСИ) је “пропагандно-борбена анархистичка револуционарна синдикална организација”¹¹¹³. Настала је 19. октобра 2002. године мотивисана првомајским демонстрацијама и тренутно представља најактивнију српску анархистичку групу. Иако пропагира да нема формално вођство, њен незванични лидер је Ратибор Тривунац¹¹¹⁴ који је оптужен за бацање молотовљевих коктела на зграду грчке амбасаде у Београду.

У програмској декларацији АСИ стоји како она жели да створи слободно друштво које ће се градити на узајамној солидарности и једнакости људи, а све са циљем елиминисања репресије из државног система. Да би се држава ослободила ауторитарности коју поседује, према перцепцији АСИ, потребно је да се укине сваки облик хијерархије и

¹¹¹³ <http://inicijativa.org/tiki/tiki-index.php?page=WhatisAsi>, 13.01.2013.

¹¹¹⁴ Ратибор Тривунац је осуђен и на 10 дана затвора због паљења америчке заставе приликом посете америчког потпредседника Џозефа Бајдена 2009. године. Познат је и по томе што је приликом трибине о левици у Србији 2012. године, полио водом Владимира Илића, професора Филозофског факултета у Београду, а затим направио још неколико инцидената. Извор: <http://www.pressonline.rs/info/politika/188897/trivunac-polio-vodom-ucesnike-tribine-o-levici.html>, 22.01.2013.

потчињавања. Стога је једини начин превазилажења државне репресије – директна нехијерархијска демократија.

Вођени марксистичком мишљу, чланови АСИ сматрају да се целокупно друштво у данашњици дели на две класе: класу експлоататора и класу експлоатисаних. Док су први главни непријатељи ове анархистичке организације, други представљају већину којој је она наклоњена и за чија права се бори. Борба против национализма и дискриминације је такође један од главних дугорочних циљева којима стреме чланови АСИ. Коначан историјски циљ ове организације је уништење капиталистичког “експлоататорског друштвеног поретка” и “ослобађање” радника широм света.

Као главни непријатељи су осим капиталиста означени сви они који су “у служби капитализма”¹¹¹⁵: полиција, војска, држава, правосудни органи, медији, црква, политичке партије, невладине организације итд.

Од **општих начела** АСИ истиче федерализам, самоуправљање и узајамну помоћ. Федерализам уствари, подразумева конфедерализам јер представља међусобно повезивање аутономних јединица на светском нивоу. Када је реч о самоуправљању, оно обавезно имплицира висок степен слободе у одлучивању на радном месту, породици, држави, и уопште у животу. Свака врста ауторитета према мишљењу АСИ, мора бити искључена из процеса одлучивања. Узајамна помоћ је антипод конкуренцији која је главна карактеристика “новог светског поретка” и неолиберализма који су предмет критике анархосиндикалиста.

АСИ делује на основу три централна принципа. То су:

1. Директна акција
2. Директна демократија
3. Слобода појединца и колективитета

---

¹¹¹⁵ <http://inicijativa.org/tiki/tiki-index.php?page=WhatisAsi>, 14.01.2013.

Интересантно је да чланови АСИ могу постати само припадници радничког покрета, као и они који се слажу са програмским начелима ове организације, док су припадници политичких партија и невладиних организација непожељни. Као основна ћелија АСИ се може означити – *предузетни синдикат*, који чине сви људи запослени на једном месту.

АСИ сматра да се као организација битно разликује од тзв. “бирокупских синдиката” који су за успостављање дијалога између радника и капиталиста. Ево како рад постојећих синдиката виде присталице АСИ: “Жути синдикати су непријатељи сопствених чланова јер шурују са газдама, врло често радећи њихов прљав посао и прихватајући државни ауторитет и институционалну борбу као главни вид свог деловања. Они су механизам за амортизовање радничког гнева, гушење сваке самосталне иницијативе и за довођење младих, бунтовних радника на `своје место`”¹¹¹⁶.

Иако је примарна метода деловања директна акција, АСИ не одбија у потпуности коришћење легалних, правних начина борбе. Због тога се инсистира на познавању закона, посебно када је у питању Закон о раду. Саботажа је још једна пожељна метода деловања која подразумева “ударање непријатеља по најосетљивијим шавовима”. Штрајк је најактуелнија форма директне акције јер “онемогућава стварање профита”¹¹¹⁷. Блокаде путева и предузећа су мере које се такође препоручују у оквиру анархосиндикалне борбе, а окупација јавних институција и државних установа може бити још један начин којим се изражава незадовољство радничке класе.

Шта конкретно АСИ жели да постигне?

Неколико је одговора на ово питање. Пре свега постоји потреба да се побољша економски и социјални положај радника у Србији. Да би се то догодило потребно је оспособити радничку класу за борбу, што је један од приоритетних циљева ове анархистичке организације. Све наведено се по њој може остварити тек организовањем социјалне револуције којом би се срушио постојећи државни поредак. Кад сумирамо

---

¹¹¹⁶ <http://inicijativa.org/tiki/tiki-index.php?page=WhatisAsi>, 13.01.2013.

¹¹¹⁷ Исто

целокупну програмско-циљну оријентацију АСИ, долазимо до констатације да је реч о антисистемској организацији која је усмерена ка рушењу државног поретка.

Интересантно је напоменути да АСИ има за циљ и стварање **синдиката незапослених**. Осим тога, бори се против враћања национализоване имовине, а такође је и велики гласноговорник против фашизма и свих екстремно десничарских организација у Србији.

АСИ остварује веома блиску сарадњу са анархистима из Грчке, Турске, Словеније, Македоније и Хрватске. Најприснију сарадњу српски анархисти су остварили са хрватским истомишљеницима, а као последица ове сарадње је редовно учествовање у заједничким пројектима (нпр. учествовање на анархистичким сајмовима књига). АСИ се активно бави пропагандним активностима које подразумевају деловање путем интернет портала, блогова, а посебна пажња је посвећена издавању часописа који се зове *Директна акција* и билтена под називом *Анархо-синдикалистички билтен*. У издавању пропагандног материјала АСИ посебну улогу има *Центар за либертерске студије* са седиштем у Београду¹¹¹⁸.

Српски анархисти који припадају организацији АСИ су спровели неколико друштвено-политичких кампања. Организовани су протести против напада на Авганистан, затим протести против убиства анархисте Карла Ђулијанија у Ђенови, као и јавна подршка геј-паради. АСИ је организовао *Кампању против приватизације*, а познато је да су се њени активисти борили против “стварања култа Зорана Ђинђића”. Па ипак, најдраматичније од свега је извођење напада на амбасаду Грчке, који смо већ помињали у овом раду.

Седиште АСИ је у Београду, али постоје њени центри и у Крагујевцу, Зрењанину, Кули, Вршцу и Новом Саду. Према неформалним полицијским подацима тренутно у Србији има око 200 анархиста. Приметно је да активизам екстремне левице у Србији расте са падом животног стандарда грађана и погоршањем економско-социјалне ситуације.

---

¹¹¹⁸ Овај центар је део *Међународне федерације центара за либертерске студије и документацију*.

Осим АСИ, у нашој земљи делује још неколико анархистичких организација, додуше са много мањим утицајем. Једна од таквих анархистичких организација носи назив *Анархија/блок 45* која за себе тврди да не припада анархистичком блоку. Уствари, реч је о организацији која се првенствено бави издавачком делатношћу у којој доминира анархистичка литература. *Анархија/блок 45* је оформила електронску библиотеку под називом *Операција џабалеску*, која је бесплатна и лако доступна на интернету са текстовима најпознатијих анархистичких писаца¹¹¹⁹. Постоји и група под називом *Контрапункт*, која заправо представља информативни сајт са анархистичким вестима, идејама, литературом и актуелним догађајима у свету.

Анархистички покрет у Србији је тек у зачетку и нема велики број присталица као што је то случај са неким другим европским земљама. Осим инцидента са бацањем молотовљевог коктела на зграду грчке амбасаде, српски анархисти за сада нису имали озбиљније насилне инциденте. Међутим, са развојем економске кризе се може очекивати и напредовање овог екстремно левичарског покрета.

---

¹¹¹⁹ Види: <http://anarhija-blok45.net1zen.com/>, 14.01.2013.

ЗАКЉУЧАК

Истражујући идеолошки фундиран екстремизам који представља једну од највећих безбедносних опасности савременог доба, наишли смо на неколико проблема. Пре свега, термин екстремизам још увек није на валидан начин етаблиран како у академским, тако и у административним круговима, што је предиспонирано и различитим перципирањем екстремизма. Феномен који је оквалификован као екстремизам у једном друштву, не мора на исти начин бити схваћен у неком другом друштву. Рецимо, различитост друштвених и политичких система, као и вера и традиција између Запада и Истока је створила и различиту перцепцију и различито одређење екстремизма у тим срединама. Тако се, на пример, у појединим исламско-фундаменталистичким друштвима прихвата као нормалност одсецање руку за кривично дело крађе, док се по западно-европским стандардима у данашње време то може сматрати употребом екстремних правних инструмената и уопште екстремних верско-политичких репресивних метода.

Узевши у обзир варијабилност и аморфност екстремизма као феномена који је имао различита значења у зависности не само од места, већ и од времена појављивања дошли смо до закључка да оно што је могло бити третирано као нормална појава у средњем веку, често представља екстремну појаву у данашњици. Осим тога, екстремизам као појава не егзистира само у политици, већ је поље његовог постојања много шире јер постоји и у сфери спорта, културе, уметности итд. Закључујемо да се екстремизам се као феномен једино исправно може анализирати у зависности од следећих варијабли: места, времена и друштвене сфере појављивања.

Како је предмет нашег рада био политички екстремизам, установили смо да он увек егзистира у пољу политике са пропратним политичким мотивима, консеквенцама и циљевима. Терминолошко поистовећивање екстремизма са фундаментализмом, фанатизмом, радикализмом, популизмом и тероризмом је још једна у низу отежавајућих околности у анализи овог комплексног феномена. Наиме, сродност и испреплетеност свих претходно наведених појава јасно указује на то да је понекад тешко повући границе међу њима. Због тога смо у анализи сваког од њих понаособ најпре полазили од етимолошке основе, која је често била од велике помоћи у компаративној анализи. У складу са тиме

смо дошли до закључка да је етимолошка основа речи радикализам *корен*, те да она показује тежњу радикализма за коренитим променама у друштву, које не морају увек бити негативне. За разлику од њега, екстремизам је увек негативан феномен, јер прелази границе које су демократске, толерантне, парламентарне и ненасилне, једном речју које су прихватљиве. Даљим истраживањем сличности између екстремизма и њему сродних феномена смо утврдили да је он као појава најсроднији тероризму, с тим што је тероризам увек политичка појава, док у случају екстремизма то правило не важи. Док су сви терористи у исто време и екстремисти, то није случај у обратном смислу речи. Екстремистима можемо, на пример, сматрати скинхедсе или хулигане који су спремни на чињење насиља, али који по својим плановима, циљевима и методама не могу бити сврстани у терористе. Овде је реч о односу општег и посебног; док тероризму припада карактер посебности, екстремизам је општији појам (тероризам је заправо екстремизам потврђен на делу). Све наведене констатације су нам помогле да оформимо нову дефиницију екстремизма.

Осим дефиниције, ми смо приступили систематизацији политичког екстремизма (која није конзистентна у савременој науци), па смо вођени критеријумима које смо већим делом преузели од Драгана Симеуновића класификовали политички екстремизам према циљевима, актерима, методима и средствима, и на крају, према времену настанка. На основу циљева, као најважнијем критеријуму, екстремизам делимо на:

I Идеолошки мотивисан екстремизам

- 1.1. Левичарски екстремизам
- 1.2. Десничарски екстремизам

II Етно-сепаратистички екстремизам

III Верски фундиран екстремизам

- 3.1. Екстремизам секти
- 3.2. Екстремизам фундиран на интерпретацијама великих религија

Ми смо за потребе рада извршили и класификацију на основу **насилности**, па смо према томе екстремисте поделили на оне који су насилни и оне који су ненасилно оријентисани.

Подела на основу **актера** изгледа овако:

1. Индивидуални екстремизам
2. Екстремизам организација, група, покрета и партија
3. Институционални екстремизам

И на крају, подела политичког екстремизма према времену настанка, која је веома битна за праћење еволуције овог феномена, резултирала је следећом класификацијом:

1. “Стари екстремизам” који подразумева раздобље од почетка 20. века па све до завршетка Другог светског рата.
2. “Нови екстремизам” који је својствен периоду након завршетка Хладног рата.

Код обе врсте екстремизма су издвојене одређене фазе развоја. Оно што пре свега чини посебним тзв. “нови екстремизам” јесте утицај глобализације на његов развој (пошто глобализација и политички екстремизам имају међусобно супротстављене аксиолошке системе).

Како смо на основу свега наведеног констатовали да је екстремизам понашање на граници дозвољеног са тенденцијом да се та граница пређе, дошли смо до закључка да **сваки екстремизам у политици може довести до политичког насиља**, чиме смо потврдили и доказали прву посебну хипотезу у раду.

У другој посебној хипотези смо тврдили да **идеолошки мотивисан екстремизам може генерисати како просте (основне), тако и сложене облике насиља**. Да бисмо проверили ову претпоставку најпре смо објаснили феномен насиља, као и његову сродност са појмовима попут силе, агресије, власти и ауторитета. Утврдили смо како је насиље рад силе и као такво динамичка категорија, а позивајући се на научне ауторитете¹¹²⁰ из ове области смо констатовали да је одлика силе – статичност. Осим тога, испитали смо однос агресивности и насиља и утврдили да за разлику од насиља које је увек негативног карактера, агресивност може бити и позитивна, и то у оним случајевима када дође до њене сублимације – на пример, када се каналише у неку позитивну делатност

---

¹¹²⁰ Према: Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.

попут спорта или стваралаштва. Приликом ове анализе су нам од велике користи била претходна истраживања Фројда, Јунга, Фрома и Адлера, чиме смо показали да је насиље феномен који се може изучавати интердисциплинарно, па смо му тако и приступили. Вредно помена је да смо на основу најновијих медицинских истраживања (посебно оних која су објављена у часопису *The American Journal of Psychiatry*) дошли до сазнања да особе које имају генетске промене у виду 48 XXYY хромозома показују више склоности ка агресивнијем понашању, али и да су исте интелектуално хендикепираније у односу на особе које не поседују наведене генетске промене (имају IQ од 70 до 80). Иако се нисмо стриктно определили за теорије условљености или пак теорије природности када је у питању агресивно понашање, дошли смо до закључка да на човекову агресивност подједнако могу утицати средина у којој се налази и социјализација, као и генетски фактори. Уствари, одговорност за човеково агресивно понашање се може приписати и генетским предиспозицијама и друштву које га окружује, само је питање који фактори су јачи.

Узимајући у обзир да су и левичарски и десничарски екстремисти подједнако спремни да изврше насиље под утицајем идеологије како би дошли до свог циља, испитивали смо које се све то форме насиља могу изродити под окриљем екстремне левице и екстремне деснице. Приметили смо да сви прости облици насиља (претња силом, принуда, притисак, психофизичко злостављање, политичко убиство, атентат и диверзија) могу бити генерисани захваљујући и левичарском и десничарском екстремизму. Међутим, када је реч о сложеном политичком насиљу (иако се оно може јавити код обе врсте екстремизма), постоје облици који су, рецимо, типични за левичарски екстремизам. Такав је случај са герилом која је доминантно везана за екстремну левицу, а врло се ретко може јавити и као дело екстремне деснице. При том, треба водити рачуна о томе шта се све назива герилом, јер се у текстовима многих аутора герила поистовећује са тероризмом, што је кардинална грешка. Левичарски терористи који су припадали озлоглашеној немачкој групи RAF, су, на пример, често погрешно називани “градском герилом”. Да би се нека појава оквалификовала као герила мора контролисати одређену територију у некој држави, јавно носити оружје и имати јавну подршку домаћег становништва. То није био случај са члановима терористичке организације RAF. Револуција је још један у низу

препознатљивих облика сложеног политичког насиља левичарских екстремиста. Иако се и код екстремних десничара револуција може јавити као облик политичке активности, то није баш карактеристичан облик насиља за њих. Куриозитет је што се, на пример, код неких савремених десних екстремистичких организација јавља идеја револуције и то у форми социјалне револуције, која се највише противи глобализацијским процесима. Од осталих сложених облика насиља (поред тероризма, гериле и револуције), под утицајем идеолошки мотивисаног екстремизма се могу јавити насилни протести, побуне, нереди, немири, субверзија, репресија, терор, устанак, па чак и рат.

Да би политички екстремизам егзистирао не само у пољу теорије већ и праксе, потребна му је одговарајућа идеологија¹¹²¹. Она има низ функција које су од неприкосновеног значаја за функционисање екстремизма: подстиче, хомогенизује, интегрише групу и, оно што је можда најважније од свега, оправдава учињено¹¹²². Идеологија је један од најнеухватљивијих феномена у друштвеним наукама¹¹²³, с обзиром да се на самом почетку настанка тумачила као “наука о идејама” (када је први пут тако назвао Де Траси), да би касније прешла пут од “искривљене свести” до парадигме о њеном крају (“дезидеологизација”). Многи теоретичари су глорификовали и оспоравали феномен идеологије, али оно што је непобитна чињеница јесте њена постојаност и утицајност током дугог временског периода у сфери политике. Упркос томе што су је често сматрали антагонистом науке (јер није нужно тежила истини), идеологија је веома често предиспонирала начин научног размишљања и стварања, поготово у тоталитаристичким режимима (попут стаљинизма и нацизма). Тиме смо дошли до закључка да су манипулативно својство, истрајност и разорни ефекат идеологије понекад били много снажнији у друштву од научних истина.

Управо та могућност сугестивног деловања и оправдавања учињеног (укључив и насиље), централно је својство идеологије код генерисања политичког екстремизма. Ми смо се одлучили да за класификацију идеологија користимо теоријска сазнања Карла

---

¹¹²¹ Осим идеологије и религија може имати сличну улогу код политичког екстремизма.

¹¹²² Према: Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.

¹¹²³ Према: McLellan, David, *Ideology*, Open Univ. Press, Buckingham, 1996.

Манхајама која је потом ревидирао Драган Симеуновић, али смо у исто време све идеологије поделили на две категорије које заједничким снагама граде чврст бинарни систем који после три века и даље постоји. Реч је о контроверзној идеолошкој подели на левицу и десницу, која упркос многобројним оспоравањима и даље дели свет политике на два пола. Ова подела, рођена у колевци Француске револуције је по многим превазиђена, управо због чињенице да левица преузима неке централне десничарске идеје (и обратно), и да више нема јасних аксиолошких разлика међу њима. Међутим, ми смо се приклонили оној другој групи теоретичара, пре свега ставу Клауса фон Бајмеа, према коме упркос свему свет политике и даље може да се подели на две супротности које се зову – левица и десница.

Имали смо у виду да су се од времена настанка па све до модерног друштва и левица и десница мењале, пролазећи кроз најразличитије фазе, али и да су задржале неке од круцијалних карактеристика. Тако је, рецимо десница одвајкада била наклоњена традицији, елитизму, религији и тешко се одлучивала за радикалне промене, сматрајући да оно што се вековима градило мора бити добро и проверено. Са друге стране, левица је увек преферирала једнакост, атеизам, тежила променама и новумима (у виду реформе или револуције) и представљала авангарднију форму друштвене појаве у односу на десницу. У историји се више пута дешавало да се међусобно комбинују елементи левичарске и десничарске идеологије, али програмскоциљна оријентација неке групе, покрета или организације је увек одређивала која то идеологија претеже. То се најбоље види на примеру националсоцијализма који је комбиновао у свом програму идеје левике и деснице, али у коме је превагу однела идеја дегенеративног конзервативизма (изобличивши се у нацизам). Левица и десница имају смисла једино ако се анализирају у пару, тј. када се једна идеолошка опција упоређује са оном која представља њену супротност. Стога, ма колико биле антагонистички устројене, левица и десница су као бинарни пар нераздвојне и међусобно условљене појаве.

Понекад су екстремна левица и екстремна десница ближе међусобно, него ли са својим умереним варијантама. Тачке у којима се ова два екстрема додирују су следеће: не признају демократију и њене тековине попут парламентаризма, дијалога, толеранције и легалитета и увек су спремне на чињење насиља. Без обзира на то којој идеологији

припадају, **екстремисти су током историје генерисали политичко насиље са веома тешким последицама по друштва у којима се оно догодило.** Ово је уједно и трећа посебна хипотеза која је потврђена и доказана у раду. Као пример за то смо навели некадашње левичарске екстремисте у Стаљиновом режиму, не изостављајући као антипод томе разне нацистичке и фашистичке облике екстремне деснице у Немачкој, Италији, Шпанији, Португалији итд. Да би компарација била потпуна, анализирали смо и савремене екстремисте који су спремни на употребу бруталног насиља. Међу њима смо посебну пажњу посветили еко-екстремистима као представницима екстремне леве, али и ексалацији насиља екстремне деснице у виду неонацистичких и неофашистичких организација широм целог света (укључујући чак и Израел). Потврдили смо нашу претпоставку о томе да екстремизам који је идеолошки мотивисан може у било ком периоду историје и на било ком месту генерисати разне форме политичког насиља.

Док конзервативизам, фашизам, расизам, национализам и религијски фундаментализам могу представљати основ десничарског екстремизма, сматрамо да се екстремна левица у великој мери ослања на идеологију социјализма, анархизма, еколоштва и феминизма. То не значи да свака од ових идеологија нужно предиспонира појаву политичког екстремизма (са изузетком расизма и фашизма), али може представљати базу из које ће на основу одређених интерпретација развити неки од облика насиља.

Насиље екстремне леве и екстремне деснице је у савременом друштву углавном предиспонирано глобализацијским процесима. Да бисмо разумели однос између аксиолошког система глобализације и политичког екстремизма, направили смо дистинкцију између појма глобализма који представља форму неолибералне идеологије; “новог светског поретка” који је синоним за систем у настајању и глобализације која представља процес. Док екстремни левичари глобализацијским процесима највише замерају социјалну неједнакост, богаћење капиталиста на рачун сиромашних, и уништавање животне средине, екстремни десничари највише осуђују идеје универзализације, денационализације и десуверенизације које подривају етнички и религијски идентитет. **Глобализација и њен аксиолошки систем који је супротстављен вредносном систему идеолошки мотивисаног екстремизма су претња идеолошком**

екстремизму, али и изазов за њега што отвара нове перспективе развоја идеолошки фундираног екстремизма. Успели смо да потврдимо и четврту хипотезу доказавши да се глобализација и идеолошки мотивисан екстремизам налазе у комплексном, дијалектичком односу. То значи да се екстремни левичари и десничари, ма колико били на супротстављеним идеолошким половима, често уједињују у савременом друштву у борби против глобализације коју перципирају као заједничког непријатеља. Са друге стране, идеолошки екстремисти су спремни не само да критикују и девалвирају тековине глобализацијских процеса, већ и да поједине од њих врло радо користе у својим политичким активностима.

Коришћењем нових средстава комуникације као што је интернет, савремени идеолошки екстремизам добија на замаху и степену повезаности његових експонената у тој мери да се може говорити о стварању сајбер-екстремизма као нове политичке појаве. За нашу тему је од посебног значаја утврђивање идеолошког подстицања на насиље путем интернета. Без обзира што на глобализацију гледају као на негативну појаву, идеолошки екстремисти су спремни да прихвате неке њене тековине, посебно када је реч о непосредној и брзој комуникацији путем интернета. Овај начин “умрежавања” људи погодује и екстремистима, јер могу лакше ширити своју пропаганду на међународном нивоу и мобилисати потенцијалне чланове уз гаранцију анонимности. Повезивање путем интернета је резултирало и стварањем једне нове врсте екстремизма који имплицира тзв. “црну пропаганду” и носи назив *сајбер-екстремизам*. Ова врста пропаганде је све присутнија у савременом друштву јер омогућава врло јефтину, брзу и ефектну индоктринацију широм земљине кугле. Колико могу бити велике последице злоупотребе савремених комуникацијских средстава у екстремистичке сврхе, видимо по томе што су неки од најнасилнијих екстремиста (попут Андреаса Брејвика) остављали и ширили политичко-пропагандне поруке путем интернета и на тај начин ширили и говор мржње и подстицали друге екстремисте на насиље. Осим тога, на интернету данас постоје многи сајтови на којима се могу видети упутства о изради тзв. “прљавих бомби” у домаћој радиности, безбедносни савети¹¹²⁴ за екстремисте и сл. Дакле, без обзира што екстремисти како левичарске тако и десничарске идеолошке провенијенције имају

---

¹¹²⁴ Безбедносне савете у виду електронских брошура посебно практикују еко-екстремисти који иду у објашњењима до најситнијих детаља.

анимозитет према глобализацијским процесима, утврдили смо да користе поједине тековине глобализације (као што је интернет) како би ширили тзв. “црну пропаганду”. На тај начин смо потврдили и доказали и нашу пету посебну хипотезу у раду.

Вигилантизам је појава која попут танке али неуништве нити повезује екстремну левицу и десницу. Спремност да брани своје вредности, принципе и уверења пошто их перципира као угрожене, подједнако исказује и екстремна левица и екстремна десница. **Савремени идеолошки екстремизам вигилантистички гледа на систем вредности друштвене групе коју настоји да репрезентује, те му у складу са тиме много тога изгледа непријатељско иако, оно то често уствари није, и увек му је потребан непријатељ над којим се у име сигурности колектива спроводи насиље.** Ово је шеста посебна хипотеза у раду коју смо успели да докажемо и потврдимо. Док су екстремни десничари спремни да бране нацију, религију или расу, са друге стране екстремни левичари вигилантистички делују када су у питању права радничке класе, сиромашних, обесправљених, мањина и сл. Обе врсте екстремизма поседују непријатеље уз помоћ којих се врши интеграција групе. Док су за десничаре њихови “непријатељи” неке нације, религије или мањине (нпр. сексуалне мањине попут хомосексуалаца), за левичаре су то мултинационалне корпорације, банкарни, политичари, а врло често и држава (код анархиста), или пак лабораторије и фармацеутске компаније (код екстремиста који се боре за животињска права).

Пошто смо утврдили да идеолошки мотивисан екстремизам може генерисати различите облике политичког насиља, у следећем кораку истраживања смо се одлучили да направимо компаративну анализу најзначајнијих актера екстремне леве и екстремне деснице на територији САД, Европе и Србије. У Америци је веома развијена екстремна десница што је предиспонирано расистичком традицијом коју је иза себе оставио Кју Клукс Клан у свом трајању од три века. Корени екстремне деснице у Америци се везују за расизам који је био изузетно активан све до 70-их година 20. века, да би се потом ФБИ жестоко обрачунао са остацима тзв. Трећег Клана. Данас се америчка екстремна десница углавном везује за *милицијске покрете* који претежно нападају хиспано-американце и афро-америчко становништво. Најактивније екстремистичке групе се налазе на југу САД што није новина, узимајући у обзир да су још за време грађанског рата у 19. веку јужне државе отворено подржавале расизам. Да религија игра значајну улогу у развоју

десничарског екстремизма на тлу Америке видимо по томе што је протестантизам представљао основу за развој Клана, а утицао је и на формирање про-религијског покрета под називом *Хришћански идентитет*. Захваљујући веб-сајту *Stormfront* на коме се могу наћи различити расистички пропагандни садржаји, блогови и „музика беле моћи“, екстремна десница у САД остварује значајну индоктринацију и на међународном нивоу.

Када је реч о екстремној десници у Европи она је своју кулминацију доживела у виду нацизма и фашизма током Другог светског рата, да би у савремености њен поновни успон био испровоциран приливом великог броја имиграната. Страх од могућег губитка националног, религијског и културног идентитета под налетом имиграната код десничарских екстремиста у Европи често води до насиља. Ксенофобија је посебно присутна у Немачкој, Норвешкој и осталим земљама са високим стандардом, јер су оне уједно и најпожељније дестинације за досељенике. Шпанија је због свог геополитичког положаја прва на удару арапских имиграната, те су стога у њој и донети драконски закони против азиланата и нелегалних досељеника. Услед наглог повећања броја имиграната, јавља се исфрустрираност код појединих екстремиста, која може довести и до терористичких аката попут оног у Норвешкој када је Андреас Брејвик убио преко седамдесет људи. Овакви терористички напади су само доказ да у Европи све више јача „исламофобија“, чиме се распирује анимозитет посебно према припадницима муслиманске вероисповести. Баш као што су се некада својим физичким изгледом Јевреји издвајали од европског становништва (што је неминовно имало одређеног удела у развоју антисемитизма), тако се и арапски досељеници разликују по боји коже у односу на Европљане. Они се разликују и по религијској вероисповести, која је често баријера да се интегришу у западноевропски систем вредности. Таква етничка, религијска и културолошка различитост је довољна за распиривање екстремистичких тенденција поготово код исфрустрираног дела становништва. Ситуацију додатно компликује пад животног стандарда европског становништва и велика стопа незапослености за коју се осим економске кризе криве и имигранти који „отимају посао“ домаћем становништву.

Што се тиче екстремне деснице у Србији, она се развила под окриљем грађанских ратова 90-их година на просторима бивше СФРЈ, који су оснажили националистичку идеологију која је до њих и довела. У таквим околностима су се створиле две врсте екстремно десничарских организација, покрета и група у Србији. Прве припадају

националистичко-клерикалној струји која се често позива на православље и светосавље, док другој, много опаснијој варијанти припадају неонацистичке организације које су углавном инспирисане Хитлеровом идеологијом и које су у спрези са интернационалним покретом *Stormfront*. Упркос одређеним идеолошким разликама српска екстремна десница се сложила око два кључна принципа:

1. Косово је „срце Србије“ и треба га бранити свим средствима.
2. Хомофобичност

Нетрпељивост према хомосексуалцима је кулминирала приликом покушаја 2010. да се организује геј-парада у Србији, што је довело до забране одређених десничарских организација каква је *Отачаствени покрет Образ*. У Србији екстремна десница никада није имала чврсту позицију на дужи рок, поготово ако се узме у обзир да су током Другог светског рата од свих југословенских народа Срби највише страдали од нациста. Данас се екстремна десница у Србији јавља као реакција на процесе глобализације и на грађанске ратове из којих је наша земља изашла као губитница.

На основу материјала који смо прикупили анализирајући екстремну десницу у САД, Европи и Србији можемо доћи до следећих закључака. Иако неки актери десничарског екстремизма немају експлицитно наглашен екстремизам и насиље у својим програмима, у пракси је то често другачије. Док је у САД екстремизам деснице конституисан на наслеђу расизма (које је углавном поникло из идеологије Кју Клукс Клана) и протестантског фундаментализма, у Европи је десничарски екстремизам консеквенца кретања становништва и имиграције. Што се тиче Србије, у њој су екстремни десничари организовани у маргиналне али насилне скупине које углавном показују своју виолентност приликом масових окупљања (какве су на пример фудбалске утакмице). Посебно интересантна категорија екстремне деснице су фудбалски хулигани који су често и чланови одређених неонацистичких или скинхедс група.

Левичарски екстремизам смо анализирали по истом територијалном принципу попут десничарског. Мишљења смо да је у прошлости екстремна левица пре свега била мотивисана анархистичком и марксистичком идеологијом, да би се у савремености осим анархизма користио и екологизам као једна од идеолошких основа левичарског екстремизма. Док су се некад анархисти борили за слободу и укидање државних институција, терористичке организације попут RAF или BR су 70-их година 20. века биле

инспирисане комунистичком идеологијом. Данас се поље у коме делује левица (укључив и њене екстремне варијанте) променило, па за њу више нису само радници и жене угрожене категорије, већ се њена борба за људска права шири и на хомосексуалне групе и затворенике. Посебно треба истакнути екстремне екологисте који се боре за већа животињска права (што је резултирало и организовањем адвоката за животиње), и заштиту целокупне биосфере.

У САД је од 80-их године веома развијена и екстремна левица и то пре свега у форми екстремног екологизма. До напада Ал Каиде на САД 11. септембра 2001. године, сматрало се да су највећа безбедносна претња “домаћи” тј. “homegrown” терористи, под којима су се пре свега, подразумевали еко-терористи. Сви они се користе различитим методама директне акције, од којих су најпознатије саботаже које имају посебан назив – “екотаже”. Иако је циљ еко-екстремиста генерално узев позитиван, а то је заштита биљних и животињских врста на планети Земљи, њихове методе деловања се углавном заснивају на насиљу, што не кореспондира са савременим демократским принципима. Амерички еко-екстремисти користе разне врсте психичког и физичког насиља за остваривање својих циљева. Посебно опасним сматрамо то што се повезују са еко-екстремистима из других земаља, пре свега са онима на територији Велике Британије (нпр. ALF).

У Европи је екстремна левица диверсификованог карактера. Осим еко-екстремиста који све више јачају са тенденцијом изградње интернационале, постоје и анархистичке групе које су веома активне. Традиционално, екстремна левица је претежно утемељена у Грчкој, Италији и Шпанији, што се види и по великом броју инцидената у овим земљама. У Грчкој су анархистичке групе посебно непријатељски расположене према политичарима ЕУ (јер њих криве за претеране мере штедње које су срозале грчки стандард живота), финансијским моћницима, полицији и војсци (јер представљају оличење државног ауторитета) и новинарима. Европска екстремна левица је увек била активна посебно у форми анархистичких група, али је тренутна економска криза само погоршала ситуацију. Постоји тенденција за интернационализацијом насиља, па тако једна анархистичка група не делује само на територији своје земље, већ изводи насилне акције и у другим државама. Посебно препознатљив *modus operandi* екстремне левике је подметање пожара и употреба експлозива .

У Великој Британији левичарски екстремизам је посебно изражен у домену заштите животињских права. У овој земљи делују две веома виолентне организације за заштиту животиња (ALF и SHACK) које је *Скотланд Јард уврстио* у “домаће терористе”. Оне су толико проблема задале државним органима власти протестујући против лабораторијских испитивања у којима се користе животиње, да се на нивоу ЕУ мења закон у овој области (са тенденцијом хуманијег поступања према животињама).

Док је у САД и Европи екстремна левица све јача, у Србији је она маргиналног карактера. У нашој земљи је чак и умерена левица закржљала услед ратова који су крајем прошлог века интензивирали национализам на уштрб левичарске идеологије. Савремена екстремна левица у Србији се не бори за права животиња и заштиту животне средине у тој мери у којој се боре екстремисти у САД и Европи, али је зато развијена њена анархистичка форма. Наиме, са све већим падом животног стандарда и урушавањем средње класе, у Србији се мала група (углавном студената) организовала у екстремну левицу. Тренутно једина екстремно левичарска група која има развијен програм, циљеве и активизам јесте *Анархосиндикалистичка иницијатива* која је организовала паљење америчке заставе и бацила молотовљев коктел на амбасаду Грчке у знак солидарности са грчким анархистима.

Чињеница је да се левичарски екстремизам, баш као и њен антипод - десничарски екстремизам, јављају претежно у време великих социјалних превирања и друштвених криза. У тако турбулентним временима људи често услед очаја лако приступају екстремистичким покретима, организацијама и групама, јер оне нуде “лака решења у тешким временима”. Примамљивост ових идеолошких екстремних варијетета лежи и у томе што се они претежно користе насиљем које, иако деструктивно, даје брзе резултате. На основу свега приложеног, а нарочито на основу потврђених и доказаних посебних хипотеза, можемо констатовати да **идеолошки мотивисан екстремизам може генерисати различите и бројне облике политичког насиља**, чиме смо успели да темељно потврдимо и докажемо генералну хипотезу у докторској дисертацији.

Сматрамо да смо подробно објаснили и дефиниционо одредили идеолошки фундиран екстремизам. Коришћењем релевантни критеријума смо успели да створимо нову, потпунију класификацију екстремистичких покрета, организација и група уз анализу њихових програма и идеологија, чиме смо дали одређени допринос научном разумевању

идеолошки фундираног екстремизма и насиља које он генерише. На тај начин смо остварили **научни циљ истраживања**.

Утврђивањем социјалних услова у којима се појављује идеолошки екстремизам, а нарочито оних у којима он добија своју виолентну форму, као и утврђивањем свих друштвено-деструктивних консенквенци, рачунајући и потенцијалне, које производе разноврсне форме идеолошког насиља, са претензијом да остварени резултати истраживања допринесу борби против разних облика насиља узрокованог идеолошким екстремизмом остварили смо и **друштвени циљ истраживања** у овом раду.

Најважнији, при том очекивани резултат овог научног истраживања јесте утврђивање које врсте идеолошки фундираног екстремизма могу произвести насиље, као и које све то облике политичког насиља може генерисати идеолошки фундиран екстремизам. Осим тога, ми смо верификовали одређене ставове из ове проблематике, али смо и оповргли нека досадашња стечена сазнања о предмету истраживања. Нова класификација постојећих екстремистичких група на основу релевантних критеријума требало би да представља својеврстан научни допринос у политичкој теорији. Утврђивање друштвених, политичких и социјалних узрока под којима се насиље генерише и ескалира уз помоћ идеолошки мотивисаног екстремизма такође представља још један у низу научних доприноса. Успели смо да на основу утврђених чињеница опишемо и објаснимо једну комплексну и аморфну појаву чиме смо попунили извесну празнину у области политичких наука.

Као најбољу превентиву у борби против било које врсте идеолошки мотивисаног екстремизма видимо ангажовање целокупног друштва, полазећи од породице као његове “основне ћелије”, преко образовног и медијског система до државних механизма. Демократизација друштва која подразумева респект различитости, толеранцију и ненасилно решавање конфликта¹¹²⁵ захтева при том време и истрајност. Осим тога, обесправљеним и исфрустрираним категоријама становништва треба пружити шансу за остваривање њихових права тако да не угрожавају права других јер то увек подгрева екстремизам. Сматрамо да се правилном социјализацијом (која би укључивала целокупно друштво) могло, ако не у потпуности искоренити, онда бар значајно умањити

---

¹¹²⁵ О решавању конфликта видети више у: Милашиновић, Радомир, “Могућности превенције конфликта”, *Зборник Факултета одбране и заштите*, Факултет одбране и заштите, Београд, 2002, стр. 85-107.

екстремистичко мишљење и маргинализовати њиме изазвано деловање, чиме би се екстремизам у целини успео довести у границе социјалне подношљивости.

Литература

Монографије:

1. Adams, Ian, *Political ideology today*, Manchester University Press, Manchester, 2001.
2. Adorno, Theodor, *The Culture Industry*, Routledge, London, New York, 2001.
3. Адлер, Алфред, *Познавање човека*, Матица српска, Нови Сад, 1996.
4. Аквински, Тома, *Држава*, Глобус, Загреб, 1990.
5. Alex Peter Schmid, Albert Jongman, Horowitz Irving, *Political terrorism: a new guide to actors, authors, concepts, data bases, theories, and literature*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2005.
6. Almond, Gabriel, *Ventures in political science: narratives and reflections*, Rienner, Boulder, 2002.
7. Althusser, Louis, *For Marx*, Verso, London, New York, 1990.
8. Алтисер, Луј, *Идеологија и државни идеолошки апарати*, Зухра, Београд, 2009.
9. Anderson Sean, Sloan Stephen, *Historical dictionary of terrorism*, Scarecrow Press, Lanham, 2009.
10. Andrew Thorpe, *The failure of political extremism in inter-war Britain*, University of Exeter, Exeter, 1989.
11. Apenszlak, Jacob, *The Black book of Polish Jewry, an account of the martyrdom of Polish Jewry under the Nazi occupation*, American Federation for Polish Jews in cooperation with the Association of Jewish Refugees and Immigrants from Poland, New York, 1943.
12. Art, David, *Inside the Radical Right*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
13. Арент, Хана, *О насиљу*, Alexandria Press, Београд, 2002.
14. Аристотел, *Метафизика*, Глобус, Загреб, 1988.
15. Аристотел, *Никомахова етика*, Глобус, Загреб, 1988.
16. Аристотел, *Политика*, БИГЗ, Београд, 2003.
17. Atkins, Stephen, *Encyclopedia of right-wing extremism in modern American history*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 2011.
18. Аугустин, Аурелије, *Држава божја*, ЦИД, Подгорица, 2004.

19. Aquinas, St, Thomas, *The political ideas of St. Thomas Aquinas*, Dino Bigongiari (ed), Free Press, 1997.
20. Бабеф, Грах, *Народни трибун*, Напријед, Загреб, 1989.
21. Бакуњин, Михаил Александрович, *Државност и анархија*, ЦИД, Подгорица, 2010.
22. Бакуњин, Михаил, *Држава и слобода*, Глобус, Загреб, 1979.
23. Backes, Uwe, *Communist and post-communist parties in Europe*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2008.
24. Backes, Uwe, *Politische Extreme: eine Wort- und Begriffsgeschichte von der Antike bis in die Gegenwart*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 2006.
25. Bandura, Albert, *Social learning and personality development*, Rinehart and Winston, Holt, London, 1970.
26. Baudouin, Richard, *Ku Klux Klan: a history of racism and violence*, Southern Poverty Law Center, Montgomery, Ala. 1997.
27. - Baxter, Brian, *Ecologism: an introduction*, Edinburgh University Press, Edinburgh, 1999.
28. Berkowitz, Leonard, *Causes and consequences of feelings*, Cambridge, U.K. ; Cambridge University Press, New York; Editions de la Maison des Sciences de l'homme, Paris, 2000.
29. Bernstein, Eduard, *Evolutionary socialism: a criticism and affirmation*, Schocken Books, New York, 1978.
30. Bertrand Russell, *Proposed roads to freedom*, Cosimo Classics, New York, 2004.
31. Бекон, Френсис, *Нови органон*, Напријед, Загреб, 1964.
32. Берк, Едмунд, *Размишљања о Француској револуцији*, ЦИД, Подгорица, 2001.
33. Beauvoir, de Simone, *The second sex*, Vintage, New York, 2011.
34. Bekes Csaba, Byrne Malcolm, Rainer János, *The 1956 Hungarian revolution: a history in documents*, Central European Univ. Press, Budapest, 2002.
35. Bell, Daniel, *The end of ideology: on the exhaustion of political ideas in the fifties*. Harvard Univ. Press, Cambridge, 2000.
36. Berg-Schlosser Dirk, Rytlewski Ralf, *Political culture in Germany*, St. Martin's Press, New York, 1993.

37. Beyme, Klaus von, *Transformacija političkih stranaka*, Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2002.
38. Blattberg, Charles, Chapter 1 of *Patriotic Elaborations: Essays in Practical Philosophy*, McGill-Queen's University Press, Montreal and Kingston, 2009.
39. Bodin Dominique, Heas Stephane, Robene Luc, *Sport and violence in Europe*, Council of Europe Pub., Strasbourg , 2004.
40. Brake Laurel, Demoor Marysa, *Dictionary of nineteenth-century journalism in Great Britain and Ireland*, British Library, Academia Press, London, 2009.
41. Breton, Albert, *Political extremism and rationality*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2002.
42. *Bullying*, House of Commons, Education and Skills Committee, The Stationery Office, London, 2007.
43. Бидерман, Ханс, *Речник симбола*, Плато, Београд, 2004.
44. Бжежински, Збигњев, *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица, 2001.
45. Благојевић, Обрен, *Шарл Фурије*, Фонд за издавачку делатност Универзитета, Ниш, 1971.
46. Blamires, Cyprian, *World fascism: a historical encyclopedia*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 2006.
47. Blee, Kathleen, *Women of the Klan*, University of California Press, Berkeley (Calif.), London, 2009.
48. Bloor, Kevin, *The definitive guide to political ideologies*, AuthorHouse, Milton Keynes, 2010.
49. Borgeson Kevin, Valeri Robin, *Terrorism in America*, Mass. Jones and Bartlett, Sudbury, 2009.
50. Блох, Ернст, *Природно право и људско достојанство*, Издавачки центар Комунист, Београд, 1977.
51. Бодријар, Жан, *Дух тероризма*, Архипелаг, Београд, 2007.
52. Бок, Гизела, *Жена у историји Европе*, Клио, Београд, 2005.
53. Булајић, Милан, *Јасеновац: улога Ватикана у нацистичкој Хрватској*, Пешић и синови, Београд, 2007.

54. Burnett, Simon, *Ghost strasse Germany's East trapped between past and present*, London Black Rose Books, Montreal, New York, 2007.
55. Вајт, Џонатан, *Тероризам*, Алехандриа Пресс, Београд, 2004.
56. Vattimo, Gianni *Beyond Interpretation: The Meaning of Hermeneutics for Philosophy*, trans. David Webb, Polity Press, Cambridge, 1997.
57. *Verfassungsschutzbericht 1996*, Bundesamt für Verfassungsschutz, Bonn, 1997.
58. Вебер, Макс, *Привреда и друштво II*, Просвета, Београд, 1976.
59. Вебер, Макс, *Протестантска етика и дух капитализма*, Mediterran publishing, Нови Сад, 2011.
60. Вујошевић, Убавка, Ковачев Вујица (приређивачи), *Други (Вуковарски) Конгрес КПЈ*, Издавачки центар Комунист, Београд, 1983.
61. Вулстонкрафт, Мери, *Одбрана права жене*, Филип Вишњић, Београд, 1998.
62. Gaard, Greta Claire, *Ecofeminism: women, animals, nature*, Temple University Press, Philadelphia, 1993.
63. Gallagher Eugene, Ashcraft Michael, *Introduction to new and alternative religions in America/ 5, African diaspora traditions and other American innovations*, Greenwood Press, Westport, Conn. London, 2006.
64. Galtung Johan, Webel Charles, *Handbook of Peace and Conflict Studies*, Routledge, London, New York, 2007.
65. Gamboni Dario, *The Destruction of art: inoclacism and vandalism since the French Revolution*, London, 1997.
66. Gandhi Mahatma, Brown Judith, *The Essential Writings*, Oxford University Press, Oxford, 2008.
67. Gehlen Arnold, *Man in the age of technology*, Columbia University Press, New York, 1980.
68. Gellner, Ernest, *Nations and nationalism*, Blackwell Publishing, Malden, 2006.
69. George John, Wilcox Laird, *Americm extremists: Militias, susupremacist, Klansmen, communists, and others*. MA: Prometheus Books, Amherst, 1996.
70. Gevara, Ernesto, *Che Guevara: radical writings on Guerrilla warfare, politics, and revolution*, Filiquarian Pub., United States, 2006.

71. Guevara Ernesto, Marc Becker, *Guerrilla warfare*, University of Nebraska Press, Lincoln, 1998.
72. Godwin, William, *Enquiry concerning political justice, with selections from Godwin's other writings*, Clarendon P., Oxford, 1971.
73. Goldstein Arnold, *The psychology of vandalism*, Plenum Press, New York, 1996.
74. Gramsci, Antonio, *Prison notebooks*, Columbia University Press, New York, 2011.
75. Грамши, Антонио, *Изабрана дела*, Култура, Београд, 1959.
76. Gill, Graeme, *Stalinism*, Macmillan Press, Basingstoke, 1998.
77. Gitlin, Marty, *The Ku Klux Klan: a guide to an American subculture*, Greenwood Press, Santa Barbara, Calif. 2009.
78. Guilianotti, Richard, *Football – a sociology of the global game*, Policy Press, London, 2000.
79. Gurr, Ted, *Why Men Rebel*, Paradigm Pub, Boulder, Colo, 2010.
80. Дарвин, Чарлс, *Изражавање емоција код човека и животиња*, Досије студио, Београд, 2009.
81. Дарвин, Чарлс, *Постанак врста путем природног одабирања или очување повлашћених раса у борби за живот*, Академска књига, Нови Сад, 2009.
82. Дворниковић, Владимир, *Карактерологија Југословена*, Просвета, Београд, 1990.
83. Де Беноа, Алан, *Нацизам и комунизам*, Укронија, Београд, 2007.
84. Дедијер, Владимир, *Ватикан и Јасеновац: документи*, Издавачка радна организација Рад, Београд, 1987.
85. DeKeseredy, W. S. *Four Variations of Family Violence: A Review of Sociological Research*, National Clearinghouse on Family Violence, 2003.
86. Деникер, Јан, *Race и народи на земљи*, ЦИД, Подгорица, 2002.
87. Диркем, Емил, *Правила социолошке методе*, Вук Карацић, Београд, 1963.
88. *Др Сима Марковић пред судом – стенографске белешке*, Индустија, Београд, 1923.
89. De Benoist, Alain, *On being a pagan*, Ultra, Atlanta, 2004.
90. De Benoist, Alain, *The problem of democracy*, Arktos, London, 2011.
91. De Gobineau, Arthur, *The inequality of human races*, Fertig, New York, 1999.

92. Donnelly Mark, Diehl Daniel, *The big book of pain: torture & punishment through history*, History Press, Stroud, 2008.
93. Dobson, Andrew, *Green Political Thought*, Routledge, London and New York, 1990.
94. Dollard, John, *Frustration and aggression*, Kegan Paul, Trench, Trubner, London, 1944.
95. Douglas John, Burgess Ann, Burgess Allan, *Crime classification manual: a standard system for investigating and classifying violent crime*, Jossey-Bass, San Francisco, Calif. 2011.
96. Dunning Eric, Murphy Patrick, Williams John, *The roots of football hooliganism: an historical and sociological study*, Routledge and Kegan Paul, London, 1988.
97. Durham, Martin, *The Christian right, the far right and the boundaries of American conservatism*, Manchester Univ. Press, Manchester, 2000.
98. Djupe Paul, Olson Laura, *Encyclopedia of American religion and politics*, Facts On Line, New York, 2003.
99. Ђорђевић, Драгољуб, *Есеј о скинхедима*, Комрениски социолошки сусрети - Свен, Ниш, 2003
100. Eager, Paige Whaley, *From freedom fighters to terrorists: women and political violence*, England Ashgate, Aldershot, Hants, 2008.
101. Ellison Peter Thorpe, Gray Peter, *Endocrinology of social relationships*, Harvard University Press, Cambridge, 2009.
102. Ellul Jacques, Wilkinson John, *The technological society*, Vintage Books, New York, 2003.
103. Evans, Richard, *The coming of the Third Reich*, The Penguin Press, New York, 2004.
104. Жирар, Рене, *Насиље и свето*, Књижевна заједница Новог Сада, Нови Сад, 1990.
105. Zakharovich Rogovin, Vadim, *Stalin's terror of 1937-1938: political genocide in the USSR*, Mehring Books, Oak Park, MI, 2009.
106. Zuckerman, Phil, *Atheism and Secularity*, ABC-CLIO, Santa Barbara 2009.
107. Zunes Stephen, Kurtz Lester, Asher Beth Sarah, *Nonviolent Social Movements: a geographical perspective*, Blackwell, Malden, Oxford, 2009.

108. Иваниш Жељко, Субошић Дане, *Безбедносно преговарање*, Факултет безбедности, Београд, 2006, стр. 21.
109. Israel Charny, *Encyclopedia of genocide*, ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 1999.
110. Јеротић, Владета, *Вера и нација*, Арс Либри, Београд, 2004.
111. Jones, Heather, *Violence against prisoners of war in the First World War: Britain, France, and Germany, 1914-1920*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2011.
112. Jones, Adam, *Genocide: A Comprehensive Introduction*, Routledge, London, New York, 2011.
113. José Antonio Ocampo, Stiglitz Joseph, *Capital market liberalization and development*, Oxford Univ. Press, Oxford [u.a.], 2008.
114. José Bolton, Stan Graeve, *No room for bullies : from the classroom to cyberspace*, Neb. : Boys Town Press, Boys Town, 2005.
115. Juliet Mitchell, Ann Oakley, *The Rights and wrongs of women*, Penguin, 1986.
116. *Justice quarterly*, том 10, University of California, California, 1993.
117. Јунг, Карл Густав, *О развоју личности*, Логистика, Београд, 2008.
118. Кант, Имануел, *Вечни мир*, Гутенбергова галаксија, Београд, 1995.
119. Кант, Имануел, *Критика чистог ума*, БИГЗ, Београд, 1976.
120. Kathleen Malley-Morrison, *State violence and the right to peace: an international survey of the views of ordinary people*, Praeger Security International/ABC-CLIO, Santa Barbara, Calif. 2009.
121. Кегли Чарлс, Виткоф Јудин, *Светска политика – тренд и трансформација*, Факултет политичких наука, Београд, 2004.
122. Keane, John, *Violence and democracy*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2004.
123. Kennedy, Stetson, *The Klan Unmasked*, Florida Atlantic University Press, Boca Raton, Orders to University Presses of Florida, Gainesville, FL, 1990.
- Kerr, John, *Rethinking Aggression and Violence in Sport*, Routledge, London, 2004.
124. Klandermans Bert, Mayer Nonna, *Extreme Right Activists in Europe*, Routledge, London and New York, 2005.
125. Кинцлер, Клаус, *Верски фундаментализам*, Београд, Клио, 2004.

126. Кисинџер, Хенри, *Дипломатија I*, Верзалпрес, Београд, 1999.
127. King, Stephen, *Reggae, rastafari, and the rhetoric of social control*, Univ Pr Of Mississippi, Jackson, 2008.
128. Kirkuh, Thomas, *A history of socialism*, [S.l. : s.n.], 1920.
129. Kontos Louis, Brotherton David, *Encyclopedia of gangs*, Greenwood Press, Westport, 2008.
130. Kohn Hans, Calhoun Craig, *The idea of nationalism: a study in its origins and background*, Transaction Publ. New Brunswick, 2005.
131. Крећа Миленко, Аврамов Смиља, *Међународно јавно право*, Савремена администрација, Београд, 2001.
132. Krishnalal Shridharani, *War without Violence*, Garland Pub., New York, 1972.
133. Клаузевиц, Карл фон, *О рату*, Геца Кон, Београд, 1940.
134. Кризман, Богдан, *Анте Павелић и усташе*, Глобус, Загреб, 1978.
135. Куљић, Годор, *Облици личне власти*, Институт за политичке студије, Београд, 1994.
136. Куљић, Годор, *Фашизам*, Нолит, Београд, 1987.
137. Лазин, Смиљан, *Матрице политичког идентитета*, Институт за политичке студије, Београд, 1994.
138. Laqueur, Walter, *A history of terrorism*, Transaction Publishers, New Brunswick, 2002.
139. Laqueur, Walter, *Fascism: past, present, future*, Oxford Univ. Press, New York, 1996.
140. Laqueur, Walter, *No end to war: terrorism in the twenty-first century*, Continuum, New York, London, 2004.
141. Laqueur, Walter, *Terrorism*, Weidenfeld and Nicolson, london, 1977.
142. Laqueur, Walter, *The new terrorism: fanaticism and the arms of mass destruction*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000.
143. Laqueur, Walter, *A History of Zionism*, Schocken Books, New York, 2003.
144. Laqueur, Walter, *Guerrilla warfare: a historical & critical study*, Transaction Publ. New Brunswick 1997.
145. Лакроа, Мишел, *Идеологија новог доба*, Клио, Београд, 2001.

146. Ле Бон, Гистав, *Психологија гомиле*, Папирус, Тргоком, Нови Сад, 1995.
147. Leoussi, Athena, *Encyclopaedia of nationalism*, Transaction Publishers, с cop. New Brunswick, London, 2001.
148. Lewin, Nicholas Adam , *Jung on war, politics, and Nazi Germany: exploring the theory of archetypes and the collective unconscious*, Karnac Books, London, 2009.
149. Липсет, Сејмор Мартин, *Политички човек: друштвена основа политике*, Рад, Београд, 1969.
150. Liah Greenfeld, *Nationalism: five roads to modernity*, Harvard University Press, Cambridge, 1993.
151. Liberman, Anatoly, *Word origins – and how we know them: etymology for everyone*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2005.
152. Лоренц, Конрад, *О агресивности*, Вук Караџић, Београд, 1970.
153. Lott Tommy, Pittman John , *A Companion to African-American philosophy*, Blackwell, Malden, MA, 2006.
154. Lovelock James, *Gaia: a new look at life on earth*, Oxford University Press, Oxford, New York, 2000.
155. Lutz James, Lutz Brenda, *Global Terrorism*, Routledge, London and New York, 2004.
156. Макијавели, Николо, *Владацац*, Модерна, Београд, 1989.
157. Малуф, Амин, *Убилачки идентитет*, Paidea, Београд, 2003.
158. Манделбаум, Мајкл, *Треба ли свету Голијат*, Филип Вишњић, Београд, 2006.
159. Манхајм, Карл, *Идеологија и утопија*, Нолит, Београд, 1968.
160. Марковић, Михаило, *Етика и политика*, БИГЗ, Просвета, Београд, 1994.
161. Марковић, Михаило, *Левица данас у Србији и у свету*, Београдски форум за свет равноправних, Београд, 2007.
162. Марковић, Михаило, *Филозофски основи науке*, САНУ, Београд, 1981.
163. Маркс Карл, Енгелс Фридрих, *Немачка идеологија*, Култура, 1956.
164. Маркс, Карл, *Капитал: критика политичке економије*, том 3, књ. 3, Култура, Београд, 1961.

165. Маркузе, Херберт, *Човјек једне димензије*, Веселин Маслеша, Сарајево, 1989.
166. Марш Дејвид, Стокер Гери, *Теорије и методе политичке знаности*, Факултет политичких знаности, Загреб, 2005.
167. Mann Michael, Hall John, *Power in the 21st century*, Polity, Cambridge, 2011.
168. Martin, Michael, *The Cambridge companion to atheism*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2007.
169. Marks, Kathy, *Faces of right wing extremism*, Branden, Boston, 1996.
170. Marsh Peter, Frosdick Steve, *Football hooliganism*, Cullompton Willan 2005.
171. Marsh, Peter, *Aggro: the illusion of violence*, J. M. Dent, London, 1978.
172. Martin, Gus, *Understanding terrorism: challenges, perspectives, and issues*, Sage, Los Angeles, 2010.
173. Maude, George, *Aspects of the governing of the Finns*, Peter Lang, New York, 2010.
174. Mendras Henri, Cole Alistair, *Social change in modern France: towards a cultural anthropology of the Fifth Republic*, Cambridge University Press ; Cambridge, New York, Editions de la Maison des sciences de l'homme, Paris, 1991.
175. Michael, George, *Lone wolf terror and the rise of leaderless resistance*, Vanderbilt University Press, Nashville, 2012.
176. Midlarsky, Manus, *The killing trap: Genocide in the twentieth century*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2005.
177. Мил Џон Стјуарт, Мил Тејлор Херијета, *Расправе о једнакости полова*, Филип Вишњић, Београд, 1995.
178. Милардовић, Анђелко, *Нова десница*, Културно-просвјетни сабор Хрватске, Загреб, 1990.
179. Митровић, Андреј, *Фашизам и нацизам*, Политика, Београд, 1979.
180. Молнар, Александар, *Расправа о демократској уставној држави 5. Пат: од култа Вотана до холокауста*, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд, 2006.
181. Мор, Томас, *Утопија*, Пи-прес, Пирот, 2011.

182. Midlarsky, Manus, *Origins of political extremism: mass violence in the twentieth century and beyond*, Cambridge Univ. Press, Cambridge, 2011.
183. Милашиновић Радомир, Милашиновић Срђан, *Теорије конфликта*, Факултет цивилне одбране – Универзитет у Београду, Београд, 2004.
184. Милашиновић, Радомир, *Терор слободе*, Југоарт, Загреб, 1983.
185. Милашиновић, Радомир, *ЦИА: моћ и политика*, Југоштампа, Београд, 1979.
186. Mills, Wright, *The power elite*, Oxford University Press, London, 2000.
187. Mitchell, Juliet, *Psychoanalysis and feminism: a radical reassessment of Freudian psychoanalysis*, Basic Books, New York, 2000.
188. Mitchell, Juliet, *Women, the longest revolution*, Pantheon Books, New York, 1984.
189. Mohler, Armin, *Die konservative Revolution in Deutschland, 1918–1932*, Friedrich Vorwerck-Verlag, Stuttgart, 1950.
190. Morgenthau, Hans Joachim, *Politics among nations*, A. Knopf, New York, 1953.
191. Mudde, Cas, *The ideology of the extreme right*, Manchester Univ. Press, Manchester 2000.
192. Mudde, Cas, *Racist Extremism in Central & Eastern Europe*, Routledge, London and New York, 2004.
193. Myer Bernard Barr, *Studies in social and legal theories: an historical account of the social, ethical, political, and legal doctrines of the foremost ancient and medieval philosophe*, F.B. Rothman & Co., Littleton, Colo. 1982.
194. McArdle, David, *Football Society & The Law*, Routledge-Cavendish, London, 2000.
195. McCannon, John, *Barron's AP world history*, Barron's, Hauppauge, N.Y, 2008.
196. McLachlan Sean, G A Embleton, *American Civil War guerrilla tactics*, Osprey, Oxford, New York, 2009.
197. McLellan, David, *Ideology*, Open Univ. Press, Buckingham, 1996.
198. Naess, Arne, *The Selected Works of Arne Naess*, Springer, New York, 2005.
199. Нај, Џозеф, *Парадокс америчке моћи*, БМГ, Београд, 2004.

200. Naylor, Thomas, *Patriots and profiteers : economic warfare, embargo busting, and state-sponsored crime*, McGill-Queen's University Press, Montreal, 2008.
201. Nozick, Robert, *Socratic puzzles*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1997.
202. Nussbaum Craven Martha, Sunstein Cass, *Animal rights: current debates and new directions*, Oxford Univ. Press, Oxford, 2006.
203. Navratil, Jaromír, *The Prague Spring 1968: a National Security Archive documents reader*, CEU Press, Budapest, 1998.
204. Neubacher, Hermann, *Sonderauftrag Südost 1940-1945 Bericht eies fliegenden Diplomaten*, Musterschmit-Verlag, Göttingen, 1957.
205. Ниче, Фридрих, *Воља за моћ*, Просвета, Београд, 1976.
206. Ниче, Фридрих, *Тако је говорио Заратустра*, Октоих, Подгорица, 1999.
207. Нолте Ернст, Фире Франсоа, *Непријатељска блискост: комунизам и фашизам у 20. веку*, Плато, Београд, 2006.
208. Нолте, Ернст, *Фашизам у својој епохи*, Просвета, Београд, 1990.
209. Норберто, Бобио, *Десница и левица*, Народна књига, Београд, 1997.
210. Oakeshott, Michael, *Rationalism in politics and other essays*, Rowman and Littlefield, London, 1977.
211. Обрадовић, Доситеј, *Сабрана дела 3, Задужбина Доситеј Обрадовић*, Београд, 2007.
212. O' Donnell, Mike, *Age and Generation*, Routledge, London and New York, 1985.
213. Offe Claus, Keane John, *Contradictions of the welfare state*, Hutchinson, London, 1984.
214. Olweus, Dan, *Bullying: what we know and what we can do*, Blackwell, Oxford, 1993.
215. Онфре, Мишел, *Атеолошка расправа*, Рад, Београд, 2006.
216. Otto, Hans-Uwe, Merten, Roland, *Rechtsradikale Gewalt im vereinigten Deutschland*, Bundeszentrale fur politische Bildung, Bonn, 1993.
217. Парсонс, Талкот, *Теорије о друштву: основе савремене социолошке теорије*, Вук Караџић, Београд, 1969.

218. Pankhurst, Emmeline, *The suffragettes: towards emancipation*, Routledge/Thoemmes Press, London, 1993.
219. Пауновић, Милан, *Права животиња: савремени међународни стандарди*, Правни факултет, Београд, 2004.
220. Penner, D'Ann, *The agrarian "strike" of 1932-33*, Woodrow Wilson Center for Scholars, Kennan Institute for Advanced Russian Studies, Washington, 1998.
221. Pedahzur Ami, Weinberg Leonard, *Religious Fundamentalism and Political Extremism*, Routledge, London and New York, 2004.
222. Perl, Lila, *Terrorism*, Benchmark Books, New York, 2003.
223. Пизан, Кристина де, *Град жена*, Феминистичка 94, ЛВЛ, Београд, 2003.
224. Pickering, Leslie James, *The Earth Liberation Front: 1997-2002*, Arissa Media Group, Portland, OR, 2007.
225. Popper, Karl, *The open society and its enemies*, Princeton University Press, Princeton, 1971.
226. Porter Dilwyn, Smith Adrian, *Sport and National Identity in the Post-War World*, Routledge, London, 2004.
227. Power, Margaret, *Right-wing women in Chile: feminine power and the struggle against Allende 1964-1973*, Pennsylvania State University Press, University Park, Pa. 2002.
228. Purpura, Philip, *Terrorism and homeland security: an introduction with applications*, Butterworth-Heinemann, Amsterdam ; Boston ; Heidelberg, 2007.
229. Pugliese, Stanislao, *Italian fascism and antifascism: a critical anthology*, Manchester University Press, Manchester, 2001.
230. Платон, *Држава*, Дерета, Београд, 2005.
231. *Политичка енциклопедија*, Савремена администрација, Београд, 1975.
232. Прудон, Пјер Жозе, *Шта је власт?*, АТЦ, Београд, 2006.
233. Pfahl-Traugher, Armin, *Rechtsextremismus. Eine kritische Bestandsaufnahme nach der Wiedervereinigung*, Bouvier, Bonn, 1993.
234. Радосављевић Иван, Милосављевић, Славомир, *Методологија политичких наука*, Службени гласник, 2003.
235. Рајх, Вилхелм, *Масовна психологија фашизма*, Младост, Београд, 1981.

236. Ратковић, Радослав, *Теорија, идеологија, стварност*, Факултет политичких наука, 2009.
237. Ратковић, Радослав, *Увод у политичке науке*, Наука и друштво, Београд, 1999.
238. Рашковић, Јован, *Нарцизам*, Универзитетска ријеч, Никшић, 1990.
239. Rawls, John, *Justice as fairness: a restatement*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge [USA], London, 2003.
240. Regan, Tom, *The case for animal rights: updated with a new preface*, University of California Press, Berkeley, 2004.
241. Reiker Peter, Glaser Michaela, Schuster Silke, *Prevention of Right Wing Extremism, Xenophobia and Racism in European Perspective*, Deutsches Jugendinstitut, Halle, 2006.
242. Ристић, Јован, „Српски конзервативци“ у *Полемика Јована Ристића и српских конзервативаца 1877. године*, Београд, 1997.
243. Roberts, Elisabeth, *Stalin: Man of Steel*, Methuen Educational, London, 1972.
244. Rom Harré, Roger Lamb, *The Encyclopedic dictionary of psychology*, MIT Press, Cambridge, 1984.
245. Rosenberg, Alfred, *The myth of the twentieth century: an evaluation of the spiritual-intellectual confrontations of our age*, Historical Review Press, Sussex, 2004.
246. Рот Никола, Хавелка Ненад, *Национална везаност и вредности код средњошколске омладине*, Институт за психологију, Институт друштвених наука, Београд, 1973.
247. Rummel, Rudolph, *China's bloody century: genocide and mass murder since 1900*, Transaction Publishers, New Brunswick, N.J., 2007.
248. Russell, Bertrand, *Power: A New Social Analysis*, Routledge, London, New York, 2004.
249. Самарцић, Слободан, *Норма и одлука: Карл Шмит и његови критичари*, Филип Вишњић, Београд, 2001.
250. Сен Жист, Луј Антоан, *Републиканске установе*, Филип Вишњић, Београд, 1987.

251. Seidman, Michael, *The victorious counterrevolution: the nationalist effort in the Spanish Civil War*, University of Wisconsin Press, Madison, Wis. 2011.
252. Svendsen, Lars, *A philosophy of evil*, Dalkey Archive Press, Champaign, Ill, 2010.
253. Seymour Feshbach, *Aggression: biological, developmental, and social perspectives*, Plenum Press, New York, 1997.
254. Shea, William, *The Struggle Over the Past – Fundamentalism in the Modern World*, University of America Press, New York 1989.
255. Симеуновић Драган, *Српска колективна кривица*, Нолит, Београд, 2007.
256. Симеуновић, Драган, *Тероризам*, друго издање, Правни факултет, Београд, 2009.
257. Симеуновић, Драган, *Нација и глобализација*, Зограф, Ниш, 2009.
258. Симеуновић, Драган, *Нови светски поредак и национална држава*, Ферко, Београд, 1999.
259. Симеуновић, Драган, *Нововковне политичке идеје у Срба*, Институт за политичке студије, Београд, 2003.
260. Симеуновић, Драган, *Политичко насиље*, Радничка штампа, Београд, 1989.
261. Симеуновић, Драган, *Увод у политичку теорију*, Институт за политичке студије, Београд, 2009.
262. Singer, Peter, *Animal Liberation*, Pimlico, London, 1995.
263. Singer, Peter, *In defense of animals: the second wave*, Blackwell Publ., Malden, 2006.
264. Солжењицин, Александар Исајевич, *Архипелаг гулаг*, Рад, Београд, 1988.
265. Сорел, Жорж, *Револуција и насиље*, Глобус, Загреб, 1980.
266. Сорош, Џорџ, *О глобализацији*, Самиздат Б92, Београд, 2003.
267. Spaaij Ramón Fredrik Johan , *Understanding football hooliganism: a comparison of six Western European football clubs*, Vossiuspers UvA - Amsterdam University Press, Amsterdam, 2006.
268. Spooner, Lysander, *No Treason: The Constitution of No Authority*, Objective Systems Pty Ltd., [S.I.], 2006.

269. Sproule, Michael, *Propaganda and democracy: the American experience of media and mass persuasion*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1997.
270. Стаљин, Јосиф Висарионович, *Економски проблеми социјализма у СССР*, [S. l. : s. n.], 1952.
271. Стиглиц, Џозеф, *Противречности глобализације*, SBM-X, Београд, 2002.
272. Sherif, Muzafer, *Group Conflict and Cooperation: Their Social Psychology*, Routledge & Kegan Paul, London, 1966.
273. Storr Anthony, *Human aggression*, Penguin, London, 1992.
274. Тадић, Љубомир, *Јавност и реторика*, Службени гласник, Београд, 2007.
275. Taggart, Paul Adam, *Populism*, Open Univ. Press, Buckingham, 2000.
276. Tajfel, Henri, *Social identity and intergroup relations*, Cambridge University Press, Cambridge, 2010.
277. Tansey Stephen, Jackson Nigel, *Politics: The Basics*, Routledge, London and New York, 2008.
278. Tandon, Neeru, *Feminism: a paradigm shift*, Atlantic Publishers & Distributors, New Delhi, 2008.
279. Taylor, Isaac, *Fanaticism*, Holdsworth and Ball, London, 1833.
280. Tester, Keith, *Animals and society: the humanity of animal rights*, Routledge, London, New York, 1991.
281. Tiffini Travis, Perry Hardy, *Skinheads: a guide to an American subculture*, Greenwood, Santa Barbara, Calif. 2012.
282. Толстој, Лав, *Пут у живот – зборник мудрости*, Народно дело, Загреб, Београд, 1932.
283. *Torture and democracy – reader*, Princeton University Press, Princeton, 2009.
284. *The ABC's of bullying Prevention*, National Professional Resources, Port Chester, New York, 2005.
285. *The American interest*, Volume 4, Issues 4-6, American Interest LLC, Washington, DC, 2005.
286. Thoreau, David, Henry, *Civil disobedience*, F.H. Revell Co. Westwood, N.J., 1964.

287. United States Congress - Office of Technology Assessment, *Technology against terrorism: structuring security*, The Office : For sale by the U.S. G.P.O., Supt. of Docs., Washington, DC, 1992.
288. Faye Guillaume, Morgan John, *Archeofuturism: European visions of the post catastrophic age*, Arktos Media, Great Britain, 2010.
289. Фаријас, Виктор, *Хајдегер и нацизам*, Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Нови САД, 1994.
290. Ferreira Hugo Gil, Marshall Michael, *Portugal's Revolution: Ten years on*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011.
291. Фојербах, Лудвиг, *Избор из дјела*, Матица хрватска, Загреб, 1956.
292. Фонтет, Франсоа де, *Расизам*, Плато, Београд, 1999.
293. Freud, Anna, *The ego and the mechanisms of defence*, Karnac Books, London, 1993.
294. Франкл, Виктор, *Нечујан вапај за смислом*, Напријед, Загреб, 1981.
295. Фројд, Сигмунд, *Психопатологија свакодневног живота*, Матица српска, Нови Сад, 1976.
296. Фром, Ерих, *Анатомија људске деструктивности II*, Напријед, Загреб, 1984.
297. Фром, Ерих, *Ауторитет и породица*, Напријед, Загреб, 1984.
298. Фром, Ерих, *Здраво друштво*, Рад, Београд, 1963.
299. Friedan, Betty, *"It changed my life": writings on the women's movement*, Harvard Univ. Press, Cambridge, Mass. ; London, 1998.
300. Хабермас, Јирген, *Техника и знаост као идеологија*, Школска књига, Загреб, 1986.
301. Хантингтон, Самјуел, *Сукоб цивилизација*, ЦИД, Подгорица, 2000.
302. Хегел, Георг Вилхелм Фридрих, *Основне црте филозофије права*, Филип Вишњић, Београд, 1976.
303. Хегел, Георг Вилхелм Фридрих, *Филозофјска пропедеутика*, Графос, Београд, 1985.
304. Hertz, Friedrich Otto, *Race and civilization*, Ktav Pub. House, New York, 1970.

305. Hilberg, Raul, *The destruction of the European Jews*, Holmes & Meier, New York, 1985.
306. Hutchinson, John, *Nationalism: critical concepts in political science*, London, Routledge, 2000.
307. Хејвуд, Ендру, *Политика*, Клио, Београд, 2004.
308. Хејвуд, Ендру, *Политичке идеологије*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 2005.
309. Heitmeyer Wilhelm, Hagan John, *International handbook of violence research*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, Boston, 2003.
310. Хитлер, Адолф, *Мајн Кампф*, Екопрес, Зрењанин, 2001.
311. Hobsbawm Eric, *Nations and nationalism since 1870: programme, myth, reality*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995.
312. Hobsbawm, Erick, *Revolution*, International Congress of Historical Sciences, San Francisco, 1975.
313. Horvitz Leslie Alan, Catherwood Christopher, *Encyclopedia of war crimes and genocide*, Facts on File, New York, 2006.
314. Hughbank Richard, Niosi Anthony, Dumas Juan Carlos, *The Dynamics of Terror And Creation of Homegrown Terrorists*, Tate Pub & Enterprises Llc 2011.
315. Hughes Matthew, Gaynor Johnson, *Fanaticism and Conflict in the Modern Age*, Routledge, London and New York, 2004.
316. Carson, Rachel, *Silent spring*, Houghton Mifflin, Boston, 2002.
317. Carter, Neil, *The politics of the environment: ideas, activism, policy*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2007.
318. Cassirer, Ernst, *The myth of the state*, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 2007.
319. Цветићанин, Невен, *Епоха с оне стране левице и деснице*, Службени гласник, Институт друштвених наука, Београд, 2008.
320. Цвијић, Јован, *Психичке особине Јужних Словена*, Српска књижевна задруга, Београд, 2006.
321. Chamberlain, Houston Stewart, *Foundations of the nineteenth century. Vol. 1*, Elibron Classics, cop. [S.l.], 2005.

322. Chandler, Malcolm, *Votes for women, c.1900-28*, Heinemann Educational, Oxford, 2001.
323. Chapman, Roger, *Culture wars: an encyclopedia of issues, viewpoints, and voices*, Armonk, N.Y. : M.E. Sharpe, 2010.
324. Chisholm Hugh, Garvin J. L. , *The Encyclopædia Britannica; a dictionary of arts, sciences, literature & general information*, The Encyclopædia Britannica Co. London; The Encyclopædia Britannica New York, 1926.
325. Christie, Stuart, *General Franco made me a 'terrorist' : the Christie file*, Christiebooks.com, Hastings, 2003.
326. Chadbourne, Richard, *Ernest Renan*, Twayne Publishers, New York, 1968.
327. Chamberlin, William Henry, *Collectivism: a false Utopia*, Macmillan, New York, 1938.
328. Chambliss, William, *Key issues in crime and punishment*, SAGE, Thousand Oaks, Calif. 2011.
329. Chambliss, William, *Crime and criminal behavior*, SAGE, Thousand Oaks, Calif. 2011.
330. Charles Darwin, *The descent of man and selection in relation to sex*, Kessinger Publishing, Whitefish, MT, 2004.
331. Chandler, David, *Voices from S-21: terror and history in Pol Pot's secret prison*, University of California Press, cop. Berkeley, Calif. 1999.
332. Chomsky, Noam, *Occupy*, Penguin Books, London, New York, 2012.
333. Cox Richard, Vamplew Wray, Russell Dave, *Encyclopedia of British Football*, Routledge, London, 2002.
334. Cockburn, Cynthia, *Anti-militarism: political and gender dynamics of peace movements*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.
335. Colvin, Sarah, *Ulrike Meinhof and West German terrorism: language, violence, and identity*, Rochester, N.Y. Camden House, 2009.
336. Combs Cindy, Slann Martin, *Encyclopedia of terrorism*, Facts On File, New York, 2007.

337. Cragin Kim, Daly Sara, *Women as terrorists: mothers, recruiters, and martyrs*, Praeger Security International, Santa Barbara, Calif. 2009.
338. Штирнер, Макс, *Једини и његово власништво*, Центар за културну дјелатност Савеза социјалистичке омладине, Загреб, 1976.
339. Шумпетер, Јозеф, *Капитализам, социјализам и демократија*, Култура, Београд, 1960.
340. Qingzhi Huan, *Eco-socialism as politics: rebuilding the basis of our modern civilization*, Springer, New York, 2010.
341. Quarles, Chester, *The Ku Klux Klan and related American racist and antisemitic organizations: a history and analysis*, Jefferson, McFarland, cop. London, 1999.
342. Wehr, Kevin, *Green culture: an A-to-Z guide*, Sage Publications, Los Angeles, London, 2011.
343. William Kornblum; Carolyn D Smith, *Sociology in a changing world*, Wadsworth, Belmont, CA, 2012.
344. Wimmer, Andreas, *Facing ethnic conflicts: toward a new realism*, Rowman & Littlefield, Lanham, 2004.
345. Wintrobe, Ronald, *Rational extremism: the political economy of radicalism*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 2006.
346. Winter Jay, Sivan Emmanuel, *War and remembrance in the twentieth century*, Cambridge University Press, Cambridge, U.K. ; New York, 1999.
347. Wragg, Tony, *An Analysis of the Effect of Ideology on the Life Expectancy of Terrorist Organisations*, GRIN Publishing, Melbourne, 2008.

Чланци у научним часописима:

348. Adornato Ferdinand, „Si fa presto a dire sinistra“ у „La Repubblica“, 7. јул, 1993.
349. Anderson, Roland C.; Mather, Jennifer A.; Monette, Mathieu Q.; Zimsen, Stephanie R. M. “Octopuses (*Enteroctopus dofleini*) Recognize Individual Humans”, *Journal of Applied Animal Welfare Science*, Vol. 13 Issue 3, 2010.

350. Backes, Uwe, „Meaning and Forms of Political Extremism in Past and Present“, Овај чланак је део истраживачког пројекта: *Political Parties and Representation of Interests in Contemporary European Democracies* (code MSM0021622407).
351. Valori, Elia Giancarlo, “The European Union, Antisemitism, Racism and Xenophobia”, *The Israel Journal of Foreign Affairs*, бр. 3, 2007.
352. Велички, Дамир, “Десни екстремизам, радикализам и европска Нова десница”, *Политичка мисао*, бр. 2, 2010.
353. Garden, Graeme, “How brave the new world?”, *New Scientist and Science Journal*, бр. 753, 1971.
354. Downey, Laurel, „Adolescent Violence: A systemic and feminist perspective“, *Australian and New Zealand Journal of Family Therapy*, no. 2, 2007.
355. Ignatieff, Michael, „Soviet war memorials“, *History Workshop Journal*, бр. 17, 1984.
356. Кинђић, Зоран, “Кантово схватање ума”, *Филозофија и друштво*, бр. 25, 2005.
357. Кинђић, Зоран, „О фанатизму“, *Филозофија и друштво*, бр. 1, 2008.
358. Lenski, Gerhard, "Status Crystallization: A Non-Vertical Dimension of Social Status," *American Sociological Review*, 1954, бр. 19.
359. Lolak Sermisak, Dannemiller Elisa, Andres Francis, „48, XXYY Syndrome, Mood Disorder, and Aggression“, *The American Journal of Psychiatry*, 2005, vol. 162, No 7.
360. Лимбенген, ван Крис, “Фудбалски вандализам”, *Култура*, Београд, 1992.
361. Милашиновић, Радомир, “Актуелни чиниоци реализације политике силе”, *Војно дело*, 1997, бр. 1.
362. Милашиновић, Радомир, “Основна обележја друштвених конфликта”, *Зборник Факултета одбране и заштите*, Факултет одбране и заштите, Београд, 2001.
363. Милашиновић, Радомир, “Могућности превенције конфликта”, *Зборник Факултета одбране и заштите*, Факултет одбране и заштите, Београд, 2002.
364. Милашиновић, Радомир, “Милитаризам као иманентни израз савременог света”, *Српски књижевни гласник*, бр. 3, 1993.

365. Милашиновић, Радомир, “Безбедносна култура као фактор превенције друштвених конфликта”, *Зборник радова*, Факултет цивилне одбране, Београд, 2005.
366. Петровић, Крешимир, “Насиље и спорт”, *Култура*, Београд, 1992, бр. 88/90.
367. Симеуновић Драган, „Тероризам као квазиреволуционарни феномен“, зборник: *Савремени тероризам: југословенски поглед*, Пословна политика, Socialist thought and practice, Београд, 1989.
368. Симеуновић, Драган, „Проблем дефинисања савременог тероризма“, *Српска политичка мисао*, бр. 3-4, 2005.
369. Симеуновић, Драган, “Џихадизам као десничарски екстремизам и клерикални фашизам” зборник *Фашизам у савремености*, ур. Небојша Драгосавац, Наука и друштво, Савез антифашиста Србије, Београд, 2009.
370. Schneck Rodney, Russell Douglas, Scott Ken, “The Effects of Ruralism, Bureaucratic Structure, and Economic Role on Right-Wing Extremism”, *Canadian Journal of Political Science / Revue canadienne de science politique*, Vol. 7, No. 1, Mar. 1974.
371. Фатић, Александар, “Гангови”, *Ревизија за безбедност*, бр. 6, 2007.
372. Fekete, Liz, “The Muslim Conspiracy Theory and the Oslo Massacre”, *Race and Class*, br. 3, 2012.
373. Cioffi-Revilla, Claudio, „Origins and evolution of war and politics“, *International Studies Quarterly*, 1996, бр. 49.
374. Corning, Peter, „Synergy Goes to War: A Bioeconomic Theory of Collective Violence”, *Journal of Bioeconomics*, No 9, 2007.

Веб странице:

- Sotlar, Andrej, „Some Problems with a Definition and Perception of Extremism within a Society”,

Policing in Central and Eastern Europe: Dilemmas of Contemporary Criminal Justice, edited by Gorazd Mesko, Milan Pagon, Bojan Dobovsek, Faculty of Criminal Justice, University of Maribor, Maribor, 2004, <https://www.ncjrs.gov/pdffiles1/nij/Mesko/208033.pdf>

- Требјешанин, Жарко, „Психологија политичког екстремизма“, *Hereticus*, Београд, 2007, бр.2, <http://www.hereticus.org/arhiva/psihologija-politickog-ekstremizma.html>

- Uwe Backes, „Meaning and Forms of Political Extremism“, *Central European Political Studies Review*, <http://www.cepsr.com/clanek.php?ID=316>

- <http://www.hrw.org/news/2012/01/23/nigeria-boko-haram-widens-terror-campaign>

- <http://home.alphalink.com.au/~radnat/debenoist/alain15.html>

- http://www.elektronickeknjige.com/polsek_darko/radjanje_nacije/pages/048.php

- http://www.geopolitika.rs/index.php?option=com_content&view=article&id=80:savez-desnice-vrednosti-i-levice-rada&catid=117:2010-04-14-09-44-05&Itemid=6

- <http://www.dadalos.org/srbija/vorbilder/MLK/traum.htm>

- http://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/world_report/en/summary_en.pdf

- <http://www.un.org/rights/dpi1772e.htm>

- <http://www.humanrights.asia/opinions/columns/AHRC-ETC-055-2011>

- <http://www.trust.org/trustlaw/news/one-bride-killed-every-hour-in-india-due-to-dowry-report>

- <http://www.unicef.rs/polozaj-zena-i-dece-u-srbiji.html>

- <http://www.dw.de/dw/article/0,,15202936,00.html?maca=en-rss-en-all-1573-rdf>

- <http://www.coe.int/lportal/web/coe-portal/what-we-do/human-rights/sexual-exploitation-of-children>

- http://www.b92.net/zivot/antitabu.php?yyyy=2012&mm=02&dd=03&nav_id=579580

- <http://www.oregoncounseling.org/Handouts/DomesticViolenceMen.htm>

- <http://www.who.int/mediacentre/news/releases/pr73/en/>

- <http://nasisrbija.org/program-3/>

http://www2.iath.virginia.edu/sixties/HTML_docs/Resources/Primary/Manifestos/Panther_platforn.html

- <http://www.humanrights.ch/en/Standards/International/UN-Bodies/index.html>

- <http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/italy0311WebRevised.pdf>

- <http://www.thompson.hr/component/content/article/4-nastupi/64-velicanstveni-koncert-u-vukovaru-pred-oko-30-000-thompsonovih-oboza.html>

http://www.srpskifront.com/index.php?option=com_content&view=article&id=150:paganizam&catid=83&Itemid=486

- <http://www.vesti-online.com/Vesti/Hronika/189910/Srbska-akcija-Ocisticemo-kasarnu-od-neokomunista-i-gejeva>

- <http://www.rtrs.tv/vijesti/vijest.php?id=19284>

- http://tvslo.si/pda/?&c_mod=pda&op=blog&func=entry&id=60812&public=pub

- http://www.rtv.rs/sr_lat/drustvo/zavrse-na-parada-ponosa-u-neredima-povredjena-141-osoba_216093.html

- <http://www.vesti-online.com/Vesti/Svet/118933/Ubica-iz-konc-logora-se-zali-na-nefer-sudenje>

- http://www.srpskifront.com/index.php?option=com_content&view=article&id=141:revolucija-u-savremenom-dobu&catid=87&Itemid=490

- http://www.srpskifront.com/index.php?option=com_content&view=article&id=141:revolucija-u-savremenom-dobu&catid=87&Itemid=490

- <http://www.rasonalisti.tk/>

- http://devvy.net/pdf/oct07/Homegrown_Extremists.pdf

- http://www.fbi.gov/stats-services/publications/terror_96.pdf

- <http://www.fas.org/irp/world/para/left.pdf>

- https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_0.pdf

- http://www.adl.org/learn/ext_us/ecoterrorism.asp

- <http://www.gutenberg.org/files/31104/31104-h/31104-h.htm>

- <http://www.united-force.org/>

- <http://srb.time.mk/read/bfd38da9b2/89a6cd9428/index.html>

- <http://blog.dnevnik.hr/badblueboyszagreb1986/2007/07/1622966849/podgrupe-i-ekipe.html>

- <http://blog.dnevnik.hr/purgerica88/>

- <http://www.youtube.com/watch?v=Wt59eRhS46Y>

- <http://www.shkendijakampion.com/ballistet/>

- <http://www.football-hooligans.org/uk-hooligans.html>

- http://standarte-bremen.de/freunde_walhalla.php

- <http://www.stormfront.org/forum/t72853/>
- <http://www.index.hr/vijesti/clanak/skinheads-i-provode-najavljene-quotcistkequot-po-zagrebu/422475.aspx>
- <http://schammerskins.org/crw%2038.html>
- <http://www.scotsskins.moonfruit.com/#/oi/4533258507>
- <http://www.youtube.com/watch?v=vPxRIF1c2fI>
- <http://www.stormfront.org/forum/f43/>
- <http://www.militiaofmontana.com/whomom.htm>
- <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16622030>
- http://www.verfassungsschutz.de/download/SHOW/thema_0905_autonome_nationalisten.pdf
- <http://www.youtube.com/watch?v=pX1WNHwCITM>
- <http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-16636885>
- <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-european-union>
-
- <http://s1195.photobucket.com/albums/aa400/crawlcraft/World%20news/?action=view&current=AndersBreviks-KnightsTemplar2083AEuropeanDeclarationofIndependence.mp4>
- <http://www.sian.no/node/15>
- <http://www.e-novine.com/svet/svet-vesti/65960-Norveki-desniari-svedoili-korist-Brejkvika.html>
- <http://www.facebook.com/pages/NDL-Norwegian-Defence-League-Fan-Page/145653885497192>
- http://www.national-front.org.uk/files/nf_constitution_09.2.pdf
- <http://communications.bnp.org.uk/ge2010manifesto.pdf>
- <http://bnptv.org.uk>
- <http://www.stopthebnp.org.uk>
- <https://www.bhserbia.org/combat-18-engleska.jpg>
- <http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/combat-18-memoirs-of-a-streetfighting-man-1142204.html>
- <http://www.skrewdriver.org/terror1.html>
- <http://www.bloodandhonourworldwide.co.uk/home1.html>
- <http://www.slideshare.net/dgpazegovzpi/jobik-on-web-rightwing-extremism-in-hungary>
- <http://www.hrw.org/world-report-2012/world-report-2012-european-union>

- <http://www.amnesty.org/en/region/hungary/report-2011#section-61-5>
- <http://www.blic.rs/Vesti/Svet/341453/Madjarski-Romi-osnovali-gardu-za-samoodbranu>
- <http://www.spiegel.de/international/europe/right-wing-extremists-cultivate-horthy-cult-in-hungary-a-836526.html>
- <http://www.news24.com/World/News/Muslims-seen-as-threat-in-France-Germany-20110104>
- <http://www.frontnational.com/>
- <http://www.lefigaro.fr/actualite-france/2012/10/24/01016-20121024ARTFIG00700-l-image-de-l-islam-se-degrade-fortement-en-france.php>
- <http://www.thenewamerican.com/world-news/europe/item/13436-french-youth-movement-opposes-islamization>
- <http://renouveau-francais.com/?p=18>
- <http://www.srb-akcija.org/category/o-nama>
- <http://forum.srpskinacionalisti.com/viewtopic.php?f=1&t=1579&start=45>
- <http://forum.srpskinacionalisti.com/viewtopic.php?f=1&t=1579&start=45>
- <http://www.1389.org.rs/onama.html>
- <http://www.blic.rs/Vesti/Drustvo/287033/SNP-1389-na-marsu-poljskih-neonacista>
- <http://greenanarchy.org/primitivism>
- <http://www.originalelf.org/>
- <http://www.earthfirst.org/about.htm>
- <http://www.earthfirstjournal.org/subsection.php?id=2>
-
- <http://issuu.com/conflictgypsy/docs/efdirectionmanual?mode=window&viewMode=doublePage>
- https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/tesat2009_1.pdf
- <http://www.animaethics.org.uk/i-ch5-3-the-law.html>
- http://www.animalliberationfront.com/ALFront/alf_credos.htm
- <http://www.animaethics.org.uk/i-ch4-3-animal-friendly.html>
- http://www.shac.net/SHAC/shac_intro.html
- <http://www.stop-specizmu.org/index.php/o-nama/57-o-nama>
- <http://lists.envirolink.org/pipermail/ar-news/Week-of-Mon-20031013/008215.html>

- <http://www.understandinganimalresearch.org.uk/assets/document/AC13AF98-F59E-E4D3-2FB309CE19DAE72A/EU%20Directive%20-%20A%20UK%20Guide.pdf>

- http://www.rtv.rs/sr_lat/hronika/grckog-novinara-ubila-sekta-revolucionara_203044.html

- <http://actforfreedomnow.blogspot.com/2010/08/sect-of-revolutionaries-claims.html>,

- <http://conspiracycellsoffire.blogspot.com/>

- <http://www.nature.com/news/anarchists-attack-science-1.10729>

-

http://archiviostorico.corriere.it/2012/giugno/05/Pronti_azioni_jihad_rapporto_sugli_co_9_1206_05028.shtml

- <https://www.europol.europa.eu/sites/default/files/publications/te-sat2011.pdf>

- http://www.nodo50.org/fai-ifa/presentacion_files/presentacion.html

- <http://www.politika.rs/vesti/najnovije-vesti/Anarhisti-Ne-placajte-dugove.lt.html>

- <http://www.nodo50.org/albatros/otros.html#7>

- <http://cnt.es/noticias/manual-de-lenguaje-no-sexista>

- <http://inicijativa.org/tiki/tiki-index.php?page=WhatisAsi>

ПРИЛОЗИ:

Прилог 1.

Изјава о ауторству

Потписани-а **Марија Ђорић**

број уписа **1**

Изјављујем

да је докторска дисертација под насловом

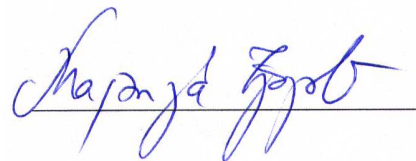
Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља

- резултат сопственог истраживачког рада,
- да предложена дисертација у целини ни у деловима није била предложена за добијање било које дипломе према студијским програмима других високошколских установа,
- да су резултати коректно наведени и
- да нисам кршио/ла ауторска права и користио интелектуалну својину других лица.

Потпис докторанда

У Београду, _____

_____

Прилог 2.

Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада

Име и презиме аутора **Марија Ђорић**

Број уписа **1**

Студијски програм **Докторске студије (Факултет политичких наука), смер: студије политикологије**

Наслов рада **Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља**

Ментор **проф. др Драган Симеуновић**

Потписани _____

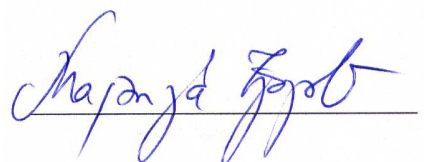
изјављујем да је штампана верзија мог докторског рада истоветна електронској верзији коју сам предао/ла за објављивање на порталу **Дигиталног репозиторијума Универзитета у Београду**.

Дозвољавам да се објаве моји лични подаци везани за добијање академског звања доктора наука, као што су име и презиме, година и место рођења и датум одбране рада.

Ови лични подаци могу се објавити на мрежним страницама дигиталне библиотеке, у електронском каталогу и у публикацијама Универзитета у Београду.

Потпис докторанда

У Београду, _____

 _____

Прилог 3.

Изјава о коришћењу

Овлашћујем Универзитетску библиотеку „Светозар Марковић“ да у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду унесе моју докторску дисертацију под насловом:
рада

Идеолошки мотивисан екстремизам као генератор политичког насиља

која је моје ауторско дело.

Дисертацију са свим прилозима предао/ла сам у електронском формату погодном за трајно архивирање.

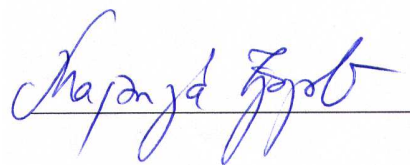
Моју докторску дисертацију похрањену у Дигитални репозиторијум Универзитета у Београду могу да користе сви који поштују одредбе садржане у одабраном типу лиценце Креативне заједнице (Creative Commons) за коју сам се одлучио/ла.

1. Ауторство
2. Ауторство - некомерцијално
3. Ауторство – некомерцијално – без прераде
4. Ауторство – некомерцијално – делити под истим условима
5. Ауторство – без прераде
6. Ауторство – делити под истим условима

(Молимо да заокружите само једну од шест понуђених лиценци, кратак опис лиценци дат је на полеђини листа).

Потпис докторанда

У Београду, _____

Биографија

Марија Ђорић је рођена 10.03.1981. године у Врању. Завршила је међународне односе на Факултету политичких наука у Београду са просечном оценом 9,02. Током студирања је награђивана за одличан успех у учењу и стицању знања, те је 2002. године добила признање факултета као један од најбољих студената. Марија Ђорић је своје образовање наставила на Факултету политичких наука у оквиру мастер студија “Политичко насиље и држава”. На овим мастер студијама је добила државну стипендију као један од најбољих студената и дипломирала са просеком 10,00. Поред мастер студија Марија Ђорић је захваљујући стипендији OEBS-а завршила и специјалистичке студије “Тероризам и организовани криминал” на Факултету политичких наука са просечном оценом 10,00. Током докторских студија политикологије на Факултету политичких наука Марија Ђорић је проглашена за најбољег студента из области политичке теорије 2010. године, поводом чега јој је додељена плакета Универзитета у Београду. Испите на докторским студијама је завршила са просечном оценом 9,67 у предвиђеном року.

Докторанткиња Марија Ђорић је учествовала на великом броју научних конференција, објавила је преко 20 научних радова у домаћим и међународним часописима и монографију под називом “Хулиганизам: насиље у спорту”. Члан је међународних асоцијација ISA, IPRA, RISA.